

TERCÜME-İ TEVÂRÎH-İ MÜLÛK

Nevâyî'nin Fars Hükümdarları Tarihi

FENÂÎ

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 157

Tarih ve Toplum Bilimleri Serisi : 23

Kitabın Adı : TERCÜME-İ TEVÂRİH-İ MÜLÜK
Nevâî'nin Fars Hükümdarları Tarihi

Mütercimi : Fenâyî (16. yy.)

Özgün Dili : Osmanlı Türkçesi

Hazırlayan : Dr. Hilal Oytun Altun,
Jagiellon Üniversitesi, Doğu Dilleri Enstitüsü,
Türkoloji Bölümü, Öğretim Üyesi

Son Okuma : Fatih Kablan, Yazma Eser Uzmanı

Arşiv Kayıt : Süleymaniye Yazma Eser Ktp., Fatih nr. 4267

Kapak Görseli : Millet Yazma Eser Ktp., Ali Emiri Tarih nr. 772'de kayıtlı
Meşâirü's-Şuarâ'da Yer Alan Ali Şîr Nevâyî Tasviri

Kitap Tasarım : AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti.
Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, 203, Sultanahmet-İstanbul
Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org

Baskı : Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul
Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 42716

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2020

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 1500 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

Fenâyî

Nevâî'nin Fars Hükümdarları Tarihi, *Tercüme-i Tevârih-i Mülûk*

1. Tarih, 2. İran Tarihi, 3. Türk Dili, 4. Çağatay Edebiyatı, 5. Osmanlı Edebiyatı,
6. Ali Şîr Nevâyî

ISBN: 978-975-17-4517-0

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı'na* aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul

Tel.: +90 (212) 511 36 37

Faks: +90 (212) 511 37 00

info@yek.gov.tr

www.yek.gov.tr

TERCÜME-İ TEVÂRÎH-İ
MÜLÛK
NEVÂYÎ'NİN FARS HÜKÜMDARLARI TARİHİ

(İNCELEME-TENKİTLİ METİN-DİZİN)

FENÂYÎ
(16. yy)

Hazırlayan
Hilal Oytun Altun

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiğı kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, haki-katin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzölüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine’de, Kâhire’de, Şam’da, Bağdat’ta, Buhara’da, Semerkant’ta, Horasan’da, Konya’da, Bursa’da, İstanbul’da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecektir değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanların geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	4
ÖNSÖZ	11
KISALTMALAR	15
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	17
GİRİŞ	19
I. ALİ ŞÎR NEVÂÎ'NİN <i>TEVÂRÎH-İ MÜLÛK-İ 'ACEM</i>	
ADLI ESERİ	19
Eserin Konusu	20
II. <i>TEVÂRÎH-İ MÜLÛK-İ 'ACEM</i> 'İN OSMANLICA	
TERCÜMESİ	26
A. Eserin Mütercimi Fenâyî'nin Kimliği	26
B. Eserin Şekil Özellikleri	29
C. Eserin Dil Özellikleri	30
1. Ses Bilgisi	31
2. Şekil Bilgisi	38
3. Sözlük Bilgisi	40
4. Cümle Bilgisi	42
D. Lehçeler Arası Tercüme Örneği Olarak Metnin Özellikleri	43
Çağatayca Metinle Osmanlı Tercümesi Arasındaki Farklar	45
E. Eserin Nüshaları	50
1. Nüshaların Şecerelendirilmesi ve Genel Özellikleri	50
2. Nüshaların Tavsifi	59
3. Nüshalardaki Bazı İmla Özellikleri	66
a. Ünlülerin Yazımı	66
b. Ünsüzlerin Yazımı	67
c. Kelime ve Eklerin Yazımı	70

İNCELEME	75
ESERDE GEÇEN HİNT-AVRUPA TİPİ BİRLEŞİK CÜMLELER	75
I. İLĞİ CÜMLECİKLERİ	81
A. İlgi Cümleciklerinin Sentaktik Özellikleri	82
1. Türleri ve Cümledeki Görevleri	82
2. İlgi Cümleciklerinin Yapısı	89
B. İlgi Cümleciklerinin Semantik Özellikleri	91
1. Kısıtlayıcılık ve Belirlilik	91
2. Zarflık Bilgi İleten İlgi Cümlecikleri	93
3. İlgi Cümleciklerinin Açıklama İşlevi	95
4. Bazı Semantik Kusurlar	96
II. TÜMLEÇ YAN CÜMLELERİ	98
A. Tümleş Yan Cümlelerinin Semantik Özellikleri	99
Cümleye Kattığı Anlam	101
B. Tümleş Yan Cümlelerinin Sentaktik Özellikleri	101
1. Yapı Bakımından Tümleş Yan Cümleleri	101
2. Kip ve Zaman	103
3. Cümledeki Görevleri	104
4. Dolaylı Anlatım	105
III. ZARF YAN CÜMLELERİ	108
1. Göreli Zaman (<i>çün, ki(m), kaçan, tã</i>)	111
2. Şart (ilgi cümlecigi, <i>eger</i>)	119
3. Sebep (<i>çün, ki(m), zîrã</i>)	120
4. Amaç (<i>ki(m), şâyed, tã</i>)	124
5. Benzerlik (<i>nite kim, şöyle kim</i>)	126
6. Dışarıda Bırakma (<i>meger kim</i>)	127
IV. YAN YANA SIRALANMIŞ BİRLEŞİK CÜMLELER	127
1. Zaman	127
2. Sebep - Sonuç	132
3. Ekleme	134
4. Karşıtlık	138
5. Alternatif	140

SONUÇ	141
METNİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN USUL	143
a. Nüsha Farklarının Gösterilişi	143
b. Metnin Düzenlenişi	144
c. Arapça ve Farsça Kelimelerin Yazımında Takip Edilen Yol	145
d. Türkçe Kelimelerin Yazımında Takip Edilen Yol	146
TENKİTLİ METİN	149
TEVÂRİH-İ MÜLÜK-İ NEVÂYİ TERCÜME-İ FAĞİR FENÂYİ	151
KAYNAKÇA	249
EK	257
Metnin bölümlerinin nüshalardaki varak ve satır numaralarını gösteren tablo	257
DİZİN	263
ÖZEL ADLAR DİZİNİ	309

ÖNSÖZ

Ali Şîr Nevâyî'nin (ö. 906/1501) Osmanlı Türkçesine tercüme edildiğini bildiğimiz eserleri iki risale ile bir mesneviden ibarettir. Mensur tercümelerden biri Türk edebiyatında tezkire türünün ilk örneği olan *Mecâlisü'n-Nefâyis*, diğeri de İslâm öncesi İran hanedanlarını konu alan *Tevârih-i Mülûk-i Acem*'dir. Bursalı Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd ü Şîrîn*'i de Nevâyî'nin aynı adlı mesnevisinin genişletilmiş bir tercümesi kabul edilmektedir.

Nevâyî'nin, birbirinin devamı veya bir külliyyatın parçaları olarak tasarlamaş olduğu tarih konulu iki eseri vardır. *Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ* ile *Tevârih-i Mülûk-i Acem* adlı bu risaleler, tarihî şahsiyetler ansiklopedisi formunda hazırlanmış eserlerdir. Osmanlı Türkçesine tercümesini yayına hazırladığımız *Tevârih-i Mülûk-i Acem*'de İslâm öncesi İran hanedanları, geleneksel sınıflamaya uygun olarak "Pîşdâdîler", "Keyânîler", "Eşkânîler" ve "Sâsânîler" şeklinde dört tabakaya ayrılmış; bunlara mensup 72 hükümdar, kronolojik sırayla ve haklarındaki bilgiler belli bir sistem dâhilinde düzenlenerek tanıtılmıştır. Eserin sonunda Hüseyin Baykara'ya ithafen yazdığı kasidede de Nevâyî, bir Türk hükümdarları tarihini yazacağını; içerik ve biçimini de tarif ederek anlatmaktadır. Ancak kaynaklarda Nevâyî'ye ait böyle bir eserin varlığına dair bilgi bulunmamaktadır.

Tevârih-i Mülûk-i Acem'i, Osmanlı Türkçesine Fenâyî tercüme etmiştir. Mütercim nüshası elimizde bulunmayan metnin sebab-i tercüme kısmında Fenâyî, Anadolu Türkçesini kastederek "Türkçe bilmediği"ni ifade etmektedir. Hakkında müellif biyografilerinin tespiti için kullanılan klasik müracaat kitaplarında bilgi bulamadığımız mütercim, tercüme ettiği kitabın kaynak dili olan Çağataycaya ne derecede hâkim olduğuna ise değinmemektedir. Bu durum Fenâyî'nin Çağataycayı doğal olarak bildiği; yani bir Doğu Türk'ü olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Eserin mevcut nüshaları, metnin Çağatay Türkçesinden Osmanlı Türkçesine adeta iki aşamalı bir tercüme ile aktarılmış olduğunu göstermektedir. Kahire ve Madrid nüshaları tercümenin ilk aşamasını; Bologna, Konya, Fatih, Çankırı, Viyana nüshaları da ikinci aşamayı temsil etmektedir.

Nüshalardan anlaşıldığı kadarıyla Fenâî'nin yaptığı ilk tercüme, kısıtlı bir redaksiyon diyebileceğimiz bir yaklaşımla elden geçirilmiş ve bu redaksiyonlu metin, ilk tercümeden daha fazla okura ulaşmıştır. Ancak metin üzerindeki bu tasarruf Fenâî'ye mi, yoksa Fenâî'nin mukaddime kısmındaki "Türkçe bilmezken bu işe girdiği" ifadesinden cesaret alan bir müstensihe mi aittir, sorusuna cevap vermek için elimizde yeterli veri yoktur.

Tevârih-i Mülûk-i 'Acem'in Osmanlı Türkçesine tercümesini konu alan çalışmamız Giriş, İnceleme, Metin ve Dizin bölümlerinden oluşmaktadır. Bu çalışma için Türkiye'de Fatih, Çankırı, Gaziantep; yurtdışında Bologna, Kahire, Madrid ve Viyana'da bulunan nüshalardan ve Çağatayca metnin Fatih nüshasından faydalanılmıştır. Elimizdekilerin hiçbirisi mütercimnin kendi hattı olmadığından ve iki tanesi dışında nüshalarda istinsah kaydı bulunmadığından, metnin tenkidinde nüshaların ayırıcı vasıflarını tespit yoluna gidilmiştir

Çalışmamızın Giriş bölümünde eserin konusu, şekil ve dil özellikleri, lehçeler arası bir tercüme örneği olarak dil tarihimizdeki yeri, nüshaları, yukarıda bahsettiğimiz iki aşamalı tercüme yapısı ve çalışmada izlediğimiz yöntem hakkında bilgi verilmektedir. Metin imla, ses ve şekil bilgisi bakımından döneminin tipik özelliklerini yansıtmaktadır ve Giriş bölümünde bunlar genel olarak ortaya konmuştur. İnceleme bölümünde, metinde geçen Hint-Avrupa dillerine özgü söz dizimi yöntemleriyle birleştirilmiş cümleler ele alınmaktadır. Kahire nüshasını esas alarak oluşturduğumuz tenkitli metni hazırlarken karşılaştırma amacıyla Fatih ve Bologna nüshalarından istifade ettik. Metindeki bazı problemleri noktalarda ise Çağatay Türkçesi metnin Fatih nüshasına başvurduk. *Cibakaya* programını kullanarak hazırladığımız Dizin'in birinci kısmında, artık Türkiye Türkçesinde yaşamayan kelime ve kelime grupları yer almaktadır. Dizin'in ikinci kısmı özel adlara ayrılmıştır. Bu kısımda özel adların açıklamaları, metinde geçtiği bağlamda ve kaynaklardan teyit edilerek verilmiştir.

Bu kitabı sevgili ailemin ve pek çok değerli meslektaşımın desteği ile hazırladım. Çalışmanın her aşamasında, özellikle de sentaks incelemesi konusunda fikirlerini paylaşma nezaketini gösteren Sayın Doç. Dr. Ahmet Şefik Şenlik'e içtenlikle teşekkür ederim. Kahire nüshasına erişmemi sağlayan Sayın Dr. Fatih Kurtulmuş'a ve her çalışmamızda faydalandığımız *Cibakaya* dizin programını Türkolojiye armağan eden Prof. Dr. Ceval Kaya Hocam'a yardımları için minnettarım. Daha önce 2011 yılında tarafımızdan basılan metnin gözden geçirilmiş hâliyle, Madrid ve Kahire nüshalarının da dâhil edilerek yayınlanması hususunda desteklerini esirgemeyen Kültür Bakanlığı Yazma Eserler Kurumu'na, adı geçen kurumun Başkanı Sayın Prof. Dr. Muhittin Macit ile Çeviri ve Yayımlar Dairesi Başkanı Sayın Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı'nın şahsında bütün kurum çalışanlarına ayrı ayrı şükranlarımı sunarım.

Hilal Oytun ALTUN

Krakow 2020

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
Ar.	Arapça
AÜ	Ankara Üniversitesi
B	Bologna nüshası
bk.	Bakınız
C.	Cilt
Ç	Çankırı nüshası
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
ed.	Editör
F	Fatih nüshası
Far.	Farsça
Fç	Fatih nüshası - Çağatayca metin
G	Gaziantep nüshası
haz.	Hazırlayan
İA	Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
K	Kahire nüshası
krş.	Karşılaştırınız
M	Madrid nüshası
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
No:	Numara
ö.	Ölüm tarihi
Rum.	Rumca
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.	Türkçe

TALİD	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TDAY	Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten
TDK	Türk Dil Kurumu
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TEKE	Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi
thk.	Tahkik eden
TKAE	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TUDED	İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi
TÜBAR	Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi
V	Matbu Viyana nüshası
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı
Vol.	Volume - Volumen (Cilt)
Vy	Yazma Viyana nüshası

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ا	a, e	س	s
آ	ā, a	ش	ş
ء	’	ص	ş
ب	b, p	ض	ḍ, z
پ	p	ط	ṭ
ت	t	ظ	ẓ
ث	ṯ	ع	‘
ج	c, ċ	غ	ġ
چ	ċ	ف	f
ح	ḥ	ق	ḳ
خ	ḫ	ك	k, g, ṅ
خو	ḫ ^v	ل	l
د	d	م	m
ذ	ẓ	ن	n
ر	r	و	v, o, ō, ö, u, ū, ü
ز	z	ه	h, a, e
ژ	j	ی	y, ı, i, ī, è

GİRİŞ

I. ALİ ŞİR NEVÂÎ'NİN *TEVÂRİH-İ MÜLÛK-İ 'ACEM* ADLI ESERİ

Ali Şir Nevâyî, Osmanlı şairleri tarafından üstat kabul edilen, Türk edebiyatında çığırar açmış şahsiyetlerden biridir.¹ Nevâyî'nin şiirlerine yazılan nazireler,² Osmanlı şiirinde Nevâyî'ye yapılan atıflar, Nevâyî'nin etkisiyle Çağatay Türkçesinde şiir yazan Osmanlı şairleri,³ Nevâyî sözlükleri,⁴ Nevâyî'nin başlattığı tezkire türünün Anadolu sahasındaki örnekleri ve mesneviler, Osmanlı Türkçesinde Nevâyî etkisini gösteren kaynaklardır⁵ ve bunlar hakkında pek çok yetkin araştırma mevcuttur. Buna karşın Nevâyî'nin eserlerinden Osmanlı Türkçesine yapılan tercümeler konusundaki bilgilerimiz oldukça sınırlıdır. Bu alanda bildiğimiz mensur örneklerden biri *Tevârih-i Mülûk-i 'Acem*,⁶ diğeri ise Türk edebiyatında tezkire türünün ilk örneği olan *Mecâlisü'n-Nefâyis*'tir.⁷ *Tevârih-i Mülûk-i 'Acem*'de İslam öncesi İran hanedanları tarihi gibi uzun, tartışmalı ve büyük ölçüde efsanevi bilgilere dayanan bir konu, 30-40 varak hâlinde ve muhtasar şekilde anlatılmaktadır. Bursalı Lâmiî Çelebi tarafından genişletilmiş olarak Osmanlı Türkçesine aktarılan Nevâyî'nin *Ferhâd ü Şîrin* mesnevisi de bu tercüme eserler arasında sayılmaktadır.⁸

- 1 Mehmet Çavuşoğlu, "Kanûnî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar", *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976, s. 75-90.
- 2 Osman Fikri Sertkaya, "Osmanlı Şairlerinde Ali Şir Nevâyî Tarzı ve Nevâyî'ye Anadolu'da Yazılan Nazireler", *Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yıl Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri*, TDK, Ankara 2004, s. 129-140.
- 3 Sertkaya, "Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri I", *TUDED*, İstanbul 1970, C. XVIII, s. 133-138. Bu makalenin devamı olan diğer üç makale de konu ile ilgilidir.
- 4 Mustafa Kaçalın, *Niyâzi, el-Lugâtü'n-Nevâ'iyye ve'l-İstîşâdâtü'l-Çağatâ'iyye (Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar)*, TDK, Ankara 2011; Zuhâl Kargı Ölmez, "Çağatayca Sözlükler", *Kebikeç*, 1998, S. 6, s. 137-144.
- 5 Mustafa İsen, "Orta Asya Türk Edebî Dilinin Anadolu Türk Edebî Diline Etkisi", *Ötelerden Bir Ses: Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Ankara 1997, s. 298-299.
- 6 Zeki Velidi Togan, "Ali Şir", *İA*, C. I, s. 353; Günay Kut, "Ali Şir Nevâî", *TDVİA*, C. II, s. 453; Rıdvan Canım, "Türk Kültür ve Edebiyatında Ali Şir Nevâyî ve Türkiye'de Ali Şir Nevâyî Çalışmaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2002, S. 19, s. 141.
- 7 Vahit Türk, "Lehçeler Arası İlişkiler ve Oğuz Türkçesinde bir Nevâî Eseri", *TÜBAR*, 2010, S. 28, s. 395-408.
- 8 Hasan Ali Esir, "Bursalı Lâmiî Çelebi'nin Ferhâd u Şîrin'inin Ali Şir Nevaî'nin Ferhâd u Şîrin'i ile Mukayesesi", *TUDED*, İstanbul 2014, C. L, S. 50, s. 39-64.

Eserin Konusu

Nevâî'nin tarih konulu eserlerinden ilki 1490'larda yazılan *Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ*,⁹ ikincisi de 1492'den sonra kaleme alınan *Tevârih-i Mülûk-i 'Acem*'dir.¹⁰ Nevâî'nin kendi ifadelerinden bu eserleri birbirinin devamı ya da bir bütünün parçaları olarak tasarladığı anlaşılmaktadır.¹¹ Söz konusu iki eser de tarihî şahsiyetler ansiklopedisi şeklinde tanzim edilmiştir.

Tevârih-i Mülûk-i 'Acem, İslâm öncesi İran hanedanlarının sayısınca, Pişdâdîler, Keyânîler, Eşkânîler (Mülûk-i Tavâ-yif), Sâsânîler (Ekâsire) olmak üzere dört ana bölüme ayrılmıştır. Hükümdarlar, mensubu bulundukları hanedanlık bölümü içinde kronolojik sırayla tanıtılmaktadır. Eserde, hükümdarlara dair bilgiler de ansiklopedi maddelerinde olduğu gibi belli bir sistem çerçevesinde verilmiştir.

Eserin sonunda Hüseyin Baykara'ya (873-911/1469-1506) ithafen kaleme aldığı kasidede Nevâî, ömrü yeterse bir Türk hükümdarları tarihi yazma niyetinden bahsetmektedir,¹² Hüseyin Baykara'nın ataları olan sultanları bu muhtasara benzer bir formda, belki de *Tevârih-i Mülûk-i Türk* adını vereceği bir eserle anlatmayı planlamıştır. Bu kısım, *Tevârih-i Mülûk-i 'Acem*'in Osmanlıca tercümesinde şu şekildedir:

Velî şimdi 'azmüm budur ki Hudây
Eger olsa 'ömrüme mühlet-fezây
Çeküp tûrfe târîhuña hâmeyi
Kırup nükteye tîz hengâmeyi
Şîfâtunı evvelden âhîr diyem
Hayâlât-ı mahfî vü zâhîr diyem

9 Vahit Türk, *Ali Şîr Nevâyî, Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ (Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım)*, TKAE, Ankara 2018.

10 Aziz Kayumov, "Nevâî'nin Umumi Tarihga Aid Bir Kitabı Togrısida", *TDAY Belleten*, Ankara 1989, C. XXXIII, s. 85-87; Kaçalin, *age.*, s. 845; Vahit Türk, *Ali Şîr Nevâyî, Kitâb-ı Tevârih-i Mülûk-i 'Acem*, TKAE, Ankara 2019; Ayşehan Deniz Abik, *'Ali Şîr Nevâyî'nin Risaleleri, Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târîh-i Mülûk-i 'Acem, Münşe'ât, Metin, Gramatikal İndeks, Sözlük*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1993, s. 195-284.

11 Türk, *age.*, 2018, s. v, 74.

12 *Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ*'nın Yafes maddesinde Nevâyî aynı niyeti şu sözlerle dile getirmiştir: "Çün bu târîh ki bitiledür hâzırda andağdur ki sulţân-ı şâhib-kuran hâlât ve ensâbı mezkûr bolğay inşaallahu te'âlâ. Ol Yafes târîhiğe mevkuftur. Çün bolğusudur munça bile ihtîşâr kılıldı." Türk, *age.*, 2018, s. 7.

Şalam evvelâ turfe bünyâd aña
 Yazam zıkr-i âbâ vü ecdâd aña
 Yazam anda sulţânlar ahvâlini
 Hikâyet kılpup hânlar aqvâlini
 Diyem kimler almışdur evvel cihân
 Ya nice cihân êtdi anı nihân
 Çü mesnedden atdı anuñ rahtını
 Kim aldı cihân-dârlık tahtını
 Çün ol kıldı mesned yüzinden firâr
 Yine şahlık kimse tutdı qarâr¹³

Şiirin bu kısmında Nevâyî, *Tevârih-i Mülûk-i 'Acem*'i nasıl kurguladığını da anlatmaktadır. Buna göre her biri bir madde başı olacak şekilde her hükümdarın şeceresi, yaptığı işler ve eserleri, döneminin önemli kişileri ve olayları, hükümdarlığının nasıl sonlandığı ve yerine kimin geçtiği gibi bilgiler sıralanmıştır. Her maddenin sonunda hayatı anlatılan hükümdarla ilgili ikişer beyitlik birer mesnevi bulunmaktadır. Bu beyitlerin tamamı hayatın fani, güç ve iktidarın geçici olduğuna değinen öğüt verici manzumelerdir.

Tevârih-i Mülûk-i 'Acem'de anlatılan hükümdarlardan üçü, Nevâyî'nin daha önce yazdığı mesnevilerine de konu olan şahsiyetlerdir. *Sedd-i İskenderî*'de, İskender'in hayat hikâyesini anlatırken tarihî gerçekleri kendine göre değerlendirmekte, bunun yanı sıra olayları efsanevi kayıtlar da ekleyerek aktarmaktadır. *Heft Peyker* türünde bir eser olan *Seb'a-i Seyyâre*, Sâsânî hükümdarı Behrâm-ı Gûr'un (V. Behrâm) av ve aşk maceraları üzerinedir. *Ferbâd ü Şîrîn*'de de Nevâyî, Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'in (Pervîz) hikâyesini anlatırken şekil bakımından geleneği takip ederken içeriği kendi teziyle oluşturmuştur.¹⁴ *Tevârih-i Mülûk-i 'Acem*'de *Sedd-i İskenderî* ve *Seb'a-i Seyyâre*'ye atıfta bulunulan satırlar Osmanlıca tercümede şöyledir:

13 K35b/18-36a/6

14 Gönül Alpay Tekin, *Nevâyî, Ferbâd ü Şîrîn (İnceleme-Metin)*, TDK, Ankara 1994, s. 37-47.

Ve bu dâstânı fakîr *Sedd-i İskenderî*'de kim *Hamse*'nün beşinci kitabıdır, meşrûh edâ edüpdururın.¹⁵

Ve Dil-ârâm-ı Çengî ve Yedi Kaşr-ı Havernağ ve sâyir hâlâtın bileyin diyen kişi bu fakîrûn *Hamse*'sinde *Seb'a-i Seyyâre*'de okuyup ma'lûm kılsun.¹⁶

Nevâî, *Tevârih-i Mülûk-i Acem* adlı eserinde muhtelif tarihî kaynaklardaki bilgileri değerlendirmektedir. Nevâî'nin eserini kaleme alırken faydalandığını ifade ettiği kaynaklar şunlardır: İmâm Muhammed bin Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*'ü,¹⁷ Firdevsî-i Tûsî'nin (ö. 411/1020[?]) *Şâhnâme*'si,¹⁸ İbn Miskeveyh'in (ö. 421/1030) *Âdâbü'l-Arab ve'l-Fürs*'ü, İmâm Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *Nasihatü'l-Mülûk*'ü,¹⁹ Nizâmî-i Gencevî'nin (ö. 611/1214[?]) *İskendernâme*'si,²⁰ Kadı Beyzâvî'nin (ö. 685/1286) *Nizâmü't-Tevârih*'i,²¹ Reşîdüddîn Fazlullâh-ı Hemedânî'nin (ö. 718/1318) *Câmi'ü't-Tevârih*'i,²² Emîr Hüsrev-i Dihlevî'nin (ö. 725/1325) *Âyine-i İskenderî*'si,²³ "Fahr-i Benâkitî" unvanıyla da bilinen Fahrüddîn Ebû Süleymân Dâvûd-ı Benâkitî'nin (ö. 730/1329-30) *Ravzatü Üli'l-Elbâb fî Tevârihi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb*'ı yahut daha meşhur adıyla *Târih-i Benâkitî*'si,²⁴ Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî'nin (ö. 740/1340'tan sonra) *Târih-i Güzîde*'si.²⁵ Ayrıca bir de hangi eser olduğunu tespit edemediğimiz *Müntahab*²⁶ adlı bir kaynağa atıfta bulunulmuştur.

Eserde ilk devirleri mitolojiye dayanan geniş tarih, yukarıda sıraladığımız kaynaklardaki bilgilerin birbirleriyle çeliştiği noktalara da işaret edilerek özetlenmektedir. İslam öncesi İran hanedanları, Hz. Âdem'den, Hz. Ömer'in hilafet devrinde İran'da İslam devleti hâkimiyetinin başladığı son Sâsânî hükümdarları dönemine kadar olan süreyi kapsayacak şekilde anla-

15 K11b/13-14

16 K25b/1-3

17 K2b/14 vd.

18 K6a/2 vd.

19 K2a/17

20 K12b/13

21 K2a/16 vd.

22 Fç728b/6. Fenâî'nin tercümesinde *Câmi'ü't-Tevârih*'in adı geçmemektedir.

23 K12b/12

24 K2a/17 vd.

25 K6b/13 vd.

26 K6b/19

ılmaktadır. İlk dönemi oluşturan Pişdâdîlerin, İran mitolojisinin kaynağı *Avesta*'ya; ikinci hanedan olan Keyânîlerin *Şâhnâme*'ye dayandırıldığı bu anlatı tarzı İran tarihçiliğinde gelenekseldir. İslamiyet'e kadar olan İran hükümdarlarının saltanat devreleri de yine geleneksel model takip edilerek dörde ayrılmıştır. Eserde toplam 72 hükümdar, hâkimiyetleri, meşruiyetleri, saltanat süreleri, nesepleri ve birbirlerine nisbetleri, kaynaklardaki tartışmalı noktalara da değinilerek tanıtılmaktadır.

İlk bölümde efsanevi çağların hükümdarları olan "Pişdâdîler" başlığı altında 12 hükümdar anlatılmaktadır; bölümün başında Nevâyî bu sayıyı 11 olarak belirtmiştir. İkinci dönem hükümdarları "Keyânîler", İskender'in de dâhil edilmesiyle 10 kişidir ve bu devir M.Ö. 323'te İskender'in ölümü ile son bulmuştur. İskender'e kadar olan hükümdarlar İran ulusal destanlarında da yer alan kişiliklerdir. Pişdâdî hükümdarları *Avesta* kaynaklı,²⁷ Keyânîler ise Zâl ve oğlu Rüstem'in hayatları etrafında şekillenen hikâyelere konu olan *Şâhnâme* kahramanlarıdır.²⁸ Keyânîlerin son dönemlerinde İran mülküne hükmeden Daryuş ve İskender'den itibaren tarihî kayıtlara daha fazla atıf yapılan bilgiler başlamaktadır.

Eserin üçüncü bölümü İskender'in ülke yönetimini İran hanedanına mensup fertlere iletmesiyle "Mülûk-i Tavâyif" olarak anılan "Eşkânîler"e ayrılmıştır. M.Ö. 247 ile M.S. 228 yılları arasını kapsayan bu dönem, birbirlerine paralel olarak yönetimde bulunan hükümdarların adları, hükümler tarihleri ve süreleri bakımlarından oldukça karışıktır ve kaynaklarda Nevâyî'nin tutarsız bulduğu bazı bilgiler mevcuttur. *Şâhnâme*'de bu hükümdarlardan isim verilmeden kısaca bahsedilmektedir.²⁹ Nevâyî, bölümün sonunda hükümdar sayısı için 15 rakamını vermiş, ancak toplamda Eşkânîlerden 17 hükümdar anlatmıştır. Bu bölümde, kaydettikleri bilgilerdeki çelişkilere dikkat çekmek üzere Hamdullâh Müstevfî-i Kazvinî'nin *Târih-i Güzîde*'si ile Kadı Beyzâvî'nin *Nizâmü't-Tevârih*'ine de atıf yapılmıştır. M.S. 224-654 yılları arasında hüküm sürmüş olan Sâsânîler

27 J. Kellens, "Avesta", *Encyclopædia Iranica*, Vol. III, Fasc. 1, s. 35-44. www.iranicaonline.org/articles/avesta-holy-book

28 Ehsan Yarshater, "Afrāsīāb", *Encyclopædia Iranica*, Vol. I, Fasc. 6, s. 570-576. www.iranicaonline.org/articles/afraasiab-turanian-king; Tahsin Yazıcı, "Efrāsīyāb", *TDVİA*, C. X, s. 478-479.

29 Firdevsî-i Tûsî, *Şâhnâme (The Shâhnâme of Firdausî)*, Arthur George Warner - Edmond Warner, London 1905-1925, C. I-IX.

(Ekâsire) eserin son bölümünü oluşturur ve 33 hükümdarla eserdeki en geniş yere sahiptir. Sâsânîlerin hâkimiyeti Hz. Ömer'in hilafeti döneminde son bulmuştur.

Nevâyî, mitoloji ve tarihî kayıtları iki farklı nitelikte kaynak olarak değerlendirmemiş, hükümdarların ve onlarla ilgili bilgilerin efsanevi olup olmadığına değinmeden hepsini tarihî şahsiyetler ve olaylar olarak anlatmıştır. Eserde farklı rivayetlerin değerlendirilmesinde efsane veya tarihî kayıt kıstası konulmamakla birlikte, olaylar arasında mantıkî bağlantılar kurulmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan Nevâyî'nin kaynaklardaki çelişkili bilgileri ele alarak bir nevi objektif bakış açısı geliştirmeye çalıştığı söylenebilir. Tartışmalı konularda kaynaklarını tenkide tâbî tutmakta; kendi hükümlerini mantıkî ve tarihî gerekçelere dayandırarak açıklamaktadır. Örneğin, Partlar (Üçüncü tabaka: Eşkânîler - Mülûk-i Tavâîf) konusunda kaynaklardaki farklı görüşler ele alınırken, *Târih-i Güzide*'de bu konu ile ilgili verilen bilgilerin neden hatalı sayılması gerektiği tercüme metinde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ve *Güzide*'de Hamdullâh Müstevfî üç fırça kılp, yigirmi bir pâdişâh yazup ve anları Mülûk-i Tavâîf tutupdur. Bu hâd gâlaştur kim anlar Mülûk-i Tavâîf olalar; zîrâ yine kendüsi tenâkûz getürüpdür kim Mülûk-i Tavâîf'den ba'zını Eşk bin Dârâ öldürdi. Ve Eşkânîleri bu Eşk bin Dârâ neslinden tutupdur ve saltanatlarının zamânın da'î muhtelif yazupdur.”³⁰

Ayrıca Nevâyî, Partların tarihi ile ilgili karmaşayı çözmek için kendi çabasını da şöyle ifade etmektedir:

“Fağîr ol kadar ki imkân-ı ihtiyât kim varıdı, kılp özlerin şebt kıldum, ammâ müddetlerine i'timâd olunmaduğî ecilden yazmadum. Ammâ her birisinin zikrinde kim tafşil kılinupdur, hesâb eyleyen kişi bilür.”³¹

Nevâyî kaynaklarda verilen bilgileri doğru bir değerlendirmeye tâbî tutmak için azami dikkati göstermişse de, eserin tercümesine de aktarılan bazı çelişkili noktalar kalmıştır. Bunun bir örneği, Keykubâd maddesinde geçmektedir. Keykubâd'ın atasının “Zâb bin Tahmâsb oğlu Minûçîhr” olduğu söylendiği bu bölümden önceki “Minûçîhr” ve “Zâb bin Tahmâsb”

30 K15a/15-19

31 K15b/1-4

maddelerinde böyle bir bağlantıdan söz edilmemektedir. Hatta Minûçîhr, Zâb'dan daha önce tahta geçen hükümdarlardan biri ve Ferîdûn'un oğlu İrec'in neslinden olarak gösterilmiştir:

“Minûçîhr, İrec'ün kız oğlu idi. Ba'zılar oğlunuñ oğludur demişler.”³²

“Zâb bin Tahmâsb kim Minûçîhr'ün nebiresidür...”³³

“Keyânilerden evvel kişi kim salţanat kıldı, Keykubâd idi. Ve anı Zâb bin Tahmâsb oğlu Minûçîhr neslindendür dâdiler.”³⁴

Çelişkiyi açıklamak amacıyla başvurduğumuz kaynaklarda, birisi Minûçîhr'in babası, diğeri torunu olan iki ayrı Zâb Bin Tahmâsb bulunduğuna dair bir bilgi bulamadık.

Bir başka örnek Güştâsb oğlu İsfendiyâr'ın kız kardeşleri veya halaları ile ilgilidir:

“İsfendiyâr dahı varup Ercâsb'ı öldürüp, Tûrân mülkini nihâyetine varınca alup, kız karındaşların esirlikden çıkarup...”³⁵

Ancak kurtarılan kız kardeşler birkaç satır öncesinde Güştâsb'ın kız kardeşleri (İsfendiyâr'ın halaları) olarak belirtilmiştir. Çağatay Türkçesi metnin Fatih nüshasında da kelime aynı şekilde *sinğil* (kız kardeş) olarak geçmektedir:

“Ercâsb bin Efrâsiyâb kim Türk pâdişâhı idi, nite kim yukarıda zıkr olundu, vilâyeti hâlî bulup, Belh'i alup, Lohrâsb'ı öldürüp, kızlarını kim Güştâsb'ın kız karındaşları idi, esir kılup...”³⁶

Bir başka karışıklık Dârâ ve Dârâb isimlerinde görülür. Çağatayca metinde de yanlış olarak “Dârâb” şeklinde yazılan isim bir sonraki satırda “Dârâ” şeklindedir:

“Eşk kim Dârâb'ın oğlu idi...”³⁷

“Eşk bin Dârâ”³⁸

32 K5b/2 krş. Fç729b/19

33 K6a/11-12 krş. Fç730a/6

34 K7a/6-7 krş. Fç730a/26

35 B19b/12-13 krş. Fç731b/7

36 B19b4-6 krş. Fç731b/3-4

37 K14a/7 krş. Fç733b/13

38 K14a/9 krş. Fç733b/14

Ele alınan tarih çok geniş, kaynaklar çok çeşitli ve bilgiler karmaşık olduğundan, Nevâî kendi öncelik sıralamasını yapmak ve pek çok bilgiyi dışarıda bırakmak durumunda kalmıştır. Detaylara girmediği bazı noktalarda kimi zaman okuyucuyu kendisinin daha önce yazdığı eserlere yönlendirmekte, bazen de bu denli detay vermenin aslında fayda getirmek yerine kafa karışıklığına yol açacağını ifade etmektedir:

“...bu şabakada ehl-i târîh sözinde ihtilâfdur, bunların adında ve ‘adedinde ve saltanatlarının zamânında ve takdîm ü te’hîrindedür. Ve bu hîlâflara tatbîk u tevfiğ vermek sözi tatvîl edüp okuyıcıya mücib-i melâl olup havâssın perişân êdûğî ecilden, zıkr edüp geçmek münâsib göründi.”³⁹

Nevâî eserinde kaynakları tekrar etmekten ziyade, mevcut anlatıları tasnif etmeyi hedeflemiş görünmektedir. Günümüz ansiklopedilerini andıran bu anlatım tarzında bilgiler birbirinden ayırt edilerek maddeler hâlinde toplanmış, rivayetler arasında mantıksal ve kronolojik bağ kurulurken kaynaklara atıflar yapılmıştır. Benzer biçim özelliklerini paylaşan *Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ*⁴⁰ ve *Tevârih-i Mülûk-i ‘Acem*, muhtemelen Nevâî'nin yazmaya niyet ettiği Türk hükümdarlar tarihinde de uygulayacağı modelin taslaklarını temsil etmektedir.

II. TEVÂRİH-İ MÜLÛK-İ ‘ACEM’İN OSMANLICA TERCÜMESİ

A. Eserin Mütercimi Fenâî'nin Kimliği

Tevârih-i Mülûk-i ‘Acem'in mütercimi Fenâî, eseri Osmanlı Türkçesine tercüme etme sebebini, meclisinde bulunduğu ileri gelenlerin talebi ile açıklamaktadır. Herhangi bir yer, şahıs, tarih malumatı içermeyen bu kısımda Fenâî'nin kimliğine dair bilgi de bulunmamaktadır. Aynı kaynak nüshadan istinsah edildiği anlaşılan Kahire ve Madrid nüshalarındaki metnin girişinde Fenâî, henüz Türkçe bilmezken bu işe giriştiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Faķır dahı binâ'en ‘alâ işaretihi'l-‘âliye, bâ-vücûd-ı bizâ‘at-i ķalil ve nüshayı ‘alil, *henüz Türkce bilmez-iken kendüyi Türkçe bilür zu‘m edüp* ... bu küstâhlığa iķdâm ve bu bî-edebâne vaz‘a iltizâm eyledi.”⁴¹

39 K14a/1-5

40 Türk, *age.*, s. 1-74.

41 K2a/1-5

Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-Zünûn*'u, Mehmed Süreyyâ Bey'in *Sicill-i Os-mânî*'si ve Bursalı Mehmed Tâhir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eseri gibi biyo-bibliyografik kaynaklarda Fenâyî hakkında bilgi bulmak mümkün olmadı.

Ali Şîr Nevâyî'yi tanıtan kaynaklarda Viyana'da basılan ve *Târîh-i Fenâyî* adıyla bilinen matbu nüshadan bahsedilmekte, ancak eserin mütercimi ile ilgili bilgi verilmemektedir.⁴² Kahire nüshasının zahriyesindeki kayıtların arasında “Mü’ellif-i in kitâb Monlâ Fenâyî rahmetullâhi ‘aleyh” şeklinde bir ibare yer almaktadır. “Bu kitabın müellifi Monlâ Fenâyî’dir, Allah ona rahmet eylesin” mealindeki sözlerden hareketle araştırdığımız “Monlâ Fenâyî” adlı, Leiden Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe Yazma Eserler Kataloğu’nda tanıtılan bir yazma eserin zahriyesinde geçmektedir.⁴³ Herhangi bir bağlam içinde olmayışı sebebiyle bu kaynaktan da Fenâyî hakkında yeni bir bilgiye ulaşılamamıştır. *Târîh-i Fenâyî*’ye atıf yapan iki akademik çalışmada⁴⁴ Millî Kütüphane Kişi Dizini’nde⁴⁵ geçen “Fenâyî-i Şîrâzî (ö. 925/1519)” ismi eserin yazarı olarak gösterilmiş olmakla birlikte, söz konusu kaynaklarda başka bilgi bulunmamaktadır.

Madrid ve Kahire nüshalarında yer alan ve diğer nüshalara aktarılmamış olan “Türkçe bilmezken bu işe girişmiş olduğu” ifadesinden, mütercimin Anadolu Türkçesini sonradan öğrenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Tercüme ettiği kitabın kaynak dilini ne kadar bildiği konusunda ise herhangi bir tevazu ifadesi kullanmayışı, Fenâyî’nin ana dilinin Çağatayca, kendisinin de bir Doğu Türk’ü olduğuna güçlü bir delildir. Madrid ve Kahire nüshalarında, redakte edilmiş gibi görünen diğer nüshalara oranla Doğu Türkçesi ve Çağatayca orijinal metnin etkisi daha fazla sezilmekteyse de, tercümede Fenâyî’nin Osmanlı Türkçesini bilmediğini düşündürecek hatalar bulunmamaktadır. Nüshalar arasındaki bu yöndeki farklar ilgili bölümde ayrıntılı karşılaştırmalarla verilecektir.

42 Togan, “Ali Şîr”, *İA*, C. I, s. 353; Kut, “Ali Şîr Nevâî”, *TDVİA*, C. II, s. 453.

43 “Fenâyî, Monlâ: Utrecht, UB Hs. 1 F 18.” Jan Schmidt, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands (Minor Collections)*, Brill, Leiden 2012, s. 359.

44 Kaçalın, *age.*, s. 52; Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2011, s. 194.

45 Milli Kütüphane Kişi Dizini <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/authority/personlist/454>

Netice olarak Monla Fenâî ve Fenâî-i Şîrâzî şeklinde iki mahlasın yanı sıra; Kahire ve Madrid nüshalarında geçen Türkçe bilmediği ifadesi dışında, yazar hakkında bilgi bulamadık. Tevazuyla söylenmiş bu sözden, yazarın, biri sonradan öğrenmiş olduğunu anladığımız Anadolu Türkçesi, diğeri de Çağatayca olmak üzere iki Türk lehçesi bildiği anlaşılmaktadır. Maalesef Fenâî'ye ait başka eserler, tercüme olup olmadığı hususu da karanlıktır.

Mütercimin kimliği için başvurduğumuz kaynaklardaki diğer Fenâîlerin de, bu tercümenin sahibi olduklarına dair bir ipucu bulunmamaktadır. Araştırmalarımızda karşımıza çıkan Fenâî mahlaslı müellif ve şairlerin hiçbirisi Anadolu Türkçesiyle mensur eser vermiş bir Doğu Türk'ü görünümü arz etmemektedir. “Divan Edebiyatında ‘Fenâî’ Mahlaslı Şairler” konulu makalede,⁴⁶ bu mahlası kullanan sekiz şair tanıtılmıştır. Bu şairlerden 1519’da öldüğü belirtilen Fenâî Dede, Nevâî’nin çağdaşı ve tercümenin en eski nüshasının (989/1581) yazılmasından önce yaşamış olmakla, tarih olarak uygun düşmekteyse de makalede onun böyle bir tercüme yaptığına dair bilgi yoktur; ayrıca adı geçen kişiler Anadolu Türkçesine vâkıf oldukları için de aradığımız Fenâî olma ihtimalleri azalmaktadır.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü’l-A’lâm*’da “Fenâî” ve “Fânî” mahlaslarını karıştırmak suretiyle Nevâî ile ilgili bir yanlışlık yapmıştır: Eserin “Alîşîr Nevâî” maddesinde, Nevâî’nin Farsça şiirlerinde kullandığı mahlas “Fânî” olarak belirtilirken⁴⁷ “Fânî” maddesinde Nevâî’den bahis yoktur.⁴⁸ Buna mukabil eserde yer verilen iki “Fenâî” maddesinin ilkinde Nevâî’nin bu mahlası Farsça şiirlerinde kullandığı yazılmıştır; ikinci maddede de Farsça şiir yazan yedi şair tanıtılmaktadır.⁴⁹ Söz konusu şairler arasında da *Tevârih-i Mülûk-i ‘Acem*’in mütercimi Fenâî olduğu düşünülebilecek bir şahsiyet bulunmamaktadır.

46 A. Yıldız, “Divan Edebiyatında Fenâî Mahlaslı Şairler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, C. 7, S. 1, s. 345-355.

47 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü’l-A’lâm*, İstanbul 1894, C. IV, s. 3190.

48 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü’l-A’lâm*, İstanbul 1896, C. V, s. 3336-3337.

49 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsü’l-A’lâm*, İstanbul 1896, C. V, s. 3437.

B. Eserin Şekil Özellikleri

Tevârih-i Mülûk-i 'Acem'in Osmanlı Türkçesine tercümesi olan metin, Çağatayca aslı gibi mensurdur. Nüshalarda kırmızı mürekkeple yazılan hükümdar adları başlık hâline getirilmiş; devamına hükümdarın nesebi, şeceresi, kişiliği, tahta nasıl geçtiği, meşruiyeti, devrinin önemli olayları, hükümdarlığının ne şekilde son bulduğu, getirdiği yenilikler, yaptırdığı şehirler ve mimari eserler, kendisinden sonra gelen hükümdarın tahtı devralışı, kaynaklarda o devirle ilgili olarak verilen tartışmalı bilgiler, hükümdarın çağdaşı olan peygamberler ve filozoflar, en son da saltanat süreleri gibi bilgiler sıralanmıştır. Ancak kaynaklarda bulunmadığından veya çok önemli görülmediğinden, bazı hükümdarlar hakkında bu bilgilerin tamamı verilmemiştir.

Tanıtılan her hükümdarın ardından “Mesnevi” başlığı altında ikişer beyitten oluşan toplam 50 şiir yazılmıştır. Bu mesnevilerden İskender için olanı sekiz beyitten oluşmaktadır. Eşkânîler (Mülûk-i Tavâ-yif) olarak bilinen üçüncü tabaka hükümdarları çok kısa anlatılmış ve her biri için ayrı birer mesnevi yazılmak yerine bölümün sonuna on beyitlik bir şiir eklenmiştir. Hükümdarlığı tartışmalı bazı şahsiyetler için ise mesneviye gerek görülmemiştir. Buna göre eserde tanıtılan 72 hükümdarın 48'i için şiir bulunmaktadır. Eserin en sonunda Hüseyin Baykara için yazılmış olan mesnevi Çağatayca metinde 50, Fenâ-yî'nin tercümesinde ise 46 beyitten oluşmaktadır.

Eserdeki manzum kısımların tamamı aruzun “Fe‘ûlün / fe‘ûlün / fe‘ûlün / fe‘ûl” kalıbıyla yazılmıştır. Pek çok mısra da ibareyi vezne uydurmak maksadıyla bazı tasarruflara gidilmiştir. Örneğin; bir mısra da Çağatayca “dek” edatının “gibi” ile karşılanması sebebiyle bozulan vezin, “ki” bağlacının ilavesiyle düzeltilmiştir:

Anıñ dek ki ol el tenindin ketif ⁵⁰	Anuñ gibi k ol el teninden ketif ⁵¹
---	---

Üç mısra da Çağatay Türkçesine özgü yapılar, vezne uydurmak maksadıyla Osmanlı Türkçesi metne aynen geçirilmiştir. Bunlardan birincisi yönelme hâli ekindeki “ğ” sesidir:

50 Fç736b/23

51 K22a/6

Çü Nûdar'ğa tüşti cihân kişveri ⁵²	Çü Nûzar'ğa düşdi cihân kişveri ⁵³
---	---

Diğeri ise zamir n'sinin kullanılmadığı iki örnektir:

Revân kıldı Behmen <u>bêli dēk</u> anı ⁵⁴	Revân kıldı Behmen <u>bélide</u> anı ⁵⁵
Barurda çü <u>qalmas bulardın</u> biri ⁵⁶	Gidicek çü <u>qalmaz bulardan</u> biri ⁵⁷

Bunların dışında Türkçe açık hecelerde bol miktarda olmak üzere, bazen izafet kesresinde ve diğer açık hecelerde imale, az da olsa bazı uzun ünlü bulunduran veya kapalı hecelerde zihaf kusurları pek çok mısırda bulunmaktadır. Med ve vaslın da dâhil olduğu bu düzenlemelere örnek olarak aşağıdaki mısralar verilebilir:

Çü Behrām^(ı med) devr-i^(imale) zamānı^(imale) idi
 Zamānında meşhūr^(ı med) Mānī idi
 Yok^(vasl) ētdi^(imale) anı^(imale) da^(imale) hı çarh-ı^(imale) felek
 Bunūn naqşını^(imale) da^(imale) hı ol kıldı hakk⁵⁸
 Çü gāşb eyledi^(imale) Şehr^(ı med) -irād^(ı med) mülk
 Añā^(imale) ār^(ı med) la^(imale) oldu ber-bād^(ı med) mülk
 Cezāsın anuñ farz^(ı med) bildi^(imale) sipihr
 Bu i^(imale) şi^(imale) maḥallinde kıldı^(imale) sipihr⁵⁹

C. Eserin Dil Özellikleri

Ali Şîr Nevâî'nin 15. yüzyıl sonlarında yazmış olduğu *Tevârih-i Mülûk-i Âcem* adlı eserin Osmanlı Türkçesine tercümesine ait tespit edebildiğimiz en eski nüsha 989/1581 tarihlidir. Metin, kaleme alındığı devrin yazı dili ve gramer hususiyetlerini yansıtmaktadır. Sözlüğünün yaklaşık yüzde 65'i Arapça ve Farsça alıntı kelimelerden oluşan metnin dili oldukça anlaşılır

52 Fç730a/1

53 K6a/3

54 Fç732a/2

55 K10a/5

56 Fç742a/9

57 K35a/15

58 K19a/2-4

59 K33b/6-8

ve sadedir. Esere konu olan İran hanedanlarına mensup hükümdarlar hakkındaki bilgiler Nevâyî'nin metninde neredeyse akademik bir üslupla ve edebiyata tevessül edilmeden verilmiş; hükümdarların hayatlarından heyecan verici olaylar da aynı yalınlıkla anlatılmıştır. Bu üslup sadeliği metnin Osmanlıca tercümesine de hâkimdir.

Metinde Çağatay Türkçesinin etkileri; Kahire ve Madrid nüsha grubunda *kıl*- fiilinin nispeten sık kullanımı, bazı kelimelerde “e” ünlüsünün l harfiyle gösterilişi ve Bologna nüshasında sayıların şedde ile yazımı gibi örneklerle sınırlıdır.

1. Ses Bilgisi

Arap harfli Osmanlı Türkçesi metinlerinin genelinde olduğu gibi, bu metnin nüshalarında da kapalı e, aslî uzunluk, alıntı kelimelerin adaptasyonu, düzlük-yuvarlaklık uyumunun gelişimi, ilk hecedeki yuvarlak ünlünün geniş veya dar oluşu gibi dönemin ses bilgisi meselelerine cevap bulunmamaktadır. Burada, imladan hareketle metnin ses bilgisi özelliklerine kısaca değineceğiz.

a. “e/i” Meselesi

Kapalı e,⁶⁰ Türkçenin yazıldığı alfabelerde gösterilmediğinden gelişimini kısmen transkripsiyonlu metinlerden takip edebildiğimiz bir sestir. Eski Türkçe’de kapalı e sesini içerdiği kaydedilen ve standart Türkiye Türkçesinde “e” harfi ile yazılıp söylenen kelimelerden bir kısmı Meninski/Ciadyrgy sözlüğünde madde başında “i” ile yazılıp, düz geniş ön ünlü (e) içeren şekillerin halk söyleyişi olduğu belirtilmiştir.⁶¹ İlk hecedeki “e” sesi günümüz Türkiye Türkçesinde “i” sesine dönüşen kelimelerden *eyü* “iyi” (< edgü),

60 Kapalı e sesini içerdiği tespit edilen kelimeler için bk. Emine Yılmaz Ceylan, “Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara 1991, S. 1, s. 164; Duman, “Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair”, *İlmi Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, İstanbul 1999, S. 7, s. 66.

61 Antonio Ciadyrgy, *Dizionario Turco, Arabo e Persiano Ridotto Sul Lessico del Celebre Meninski in Ordine Alfabetico Latino*, Milano 1832’de “i” ile madde başı yapılan ve “e” ile söylenişleri halk dili *volg.* olarak belirtilen kelimeler şunlardır: *bil* (s. 79), *dimek* (s. 182), *dirmek* (s. 184; krş. s. 171’de *dernek*), *gice* (s. 275), *il* (s. 354), *ilçi* (s. 355), *itmek* (s. 372), *yir* (s. 392), *yitmek* (s. 395), *virnek* (s. 936). Şu kelimeler de “e” ile yazılmıştır: *beş* (s. 73), *geç* (s. 270), *geçmek* (s. 270), *yedek* (s. 387), *yedi* (s. 387), *yeğ* (s. 387), *yemek* (s. 391). *İrmek/ermek* (s. 364) ve *yellyil* (s. 389) kelimeleri ise çift şekilli olarak kaydedilmiştir.

gey- “giy-” (< ked-) ile *besle-*, *demür*, *geçür-*, *gerçek*, *gerek*, *yetiş-*, *yetmiş* (sayı ismi) kelimelerinin ilk ünlüsü nüshalarda gösterilmemektedir. Adı geçen sözlükte bu kelimeler “e” ile kaydedilmiştir.⁶²

Kahire nüshasında ilk hece ünlüsü en az bir kez ى harfi ile gösterilen ve Türkiye Türkçesi ağızlarında da kapalı e ile telaffuz edilen kelimeleri, çalışmamızın tenkitli metin kısmında “ë” şeklinde imla ettik. Kahire nüshasında tespit edilen yazımlar şu şekildedir:

	bêş	gêç-	gêce	yêdi	yêr	yêt-	yêtür-
Ünlü yazılmadan:	2	19	4	10	42	15	5
ى harfi ile:	12	4	4	11	7	4	2
Toplam:	14	23	8	21	49	19	7

Bunlardan başka; nüshada üçer kez geçen *bêl* ve *yêl* kelimeleri, her defasında ى harfi ile yazılmıştır. Bazen veznin uzun ünlü (kapalı hece) gerektirdiği yerde kelimenin ünlüsü ى harfi ile gösterilmiştir; *yêrine*.⁶³ *dê-*, *êl*, *êr-*, *êt-*, *vêr-*, *yê-* vb. kelimelerin yanı sıra, metinde birer kez geçen *gêçin-*, *êlçi*, *êriş-*, *êrte*, *yêdek* örneklerinde de ünlü, ى harfi ile yazılmıştır.

Kahire nüshasının çok düzenli harekelenmiş olan 1b-3a varaklarında söz konusu kelimelerden *bez*, *demür*, *geçir-*, *gey-*, *geyik*, *yê-* (*yêyeler*), *yêr* fet-ha ile; *bêl*, *dê-*, *êt-*, *vêr-* kesre ile gösterilmiştir. Ancak burada da bir standart görülmemektedir. Mesela söz konusu sayfalarda geçtiği yerlerde *dê-* fiili üç farklı şekilde yazılmıştır: ى harfi ve kesre ile (*dêmiş*, *dêdiler* vb.); ى harfi olmadan kesre ile (*demek*, *dêr*, *dêdiler* vb.); bir yerde de ى harfi olmadan fetha ile (*dêdügine*).⁶⁴

b. Aslî Uzunluk

Aslî uzun ünlülü olarak kaydedilen Türkçe kelimeler⁶⁵ bazen uzunluğu hatırlatacak şekilde ön seste Ā ile, iç seste I ile, bazen de ünlüsü gösterilmeden

62 Söz konusu kelimeler için bk. Ciadyrgy, *age.*: *eyü* (s. 210), *gey-* (s. 272), *besle-* (s. 72), *demür* (s. 167), *geçür-* (s. 271), *gerçek* (s. 274), *gerek* (s. 275), *yetiş-* (s. 394), *yetmiş* (s. 394). Krş. *gitmek* (s. 281), *işitmek* (s. 371).

63 K11a/13

64 K2a/18

65 Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Ankara 1995, s. 97.

imla edilmiştir. Örneğin: *ağ-*,⁶⁶ *ağ-*,⁶⁷ *av*⁶⁸ düzenli olarak Ā ile; *ad*⁶⁹ bazen Ā ile; *arḳ*⁷⁰ ĩ harfi ve fetha harekesi ile; *ağız*,⁷¹ *alda-*,⁷² *añla-*⁷³ sadece ĩ harfi ile; *kan*,⁷⁴ *var*,⁷⁵ *yad yağı*⁷⁶ her geçtiği yerde ĩ harfi ile; *kal-*⁷⁷ ise bazen ĩ harfi ile; *kari*⁷⁸ ĩ harfi olmaksızın yazılmıştır.

Ünsüzlerin sedalılık özelliğinin aslî uzunluklarla ilgisi sebebiyle bu yazımların altında arkaik bir alışkanlık da olabileceği akla gelse de,⁷⁹ ç/c harflerinin yazımında bir standart tespit edilememektedir. Örneğin “ağaç” kelimesi iki farklı anlamıyla metinde 6 kez geçmektedir⁸⁰ ve Kahire nüshasında bir yer hariç olmak üzere nüshalarda her geçtiğinde ح harfi ile yazılmıştır. İç sesteki “a” ünlüsü de *Divânu Lugâti't-Türk*'te tavsiye edildiği gibi ĩ harfi ile⁸¹ gösterilmiştir. Yine *aç*, *saç*, *gêç* vb. kelimelerinin ünlüleri gösterilirken, kelime sonu ünsüzü, ح ile imla edilmiştir.

ağac ⁸²	اغاج
ac ⁸³	آج
sac ⁸⁴	ساج
gêc ⁸⁵	كيج

66 K8a/5

67 K31b/11

68 K15a/3, 16a/16, 17a/3, 25a/8 vb.

69 K14a/72, 17b/4, 19b/1, 20b/4 vb.

70 K2b/17, 5b/3

71 K10a/8

72 K27a/8

73 K10a/15

74 K5a/15, 8a/2, 32a/12, 34a/17 vb.

75 K2b/19, 7b/9

76 K14a/12

77 K24b/17

78 K12a/14

79 Duman, *age.*, s. 86, 87-95; Talat Tekin, *age.*, s. 97.

80 Metinde *ağaç/ağac* kelimesi 3 yerde bitki olan “ağaç”, 3 yerde de mesafe ölçüsü anlamında geçmektedir. Bununla ilgili ayrıca bk. Kaçalin, *age.*, s. 823, 1042; Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford 1972, s. 79.

81 Talat Tekin, *age.*, s. 97.

82 K4b/14

83 K23b/13

84 B16a/15

85 K13b/18

c. Alıntı Kelimelerin Türkçeye Uyarlanması

Alıntı kelimelerin aslî imlaları ile yazılmasından dolayı bu kelimelerde ünlü türemesi olup olmadığını takip etmek mümkün değildir. İlk varakları harekelenmiş olan Kahire nüshasında *rûziğâr*⁸⁶ kelimesinin orta hece ünlüsü kesre ile gösterilmiştir.

Alıntı kelimelerin telaffuzda önlük-artlık uyumuna girip girmediği (*âdem*, *dîvâr*, *kûşe*, *râzî* vb.), Türkiye Türkçesinde önlük-artlık uyumunu durdurucu etki yapan seslerin (opaque segment)⁸⁷ durumu (*ḥadd+i*, *ḥâl+i*, *ḳavl+i*, *vakt+i* vb.), ünlü türemesi (*ʿadl*, *ʿaḳl*, *ʿaṣl* *ʿaṣr*, *cism*, *emr*, *beyt*, *daḥl*, *ḳatḥ*, *ḳavm*, *pādšāh*, *şehir* vb.), uzun ünlülerin kısalması (*dûst*, *çübân*, *henûz*, *bâzû*, *zûr* vb.), son seste sedasızlaşma (*ʿacâyib*, *ḥarâc*, *ḥiṭâb*, *iʿtimâd*, *şâhib* vb.) gibi ses değişimleri nüshalardaki imladan anlaşılamamaktadır.⁸⁸

d. Ünlü Uyumları

Artlık-Önlük (Damak) Uyumu: Türkçede ünlülerin niteliğini belirleyici olan ünlü-ünsüz uyumuna göre patlamalı ön damak ünsüzleri (ك “ğ”, “k”) sadece ön damak ünlüleriyle (“e”, “i”, “ö”, “ü”), patlamalı art damak ünsüzleri (غ “ğ”, ق “k”) sadece art damak ünlüleriyle (“a”, “ı”, “o”, “u”) bir arada olabilir. Artlık-önlük (damak) uyumuna aykırılıklar söz konusu patlamalı damak ünsüzleri esas alınarak tespit edilebilmektedir. (*geçmeduğr*,⁸⁹ *yazdük*⁹⁰ vb.) Örneğin Fatih ve Çankırı nüshalarında *-ıcak/-icek* eki sıkça ince ünlülüdür:

86 K2b/19

87 Türkiye Türkçesinde ünlü uyumunu durduran parçacıklar için bk. George N. Clements - Engin Sezer, “Vowel and Consonant Disharmony in Turkish”, *The Structure of Phonological Representations (Part II)*, ed. Harry van der Hulst - Norval Smith, Dordrecht 1982, s. 214 vd.

88 16. yüzyılda Osmanlı Türkçesi söyleyişlerinin Latin alfabesi ile kaydedilmiş olduğu Ciadyrgy, *age*.’deki yazımlara göre bazı kelimelerde ünlü türemesi olmuştur: *rûziğâr* s. 710; *pādšāh* s. 667. Bazı kelimeler iki şekilli olarak kullanılmaktadır: *akl/akyl* s. 17; *asl/asyl* s. 35; *âsr/âsyr* s. 34; *bejt/bejyt* s. 65. Bir kısım kelimelerde de ses türemesi bulunmadığı görülmektedir: *ğışm* s. 264; *emr* s. 215; *şehir* s. 807. Bazı uzun seslerin kısaldığı, bazılarının ise henüz kısalmadığı (*bâzû* s. 58; *cübân* s. 116; *dost* s. 190; *râzy* s. 694; *zûr/zor* s. 974), bazı kelimelerde ünlü uyumunun etkisinin görüldüğü (*âdem/âdam* s. 5; *dîvâr* s. 186; *henûz/henüz* s. 341; *ḳûşel/ḳoşel/ḳöşe* s. 487), Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ünlü uyumunu ünsüzlerin yönlendirdiği (*âdl ü dâd* s. 6; *dachlü* s. 151; *hadten* s. 308; *hâli* s. 314; *katlü* s. 430; *ḳavl/ḳavil* s. 432; *ḳavmü* s. 432; *vakt/vakyt* - *vakti* s. 924), kelime sonunda patlamalı sedalı ünsüzlerin henüz sedasızlaşmadığı (*dâğâjib* s. 7; *charâğ* s. 130; *chytâb* s. 150; *y. timâd* s. 949; *sâhyb* s. 724) transkripsiyonlu metinlerden takip edilebilmektedir.

89 V10b/9

90 G30b/18

olıcağ ⁹¹ اولیجق	olıcek ⁹² اولیجك
şorıcağ ⁹³ صوریجق	şorıcek ⁹⁴ صوریجك
olmayıcağ ⁹⁵ اولمیجق	olmayıcek ⁹⁶ اولمیجك

Standart Türkiye Türkçesinde sadece ön damak ünsüzlü olarak bulunan *-(i)ken* zarf-fiil ve *-ki* aitlik ekleri bu metinde de uyumsuz olarak bulunmaktadır: *alurken*,⁹⁷ *tabağadaki*,⁹⁸ *-ki* aitlik eki şu kelimelerde ise uyuma girmiştir: *bāğūñdağı*,⁹⁹ *kankısı*¹⁰⁰

Metinde *-lık/-lik* ve *-rak/-rek* eklerini içeren alıntı kelimelerde uyumsuzluklar tespit edilebilmektedir.

Art ünlülü taban + ön damak ünsüzlü ek örnekleri:

bahâdırlık ¹⁰¹ بهادرلك	bahâdırlıq ¹⁰² بهادرلق
mümtâzlık ¹⁰³ ممتازلك	mümtâzlığı ¹⁰⁴ ممتازلقى
pâdişâhlik ¹⁰⁵ پادشاهلك	pâdişâhlik ¹⁰⁶ پادشاهلق
vefâsızlık ¹⁰⁷ وفاسزلك	vefâsızlıq ¹⁰⁸ وفاسزلق

91 M10a/6

92 F12a/16, Ç88b/18

93 K10b/8

94 F14a/2, Ç90b/4

95 K20b/14, Ç102a/2

96 F27a/5

97 K17a/5

98 K13b/3

99 K27b/12

100 K23b/14

101 F16a/4

102 K12a/18

103 K32a/16

104 V33b/13

105 B6a/7

106 K2b/2

107 K5b/14

108 F6b/11

Ön ünlülü taban+ art damak ünsüzlü ek:

fedâyilik ¹⁰⁹ فدایی لی	fedâyilik ¹¹⁰ فدایی لك
şahîhraqdur ¹¹¹ صحیحراق در	şahîhrekdür ¹¹² صحیحراك در

Düzlük-Yuvarlaklık (Dudak) Uyumı: Bu uyum, eserde çeşitlilik arz etmektedir. İlk sayfaları harekelenmiş olan Kahire nüshasında ilgi hâli ve bildirme eklerinin ünlüleri bu sayfalarda düzenli olarak kesre ile gösterilmiştir. Kahire ve Madrid nüshalarında birkaç yerde -Up zarf-fili kesre hareketi ile veya düz-dar ünlüyü göstermek üzere ی harfi ile yazılmıştır. Metin, standart Türkiye Türkçesinde tek tük bulunan *bugünki/bugünkü* tipi ikili örnekler bakımından zengindir. *kuyı*¹¹³/*kuyu*,¹¹⁴ *göndür*-¹¹⁵/*gönder*-,¹¹⁶ *görin*-¹¹⁷/*görün*- vb.

Nüshalarda *yüri-/yürü-* şeklinde iki farklı imlâsı bulunan kelime, son ses gösterilmediği durumlarda tarafımızdan “ü” ile okunmuştur.¹¹⁸ Metinde 24 kez geçen bugünkü “yürü-” kelimesi *yüri-* veya *yürü-* olarak yahut son ünlü gösterilmeden üç farklı şekilde yazılmıştır. Nüshalarda bu kelimenin yazımları şu şekildedir:

	K	B	V
yürü-	12	2	6
yüri-	3	6	9
Son ünlü gösterilmeden	9	16	9

Nüshalarda ünlüsü yazılmayan bildirme eki *-dur/-dür*, Kahire nüshasının harekelenmiş olan ilk sayfalarında düzenli olarak kesre ile gösterilmiştir: *kişidir*,¹¹⁹ *peygâmberdir*,¹²⁰ gibi. Ekin ünlüsünün yazılmamış olması

109 G11a/19

110 K11b/6

111 K6a/6

112 B12b/3

113 K12a/15

114 K12a/8

115 K5b/8

116 K12a/8

117 K12a/11

118 Kelime, Ciadyrgy, *age.*, s. 403'te *yüri-* ve *yürü-* olarak çift şekilli kayıtlıdır.

119 K2a/9

120 K2b/12

sebebiyle harekeleme sistemini esas alarak bu eki uyuma girmiş kabul etmek, en eski nüshaları 16. yüzyıl sonlarından kalan bu metin için erken görünmektedir.¹²¹ Söz konusu harekeli sayfalarda fiil çekiminde kullanılan ek *kılmışdur*¹²² örneğinde yuvarlak ünlü ile harekelenmiştir:

İlgi hâli eki *-uñ/-üñ* de nüshalarda genellikle ünlüsü gösterilmeden yazılmış ve Kahire nüshasının ilk sayfalarında ise kesre ile işaretlenmiştir. Ancak *anuñ* kelimesinde ek, yuvarlak ünlüyü gösterecek şekilde düzenli olarak ı harfi ile yazılmıştır. Bunun dışında kalan ilgi hâli ekleri, harekelenmiş sayfalarda kesre ile gösterilmiştir: *bunlarıñ*,¹²³ *hakirîñ*¹²⁴ gibi.

Yuvarlak Ünlüler: Anadolu ağızlarında geniş ve dar yuvarlak ünlü içeren kelimelerden metinde geçenler şunlardır: *yörü-/yürü-*, *yokarı/yukarı*, *böyü-/büyü-*¹²⁵

e. Ünsüzlerin Seda Durumu

Önseste “d-t” değişimi bakımından metin kalın sıradan kelimelerde “t” tarafında görünmektedir: *toķu-*, *toğ-*, *turuş-*; krş. *dahı*, *doldur-/toldur-*; *dep-*, *ditre-*, *dürlü*, *düken-* vb.

Eski Türkçede önses “t” içeren ince sıradan kelimelerin bir kısmında Eski Anadolu Türkçesi ses bilgisi özelliklerine uygun olarak önseste “t” > “d” değişimi görülmektedir. İstisnai örnekler şunlardır: *dükenüp*¹²⁶ - *tükenüp*;¹²⁷ *doldurup*¹²⁸ - *toldurup*,¹²⁹ *toğrayup*¹³⁰ - *doğrayup*;¹³¹

İki kelimedede görülen “ķ” > “ğ” değişimi nüshalarda iki şekillidir: *yarag* (< yaraķ)¹³²/*yarak*;¹³³ *yasag* (< yasaķ)¹³⁴/*yasak*¹³⁵

121 Yavuz Kartallıoğlu, “Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?”, *Turkish Studies*, 2008, C. III, S. 6, s. 460.

122 K2b/11

123 K1b/16

124 K2a/5

125 Ciadyrgy, *age*.’de bu kelimeler şu şekilde verilmiştir: *yürü-* (*jürü* s. 403), *yokarı* (*jokary* s. 397), *büyü-* (*büjü* s. 99)

126 K7a/8

127 B14b/1, F8a/10

128 B37b/9

129 K18b/13, B54b/5

130 K17a/8, B34b/6

131 V19a/8

132 K25a/17, B55a/7

133 B49b/1

134 K32b/3, B62a/15

135 B49b/1

İki Ünlü Arasında Sedalılaştırma:

İki ünlü arasında sedalılaştırma hadisesinde yine aralarındaki farklara rağmen nüshalar standart Türkiye Türkçesine göre daha ileri bir noktadadır: *añladup*,¹³⁶ *bırağup*¹³⁷/*bırağup*,¹³⁸ *berkidüp*,¹³⁹ *getürdüp*,¹⁴⁰ *yog' etdi*¹⁴¹/*yok' etdi*,¹⁴² *yumurda*¹⁴³/*yumurta*¹⁴⁴ *odı*¹⁴⁵/*otı*,¹⁴⁶ vb.

2. Şekil Bilgisi

Metin şekil bilgisi bakımından incelendiğinde isim yapım ve çekiminde kaynaklarda tespit edilememiş kullanımlar görülmemektedir. İşlek olmayan isimden isim yapma eklerinden “-da” eki *yarındası*,¹⁴⁷ “-egü” eki ise *biregü*¹⁴⁸ örnekleri ile metinde geçmektedir.

İsim çekiminde ise Çağataycadan tercüme sırasında veznin bozulması için zamir n'sinin kullanılmamış olduğu iki kelimeden başka sıradışı örnekler nadirdir: *Revân kıldı Behmen belide anı*,¹⁴⁹ *Gidicek çü kalmaz bulardan biri*¹⁵⁰

Fiil yapım ve çekimi konusunda da metin, döneme dair bilgilerimizi teyit eder niteliktedir. Aşağıda bugün standart Türkiye Türkçesinde bulunmayan kullanımlardan örnekler sıralanmıştır.

136 K12a/7

137 K7a/1, V8a/4

138 B36a/7

139 K9b/2

140 K18b/17

141 V21a/3

142 K19a/4, B38a/8

143 K11b/1, B24a/14

144 V13a/7

145 K28b/12, V30a/19

146 B55b/6

147 K19a/9

148 K16a/19

149 K10a/5

150 K35a/15 3. tekil şahıs iyelik ekinin etimolojisi ile ilgili tartışmalara katkı olması amacıyla Çağatayca metinde söz konusu ekin bir yerde *-sin* şeklinde yazılmış olduğunu kaydetmekte fayda görüyoruz: ...pâdişâhlık kâ'idesin andan burunraq yok' erdi. (Fç728b/9) / *kırş.* pâdişâhlık kâ'idesi andan evvel yogıdı (K2b/2) Zamir n'sinin ekin bünyesinde bulunduğu tezini destekleyen bir tanık sayılabilecek bu eskicil örnek de benzerleri gibi yalın hâlde, cümlelerin öznesi durumundadır. (Orçun Ünal, “Türkçe Üçüncü Tekil Şahıs İyelik Ekinin ve Pronominal /n/ Sesinin Kökeni Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2019, TAED. 64, s. 53.)

Geniş zaman, metinde şimdiki zamanı da ifade edecek şekilde *-ar/er* ve *-(ı)rekleri* ile yapılmıştır: *çıkarın*,¹⁵¹ *démezem*,¹⁵² *démezın*¹⁵³ *démen*.¹⁵⁴

-Up zarf-fiiline *-durur+şahıs eki* ilavesiyle oluşturulan gramer formu metinde şimdiki-geniş zaman benzeri bir işlev görmektedir: *bulupdururın*,¹⁵⁵ *diyüpdurur*,¹⁵⁶ *çıkarıpdururlar*¹⁵⁷ gibi.

Gelecek zaman, *-sa gerek* formu ile ifade edilmiştir ve metinde birkaç örnekten ibarettir: *vêseñ gerekdür*,¹⁵⁸ *tutsa gerekdür*¹⁵⁹ vb. Bir örnekte de *-acak* eki kullanılmıştır: *kılmayacağdur*¹⁶⁰

Öğrenilen geçmiş zaman, *-mış* ekinin yanı sıra; *-Up* zarf fiiline şahıs eki eklenmesi ile kurulmuştur: *bulupsın*,¹⁶¹ vb.

Bitmiş (perfective) geçmiş zaman kipi, metinde *-mİş+dur* ve *-Up+dur* yapıları ile kurulmuş ve sadece üçüncü şahıslarla kullanılmıştır: *tutmuşdur*,¹⁶² *tutupdur*,¹⁶³ *yazmışlardur*,¹⁶⁴ *tutmayupdurlar*¹⁶⁵ vb.

Emir eki metinde tarihî şekilleri ve işlevleri ile bulunmaktadır: *kılayın*,¹⁶⁶ *tutalum*,¹⁶⁷ *eyleñ*,¹⁶⁸ *yetürmeñüz*,¹⁶⁹ vb. Teklik 2. şahısta *-ğıl* emir eki manzum parçalarda 2 kez geçmektedir: *koğıl*,¹⁷⁰ *olğıl*¹⁷¹

151 K8a/4

152 K23b/9

153 B46b/4

154 K35b/4

155 K32a/72

156 K7b/2

157 K6b/14

158 K13b/13

159 K29a/2

160 K33b/10

161 K36a/8

162 K28b/1

163 K15a/17

164 K12b/11

165 K27b/4

166 K19a/15

167 K21a/4

168 K23b/10

169 K8a/17

170 K36a/15

171 K36a/17

İstek kipi *-a/-e+şahıs eki* yapısı ile metinde işlek olarak bulunmaktadır: *diyem*,¹⁷² *kazanasın*,¹⁷³ *utana*,¹⁷⁴ *gidesiz*,¹⁷⁵ *yyyeler*¹⁷⁶ vb.

3. Sözlük Bilgisi

Metin yaklaşık 18 bin kelimeden oluşmaktadır. Metnin sözlüğü hazırlanırken tarafımızdan 2140 kelime madde başı olarak belirlenmiştir. Madde başı kelimelerin 1092'si Arapça, 361'i Farsça kökenli alıntı kelime ve deyimlerdir. Metindeki Türkçe kelime sayısı ise 595 olarak tespit edilmiştir. Oransal olarak sözlüğün %50'si Arapça, %27'si Türkçe, %16'sı Farsça, %5 kadarı da bu dillerin ikisine veya üçüne ait unsurlarla oluşturulmuş birleşik ve türemiş kelimelerdir.¹⁷⁷

Bunlara ek olarak, metinde büyük çoğunluğu kişi ve yer adları olmak üzere çeşitli milletlere, mimari ve edebî eserlere ait 500'e yakın özel isim bulunmaktadır. Bu özel isimlerden fazla meşhur olmayanlarının nüshalarda farklı şekillerde imla edildiği görülmektedir.

Birleşik fiiller metinde en yoğun bulunan kelime grubu tipidir. Söz konusu fiillerin Farsçadan tercüme yolu ile kopyalandığı görülmektedir.¹⁷⁸ *aradan çık-*,¹⁷⁹ *'asker çek-*,¹⁸⁰ *maşâff düz-*,¹⁸¹ *fırîb ye-*¹⁸² gibi.

a. Arkaizimler

Metinde, Türkiye Türkçesi için arkaik olan veya sadece ağızlarda yaşayan kelimeler vardır:

172 K36a/1

173 K13b/16

174 K29a/11

175 K31a/5

176 K3a/11

177 Nevâî'nin manzum bir eseri olan *Sedd-i İskenderî*'nin söz varlığının kökenlerine göre oranları şu şekildedir: % 37.60 Arapça, % 35 Farsça, % 19.74 Türkçe. Hatice Tören, Nevâî, *Sedd-i İskenderî*, (İnceleme-Metin), TDK, Ankara 2001, s. XI.

178 Ayşehan Deniz Abik, "Nevâî'nin Üç Eserindeki Deyimlerin Farsça ile Karşılaştırılması", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004, C. XIII, S. 1, s. 211-222.

179 K13b/16

180 K5b/5

181 K24a/5

182 K15b/6

<i>bürüncek</i>	Baş örtüsü. ¹⁸³
<i>ıssı</i>	Sıcak. ¹⁸⁴
<i>sancal-</i>	Saplanmak. ¹⁸⁵
<i>şı-</i>	Kırmak, yenmek. ¹⁸⁶
<i>teyin</i>	Sincap. ¹⁸⁷
<i>tuş-</i>	Karşı karşıya gelmek, savaşmak. ¹⁸⁸
<i>yinç-</i>	Ezmek. ¹⁸⁹
<i>yund</i>	Kısrak. ¹⁹⁰

b. Yalancı Eşdeğerlik

Metinde geçen bazı kelimeler standart Türkiye Türkçesinden farklı anlamlara gelmektedir. Bu kelimeler Türkiye Türkçesi denklere ile yapıdaştır:

<i>aldur-</i>	Kaptırmak. ¹⁹¹
<i>ata</i>	Baba. ¹⁹²
<i>başıl-</i>	Yenilmek, altta kalmak. ¹⁹³
<i>deñiz atı</i>	Efsanevi bir at türü; “Bahrî yund”. ¹⁹⁴
<i>eren</i>	Erkek. ¹⁹⁵
<i>taşra</i>	Dışarı. ¹⁹⁶
<i>üzül-</i>	Çekilmek. ¹⁹⁷
<i>yasak</i>	Savaş teçhizatı. ¹⁹⁸
<i>yum-</i>	Üstünü örtmek, kapalı duruma getirmek. ¹⁹⁹

183 K29b/17

184 K21b/7

185 K23b/3

186 K30a/8 vd.

187 K2b/18

188 K8b/7 vd.

189 K3a/2

190 K2b/16

191 K35a/5

192 K2a/15 vd.

193 K30b/5

194 K23a/12

195 K10b/17

196 K13a/5

197 K23b/15

198 K25a/17 vd.

199 K6a/8

Metinde Türkiye Türkçesinde yapıdaş olmayan sesteş muadilleri bulunan birkaç kelime geçmektedir:

<i>ağac</i>	Bir kişinin ortada durarak bağırduğında sesinin duyulacağı iki uç noktanın birbirine mesafesinin üç katı kadar uzaklık. ²⁰⁰
<i>kaçan</i>	Ne zaman ki; -dığı zaman. ²⁰¹
<i>kanda</i>	Nereye. ²⁰²

4. Cümle Bilgisi

Tevârih-i Mülûk-i Acem'de gördüğümüz söz dizimi yapısı, fazla değiştirilmeden Osmanlıca tercümeyle de taşınmıştır. 16. yüzyıl Osmanlı Türkçesi dönemine ait metin, Türkçenin kendine özgü yapılarının yanı sıra, Farsçadan kopyalanmış söz dizimi teknikleriyle kurulmuş cümleleri de içermektedir. Metnin bütününe farklı söz dizimi kurallarına tâbi iki dile ait yapıların katman katman örüldüğü cümle kümeleri hâkimdir.

Türkçeye Farsçadan kopyalanmış Hint-Avrupa tipi birleşik yapıdaki cümlelerin metindeki örneklerini bu çalışmanın İnceleme kısmında ele alacağız. Burada ise metinde örneği çok az bulunan soru cümlelerine dair kısaca bilgi vermekle yetineceğiz. Metinde 10 kadar soru cümlesi bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi soru eki ile, diğerleri soru kelimeleri ile yapılmıştır:

“Oğluñuz ve kızuñuz var mıdur?”²⁰³

“Atañ seni nice terbiyet êdüp ne ile beslemiş idi, tâ bu mertebede nâzik olupsın?”²⁰⁴

Soru cümlelerinden bir kısmı “retorik soru” adı verilen, bilgi alma amacı gütmeyen, soru yapısının üslup aracı olarak kullanıldığı cümlelerdir.

“Nice melûl olmayayın kim ‘âlem mülkini aldum ve ‘ömr âhire yetdi, şimdi zarûrî mülki yad kişilere koyup gitmek gerek.”²⁰⁵

200 K3b/8

201 K18a/6

202 K4b/15

203 K27b/16

204 K20b/10

205 K17a/17

“Bir kebâba yetecek tuz ne miqdâr bahâ eyleye kim mübâlağa edersiz şatun alalar.”²⁰⁶

D. Lehçeler Arası Tercüme Örneği Olarak Metnin Özellikleri

Fenâyî, eserine sebep-i tercüme diyebileceğimiz kısa bir mukaddime ile başlamaktadır. Nüshaların şecerelendirilip bazı ayırt edici özelliklerinin ele alındığı bölümde de karşılaştırmalı olarak metinlerini vereceğimiz ifadeler özetle şöyledir: Bir yerel yöneticinin meclisinde Ali Şîr Nevâyî’nin *Tevârih-i Mülûk-i ‘Acem* adlı eserinden birkaç sayfa okunmuştur; Anadolu Türklerinden oluştuğu anlaşılan mecliste herkesin zevk alarak okuması ve anlaması için bu kitabın Anadolu Türkçesine aktarılması (*Türkî imlâ üzere ve Türkî ta’bîrle yazılması / Rûmî libâsla zînet verilmesi*) yönünde bir talep ortaya çıkar: “...bunu bir kişi Türkî üslûbı üzere imlâ edüp Türkî ta’bîr eyleye.”²⁰⁷ Kahire ve Madrid nüshalarında gördüğümüz bu ifadelerle Çağatay imlasının, Osmanlı Türkçesi ile farkına da işaret edilmektedir. Bologna ve Fatih nüshaları ile diğer nüshalarda aynı bölüm “...bu risâleyi Çağatay dilinden çıkarup Rûmî libâsla zînet vèrmek...”²⁰⁸ şeklindedir. Metinde mla veya üslupla ilgili bir atıf içermeyen, “Rûmî libasla zînet vermek” ifadesi Farsça gibi Türk dil ailesinden olmayan dillerden Osmanlı Türkçesine tercümeler için kullanılmaktadır.

Dil tarihi açısından bu ifadeleri önemli kılan birkaç nokta vardır. Eserin mukaddime kısmında nüshalar arasındaki dikkat çekici farklardan ilki, yukarıda verilen cümlelerde kullanılan terminolojidir. Buna göre tercümenin hedef dili, bir nüsha grubunda “Rûmî”; diğerinde “Türkî” olarak adlandırılmıştır. Rûmî terimini tercih eden nüshalarda kaynak dil “Çağatay dili” olarak anılmaktadır, diğer grupta ise kaynak dile referans yoktur. 16. yüzyıl öncesinde Anadolu sahasında Nevâyî’nin dili için “Çağatay dili” tabirinin kullanıldığı bir kaynak bulamadık. Eckmann “Çağatayca” başlıklı makalesinde, 18. asırdan önce “Çağatay dili” dendiği vakit Nevâyî’nin dilinden zi-

206 K28a/1

207 K1b/21

208 B5a/10. Bu ifadeyi Lâmiî Çelebi, Nevâyî’den tercüme ettiği *Ferhâd ü Şîrîn* mesnevisi için (“Gerekdür bir libâsı Rûmîyâne”) ve Farsçadan Türkçeye yaptığı çeviriler için (“Geyse Rûmî-câme vü Türkâne-tâc”) kullanmaktadır. bk. Tekin, *age.*, s. 858. Aynı ifadenin başka tercümeler hakkında kullanımı için bk. Yazar, “Gazzâlî’nin XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Batı Türkçesinde Tercüme Edilen Eserleri”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (2011/2), C. XVI, S. 31, s. 122, 144.

yade edebî dilin kastedildiğini belirtmektedir.²⁰⁹ Nevâî'nin *Ferhâd ü Şîrîn* mesnevisini Batı Türkçesine aktarırken Lâmiû Çelebi'nin (ö. 938/1532) de kullandığı²¹⁰ "Rûmî libâs giydirmek" ifadesi ile birlikte düşünüldüğünde, metnin bilinen en eski (989/1581) tarihli nüshasında geçen "Çağatay dili" tabiri; "Çağatay elfâzı" ile kurulmuş Nevâyî dilinin, Batı Türkçesinden başkalığını vurgulayan erken bir kayıt olarak değerlendirilebilir.

Anadolu Türkçesinin "Türkî" veya "Rûmî" olarak adlandırılması da terminolojinin ilerleyişini göstermek bakımından kayda değerdir. Öncelikle hem Nevâyî'nin dili²¹¹ hem de 14. yüzyıldan itibaren Anadolu'da kullanılan Batı Türkçesi, "Türk dili, Türkî, Türkçe" olarak adlandırılmaktadır.²¹² "Rûmî" ve "Çağatay" tabirlerinin kullanıldığı nüshalar, "Çağatay bölgesi Türkçesinden Rum (Anadolu) bölgesi Türkçesine tercüme" şeklinde coğrafi bir isimlendirme yapıldığı kanaati uyandırmaktadır. Bu şekilde dönem metnlerinde her ikisi de Türkçe olarak anılan bu dillere coğrafi bir ayırım getirilmek istenmiş veya Nevâyî'nin yaptığı gibi "Çağatay edebî dili"²¹³ kastedilmiş olabilir.

Mukaddimeden sonra asıl tercüme kısmındaki nüsha farkları da dil tarihi meseleleri açısından dikkate değer örnekler sunmaktadır. Çağataycanın temel yardımcı fiili olan *kıl-* fiilinin sıklığı-seyrekliliği, Anadolu sahası metnlerinin döneminin belirlenmesi açısından bir ölçüt kabul edilmektedir.²¹⁴ Tercümenin ilk aşaması gibi görünen ve istinsah tarihleri tespit edilemeyen nüshalarda söz konusu fiil, diğerlerine nazaran daha sık kullanılmıştır. Aynı nüshaların giriş kısmında Fenâyî'nin Anadolu Türkçesi bilmediği ifadesi de yer almaktadır: "henüz Türkçe bilmez-iken kendüyi Türkçe bilür zu'm edüp..." Kelime tercihleri de bu grup nüshalarda Çağatayca metinle daha

209 Eckmann, "Çağatay Dili Hakkında Notlar", *TDAY Belleten*, C. VI, s. 117, 118.

210 Nuran Tezcan, "Sebeb-i Teliflere Göre Mesnevi Edebiyatının Tarihsel Dönüşümü", *Doğu - Batı: Osmanlılar II*, 2010, S. 52, s. 53.

211 Zuhul Kargı Ölmez, "Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar", *TALİD*, 2007, C. V, S. 9, s. 175-177.

212 Şinasi Tekin, "1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde 'Olga/bolga' Sorunu", *TDAY Belleten*, Ankara 1974, C. XXI-XXII, s. 60; Kemal Yavuz, "XIII-XVI. Asır Dil Yadigârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1983, C. II, S. 27, s. 12-20.

213 János Eckmann, "Çağatay Dili Hakkında Notlar", *TDAY Belleten*, Ankara 1958, C. VI, s. 117, 118.

214 Gökhan Ölker, "Tarihi Belli Olmayan Eski Anadolu Türkçesi Metnlerinin Tarihlendirilmesinde Yeni Bir Kıstas: "et-/it-" ve "kıl-" Fiillerinin Kullanım Sıklığı", *TEKE*, 2015, S. 4/2, s. 546-563.

uyumludur. Nüsha özelliklerinin ele alındığı bölümde ayrıntılı olarak irdeleyeceğimiz gibi, metin Osmanlı Türkçesine iki aşamada aktarılmış gibi görünmekte; *kıl-* fiilinin daha sık kullanıldığı bir grup nüsha, diğerlerine nispetle “ara form” özelliği arz etmektedir. Söz konusu nüshalarda Çağatay imlasının etkisi, düz-geniş ön ünlü “e” sesinin diğer nüshalara göre daha sık olarak l harfi ile yazımından ibarettir.

Metnin Osmanlı Türkçesine tercümesi sırasında Çağatayca metin büyük ölçüde bire bir aktarılmıştır, ancak yer yer atlamalar ve bazı eklemeler de mevcuttur.

Çağatayca Metinle Osmanlı Tercümesi Arasındaki Farklar

Eserin Çağatayca metniyle Anadolu Türkçesine tercümesinin kelime kelime karşılaştırması lehçeler arası ilişkiler ve tercüme denklikleri konularında bilgilerimize katkı sağlayacaktır. Ancak biz burada genel bir karşılaştırma ile yetindik. Çağatayca kaynak olarak *Tevârih-i Mülûk-i 'Acem'*’in Fatih (Fç) nüshasını, tercümeler için de Kahire (K) nüshasını kullandık.

Bu sınırlı karşılaştırmayla, tercümenin orijinal metne büyük oranda sadık olmakla birlikte yer yer metnin bazı kısımlarının atlandığı (1) veya düzeltme hatta açıklama amaçlı birkaç kelime eklendiği (2) görülmektedir. Mütercimin metne bilinçli müdahaleleri bazı kısımları atlamak, bazı kısımları detaylandırmak veya öze dokunmayan değişiklikler yapmak şeklindedir. Buraya aldığımız örneklerde mütercimin müdahaleleri köşeli parantezle, değişikliğe uğrayan kısımlar ise altı çizili olarak gösterilmiştir:

...şandūkka kirip, dört küşesinde <u>ka-</u> <u>cır ya bürküt bağlap</u> ²¹⁵	...şandūka girüp, dört küşesine [kerkesler (1)] bağlayup ²¹⁶
Mülûk-i Tavâyif İrân-zemîn’de ol ta’yîn kıldı kim <u>üç yüz altmış yılgaça</u> alar <u>alçın ara nizâ’ kılıp Rüm’ga hiç</u> <u>kaıysınıñ zararı yetmedi.</u> ²¹⁷	Mülûk-i Tavâyif’i İrân’da ol ta’yîn kıldı kim [üç yüz (1)] yıla <u>degin</u> anlar <u>arasında nizâ’ olup Rüm’a hiç</u> birisinün [dağl ü (2)] <u>zararı olmadı.</u> ²¹⁸

215 Fç730b/20

216 K8a/4

217 Fç733a/23

218 K13a/11-13

İrec nisbetidin Minūçih̄r kim ne-biresi êrdi; anı taqviyet ve terbiyet kıldı kim ceddiniṅ ḳanın Salm ve Tūr'dın tilep alarnı ḳatlı kıldı. Ve Feridūn'nıṅ armānı ḳalmadı, 'ā-lemdin ötüp Minūçih̄r'ni veli'ahd kıldı. ²¹⁹	[‘ākıbet (2)] İrec nesebinden Minū-çih̄r kim [İrec'ün (2)] nebiresi idi; anı terbiyet ve taqviyet êdüp, [‘azīm ‘asker ḳoşup, varup (2)] ceddiniṅ ḳanın ṭaleb êdüp Salm ve Tūr'ı ḳatlı êtdi. [Andan şöñra (2)] Feridūn, [...(1)] Minūçih̄r'i veli'ahd ḳılup ‘āleme [vedā' eyledi (2)]. ²²⁰
---	--

Ayrıca birkaç yerde orijinal metindeki anlamla tutarsız bir aktarım bulunmaktadır. Çağatayca metinde “Marre, onun adıyla anılan yerde...” mealindeki ibare Osmanlı Türkçesine “Marre, adının anıldığı her yerde” anlamına gelecek şekilde aktarılmıştır:

Mārre anda kim anıṅ atı bile ayturlar. ²²¹	Mārre [her yerde kim] adı añılır. ²²²
---	--

Kelime bilgisi açısından değerlendirildiğinde tercüme, Doğu Türkçesi ile Batı Türkçesi arasındaki farklılıkları yansıtmaktadır. Biz, bu bölümde ele aldığımız kelimeler için *Niyâzî. el-Lugâtü'n-Nevâ'îyye ve'l-İstışhâ-dâtü'l-Cağatâ'îyye* adlı eserin Kaçalin yayınından²²³ faydalandık.

Aşağıda Çağatayca metinle Osmanlıca metin arasındaki kelime farkları, köken bilgisi bakımından sınıflanmıştır.

1. Doğu Türkçesine özgü kelimeler çeviride Osmanlı Türkçesi denklere ile karşılanmıştır:

andaḳ > öyle; *biti-* > yaz-; *çaḳ-* > ḳovla-; *çuḳçuḳ* > serçe; *dēḳ* > gibi; *ēşik* > ḳapu; *ēlig* > el; *iligle-* > tut-; *ēmes / ērmes* > degül; *ini* > küçük ḳarındaḣ; *iyis* > ḳoḳu; *ḳalın* > çok; *ḳaş* > ḳat, yan; *ḳayt-* > dön-; *ḳaytar-* > döndür-; *givür-* > ḳoy-; *köp* > çok; *köprek* > artuk; *ḳol* > el; *ḳov-* > ardınca var-; *ḳuyaḣ* > güneḣ; *narı* > öte; *nēme* > nesne; *öt-* > geç-; *öz* > kendi / kendü; *siṅgil* > kız ḳarındaḣ; *tap-* > bul-; *tart-* > çek-; *utru* > karşı; *yahşı* > eyü; *orun* > yer; *yasa-* > yap-; *yaşurun bol-* > gizlen-; *yiber-* > gönder- / göndür- vb.

219 Fç729b/15-16

220 K5a/13-16

221 Fç729a/20

222 K4a/8

223 Kaçalin, *age.*, s. 893-1045.

2. Çağatayca metindeki Türkçe kökenli bazı kelimeler için tercümede alıntı kelimeler kullanılmıştır:

'*âlem eli* > '*âlem ehli*; *ança* > *ol kadar*; *aṅgla* > *fehmi* *et-*; *arağa keltür* > *peydâ kıl-*; *bitil* > *zıkr olun-*; *barça* > *cümle*; *bozuğluğ* > *vîrānlık*; *burunķı* > *evvelki*; *burunraq* > *evvel*; *buyur* > *emr et-*; *çağ* > *zamān*; *çek* > *kur'a*; *çerig* > '*asker*; *el* > *halk*; *êsek* > *himār*; *ige* > *şāhib*; *it* > *kelb*; *kalın* > '*ażim*; *katıķ* > '*ażim*; *ķişı* > *âdem*; *katla* > *kerre*; *ķoycı* > *çoban*; *köprek* > *ekşer*; *özge* > *ğayrı*; *sarı* > *cānib*; *tapşur* > *müsellem kıl-*; *Tēngri te'ālā* > *Hakķ te'ālā*; *tile* > *talep et-*; *tüket* > *tamām et-*; *ulğa* > *pîr ol-*; *uluķ* > '*ażim*; *uruş* > *cenk*; *üçün* > *ecilden*; *yakın* > *ķarīb*; *yıg* > *cem' et-*; *yırakraq* > *bā'id* vb.

3. Kaynak metindeki bazı alıntı kelimelere karşılık olarak tercümede farklı alıntı kelimeler kullanılmıştır:

çeşn > *ziyāfet*; *delil* > *şāhid*; *furşat* > *zamān*; '*imāret kıl-* > *ma'mūr eyle-*; *iżhār kıl-* > *zuhūr et-*; *kānī* > *ma'denī*; *millet* > *dîn*; *mülk* > *bilād*; *mülk sür-* > *salṭanat sür-*; *müsellem tut-* > *teslīm et-*; *peydā* > *zāhir*; *sipāh* > '*asker*; *sipāhiliķ eslihası* > *silāh esbābı*; *vāķıf* > *haberdār* vb.

4. Çağatayca metindeki bazı alıntı kelimeler tercümede Türkçe kelimelele karşılanmıştır:

binā kıl- > *yap-*; *cadde* > *yol*; *h'āher-zāde* > *kız karındaşı kıızı*; *helāk kıl-* > *öldür-*; *hem* > *dahı*; *imdād* > *yardım*; *perestiş* > *tap-* vb.

Kelime gruplarının tercümelerinden örnekler:

bî-taḥammül bol > *ihtiyārı kalma-*; *tura almay kaç-* > *turmağa mecāli kalmayup kaç-*; *ķiçķır* > *çağırup feryād et-*; *tārīh* '*ulemāsi* > '*ulemā-yı tevārih*; *salṭanatķa otur* > *salṭanat tahtına otur* vb.

Çevirinin metin içinde takip edilebilmesi amacıyla metinden birkaç parça aşağıda Çağatayca aslı ile birlikte verilmiştir. Cümlelerde şekil bilgisi farklılıkları kalın, diğer metinde bulunmayan biçim birimleri altı çizili olarak yazılmış; ses bilgisi farkları vurgulanmamıştır.

Çağatay Türkçesi

Ferîdün'ı kim ba'zı "Cemşid nebîresi" depdürler, ba'zı Âbîten oğlğa kim Tahmûraş neslidin **bolgay nisbet kılipdurlar**; ol çağda Dağhâk vehmidin **koycılar** arasında **yaşurun bolur êrdi**.²²⁴

Ve Kalgan 'Amâlikâ kim 'Âdiler êrdiler def **kıldı**.²²⁶

Çün Kûbâd anıñ milletini qabûl **kıldı**; **êl** mâl u 'ayâlları nâ-mahfûz **boluridi**, 'âciz bolup, ittîfâk **kılu**p, Kûbâd'ı tutup bend **kıldılar ve** Câmâsb'ı kim anıñ **inisi** êrdi, pâdişâh **kıldılar**. Mazdek kaçıp Âzerbây-cân'ğa **bardı** ve Kûbâd'ı anıñ **singilisi** hîle bile **kaçurdi ve** ol Tûrkistân'ğa **barıp**. Ba'zı Heyâtalet depdürler. **Her** taqdîr bile **kömek** alıp mülk üstige yürümek **boldılar**.²²⁸

Depdürler kim; **birev yana birevdin** bir bağ satun aldı ve ol bağda **girâmî** define **taptı**. Bağnıñ **burungı igesige** ayttı kim: "Kelip bağındağı **tapılğan** medfûnı **alğıl** ki min sêndin bağ satun alıpmın, **yok ki özge nême**." Ol **ayttı** kim: "Mên sênge bağı her **nê** bile ki **anğa** dâhildür satıpmın." Ba'zı dediler ki: "Bu hâzîne beytül-mâl dâhildür, pâdişâhğa **ta'alluk tutar**."²³⁰

Osmanlı Türkçesi

Ferîdün ki ba'zılar Cemşid nebîresidür **dêrler**, ba'zılar Âbîten oğlıdur **dêrler** ki, anı Tahmûraş neslindendür **dêrler**; ol **zamânda** Dağhâk vehminden **çobanlar** arasında **gizlenmişidi**.²²⁵

Ve 'Amâlikâ'dan kalan 'Âdileri def **eyledi**.²²⁷

Ve çün Kûbâd anuñ milletini qabûl **êtdi**; **halkuñ** mâl u 'ayalı nâ-mahfûz **olduğı cihetden** **halk** 'âciz olup, ittîfâk **êdü**p, Kûbâd'ı tutup bend kılu

, Câmâsb kim anuñ **kücük karındaşı** idi, anı pâdişâh **kıldılar**. Ve Mazdek kaçıp Âzerbây-cân'a **varup** ve Kûbâd'ı dahı **kız karındaşı** **kaçurup** ol dahı Tûrkistân'a **vardı**. **Ve** ba'zılar Heyâtalet'ye **vardı dediler**. Bârî **beher** taqdîr 'asker alıp mülk üstine yürümek **kaşdı eyledi**.²²⁹

Dêrler ki; **bir kişi bir kişiden** bir bağ şatun aldı ve ol bağda bir 'azîm define **buldı**. Bağnıñ **evvelki şahibine** dedi ki, **qazıyye** şöyle oldu: "Gel bağındağı medfûnuñı **al** kim ben senden bağ şatun **aldum**, bağdan **gayrı nesne** bile **almadum**." Ol **dahı dedi** kim: "Ben saña bağı yeriyle yurdıyla **şatdum** ve her **nesne** kim **bağda** dâhildür, **bile** vêrdüm." Ve ba'zılar dediler kim: "Bu hâzîne beytül-mâl dâhildür, pâdişâha **müte'allıkdur**."²³¹

224 Fç729b/3-4

225 K4b/11-12

226 Fç729b/9

227 K5a/2

228 Fç738b/25-28

229 B52b/11-53a/3

230 F739a/12-17

231 V29a/20-29b/4

Sikender bolurda cihândın nihân
 Mülûk-i Tavâyif'ka **bêrdi** cihân
 Alar hem bérîp taht u tâcığa zîb
 Cihândın yédiler neçe gün firîb
 Teğâfüllerin çünki fehm êtdiler
 Telâfî **kılurdin burun** kêtdiler
 Cihân mülkin Eşkânî aldı tamâm
 Alarga bular boldı kıyım-makâm
Kayu biriniñ olgaç 'ayân nevbeti
Sağındı ki câvid **êrür mülketi**
 Neçe gün dimâğığa şaldı gürür
 Çü vaqt oldu kêtmeçlik **êrdi** zarûr
 Cihândın kêtüp kâm ala almadı
 Kişige cihân câvidân qalmadı²³²

Sikender oluban cihândan nihân
 Tavâyif Mülûki'ne **degdi** cihân
 Hem anlar vêrüp taht u tâcına zîb
 Cihândan yédiler niçe gün firîb
 Teğâfüllerin çünki fehm êtdiler
 Telâfisîn **êtmezden ön** gitdiler
 Cihân mülkin Eşkânî aldı tamâm
 Olup bunlar anlara kıyım-makâm
 Olup **her** birinün 'ayân nevbeti
 Kamu **şandı** câvid **olur devleti**
 Niçe gün dimâğına şaldı gürür
 Çü vaqt oldu gitmeklik **oldı** zarûr
 Cihândan gidüp kâminı almadı
 Kişiyê cihân câvidân qalmadı²³³

Eserin sonunda Nevâyî'nin Hüseyin Baykara için yazdığı bir şiir bulunmaktadır. Bu şiir *Tevârih-i Mülûk-i Acem*'in Çağatayca orijinalinde 50 beyit, elimizdeki tercüme nüshaların hepsinde 46 beyittir. Tercümenin müellif nüshası elimizde olmadığı için söz konusu dört beytin tercüme sırasında mı yoksa istinsah sırasında mı çıkarıldığını bilemiyoruz. Ancak bu yayını hazırlarken incelediğimiz sekiz nüshanın altısı eksiksiz görünmekte olduğundan beyitlerin tercüme sırasında atlanmış olabileceği kanaatindeyiz.

Tercümede eksik olan beyitler şunlardır:

12. beyit	Munı şahlık dese êrmes yıraç
Ki gâfletdin âgâhlığ yahşııraç ²³⁴
20. beyit	Ki anı givürgen zamân kaşınğa
Barısın nişâr eyledim başınğa ²³⁵
32. beyit	Velâdet künidin tutup tâ bu dem
Barın şerh ile eylegeymin raşam ²³⁶
35. beyit	Dêben barçanınğ mülk ü devrânını
Mu'ayyen kılıp devri pâyânını ²³⁷

232 Fç734a/21-26

233 K15b/5-11

234 Fç742a/13

235 Fç742a/17

236 Fç742a/23

237 Fç742a/24

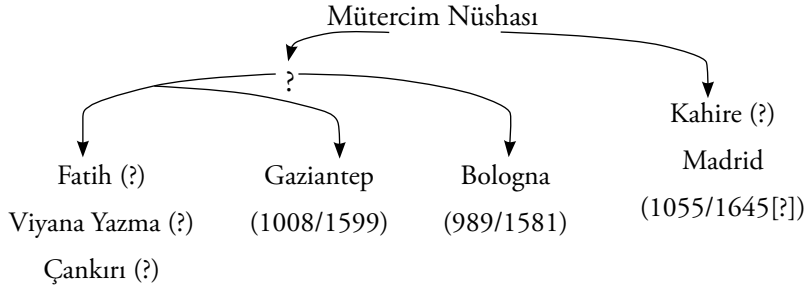
E. Eserin Nüshaları

1. Nüshaların Şecereleştirilmesi ve Genel Özellikleri

Mütercim hattı elde bulunmayan metnin iki koldan istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Bu kollardan birini, Çağatayca orijinal metne daha sadık gibi görünen ve sebep-i tercüme kısmında Fenâî'nin -Anadolu Türkçesi kastedilerek- Türkçe'yi iyi bilmediği yönündeki ifadesinin yer aldığı Kahire ve Madrid nüshaları oluşturur. Diğer kol ise tüm nüshalar arasında bilinen en eski tarihlisi olan Bologna nüshasındaki metindir.

Mevcut sekiz nüshadan yalnız ikisinde, Bologna ve Gaziantep nüshalarında istinsah kaydı bulunmaktadır. Bologna nüshasının ferağ kaydında 989/1581, Gaziantep nüshasında ise 1008/1599 tarihi görülmektedir. Madrid nüshasında istinsah kaydı yoktur; ancak metnin son sayfası olan 24b yüzünün sağ alt köşesinde silik bir mührün altında 1055/1645 tarihi okunmaktadır. Bunun dışında nüshalarda tarih, yer gibi bilgiler tespit edilememiştir.

Aşağıda ayrı ayrı tavsif ettiğimiz nüshaların sınıflandırılmasından, metin özellikleri esas alınarak bazı hükümlere ulaşılabilmektedir. Eldeki verilere göre Kahire ve Madrid nüshalarının metinleri büyük oranda aynıdır ve aynı kaynaktan çıkmış gibi görünmektedir. Kahire nüshası, Madrid nüshasına nispetle daha eksiksiz ve hatasızdır. Bu ikisi dışında kalanlar ise farklı bir koldan yayılmıştır. Bunlardan en eksiksiz ve hatasız olanı Fatih nüshasıdır. Gaziantep ise hatalı ve eksik kısımların en bol olduğu nüshadır. Bologna nüshasındaki bazı yazımlar ve hatalar da bu koldaki diğer nüshalardan farklıdır. Dolayısıyla en erken tarihli olmalarına rağmen Bologna da, Gaziantep de Fatih grubunun kaynak nüshası değildir. Ayrıca nüshalar, yazı stilleri ve sayfa düzeni yönlerinden, mensup oldukları grupla uyumludur. Kahire ve Madrid nüshaları nesih; Fatih, Viyana, Çankırı nüshaları ta'lik; Gaziantep nüshası Arap neshi, Bologna nüshası yine nesih hat ile imla edilmiştir. Diğer tüm nüshalar her sayfada 19 satır, Bologna nüshası ise 15 satır olacak şekilde tanzim edilmiştir. Bu bilgilere dayanarak nüshaları şu şekilde şecereleştirmek mümkündür:

Nüshaların birbirleriyle ilişkilerine bakarak, biri mütercim nüshası olmak üzere en az iki nüshanın kayıp olduğunu tahmin ediyoruz. Kahire grubu ile diğer nüsha grubu arasındaki farklar bu kanaati uyandırmaktadır. Fenâî'nin Anadolu Türkçesini bilmediğine dair ifade Kahire grubunda yer alırken, diğer grupta yer almamaktadır. İkinci önemli fark da, Kahire grubunun dili ve imlasının diğer gruba oranla Çağatay Türkçesine daha yakın özellikler taşıyor olmasıdır.

Metni kopya etmek üzere işe girişen ilk müstensihlerden birinin, Fenâî'nin Türkçe bilmediğine dair ifadeyi metinden çıkarıp o kısmı değiştirmekle kalmamış, metne imla ve dil açısından daha Anadolu'ya bir hava vermeye çalışmış olması muhtemeldir. İkinci bir ihtimal olarak Fenâî'nin, yaptığı ilk tercüme bizzat elden geçirerek, Anadolu Türkçesi bilmediği kısmı çıkarıp, metindeki Çağatay imla ve dil unsurlarını azaltmaya çalışmış olduğu söz konusu edilebilir. Ancak elimizdeki nüshalardan hiçbiri bu müdahalenin yapıldığı nüsha gibi görünmemektedir. Nüshaların dağılımına bakıldığında ise elden geçirilmiş versiyonun daha çok yayılmış olduğu, Kahire-Madrid nüshalarındaki metnin Anadolu ve İstanbul taraflarına ulaşmadığı görülür.

Sonuç olarak Bologna-Fatih grubundaki metin Fenâî'nin metninin redakte edilmesi sonucu ortaya çıkmıştır ve mevcut nüshalardan hiç biri Bologna-Fatih grubunun kaynağı olacak özelliklere sahip değildir. İki nüsha grubunun diğer bazı şekil özellikleri de dikkate değerdir. Redaksiyonlu metnin kaynağı olan kayıp nüshada muhtemelen derkenarda yazılmış olan Cemşîd'in ölümü ile ilgili ifadelerin diğer nüshalardaki durumudur. Kahire-Madrid nüshalarında yer almayan bu ifadeler, Fatih grubu nüshalarında derkenarda, Bologna nüshasında ve daha geç tarihli matbu Viyana nü-

hasında metnin içindedir. Büyük ihtimalle mütercim nüshasında da derkenarda bulunan “rūd-hāne ırmağ” ibaresi ise Bologna (ve matbu Viyana nüshası) hariç tüm nüshalarda yine derkenarda yer almaktadır.

Nüshalarda tespit edilen bir başka özellik de müstensihin kaynak nüsha ile kendi metnini karşılaştırmak için kullandığını sandığımız, kırmızı mürekkeple konmuş nokta veya virgül formunda metin içi durak işaretleridir. Ancak bunlar daire içinde bulunmadıklarından, mukabele kaydı²³⁸ olup olmadıklarını kesin olarak söylemek mümkün değildir. Söz konusu işaretler Fatih grubunda metnin başından sonuna kadar, Kahire-Madrid grubunda ise sadece sebab-i tercümenin bulunduğu ilk iki sayfada yer almıştır. Bologna nüshasında bu işaretler bulunmamaktadır.

Metin tenkidinde esas, müellifin yazdığına en yakın metni ortaya koymaktır.²³⁹ Bu bakımdan elimizdeki metin iki noktada zorluk çıkarmaktadır: Metne Fenâî müdahale ettiyse, burada amacımız ilk tercüme mi yoksa müdahale edilmiş şekli mi ortaya çıkarmak olmalıdır? İkinci olarak da, eğer bu müdahale Fenâî tarafından değil de, bir müstensih tarafından yapıldıysa redakte edilmiş metni dikkate almamak mı gerekir? Bu iki soruya verilecek tek bir doğru cevap bulamadığımız için tenkitli metnin tertibinde şöyle bir yol izledik: Kahire grubunda yer alan müdahaleye uğramış metni esas alıp, Bologna ve Fatih nüshalarındaki farkları dipnotlarda göstermeye karar verdik. Böylelikle müdahale edilmemiş metin, müstensih hataları düzeltilerek ortaya çıkmış olacak; elden geçirilmiş versiyon da dipnotlardan takip edilebilecektir. Ayrıca bu yolla Kahire grubundaki istinsah hataları diğer gruptaki nüshalardan kontrol edilmiş olacaktır.

Metnin sebab-i tercüme bölümü olarak adlandırılacak mukaddime kısmı, nüsha grupları arasındaki farklar açısından önemli detaylar içermektedir. Bu kısmı karşılaştırmalı olarak aşağıya alarak, diğer nüshada olmayan kısımları altı çizili, dikkat çekmek istediğimiz farklılıkları ise kalın olarak gösterdik.

238 Yazmaların özelliklerinin tespiti ile ilgili bk. Orhan Bilgin, “Yazma”, *TDVİA*, C. XLIII, s. 369-373.

239 Ahmet Ateş, “Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman Münasebeti İle)”, *Türkiyat Mecmuası*, 1942, C. VII-VIII, s. 255.

İlk cümlelerde tercüme fikrinin nasıl ortaya çıktığı anlatılmaktadır. Buradaki en dikkate değer ayrım, birinci grup nüshalarda tercümeyle kitaptan birkaç sayfa okunmasının ardından karar verildiğinin belirtilmesidir:

Kahire-Madrid	Bologna-Fatih vd.
...bu fakır ehlinün hâk-i pâyı ve fenâ deştinün bâdiye-peymâyı, ya'nî fakır ü hâkır Fenâyî, bir gün Hâzret-i Mîr 'Alî Şîr Nevâyî'nün <i>Tevârih-i Mülûk</i> adlu risâlesini bir şâhib-devletün meclis-i şerîfine tuhfe ve maḥfil-i münîfine hediye 'arz eylemişdi. Çün ol 'âlî-şânun iltifât nazarlarıyla müşerref olup <u>birkaç varak mütâla'a olunduḡda</u> ṭab'-ı şerîflerine <u>ḡâyetde</u> maṭbû' ve dil-peẓîr ve nihâyetde mergûb ve bî-naẓîr gelüp fevḡa'l-hadd istiḡsân ve taḡsîn buyurdılar.	...bu fakır ehlinün hâk-i pâyı ve fenâ deştinün bâdiye-peymâyı, a'nî fakır-i hâkır Fenâyî, bir gün Hâzret-i Mîr 'Alî Şîr Nevâyî'nün <i>Tevârih-i Mülûk</i> ismiyle müsemmâ risâlesini bir şâhib-devletün meclis-i şerîfine tuhfe ve maḥfil-i münîfine hediye 'arz eyledi. Çün ol 'âlî-şânun iltifât nazarlarıyla müşerref ol- duḡda ṭab'-ı şerîflerine maṭbû' ve dil-peẓîr ve maḡbûl ve bî-naẓîr görünüp fevḡa'l-hadd taḡsîn ve iḡsân buyurdılar.

Takip eden cümlelerde tercümenin amacı anlatılmaktadır. Burada en önemli fark dillerin adları ile ilgilidir. Osmanlı Türkçesi, birinci grup nüshalarda “Türkî”, diğer grupta “Rûmî” olarak adlandırılmıştır. İkinci grupta Nevâyî'nin metninin dili, “Çağatay dili” şeklinde ifade edilmiştir. Bu kısımdaki diğer fark da tercüme faaliyetinin niteliğine dairdir. Bu metni tercüme etmek birinci grup için “Türk (Anadolu) tarzı imla ve söyleyişlerle yazma”, diğer grup için ise Farsça gibi bir yabancı dilden yapılan tercümelere benzer şekilde “Rûmî libâs giydirme” işidir:

Ve ol meclisde ḡâzır olan aşḡâbdan ba'zı istimâ'ından <u>zeṭṭ-nâk</u> olup, ol şâhib-devletden iltimâs eylediler ki bunu bir kiḡi Türkî üslûbı üzre imlâ édüp Türkî ta'bîr eyleye; tâ her kiḡi feḡvâsını fehm édüp mütâla'asından mahzûz ve behre-mend ola.	Ol meclisde ḡâzır olan e'izze-i aşḡâbdan ve ecille-i aḡḡâbdan ba'zı iltimâs eylediler ki bu risâleyi Çağatay dilinden çıkarup Rûmî libâsla zînet vermek murâd edin-diler ki; tâ her kiḡi feḡvâsını fehm édüp meḡḡûm-ı kıḡşadan âḡâḡ ve ḡaberdâr ola.
---	--

Tercümeye geçilmeden önceki son cümlelerde bu görevi Fenâî'nin hangi duygularla üstlendiği belirtilmekte ve Kahire grubunda onun "henüz Türkçe bilmediği"ni belirten ifadesi yer almaktadır:

Ol hâzret dahı bunlaruñ iltimâsını kabûl ve ma'şûdını huşûle mevşûl kılup, ol hizmeti yine bu bendeye havâle eylediler. Fakîr dahı binâ'en 'alâ işâre-tihî'l-'âliye, bâ-vücûd-ı bizâ'at-i kalîl ve nüş'a-yı 'alîl, henüz Türkçe bilmez-iken kendüyi Türkçe bilür zu'm edüp, المأمور معذور <u>fehvasına istinâd ve</u> <u>العذر عند كرام الناس مقبول</u> ma'nâsına i'timâd edüp bu küstâhlığa ikdâm ve bu bî-edebâne vaz'a iltizâm eyledi. Fuẓalânun faẓla-i ihsânından mercü ve mütevaqqı'dur ki, bu hâkîrûñ edepsizliğini ma'zûr ve oranî bir 'aybını dâmen-i âtıfetleriyle mestûr buyurup <u>galât vâkı' olan yerleri</u> <u>ışlâh eyleyeler</u>.²⁴⁰	Ol hâzret dahı bu 'azîzlerûñ iltimâsını kabûl édüp ve ol hîd-meti yine bu hakîre havâle ét-dükleri ecilden bu hîdmete iltizâm ve bu küstâhlığa cür'et ve ikdâm eyledi. Fuẓalânun faẓla-i ihsânından mes'ûl ve me'mûldür ki, المأمور معذور والعذر عند كرام الناس مقبول ma'nâsı üzre bu hâkîrûñ küstâhlığını ma'zûr ve oranî bir 'aybını zîr-i dâmen-i ışlâhda pûşîde vü mestûr buyurular.²⁴¹
--	---

Yukarıdaki tablolarda örneklendirilen ve aralarında derin ayrılıklar bulunmayan bu iki kolun birbirleriyle ve Çağatayca orijinal metinle farklarını genel hatlarıyla burada belirtmek açıklayıcı olacaktır.

Kahire-Madrid grubunda Çağatay dil ve imlasını çağrıştıran bazı özellikler mevcuttur. Örneğin; *kıl-*, *ét-*, *eyle-* yardımcı fiillerinin Kahire ve Bologna-Fatih metinlerindeki sayıları şu şekildedir:

	<i>kıl-</i>	<i>ét-</i>	<i>eyle-</i>
Kahire	296	275	162
Bologna-Fatih	265	294	189

240 K1b/7-2a/7

241 B5a/3-5b/3

Başka bir örnek olarak Kahire nüshasında “e” sesinin 18 yerde l harfî ile yazılması, bunlardan *özge* ve *içre* kelimelerinin son sesinin düzenli olarak l ile gösterilmesi verilebilir. Buna mukabil Bologna nüshasında 5, matbu Viyana nüshasında 4 yerde bu yazım özelliği görülmektedir.

Metindeki kelimelerin sıralaması bakımından Kahire grubu, Çağatayca orijinal metne daha fazla uygunluk göstermektedir:

ba‘zı Fûrs’den ²⁴²	Fûrs’den ba‘zı ²⁴³
‘amel hikmetinde ²⁴⁴	hikmet-i ‘ameliyyede ²⁴⁵
ortancası Tûr ve kiçisi İrec ²⁴⁶	kiçisi İrec ve ortancası Tûr ²⁴⁷

Eklerin ve zamirlerin kullanılmasında da Bologna-Fatih grubu, gerek Çağatayca orijinal metinle gerekse Kahire grubu nüshalarındaki metinle farklılıklar arz etmektedir:

<u>Hüşeng</u> ’i kim nebîresi idi ²⁴⁸	<u>Hüşeng</u> ²⁴⁹
şadâsın ²⁵⁰	şadâsını ²⁵¹
Rüstem’e ²⁵²	aña ²⁵³
<u>anı</u> ²⁵⁴	anı Rüstem; ²⁵⁵ Rüstem anı ²⁵⁶
mülkin ²⁵⁷	mülkini ²⁵⁸

242 K2a/13

243 F2a/17

244 K2b/9

245 B6b/2, F2b/19

246 K5a/6

247 B10b/7, F5b/14

248 K2b/5

249 B6a/12, F2b/14

250 K3b/14

251 B8a/9, F4a/13

252 K7a/12

253 B14b/6, F8a/19

254 K7b/3

255 B15a/8

256 F8b/13

257 K6a/15

258 B13a/1, F7a/14

Kelime tercihlerinde Kahire grubu Çağatayca metinle benzeşirken, Bologna-Fatih grubundan ayrılmaktadır:

her <u>kimün</u> kim ²⁵⁹	her <u>kişinün</u> ki ²⁶⁰
eli ²⁶¹	halkı ²⁶²
oğlanları ²⁶³	oğulları ²⁶⁴
teskîn <u>vürmezidi</u> ²⁶⁵	teskîn <u>eylemezidi</u> ²⁶⁶
kırtardı ²⁶⁷	halâş eyledi ²⁶⁸
çeri ²⁶⁹	‘asker ²⁷⁰
açdı ²⁷¹	musahhar eyledi ²⁷²
gönülden dilediler ²⁷³	dilden muhabbet eylediler ²⁷⁴
şayd ²⁷⁵	teşhîr ²⁷⁶

Bologna ve Fatih nüshalarında hata gibi görünen iki fark şu şekildedir:

iki karn ²⁷⁷	iki kırk ²⁷⁸
yazmışlardur ²⁷⁹	yazmamışlardur ²⁸⁰

259 K3a/15

260 B7b/2, F3b/11

261 K3b/18

262 B8a/15, F4a/18

263 K4a/10

264 B9a/5, F4b/12

265 K4b/3

266 B9b/7, F5a/7

267 K7b/3

268 B15a/8, F8b/13

269 K8a/2

270 B16a/3, F9a/16

271 K9a/5

272 B18a/2, F10b/11

273 K9a/7

274 B18a/6, F10b/15

275 K9b/12

276 B19a/10, F11b/6

277 K12b/14

278 B26b/10, F16b/3

279 K15b/16

280 B32a/12, F20a/19

Bologna-Fatih grubunda Çağatayca metne yapılan eklemeler Kahire grubundakilerden daha fazladır:

def ²⁸¹	ḵam' ve def ²⁸²
ağrısına ²⁸³	ağrısının <u>define</u> ²⁸⁴
yıkdı ²⁸⁵	yıkdı <u>ve yakdı</u> ²⁸⁶
şutup on dēmişler ²⁸⁷	şutupdur; ol <u>vech üzerine</u> on kişi olur ²⁸⁸
Etrāk'le uruşurđı ²⁸⁹	<u>muttaşıl</u> Etrāk'le cenk éderdi ²⁹⁰
muḥtelif-mizâc ve münḵalib-râý ²⁹¹	muḥtelif-mizâc ve <u>mütelevvin-řabî'at</u> ve münḵalib-râý ²⁹²
kendümi hiç senüñ oğluñ <u>añlamazam</u> ²⁹³	kendümi senüñ oğluñ <u>olduğuma</u> hiç <u>iştimâl vermezim</u> ²⁹⁴

Çağatayca orijinal metinde bulunup Kahire grubuna aktarıldığı hâlde Bologna-Fatih metinlerine aktarılmayan bazı kısımlar mevcuttur. Aşağıdaki örneklerde altı çizili kısımlar Bologna-Fatih grubunda yer almamaktadır:

*nesneleri ve renkleri ve şokuları;*²⁹⁵ *ve Yûsuf 'aleyhi's-selâm dahı anuñ zamânında geldi;*²⁹⁶ *Ĥadîs Yemâme'de;*²⁹⁷ *řara geymek ve gök geymek;*²⁹⁸ *Müşul cezîrelerinden*²⁹⁹

281 K4a/11
 282 B9a/7, F4b/14
 283 K4b/2
 284 B9b/6, F5a/6
 285 K6a/9
 286 B12b/6, F7a/6
 287 K7a/4
 288 B14a/10, F8a/10
 289 K7a/7
 290 B14a/15, F8a/12
 291 K7a/19
 292 B15a/3, F8b/9
 293 K10a/15
 294 B22a/11, F13b/5
 295 K3b/5
 296 K4a/18
 297 K4a/7
 298 K8a/11
 299 K17b/11

Kahire-Madrid ve Bologna-Fatih gruplarında yer alan ortak hatalar muhtemelen çeviri sırasında oluşmuş ve nüshadan nüshaya aktarılmıştır. Bütün nüshalarda görülen ortak imla hataları fazla değildir: *Rāmcird*³⁰⁰ şehir adı tüm nüshalarda yanlış yazılmıştır. Çağatayca metindeki *miknet*,³⁰¹ tercüme nüshalarda *minḥat*³⁰² ve *ni'et*³⁰³ şeklinde imla edilmiştir.

Bologna-Fatih grubunda yer alarak Çağatayca orijinallerine uygun olan ve Kahire-Madrid grubunda bulunmayan örnekler, tercümeyi ikinci kez gözden geçirenin Fenâî olduğu ihtimalini düşündürmektedir. Ancak bu tip örnekler de fazla değildir:

Hārūn'ı gönderdi ³⁰⁴	Hārūn'ı Fir'avn'a gönderdi ³⁰⁵
Zāl ³⁰⁶	Zāl-ı zer ³⁰⁷
Sürüdi ³⁰⁸	Sürüd-ı ³⁰⁹
şāhiydi ³¹⁰	pādişāhı idi ³¹¹
n'etse gerek ³¹²	ne yétse gerek ³¹³
Şeh olsa veli şāh-ı derviş-ḥūy ³¹⁴	Şeh olsa veli olsa derviş-ḥūy ³¹⁵
Sen olgıl cihān ehline şāh-veş ³¹⁶	Sen olgıl cihān ehline şāh u bes ³¹⁷

300 K3b/7

301 Fç734b/5

302 K16a/7

303 F20b/17

304 K5b/8

305 B11b/7, F6b/1

306 K6b/17

307 B13b/15, F7b/19

308 K7a/16

309 B14b/13, F8b/5

310 K7b/4

311 B15a/9, F8b/14

312 K13b/2

313 B28a/6, F17a/12

314 K35b/2

315 B68a/14, F47b/18

316 K36a/17

317 B70b/1, F48b/14

2. Nüshaların Tavsifi

Tevârih-i Mülûk-i 'Acem adlı mensur eserin Osmanlı Türkçesine çevirisinin Türkiye kütüphanelerinde 3, yurt dışındaki kütüphanelerde 4 olmak üzere toplam 7 yazma, ayrıca bir matbu nüshasını tespit ettik. Bu çalışmada eserin tenkitli metnini hazırlarken karşılaştırma yapmak için faydalandığımız nüshalar aşağıda sıralanmıştır. Nüshaların tavsifini istinsah tarihine göre değil şecerelerine göre vermenin; buna göre evvela Kahire ve Madrid, ardından Bologna ile Fatih, akabinde Çankırı, Viyana ve Gaziantep nüshalarının sırayla ele alınmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Nüshalar bulundukları kütüphane veya şehir adının ilk harfi ile kodlanmıştır.

K (Kahire) Nüshası: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye(Mısır Millî Kütüphanesi), No: 752 (660).³¹⁸

Her sayfada 19 satır içeren nüsha, siyah mürekkeple ve nesih hat ile istinsah edilmiştir. Nüshanın oldukça yıpranmış durumda olan cildi ve sayfaları tamir görmüştür. Sayfalarda yaygın su lekeleri ve okumayı engellemeyecek kadar kurt yenikleri vardır. Nüshanın 10. varağı kopmuş, sayfalar bir varağın eksilmiş olduğu farkedilmeksizin kurşun kalemle ve Arap rakamlarıyla numaralandırılmıştır. Metin, 1b ile 36a varakları arasında yer almaktadır. 3a yüzünün son satırlarına kadar son derece düzenli bir şekilde harekelenmiş olan metin siyah; başlıklar, duraklar ve manzumelerin başındaki “Meşnevî” ibareleri ise kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ferağ kaydı bulunmayan nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî tespit edilememiştir.

Nüshanın 1a yüzünde (zahriyesinde) yer alan ve okunabilen kayıtlar şunlardır: Sayfanın sol üst köşesinde siyah mürekkeple ve kalın bir yazıyla “Târîh-i Mülûk-i 'Acem” ibaresi ve hemen altında, içerisinde “Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye (Mısır Millî Kütüphanesi)” ibaresi bulunan mor renkli kütüphane mührü yer almaktadır. Sayfanın en üstünde siyah mürekkeple: “*Mâ huve³¹⁹ muḳarrerun 'indî, nemaḳahû el-'abdu'l-faḳîr ileyhi Subḥānehû ve Te'ālâ el-Ḥācc Süleymân bin 'Abdirrahmân 'afâ 'anhume'd-Deyyân,*

318 *Fihrisü'l-Mahtûtâtî'l-Türkiyyeti'l-'Osmâniyye*, haz. Mehmed İhsân Abdülazîz -Nasrullâh Mübeşşir et-Tirâzî, Kahire 1987, C. I, s. 190-191.

319 Bu kısımlar okunmaz hâlde olduğu için boş bırakıldı.

bi-mennihî ve keremihî” yazılıdır. Her ne kadar yukarıdaki kayıta yer alan “*nemaḳahû el-‘abdu’l-faḳîr ileyhi Subḥānehû ve Tē‘ālā el-Ḥācc Suleymān bin ‘Abdirraḥmān*” ibaresi, adı geçen zatın müstensih olabileceğini ihtar ediyor ise de; buradaki özensiz ve karmaşık yazının nüshanın metin kısmında bulunan ve çok daha okunaklı bir nesihle kaleme alınmış olan ibarelerle şekil bakımından alakasız oluşu bu ihtimali ziyadesiyle zayıflatmakta, bu zatın zahriyedeki bazı kayıtları veya gerek derkenarlardaki gerekse nüshanın sonundaki Arabî ibareleri yazan şahıs olduğunu düşündürmektedir. Söz konusu kaydın altında yine siyah mürekkeple “*Hāzā Kitāb-ı Tevārīḥ-i Mülūk-i Acem*”, devamında da “*‘ale’l-iḥtişār minhu*” ibareleri bulunmaktadır. Bu ibarenin sağ altına soluk bir yazı ile “*Tārīḥ-i Türki*”, bunun altına ise “660” rakamı yazılmıştır. Bu rakamla eserin kütüphanede eskiden kayıtlı olduğu numaraya işaret edilmiş olabilir. Mezkur rakamın alt tarafında “*Mü’ellif-i in kitāb Monlā Fenāyī raḥmetullāhi ‘aleyh*” ibaresi yer almaktadır. Sayfanın ortalarında “*Eger ‘ilmūn taḥşil[i] olsa āsān / Cihānda kalmaz idi nādān*” ibarelerinden oluşan bir beyit denemesi okunmaktadır. Oldukça lekeli vaziyette bulunan bu zahriye sayfasının etrafı şeffaf bantla tamir edilmiştir.

Nüshanın 1b, 3a, 3b, 5a ve 25a yüzlerinde koyu siyah mürekkep ve ta‘lik hat ile kaleme alınmış Arapça derkenar notları bulunmaktadır. 36b yüzünde başlayan ve 37a yüzünde devam eden toplam 38 satırlık Arabî kısım da aynı yazı stili ile kaleme alınmıştır ve bu kısım peygamberlerin şecereleri hakkında bilgi vermektedir. Nüshanın son sayfası olan 37b yüzünde yer alan ibareler biraz daha karmaşık ve eserle ilgisizdir. Zahriyede bulunan mor renkli kütüphane mührü 37b’de de yer almakta, ayrıca aşağıda bir ilaç terkininin eczaları okunabilmektedir.

Bunların haricinde müstensih, yazarken atladığı kelime ve cümle parçalarını 2a, 8a ve 8b varaklarında derkenara eklemiş, bazı hataları da üstünü çizerek veya م خ harfleri ile yer değiştirmeye işaret ederek düzeltmiştir. 6b’de derkenarda bulunan “*rūd-ḥāne ırmaḳ*” ibaresi de aynı müstensih tarafından eklenmiştir. Bu ibare muhtemelen mütercim nüshasında bulunmaktadır; zira diğer nüshalarda da görülmektedir.

M (Madrid) Nüshası: Biblioteca Nacional de España (İspanya Millî Kütüphanesi), No: MSS/12140, “Ali Şir Nevai - Tevârih-i Mülûk.”

Her sayfada 19 satır içeren nüsha, siyah mürekkeple ve nesih hat ile istinsah edilmiştir. Dijital kopyadan görülebildiği kadarıyla metin; âharlı, kirli bej-sarı renkli, yer yer koyulaşan lekeli kâğıda yazılmıştır. Metin siyah mürekkeple; her bölümün başlığı olan hükümdar adları ve manzumelerin başındaki “Meşnevî” ibareleri; ilk varaklarda mensur metnin içinde, metin boyunca beyitler arasında bulunan duraklar kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Cildin 1a, 11a, 35b yüzlerinde İspanya Millî Kütüphanesinin (Biblioteca Nacional) mührü, metnin nihayete erdiği 24b’de de okunaksız, Arap harfli bir başka mühür bulunmaktadır. Ferağ kaydı bulunmayan nüshada müstensihe dair bir ize rastlanmamıştır. Bununla birlikte metnin son sayfası olan 24b (metnin akışına ve sayfaların tanzimine göre 35b olmalı) yüzünün sağ alt köşesindeki mührün altında yazılmış bulunan 1055/1645 rakamının istinsah tarihi olması muhtemeldir. Metin 1b-35b varakları arasındadır; ancak varaklar yanlış ciltlendiği için sayfa numaraları metne göre sıralı değildir. Hatalı ciltlenmiş varaklar esas alınarak kitap bölümlere ayrıldığında, metnin akışına göre sayfaların doğru sıralaması aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir:

	I	VI	II	IV	III	V
Sayfalar	1b-19b	20a-24b	25a-26b	27a-32b	33a-33b	34a-35b
Metin akışı	1b-19b	31a-35b	20a-21b	23a-28b	22a-22b	29a-30b

Nüshanın zahriye sayfasında en yukarıda Arabî harflerle “Tercüme-i Târih-i Mir ‘Alî Şir Nevâyî”, “Neşâyiḥ-i Hayriyye” ve “Naşîḥat-nâme-i Gülşenî” ibareleri, daha aşağıda el yazısıyla Fransızca “Mir Alishir Histoire Des Anciens Rois De Perse” başlığı mevcuttur.

Kahire ve Madrid nüshalarının mütercim hattı olamayacağı, metinlerdeki hatalardan anlaşılmaktadır. Eksikleri değerlendirildiğinde Madrid nüshasının Kahire nüshasından istinsah edilmiş olduğu muhtemel görünmektedir. Metnin iki nüshada çok yüksek oranda örtüşmesi, ayrıca yazı tipinin, harf karakterlerinin ve sayfaların benzerliği, bu iki nüshanın aynı

müstensih tarafından hazırlanmış iki kopya olabileceği ihtimalini de akla getirmektedir. Kahire nüshasında atlanmış kısımlar satır aralarında ve sayfa kenarlarında düzeltilmişken, bunlar Madrid nüshasında metnin içindedir. Eski Anadolu Türkçesi imla geleneğini hatırlatacak şekilde Kahire nüshasında birkaç örnekte yönelme ve yükleme hâli isim çekim ekleri hareke ile gösterilmiş, bu kelimeler Madrid nüshasında hareke ile gösterilecekmiş de unutulmuş gibi eksiz olarak yazılmıştır. İki nüsha arasında kelime veya ekler bakımından hata bulunmayan farkların sayısı azdır. Bunlardan başka söz konusu iki nüshada, diğer nüshalarda bulunmayan ortak eksikler ve hatalar da vardır.

B (Bologna) Nüshası: La Biblioteca Universitaria di Bologna (Bologna Üniversitesi Kütüphanesi), Marsigli Koleksiyonu, No: MS 3370.

Eserin bilinen en eski tarihli nüshasıdır. Nüshanın 70b ve 71a yüzlerinde bulunan ferağ kaydında istinsah tarihi 5 Cemâziyelevvel 989 (7 Haziran 1581), müstensih adı ise “Şadrüddîn bin Kâdî Şükrullâh-ı Dezfûlî” şeklinde verilmiştir. Her sayfası 15 satırdan oluşan metin, boyutları 200x130-130x75 mm olan cildin 4b-71a varakları arasında yer almaktadır. Âharlı kâğıt üzerine siyah mürekkeple yazılan metinde başlıklar, duraklar ve “Meşnevî” ibareleri için kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Metnin derkenarlarında yer yer tashihler bulunmaktadır. Metin, okunaklı bir nesihle yazılmıştır ve düzensiz olarak harekelidir. Nüshada birkaç cümle atlanmış, birkaç beyitte de mısraların yeri değiştirilmiştir. Yazmanın 1b-3a varakları arasında Ali Şîr Nevâî'nin *Dîvân*'ı için Molla Câmî (ö. 898/1492) tarafından yazılmış, başlığı altında Farsça bir dibace bulunmaktadır. 71b ile 76a arasındaki boş varaklardan sonra, 76b ile 154a varakları arasında *Şâh u Gedâ* mesnevisinin aynı müstensih tarafından yine 989/1581 yılında istinsah edilmiş metni yer almaktadır. Luigi Ferdinando Marsigli (ö. 1730), bu yazmayı 1684-1686 yılları arasında bulunduğu İstanbul, Buda veya Belgrad'da elde etmiş ve bu eseri de içeren koleksiyonunu 1712 yılında Bologna Üniversitesi Kütüphanesi'ne hediye etmiştir. Yazma, o tarihten beri aynı kütüphanede muhafaza edilmektedir.³²⁰

320 Victor Rosen, *Remarques sur les Manuscrits Orientaux de la Collection Marsigli à Bologne Suivies de la Liste Complète des Manuscrits Arabes de la Même Collection*, Roma 1885, s. 17; Orazgozel Machaeva,

F (Fatih) Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Koleksiyonu, No: 4267.

Nüshanın her sayfası 19 satırdan oluşmaktadır ve nüshayı içinde bulunduran cildin ebadı 210x135-145x73 mm'dir. Âharlı kâğıt üzerine yazılan metin, 1b-48b varakları arasında yer almaktadır. Rutubet lekeleri metnin okunmasına engel teşkil etmeyecek şekilde ve ilk varakların kenar boşluklarında yaygındır. Varak numaraları hem Arap rakamlarıyla hem de bugün kullandığımız rakamlarla yazılmıştır. Ta'lik hat ile ve metin kısmında siyah; başlıklarda, "Meşnevî" ibarelerinde ve cümle parçacıkları arasındaki durak işaretlerinde kırmızı mürekkep kullanılarak istinsah edilmiş olan nüshada sadece yabancı isimlerde ve birkaç alıntı kelimedede hareke bulunmaktadır. Metin, kırmızı mürekkeple yazılmış olan "Târih-i Mülûk-i Nevâyî Tercüme-i Faķîr Fenâyî" başlığı ile başlamaktadır. Eserin yazı karakteri ve imlasi ile ilgili bütün bu fiziksel özellikler, her ikisi aynı müstensihne ait gibi görünen Çankırı ve Viyana yazma nüshalarında da gözlemlenebilmektedir. Fatih nüshasındaki metin, grubunun en eksiksiz ve hatasız olanıdır.

Nüshada istinsah tarihi ve müstensihin kimliği belirtilmemiştir. Nüshanın zahriyesinde Sultan I. Mahmud'un vakıf mührü³²¹ ve vakıf kaydı, ayrıca içerisinde sadece "Muştafa" ismi okunabilen silik vaziyette oval bir mühür bulunmakta; sayfanın üst kısmında da Arabî harflerle sağdan sola doğru sırasıyla "Tercüme-i Tevârih-i Mülûk" ve "Târih-i Nevâyî" ibareleri ile hat türünü, satır ve sayfa adedini rakamsal olarak ifade eden "ta'lik 19" ve "aded-i evrâk kırk sekiz (48)" kayıtları yer almaktadır.

Ç (Çankırı) Nüshası: Millî Kütüphane (Ankara) - Çankırı İl Halk Kütüphanesi, No: 18 Hk 101/2.

Her sayfada 19 satır içeren nüsha ta'lik hat ile istinsah edilmiştir. Metin siyah; başlıklar, "Meşnevî" ibareleri ve durak işaretleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Metin, cildin 78b-118b varakları arasında yer almaktadır.

³²¹ "La Melodia dei Tempi Passati: Quattro Discorsi di 'Alîşir Navâ'î", *Oriente Moderno*, 15 (76), Nr. 2, Roma 1996, s. 459; Maurizio S. Pistoso, "I Manoscritti Musulmani della Biblioteca Universitaria di Bologna", *Poetica Medievale Tra Oriente e Occidente*, ed. Paolo Bagni - Maurizio S. Pistoso, Roma 2003, s. 308.

321 Günay Kut - Nimet Bayraktar, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Ankara 1984, s. 31-32.

Bu nüshadaki metin de kırmızı mürekkeple yazılmış olan “Tārīḥ-i Mülūk-i Nevâî Tercüme-i Faḳīr Fenâî” başlığını taşımaktadır. Metinde sadece yabancı özel isimler harekelenmiştir. Eserin sonunda bulunan mesnevinin son 18 beyti bu nüshada eksiktir. Nüshanın istinsah tarihi ve müstensihî tespit edilememiştir. Yazmanın 78a yüzüne denk gelen ve Fenâî'nin tercümesinin zahriyesi de diyebileceğimiz sayfada iki adet temellük kaydından başka, sol üst köşede “Tercüme-i Tārīḥ-i Mülūk-i Nevâî” ibaresi okunmaktadır.

V (Viyanâ) Matbu Nüshası: Österreichische Nationalbibliothek (Avusturya Millî Kütüphanesi), Sammlung von Handschriften und alten Drucken (ALT), No: 29974-C; Bayerische Staatsbibliothek (Bavyera Devlet Kütüphanesi), No: 4 A. or. 3330.

Eserin bu matbu nüshası 1197/1783'te Viyanâ'da *Tārīḥ-i Fenâî* adı ile basılmıştır.³²² Nüsha Avusturya Millî Kütüphanesi ve Bavyera Devlet Kütüphanesi internet sitesinde tam metin olarak çevrimiçi erişime açıktır.³²³ Bu çalışmamızda, adı geçen dijital kaynaktan faydalandık. Nüsha 38 varaktan oluşmakta ve her sayfa 22 satır içermektedir. Metin, her hükümdar bir paragraf oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Arapça kelimelerdeki ikiz ünsüzü gösteren şedde dışında hareke kullanılmamıştır.

Bu basıma kaynaklık eden yazma nüsha yine aynı kütüphanede bulunmaktadır:

Vy (Viyanâ) Yazma Nüshası: Österreichische Nationalbibliothek (Avusturya Millî Kütüphanesi), Sammlung von Handschriften und alten Drucken (HAN), No: Cod. Mxt. 402.³²⁴

Fiziksel özellikler açısından Fatih ve Çankırı nüshaları ile benzerlik taşıyan yazma nüsha, ta'lik hatla yazılmış ve her sayfada 19 satır içerecek şekilde düzenlenmiştir. Metin, 49 varaktan oluşan nüshanın 2b-45a varakları arasında yer almaktadır. 47a ve 47b yüzlerinde “Tevārīḥ-i Âl-i ‘Osmān” başlığı altında Osmanlı padişahlarının cülus yılları yazılmış,

322 Z. Velidi Togan'ın “Ali Şir” (İA, C. I, s. 353) ve Günay Kut'un, “Ali Şir Nevâî” (TDVİA, C. II, s. 453) maddelerinde bu kitabın basım tarihi 1872 olarak verilmiştir.

323 <https://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10219865.html>

324 Gustav Flügel, *Die Arabische, Persische und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Wien 1865, Vol. II, s. 193-194.

“Salṭanat-ı ‘Osmân 641” ifadesinden başlanarak en son “Salṭanat-ı İbrâhîm 1049” yazılmıştır. Bu 1049/1640 tarihi, ferağ kaydı bulunmayan nüshanın yaklaşık istinsah tarihi ile ilgili bir ipucu addedilebilir. Yazmanın 1b-2a varaklarında yine Osmanlı tarihi ile ilgili ibareler, bazı şehirlerin fetih ve bazı sultanların vefat tarihleri gibi kayıtlar bulunmaktadır. Matbu nüshadaki metin ile yazma nüshadaki metin arasında sadece birkaç kelime farkı vardır.

G (Gaziantep) Nüshası: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi - Gaziantep İl Halk Kütüphanesi, No: 3489 (Eski kayıt no: 27 Hk 343).

Nüshadaki ferağ kaydında istinsah tarihi 29 Rebûlâhîr 1008 (18 Kasım 1599), müstensih adı ise “İbrâhîm bin Bâlî el-Ḥaṭîb Câmî’-i Ḳal’a-i Ḥulumcı(?)” olarak verilmiştir. Metin, 1b-33a varakları arasında yer almakta olup her sayfa 19 satırdan oluşmaktadır. Âharlı kâğıda yazılan metin siyah, durak işaretleri ve “Meşnevî” ibareleri kırmızı mürekkeple imla edilmiştir. Diğer yazma nüshaların aksine, bir iki başlık dışında bu nüshada başlıkları oluşturan hükümdar adlarının kırmızı değil siyah mürekkeple ve metnin bir parçası imiş gibi imla edilmiş oluşu dikkat çekicidir. Oldukça tertipli bir şekilde istif edilen metin Arap neshiyle yazılmıştır. Nüshanın 1b yüzünde müzehhep serlevha bulunmaktadır; 1b ve 2a yüzlerindeki cetveller de tezhiplidir. Diğer sayfalarda ise metnin cetvelleri kırmızı çift çizgi şeklindedir. Mesneviler metinden ve her bölüm birbirinden yine kırmızı çift çizgi ile ayrılmıştır. Cilt üst orta kısmından rutubet aldığı için lekelenmiş, kararmış ve kısmen erimiştir. Varak numaraları siyah mürekkeple ve Arap rakamlarıyla yazılmıştır. 16a yüzünün numaralandırılmasından sonra bir varak atlanmış, bu şekilde numaralandırmada kayma husule gelmiştir. Arapça ikiz konsonantı gösteren şedde dışında metin neredeyse tamamen harekesizdir.

Nüshanın “Tevâriḥ-i Mülûk-i Nevâyî Tercüme-i Faḫîr Fenâyî” şeklindeki başlığı, müzehhep serlevhanın ortasına yazılmıştır. Beş adet sayfanın derkenarlarında metnin içinde yer almayan bazı bilgiler ve bu arada o sayfalarda anlatılan hükümdarların saltanat müddetleri kısa notlar hâlinde yer almaktadır. Bunlar 2a’da Keyûmers, 2b’de Hûşeng, 3a’da Tahmûras, 4b’de

Ferîdûn ve 5a'da Minûcihr ile ilgili notlardır. En fazla hatalı yazım, eksik kelime ve cümle parçasının bulunduğu bu nüsha hatalar bakımından Bologna nüshasından da farklıdır. Gaziantep nüshası, Fatih-Çankırı-Viyana nüshaları ile ortak kaynaktan istinsah edilmiş görünmektedir. Ancak bu grubun bilinen en eski tarihli nüshası olmakla birlikte diğerlerinin kaynağı olmadığı söylenebilir.

3. Nüshalardaki Bazı İmla Özellikleri

Eserin biri matbu olmak üzere toplam 8 nüshası mevcuttur. Yazma nüshaların hepsi son derece okunaklı yazılmıştır ve iki tanesi hariç eksiksizdir. Döneme özgü imla özellikleri bu nüshalardan takip edilebilmektedir. Kahire nüshasının ilk dört sayfası dışında nüshalarda hareke yok denecek kadar az kullanılmıştır. Bologna nüshası diğer nüshalardan daha fazla, ancak çoğu kez harfle imla edilen ünlüyü gösterecek şekilde harekelenmiştir. Özellikle biçim birimlik ünlülerin gösterimi hususunda en tutarlı imlanın Fatih nüshasında bulunduğu tespit edilmiştir.

a. Ünlülerin Yazımı

1. Türkçe kelimelerde “a” ön seste matbu Viyana nüshasında düzenli olarak medli elifle (İ) gösterilmektedir, yazma nüshalarda bu yazım şekli düzensizdir.

2. “e” ünlüsü Kahire ve Madrid nüshalarında daha sık, Bologna ve Viyana nüshalarında birkaç yerde ı harfi ile gösterilmiştir. Son seste ve iç seste bazen “e” ünlüsünün Uygur imlasının bir izi olarak veya Çağatayca orijinal metnin etkisiyle ı harfi ile yazımı, Kahire ve Madrid nüshalarında diğer nüshalara oranla biraz daha fazladır:

özge: ³²⁵	اوزگا
ögey: ³²⁶	اوکای
kesmemiş: ³²⁷	کسمامش

325 K18b/16, B37b/12, V20b/15

326 K7b/10, B15b/3, V8a/13

327 V20b/5

3. Kapalı e sesi içeren kelimelerdeki ilk ünlü kimi zaman ع harfi ile gösterilmiş, kimi zaman da gösterilmemiştir. İlk hece ünlüsü en az bir kez ع harfi ile gösterilen ve Türkiye Türkçesi ağızlarında da kapalı e ile telaffuz edilen kelimeleri tenkitli metinde “ê” harfiyle kaydettik.

4. Nüshalarda işlevi olduğu hâlde yazılmayan bazı “e” sesleri bulunmaktadır; ancak bunlar “y” sesinin yanında veya orta hecede daralmış olduğu için yazılmamış da olabilir. İmla bu konuda bir ipucu vermemektedir. Bu kelimeler, tarafımızdan standart Türkiye Türkçesindeki gibi okunmuştur:

vêrmeyüp ³²⁸	ويرميوب
öldüreyin ³²⁹	اولدورين
êdemeyüp ³³⁰	ايدهميوب ; ايدميوب

5. Nüshalarda Türkçe kelimelerdeki ünlülerin yazımı kuralıdır. Aynı kelimenin metnin değişik yerlerindeki yazımlarında farklı ünlüler gösterilmektedir. (*görün-/görün-, bulın-/bulun-, yukarı/yukarı, ilerü/ileri, kuyul/kuyı, köprü/köpri* vb.) kelimelerdeki ikili yazımlardan hareketle, ünlünün yazılmadığı yerleri tenkitli metinde uyumlu sayarak okuduk.

6. *yigirmi* / *yigirm* kelimesinin yazımında nüshalarda farklar vardır. Metinde 13 kez geçen bu kelime Kahire nüshasında 8 kez *yigirm*, 5 kez de *yigirmi* şeklinde yazılmıştır.

7. Alıntı kelimelerdeki uzun ünlüler kaynak dilin imlasına uygun olarak gösterilmiştir. Ancak Bologna nüshasında *hiç*, *hired-piçe*, *pîr* ve *pîşkeş* kelimelerinde ع harfinin yazılmadığı örnekler de vardır:

b. Ünsüzlerin Yazımı

1. “c” ve “ç” ünsüzlerinin yazımı nüshalar arasında karışıktır. Kelimelerin farklı yazımının -*Türkce*³³¹ /*Türkçe*³³² örneğinde olduğu gibi- bazen

328 K17b/7

329 K32b/13

330 B18a/11; V9b/11

331 K2a/2

332 K2a/2

dikkatsizlikten kaynaklandığı görülse de, tenkitli metinde imlaya sadık kalınarak kelimeler metinde yazıldığı şekilleriyle gösterilmiştir. Örneğin *geç-* fiili metinde ünlüsü gösterilmeden *geç-* ve *gec-*, ünlüsü gösterilerek *gêç-* ve *gêc-* şeklinde yazılmıştır: *gêçüp*,³³³ *gêcen*,³³⁴ *gêçüp*,³³⁵ *gêcüp*.³³⁶ Bir başka örnek de *nice* / *niçe* kelimesidir. “Nasıl; ne kadar; çok; -larca” anlam ve işlevleri iki yazım için de geçerlidir. Metinde bu kelime 6 kez *nice*, 31 kez *niçe* şeklinde yazılmıştır. *Kiçi/kici* kelimesinde de ikili yazım söz konusudur. Metinde 4 kez geçen bu kelime, bir kez *kici*³³⁷ şeklinde *ç* harfi ile yazılmıştır.

Aslen “ç” sesini içeren fakat nüshalarda *ç* harfi ile imla edilmiş kelimeler şunlardır: *ac*,³³⁸ *ağac*,³³⁹ *gêc*,³⁴⁰ *güc*.³⁴¹ Bunlardan başka Bologna nüshasında *saç*, Fatih nüshasında *üç* ve *küçük* kelimeleri *ç* harfiyle yazılmıştır: *sac*,³⁴² *üç*,³⁴³ *küçük*.³⁴⁴

2. Eski Türkçe ön ses “k”, Eski Anadolu Türkçesi ve devamında sıklıkla “g” şeklindedir.³⁴⁵ Anadolu ağızlarında “g” ön sesli kelimeler, Meninski/Ciadyrgy sözlüğünde çift şekille kaydedilen *gendü/kendü* ve *kiçi/giçi*³⁴⁶ hariç olmak üzere “k” harfi ile yazılmıştır: *keçi*, *kişi*, *küçük* vb. Bu kelimelerden *gel-*, *gerek*, *gönül*, *göz*, *güç* vb. tenkitli metinde Türkiye Türkçesine uygun olarak “g” ile; *keçi*, *kendü*, *kes-*, *kiçi*, *kim*, *kişi*, *küçük* gibi kelimeler ise “k” ile okunmuştur.

ﻻ harfinin birden fazla ünsüzü göstermesi, bir yerde bir kelimenin teklik ikinci şahıs mı yoksa çokluk birinci şahıs mı olduğuna karar vermeyi güçleştirmektedir:

333 K6a/9, 9b/16 vb.

334 K26a/8

335 K15a/2, 16b/3

336 K23b/2, 24a/3

337 K27a/13

338 K23b/13, B46b/9

339 K2b/14, 4b/14, B8a/2

340 K13b/18, B28b/12

341 K9a/6, B18a/4

342 B16a/15

343 F11a/10

344 F36a/9

345 Caferoğlu, “Anadolu Ağızları Konson Değişmeleri”, *TDAY Belleten*, C. XI, s. 13.

346 Ciadyrgy, *age.*, s. 274, 462, 470, 478, 482, 487; Ahmet Caferoğlu, “Anadolu Ağızları Konson Değişmeleri”, *TDAY Belleten*, Ankara 1963, C. XI, s. 13.

*Eger anı aradan götürsek / götürseñ hâtır cem' olurdı.*³⁴⁷

3. Nüshalarda “b” ve “p” ünsüzleri de yer yer karışmakta, “p” ünsüzü bazen ب harfi ile gösterilmektedir. *yap-* fiili Bologna ve Fatih nüshalarında birkaç yerde *yab-* şeklinde yazılmıştır. Ancak bu yazım, bir ses değişikliğini aksettirmekten çok, Arap alfabesinde bulunmayan پ harfinin kullanımında yapılan dikkatsizlikle³⁴⁸ veya Uygur imlasının geç bir etkisi olarak³⁴⁹ açıklanabilir.

4. “ñ” ünsüzü metinde ك harfi ile gösterilmiştir. Metinde iki yerde geçen “Tañrı” kelimesi Kahire ve Bologna nüshalarında ikişer, diğer nüshalarda birer kez ك harfleri ile yazılmıştır: ³⁵¹ تنگری, ³⁵⁰ تنگری

5. Aslî imlasında hemze içeren kelimelerin bir kısmı nüshalarda hemzesiz yazılmıştır. Kahire ve Fatih grubu nüshalarında neredeyse hiç yazılmamış olan hemzeler matbu Viyana nüshasında çoğu kez yazılmış, özel isimlerde ise ihmal edilmiştir:

fažāyil ³⁵² فضایل	fažā'il ³⁵³ فضائل
ğāyib ³⁵⁴ غایب	ğā'ib ³⁵⁵ غائب
ħazāyin ³⁵⁶ خزاین	ħazā'in ³⁵⁷ خزائن

6. “hizmet” kelimesi Kahire, Madrid ve Viyana nüshalarında harfi ile, diğer nüshalarda ise د harfi ile yazılmıştır.

7. Kahire nüshasının ilk dört sayfası dışında tüm nüshalarda hareke kullanımı asgari seviyededir. Arapça kelimelerde iç seste bulunan ikiz ünsüzü göstermek üzere nüshalarda oldukça düzenli biçimde şedde kullanılmıştır.

347 K30b/16

348 Musa Duman, *Enliya Çelebi Seyahatnâmesine göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, TDK, Ankara 1995, s. 97.

349 Mecdut Mansuroğlu, “Eski Osmanlıca”, *Tarihî Türk Şiveleri*, der. Mehmet Akalın, TKAE, Ankara 1988, s. 249.

350 K17b/7, K35b/1, B35b/2, B68a/12, F47b/10, V37a/13

351 F23a/4, V19b/6

352 K12a/17, V14a/3

353 B26a/5

354 K8b/17

355 V9a/17

356 K6a/18, V16b/2

357 B30a/7

Bologna ve Gaziantep nüshalarında Türkçe kelimelerde “ş” ve “t” sedasız ünsüzlerinden sonra “d” sesi ile başlayan ek geldiğinde, “d” ünsüzünün üzerine de şedde konulduğu görülmektedir. Bu şeddelerin sedasızlık bakımından benzeşmeye işaret ettiği, “şd” ve “td” ses çiftlerinin üzerinde kullanılmasından anlaşılmaktadır. Fiillere gelen eklerde sedasız benzeşmeyi veya ikiz ünsüzü çağrıştıran bu kullanım, “d” ünsüzü ile başlayan ayrılma ve bulunma hâli vb. isim çekim eklerinde görülmemektedir:

ilet ³⁵⁸	ايلتدی
ét ³⁵⁹	ايتدوکه
yetiş ³⁶⁰	يتشدوکی
yetiş ³⁶¹	يتشدی

Bologna nüshasında ayrıca *iki, yedi, sekiz, toktuz, otuz* sayı adları, Çağatayca karşılıklarını andıracak şekilde çoğu kez şedde ile yazılmıştır:

c. Kelime ve Eklerin Yazımı

1. Metinde geçen bazı edatlar nüshalarda kelimeye bitişik yazılırken, bazı ekler de yer yer kelimedenden ayrı yazılmıştır. “ile” bağlacı, “içün” edatı ve “i-” ek fiili, sonuna geldikleri kelimeyle düzensiz bir şekilde bitişik veya ayrı yazılmıştır. Sıfata bitleştirilmiş yazım örneği olarak şu kelime tespit edilmiştir: ol dem³⁶² (اولدم)

“ki” bağlacı Çağatay Türkçesinden aktarılırken, iki örnekte veznin bozulmaması için kendisinden sonra gelen kelimeye bitleştirilmiştir:

k'âyîn ³⁶³ کاین	ki âyîn ³⁶⁴ که آیین
k'ol ³⁶⁵ کاول	ki ol ³⁶⁶ که اول

358 B16a/2

359 B29a/6

360 B48a/4

361 B17a/12

362 B34b/7

363 B20b/11

364 M10a/13, F12b/6

365 K22a/6

366 F29a/7, G20a/11

2. “a”, “e” ünlüleri ile “h” ünsüzünü gösteren ة harfi ile biten kelimelere gelen ekler daima; “ı”, “i” ünlülerini gösteren ی harfi ile biten kelimelere gelen ekler ise çoğunlukla kelimedен ayrı yazılmıştır. Bu tip kelimeler dışında da yer yer bazı isim ve fiil çekim ekleri ile yapım ekleri kelime tabanından ayrı olarak imla edilmiştir.

ba'zısını ³⁶⁷	بعضى سنى
gitmeklik ³⁶⁸	كتمك ليك
nâmûslanup ³⁶⁹	ناموس لنوب
şahîhraqdur ³⁷⁰	صحيح راق در
salṭanatlarınun ³⁷¹	سلطنت لرينك
ṭabaḳadaki ³⁷²	طبقه ده كى

3. Nüshalarda yükleme hâli eki, ة harfi ile biten bazı kelimelerde yer yer hemze ile imla edilmiştir: *kā'ide'i* (*kā'ideyi*),³⁷³ *Kūfē'i* (*Kūfē'yi*),³⁷⁴ *kişi'i* (*kişiyi*),³⁷⁵ örneklerinde olduğu gibi. Bologna nüshasındaki bir örnekte yönelme hâli çekimi bu işaretle gösterilmiştir: *kimse'e* (*kimseye*)³⁷⁶

4. Kahire nüshasında birkaç kelimedeyönelme ve yükleme hâli ekleri kesre veya fetha hareketleri ile gösterilmiştir. Hareke ile gösterilmiş çekim eklerini içeren kelimeler, Kahire nüshasından kopya edildiğini sandığımız Madrid nüshasında harekesi unutulmuş gibi eksiz görünmektedir: *memleketümi*,³⁷⁷ *oğluma*,³⁷⁸ *Cemşid'i*³⁷⁹ gibi. Bu durum harekeli yazım geleneğinin geç bir etkisi olarak değerlendirilebilir.

367 K14b/13

368 K15b/10

369 B23b/12

370 K6a/6

371 K14a/2

372 K13b/3

373 K2b/2, 14a/11, B29a/14

374 K3a/5

375 K18a/17, 22b/3

376 B28b/6

377 K22b/5

378 M22b/4

379 B9a/7

Ḍahḥāk'e ³⁸⁰	Ḍahḥāk ³⁸¹
selāṭīne ³⁸²	selāṭīn ³⁸³
ḥavāss ³⁸⁴	ḥavāssı ³⁸⁵
ittifāk ³⁸⁶	ittifākı ³⁸⁷

5. Nüshalarda bazı eklerin dikkatsizlik sonucu yazılmadığı anlaşılmaktadır. Eksik olan ekler; ilgi hâli (-uñ/-üñ) eki, üçüncü teklik iyelik ekinden sonra gelen yükleme -(n)ı, -(n)i; -(ı)n, -(i)n ve yönelme hâli -(n)a, -(n)e ekleri, ayrıca edilgenlik, ettirgenlik ve yeterlilik ekleridir:

İlgi hâli:

İskender <u>ķ</u> araltısın ³⁸⁸	İskender'üñ <u>ķ</u> araltısın ³⁸⁹
--	---

Yükleme hâli:

anuñ bu <u>şıfâtı</u> bilüp ³⁹⁰	anuñ bu <u>şıfâtını</u> bilüp ³⁹¹
bı'şeti <u>zamānı</u> şorup ³⁹²	bı'şeti <u>zamānını</u> şorup ³⁹³
Ḳayşer'i ve cümle <u>tevābı'ı</u> ³⁹⁴	Ḳayşer'i ve cümle <u>tevābı'ini</u> ³⁹⁵

380 K4b/8

381 M4b/7

382 K29b/14

383 M29a/10

384 K14a/4

385 F18a/2

386 B5b/9

387 K2a/10, V2b/4

388 B26a/12

389 K12b/4

390 B39a/7

391 K19b/14

392 B55b/13

393 K28b/18

394 B43a/6

395 K21b/14

Üçüncü teklik şahıs iyelik eki:

kendü 'ibādetē meşgûl oldı ³⁹⁶	kendü 'ibādetine meşgûl oldı ³⁹⁷
memlekete girüp ³⁹⁸	memleketine girüp ³⁹⁹

Üçüncü teklik şahıs iyelik eki ve yükleme hâli:

on yedi karındaş öldürüp ⁴⁰⁰	on yedi karındaşın öldürüp ⁴⁰¹
ri'āyet kabûl etmeyüp ⁴⁰²	ri'āyetin kabûl etmeyüp ⁴⁰³

Fülden fiil yapan edilgenlik eki:

zamânına ta'arruz kılmadı ⁴⁰⁴	zamânına ta'arruz kılınmadı ⁴⁰⁵
---	---

Fülden fiil yapan ettirgenlik eki:

Behrām'ı taleb edüp getürüp ⁴⁰⁶	Behrām'ı taleb edüp getürdüp ⁴⁰⁷
bid'atları aradan götürüp ⁴⁰⁸	bid'atları aradan götürdüp ⁴⁰⁹
Ḳubād'ı yine tahta oturdılar ⁴¹⁰	Ḳubād'ı yine tahta oturtdılar ⁴¹¹

Yeterlilik eki:

Efrāsiyāb anuñla tırışmayup ⁴¹²	Efrāsiyāb anuñla tırışmayup ⁴¹³
ele getürmemişdi ⁴¹⁴	ele getürememiş idi ⁴¹⁵

396 K22a/12

397 V24a/7

398 B48a/6

399 K24b/6

400 B63a/9

401 K32b/19

402 B62b/10

403 K32b/9

404 B50b/4

405 K26a/2

406 B48b/12

407 K25a/4

408 K33b/11

409 V35a/11

410 B53a/5

411 K27a/17

412 B12b/11

413 K6a/12

414 K6b/1

415 F7b/1

İNCELEME

ESERDE GEÇEN HİNT-AVRUPA TİPİ BİRLEŞİK CÜMLELER

Osmanlı Türkçesi metinleri üzerine yapılan dil incelemelerinde ülkemizde geleneksel olarak şekil bilgisi konularına odaklanılmaktadır. Elimizdeki 16. yüzyıla ait metnin dili şekil bilgisi yönünden, döneme dair mevcut bilgilere yenilerini eklememizi sağlayacak farklı bir özellik taşımamaktadır. Diğer yandan eserin dil hususiyetlerinden birleşik cümle yapısı dikat çekicidir. Bağlaçlar yardımıyla birbirleriyle ilintilendirilmiş karmaşık yapıda cümle kümeleri metnin tamamına hâkimdir. Biz de eserin dil özelliklerini incelediğimiz bu kısımda, sözünü ettiğimiz karmaşık yapılu cümlelerden, yabancı dillerden kopyalanmış birleştirme yöntemleri ile kurulmuş olanları incelemeye karar verdik. Böyle bir çalışmanın tabiatı gereği olarak da metnin yalnızca mensur kısımlarını taradık.

Tevârih-i Mülûk-i Acem'de müşahade ettiğimiz söz dizimi yapısı, Nevâyî'nin diğer mensur eserlerindekiyle⁴¹⁶ benzerlikler arz etmektedir. Eserin Osmanlı Türkçesine tercümesi de, sentaks örgüsü bakımından, tercümeyle kaynaklık eden Çağatayca metinle büyük oranda örtüşmektedir. Eserin mütercimi Fenâyî, Nevâyî'nin metnini cümlelerin kuruluşunu çok fazla değiştirmeden Osmanlıcaya aktarmıştır.

Bir sentaks çalışmasında metne birçok farklı cephelerden bakılabilir. Biz burada bakışımızı yalnızca Hint-Avrupa dillerinden kopyalanmış birleşik cümle yapısına çevireceğiz. Malum olduğu üzere Türkçenin aslı birleşik cümle yapısı ile Hint-Avrupa dillerindeki birleşik cümle yapısı büyük farklılıklar göstermektedir. Türkçede bu işlem, çoğu kez fiilin bitimsizleştirilmesi yöntemi ile yapılırken, Hint-Avrupa dillerinde bitimli fiilin bağımsız morfemler vasıtasıyla adlaştırılması (nominalization) suretiyle gerçekleştirilmektedir. Hem aslı Türkçede bulunan bitimsizleştiriciler (zarf fiil, sıfat fiil ve isim fiil ekleri) hem de Hint-Avrupa dillerindeki söz konusu bir kısım bağımsız morfemler, cümle bağlayıcıları olarak işlev görürler. Diğer bir husus Hint-Avrupa dilleri yan yana sıralayan (koordinatif) bağlaçları çok işlek bir şekilde kullanırken aslı Türkçe birkaç istisnai durum (*udu*, vb.) hariç bu tür bağlaçlara ih-

416 Ali Şîr Nevâyî'nin *Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ* adlı eserinin metni için bk. Türk, *age.*, s. 1-74.

tiyaç duymamaktadır.⁴¹⁷ Burada aslı Türkçeden kastımız sentaks bakımından Türkçenin yabancı etkilere en kapalı hâlde bulunduğu Köktürkçe metinlerdir. Alt alta sıralama (subordination), bağımlı morfeimler olan zarf fiil, sıfat fiil ve isim fiil ekleriyle yapılır ve bu morfeimler Latin yazı sistemine göre ana yüklemde solunda bulunur. Bitimli cümleler, bazı tümleş yan cümleleri ve *téyin* ile ana cümleye bağlananlar dışında alt alta sıralanmaz. Bunun dışında Türkçede, cümlelerin sentaks bakımından bağlanmadığı fakat birtakım zarflarla (conjunctive adverbs: *anı için, anta késre; bu sebeple, dolayısıyla, üstelik, yine de*, vb.) anlamca birbirleriyle irtibatlandırıldığı durumlar olağandır.

Eski Uygurcadan itibaren Türkçe metinlerde hem Hint-Avrupa hem de Türkçe tarzı birleşik cümle kurgulamasının paralel olarak kullanıldığını görürüz. Fakat ifade ettiğimiz gibi bu çalışmada yalnızca Hint-Avrupa yani İran dillerinin sentaktik anlayışına uygun olarak kurulan cümle yapılarına odaklanacağız. Çalışmanın devamında söz konusu yapıların kurulmasını sağlayan bağımsız cümle bağlayıcılarından bahsederken yalnızca “bağlaç” terimini kullanacağız.

Hint-Avrupa dillerinde sentaktik bakımdan farklı işleve sahip iki bağlaç tipi vardır. İlk grup, cümleleri yan yana sıralayarak birbirine bağlar. Bu yöntemle, söz dizimsel bakımdan eşit yeterlilikte cümleler birleştirilmektedir. Bu yapılarda kullanılan cümle bağlacının, başında bulunduğu önermeyi ikincil hâle getirmek gibi bir işlevi yoktur. İkinci grup, bir cümleyi diğerinin içine entegre ederek onları hiyerarşik bakımdan alt alta sıralamaya yarar. Burada ise, bir üst cümleye (super-ordinate) bağlanmak zorunda olan bitimli bir yan cümle söz konusudur.⁴¹⁸ Başındaki bağlaç sebebiyle tek başına ayakta duramayan bitimli (finite) yan cümlelerin mevcudiyeti ve *ikincil öge-temel öge* sıralamasına aykırı olarak, yüklemde sonraya getirilebilmesi sebebiyle, alt alta sıralanmış cümle tipi Türkçeye oldukça yabancıdır.⁴¹⁹

417 Ahmet Şefik Şenlik, “Osmanlı Türkçesindeki Cümle Bağlaçlarının Tasnifine Dair Bazı Öneriler”, *TUDED*, 45 2011, s. 254.

418 Alt alta sıralanmış yan cümlelerin ana cümle olarak işlem gördüğü yapıların *insubordination* olarak tanımlanması nispeten yeni bir yaklaşımdır. N. Evans, “Insubordination and its uses”, *Finiteness. Theoretical and Empirical Foundations*, ed. I. Nikolaeva, New York 2007, s. 366-431.

419 Mertol Tulum, “Orhun Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle ile Yardımcı Cümle İlişkisi”, *TDAY Belleten*, 1990, C. 38, s. 196-205; Eser Erguvanlı, “A Case of Syntactic Change: Ki Construction in Turkish”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Hürmaniter Bilimler*, C. 1-9, 1980-1981, s. 111-112.

Bitimli cümleler arasında hiyerarşik yapıların oluşturulması, Türkçe'de ilk örnekleri Eski Uygur dönemi tercüme eserlerinde tespit edilmeye başlanan ve Hint-Avrupa dillerinden kopyalanmış bir sentaktik işlemdir.⁴²⁰ İslamiyet'in kabulünden sonra da Farsça eserlerin tercümeleriyle yayılan bu yeni cümle teşkil yöntemi zamanla telif eserlerde de kendine yer bulmuş ve dil ilişkileri sebebiyle farklı Türk dillerinde kopya edilmiştir. Yine bu dönemden sonra bitimli cümlelerin birbirine bağımlı ya da birbirinin unsuru olmayacak şekilde, bağlaçlar (coordinating conjunctions: *ve, ama, veya*, vb.) yardımıyla birleştirildiği yapılar yaygınlaşmıştır.

Türkçe söz diziminde önermelerin sentaktik düzlemde ilişkilendirilmesi konusunu inceleyen araştırmacılar, Hint-Avrupa dillerindeki şekliyle alt alta sıralanmış cümlelerin Türkçe söz dizimine tamamen aykırı olduğu konusunda hemfikirdirler. Yabancı dillerden kopyalanmış cümle bağlaçlarının, önermeler arasındaki ilişkiyi nasıl belirlediği, cümledeki morfo-sentaktik unsurlara ve bağlama bağlıdır. Türkçe metinlerde, özellikle ana cümle yüklemine ardından getirilen bitimli cümleleri, sadece bağlaçların niteliğine bakarak alta sıralanmış kabul etmek mümkün değildir.⁴²¹

Cümle bağlayıcıları yardımıyla yan yana veya alt alta sıralanmış cümleler arasında anlam bağı başlıca üç yolla kurulmaktadır:

1. İlk grupta yan yana sıralanmış (coordinated) ve *cümle öğelerine yerleştirilmemiş olmak şartıyla alt alta sıralanmış* (non-embedded subordinated) cümlelerle kurulan yapılar yer alır.⁴²²

Ama, fakat, ve, veya gibi, birbirine denk, bağımsız cümleleri yan yana sıralayan bağlayıcılar (coordinate linker), iki cümle arasında önermelerden birini diğerine bağımlı kılmadan, zamansal ardışıklık, sonuç, ekleme, karşıtlık, alternatiflik gibi, anlam ilişkileri kurar.

Zarf yan cümleleri, başka bir önermeye referans olarak tanımlanmış bir içerik iletmektedir. Söz konusu içeriğin semantik zeminini; *önce, son-*

420 Şinasi Tekin, "Uygurcada yardımcı cümleler üzerine bir deneme", *TDAY Belleten* 1965, C. 13, s. 62; Mecdut Mansuroğlu, "Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları", *TDAY Belleten*, 1955, C. 3, s. 59-60; Şenlik, *age.*, 2011, s. 254-255.

421 Lars Johanson, "Some Remarks on Turkic 'Hypotaxis'", *Linguistische Beiträge zur Gesamturkologie*. Budapeşte 1991 (1975), s. 210-211, 224; Şenlik, *age.*, 2011, s. 254-257.

422 R. M. W. Dixon, "Complement Clauses and Complementation Strategies in Typological Perspective", *Complementation, A Cross-Linguistic Typology*, Oxford 2006, s. 2-4.

ra, iken, -e kadar gibi zamanla ilgili; *çünkü, eğer, her ne kadar, -e rağmen, madem, gerçi* gibi mantıksal; *hiç değilse, üstelik, her ne kadar, diğer yandan, bununla beraber, yine de, her hâlükârda* gibi karşıtlama; *-mak için, -ması için* gibi amaç ifadeli; *-maktansa, -acağına* gibi tercih/red belirten vs. cümle bağlayıcıları tayin etmektedir. Bir üst önermeye hangi anlam ilişkisiyle bağlanacağı bu şekilde morfosentaktik unsurlarla işaretlenmiş bitimli cümleler, zarf yan cümlesi (adverbial cause)⁴²³ olarak adlandırılmakla beraber bunların her koşulda ana cümleye bağımlı veya ikincil; hiyerarşik olarak altta oldukları söylenemez. Dolayısıyla zarf yan cümlelerinin tek bir cümle tipi ile açıklanması da mümkün değildir.⁴²⁴

2. Türkçede ilgi cümlecığı olarak adlandırılan yapılar ikinci grupta yer almaktadır. İlgi cümlecığı, sıfat tamlamasının tamlayanı olarak görev yapar. Bunları cümlecik olarak adlandırmamızın sebebi, diğer yan cümleler gibi bir öge yuvasını doldurmayıp; cümleye bağlı bir unsurun parçası olmalarıdır. Başındaki bağlaç vasıtasıyla cümlelerin bir unsuruna, oradan da cümleye hiyerarşik olarak bağlanan Hint-Avrupa tipi ilgi cümlecikleri bitimli bir cümlelerin tüm özelliklerini taşımakta ve Türkçenin niteleyen öge - nitelenen öge (modifier – head) sıralamasının aksine olarak, nitelediği unsurdan sonra (posthead) konumlanmaktadır. Türkçedeki bu tür ilgi cümlecikleri *ki(m)* bağlacıyla işaretlenmektedir.

3. Tümleş yan cümleleri (complement clause)⁴²⁵ bağlı bulunduğu cümlelerin temel öğelerinden birini oluşturur. Tümleş yan cümlelerinin özelliği, bunları öge olarak kabul edebilen yüklemelerin belli anlam alanları ile sınırlı oluşudur.⁴²⁶ Türkçe söz diziminde de bu tip cümlelerin bitimli hâlde bulunması ve istenirse sonuna *diye* eklenerek bir üst cümleye bağlanması mümkündür. Hint-Avrupa tipindeki tümleş yan cümleleri, Türkçe yapı-

423 Bu tip yan cümleler için, cümlede zorunlu olmayan bir öge yuvasını doldurmaları sebebiyle, “adjunct clause” tabiri de kullanılmaktadır. Bas Aarts, “Subordination”, *Encyclopedia of Language & Linguistics*, Elsevier, Oxford 2006, Vol. 12, s. 252.

424 Holger Diessel, “Adverbial Subordination”, *Bloomsbury Companion to Syntax*, London 2013, s. 342.

425 Bu yapı cümlede temel öğelerden biri olarak yer aldığı için “content clause” veya genelde isim konumunda bulunduğu için “nominal clause” olarak da adlandırılmaktadır. Aarts, *age.*, s. 252.

426 Dixon, *age.*, 2006 s. 27-33. Türkçede tümleş yan cümlelerini nesne veya özne olarak kabul eden fiiller için bk. Hatice Coşkun, “Türkçe Çekimsiz Tümleş Yan Cümlelerinde Olgusalılığın Kapsamı”, *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, C. 29/1, 2019, s.17, 21-22.

lardan farklı olarak, başında bulunan bağlaç vasıtasıyla ana cümleye bağlanmakta ve ana yüklemde sonraya getirilmektedir.

Yukarıdaki sınıflama aynı zamanda basit cümlelerin birbirleri ile sentaktik olarak birleştirilme derecelerini⁴²⁷ de yansıtmaktadır. İlgili cümlecigi, herhangi bir unsuru oluşturan bir ismin tamlayanı olarak cümleye dâhil olabilir; yani tek başına bir öge yuvasını (argument slot) dolduramaz. Tümleş yan cümleleri ise belli semantik özelliklere sahip sınırlı bir fiil grubunun yüklem olduğu cümlelere fiil isteminin zorunlu kıldığı bir öge (nesne, özne, tümleş /complement) olarak katılır. Zarf yan cümleleri zorunlu olmayan bir ögenin (adjunct) yerini tutar ve semantik olarak da diğer ikisinden farklıdır. Zarf yan cümlesinin içeriği ana cümle nezdinde yardımcı veya esas bilgi olarak tanımlanabilmektedir,⁴²⁸ ancak böyle bir ayırım görünüşte bitimli cümleler olsalar da, cümlelerin zorunlu bir unsuru veya bir unsurun parçası oldukları için ilgili cümlecigi ve tümleş yan cümlelerine uygulanamaz.

İncelediğimiz metinde de yan yana veya alt alta sıralanmış cümleler büyük bir yekûn tutmaktadır. Türkçede birleşik cümlelerin sınıflandırılması üzerine çeşitli görüşler bulunmakta ise de,⁴²⁹ metinde geçen Hint-Avrupa tipinde alt alta sıralanan cümleleri, yukarıda özetlediğimiz temel tasnif esasında sıfat işlevli (ilgi cümlecikleri), isim işlevli (tümleş yan cümleleri) ve zarf işlevli yan cümleler olarak üç ana grupta ele alacağız.⁴³⁰ Bunların ardından da eşit söz dizimsel yeterlilikte cümlelerin bir araya getirildiği yapılar incelenecektir.

Bu çalışmaya konu olan yapılar hakkında bir ön fikir oluşturmak amacıyla iki örnek cümle üzerinde duracağız. Buraya aldığımız ilk cümlede “çün” bağlacı ile alt alta sıralanmış bir zarf yan cümlesi₍₁₎; yan cümlelerin öznesinin tamlayanı olarak ilgili cümlecigi₍₂₎; onun içinde “ve” bağlacı ile yan

427 Aarts, *age.*, s. 252.

428 R. M. W. Dixon, “The semantics of clause linking in a typological perspective”, *The semantics of clause linking. A crosslinguistic typology*, Oxford 2009, s. 2-6; Ayrıca bk. Ahmet Şefik Şenlik, *Zur Satzverknüpfung im Altosmanischen unter besonderer Berücksichtigung der interpropositionalen Kausalität*, Mainz 2006, s. 95.

429 Leylâ Karahan, “Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine”, *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Temmuz 2000, C. 2000/II, S. 583, s. 16-23.

430 Celia Kerslake, “Alternative subordination strategies in Turkish”, *Connectivity in Grammar and Discourse*, 2007, s. 231.

yana sıralanmış iki tümleş yan cümlesi^(3,4) bulunmaktadır. Köşeli parantez [] ilgi cümlecliğini, açı parantez <> tümleş, küme parantez {} zarf yan cümlesini göstermektedir. Bağlaçlar altı çizili yazılmıştır.

{Keykāvūs [kim ba'zılar <Keykubād'ın oğlu>⁽³⁾ ve ba'zılar <nebiresidür>⁽⁴⁾ dediler]⁽²⁾ çün Keykubād'ın velî'ahdı idi}⁽¹⁾ anuñ yêrine salğanat tahtına oturdu.⁴³¹

Buraya adığımız ikinci örnek cümleyi inceleyebilmek için ilgi cümleciklerini Türkçe senktaksa uygun olarak düzenleyerek bir karşılaştırma yapacağız:

Bu bir iş idi^(Y)
[kim andan evvel gelen pâdişâhlar-
dan birisi kılmamış idi ve andan
soñra bu fırsat hiçkimesneye el vèr-
memişdür
{meger kim Ebu'l-gâzî Sultân Hüs-
seyin Bahâdır Hân hullide mülkü-
hu'ya^(T) müyesser oldu [kim ol dañı
bunuñ gibi bir iş kılmışdur]^{(3) (2) (1)}
ve
ol kâziyyenüñ icmâli budur
[kim^(k1) ol hâzret Hôrâsân tahtın
aldığı çağ [kim^(k2) henüz memleket
karâr tutmamış idi]
kim^(k3)
Yâdigâr Muhammed Mîrzâ [kim^(k4)
mülk vârişi idi] 'azîm çeri çeküp ol
hâzretüñ üzerine yürüdi].⁴³²

Bu,
[[ol dañı] bunuñ gibi bir iş kılmış
olan]⁽³⁾ Ebu'l-gâzî Sultân Hüsseyin
Bahâdır Hân hullide mülkühu'ya^(T)
müyesser olması hariç,⁽²⁾ andan evvel
gelen pâdişâhlardan birisinin kılmadığı
ve andan soñra bu fırsatın hiçki-
mesneye el vèrmediği]⁽¹⁾
bir iş idi^(Y)
ve
ol kâziyyenüñ icmâli budur:
[ol hâzret Hôrâsân tahtın al-
duğu [henüz memleket karâr
tutmadığı]^(k2) çağ,
??^(k3)
[mülk vârişi olan]^(k4) Yâdigâr
Muhammed Mîrzâ 'azîm çeri çeküp
ol hâzretüñ üzerine yürüdi].^(k1)

Yukarıdaki örnekte “ve” cümle bağlayıcısı ile yan yana sıralanmış iki cümle vardır. İlk cümledeki yüklem^(Y) ilgi cümlecigi⁽¹⁾ ile nitelenmiş durumdur. İlgi cümleciginde “ve andan sonra” bağlacı ile yan yana sıralanmış iki cümle ve bunlara “meger kim” vasıtasıyla alt alta sıralanmış bir zarf yan cümlesi⁽²⁾ bulunmaktadır. Alt alta sıralanmış cümlelerin yer tamlayanı^(T) da ilgi cümlecigi⁽³⁾ ile nitelenmiştir. Sentaktik olarak bir üst cümleye, çeşitli seviyelerde alt alta sıralanmış 4 bitimli yan cümleden oluşan yapıda, semantik bir aksama mevcuttur; cümleye konu olan iş, tarihte sadece iki

431 K7a/18

432 K24a/13

kez olmuş, birincisi ilgili hükümdarın (*V. Behrâm, Behrâm-ı Gûr*), ikincisi de Hüseyin Baykara'nın başına gelmiştir. Ancak bu durumun (2) numaralı zarf yan cümlesinde söylendikten sonra (3) numaralı ilgi cümlecğinde gereksiz şekilde tekrar edilmesi cümledeki anlamı muğlaklaştırmaktadır.

Yan yana sıralanmış diğer cümlede yer alan “kim” bağlaçlarından birincisi_(k1) iki nokta; ikinci_(k2) ve dördüncüsü_(k4) ilgi cümlecğinin işaretleyicisi görevindedir. Üçüncü “kim”in_(k3) ise işlevi açık değildir ve bu cümledeki diğer tüm bağlaçları içeren Çağatayca metinde de bulunmamaktadır. Bu bağlaç çıkarıldığında cümle anlamlı görünmektedir:

... ol hâzret Hôrâsân tahtın alduğı [henüz memleketin karar tutmadığı] çağ [mülk vârişi olan] Yâdigâr Muhammed Mîrzâ ...⁴³³

Metinde yukarıdakilere benzer; ikiden fazla bitimli cümlelerin birleştirilmesi ile oluşturulmuş cümleler çoğunlukta ise de, birleşme şekillerini doğru anlayabilmek için, incelemek üzere aldığımız örnekleri mümkün olduğunca iki bitimli cümleden oluşan yapılara indirgemeye çalıştık. Bu bölümde ilgi cümlecikleri köşeli [], tümleç yan cümleleri aç <>, örneklerle doğrudan ilgili olmayan cümle parçaları normal parantezle gösterilmiştir. Cümle içinde vurgulamak istediğimiz kısımların ise altı çizilmiştir.

I. İLGİ CÜMLECİKLERİ

Bitimli bir cümlelerin tüm sentaktik özelliklerini taşıyabilen Hint-Avrupa tipi ilgi cümlecikleri, sıfat tamlamasının tamlayanı olduğundan, bir öge yuvasını tek başına dolduramaz; cümleye ancak bir öge bünyesinde katılabilir.

Başına getirilen *ki(m)* bağlacı vasıtasıyla ana cümleye hiyerarşik olarak birleştirilmiş olan bu bitimli iç cümle yapısı metinde oldukça sık geçmektedir. Metinde geçen ilgi cümleciklerinin özelliklerini, bu bölümde sentaktik (cümledeki görevleri ve yapısı) ve semantik (ana cümleyle anlam ilişkisi) olmak üzere iki başlıkta inceledik.

A. İlgi Cümleciklerinin Sentaktik Özellikleri

1. Türleri ve Cümledeki Görevleri

Yukarıda belirtildiği gibi ilgi cümleciklerinin ana cümledeki varlıkları niteledikleri ögeye bağlıdır. İlgi cümlecikleri bir cümlede veya bir kelime grubunda öge olarak yer alan herhangi bir ismi niteleyebilir. Cümledeki konumuna göre iki çeşit ilgi cümlecigi vardır. Birinci tip ilgi cümlecigi, nitelediği unsurun hemen ardından ve ana cümle yükleminden önce, cümle içinde yer alır. Latince'de (*coniuncto relativa / relative connection*) ve Farsçada da bulunan ikinci tip⁴³⁴ ilgi cümlecigi ise, ana cümle yükleminden sonra getirilir. Çalışmanın devamında söz konusu yapılardan bahsederken kısaca *I. tip*, *II. tip* tabirlerini kullanacağız.

Metinden seçtiğimiz örneklerden görüleceği gibi ilgi cümleciginin hangi pozisyonunda bulunacağı, yüklem hariç olmak üzere, nitelediği ögeden bağımsızdır. İsim cümlesinin yüklemi enklitik olduğundan bu unsurun tamlayanı durumundaki ilgi cümlecikleri, Farsça ile benzer şekilde, her zaman yüklemden sonra gelir, *II. tiptedir*.⁴³⁵

Ana cümlelerin bir ögesi olan isim, sıfatı olarak görev yapan ilgi cümleciginin de bir parçasıdır. Bu sebeple ilgi cümlecigi ile tamlanan kelime, hem ana hem de yan cümle yüklemine bağlıdır. Bu ortak ögenin, cümlelerde farklı görevleri üstlendiği, yani iki farklı yüklem istemine (*predicate valency*) göre çekimlenmesi gerektiği durumlarda standart dışı kullanımlar ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu farklı kullanımlar *I. tip* ilgi cümleciklerinde ve unsurun ilgi cümleciginin öznesi olduğu yapılarda tespit edilirken, *II. tip* ilgi cümleciklerini içeren cümlelerde ögelerin yüklemle ilişkisi her zaman kurallıdır.

Türkçedeki Hint-Avrupa sentaktik yapılarının kaynağı olan Farsçada, yüklem gerektirdiği gramer işaretleyicisi, ilgi cümleciginin içerisine yerleştirilen artgönderim işlevli (*anaphoric*) zamirin ve unsurun üzerindedir.⁴³⁶ Metinde, ilgi cümlecigi ile nitelenen unsurun ana cümle yüklemine kurallı

434 Johanson, *age.*, 1991 (1975), s. 212; Gernot Windfuhr, John R. Perry, "Persian and Tajik", *The Iranian Languages*, 2010, s. 504-506.

435 Windfuhr, Perry, *age.*, s. 505.

436 Windfuhr, Perry, *age.*, s. 508.

şekilde bağlanabildiği cümlelerin bir kısmında, Farsçada da uygulandığı gibi artgönderim için zamirler kullanılmıştır.⁴³⁷ Bunların çoğunda II. tip, birkaç örnekte de I. tip ilgi cümlecisi bulunmaktadır. Aşağıdaki örneklerde ana cümlelerin atıf yapılan ögesi₍₁₎ ve ilgi cümlecisi içinde ögeye atıf yapan zamirin₍₂₎ altı çizilmiştir. Örneklerde (1) ile unsurun ana cümle; (2) ile ilgi cümlecisi içindeki görevi belirtilmektedir:

Yüklem₍₁₎ - belirtili nesne₍₂₎:

Ve anuñ âsârından Ĥorâsân'da Nişâbü'r'dur₍₁₎ [kim anı₍₂₎ Tahmûraş bün-yâd édüp tamâm étmezden evvel kendü tamâm olup ĥarâblığa müteveccih olmışdı].⁴³⁸

Ve âsârı Iştâh'r'da Hezâr Sütûn idi₍₁₎ [kim anı₍₂₎ İskender bozdı].⁴³⁹

Özne₍₁₎ - yer tamlayanı₍₂₎:

Yine Erdeşîr₍₁₎ [ki aña₍₂₎ Kevâşîr dërler] Kirmân ve Ahvâz ve Ĥüzistân ve Mûşul cezîrelerinden ĥıttâ-i baĥrine varınca taĥt-ı taşarrufına götürüpdür.⁴⁴⁰

Yer tamlayanı₍₁₎ - özne₍₂₎:

Ve ol yayak bir şehre₍₁₎ vardı [kim ittifâķ ol₍₂₎ Aflyûn'ın şehri idi].⁴⁴¹

Belirtili nesne₍₁₎ - yüklem₍₂₎: İnceleyeceğimiz örnekte ilgi cümlecisinin yüklemi, ana cümlelerin belirtili nesnesine atıfta bulunan zamirdir; dolayısıyla yukarıda verilen örneklerden farklı olarak ilgi cümlecisindeki zamir cümleden çıkarılamaz.

Anuñ re'yi üzerine her birin₍₁₎ bir memlekete mülk naşb édüp gönderdi [kim Mülûk-i Tāvâyif dëdükleri anlardur₍₂₎].⁴⁴²

Belirtili nesne₍₁₎ - yer tamlayanı₍₂₎: Bu örnekte (2) ile işaretlediğimiz zamir, ilgi cümlecisi içindeki zarf fiil grubunun yer tamlayanıdır.

Câvidân-ĥired adlu kitâbı₍₁₎ 'amel ĥikmetinde ol taşnîf kıldı [kim Me'mûn ĥalife vezîri Ĥasan bin Sehl andan₍₂₎ ba'zını bulup 'Arab diline tercüme kılmışdur].⁴⁴³

437 Farsça için bk.: Windfuhr, Perry, *age.*, s. 503; Erguvanlı, *age.*, s. 114-115.

438 K18a/5

439 K10b/15

440 K17b/10

441 K12b/3

442 K13b/19

443 K2b/9

Aşağıdaki örneklerde artgönderim için şahıs zamiri yerine, unsurun içeriğine atıf yapma amacıyla belirsizlik zamiri ve sıfatlardan faydalanılmıştır.

Belirtisiz nesne₍₁₎ - özne₍₂₎:

Biñ beyza altun₍₁₎ [kim her beyza₍₂₎ vezinde kırk mişkâl ola] ħarâc ta'ÿin kıluḡ...⁴⁴⁴

Belirtili nesne₍₁₎ - özne₍₂₎ - belirtili nesne₍₂₎: Burada da artgönderimi, ilgi cümlecikleri içinde yer alan belirsizlik zamirlerindeki iyelik eki sağlamaktadır:

Kendü ħalkından, el-‘uhdetü ‘ale’r-râvî, yigirm biñ kişiyi₍₁₎ zindāna şalmış idi [kim her biri₍₂₎ bir mu‘teber kişi idi] [kim fülân cenkde eyü yürümedünüz diyü bahāne êdüp her gün bir niçesini₍₂₎ öldürür idi].⁴⁴⁵

İlgi cümlecği ile nitelenen unsur, ana cümlede ve yan cümlede aynı göreve sahipse o durumda artgönderime ihtiyaç duyulmadan kurallı bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Özne₍₁₎ - özne₍₂₎:

Ve pîl₍₁₎ [kim ₍₂₎ Hindüstân’dan ġayrı yerde toğurmazdı] anuñ zamânında Medâyin’de toğurdı.⁴⁴⁶

Özne₍₁₎ - özne₍₂₎ (edilgen cümlede):

Ve üstinde bir gevher-i şeb-çerâğ₍₁₎ [kim ₍₂₎ bir mülk ħarâcı degerdi] döğülmişdi.⁴⁴⁷

Belirtili nesne₍₁₎ - belirtili nesne₍₂₎:

Der-bend nevâhisinde olan kal‘aları₍₁₎ [ki ₍₂₎ Kıpçak yıḡup ħarâb êtmışdi] yine ma‘mûr êdüp...⁴⁴⁸

İlgi cümlecği ile ana cümledeki görevleri farklı da olsa, nitelenen unsurun ana cümle yüklemine göre çekimlenmesi ve ilgi cümlecği içinden atıf yapılmaması sentaktik ve semantik yönden kurallıdır. Metinde bu gibi cümlelerdeki söz konusu unsurlar, ilgi cümlecğinin öznesidir:

444 K11a/5

445 K32b/6

446 K31b/08

447 K31a/18

448 K18b/2

Belirtili nesne₍₁₎ - özne₍₂₎:

(Lohrâsb'ı öldürüp) kızlarını₍₁₎ [kim_(anlar 2) Güştâsb'un kız karındaşları idi] esir kıлып Belh'i yıkup çok ğanâyimle dönüp mülkine gitmiş idi.⁴⁴⁹

Yer tümleci₍₁₎ - özne₍₂₎:

Ve bu dâstânı fakîr *Sedd-i İskenderî*'de [kim_(ol 2) *Hamse*'nün beşinci kitabıdır] meşrûh edâ edüpdururın.⁴⁵⁰

Yüklem₍₁₎ - özne₍₂₎:

'Adl bir hişârdur₍₁₎ [kim_(ol 2) şu şalıp ve odıla göyünmez ve mancılığa bozulmaz].⁴⁵¹

Bu kısımda son olarak cümlede birden fazla ögenin ilgi cümlecîği ile nitelendiği örnekler vereceğiz. Aşağıda iki ögeden oluşan cümlede, özne₍₁₎ ve yüklem₍₂₎, her bir öge için bir ilgi cümlecîği mevcuttur:

Ve Buhtunnaşr bin Gevzerz₍₁₎ [kim 'âlemün bir harâblığı dahı dërler <kim anuñ zulmından oldu>] Lohrâsb'un gümâştesi idi₍₂₎ [kim iki kerre Beytül-muḳaddes'i yerle berâber eyledi].⁴⁵²

Bir başka örnekte üç unsur ilgi cümlecîği ile nitelenmek istenmiş ama cümlelerin içine ancak ikisi yerleştirilebilmiştir. Bu sebeple de cümlelerin başındaki Taysefün [kim Sāsân tahtgâhı idi] parçası yükleme bağlanamamıştır:

Taysefün [kim Sāsân tahtgâhı idi]; Tâyr [ki 'Ammân pâdişâhı idi] Taysefün üstine çeri çeküp Hürmüz'un kız karındaşı [kim Şâbü'r'un hâlası idi] esir kıлып nikâhına koydı.⁴⁵³

Cümlelerin Çağatayca orijinalinde ise üç öge de ilgi cümlecîğiyle nitelenmiş şekildedir:

'Ammânîlerdin pâdişâhî [ki atı Tâyr irdi] Taysefün'nı [kim Sāsân tahtgâhı irdi] çapıp Hürmüz'ning ekeçisini tutup [kim Şâbü'r'ga hâla bolgay] esir kıлып nikâhıga givürüp...⁴⁵⁴

449 M9b/16

450 K11b/14

451 K29a/8

452 K9a/17

453 K20b/1

454 Fç736a/17

Türkçe Söz Dizimine Sıfat Fiil Ekleriyle Aktarılamayan İlgî Cümlecikleri

Ana cümle içinden ilgî cümlecığının nitelediği unsura atıf yapıldığı durumlarda, cümlenin unsurları arasındaki ilişki değişmektedir. Bu tip örneklerde ilgî cümlecığı çıkarıldığında kalan kısım, unsurların yüklemle uyumsuzluğundan dolayı bütün bir cümle görünümünden uzaktır; ilgî cümlecığı, nitelediği unsurla beraber, ana cümleden ayrı bir yapı oluşturmuş görünmektedir. Bunlar, görünüm olarak ilgî cümlecığı olsa da, unsurların ilişkileri sebebiyle Türkçe söz diziminde sıfat fiillerle karşılanamaz.

Aşağıdaki ilk grup cümlelerde, nitelediği unsur ilgî cümlecığının öznesidir ve yalın hâldedir.

Kendünün etbâ'ı [kim Fürs selâtin neslinden idiler]; anları ri'âyet eyleye.⁴⁵⁵

Nu'mân bin Münzir [kim 'Arab pâdişâhı idi]; aña işmarladı...⁴⁵⁶

Bagdâd [ki gâyetde ıssı olur]; anda hâm şığır derisine koyup güneşe karşı aşâ komış idi.⁴⁵⁷

Benzer bir örnekte ana cümlenin belirtili nesnesi ve yer tamlayanı görevini üstlenen iki zamirle, ilgî cümlecığının nitelediği "Hürmüz"e atıf yapılmaktadır.

Hürmüz [kim küçük idi]; anı velî'ahd kılpup tahtını aña vârdi.⁴⁵⁸

Başka bir örnekte bir unsuru iki ilgî cümlecığı nitelemektedir; dolayısıyla unsurun bağlanacağı üç yüklem söz konusudur. "ba'zı hâzâyin" yalın hâlde birinci; "anı" zamiri ile de ikinci ilgî cümlecığının yüklemine bağlanmıştır. Ana cümlede artgönderim için işaret sıfatı ile kelimenin kendisi getirilmiştir.

Ve ba'zı hâzâyin [kim Mînuçîhr'den ve Nûzar'dan kalmış idi], [kim kal'alalar muhkemliğinden Efrâsiyâb anı ele getürmemişdi]; ol hâzâyin ile Zâb bin Tâhmâsb salţanat esbâbını düzüp ma'âş geçürdi.⁴⁵⁹

455 K11b/11

456 K23a/9

457 K21b/8

458 K25b/17

459 K6a/18

Herhangi bir kelime grubunda yer alan bir ismin niteleyicisi olarak cümleye katılabilen ilgi cümleciklerinde de benzer bir sentaks özelliği oluşabilmektedir. Aşağıdaki iki örnekte isim tamlamalarının tamlayanları⁽¹⁾ yüklemi isim olan ilgi cümlecigi⁽²⁾ ile nitelenmiştir.

İrem₍₁₎ [ki Arfaşed'ün ıarındaşıdur₍₂₎]; anuñ₍₁₎ yedi oğlu varıdı.⁴⁶⁰
...şanduk içinde nuḳūd ve cevāhir₍₁₎ [kim var idi₍₂₎]; ba'sını ħarc
édüp ...⁴⁶¹

Bir başka örnekte belirtili nesne₍₁₎ ilgi cümleciginin öznesinin tamlayanıdır₍₂₎ ve iki cümledeki görevinin gerektirdiği ekleri de almamıştır:

Ḍaḥḥāk [kim_(anuñ 2) anlara nisbeti yukarıda zıkr olunmışdı] Cemşid üstine göndürdiler.⁴⁶²

Aynı artgönderim sistemi ile kurulan ikinci grup cümlelerde ise ilgi cümlecikleri niteledikleri unsurla beraber zarf yan cümlelerini andırmaktadır. Bunları Türkçe söz dizimine, sıfat fiil ekleri yerine başta şart eki olmak üzere zarf fiil ekleri ile aktarmak mümkündür. Metinde bu şekilde tespit ettiğimiz yapılarda ana cümle yüklemi dilek kipindedir.

Her ıanḳısı [kim tācı alır] salṭanatı ol ııla.⁴⁶³
(Ol sözler [kim muḥtelefün fihdür] zıkr édüp) her neye [kim ensebdür]
anuñ üzerine beyān edelüm.⁴⁶⁴
Rüm ıayşerleri her ne dinde [kim ola] kimesne anlara taḡyir vèrmeye.⁴⁶⁵
Her ḥarāblık [kim ıayşer anuñ mülkinde ıılmışdı] buyurdı <ol ḥarāb olan
yerleri ıayşer ta'mir éde...>⁴⁶⁶

Metinde iki örneği bulunan bir ilgi cümlecigi tipi, nitelediği unsura diğerlerinden daha farklı bağlanmaktadır. Türkçe söz dizimine yine sıfat fiille aktarılamayan bu kullanımda, ilgi cümlecigi nitelediği unsurun doğrudan içeriğini aktarmaktadır. Söz konusu örneklerde *kim'li* yan cümle, içeriğini ortaya koyduğu unsura (*'ahd-nāme*, *vaşıyyet-nāme*) sıfat olarak bağlanamamakta; dolayısıyla ilgi cümleciklerinin temel sentaktik işlevin-

460 K4a/5

461 K10a/18

462 K4a/10

463 K23b/14

464 K13b/15

465 K9b/14

466 K21b/2

den uzaklaşmaktadır. Ancak bu yan cümleler, ana cümleye, tek başına bir öge olarak katılamadığı için tümleş yan cümlesi de sayılamayacaktır. Diğer yandan, bu tip kullanımlar bir unsurun tamlayanı oldukları için söz dizimi bakımından ilgi cümleciklerine, ilettiği anlam yönünden de tümleş yan cümlelerine yaklaşmaktadır.

Kayşer, Ferîdûn 'ahd-nâmesin gösterdi [kim Rûm kayşerleri her ne dinde [kim ola] kimesne anlara tağyîr vermeye].⁴⁶⁷

Ve anuñ säyir selâtin içün vaşîyyet-nâmesi vardır [kim her biri ne vechle, ne kânûnla salţanat kılalalar].⁴⁶⁸

İlgi Cümleciklerinde Söz Dizimi Kusurları

Yukarıda belirtildiği gibi, I. tip ilgi cümleciklerini içeren cümlelerde bazı sentaktik kusurlar görülmektedir. İlgi cümlecığının öznesi olan unsurun, ana yükleme uyumsuz kalmasından kaynaklanan aksaklıklar cümlelerin semantik olarak da bozulmasına sebep olabilmektedir. Bu kullanımları “kusur” olarak nitelememizin nedeni, cümlelerin anlamında bir aksama veya muğlaklık bulunmasıdır. Ana cümle yüklemine yalın hâlde bağlanan özne ve belirtisiz nesne için geçerli olmayan bu aksamalar, belirtili nesne, yer tamlayanı ve zarfın ilgi cümlecığı ile nitelendiği durumlarda söz konusu olmaktadır. Metinde birkaç örneği bulunan iki tür kural dışılık tespit ettik:

– İlgi cümlecığı ile nitelenen unsur, ana cümledeki görevinin gerektirdiği isim hâl ekini almamış, unsurun ana cümle yüklemi ile bağı başka bir şekilde de işaretlenmemiştir. Metinde örnekleri çok az olan bu kullanımda, unsurlar arasındaki uyumsuzluğa rağmen anlam bazen sorunsuz iletilebilmektedir.

Yer tümleci₍₁₎ - özne₍₂₎:

Ërte bir gün sen aradan çıķduķdan sonra, bunlaruñ biri biri arasına münâza'at düşüp, senüñ dârü'l-mülküñØ₍₁₎ [ki_(ol2) Rûm'dur] géc ta'arruz kılalalar.⁴⁶⁹

– Metinde bir örneğini tespit ettiğimiz diğer kullanım, hem unsurun çekimlenmesi hem de ilgi cümlecığinden sonraya çekimli zamir getirilmesidir.

467 K9b/14

468 K29a/5

469 K13b/17

Belirtili nesne₍₁₎ - özne₍₂₎:

Gehreşt'i₍₁₎ [kim₍₂₎ Câmâsb nebîrelerindendür ve anası Benî İsrâ'îl neslin-den birinün kıızı idi] anı₍₁₎ Şâm riyâsetine göndürüp ...⁴⁷⁰

2. İlgi Cümleciklerinin Yapısı

Yukarıda farklı türlerini incelediğimiz ilgi cümlecikleri cümlede çeşitli şekil ve yapılarla bulunabilmektedir.

Bir cümlede aynı ögeyi niteleyen yan yana sıralanmış ve birbirinden bağımsız birkaç ilgi cümlecigi bulunabilir. Bunlardan bir kısmı I. tiptedir ve tek bağlaç yardımıyla ana cümleye dâhil olur.

Eşk [kim Dârâ'nuñ oğlu idi₍₁₎, İskender zamânında vehminden gizlenmiş idi₍₂₎] anuñ üzerine hüruc édüp anı aradan götürüp tahtı elinden aldı.⁴⁷¹

Gehreşt'i [kim Câmâsb nebîrelerindendür₍₁₎ ve anası Benî İsrâ'îl neslinden birinün kıızı idi₍₂₎] anı Şâm riyâsetine göndürüp ...⁴⁷²

Bazılarında ise II. tip ilgi cümlecikleri ayrı birer bağlaçla, yine aynı ana yükleme bağlı olacak şekilde sıralanmaktadır.

Anda bir 'azîm <u>binâ</u> şaldı	[kim şimdiki hâlde henüz eşeri ve resm ve nişânesi vardır] [kim âdemî-zâd anuñ gibi binâ yapmak muhâl görünür] [kim kişi görmeyince inanmaz] ⁴⁷³
Ve fakîr cümle müverrihler naķîzî iki <u>söz</u> bulup dururın	[ki aña vâķî' oldı hîçkimesneye vâķî' olmadı] [kim geçen cümleden artuķdur] ⁴⁷⁴

İlgi cümleciklerinin eksiksiz bitimli cümle özellikleri taşıdığı yukarıda belirtilmişti. İlgi cümlecikleri içinde yer alan ögeler de ilgi cümlecikleri ile nitelenebilmektedir:

Ve hıredmend oldur [kim₍₀₎ gizlü bir iş étmeye [ki₍₁₎ âşkârâ anı édemeye] ve bir kimesnenün gıybetinde bir söz démeye [ki₍₂₎ işidicek utana] ve şavaşda düşmen az diyüp gâfil olmaya ki çok odunı az od yaķar].⁴⁷⁵

470 M10a/17

471 K14a/7

472 M10a/15

473 K3b/8

474 K32a/1

475 K29a/9

İlgi cümlecikleri içinde alt alta sıralanmış başka cümle tipleri de bulunabilir:

Pâdişāhuñ bir oğlu vardır [kim₍₀₎ ma'lûm degüldür <kim₍₁₎ bir pâdişāha anuñ gibi oğul müyesser olmuş ola>].⁴⁷⁶

Aşağıdaki örnekte özneyi oluşturan bağlama grubundaki ilk unsuru niteleyen ilgi cümlecği yokmuş (parenthetical) farzedilerek, ikinci ögeye eklenen ilgi cümlecği ile iki unsur birlikte nitelenmiştir.

...hükemādan Soḡrāt [kim Fişāgūr şākirdi idi] ve Cāmāsb [kim ser-āmed-i zamān idiler] Güştāsb zamānında geldiler.⁴⁷⁷

İkinci ilgi cümlecğinin nitelediği unsur şöyle bir yapı olsa gerektir: Soḡrāt ve Cāmāsb [kim ser-āmed-i zamān idiler] ...

Ki(m) Bağlacının Kullanımı

Metinde ilgi cümlecikleri, cümleye her zaman *ki(m)* ile bağlanmaktadır; ancak kurala istisna teşkil eden, bağlacın düşürüldüğü (asyndetic) birkaç cümle bulunmaktadır. Bu cümlelerde ilgi cümlecği hâlinde bir iç cümle bulunmadığı da iddia edilebilir; fakat bize göre örneklerde köşeli parantez içine aldığımız kısımların başına *ki(m)* getirildiğinde, metindeki tipik, takip ettiği unsuru niteleyen ilgi cümlecği yapısı ortaya çıkmaktadır. İlk iki cümlede Osmanlıca tercümede yer almayan ve aşağıda üstü çizili gösterdiğimiz *ki(m)* bağlaçları Çağatayca metinde vardır.

Bārī her taḡdırile bir at idi [~~kim~~ tündlüğinden kimesne yanına varımazdı] ol nā-dānlığından anı tıutup eyerledi...⁴⁷⁸

Ve yine bir Şeb-diz adlu at [kim sâyir atlardan dört qarış yüce idi] [~~kim~~ öldüğünden soñra anı taşvîr edüp anuñ şüretiyle hursend olurıdı].⁴⁷⁹

Bizim ilgi cümlecği olacağını düşündüğümüz iki cümle, Çağatayca metinde de *ki(m)* bağlacı kullanılmaksızın kurulmuştur:

Her kimde [~~kim~~ pâdişāhlık yok] kām-kārılık yok. (*krş.* her kimüñ [kim hātūnı yok] ğam-güsārı yok.)⁴⁸⁰

476 K17a/19

477 M10a/8

478 K19a/13 *krş.* Fç737a/22

479 K31b/4 *krş.* Fç740b/9

480 K29a/12 *krş.* Fç739b/19

Evvelki tabakaya Pîşdâdiler demişler [*kim* cümlesi on bir kişidir] [*kim* âlemde saltanat kılmışlardır].⁴⁸¹

Aşağıda altını çizip italik olarak yazdığımız *ki(m)* işlevsiz görünmektedir ancak metnin Çağatayca orijinalinde de bulunmaktadır:

Bâbek katında *kim* Erdevân'ın Fârs vilâyetinde kendü tevâbi'inden bir kimesnesi varıdı [*kim* Sâsân kendüyi ol kimesneye tâbi' kılup ol nevâhîde çok minhet ve şevket peydâ etmiş idi].⁴⁸²

B. İlgi Cümleciklerinin Semantik Özellikleri

1. Kısıtlayıcılık ve Belirlilik

İlgi cümlecigi, anlam yönünden cümlenin vazgeçilmez veya dışarıda bırakılabilir bir parçası olabilir. Çıkarılması hâlinde cümlenin anlamının bozulmadığı tipteki (non-restrictive) ilgi cümlecigi, nitelediği unsurun belirtililik (definiteness) durumunu etkilemez. Bunların verdiği bilgi, içinde yer aldıkları önermenin doğrusal ilerleyen kapsamının dışındadır ve sadece ilgili unsura bağlıdır; cümleyi domine etmez.⁴⁸³ Mensubu olduğu evrenden doğal olarak ayrılmış, yani özel isim olmak itibarıyla belirli (definite) anlam kategorisinde yer alan öğeler söz konusu olduğunda ilgi cümlecigi, kısıtlamayan tiptedir. Böyle bir yapıda ilgi cümleciginin vereceği bilgi, tamlananın belirlilik durumunu etkileyemez.

Zâl [*kim* Rüstem Dâstân'ın atasıdır] anuñ katında siphe-sâlâr idi.⁴⁸⁴

Nüşîrevân'ın âşârından Medâyin yanında Rûmiyye şehridür [*kim* Anâkiye tarhı üzerine yapılmışdır].⁴⁸⁵

İlgi cümlecigi, nitelediği varlığın mensubu olduğu evrenden ayrışmasını sağlayan bilgiyi ilettiği durumlarda cümleden çıkarılamaz; kısıtlayıcıdır (restrictive).⁴⁸⁶

Evvel kişi [*kim* cihânda saltanat kıldı] Keyümers idi.⁴⁸⁷

481 K2a/9 krş. Fç728b/1

482 K16a/6 krş. Fç734b/4

483 James Griffiths, Gülüz Güneş, "Ki issues in Turkish, Parenthetical coordination and adjunction", *Parenthesis and Ellipsis: Cross-Linguistic and Theoretical Perspectives*, 2014, 174.

484 K6b/12

485 K29a/16

486 "(A restrictive relative clause) singles out a particular (entity) from the universe of discourse." Aarts, *age.*, s. 252.

487 K2a/11

Metinde, kısıtlayıcı ilgi cümlecikleri, belirtili olmayan unsurların nitelenmesinde yaygın olarak kullanılmıştır. Özel isimler (*İskender*), tamlanan olarak yerlerini belirsiz bir ifadeye (*bir pâdişâh*) devrettiklerinde kısıtlayıcı ilgi cümlecği ile nitelenebilir hâle gelmektedir:

İskender bir pâdişâhıdı [kim andan evvel gelen ve sonra gelen pâdişâhlar-
dan birisi anuñ êdüği işleri eylemedi].⁴⁸⁸

Belirlilik-kısıtlayıcılık ilişkisinin nasıl çalıştığını ortaya koyan bir örneği aşağıda veriyoruz. Nitelediği unsur bir önceki cümlede tanıtıldıktan sonra belirtili hâle gelmiş olan ilgi cümlecği, artık kısıtlayıcı olmaktan çıkmıştır: *bir söz* > *ol söz* Eğer ilk cümledeki bilgi elde bulunmasaydı, esas bilgi mecburen ilgi cümlecği ile iletiliyor olacaktı, bu sebeple de vazgeçilmez (kısıtlayıcı/restrictive) duruma gelecekti:

(Ammâ bir sözde cümleñün ittifâkı birdür) biz ol sözi [kim müttetekün
'aleyhdür] edâ edelüm...⁴⁸⁹

İlgi cümlecikleri *her*, *bir*, vb. gibi belirsizlik sıfat ve zamirlerinin atıf yaptığı sınırsız evrenin daraltılmasını, ihtimallerin en aza indirilmesini sağladığı; belirsiz durumda olan tamlananı belirli hâle getiren bilgiyi ifade ettiği durumda kısıtlayıcıdır:

(Ben saña bağ şatdum ve) her nesne [kim bâğda dâhıldür] bile vërdüm.⁴⁹⁰
Her kişi [kim istedi] bulımadı.⁴⁹¹

Belirsizlik sıfatlarıyla işaretlenen unsurların ilgi cümlecğiyle nitelendiği durumlar, miktar (1), tarz (2) veya şart (3) gibi zarflık bilgiler ifade edilmesine imkân sağlamaktadır. Bu gibi ilgi cümlecikleri de kısıtlayıcıdır; çıkarılmaları hâlinde cümlelerin anlamı çökmektedir.

(1) Bir yılda ol kadar maşşûl hâşıl oldu [kim geçen yedi yıllık kahtuñ kuşu-
rın tamâm eyledi].⁴⁹²

(2) Siyävüş için bir mâtem tutulupdur [kim 'âlemde hergiz anuñ gibi mâ-
tem tutulmamışdur].⁴⁹³

488 K13b/16

489 K13b/4

490 K27b/13

491 K19a/10

492 K26a/7

493 K8a/9

(3) Her kanķısı [kim tâci alır] salţanatı ol kıla.⁴⁹⁴

Aşğıdaki örneklerde kısıtlayıcılığın ilgi cümlesinin içerdğı bilginin vazgeçilmezliğinden değil, nitelenen unsurun, bilgiyi tek başına iletebilecek anlam belirginliğine sahip olmamasından kaynaklandğı açıkça görölmektedir.

Faķır ol kadar imkân-ı ihtiyat [kim varıdı] kılop özlerin şebt kıldum.⁴⁹⁵

Rûm kayşerleri her ne dinde [kim ola] kimesne anlara tağyir vèrmeye.⁴⁹⁶

Bu şekilde semantik yönden ilgi cümlecığının sıfat işlevinden uzaklaşan yapıların bir kısmı, söz dizimini incelediğimiz kısımda değindiğimiz gibi sentaktik olarak da zarf yan cümlelerine benzemeye başlamışlardır.

Kısıtlayıcılık söz konusu olduğunda değinilmesi gereken bir konu da yüklemden sonraya yerleştirilen ilgi cümleciklerinin durumudur. Metindeki örneklerden görüldüğü kadarıyla ilgi cümlecığının kısıtlayıcılığı, cümledeki konumundan bağımsızdır. Diğer yandan yüklemden sonra gelen ve kısıtlayıcı olmayan ilgi cümleciklerini, alt alta sıralamadan çok, ana cümleye yan yana sıralanmış şeklinde kabul edip Türkçe söz dizimine yan yana sıralayan bağlaçlarla aktarmak da mümkündür. İlgi cümleciklerini söz dizimi yönünden incelerken belirttiğimiz gibi, II. tip ilgi cümleciklerinde sentaks kusuru bulunmamaktadır; bu da söz konusu yapıların bağımsız cümle olma eğiliminin başka bir göstergesidir.

Ḍaḥḥāk'ün iki omuzında bir maraz zâhir olmuşıdı [kim ağrısına âdemî-zâd beynisinden gayrı nesne teskîn vèrmezidi].⁴⁹⁷

2. Zarflık Bilgi İleten İlgi Cümlecikleri

İlgi cümlecığının, Türkçede de Farsçada olduğu gibi sebep, zaman, yer, miktar, şart ve tarz gibi bilgiler ifade etmekte kullanılabildiğı⁴⁹⁸ metindeki görece az sayıda örnekten görülebilmektedir. Sentaktik olarak cümledeki bir unsurun tamlayanı durumundaki ilgi cümlecığı, semantik olarak ana cümleye nitelediğı unsur üzerinden zarflık (adverbial) bilgilerle katılmaktadır.⁴⁹⁹

494 K23b/14

495 K15b/1

496 K9b/14

497 K4b/2

498 Widfuhr, Perry, *age.*, s. 504.

499 Şenlik, *age.*, 2006, s. 177, 178.

Sebepe (causal)	Anuñ iki nâyibi [kim zulmından cânlarına yétmişdi] ol maħalde Dārā'yı helāk eylediler. ⁵⁰⁰ (1) Anuñ şıfâtında el pesend kılmaduğı <u>bu</u> idi [kim güneħ-kārı hıç bir kimsenüñ şefâ'atı ile âzâd etmezdi]. ⁵⁰¹
Amaç (purposive)	(1) Bu tedbîrden ğaraızı <u>ol</u> idi [kim Hürmüz oğlına bed-gümân olup aradan götüre ve Behrâm dağı Hürmüz'i aradan âsanlığıla def' edüp yerine pâdişâh ola]. ⁵⁰²
Tarz (manner)	(1) ..halkla <u>bir vechle</u> ma'âş eyledi [kim cümlesi râzî ve şâkir olup cân u gönülden dilediler]. ⁵⁰³ Nüşîrevân'ın âşârından Medâyin yanında Rûmiyye şehrîdür [kim Anşâkiye tarhı üzerine yapılmışdur]. ⁵⁰⁴
Derece, mik-tar (amount)	(1) Virânlık <u>şol hadde</u> yetişdi [ki az yerde âbâdanlık kaldı]. ⁵⁰⁵ (1) ...bir yılda <u>ol kadar</u> maħşûl hâşıl oldu [kim geçen yedi yıllık қаһтуñ kuşûrın tamâm eyledi]. ⁵⁰⁶
Zaman (temporal)	(1) <u>Ol seher</u> [kim bu iş vâkı' oldu] her ne kadar kim mülâhaza olundu ol vaқ'ada hâzır olan yüz kişıye yétmezidi. ⁵⁰⁷ (1) Pâdişâh taħsînler edüp mülâzemet ve muşâhabet isti-d'ası kıilup ol dağı rızâ vêrüp pâdişâhla gece ve gündüz 'aış u nüşda ve avda ve şikârda tâ <u>ol vaқte</u> deġin [kim pâdişâha bir 'azîm düşmen müteveccih olup, pâdişâh kendüyi haşma harîf görmeyüp firâr qaşdın kılıcağ Behrâm az leşker ile varup ol düşmeni def' edüp manşûr ve muzaffer yine geldi]. ⁵⁰⁸
Şart (conditional)	(1) <u>Her kankısı</u> [kim tâcı alır] salşanatı ol kıla. ⁵⁰⁹ (1) Ol sözler kim [muħtelefün fihdür] zıkr edüp, <u>her neye</u> [kim ensebdür] anuñ üzerine beyân edelüm. ⁵¹⁰

500 K11b/4

501 K22b/16

502 K30a/1

503 K9a/7

504 K29a/15

505 K5b/19

506 K26a/7

507 K24b/8

508 K25a/10

509 K23b/14

510 K13b/15

Yer (locative)	(1) Şemûd Hicâz'da sâkin oldu; Şahhâr Tay'da; ...Mârre her yêrde [kim adı anılır]. ⁵¹¹
Karşıtlık (contrastive)	... âteşkedelerün odı [kim niçe biñ yıldan beri söyünme-mişdi] söyündi. ⁵¹²
Sonuç (result)	Çok zamân Efrâsiyâb Îrân'da virân kılduğı yêrlerün ıslâhı-na ve ta'mirine meşğûl oldu [kim fi'l-cümle âbâdanlığa yüz tıttı]. ⁵¹³

İlgi cümlecîği, (1) ile gösterdiğimiz örneklerde kısıtlayıcı durumdadır. Kısıtlayıcı olmayan ve ana yüklemden sonra yerleşmiş bulunan ilgi cümleciklerini Türkçe söz diziminde, istenirse sıfat fiil yerine zarf fiille; ya da *ki(m)* yerine yan yana sıralayan bağlaçlarla karşılamak da mümkündür.

3. İlgi Cümleciklerinin Açıklama İşlevi

İlgi cümlecîği ile nitelenmekte olan unsurun, ana cümle yüklemi durumundaki bir işaret zamiri olduğu yapıların çoğunda *ki(m)* iki nokta benzeri bir işleve sahiptir: İzahat ile, açıklanacak olan kısım arasında sınırda durur ve açıklama cümlesini başlatır. Cümlelerin anlam yükünü taşıdığı bu gibi durumlarda ilgi cümlecîği mecburen kısıtlayıcıdır. Söz konusu yapı, sebep (*ciheti ol idi*) ve amaç bildirirken (*ğaraız ol idi*), izahat verirken (*ic-mâli / şerhi budur; ... budur, ... bunlardur, ...bu idi, ...ol idi, vb.*) tipik bir ifade şekli olarak metinde sık kullanılmaktadır. Nitelenen unsur genellikle yüklem olduğu için bu yapı ana cümle sonuna yerleştirilen II. tip ilgi cümlecîği ile kurulur.

Açıklama:

Ammâ icmâli budur [kim Hüsrev'ün ğâyet tecemmül ve câhından nite kim yukarıda zıkr olundu, dimâğında ğurûr, ve fi'linde fütûr olmuşıdı].⁵¹⁴

Anuñ dahı şerhi budur [kim Behrâm temâşâ ve teferrüc ve neşâta mâyil kişi idi ve ğod-rây ve zir-dest ve pehlivân idi].⁵¹⁵

511 K4a/7

512 K28b/12

513 K6a/17

514 K32a/18

515 K24b/11

Aşağıdaki cümlelerde ilgi cümlecîği ile nitelenmekte olan unsur, ana cümle yüklemi değildir. Yine II. tip ilgi cümlecîği, (1)'de belirtili nesne, (2)'de zarf üzerinden ana cümleye bağlanmıştır.

(1) ... Ekāsire añā bu i'tirāzı kıldılar <kim kaçan bir şehir binā kılsalar cânver şeklinde tarḥ kıllurlar idi; nite kim Sūs'ı yılan şeklinde ve Şuşter'i at şeklinde>.⁵¹⁶

(2) Ve bu faḳîrūn ḥayāline eyle gelür <kim ol şehir kim bu iş vâḳi' oldu her ne kadar [kim mülāḥaza olundu] ol vâḳ'ada ḥāzır olan yüz kişiye yétmezdi>.⁵¹⁷

Sebep:

Anuñ şıfâtında el pesend kılmaduğı bu idi [kim günehkârı hiç bir kimse-nüñ şefâ'ati ile âzâd étmezdi].⁵¹⁸

Mülk açmağınuñ ciheti ol idi [kim iki oğlu varıdı]...⁵¹⁹

Amaç:

Ġaraẓı bu idi [kim ol taḥsînler kıla]...⁵²⁰

4. Bazı Semantik Kusurlar

Cümle öğelerinden belirtili nesne, yer tamlayanı ve zarfın ilgi cümlecîği ile nitelendikleri bazı durumlarda ortaya çıkan sentaks kusurları anlamın da bulanıklaşmasına sebep olmaktadır. Adı geçen unsurların, ilgi cümlecîği ile nitelendiği örneklerde, yüklem gerektirdiği gramatik işaretleyicilerin düşürülmesi hem sentaktik olarak hem de semantik olarak kusurludur. Bu cümlelerden ilgi cümlecîğinin çıkarılması hâlinde cümlelerin anlamı çökme de anlatım bozulmaktadır.

Ṭâḳ-ı Kısra'Ø [~~kim meşhûrdur~~] ol yaptı.⁵²¹

Nitelenen unsurun yalın hâlde bırakılması ve ilgi cümlecîğinden sonra çekimli zamir veya kelimenin tekrar getirildiği cümleler, standart ilgi cümleciklerinde olduğu gibi sıfat olarak anlamlandırılmamaktadır. Aşağıdaki cümlede metnin kalanından öğrendiğimize göre sipehsalar olarak Hora-

516 K18a/6

517 K24b/8

518 K22b/16

519 K9a/8

520 K19b/18

521 K28a/5

san'a gönderilen kişi Behrâm-ı Çûbîn'dir, ancak ilgi cümlecighinden sonra getirilen şahıs zamiri, yanlış anlamaya yol açabilecektir. Dolayısıyla bu tip cümlelerde; ilgi cümleciklerini nitelediği unsurla birlikte ara söz olarak değerlendirilmek doğru olacaktır:

...hâkân-ı Çîn üzerine *Behrâm-ı Çûbîn* [*kim 'Acem mülükinden idi*] anı sipeh-sâlâr edüp Hôrâsân'a göndürdi.⁵²²

Yer yer ilgi cümleciklerinin kuruluşundan kaynaklanan anlam karmaşası oluşmuştur. Aşağıdaki örnekte Çağatayca metinde de mevcut olan karmaşa, Osmanlıca tercümede tüm içeriğin ana yüklemi niteleyen ilgi cümlecighi içinde verilmesi ile artmış görünmektedir. Numaralar nitelenen unsuru ve onu niteleyen ilgi cümlecighini göstermektedir:

Ve bir dahı bu₍₀₎ [*kim hâzret-i Risâlet-penâh şallâ'llahu 'aleyhi ve sellem bi'seti*₍₁₎ [*kim anuñ zamânında vâkı'* oldı]₍₁₎,
bu₍₂₎ cümle geçen devlet ve miknet ve tecemmül ve haşmet ol devletün biñ bahşındabir bahşı tutilsa olmaz [*kim ol hâzret dîn ve İslâm da'vetine aña nâme göndürüp ve ol müzahrefât gurûrından ol hâzretün mübârek nâmesini yırtup emrine itâ'at kılmağı*]₍₂₎₍₀₎.⁵²³

Ve yana biri hâzret-i Risâlet şallallâhu 'aleyhi ve sellem bi'seti₍₁₎ [*kim aning zamânında vâkı' boldı*]₍₁₎ [*kim bu*₍₂₎ ötken barça miknet ve tecemmülni bu devletning ming ülüşidin bir ülüşü tutsa bolmas [*kim ol hâzret anga dîn ve İslâm da'vetîğa nâme bitip kişi yiberdi ve ol müzahrefât gurûrından ol hâzretning mübârek nâmesini yırttı ve itâ'at kılmağı*]₍₂₎₍₁₎.⁵²⁴

Metinde (2) ile işaretli ilgi cümlecighinin sınırları açısından bir aksama mevcuttur. (2) ile işaretli özne (bu) ve niteleyicisi arasındaki cümle parçası olumlu bir karşılaştırma açılışı yaparken, cümlelerin sonunda beklenmedik bir olumsuzluk ilgi cümlecighi içinde yan yana sıralanmış olarak durmaktadır. Cümlede bu yönüyle söz dizimi ve anlam arasında bir uyumsuzluk hissedilmektedir.

Başka bir örnekte ilgi cümlecighinin₍₂₎ nitelediği unsurla₍₁₎ bağı, aralarına giren bir başka cümleden dolayı kopuk görünmektedir:

522 K29b/11

523 K32a/6

524 Fç740b/22

Biri oldur [kim eger Şîrîn⁽¹⁾ gibi 'âlem nâdiresi maḥbûbesi varıdı, (velî Ferhâd gibi 'âlem u'cûbesi rakîbi var idi) [kim 'aşk ve niyâzı ifrâından bâ-vücûd Hüsrev gibi pâdişâha meyl âtmeyüp gönli Ferhâd'a mâyl olup iltifât ve teraḥḥumlar kıldı] ⁽²⁾].⁵²⁵

Unsurların yerleştirilişi sebebiyle cümlelerin ifade ettiği anlamla, iletilmek istenenin farklı olduğu bir örnekte esasen ilgi cümlecğine dâhil olan ögeler, ana cümleye zaman ve yer bildiren tümleçler olarak eklenmiştir:

Pervîz zamânında Rûm'dan Çelipâ adlu bût [kim Medâyin'e getürmişler idi ve Rûmiler anı defa'âle dileyüp Ekâsire vërmezidi] Tûrân-duḥt mülk maşlahatı için müşâlahâ edüp anı yine Rûm'a göndürdi.⁵²⁶

Cümledeki *Pervîz zamânında Rûm'dan* kısmı, ana cümlede yer alan *müşâlahâ edüp* veya *göndürdi* fiillerinin değil, ilgi cümlecğinin ilk yüklemiminin (*getürmüşler idi*) unsurlarıdır.

II. TÜMLEÇ YAN CÜMLELERİ

Bir üst cümleye (super-ordinate) temel ögelerden (core argument) biri olarak bağlanabilen isim işlevli bitimli cümleler, tümleç yan cümlesi olarak adlandırılmaktadır. Türkçe söz dizimine göre tümleç yan cümleleri bitimli (1) veya bitimsiz (2) olabilir.

(1) Yine biz şimdi aña <seni bize gerekmez> diyümezüz.⁵²⁷

(2) <Ḍaḥḥāk dahı ḥalkı kendüden yüz çevirdüklerini> bilüp tırmağa mecâli kalmayup kaçdı.⁵²⁸

Bitimli tümleç yan cümleleri ana cümleye bağlaçlarla veya bunlar olmaksızın monte edilir. Tümleç yan cümlesi, Türkçede sonuna bir bağlayıcı (*diye*) eklenmiş olsun olmasın diğer ögeler gibi yüklemden önce; Hint-Avrupa tipinde ise başına bağlaç unsur (*ki(m)*) getirilerek yüklemden sonra (post predicate) gelir. Metinde, Hint-Avrupa ve Türk tipi pek çok örneğin yanı sıra iki şeklin bir arada bulunduğu cümleler de mevcuttur.

Tümleç yan cümlelerini diğer yan cümlelerden ayıran en önemli özellik, bunları öge olarak kabul edebilen yüklemelerin semantik olarak sınırlı

525 K32a/3

526 K33b/12

527 K23b/7

528 K4b/15

bir gruba ait olmasıdır. Bitimli bir cümleyi öge olarak alabilen yüklemeler algılama (*duyma, görme, hissetme, sezme, vb.*), tanımlama ve işleme (*bilme, anlama, kaydetme, reddetme, pişman olma, vb.*), niyet (*isteme, düşünme, planlama, karar verme, vb.*), bildirme (*söyleme, anlatma, açıklama, vb.*), değerlendirme (*beğenme, hoşlanma, sevmeye, kızma, nefret etme, vb.*), yönlendirme (*emretme, yasaklama, izin verme, vb.*) gibi anlam alanlarından fiillerdir. Yan cümlelerin yüklemi için ise herhangi bir sınırlama yoktur.⁵²⁹

Çalışmanın bu kısmında tümleş yan cümleleri, semantik ve sentaktik özellikleri açısından incelenecektir.

A. Tümleş Yan Cümlelerinin Semantik Özellikleri

Metinde tümleş yan cümlelerini öge olarak almış fiiller, anlamlarına göre şu şekilde gruplanabilir:

Anlama; bilme, öğrenme	<i>bil-, gör-, haber al-; ma'lûm (ol-)</i>
Düşünme; rüya görme	<i>gümân kıl-, hayâline eyle gel-; düşünde gör-</i>
Tanımlama	<i>'âr et-</i>
Yönlendirme	<i>karâr kıl-, mu'karrer kıl-; buyur-, emr et-/kıl-, ya-sağ eyle-, mübâlağa et-, mübâlağa ısmarla-; mercû ve mutevakkî' (ol-); k'o-, ruḥṣat v'er-</i>
Değerlendirme	<i>ğalaṭ (ol-)</i>

Dolaylı anlatım cümlelerinin yüklemi olan fiiller:

İfade etme, bildirme	<i>de-, yaz-, hikâyet et-, arz eyle-/ kıl-, çağırt-; müşbet (ol-)</i>
Bilgi isteme/verme	<i>sor-; cevap gönder-/ver-, haber gönder-/ver-</i>
Yönlendirme	<i>buyur-, emr et-, vasiyet et-/eyle-, nasihat et-</i>
Değerlendirme	<i>itiraz et-/ kıl-, tenâküz getir-; tahsin kıl-; müttefik (ol-)</i>

Tümleş yan cümlelerinin anlamıyla ilgili semantik ayrımlardan biri de olgusalılık (factivity) konusudur. Olgusalılık genel olarak, cümledeki bir öge olan bitimli cümlede ifade edilen durumun gerçekleşmiş olup olmadığının anlaşılabilirliği şeklinde tanımlanabilir. Bazı fiiller öge olarak aldıkları

529 Dixon, *age.*, 2006, s. 9.

tümleç yan cümlesinin gerçekleşmişliğini garanti ederken, bazıları bu bilgiyi açık bırakmaktadır.⁵³⁰ Metinde kendilerine bağlanmış olan tümleç yan cümlelerindeki bilginin gerçekleşmiş olduğuna dair bilgi vermeyen; olgusal olmayan (non-factive) ana yüklemeler şunlardır: *buyur-*; *dile-*; *karâr kıl-*, *mukarrer kıl-*, *mübâlağa et-*, *mübâlağa ısmarla-*, *emr et-/kıl-*, *yaşag eyle-*; *mercû ve mutevakkî' (ol-)*, *ko-*, *ruhşat vèr-* Söz konusu ana yüklemlere bağlı yan cümlelerin yüklemeleri dilek kipindedir:

Buyurdi <kim birinün kızını birinün oğluna vèreler, ol mâlî dahı ikisine vèreler> ...⁵³¹

Bu cihetden on yedi oğlını bir kal'aya koyup habs edüp yaşag eyledi <kim hîç birisinin yanına 'avrat yakın olmaya>.⁵³²

Yukarıdakilerden farklılık arz eden iki örnekte, görünüm olarak tümleç yan cümlesini andırır da, olgusallık açısından bakıldığında bağlacın yan yana sıralama işlevinde kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁵³³

Erdeşir şadmân olup buyurdi kim anı yaşdaşı oğlanlarla fonadup Erdeşir'ün karşısından bir bir geçürdiler.⁵³⁴

Kim bağlacının yan yana sıralama işlevinde kullanıldığı diğer örnekte ise dıştaki Hint-Avrupa, içteki Türkçe söz dizimine uygun olarak yapılmış iç içe iki tümleç yan cümlesi bulunmaktadır.

Ğaraзі bu idi [kim ol taḥşinler kıla <kim> <aşlâ senün kuşûruñ yoḡdur cemî' evzâ'ñ maḡbû' ve maḡbûl ve cümle-i eṭvârûñ pesendide ve ma'ḡûl-dür> diyeydi].⁵³⁵

Yan yana sıralandığını varsaydığımızda örnekteki birleşik cümlelerin yapısı ana hatlarıyla şöyledir: Ğaraзі bu idi: ol taḥşinler kılaydı **ve** <....> diyeydi.

530 L. Johanson, "Selection of Subjunctors in Türkic Non-Finite Complement Clauses", *Biliğ Türk Dün-yası Sosyal Bilimler Dergisi* S. 67, 2013, s. 79-80; Hatice Coşkun, "Türkçe Çekimsiz Tümleç Yan Cümlelerinde Olgusallığın Kapsamı", *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, C. 29/1, 2019, s.17.

531 K27b/17

532 K32b/4

533 *ki(m)*'in yan yana sıralama işlevinde kullanıldığı başka örnekler de mevcuttur: "Maslahat gördiler ki Dede Korkut var sun didiler" vb. Ergüvanlı, *age*, s. 123; 120, 122, 127. "emr-êtdi ki anaṭolî leşkeri ve rûm êli leşkeri edrene nevâḥisine cem' olındı", vb. Şenlik, *age.*, 2011, s. 254.

534 K17b/5

535 K19b/18

Cümleye Kattığı Anlam

Tümleç yan cümlelerini nesne olarak içeren cümlelerin bir kısmı zarf-lık bilgiler de ifade edebilmektedir. En çok *bil-*, *gör-* (*anla-* manası ile) ve *haber al-* fiillerinin ana yüklem olarak kullanıldığı bu yapıdan *-ınca* zarf fiiline benzer bir işlevle istifade edilmiş, zaman ve sebep bildirmekte kullanılmıştır.

Örneklerde zarflık bilgi içeren kısımlar altı çizili gösterilmiştir.

Gördiler <kim ol dağı bu maşlahata lâyık degüldür> anı dağı aradan sürdiler.⁵³⁶

Bildi <kim maşâff düzüp düşmenle muķâbele olunmaz> mülki küçük karındaşı Nersi'ye işmarlayup kendüsi üç bin kişi ile, Âzerbaycân âteşkedesi-ne giderin, diyüp elden gâyib oldu.⁵³⁷

Haber aldı <kim Şâbü'r'ün vezîri Rûdbâr'da ve sipeh-sâlârî Şehriyâr'da-dur, sâyir yerleri kayşer almışdur> Şâbü'r, nihânî âdem gönderüp ol ikisini getürdüp yine çeri çeküp kayşer ile cenk édüp...⁵³⁸

B. Tümleç Yan Cümlelerinin Sentaktik Özellikleri

1. Yapı Bakımından Tümleç Yan Cümleleri

Tümleç yan cümleleri eksiksiz bir cümle yapısındadır. Yüklemin türüne göre isim veya fiil cümlesi; anlam bakımından olumlu veya olumsuz; yapı bakımından basit veya birleşik olabilir.

Tümleç yan cümlelerini öge olarak alan cümleler, yüklemlerinin anlam içerikleri sınırlı olsa da, yapı ve anlam bakımından çeşitlilik gösterir. İsim cümleleri de metinde örnekleri az olmakla birlikte tümleç yan cümlelerini öge olarak alabilir. Arapçadan kopyalanmış isimler bu cümlelerin yüklemi olmuştur.

Pâdişahuñ bir oğı vardur [kim ma'lûm degüldür <kim bir pâdişâha anuñ gibi oğıl müyesser olmuş ola>].⁵³⁹

Fuzâlânuñ faẓla-i ihşânından mercû ve mutevaķķı'dur <ki bu haķîrûñ edebsizliğini ma'zûr ve oranî bir 'aybını dâmen-i 'âtıfetleriyle mestür buyurup gâlaţ vâķî' olan yerleri işlah eyleyeler>.⁵⁴⁰

536 K34b/14

537 K24a/6

538 K21a/19

539 K17a/19

540 K2a/5

Bu hüd gâlaştur <kim anlar Mülûk-i Tâvâîf olalar>.⁵⁴¹

Tevârihde şöyle müşbetdür <ki dîvler anı secdede bulup taşla başını yinçüp öldürdiler>.⁵⁴²

Tevârih ehli müttetifkeldür <kim saç kesmek ve kıra geymek ve gök geymek ol mâtemden kalmışdur>.⁵⁴³

Metinde birleşik yapıda pek çok tümleş yan cümlesi vardır. Örneğin tümleş yan cümleleri yan yana sıralanmış cümleler içerebilir:

Bu kâ'ideyi muqarrer kıldılar <kim menşûrlarında kendü adlarından evvel anuñ adın yazalar **ve** yad yağı geldügi vaqt biri birine yardım eyleyeler>.⁵⁴⁴

Başka tipte birleşik tümleş yan cümleleri de mevcuttur. Örnekte, zarf yan cümlesi *kim* bağlacı ile tümleş yan cümlesine birleştirilmiştir. Yükleme “dedi” olan ana cümleye sebep bildiren *çün*’lü yan cümle₍₁₎ ile tümleş yan cümlesi; tümleş yan cümlesine₍₂₎ de sebep bildiren *kim*’li zarf yan cümlesi₍₃₎ bağlanmıştır.

Çün Erdeşir’ün oğlu yoğıdı,₍₁₎ dedi <kim nice melûl olmayayın *kim* ‘âlem mülkini aldum ve ‘ömür âhire yetdi, şimdi zarûri mülki yâd kişilere koyup gitmek gerek₍₃₎>₍₂₎.⁵⁴⁵

Aşağıdaki örnekte ise *çün*’lü zarf yan cümle₍₂₎, tümleş yan cümlesine₍₁₎ alt alta sıralanmıştır:

Tevârihde şöyle yazar <kim Şâbûr çün tahta oturdu₍₂₎, be-ğâyet hüsni ahlâkla ve müstaşsen etvârla mu‘âmele eyledi>₍₁₎.⁵⁴⁶

Karmaşık yapıda başka bir tümleş yan cümlesinde, biri ilgi cümlecîği görünümünde şart yan cümlesi₍₁₎ içeren yan yana sıralanmış iki cümle₍₀₎ bir aradadır:

‘Âkıbet bir gün bunuñ üzerine karar kıldılar <kim salţanat tâcını iki ac arslanuñ ortasında koyalar₍₀₎, her kankısı kim tâcı alır₍₁₎ salţanatı ol kıla₍₀₎>.⁵⁴⁷

Tümleş yan cümlesi başka bir tümleş yan cümlesi içerebilir. Bu yapı iç içe iki dolaylı anlatım şeklindedir:

541 K15a/17

542 K3a/1

543 K8a/10

544 K14a/12

545 K17a/17

546 K22a/18

547 K23b/14

Şâbûr dédi <kim baña müneccimler haber vërdiler <kim bu kavimden bir peygamber gelüp tahtı evlâdumdan alup anları tüketse gerek>.⊃>548

Ol kenîzek dağı Erdeşîr'e haber vërdi <kim Erdevân bir korkulu düş görüp mu'abbirlere ta'bîr êtdürüp şöyle dédiler <kim mülk senden intikâl êdüp bir âherûn taşarrufına girse gerek.>>⁵⁴⁹

İlgi cümlecığının içinde tümleç yan cümlesinin bulunduğu (1) veya tam tersi yapılar (2) da mümkündür:

(1) Keykāvūs [kim ba'zılar <Keykubād'un oğlu> ve ba'zılar <nebiresidür> dédiler] (çün Keykubād'un veli'ahdı idi, anuñ yerine saltanat tahtına oturdı.)⁵⁵⁰

(2) Ve ba'zılar dërler <ki Zâb bin Tahmâsb [kim Minûçîhr'ün nebiresidür] hürüc kılp Efrâsiyâb anuñla tırışmayup yüz çevirüp kendü mülkine 'azîmet kıldı>.⁵⁵¹

2. Kip ve Zaman

Metinde tümleç yan cümlelerinin yüklemeleri, geçmiş, gelecek ve geniş zamanda çekimlenmiştir.

Geçmiş Zaman

Ve bu fakîr ba'zı tevârîhde görüpdür <ki kayşer Şâbûr'ı kendü ile bile getirüp Bağdâd'ı Şâbûr'un tevâbî'i muhâşara kılmışdı>.⁵⁵²

Geniş Zaman

Bir gece Bâbek düşünde görür <kim güneş Sâsân'un alnından toğar>.⁵⁵³

Firâsetle bildi <kim konuk 'azîmü's-şân kişidür>.⁵⁵⁴

Gelecek Zaman

Bildi <ki mülk özgelere vefâ kılmadığı gibi kendüye dağı vefâ kılmaya-**cağdur**>...⁵⁵⁵

548 K21a/2

549 K16b/10

550 K7a/18

551 K6a/11

552 K21b/7

553 K16a/10

554 K26b/6

555 K33b/9

Dilek Kipi

Anlar dañı te'emmül édüp bunun üzerine qarâr kıldılar <kim yarın şabâñdan hiç bir kişi anuñ yanına **varmaya**>.⁵⁵⁶

3. Cümledeki Görevleri

Tümleç yan cümlelerinin gramer özellikleri şöyle tarif edilmektedir: 1) Eksiksiz bir cümle yapısına sahiptir; 2) Bir üst cümlelerin ögesi olarak görev yapar; 3) Oluş, kılış veya potansiyel belirten bir önermenin ifadesidir; 4) Öge olarak bağlanabileceği yüklem sınırlıdır.⁵⁵⁷ Metinde tespit ettiğimiz tümleç yan cümleleri büyük oranda bu ölçütlere uyar görünmektedir.

Metinde neredeyse tamamı belirtili nesne görevinde olan tümleç yan cümleleri, yalnızca isim cümlelerine özne ve yer tamlayıcısı olarak katılmıştır.

Belirtili Nesne

Metinde geçen tümleç yan cümleleri Türkçe söz dizimine çoğunlukla *-dık* sıfat fiili ile aktarılabilmektedir:

Bir köşede tırup temâşâ eyledi, gördi <ki Erdeşir kendü oğullarından artıktır>.⁵⁵⁸

Bilmediler <kim kıanda gitdi>.⁵⁵⁹

Ana cümle yüklemi *emret-*, *kararlaştır-*, *dile-*, *izin ver-* gibi olgusal olmayan (non-factive) fiiller olan ve istek kipinde çekimlenmiş yükleme sahip tümleç yan cümleleri Türkçe söz dizimine *-ma* isim fiili ile aktarılabilmektedir:

Bunlara vaşıyyet eyledi <ki Tūrān'da Siyāvūş neslinden 'Ferūd' adlı bir kimesne vardur, zinhār aña zarar yétürmeñüz>.⁵⁶⁰

Salṭanat muḥabbeti kıomadı <kim oğlını pâdişāh édüp kendü anuñ kıfz u kımāyetini kıla>.⁵⁶¹

556 K19a/8

557 Dixon, *age.*, 2006, s. 15.

558 K16a/18

559 K24a/7

560 K8a/17

561 K10a/7

Özne

Metinde tümleş yan cümlesini özne olarak almış örnekler isim cümlesidir. Bunlar Türkçe söz dizimine (1) –*dukları* sıfat fiil; (2) –*meleri* isim fiil ekleri ile aktarılabilir:

(1) Bu hoş gâlaftur <kim anlar Mülûk-i Tavârif olalar>⁵⁶²

(2) Fuzalânun fâzla-i ihsânından mercû ve mutevaakkı'dur <ki bu hâkî-rûn edebsizliğini ma'zûr ve oranî bir 'aybını dâmen-i 'âtiyetleriyle mestûr buyurup gâlaft vâkı' olan yerleri ıslâh eyleyeler>.⁵⁶³

Yer tamlayanı

Metinde tek örnekte tümleş yan cümlesi ana cümlemin yer tamlayanıdır. Örnekteki yan cümle Türkçe söz dizimine –*dığında* sıfat fiili ile aktarılabilir:

Tevârih ehli müttefiklerdür <kim saç kesmek ve kıra geymek ve gök geymek ol mâtemden kalmışdur>.⁵⁶⁴

4. Dolaylı Anlatım

Tümleş yan cümlelerinin bir işlevi de dolaylı anlatımdır. Dolaylı anlatımın fiilimsilerle kurulduğu yapı metinde geçmemektedir; aktarılan ifade her zaman bitimli cümle yapısındadır. Aktarımı gösteren fiiller, semantik olarak bilgi alışverişi anlam alanındakilerle sınırlıdır. Metinde bu işlevde kullanılan fiiller şöyledir: *arz eyle-*, *buyur-*, *cevap gönder-*, *cevap ver-*, *çağırt-*, *de-*, *emret-*, *haber ver-*, *haber gönder-*, *itiraz kıl-*, *nasihat et-*, *sor-*, *tahsin kıl-*, *vasiyet et-/eyle-*, *yaz-*.

Hint-Avrupa Tipi Dolaylı Anlatım

Ki(m) bağlacı ile ana cümleye bağlanan ve ana yüklemden sonraya yerleştirilen Hint-Avrupa tipi tümleş yan cümlelerinden metinde dolaylı anlatım amacıyla sıkça istifade edilmiştir.

Firdevsî *Şâhnâme*'de diyüp durur <kim Hefthân yolu ile varup anı kırtardı>.⁵⁶⁵

Pek çok kurallı örneğin yanı sıra metinde, özgün nitelikler arz eden bazı yapılar da mevcuttur. Aşağıdaki örneklerde tümleş yan cümlesi, ana

⁵⁶² K15a/17

⁵⁶³ K2a/5

⁵⁶⁴ K8a/10

⁵⁶⁵ K7b/3

cümlelerin öznesi olan kişinin sözlerini aktarmakta kullanılmıştır. Ancak ana cümle yüklemi (teslim eyle-, gönder-), tümleç yan cümlesinin içerdiği ifadenin doğrudan bağlanabileceği fiillerden değildir. Burada ilgi cümlecisi yapısı da kurulamadığından; örnekleri eksilteli cümleler olarak kabul etmek gerektiğini düşünüyoruz. Metinde bulunmayan ve bizim eklediğimiz kısımlar parantez içinde ve italik yazılmıştır:

Erdeşir huzûrında hazine-dâra teslim eyledi (*ve dedi*) <kim “Bu emâneti istediğim vakt vâresin”>. ⁵⁶⁶

Hürmüz mâl hırşından bî-cihet bed-fi'llik edüp Behrâm'a bürüncek ile bir çıkırık göndürdi (*ve dedi*) <kim “Senün kıldığın işe lâıyık bunlardır”>. ⁵⁶⁷

İskender dahı cevâb göndürdi (*ve dedi*) <kim ol yumurda yumurdlayan kuş yuvadan uçdı>. ⁵⁶⁸

Tümleç yan cümlesinin içeriği ile ana cümle içeriği birbirine karışmış gibi görünen bazı cümleler vardır. Cümlelerde tümleç yan cümlesinin ögesi olan (altı çizili) kısımlar bir üst cümlede bırakılmıştır.

Ve Buhtunnaşr bin Gevzerz [kim ‘âlemün bir harâblığı dahı dërler <kim anuñ zulmından oldu>]. ⁵⁶⁹

Bu cihetden dërler <ki bir yıl yâ üç yıl şüreti mesh oldu>. ⁵⁷⁰

Ba'zılar şehr-i Zûr'da ve ba'zılar şehr-i Bâbil'de dërler <kim vefât edüp İskenderiyye'ye nakl olundu>. ⁵⁷¹

Aşağıdaki örnekte durum tam tersidir; tümleç yan cümlesinin bağlı olduğu ana cümleden önceki cümle olarak bulunması gereken kısım, tümleç yan cümlesinin içinde bırakılmıştır.

...bağun evvelki şahibine dedi <kim kaşıyye şöyle oldu: Gel bağun'dağı medfunı al... >:... ⁵⁷²

Birkaç örnekte, ana cümle içinde tümleç yan cümlesinin içeriğine öngönderimde (cataphora) bulunmaktadır. Söz konusu örneklerde *kim* bağlacının işlevi iki nokta üstüste gibidir.

566 K17a/13

567 K29b/17

568 K11b/1

569 K9a/17

570 K9a/19

571 K13a/3

572 K27b/11

Ba'zılar anı dërler <kim atası öldüğü vaqt anası karnında kaldı ve toğınca tacinı anasının başı üstinde aşarlaradı>. ⁵⁷³

Ammā Benākitī bunun 'aksini yazar <kim Ol be-gāyet zālīm ve cābir kişi idi>. ⁵⁷⁴

Türk Tipi Dolaylı Anlatım

Tümleç yan cümlesinin ana cümle yükleminden önceye yerleştirildiği Türkçe söz dizimine göre yapılmış dolaylı anlatımlarda ana cümle yüklemi olarak metinde yalnızca *dê-* fiili kullanılmıştır:

Ve ba'zılar <Harkıl ve Hızır ve İlyās ve Elyesa' dağı anuñ zamânında geldi>dédiler. ⁵⁷⁵

Metindeki birkaç yerde, hakkında tümleç yan cümlesi ile bilgi verilen unsur belirtili nesne olarak ana cümleye katılmaktadır:

Anı ba'zılar <Peşeng bin Tūr bin Feridūn oğlıdur> dërler. ⁵⁷⁶

Ba'zılar anı <zālīm ve cābir (*kişi idi*)> ve ba'zılar <munşif ve 'ādil kişi idi> dédiler. ⁵⁷⁷

Metinde Türk tipi tümleç yan cümlesinin ilgi cümlecisi içine yerleştirilmiş olarak bulunduğu örnekler de mevcuttur:

Ve anuñ āşarından ... Hocend'de bir dīvārdur [kim ba'zılar <elli ağac ve bāzılar dağı artuğ ve eksük> demişlerdür] ... ⁵⁷⁸

Benzer bir örnekte iki dolaylı anlatım cümlesi bulunmaktadır. İlki ana cümle nesnesini⁽¹⁾ oluştururken ikincisi⁽²⁾ ilgi cümlecisi⁽³⁾ içine yerleştirilmiştir. Örnekte ilgi cümlecisi, (1) numaralı tümleç yan cümlesinin öznesini niteler görünmektedir:

Ba'zılar, <Ābīten oğlıdur>⁽¹⁾ dërler [ki anı <Ṭahmūraş neslindendür>⁽²⁾ dërler]⁽³⁾ (ol zamānda Ḍahhāk vehminden çobanlar arasında gizlenmiş idi). ⁵⁷⁹

573 K20a/11

574 K22a/13

575 K7a/14

576 K6a/5

577 K29b/2

578 K26a/15

579 K4b/11

Ana cümle yüklemi olarak kullanılan *dê-* fiili *diyü* ve *diyüp* zarf fiil formunda, aktarılan cümleyi ana cümlelerin zarf fiil grubunun alt cümlesi hâline getirmiştir:

Şîrûye daħı <ben anı hücetle öldüreyin> diyüp êtdügi işleri bir bir yazup göndürüp cevâb taleb eyledi.⁵⁸⁰

Melez Tip

Yukarıda görüldüğü gibi metinde dolaylı anlatım, bitimli tümleş yan cümlesinin ana cümle yükleminden önceye getirildiği Türk tipi ve ana yüklemden sonraya konduğu Hint-Avrupa tipi olarak iki şekilde kurulmaktadır. Türk tipi söz diziminde *aktarılan ifade+ana cümle yüklemi: dê-*; Hint-Avrupa tipinde ise *ana cümle yüklemi+ki(m)+aktarılan ifade*, sıralanması görülür. Bazı örneklerde iki cümle tipi bir arada kullanılmıştır. Örneklerde altını çizerek gösterdiğimiz gibi tümleş yan cümlesi, iki farklı ana cümle yüklemine bağlanmıştır:

Saîh Kâhin ol yıkılan on iki küngüre ‘adedi üzre dêdi₍₁₎ <kim senden sonra senün neslünden on iki kimse saltanat kılup andan sonra ol şâhib-sa‘ade-tün devleti cümleye gâlib olup milleti ‘âlemi tutsa gerekdür> dêdi₍₂₎.⁵⁸¹

Benzeri örneklerde tümleş yan cümlesi *diyüp* zarf fiili ile başka bir cümleye daha alta sıralanmaktadır:

Şâbûr bunu işidüp dêdi₍₁₎ <kim seni bu nev‘le besleyen ataña vefâ olmayı-
cağ, baña hod hiç olmaz> diyüp₍₂₎ (siyâset kıldı).⁵⁸²

Aşağıdaki cümlede Hint-Avrupa tipi tümleş yan cümlesi, Türk tipi bir tümleş yan cümlesi içermektedir:

Şöyle dêrler <kim evvel zamânda biñ yıla bir karn dêrler imiş>...⁵⁸³

III. ZARF YAN CÜMLELERİ

Birbirlerine sentaktik olarak bağlanmış önermeler arasında belli anlam ilişkilerinin mevcudiyeti tespit edilebilmektedir. Önermeler, aşağıda ana hatlarıyla sıralanan ilgilerle bir araya getirilebilmektedir.⁵⁸⁴

580 K32b/13

581 K28b/14

582 K20b/14

583 K12a/3

584 Burada özetlediğimiz tasnif Dixon, *age.*, 2009, s. 2-6’dan alınmıştır.

1. Zaman (temporal) bağı: Zaman bakımından birbirini takip eden; biri diğerinin gerçekleşme zamanını gösteren veya biri diğerinin şartı olan önermeler.

2. Sonuç (consequence) bağı. Biri diğerinin sebebini, sonucunu veya amacını açıklayan önermeler.

3. Olası sonuç (possible consequence) bağı. Gerçekleşmesi veya gerçekleşmemesi diğerine bağlı olan önermeler.

4. Ekleme (addition): Sırasız olarak bir araya getirilebilen; aynı olay / durumun farklı yönlerini içeren veya ek bilgi veren; aralarında karşıtlık ilişkisi olan önermeler.

5. Alternatiflik (alternatives) bağı: Biri diğerinin alternatifi olan; red veya tercih edilmesi için bir arada sunulan önermeler.

6. Benzerlik (manner) bağı: Gerçekten veya varsayımsal olarak biri diğerinin modeli olan önermeler.

İncelememiz tek bir metne dayandığından, önermeler arasındaki anlam ilişkisi çeşitliliği elimizdeki örneklerle sınırlıdır. Bir başka deyişle yukarıda özetlenen sınıflamanın tamamını örneklendirmek için metindeki malzeme yetersizdir; örneğin metinde olası sonuç kategorisine girebilecek cümleler yoktur.

Listede yer alan birleşik cümle çeşitleri yan yana sıralama veya zarf yan cümlelerinin alt alta sıralanması ile oluşturulabilir; bunlar dilden dile farklılık gösterir. Biz bu bölümde alt alta sıralanmış cümle tiplerini ele alacağız. Metinde alt alta sıralanmış cümleler: Göreli zaman, şart; sebep, amaç; zıtlık; tarz; kategorisindendir. Bunlar kurulurken alt alta sıralayan *ki(m)* (göreli zaman, sebep, amaç); *çün* (göreli zaman, sebep); *tâ* (göreli zaman, amaç); *kaçan* (göreli zaman); *zirâ* (sebep); *eger, farazâ* (şart); *egerçi, meger kim* (karşıtlık); *nite kim* (benzerlik), *şâyed* (amaç) cümle bağlayıcılarından istifade edilmiştir.

Alta sıralanmış cümleler ana yüklemden sonra veya ana cümle ögelerinden önce bulunabilir. Yan cümlenin ana yüklemden sonra mı yoksa ana cümlenin ögelerinden önce mi getirileceği, başındaki bağlaca göre değişir.

Bağlacın rolü, yan cümlelerin ana cümleye kattığı anlamı işaretlemek ve konumunu belirlemektir. Örneğin önermeleri sebep anlamıyla işaretleyen *çün*, yan cümleyi ana cümleden öğelerinden önceye; aynı kategoriden *ki(m)* ise ana yüklemden sonraya yerleştirmektedir. Metindeki alt alta sıralayan cümle bağlayıcılarının işlevleri ve cümledeki pozisyonları genel olarak Farsça ile benzerdir.⁵⁸⁵

Ana cümle öğelerinden önce		Ana cümle yükleminden sonra	
İşlev (Türkçe karşılığı):	Bağlaç	İşlev (Türkçe karşılığı):	Bağlaç
Görelî zaman (-dığı zaman, -ınca)	çün, ki(m), kaçan	Görelî zaman (-e kadar)	tâ
Sebep (-dığı için)	çün	Sebep (çünkü, -dığı için)	ki(m), zirâ
Karşıtlık (ise de)	egerçi	Karşıtlık (hariç)	meger kim
Şart (ise)	eger, farazâ	Tarz (-dığı gibi)	nite kim, şöyle kim
		Amaç (-ması için)	ki(m), şâyed, tâ

Önermelerin anlam içeriklerinin işaretlenmesinde kullanılan bir unsur da yan cümlelerin yüklemidir. En istikrarlı kullanım, ilk yazılı metinlerden beri Türkçenin tek yan cümlesi kabul edilen⁵⁸⁶ şart cümlesinde görülür. Başına *eger* getirilmiş yan cümlelerin yüklemi, bir iki istisna dışında şart kipindedir. Ancak incelediğimiz örneklerden, önermenin ana cümleye hangi zarflık bilgi ile bağlandığını işaretlemekte, şart kipindeki yüklem dışında belirleyici olduğu bir durum tespit edilememiştir. Örneğin metinde *çün*'ün zaman işaretleyicisi olarak kullanıldığı yan cümlelerin yüklemi genellikle geçmiş zamanda çekilmiş fiildir. *Çün*'ün önermeleri sebep içeriği olarak işaretlediği örneklerin çoğunda ise yan cümle yüklemi geniş veya geçmiş zamanda çekilmiş isimdir. Ama bunlar yan cümlelerin içeriğini belirlememektedir.

585 Windfuhr, Perry, *age.*, s. 518.

586 Mansuroğlu, *age.*, s. 59.

İnceleme kısmının başında teorik çerçeveyi çizerken değindiğimiz gibi temelde üç gruba ayrılan birleşik cümle tiplerinin, zarf yan cümleleri söz konusu olduğunda bir arada ele alınması gerekmektedir. Yukarıda ilgi cümlecikleri ve tümleç yan cümlecikleri başlığı altında incelediğimiz cümlelerden bazılarının, anlam olarak cümleye zaman, sebep, amaç, sonuç gibi zarflık bilgiler kattığı görülmüştü. Bunlar, cümledeki öge yuvalarına yerleşen yapılar olduklarından, şekil olarak cümleye yerleştirilmiş (embedded) durumdadır. Zarf yan cümlesi ise, cümlelerin zorunlu olmayan bir ögesini oluşturmamasından hareketle, cümle içine yerleştirilmemiş (non-embedded) kabul edilmektedir.⁵⁸⁷ Son olarak, başındaki *ki(m)* bağlacı sebebiyle alt alta sıralanmış gibi görünen bazı cümleler, esasen bir yan yana sıralama durumundadır; bunların bir üst cümleye (super-ordinate) bağlanmakta olduğunu söylemek yüzeysel bir yaklaşım olacaktır.⁵⁸⁸ Özellikle ana yüklem-den sonraya yerleştirilmiş *ki(m)*'li cümlelerin alt alta sıralanmış olduğunu tartışmasız iddia etmek mümkün değildir. Özetle zarf yan cümleleri tek bir cümle tipi ile sınırlandırılmamaktadır; cümle içine yerleştirilmiş veya yerleştirilmemiş, her iki şekilde alt alta sıralanmış veya yan yana sıralanmış cümleler zarflık anlamlar ifade edebilir.⁵⁸⁹

Aşağıda alt alta sıralayan bağaclarla birleştirilmiş cümleler, sentaktik özelliklerine de değinilerek anlam ilişkileri esasında ele alınmaktadır.

1. Göreli Zaman (*çün, ki(m), kaçan, tã*)

Bir önermenin gerçekleşme zamanının diğer önermeye atıf yaptığı durumlarda, zaman referansı olarak alınan kısım yan cümle durumuna indirgenmiştir. *Önce, sonra, -diğında/-ınca, -den beri, -e kadar, iken*, benzeri anlamlara gelen bağacların hepsi yan cümleyi işaretlemekte kullanılır. Yan cümle ana cümlelerin zamanını gösterir, bu sebeple verdiği bilgi ikincildir.⁵⁹⁰

587 Holger Diessel, "Adverbial Subordination", *Bloomsbury Companion to Syntax*, 2013, s. 342.

588 Johanson, *age.*, 1991 (1975), s. 222-224.

589 Diessel, *age.*, s. 342.

590 Dixon, *age.*, 2009, s. 10-14.

Çün (-dığı zaman)

Türkçede *-dığı zaman*, *-diğinda*, *-ınca*, *-dıktan sonra* zarf fiilleri ile karşılanabilen bir işlevde kullanılan *çün*, bunların içerebildiği anlam detaylarını ifade edememektedir. *Çün*'ün görevi, başına geldiği cümleyi zaman zarfı hâline getirip ikincilleştirerek üst bir cümleye alt alta sıralı olarak bağlamaktır.

Zaman ifadesi ile metinde geçtiği her yerde *çün*'lü yan cümle, bağlı bulunduğu ana cümle gibi geçmiş zamandadır:

Çün salţanat tahtına oturdı cihân mülkine 'adl ü dâd ile zîb ü zînet vêrdi.⁵⁹¹

Çün'lü yan cümlelerin yeri, ana cümle öğelerinden öncedir. Ayrıca *çün*, yan cümlelerin başında bulunabilir veya öznesinden sonra gelebilir:

Behrâm *çün* ğaflet uyhusın- mülki vîrân ve düşmeni ğâlib ve sipâhi perîşân
dan uyandı buldı.⁵⁹²

Bazen özneyi oluşturan kelime grubunun içerisinde de yer alabilir:

Hâkânun *çün* bu tarafından başladı ferâğât-ı hâţır ile memleket taşarrufına
hâţırı cem' oldu meşğûl olup hükûm ve hükûmet eylemege.⁵⁹³

Ana cümle içerisinde yan cümle öznesini tanımlayıcı ara sözler (parentheticals) bulunur; örneklerde parantez içine aldığımız kısımlar böyledir:

Çün memleket şâhibi oldu (zîrâ ol be-ğâyet zâlim ve nâ-dân kişi idi) Er-
deşir Bâbek'den sonra Sâsân neslinden gelen
selâtin her ne kadar şefkat ve 'adâlet êtdiler ise
ol cümleñün 'ıvazı zulm ve bi-dâd eyledi.⁵⁹⁴

Metindeki örneklerin çoğunda ana cümle ile yan cümlelerin öznesi ortaktır; ancak bu şart değildir ve istenirse iki farklı öznesi olan önermeler aynı yapı ile birbirine bağlanabilir:

591 K3b/3

592 K24a/3

593 K24a/10

594 K23a/5

<u>Mânî</u> çün bu sözleri söyledi	Behrâm dağı dedi <kim çün senüñ rûhuñ be- denüñ zindânında ‘azâbdadır, yine biz senüñ kendü sözüñle ‘amel édüp rûhuñı ‘azâbdan kurtaralum> diyüp qatline emreyledi. ⁵⁹⁵
Çün <u>Şirüye</u> vefât kıldı	(cemî‘ karındaşlarını öldürmişdi) Ekäsire’den kimse bulmadılar ki pâdişâh eyleyeler. ⁵⁹⁶

Aşağıdaki örnekte, yan ve ana cümlelerin ortak öznesi, altını çizdiğimiz zarf fiil grubunun belirtili nesnesidir.⁵⁹⁷

Çün <u>Giv anı</u> Tûrân’dan getürüp İrân’da salţanat tahtına oturdu	Ferâmerz’le Tûs’ı Efrâsiyâb def’ine göndürdi. ⁵⁹⁸
---	---

Aşağıdaki *çün*’lü yan cümle ve ana cümlede –*Up* zarf fiili ile birbirine bağlanmış fiilimsi grupları farklı öznelere sahiptir. Buna göre cümlede toplam 5 özne bulunmaktadır.

Çün Iştâhır şehrine yêtdiler ⁽¹⁾ ,	Erdeşir’üñ atası etbâ’ından ba’zı gelüp ⁽²⁾ cem’ olup ⁽²⁾ halka şâyî‘ olup ⁽³⁾ el ittifâk édüp ⁽⁴⁾ Erdevân’uñ oğlu üstine yürüyüp ⁽⁴⁾ anı aradan götürüp ⁽⁴⁾ Erdevân bu haberi işidüp ⁽⁵⁾ bunuñ def’ine kendü çeri çeküp ⁽⁵⁾ Erdeşir ile uruşup qatle yêtdi ⁽⁵⁾ . ⁵⁹⁹
---	--

Başka bir örnekte *çün*’lü yan cümle, iki farklı özne tarafından gerçekleştirilen birkaç farklı kılış içermektedir:

Çün Pervîz ⁽¹⁾ kayşer mededi birle Beh- râm-ı Çübîn ⁽²⁾ üzerine gelüp ol ⁽²⁾ dağı karşu çıkup uruşup başılıp hâkân hiz- metine vardı	anda aña zehr vêrüp emrini tamâm eylediler. ⁶⁰⁰
--	---

595 K19a/1

596 K33a/4

597 Anlatımdaki aksama –*Up* zarf fiili ile birleştirilen cümlelerin öznelerinin farklı olmasından kaynaklanmıştır. Ewa Csato, Lars Johanson, “On gerundial syntax in Türkic”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, (1992-93), Vol. 46, No. 2/3, s. 134, vd.

598 K8a/15

599 K16b/15

600 K30b/6

Hem yan cümlelerin hem ana cümlelerin birleşik yapıda bulunduğu bir durumda cümle uzayıp unsurlar arasındaki bağın kopma ihtimaline karşı öznenin ana cümlede de tekrar edilmesi, semantik değil ama sentaktik kusura yol açmıştır.

Çün Şābūr anda olan halkdan tefahhūş
ēdūp haber aldı <kim Şābūr'un vezīri
Rūdbār'da ve sipeh-sālārī Şehriyār'da-
dur, sāyir yerleri kayşer almışdur>

Şābūr nihānī ādem gönderüp ol
ikisini getürdüp yine çeri çeküp
kayşer ile cenk ēdūp kayşeri tu-
tup ve her hārāblık [kim kayşer
anūn mülkinde kılmışdı], buyur-
dı <ol hārāb olan yerleri kayşer
ta'mir ēde>...⁶⁰¹

Çün'ün zaman bağı ile yan cümleyi ana cümleye bağladığı iki örnekte, zaman zarfı da kullanılmıştır. Bu kullanım, anlam ve söz dizimi açısından kusur değildir:

Çün ertesi anı çıkardılar

(gördiler <ki Bendūye'dür>) ētdügi tedbiri
aňlayup zarūrī anı tutup Behrām kıtına
ilettiler.⁶⁰²

Çün yarındası halkı bunu gö-
rüp müteğayyir oldılar

(zīrā be-ğāyet ulu kişi idi) keyfiyyet-i hāl
ma'lūm oldı, cem'isi sākit olup Firūz Hür-
müz'e ta'n eylediler.⁶⁰³

Bazı örneklerde ana cümlede, çün'lü yan cümle içeriğine, ana cümlede zaman zarfı ile atıf yapılmaktadır. Bu durum, yan cümle içeriğinin iki kez zaman referansı olarak işaretlenmiş olması sebebiyle sentaktik açıdan kusurludur.

Çün Erdeşir atası manşibından nevmid
olup vehmi gālīb oldı

bu maħalde ol kenizek dahı Er-
deşir'e haber vērđi <kim Erdevān
bir kōrkulı düş görüp mu'abbir-
lere ta'bīr ētdürüp şöyle dēdiler
<kim mülk senden intikāl ēdūp
bir āherūn taşarrufına girse ge-
rek.>>⁶⁰⁴

601 K21a/19

602 K31a/07

603 K34a/13

604 K16b/10

Birkaç örnekte ise *çün*'lü yan cümle yüklemi çekimli bir fiil değil, zaman işlevli zarf fiildir. Bu tip kullanımlar melez (hybride) olarak adlandırılmaktadır. *Çün*'le kurulan melez yapıların bazılarında zarf fiil belirleyicidir, bağlaç çıkarıldığında cümle hâla aynı anlamı ifade etmeye devam eder.⁶⁰⁵

Çün tahta oturup tâcî başına koyup
êl öñine gelmege başladuğı maħalde

başladı perîşân sözler söyleme-
ge...⁶⁰⁶

İskender çün Mülûk-i Tāvâyif'i
memâlike naşb êtdükde

Dicle kenârından 'Irâķ ve Rey'i
Horâsân'a varınca İbtaħş-ı Rûmî'ye
vêrdi.⁶⁰⁷

Çün ol 'âlî-şānuñ iltifât nazarlarıyla
müşerref olup birkaç vарақ müţāla'a
olundukda

ţab'ı şerîflerine ğāyetde maţbû' ve
dil-pezîr ve nihāyetde mergûb ve
bî-naẓîr gelip...⁶⁰⁸

–Up zarf fiili ile kullanıldığında ise yan cümlelerin zaman bilgisini işaretleyen asıl unsur *çün* olduğu için cümleden çıkarıldığında anlam değişir.⁶⁰⁹

Çün Hümâ'nuñ yerine tahta oturup

ħalka 'adl ü dād eyledi.⁶¹⁰

Çün Behrām anı getürdüp

dêdi <kim söyleyecek sözlerüñi
söyle ki bunlar dahı işitsün>.⁶¹¹

Birkaç örnekte ise alt alta sıralanmış *çün*'lü yan cümle, bir de *ve* ile yan yana sıralanmıştır. Bu durum da semantik olarak değil ama sentaktik olarak kusurdur:

Güştâsb çün Haleb mülkinde tahta
oturdu ve

Zerdüşť Hâkîm anuñ zamânın-
da zühûr êdüp ve ol gebr dîninde
riyâzetler ve mücâhedeler çeküp
Zend kitâbın taşnîf êdüp ħalkı ol
dîne da'vet kıldı.⁶¹²

605 Şenlik, *age.*, 2006, s. 180, 182-183.

606 K34b/13

607 K14a/6

608 K1b/11

609 Şenlik, *age.*, 2006, s. 180, 181.

610 K10b/19

611 K18b/18

612 K9b/10

<u>Çün</u> İbtaḥş-ı Rūmî'yi aradan götürdi <u>ve</u>	İrân mülkini Rûm ehli küdüretinden şâf kı lup sâyir Mülük-i Tavârif'le muvâfaḫat kıldı. ⁶¹³
<u>Çün</u> Lohrâsb tahtını Güştâsb'a teslim eyledi <u>ve</u>	kendüsi Belḫ'de 'ibâdete meşḡul ol- dı. ⁶¹⁴

Ki(m) (-dığı zaman)

İlgi cümlecığının nitelediği unsur, metinde geçen birkaç cümlede, ana cümlelerin zamanını gösteren zarf görevinde kullanılmıştır. *ol vaḫt kim, ol seḫer kim* gibi yapılar Farsçada da bulunan standart bir kullanımdır.⁶¹⁵

Ve <u>ol vaḫt</u> [kim güneş nokta-i i'tidâl-i rebî'yye taḫvîl etmiş idi]	ol binâda taht üstinde oturup 'adâlet şît u şadâsın 'âleme münteşir kıldı. ⁶¹⁶
... <u>ol seḫer</u> [kim bu iş vâḫî' oldu]	(her ne kadar kim mülâḫaza olun- dı) ol vaḫ'ada ḫâzır olan yüz kişiye yêtmezidi. ⁶¹⁷

Başka bir örnekte, ilgi cümlecığı ana cümleye zaman işleviyle bağlanmış bir yan cümle kurulmasını sağlamıştır:

Ve evvel 'azîmet [ki kıldı Zâbulistân'a] atası İsfendiyâr ḫanını taleb eyledi.⁶¹⁸

-*ınca* zarf fiili ile aynı işlevde görünen bir diğer yapı da tümleç yan cümlesidir. *ki(m)*, zaman (veya sebep) bildiren cümleyi alt alta sıralayarak bir üst cümleye bağlamakta değil; tümleç yan cümlesini *bil-*, *gör-* fiillerinin yüklem olduğu cümleye nesne olarak eklemekte kullanılmıştır. Tümleç yan cümlesini içeren cümle, ana cümlelerin zamanını veya sebebini göstermektedir:

Gördiler <kim ol daḫı bu maşlahata anı daḫı aradan sürdiler.⁶¹⁹
lâyîḫ degüldür>

613 K14a/9

614 K9b/3

615 Windfuhr, Perry, *age.*, s. 517.

616 K3b/13

617 K24b/8

618 M10a/14

619 K34b/15

Örnekleri az olmakla birlikte, ana cümlelerin zamanını veya sebebini gösteren ve *ki(m)* bağlacı ile alta sıralanmış yan cümle, *çün* ile alta sıralanmış bir cümlelerin ana (super-ordinate) cümlesi olabilir. Bu şekilde *-ınca* işlevli iki yan cümle üst üste gelmiş olur:

(Çün Pervîz kaçup Behrâm'a varmadı) Hürmüz bildi <kim oğlunuñ günâhı yokdur, hemân Behrâm'ıñ arada mekr ve hilesi imiş>	Hürmüz 'asker çeküp Behrâm üstine göndürdi. ⁶²⁰
(Çün ertesi anı çıkardılar) gördiler <ki Bendüye'dür>	êtdüğü tedbiri aňlayup zarûrî anı tutup Behrâm atına ilettiler. ⁶²¹

aan (*-dığ  zaman*)

aan soru zarfı, başına geldiğı cümleyi, ana cümleye zaman bilgisi ile bağlayarak ikincil h le getirmiştir. Şart eki ve bağla birlikte, ikisinden biri cümleden çıkarıldığında anlamın bozulduğu yeni bir yapı oluşturmuştur.⁶²²

...aan bir şehr bin� kılsalar	c�nverşeklinde ar kıllurlar idi. ⁶²³
...(sen bu avma bu zulmü êtmesen� evl�- dur ki) aan ol ş�hib-sa'�det z�hir olsa	sen�n bu ef�l�n işidüp evl�du�na dağı artu intik�m eylemeye. ⁶²⁴

T  (*-incaya kadar*)

Ana cümlenin yükleminde sonraya yerleşen *t * başına geldiğı yan cümleyi ana cümledeki önermenin zaman sınırı olarak işaretler. Aşağıdaki örneklere yan c mler, ana cümleye "oluncaya kadar" gibi bir anlamla katılmıştır:

620 K30a/6

621 K31a/07

622 şenlik, *age.*, 2006, s. 180, 189.

623 K18a/6

624 K21a/6

Hâkânun çün bu taraftan hâtır
cem' oldu, başladı ferâgât-ı hâtır ile
memleket taşarrufına meşgûl olup
hüküm ve hükümet eylemege

tâ Behrâm Âzerbâyçân'dan Gür-
cistân'dan Kıpçak'a çıkup H^vârezm'i
basup Cürcân nevâhisinde hâkâna
şebihün kılp az kişi ile üç yüz bin
çeri sıyup hâkânı tutup kendü eliyle
boynınurdu.⁶²⁵

Evvel anı ümîdvârlık ile muşâhib
edinüp etbâ'ını kendüden vehmsüz
kıldı

tâ cümlesi zâhir oldu.⁶²⁶

Az zamândan sonra kız bir oğlan
çoğurup vezîr anuñ adını Şâbûr ko-
yup ihtimâm ile terbiyyet kılar idi

tâ on yaşına girüp hüsn ü cemâl-
de ve rüşd ü kemâlde nâdire-i
zamân olmışıdı.⁶²⁷

Metindeki bir örnekte *tâ şol vakte degin kim* şeklinde birleşik yapı da
yine aynı işlevle kullanılmıştır:

Ekser evkât Ceyhün kenârında olup
Etrâk'le uruşurdu

tâ şol vakte degin kim Pîşdâ-
diler dükenüp Efrâsiyâb yine
Türân'dan 'asker çeküp İrân kaş-
dına yürüdi.⁶²⁸

Tâ aşağıdaki örneklerde zaman sınırından ziyade bir derece sınırını ifa-
de etmektedir.

Lâ-cerem kânûn ve kâ'ide bozuldu
her kişi diledüğünü kıldı

tâ mülke revnağ ve sipâha nesak
kalmadı.⁶²⁹

Atañ seni nice terbiyyet edüp ne ile
beslemiş idi

tâ bu mertebede nâzik olupsın?⁶³⁰

Aşağıdaki cümlede *tâ kim* birlikte yine derece sınırı göstermektedir:

Her kimün kim bir sevgülüsi ölse
idi, anuñ şüretin düzüp anuñla hur-
send olurdu

tâ kim bu hâlle büt-perestlige mün-
cerr oldu.⁶³¹

625 K24a/12

626 K18b/10

627 K17a/14

628 K7a/7

629 K24a/2

630 K20b/10

631 K3a/16

Aşağıdaki sınırlı örnekler dışında metindeki tüm *tâ*'lı yan cümleler de onların bağlı olduğu ana cümleler de geçmiş zamanda çekimlidir. Birkaç cümlede *tâ*, kendisi ile aynı işlevde olan *-ınca* zarf fiil eki ile beraber melez yapı kurmuştur.⁶³² Yan cümlelerin, ana yüklemden sonraya yerleştirilmiş olmasından hareketle, semantik olarak işlevsizleşen bağlacın sentaktik konumunu yitirmediği söylenebilir.

Sen kendü cânibünden bir i'timâd êtdü- tâ oğlum büyüynce.⁶³³
gün kişiyi gönder kim benüm yêrûme
oturup memleketi zabt eyleye

Ve Kayşer Şîrûye'yi gitmege kıomadı tâ Behrâm-ı Gürzamânı olınca.⁶³⁴

2. Şart (ilgi cümlecîği, *eger*)

Şart ifadeli yan cümleler, ana cümleden önceye yerleşmiştir. Şart cümlesi metinde üç yapı ile gösterilmektedir. Birinci şekil belirsizlik zamirinin ilgi cümlecîği ile nitelendiği yapıdır:

Her kânkısı [kim tâcı alır] salşanatı ol kıla.⁶³⁵
Her kişi [kim istedi] bulımadı.⁶³⁶

Alta sıralayan *eger*, şart kipinde çekilmiş yan cümlelerin başına getirilebilir. Cümleden şart eki veya bağlaç çıkarıldığında anlamda değişiklik olmaz.⁶³⁷

Bu iş eger vâkı' ise ğarâyibdendür.⁶³⁸
Eger anı aradan götürseñ hâtır cem' olurdu.⁶³⁹

Metinde iki örnekte şart eki kullanılmayarak, şart anlamı sadece *eger* ile ifade edilmiştir.

632 Şenlik, *age.*, 2006, s. 180, 186-187.

633 K22b/4

634 K22b/8

635 K23b/14

636 K19a/10

637 Şenlik, *age.*, 2006, s. 180, 185.

638 K22b/8

639 K30b/16

Siz eger Kesrî'yi pâdişâh kılduñuz ben dëmezem <ki fî'l-ḥâl anı 'azl ey-
leñ>, ammâ çün memleket pâdişâhsız
olmaz, elbette bir pâdişâh gerekdür.⁶⁴⁰

Eger Şîrîn gibi 'âlem nâdiresi maḥ- velî Ferhâd gibi 'âlem u'cûbesi raḳîbi
bûbesi varıdı var idi.⁶⁴¹

Bir başka örnekte de *eger* kullanılmaksızın, yüklemi şart kipinde çekim-
lenmiş olan yan cümle ana cümleye bağlanmıştır.

Farazâ erte bir gün bir ḥâdişe vâḳı' imtiḥân eyleñ görüñ, a'dâ def'ine
olsa ḳanḳımızda ḳâbiliyyet artuḳ olursa,
pâdişâhlıḳ aña müsellemler olsun.⁶⁴²

3. Sebep (*çün*, *ki(m)*, *zîrâ*)

Genellikle çünkü anlamında bir bağlaç veya *-dıḡı için* gibi bir zarf fiille
işaretlenen sebep cümlesinin ikincil bilgiyi içerdiği ve bunların bağlandığı
sonuç cümlelerinin esas olduğu kabul edilmektedir.⁶⁴³

Çün (*-dıḡı için*)

Çün'lü yan cümlelerin yeri, sebep bildirdiği durumda da ana cümle öge-
lerinden öncedir. Çün bağlacı ile işaretlenen yan cümle, isim cümlesi ise
sebep bildirmektedir; ya da başka bir deyişle metinde yüklemi isim olan
çün'lü yan cümleler zaman bildirmekte kullanılmamıştır.

Çün Siyāvüş ol töhmetden berî idi od aña zarar édüp yakmadı.⁶⁴⁴

Çün anuñ zâtında cevheri varıdı bu söz ile ḡaflet uyḡusından uyanup
kendü aḥlâḳını ıslâḥ édüp, marzî
aḥlâḳ-pîşe kıldı.⁶⁴⁵

Çün köpri birdür anları döndürmeḡiçün her aḥşam
naḳḳâreler çalarlar.⁶⁴⁶

640 K23b/9

641 K32a/3

642 K23b/10

643 Dixon, *age.*, 2009, s. 2, 6, 17-21.

644 K7b/13

645 K20a/3

646 K20a/17

Çün aşağıdaki örnekte yan yana sıralanmış iki cümleyi yan cümle hâline getirmiştir:

Ammâ *çün* ataları saltanat *kıl-* mülki aña vericek hâlka güç geldi.⁶⁴⁷
mamışdı ve Keyhüsrev'ün *dağı*
oğlu yoğıdı

Yan cümle yüklemnin geniş, geçmiş veya gelecek zamanda çekimlenmiş bir fiil olduğu durumlarda da *çün*'ün cümleye sebep anlamı katabildiği görülmektedir:

Çün Ekāsire neslinden kimse bu- Perviz'ün Tūrān-duht adlu kızını pā-
 lunmadı dişāh édüp tahta oturdılar.⁶⁴⁸
Çün ol zamān Rüstem geçmişdi oğlu Ferāmerz'i yā küçük karındaşı
 Zevāre'yi dāra aşup ve Zāl'ı tūtop
 kayd édüp yine āzād eyledi.⁶⁴⁹

Bazı örneklerde *çün*'ün, tıpkı *—ınca* zarf fiili gibi sebep mi zaman mı bildirdiği çok açık değildir. Hem ana hem yan cümle yüklemi geçmiş zamanda çekimli fiildir:

Çün İskender hārāc göndürmedi Dārā ādem göndürüp ol biñ beyza al-
 tunı talebeyledi.⁶⁵⁰
Çün gönli bu cānibden emīn oldu 'ayş u 'işrete meşgūl olup ol bābda
 hādden aşurdi.⁶⁵¹

Aşağıdaki örnekte ana cümlelerin gerçekleşmesi iki sebebe bağlanmaktadır: İlk sebep *bu cihetden* ile bir önceki cümlede; ikinci sebep de *çün* ile yan cümlede gösterilmektedir.

Bu cihetden Güştāsb *çün* be-gāyet taḥammül edemiyüp andan gidüp
 reşid ve bahādır kişi idi Rūm'a vardı.⁶⁵²

647 K9a/6

648 K33b/5

649 M10a/15

650 K11a/19

651 K23b/18

652 K9a/10

Çün'ün yan cümleyi zaman bilgisi ile işaretlediği kısımda da görüldüğü gibi çün ve –Up bir arada melez bir yapı oluşturmaktadır. –Up zarf fiili sebep bildirmediği için çün'ün cümleden çıkarılması hâlinde anlam bozulur.⁶⁵³

Dārā'yı, Dārāb çün vel'ahd kılup atası yerine pâdişāh oldu.⁶⁵⁴

Metinde gramer anlamında sorunsuz olmakla birlikte mantıken tuhaf görünen bir cümle de çün ile kurulmuştur:

Çün hāmile idi važ'-ı haml êtdi.⁶⁵⁵

Ki(m) (-dığı için, çünkü)

Ki(m) sebep bildirdiği durumlarda ana yüklemde sonraya yerleştirilir; anlam ve konum olarak Türkiye Türkçesindeki *çünkü* ile denktir. Dolayısıyla sebep bildiren *ki(m)*'in özellikle ana cümle yükleminden sonra getirildiğinde, örneğin *çün*'lü yan cümleler gibi tek başına ayakta duracak söz dizimi bağımsızlığını kaybetmiş olduğu söylenemez.

Aşağıdaki cümlede *ki(m)*'in işlevi –dığı için zarf fiili veya Türkçedeki yan yana sıralama işleviyle *çünkü*'yle benzer görünmektedir.

Pâdişāh gām yemesün	kim pâdişāhuñ bir oğlı vardır [kim ma'lûm degüldür <kim bir pâdişāha anuñ gibi oğul müyesser olmuş ola>]. ⁶⁵⁶
Behrām ... bī-nihāye gānīmet hāşıl édüp ba'zını [kim selāṭīne lāyık idi] Hürmüz hizmetine göndürdi	kim Hürmüz'den vāfir tahsīn ve ihsān tevaḳḳu'eyleridi. ⁶⁵⁷
Ve şavaşda düşmen az diyüp gāfil olmaya	ki çok odunı az od yakar. ⁶⁵⁸

Bir ana cümleye, biri sebep diğeri amaç bildiren iki yan cümlelerin *ki(m)* ile bağlandığı bir örnek:

653 Şenlik, *age.*, 2006, s. 180, 181.

654 K11a/15

655 K10a/6

656 K17b/1

657 K29b/14

658 K29a/9

İsfendiyâr'ı Rüstem cengine göndürdi kim anuñ tarafından hâtırı cem' de-
gül idi (sebeb)
kim bir uğurdan anı dañı def' édüp
ferâgatle pâdişahlık êde. (amaç)⁶⁵⁹

Hız. Muhammed'e övgü içeren birkaç cümlede *ki* anlam olarak *çünkü* ile benzerdir:

Rahmeten li'l-âlemîn demek ol şâhib- ki kendü vücûda gelmezden biñ yıl
sa'âdete lâyıkdur evvel mazlûmları zâlimler elinden
halâş édüp hümâyûn ismi mezkûr ol-
mağıla sâyir nâsı kıtilden ve pâdişâhı
zulüm ve şekâvetden halâş kıılır.⁶⁶⁰

İlgi cümlecığının belirtili nesneyi nitelediği birkaç durum da ana cüm-
leye sebep ilgisi ile bağlanabilmektedir.⁶⁶¹

Âhır Behrâm'ın haberin pâdişâha di- [kim be-ğâyet hûb-şûret ve kavî-hey-
yüp pâdişâh Behrâm'ı taleb édüp ge- kel idi]...⁶⁶²
türdüp şeklini görüp ta'accüb eyledi

Sebeb bildiren *ki(m)*'li bir yapı *cihet*, *sebeb* kelimelerinin ilgi cümlecığı
tarafından nitelenmesi ile kurulmaktadır.

Ve aña Behrâm-ı Gür dödiler, bu cihetden [kim gür avına be-ğâyet
mâyil idi].⁶⁶³
Aña Hürmüz-i Kañı' dërleridi, bu sebepten [kim atası Şâbûr anı
Hôrâsân vilâyetinüñ hükûmetine
göndermiş idi...] ⁶⁶⁴

Zîrâ

Zîrâ metinde daha çok *çünkü* anlamında ve ana yüklemden sonra gelen
cümlede kullanılmaktadır ve bu yapı bir yan yana sıralamadır:

659 M9b/18

660 K21a/8

661 Şenlik, *age.*, 2006, s. 177, 178.

662 K25a/5

663 K23b/1

664 K36b/9

Çün yarındası halkı bunu görüp, mü-
teğayyir oldılar

zîrâ be-ğâyet ulu kişi idi.⁶⁶⁵

Metinde bir örnekte *zîrâ*, *-dığı için* işlevinde ana cümleden önceye yerleşmiş yan cümlede geçmektedir:

(Çün memleket şâhibi oldu) *zîrâ* ol
be-ğâyet zâlim ve nâ-dân kişi idi

Erdeşîr Bâbek'den sonra Sâsân nes-
linden gelen selâtin her ne kadar
şefkât ve 'âdâlet âtdiler ise ol cüm-
lenün 'ıvazı zulm ve bî-dâd eyledi.⁶⁶⁶

4. Amaç (*ki(m)*, *şâyed*, *tâ*)

Ki(m) (*-mesi için/-mek için*)

Ki(m) birkaç cümlede amaç içerikli yan cümleyi işaretlemekte kullanılmıştır. Sebep ve sonuç cümlelerinde yan yana sıralamakta olduğu görünen *ki(m)*, başına geldiği amaç bildiren bitimli cümleyi ikincilleştirerek alt alta sıralamaktadır. Ana cümle öznesi ile yan cümle öznesinin farklı olduğu durumlarda yan cümle Türkçe söz dizimine *-mesi için* zarf fiili ile aktarılabilir. Metinde *ki(m)* bağlacının ana cümleye amaç ifadesi ile birleştirdiği tüm yan cümleler dilek kipindedir.

-mesi için

Çün köprü birdür, anları döndürme-
giçün her ahşam naķķâreler çalarlar

kim geçrek kalup karanlıkda köp-
ri üstinde müzâhame âdüp kimseye
ziyân olmaya.⁶⁶⁷

Sen bu kavma bu zulmı âtmeseñ ev-
lâdur

ki kaçan ol şâhib-sa'âdet zâhir olsa
senün bu ef'âlün işidüp evlâduña
dahı artuķ intikâm eylemeye.⁶⁶⁸

Aynı ana cümleye ikisi de amaç içeren iki yan cümlelerin birleştirildiği bir örnek:

⁶⁶⁵ K34a/14

⁶⁶⁶ K23a/6

⁶⁶⁷ K20a/17

⁶⁶⁸ K21a/6

Meşhûrdur <kim vaşîyyet kıldı <kim
elini tâbütdan taşra koyalar>>

kim 'âlem ehline mûcib-i tenbîh
belki 'ibret ola,
kim berr ü baḥrı taşarruf eline ge-
türen 'âlem mülkine ḥükm eden
İskender, bu bî-vefâ dünyâdan şöyle
eli boş gıtdüğünü görüp, bu bî-vefâ
cihâna aña göre i'timâd édüp, bu-
nuñ şebâtsiz devletine mağrûr ol-
mayalar.⁶⁶⁹

Ana ve yan cümlelerin öznesi aynı olduğu durumda *ki(m)*'in işlevini Türkçe söz diziminde *–mek için* zarf fiili yansıtabilmektedir. Yan cümle yine dilek kipindedir.

Rüstem'den cenk diledi

–mek için

ki Rüstem'i zor-destle tutup ala
gide...⁶⁷⁰

İsfendiyâr'ı Rüstem cengine göndür-
di [kim anuñ tarafından ḥâṭırı cem'
degül idi]

kim bir uğurdan anı dahı def' édüp
ferâgatle pâdişâhlık êde.⁶⁷¹

Şâyed

Şâyed, bir örnekte amaç içeren önermenin başında geçmektedir.

Ve anda bir zamân geçinüp âḥîr kıız
ḫarındaşları ile ḫaberleşüp aña zehr
göndürdiler kim Erdeşîr'e vërüp anı
helâk eyleye

şâyed bu ṭarîķıla mülk anlara ḫala.⁶⁷²

Amaç belirten kısım ...kim Erdeşîr'e vërüp anı helâk eyleye şâyed bu ṭarîķıla mülk anlara ḫala. farklı bir değerlendirme ile *şâyed* yan yana sıralamada kullanılmış da sayılabilir: ...anı helâk eyleye **ve** bu ṭarîķıla mülk anlara ḫala.

669 K13a/8

670 M10a/3

671 M9b/18

672 K17a/3

Tā (-ması için)

Sınırlandırma işlevli *tā* bağlacı bir örnekte amaç içeren yan cümleyi işaretlemiştir:

Şabūr emr êtdi <kim bir köprü dahı yapalar> *tā* halk vüs'atle geçeler.⁶⁷³

Metnin Çağatayca orijinalinde de bulunan başka bir örnekte *tā*, yan cümleyi işaretlemekte değil, kelime grubu başında kullanılmıştır. Buradaki işlev diğer kullanımlardan biraz farklı; “hadiselerin gelişimine uygun olarak” gibi bir anlam ifade etmektedir.

Ol tabākadan devlet Eşkânilere in- *tā* rûzgâr-ı havâdiş iktizâsından.⁶⁷⁴
tikâl êtdügi vaqt Sāsânilerden bir
kişi kalmış idi [kim anuñ dahı adı
Sāsân idi] halk içinde kendüyi gizle-
yüp mahfi ve püşide yürürdi

5. Benzerlik (*nite kim*, *şöyle kim*)

Metinde *nite kim* bağlacı *olduğu/ olacağı gibi* zarf fiil yapıları ile Türkçe söz dizimine aktarılabilmektedir.

...kaçan bir şehir binâ kılsalar cânver *nite kim* Sūs'ı yılan şeklinde ve Şuş-
şeklinde tarh kılurlar idi; ter'i at şeklinde.⁶⁷⁵

İki örnekte geçen *şöyle kim*, derece gösteren yan cümleyi işaretlemektedir:

Ve Sâve Defizi yere geçdi *şöyle kim* andan hiç şueşeri kalmadı.⁶⁷⁶

Ammâ Dahhâk'ün saltanatı ve zulmü *şöyle kim* halk 'âciz oldılar.⁶⁷⁷
çok zamân uzadı

Varsayımsal benzerlik ilişkisi metinde *ki* ile kurulmuş bir cümlede bulunmaktadır ve Türkçe söz dizimine *-dığı gibi* zarf fiili ile aktarılabılır:

...savaşda düşmen az diyüp gâfil olmaya *ki* çok odunı az od yakar.⁶⁷⁸

673 K20a/18

674 K16a/5 krş. Fç734b/4

675 K18a/6

676 K28b/13

677 K4a/19

678 K29a/9

6. Dışarıda Bırakma (meger kim)

Meger kim “hariç olmak üzere; sadece” anlamı ile bitimli bir cümleyi alt alta sıralamada kullanılmıştır:

... andan sonra bu fırsat hiçkimesne- ye el vermemişdür	meger kim Ebu'l-gâzî Sultân Hüseyin Bahâdır Hân hûllide mülkühuya müyesser oldu. ⁶⁷⁹
--	---

IV. YAN YANA SIRALANMIŞ BİRLEŞİK CÜMLELER

1. Zaman

Metinde kronolojik sırayla gerçekleşen olayları içeren cümlelerin yan yana sıralanmasında kullanılan bağlaçlardan bazıları, başına geldikleri (*ve, sonra, ve sonra, andan sonra, ve andan sonra*) önermeyi; olaylar dizisinde “bir sonraki”, bazıları da (*‘âkıbet; âhir, âhirü'l-emr*) “en sondaki” olarak işaretlemektedir. Yani ilk gruptakiler *devamında* ikinci gruptakiler *nihayetinde* gibi bir anlam taşımaktadır. Aşağıdaki örnekler, sebep-sonuç ilişkisinden ziyade öncelik-sonralık ilişkisi içeren cümlelerdir.

Şöñra

Metinde “devamında” anlamıyla en çok *şöñra* zarfı kullanılmıştır.

Biz ol sözi [kim müttefeķun ‘aleyh- dür] edâ edelüm	<i>şöñra</i> ol sözler kim muhtelevün fih- dür zıkr edüp her neye kim enseb- dür anuñ üzerine beyân edelüm. ⁶⁸⁰
--	--

andan sonra:

Behrâm, Hürmüz’ün ‘askeriyle uru- şup şıdı.	Andan sonra Hürmüz’ün saltanatı kâr-hânesi mütezil oldu. ⁶⁸¹
--	--

679 K24a/15

680 K13b/5

681 K30a/8

Ve sonra:

ķayşerün kızını alup taht-ı nikāhına
koyup, kendü mülkine 'azm etti.

Ve sonra ol kıızı yine atasına gön--
dürdi.⁶⁸²

Ve andan sonra:

Āzermi-duht'ı tutup, hem atası kıl-
duğı müdde'ayı hāşıl edüp, hem ata-
sı kanına kışāş eyledi.

Ve andan sonra saltanat etmege
kimse bulımadılar.⁶⁸³

Andan:

Evvel anı ümîdvârlık ile muşāhib edi- Andan 'ulemāyı cem' edüp anuñıla
nüp etbā'ını kendüden vehmsüz kıldı baħş etdüirdi.⁶⁸⁴
tā cümlesi zāhir oldu.

Ve

Asıl işlevi sırasız ekleme olan *ve* bağlacı metinde aralarında öncelik-son-
ralık ilişkisi bulunan önermeleri birleştirmekte de kullanılmıştır. Aşağıdaki
cümlelerin yerleri değiştirildiğinde anlatım bozulacağından, açıkça görül-
mektedir ki *ve* bağlacı, kronolojik olarak sonra gerçekleşen olayın başında
bulunmaktadır. Ancak *ve*'nin çıkarılması hâlinde cümleler arasındaki mev-
cut ilişki bozamaz, çünkü bu ilişkiyi *ve* bağlacı kurmamaktadır:⁶⁸⁵

Ekāsire'nün erkān-ı devleti anı bu- ve ol bir niçe gün pādīşāh oldu.⁶⁸⁶
lup getirüp tahta oturdılar

<Ol şāhib-sa'ādetün devleti cümleye Ve ol nice dediyse yine dedügi gibi
ğālib olup milleti 'ālemi tutsa gerek-
dür> dedi.

Ve ol nice dediyse yine dedügi gibi
oldı.⁶⁸⁷

Art arda gerçekleşen olaylar, zincirin halkaları gibi *ve* bağlacı ile birbi-
rine eklenmektedir:

682 K11a/6

683 K34a/17

684 K18b/10

685 Ahmet Şefik Şenlik, "Türkiye Türkçesinde Cümle Bağlacı Olarak Kullanılan 'Ve' Ve 'Da' Hakkında Bazı Mülâhazalar", *TUDED*, 54 2016, s. 113, 117-118.

686 K34b/5

687 K29a/2

Ve anuñ zamânında hâzret-i Seyyidi'l-Mürselîn şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem dâr-ı fenâdan dâr-ı beķâyâ rihlet buyurdılar ve hilâfet Ebû Bekr rağıyallâhu 'anhu hâzretlerine muķarrer oldu. Ve Tûrân-duht, Şehrîrâd'ı öldüren kişıye [kim Mesrûh-ı Horâsânî dërleridi] terbiyyet kılup vezâret manşıbın vërdi. Ve bir yıl dört ay saltanat kılduķdan sonra mülke vedâ' kıldı. Ve andan sonra Pervîz'ün ba'id akrabâsından Haşbeşdev adlu kişıyi tahta oturdılar.⁶⁸⁸

Türkçede zarf fiil ekleri, sonuna geldikleri cümleleri bitimsizleştirerek bir üst cümleinin ögesi hâline getirmektedir. Ancak –*Up* zarf fiilinin, “eklendiği cümlecğin içeriği –diğer gerundiumların oluşturduğu cümleciklerinkinden farklı olarak- anlatım değeri bakımından temel cümleinin içeriği ile eşdeğerdir.”⁶⁸⁹ Aşağıya aldığımız örneklerde de –*Up*, bir üst cümleye bağlanacak yan bilgileri değil, art arda gelen olayları eşit seviyede sıralamakta kullanılmaktadır.

Pervîz çün Rûm'a vardı, kaçşer anuñ hâlini kemâhî bilüp ri'âyetler êdüp, Meryem adlu kızını Pervîz'e nikâh êdüp, 'azîm 'asker vërüp, Pervîz dahı Behrâm üstine gelüp, Behrâm şınup kaçup, hâķân ķatına varup, Pervîz Medâyîn tahtına oturup, memâliki hıtta-ı taşarrufına koyup, miknet ve şevketi bir mertebeye êrişdi [ki andan ôndin selâţine müyesser olmamışdı].⁶⁹⁰

Ol bu işi işidüp müteğayyir olup çeri çeküp Erdeşîr üzerine gelüp Erdeşîr'i ve Mihrhays'ı öldürüp Medâyîn tahtına oturup pâdişah oldu.⁶⁹¹

–*Up* zarf fiili ile kurulmuş cümleciklerin yan yana sıralayan bağlaçlarla bitimli bir cümleye bağlandığı cümleler de metinde oldukça bol bulunmaktadır.⁶⁹²

–*Up ve*:

Ve Kisrâ Tâķı'ndan on iki küngüre yıķılup

ve Kisrâ bu işlerden müteğayyir olup Saţîh Kâhini getürdüp andan bu ahvâlün keyfiyyetin istifsâr êdüp ...⁶⁹³

688 K33b/19

689 Şenlik, *age.*, 2016, s. 121-122.

690 K31a/11

691 K33a/11

692 Şenlik, *age.*, 2006, s. 180, 187-188.

693 K28b/15

-Up şöıra:

Ve Rüstem ol cenkde bahâdîrlıklar
gösterüp

şöıra Keykubâd Rüstem'e cihân
pehlivânlığın vèrdi, sipeh-sâlâr
kıldı.⁶⁹⁴

-Up ve şöıra:

Anuñ meşveretiyle Majdek-i la'î-
ne istimâlâtlar vèrüp anı getürüp
huşûşiyetler zâhir kılup ve etbâ'ını
kendüne mülâzım kılup

ve şöıra dîni bâtıl idüğini hüccetle
aña şâbit kılup anı ve cemî' tevâbi'î-
ni diriyle başı aşğa kuyıya bırağup
üzerlerini taşlaşturdılar.⁶⁹⁵

-Up andan şöıra:

Senden şöıra senüñ neslünden on
iki kimse saltanat kılup

andan şöıra ol şâhib-sa'âdetün dev-
leti cümleye gâlib olup milleti 'âlemi
tutsa gerekdür.⁶⁹⁶

-sa zarf fiili ile kurulmuş şart yan cümlesi de bir örnekte bitimli bir cümleye yan yana sıralanmıştır:

(Bu kadar bî-bahâ nesne için pâ-
dişâh olan kimesne niçün bid'at pey-
dâ êde kim) yaramaz nesne ne kadar
cüzvî olursa

şöıra her kişi bir miqdâr arturup anı
külli êder ve bednâmlık anı bünyâd
êdene hâşıl olur.⁶⁹⁷

Buraya kadar olan bağlaçlar sıralı olaylardan, bir sonrakini gösteren ve “devamında” gibi bir anlam ifade edenlerdi. Aşağıda ise sırayla gerçekleşen olayların en sonundakini işaretlemekte kullanılan, “nihayetinde” anlamı içeren zarflar bulunmaktadır. Bunlardan metinde geçenler: *'âkıbet*, *âhir*, *âhirü'l-emr* zarflarıdır. Bunlar zaman zaman *ve* bağlacı veya *-Up* zarf fiili ile de bir arada kullanılabilmektedir.

694 K7a/12

695 K28a/09

696 K29a/1

697 K28a/3

‘Âkıbet

Minüçihir kuduğı rüsüm ve kâ‘ideyi
ol ri‘âyet kılmadı ve mülk ve sipâha
halel yol buldı.

‘Âkıbet Efrâsiyâb anuñ üstine ‘asker
çeküp gelüp anı tutup öldürdi.⁶⁹⁸

-Up ‘âkıbet:

Çarındaşı oğlu Dahhâk-i ‘Ulvânî’yi
‘azım ‘asker ile üstine göndürüp

‘âkıbet anı tutup bıçkı ile iki bölüp,
cismini pâre pâre eyledi.⁶⁹⁹

... Anuñ bunuñ gibi cihetlerinden
halâyıkuñ cânına yetüp

‘âkıbet ittifâk eyleyüp, Pervîz’i tu-
tup habs édüp, Şîrûye’yi pâdişâh
eylediler.⁷⁰⁰

Âhîr

Dahhâk dahı halkı kendüden yüz
çevirdüklerini bilüp tırmağa mecâli
kalmayup kaçdı.

Âhîr kanda vardıysa ardınca varup
tutup Ferîdun anı cezâsına yetürdi.⁷⁰¹

Ve âhîr:

Çok mülk ve memleket aldı

ve âhîr rişlet kûsın çaldı.⁷⁰²

-Up âhîr:

Ve anda bir zamân geçinüp

âhîr kız çarındaşları ile haberleşüp
aña zehr göndürdiler kim Erdeşîr’e
vêrüp anı helâk eyleye...⁷⁰³

Âhîrû’l-emr:

Bu sözden Erdeşîr’uñ dağdağası dahı
ziyâde oldu.

Âhîrû’l-emr câriye ile ittifâk édüp
tavîleden i‘timâd êtdükleri atları
alup, binüp kaçdılar.⁷⁰⁴

698 K5b/17

699 K4a/1

700 K32b/11

701 K4b/15

702 K19b/10

703 K17a/3

704 K16b/13

Ve âhirü'l-emr

Ve Mülûk-i Tavâ-yîf'den keşirini ol
mağhûr kı-lup mülkini alup kendüye
tâbi' ve münkâd kıldı.

Ve âhirü'l-emr, Erdeşir Bâbek anı
aradan götürüp mülk Eşkânilerden
Sāsânilere intikâl eyledi.⁷⁰⁵

-Up âhirü'l-emr

Bunlar Tûrân'a varıcağ Ferûd bun-
lara el vermeyüp 'inâd ve nizâ' zâhir
eyleyüp

âhirü'l-emr ele gelüp Tûs sa'yıyla
katleyetişdi.⁷⁰⁶

2. Sebep - Sonuç

Metinde iki önerme arasında sebep-sonuç ilişkisi bulunduğu durum-
larda sonuç önermesini işaretlemek üzere *ki(m)*, *ve*, *lâ-cerem* bağlaçları
kullanılmıştır. Bu tip cümlelerde bağlaç, ilki sebep ikincisi sonuç içeren
önergeler arasına yerleştirilmiştir:

Ki(m) (*ve böylece; sonuç olarak*)

Ki(m) bağlacı bir önceki önermenin sonucunu içeren cümlelerin başında
yan yana sıralama işlevinde kullanılmıştır. Bu tip birleşik yapılarda *ki(m)*
sonuç bilgisini yani ana cümleyi işaretlerken *ve*; *ve sonuçta* gibi anlamlar
ifade eder görünmektedir. *Ki(m)* başında bulunduğu cümleyi ikincilleş-
tiren bağlaçlardan olmakla birlikte aşağıdaki örnekleri Türkçeye fiilimsi
yapıları ile aktarmak mümkün olmadığından "yan yana sıralama" başlığı
altında değerlendiriyoruz:

Çün pâdişâh oldu, yahşî rüsûm ve
kâ'ide peydâ kıldı

kim atasınuñ zulm ve ta'addisin
halka unutturdu.⁷⁰⁷

Omuzlarını yarup yağrınlarını sök-
türüp yabana atdurur idi

kim anlar bu 'azâbla ölürler idi.⁷⁰⁸

705 K15a/13

706 K8a/19

707 K14b/19

708 K20b/16

Çok zamân Efrâsiyâb İrân'da vîrân
kılduğı yerlerûn ıslâhına ve ta'mîrine
meşgûl oldu

kim fi'l-cümle âbâdanlığa yüz
tutdı.⁷⁰⁹

Tümleç yan cümlesi gibi görünen bir başka cümlede *kim*, buyruğun içeriğini değil, verilen buyruktan sonra gerçekleşen fiili ifade etmektedir:

Erdeşîr şâdmân olup buyurdu

kim anı yaşdaşı oğlanlarla tona-
dup Erdeşîr'ün karşusından bir bir
gêçürdiler.⁷¹⁰

Birkaç yerde, ana cümlelerin zarfının tamlayanı olan ilgi cümlecîğı, içe-
rik olarak sonuç bilgisi iletmektedir:

Gâyetde yahşılığından Rûm kayşe-
rini kendüye bir mertebede muîf
kılmışdı

kim kayşerûn vefâtı zamânında çün
oğlu küçük idi Şâbûr'a haber göndü-
rüp istid'âyledi....⁷¹¹

Yolda 'acâyib merdânelikler gösterüp
el içinde bir mertebe şöhrat buldı

kim Hümâ'ya nâmeler yazup 'arz
eylediler <kim pâdişâh devletinde
bir nâdir pehlivân yigit peydâ olup
şunuñ gibi işler kıldı> diyüp terbiy-
yetler eylediler.⁷¹²

Ve (sonuçta)

sebep

sonuç

Minûçihir korduğı rûsûm ve kâ'ideyi
ol ri'âyet kılmadı

ve mülk ve sipâha hâlel yol buldı.⁷¹³

... mülk 'Arab eline düşdi

ve İslâm livâsı ser-efrâz olup küfr 'a-
lemi ser-nigün oldu.⁷¹⁴

Lâ-cerem (sonuçta)

"Şüpheşiz, besbelli" anlamlarına gelen *lâ-cerem*, metinde iki yerde, ilk önermenin sonucu olarak gerçekleştiğı görülen ikinci önermeyi işaretlemiştir:

709 K6a/17

710 K17b/5

711 K22a/19

712 K10b/4

713 K5b/17

714 K35a/6

Ve şarāb [kim müdāvimini mūcib-i
ğāflet ve bī-pervālīkdur], anı mülk
işinden fāriğ kıldı

...halkı kendüye çapmaga emr idüp,
eli bütperest eyledi

lā-cerem kânūn ve kâ'ide bozuldu
her kişi diledüğünü kıldı tā mülke
revnağ ve sipāha nesak kalmadı.⁷¹⁵

lā-cerem muḳteżā-yı ḥikmet-i ilāhī
ol idi kim, aña cezā eyleye.⁷¹⁶

3. Ekleme

Metinde içerdiği bilgiler birbirini takip etmeyen, sebep-sonuç vb. gibi ilintileri bulunmayan ama semantik veya pragmatik olarak ilişkili pek çok cümle yan yana sıralanmaktadır. Bunlardan sırasız olarak eklenmiş (unordered addition) olanların özelliği, cümlelerin yerinin değiştirilmesi hâlinde anlamda herhangi bir değişiklik olmamasıdır.⁷¹⁷

Ve

Metinde cümleleri yan yana sıralayan esas bağlacın *ve* olduğu görülmektedir. Aşağıdaki örnekler sırasız, yani önermelerin yer değiştirmesi hâlinde anlamın değişmediği, bozulmadığı cümlelerdir:

Evvel ağacdān tahta kesüp evlere kapu ol düzdi. Ve ekşer ma'denileri ol çıkardı. Ve pārs ve kelbe geyik şaydını ol ta'līm eyledi. Deveyi yüke ol koydı. Ve ḥimārı yunda çeküp katır ḥayālını ol kıldı. Ve arklar kızıp, şu şalıp, abādānlıkları ol eyledi. Ve yere ferş ol şaldı. Ve tilkü ve ās ve teyin derisini geymege ol kâbil kıldı.⁷¹⁸

Eksiltili cümlelerde:

Ḥīre şehri göze yakın ve havāsı dil-güşā ve fezāsı rûḥ- efzādur.⁷¹⁹

Şanı ercümend ve ahlākı dil-pesend idi. Ahlākı mergüb ve eṭvārı nāsa maṭlûb idi.⁷²⁰

715 K23b/19

716 K4a/1

717 Dixon, *age.*, 2009, s. 26-28.

718 K2b/14

719 K23a/9

720 K19b/3

-*Up ve:*

Şâm vilâyetine varup Yahyâ Peyğamber ‘aleyhi’s-selâm intikâmına cehûd-laruñ ba‘zısını kırup ve ba‘zını esîr ve zelîl edüp ve ba‘zı kaçup memlekete tağıldılar.⁷²¹

Yukarıda *ve* bağlacının cümleler arasında öncelik-sonralık, sonuç, sırasız ekleme ilişkisi kurmamakla beraber, böyle cümlelerin bağlanmasında kullanıldığı görülmüştü. Bir başka kullanımda *ve* bağlacı ile ilk cümlede verilen bilgiye ekleme yapmaktadır. Buradaki örneklerde cümlelerin yerleri değiştirildiğinde anlam da değişmekte veya bozulmaktadır, çünkü ikinci verilen bilgide daha önceki bigilere *dahı*, *yine* gibi edatlarla atıf yapılmaktadır.

Ol mevzi’de bir şehîr binâ kılup adını Belh kodı. Ve Sûs ve Bâbil şehrinî Hûşeng yaptı. Ve ba‘zılar Kûfe’yi *dahı* ol yaptı dediler.⁷²²

Ve yine ol binâ ettiği yerlerden biri Çend Şâbü. Ve Hûzistân’da Uşâd Şâbü ve Kâzvin’de ve Sîstân’da *yine* binâlar kılupdur.⁷²³

Ek bilgi verirken de –*Up* zarf fiili, *ve* bağlacıyla bir arada kullanılmaktadır:

Ve Majdek-i la‘în, Kûbâd zamânında peydâ olup nübüvvet da‘vâsını izhâr edüp ve eli biri birinüñ mâlına ve ‘ayâline şerik olmasına ruhşat vârdi.⁷²⁴

Metinde *ve* bağlacı ile yan yana sıralanmış bazı cümlelerin içerik bakımından tek ilişkisi aynı hükümdar dönemindeki olayları aktarıyor olmaktan ibarettir. Bu kullanımın verilen bilgileri aynı bağlamda tutmak amacıyla tercih edildiği anlaşılmaktadır:

Ve Hûzistân’da Uşâd Şâbü ve Kâzvin’de ve Sîstân’da yine binâlar kılupdur. Ve Mânî-i muşavvir-i zındîk anuñ zamânında geldi. Ve anuñ pâdişahlığı otuz yıl oldu.⁷²⁵

Ekşer evkâtta Iştâhr’da olurdu. Ve gâhî Demâvend’de olurdu. Ve ‘ömri biñ yıla yetişdi.⁷²⁶

721 K14b/13

722 K3a/3

723 K18a/8

724 K27a/6

725 K18a/8

726 K2b/14

Hem hem

Metinde tek örnekte geçen *hem hem*, sırasız ekleme işlevindedir:

Hem hâkîm idi ve hem velî.⁷²⁷

Ammā

Ammā bağlacı, bir cümlede aslî işlevi olan karşıtlık ifadesinin dışında sırasız ekleme amacıyla kullanılmış görünmektedir; cümlelerin yerlerini değiştirdiğimizde anlatım bozulmamaktadır:

Ba'zılar anı peygamber idi dēdiler, ammā ol kadar āsār ve yahşî şifâtı varıdı [kim Keyānilerde anuñ gibi pâdişāh gelmedi].⁷²⁸

Metinde *daḥı* ve *yine* edatları ek bilgi veren cümleyi işaretleyerek yan yana sıralama işlevinde kullanılmıştır:

Daḥı

Ve ba'zı Fûrs'den anı, Nūḥ 'aleyhi's-selām evlādından, dēmişdür. *Daḥı* çok söz dēmişler...⁷²⁹

Ve Mānî peygamberlik da'vâsın kılup pergârsuz dā'ire ve kalem cedvelsüz ḥaṭṭ-ı müstaḳîm çeker idi. *Ve daḥı* bir yumurda kadar kürrede 'âlem şûretin resm' edüp cemî' eḳālîm ve bilâdı ve cibâl ve biḥârı mufaşşal yazup köyler ve kendler ve ırmaqlar ve yollar izhâr kılılmışıdı.⁷³⁰

Yine

Ve anuñ āsārından Fârs'da Arūsî Kûresi'dür kim anuñ şerḥi uzundur. *Yine* Erdeşîr, [ki aña *Kevâşîr* dērler] Kirmân ve Ahvâz ve Hûzistân ve Mûşul cezîrelerinden ḥıṭṭa-i baḥrine varınca taḥt-ı taşarrufına getürüpdür.⁷³¹

Bu cihetden on yēdi oḡlını bir kal'aya koyup ḥabs edüp yasaḡ eyledi <kim hîç birisinüñ yanına 'avrat yakın olmaya> ...ve yine kendü ḥalkından, el-'uhdetü 'ale'r-râvî, yigirm bin kişiyi zindāna şalmış idi ...⁷³²

Bu bölüme aldığımız diğer bağlaçların ortak özelliği, bir cümleyi diğerine açıklayıcı bilgilerle bağlamalarıdır.

727 K12b/17

728 K8b/18

729 K2a/14

730 K21b/18

731 K17b/10

732 K32b/4

Bārī

Bārī başına geldiği cümleyi, *kısacası, özetle* gibi bir anlamla etiketlemektedir:

Pâdişâh Behrâm'ı taleb edüp getürdüp şeklini görüp ta'accüb eyledi kim be-ğâyet hüb-şüret ve kavî-heykel idi bārī Behrâm'a ol işi zâhir kılup teklîf eyledi ve ol dahı kabûl edüp yalunuz varup ol pili öldürdi.⁷³³

Metinde *bārī* bağlacı çoğunlukla “beher taqdır” yapısı ile bir arada bulunmaktadır:

Ve salṭanatları zamânında ihtilâf eylemişler. Bārī her taqdırle, yedi yüz yıldan artuğdur.⁷³⁴

Ve ba'zılar Heyâṭale'ye vardı dediler. Bārī beher taqdır 'asker alup mülk üstine yürimek kaçd eyledi.⁷³⁵

Bā-vücūd (sonuç olarak)

Ve ol muhtelif-mizâc ve munḳalib-rây kişi idi. Bā-vücūd 'azîm salṭanat niçe kerre kendüyi mühlikelere bırağup bendlere düşüp Rüstem ḥalâş eyledi.⁷³⁶

Meger (meğer)

Şâbûr'ı şaklayan kişilerin tevâbî'i ba'zı faḳîrleri yağma edüp getürmüşler idi. Meger bunların yükleri yağ idi...⁷³⁷

Ve kız Bâriz'den ḥâmile idi, yolda giderken geceyle bir kuyu kenârında va'z-ı ḥaml edüp kızuñ dahı yanında az âdem bulunup ve bu yer meger bir ḥarâmîlik maḥûf yer idi.⁷³⁸

Ya'nî (yani)

...balçıkdan yaradıldı, ya'nî ata bilinden gelmedi.⁷³⁹

Pes (öyleyse, o zaman)

Ve anuñ yeri özge 'âlemdür, pes rûḥa taşfiye ḥâşıl kılup tiz bu zindândan ḥalâş etmek gerekdür kim toprak küdüretinden kendü maḳâmına yetişe.⁷⁴⁰

733 K25a/5

734 K7a/5

735 K27a/15

736 K7a/19

737 K21b/14

738 K12a/9

739 K2a/15

740 K18b/16

4. Karşıtlık

Birbirine zıt bilgiler içeren önermeler, bağlaçlarla yan yana sıralanabilir. Bağlaç, başında durduğu cümlede verilen bilginin diğerinden bir şekilde farklı olduğunu göstermekte ve böylece birleşik cümledeki odak bilgiyi de işaretlemektedir.⁷⁴¹

Ammā

Ammā bağlacı, iki cümle arasında karşıtlık ilişkisi olduğunu göstermekte kullanılır:

Güzide'de şöyle der <kim Erdeşir be-ğâyet huredmend ve dānā kişi idi>... *Ammā* Benâkiti bunun 'aksini yazar <kim ol be-ğâyet zālīm ve cābir kişi idi>.⁷⁴²

Çok tevârihde Rüstem-i Dāstān'ı anuñ neslindendür dēdiler. *Ammā* fakīr kıatında bu kıavl ba'īd görinür.⁷⁴³

Bazı cümlelerde tam karşıtlık ilişkisi değil, sapma veya beklenen durumdan farklılık da ifade edilmektedir:

Pādīşāhlık tāciyla ser-efrāz olduqdan soñra Sūhrā'yı ol dañı vezīr kıldı. *Ammā* Sūhrā öz haddinden tecāvüz ēde başladı.⁷⁴⁴

Bazen birkaç karşıtlık cümlesi arka arkaya sıralanabilir:

Fakīr ol kıadar imkān-ı ihtiyať kim varıdı kılup özlerin şebt kıldum *ammā* müddetlerine i'-timād olunmaduğı ecil-den yazmadum *ammā* her birisinüñ zikrinde kim tafşil kıılınupdur; hesāb eyleyen kişi bilür.⁷⁴⁵

Yūsuf 'aleyhi's-selām dañı anuñ zamānında geldi *ammā* Hūd 'aleyhi's-selām dīnine girüp, ölince Hādrāmūr'da oldu. *Ammā* Đahhāk'ün salťanatı ve zulmı çok zamān uzadı.⁷⁴⁶

⁷⁴¹ Dixon, *age.*, 2009, s. 28-30.

⁷⁴² K22a/13

⁷⁴³ K6b/12

⁷⁴⁴ K27a/3

⁷⁴⁵ K15b/2

⁷⁴⁶ K4a/19

Bir örnekte, bitimli cümle ve –*Up* zarf fiiliyle kurulmuş kelime grubu yan yana sıralanmıştır:

Ve ol üçünü tuhfe ve hedâyâ birle döndürüp
ammâ hâkân-ı Çîn üzerine Beh-râm-ı Çübîn [kim ‘Acem mülû-kindin idi] anı sipeh-sâlâr édüp Hôrâsân’a göndürdi.⁷⁴⁷

Egerçi ammâ (ise de)

Egerçi ev şâhibi anı tanımadı ammâ Kûbâd be-ğâyet vecîh ve mütekellim kişi idi, firâsetle bildi <kim konuk ‘azîmü’ş-şân kişidir>.⁷⁴⁸

Egerçi Anûşîrevân rûsûm ve kavâ’idini mer’î tutardı, ammâ az günâha çok siyâset kılduğı cihetden el mütevehhim olup nefret eylediler.⁷⁴⁹

Eger ... Velî ... (ise de)

Yan yana sıralayan *velî* bağlacı metinde bir tek cümlede geçmekte ve iki önerme arasında karşıtlık ilişkisi kurmaktadır:

...Eger Şîrîn gibi ‘âlem nâdiresi mağ-bûbesi varıdı
velî Ferhâd gibi ‘âlem u‘cûbesi raķîbi var idi...⁷⁵⁰

Ve likin

Cümleler arasında karşıtlık yönünden bir ilişki kuran diğer bağlacı *ve* *likin* / *ve likin*’dir :

Hîredmend pâdişâh idi
ve likin be-ğâyet kâhîr idi.⁷⁵¹

Ekâsire’nün erkân-ı devleti anı bulup getirüp tahta oturdılar ve ol bir niçe gün pâdişâh oldu.
Ve likin bir iş ‘uhdesinden gelme-yüp ‘âciz olduğı cihetden anı dağı giderdiler.⁷⁵²

Atası ve dedesi adını aña kôdılar.
Ve likin aña Şehenşâh dediler ve ol bu laķabla şöhret tûtıdı.⁷⁵³

747 K29b/11

748 K26b/6

749 K29b/3

750 K32a/3

751 K20a/10

752 K34b/5

753 K19b/1

Bazı cümlelerde karşıtlık ilişkisinden ziyade cümlenin yönü değişmiş görünmektedir:

‘Ömri biñ yıla yetişdi.

Ve likin âhir ‘ömrinde kırk yıl salṭanat kılup,bu vefâsız cihâna vedâ‘ édüp gitdi.⁷⁵⁴

Dānyāl ḳal‘ayı alup anı helāk eyledi.

Ve likin Buḥtunnaşr bâbında söz çok olduğı ecilden bu muḥtaşarda yazılmadı.⁷⁵⁵

5. Alternatif

Metinde birbirinin alternatifi olan önermelerin birleştirildiğı bir tek cümle bulunmaktadır:

Behmen pâdişâhlıḳı yâ Hümây’a vârdi

yâ tâcını andan ṭoğan oğluna vaşiiyet eyledi.⁷⁵⁶

754 K2b/5

755 K9b/2

756 M10b/06

SONUÇ

Tevârih-i Mülûk-i Acem'in 16. yüzyıla ait Osmanlıca tercümesi, orijinal metnin söz dizimi özelliklerini aslına oldukça sadık bir şekilde yansıtmaktadır. Nevâyî'nin bolca istifade ettiği Hint-Avrupa tipi birleşik cümle yapısı, Osmanlıca metne de büyük oranda hâkimdir.

Yaptığımız incelemede bu cümlelerin semantik ve sentaktik özelliklerini tespit etmeye çalıştık. Bunun için metinde Hint-Avrupa tipi yöntemlerle alt alta sıralanmış cümleleri temel bir sınıflamaya tâbi tuttuk. İlk grubu *ki(m)* bağlacıyla alt alta sıralanan ilgi cümlecikleri oluşturmaktadır. İlgi cümlecikleri cümlede bir unsurun tamlayanı olarak görev yapar ve bitimli bir yapının bir başka cümle içinde alabileceği en kısıtlı alanı doldurur. İkinci grupta yine *ki(m)* bağlacının bir ana cümleye özne veya nesne göreviyle bağladığı tümleş yan cümleleri yer almaktadır. Son grupta ise bir üst cümleye zarflık bilgilerle bağlanan bitimli yan cümleler bulunur. Zarf yan cümlelerinin içeriği, başına getirilen bir bağlaç tarafından sebep, amaç, sonuç, şart, zaman, benzerlik gibi ilgilerle işaretlenerek ana cümleye bağlanır.

Hint-Avrupa tipi alt alta sıralanmış cümlelerin yanında metindeki pek çok cümle de yan yana sıralanmış durumdadır. Söz konusu cümleler arasındaki zaman, sonuç, ek bilgi vermek, karşıtlık gibi anlam ilişkilerini işaretlemekte, çoğunlukla alıntı bağlaçlar kullanılmaktadır.

Bağlaçlar, önermelerin içerdikleri bilgileri etiketleyerek, diğer cümlelerle hangi semantik zeminde ilişkilendirileceğini göstermektedir. Eksiksiz bir cümlenin tüm özelliklerini taşıyan yapıları, bir başka cümleye bağımlı hâle getiren alta sıralayıcı bağlaçlar, başında bulundukları cümlenin, ana cümleye göre anlamını ve konumunu belirler.

Genel olarak metinde; ilgi cümlecikleri, tümleş yan cümlesi, zarf yan cümlesi hâlinde alt alta sıralanmış cümlelerle, yan yana sıralanmış cümleler ve Türkçeye özgü fiilimsi grupları iç içe bulunmaktadır. Bitimli cümleleri alt alta veya yan yana sıralayan bağlaçların, zarf fiillerle bir arada kullanılmasıyla melez yapılar da oluşmuştur.

Metinde bitimli cümlelerin Hint-Avrupa sentaks yöntemleriyle birleştirildiği yapılar aşağıdaki özellikleri taşımaktadır:

– Metinde ilgi cümlecikleri, bağlacın kullanılmadığı istisnai birkaç örnek dışında daima *ki(m)* ile alta sıralanır. Anlam yönünden Hint-Avrupa muadilleri gibi kısıtlayıcı (restrictive) veya kısıtlamayan (non-restrictive) yapıdadır. İlgi cümlecikleri, niteledikleri unsura bağlı olarak cümleye sebep, sonuç, amaç, karşıtlık, tarz, miktar, yer, zaman gibi zarflık bilgiler de katabilir. Cümlede veya bir kelime grubunda herhangi bir ismi niteleyebilen ilgi cümleciklerinin ana cümleyle ilişkisinde iki temel uygulama vardır: İlgi cümlecığının nitelediği unsura ya ilgi cümlecığı içinden veya ana cümleden atıf yapılmaktadır. Bunlardan yalnız ilk gruptakiler, unsura ilgi cümlecığı içinden atıf yapılanlar, Türkçe söz dizimine sıfat fiil ekleri ile aktarılabilir. İlgi cümlecığının cümledeki konumu ise ya hemen nitelediği unsurdan ya da ana yükleminden sonradır.

– Metindeki Hint-Avrupa tipi tümleş yan cümleleri de *ki(m)* bağlacıyla alta sıralanmakta ve daima ana yükleminden sonra bulunmaktadır. Dolaylı anlatım işlevli birkaç örnekte tümleş yan cümlesi, Türk ve Hint-Avrupa tipi yapıların birlikte kullanılması suretiyle kurulmuştur. Tümleş yan cümleleri kısıtlı sayıda örnekte zaman ve sebep gibi zarflık bilgilerle ana cümleye bağlanmıştır.

– Bağlaçlar, zarf yan cümlelerinin bir üst cümleyle kuracağı anlam bağını sebep, amaç, görelî zaman, şart, benzerlik gibi içerik kategorilerinden biri ile işaretleyerek alta sıralamaktadır. Metinde bu işlevle *ki(m)*, *çün*, *kaçan*, *tâ*, *eger*, *meger kim*, *nite kim*, vb. kullanılmıştır. Bazı bağlaçlar (*çün*, *eger*, vb.) yan cümleyi ana cümle öğelerinden önceye, bazıları da (*tâ*, *meger kim*, *şöyle kim*, vb.) ana cümle yükleminden sonraya yerleştirir. *ki(m)* ile ana cümleye bağlanan yan cümleler ise, iki pozisyonda da yer alabilir.

– Önergeler arasında zamansal ardışıklık, sonuç, ek bilgi, karşıtlık, alternatiflik ilgileri kurmakta kullanılan yan yana sıralayan bağlaçlar ve bağlayıcı zarflar *ve*, *sonra*, *âhir*, *âkıbet*, *hem hem*, *yâ yâ*, *zîrâ*, *velî*, *ve likin*, *ammâ*, *bâri*, *ki(m)* ve benzerleridir.

– Türkçeye Farsçadan taşınmış söz dizimi yapılarının kurulmasında en sık istifade edilen *ki* ve onunla aynı işlevi kazanmış olan Türkçe kökenli *kim* bağlacı, daha önce pek çok çalışmada belirtildiği gibi, incelediğimiz metinde de hem alt alta hem yan yana sıralama işlevinde kullanılmıştır.

METNİN TESİSİNDE TAKİP EDİLEN USUL

a. Nüsha Farklarının Gösterilişi

1. Mütercim hattı elde bulunmayan metnin tenkidinde Kahire nüshası (K) esas alınmıştır. Bir varağı kopmuş olan nüshanın bu eksik kısmı metin tenkidi sırasında Madrid nüshası (M) ile ikame edilmiştir. Bununla birlikte Madrid nüshası tenkitli metne kaynak olan nüshalara dâhil edilmemiştir. Bunun öncelikli sebebi, söz konusu nüshanın metninde bulunan hatalardır. İkinci olarak da -evvelce ayrıntılı olarak açıklandığı gibi- zaten tenkide dâhil edilen Kahire nüshası, Madrid nüshasının kaynağı niteliğini taşımaktadır. Bu yüzden metin tenkidinde Madrid nüshasının kaynak nüsha olarak kullanılmasına lüzum görülmemiştir. İstinsah tarihi tespit edilemeyen Fatih nüshası (F), içerdığı metnin diğer nüshalara kıyasla daha tutarlı olması; bilinen en eski tarihli nüsha olan Bologna nüshası (B) da metnin birkaç cümle parçası dışında eksiksiz olması sebebiyle karşılaştırmak amacıyla tenkide dâhil edilmiştir. Metin tenkidinde faydalanılacak nüshaların belirlenmesinde Ahmet Ateş tarafından tespit edilen ölçütler⁷⁵⁷ esas alınmıştır. Buna göre tenkitli metne Fenâî'nin nüshasında olacağı tahmin edilen şekil alınmış, diğer şekiller fark olarak sayfa altındaki dipnotlarda gösterilmiştir. Ayrıca farklara yansıtılmamakla birlikte Çağatayca metnin Fatih nüshasına (Fç) da metnin tesisinde referans kaynağı olarak başvurulmuştur. Böylelikle bir hatanın tüm nüshalarda bulunması hâlinde Çağatayca metinden kontrol edilerek, hatanın müstensihlere mi yoksa doğrudan mütercim Fenâî'ye mi ait olduğu anlaşılabilmektedir. Bunlarla ilgili açıklama ve örnekler yukarıda verilmiştir.

2. Nüshalar arasındaki farklar Kahire nüshasındaki sayfa ve satır numaraları esas alınarak gösterilmiştir. Farkları göstermek amacıyla kullandığımız işaretler ve açıklamaları şu şekildedir:

[] köşeli parantez: Metnin içinde nüsha adı kısaltmaları, varak numaraları ve varakların yüzü (a veya b) köşeli parantez içinde gösterilmiştir.

757 Ateş, "Metin Tenkidi Hakkında", *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, s. 253-267.

¹ **dipnot işareti:** Sayfa altındaki dipnotlarda gösterilen farklar için kullanılmıştır.

(¹) **parantez içinde dipnot işareti:** Metnin Kahire nüshasındaki satır numaralarının gösterilmesi için kullanılmıştır.

: iki nokta: Tenkitli metne aldığımız şekli dipnotlarda diğer nüshalardan ayırmakta kullanılmıştır.

- kısa çizgi: Metindeki kelime veya kelimeler diğer nüshalarda yoksa bu işaret ve ilgili nüshanın kısaltması yazılmıştır.

// çift eğik çizgi: Birkaç kelimedenden daha uzun bir kısım diğer nüshalarda farklı ise, tenkitli metne alınan kısmın ilk ve son kelimeleri arasına konmuştur.

; noktalı virgül: Dipnotlarda Fatih ve Bologna nüshaları arasındaki farkları ayırmakta kullanılmıştır.

| düz çizgi: Aynı dipnot içeriğinde nüshalarda bulunan ayrı nitelikte farklar bu işaret ile birbirinden ayrılmıştır.

b. Metnin Düzenlenişi

1. Metnin çeviriyazımında büyük ölçüde *Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu*'nda⁷⁵⁸ belirlenmiş olan sistem esas alınmıştır.

2. Metin, her hükümdar bir madde başı olacak şekilde bölünerek metnin akışına göre paragraflara ayrılmıştır.

3. Nüshalarda yer yer hemze ile, Kahire nüshasında ise fetha ve kesre hareketleri ile gösterilen yükleme hâli ve yönelme hâli çekimi kelimeye bitişik yazılmıştır. Bunlar fark olarak belirtilmemiştir.

4. Nüshalarda kelimedenden ayrı yazılmış ekler metne yansıtılmamış, tüm ekler kelimeyle bitleştirilmiştir.

5. İlk ünlüsünü düşürerek veya düşürmeden ekleşme eğiliminde olan “i-” fiili, “ile” bağlacı ve “içün” edatı Kahire nüshasındaki şekille metne alınmıştır.

758 Reşit Rahmeti Arat, *Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu*, MEB, İstanbul 1946.

6. Nüshalarda yer yer kelimeye bitleştirilen *şoñra*, *kim*, *dahı*, *da* edat ve bağlaçları günümüz imla kurallarına göre tenkitli metinde daima ayrı yazılmıştır. Farklı yazımlar dipnotlarda gösterilmemiştir.

7. “Kim” ve “ki” bağlaçlarında Kahire nüshası esas alınmış; nüshalardaki farklılıklar dipnotlarda gösterilmemiştir.

8. Alıntı kelimelerdeki farklı yazımlar (*a’ni* / *ya’ni*, *hidmet* / *hizmet*, *ser-efrâz* / *ser-firâz* vb.) nüsha farkı olarak gösterilmiştir.

9. Türkçe kelimelerde ünsüzlerin seda (*bırağup* / *bırakup*), ünlülerin düzlük-yuvarlaklık (*yazıp* / *yazup*, *kendi* / *kendü*), artlık-önlük (*degirmen* / *degirman*, *vefâsızlık* / *vefâsızlık*), yazım ve diğer bazı (*yigirm* / *yigirmi*, *koydı* / *kodı*) farkları dipnotlarda gösterilmiştir.

10. Nüshalarda yanlış yazılmış kelimelerin doğru imlası metin içinde paranteze alınarak yazılmış ve nüshalardaki yanlış yazımlar, imlanın takip edilmesi amacıyla dipnotlarda gösterilmiştir. Nüshalarda noktalı harflerin nokta sayılarındaki hatalar, ses bilgisi özelliğine işaret etmediği sürece fark olarak belirtilmemiştir.

11. Nüshalarda derkenarlara ilave edilmiş metin parçaları dipnotlarda gösterilmiştir.

12. Nüshalarda müstensihler tarafından düzeltilen hatalar (eksik veya yanlış yazılmış kelimenin derkenarda düzeltilmesi, yeri değişmiş kelimelerin işaretlenmesi gibi) ve aynı kelimenin iki kez yazılması gibi yazım yanlışları dipnotlarda gösterilmiştir.

c. Arapça ve Farsça Kelimelerin Yazımında Takip Edilen Yol

1. Arapça ve Farsça birleşik kelime ve edatların yazımında İsmail Ünver tarafından tespit edilen esaslara⁷⁵⁹ riayet edilmiştir.

2. Arapça ve Farsça kelimelerin imlasında Devellioğlu sözlüğündeki⁷⁶⁰ yazımlar tercih edilmiştir. Ancak Türkçedeki ses değişimlerini gösteren imla ile karşılaşıldığında metnin imlasına uyulmuştur.

759 İsmail Ünver, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Turkish Studies*, 2008, C. III, S. 6, s. 1-46.

760 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1999.

3. “ve” bağlacı metin içinde “ve” olarak, manzum kısımlarda vezin gözetilerek ve bazı kalıplaşmış deyimlerde ses uyumlarına bağlı olarak “u” veya “ü” şeklinde okunmuştur: *cidd ü cehd, aşl u faşl, berr ü bahr* gibi.

4. Farsça yâ-yı izafet, artılık-önlük (damak) uyumuna bağlı olarak “ı” ve “i” ile; ön damak “k” ve “g” ünsüzlerinden sonra ise ünlü-ünsüz uyumu dikkate alınarak “i” ile yazılmıştır: *Mülûk-i Tavâ-yif vb.*

5. Arapça imlasında hemze bulunan kelimeler yazma nüshalarda genellikle, matbu Viyana nüshasında ise yer yer hemzesiz yazılmıştır. Bu kelimelerin yazımında Kahire nüshasının imlası esas alınmış; transkripsiyon yapılırken hemze ile yazılan kelimelerde (') işareti, hemzesiz yazılan yerlerde “y” harfi kullanılmış ve diğer nüshalardaki şekiller fark olarak gösterilmemiştir.

6. Arapça ve Farsça bazı özel isimlerin tüm nüshalarda yanlış yazıldığı durumlarda kaynaklardan araştırılarak metne kelimelerin doğru şekilleri alınmış; dipnotta nüshalardaki hatalı yazımlar Arap harfleriyle kaydedilmiştir. Kaynaklardan teyit edemediğimiz özel isimleri ise metinde olduğu gibi bırakıp, durumu özel adlar dizininde açıkladık.

7. Yabancı özel isimlerin Latin harflerine aktarılmasında *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*’ndeki yazımlar esas alınmıştır.

d. Türkçe Kelimelerin Yazımında Takip Edilen Yol

1. Nüshalarda ünlülerin yazımında bir standart yoktur. *yûri-/yürü-, görin-/görün-, gönder-/göndür-* gibi iki şekilli kelimelerde Kahire nüshasındaki imla esas alınmıştır. Bu durum dizinde de madde başı çok şekilli verilme suretiyle belirtilmiştir.

2. Kapalı e sesini içeren kelimelerde ilk ünlü, Osmanlı Türkçesinin ilk dönemine ait olan metnin nüshalarında bazen ı harfi ile imla edilmiştir. Kaynaklarda kapalı e içerdiği belirtilen kelimelerden Türkiye Türkçesinde “e”ye dönüşen ve Kahire nüshasında en az bir kez ı harfi ile yazılan ses, ünlünün niteliğinin gösterilmesi amacıyla “e” harfi ile transkribe edilmiştir: *bél, beş, dê-, gece, geç-, geçin-, el, elçi, ér-, érgür-, ériş-, érte, ét-, vèr-, yè-, yèdek, yèdi (7), yèdür-, yèr, yèt-, yètür-* örneklerinde olduğu gibi. Nüs-

halarda ع harfi ile imla edilmemiş olan *ertesi* (< *erte*), *geçrek* (< *gêç*), *geçür-* (< *gêç-*), *yetiş-* (< *yêt-*), *yetmiş* (< *yêdi*), *yerlû* (< *yêr*) kelimeleri ise tenkitli metinde “e” harfi ile gösterilmiştir.⁷⁶¹

3. Nüshalarda “d” sesi ile başlayan eklerde ünsüz uyumuna uygun yazım Kahire nüshasındaki tek örnek dışında mevcut olmadığından, bunlarda bir düzeltme yapılmamış, olduğu gibi yazılmıştır: *etti*⁷⁶²

4. Geleneksel imlaya uygun olarak nüshalarda ب harfi ile yazılan “-Up” zarf-fiil, metnin çeviriyazımında “p” harfi ile gösterilmiştir.

5. ج ve چ harflerinin birbirine karıştığı *ücl/üç*, *ağac/ağaç*, *gêc-/gêç-* vb. kelimelerde Kahire nüshası esas alınmış, diğer nüshalar fark olarak gösterilmemiştir.

6. Burada açıklanan hususlar dışında metne alınan şekiller için Kahire nüshası esas alınmıştır. Kahire nüshasındaki hatalar ve eksiklikler, diğer nüshalarda en sık karşılaşılan şekil dikkate alınarak düzeltilmiştir.

761 Söz konusu kelimeler Clauson’un sözlüğünde şu şekildedir: *ét-* (s. 36), *él* (s. 121), *ér-* (s. 194), *erte* (s. 202), *érgür-* (s. 227), *éřiş-* (s. 239), *bél* (s. 330), *bér-* (s. 354), *bêş* (s. 376), *dê-* (s. 433), *gêç* (s. 692), *gêç-* (s. 694), *géce* (s. 694), *yê-* (s. 869), *yêt-* (s. 884), *yétti* (s. 886), *yétür-* (s. 893). Ayrıca krş. *yétmiş* (s. 891), *yêtiş-* (s. 893).

762 K3a/18

TERCÜME-İ TEVÂRÎH-İ MÜLÛK

Nevâyî'nin Fars Hükümdarları Tarihi

FENÂYÎ

TENKİTLİ METİN

TEVĀRİH-İ MÜLŪK-İ NEVĀYĪ TERCÜME-İ FAĞİR FENĀYĪ¹[B4b] Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm²

[K1b] ⁽¹⁾Ḥamd-ı nā-maḥdūd ve ṣenā-yı nā-ma'dūd ol Ḥālīk-ı Āferidegār'a ve ol Ṣāni'-i Perverdigār'a³ ⁽²⁾ki, nev'-i insānı ta'līm-i esmā ve tekrīm-i ⁽⁴⁾﴿كُؤْمَنَا﴾ ile sāyir ḥayvānāt içinde⁵ ser-efrāz ve her şınıfını ⁽³⁾luġāt-ı muḥtelife sebebiyle biri birinden mümtāz édüp ve⁶ her ferdine bir zevk ve ḥāl ⁽⁴⁾ve her ḥāle muvāfiḥ ḥüsn-i maḳāl vardi. Ve taḥiyyāt-ı bī-ġāyet ve ṣalavāt-ı bī-nihāyet ⁽⁵⁾Faḥrū'l-Mürselin ve Ḥātemü'n-Nebiyyin üzerine olsun ki, ⁽⁷⁾﴿أَنَا أَفْضَحُ الْعَرَبِ وَالْعَجَمِ﴾ [B5a] vürüdünüñ ⁽⁶⁾mütekellimi ve ⁽⁸⁾﴿أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ﴾ sürüdünüñ müterennimidür, ṣallallāhu 'aleyhi⁹ ve 'alā ālihī ⁽⁷⁾ve ṣaḥbihi ecma'in.

Ammā ba'd; bu faḥr¹⁰ ehlinüñ ḥāk-i pāyı ve fenā deştinüñ bādiye-⁽⁸⁾peymāyı, ya'nı¹¹ faḥir-i ḥaḳir¹² Fenāyī, bir gün Ḥazret-i Mīr 'Alī Şīr

1 Tevārīh-i Mülūk-i Nevāyī Tercüme-i Faḥir Fenāyī: - K - B

2 Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm: - K - F

3 Ḥālīk-ı // Perverdigār'a: Ṣāni'-i Āferidegār'a ve ol Ḥālīk-ı Perverdigār'a B F

4 ﴿وَلَقَدْ كُؤْمَنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَحَمَلْنَاهُمْ عَلَى كَبِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا﴾
 (“Andolsun, biz insanoğlunu şereflı kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel ve temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” İsrâ, 17/70) İfadeye yer alan ve “şereflı kıldık” manasına gelen ﴿كُؤْمَنَا﴾ kelimesi ile bu ayet-i kerimeye telmihte bulunulmuştur.

5 ḥayvānāt içinde: ḥayvānātından B F

6 ve: - B - F

7 “Ben Âdemoğullarının efendisiyim.” Bu ibare ile başlayan iki meşhur hadis-i şerif bulunmaktadır. Bunlardan birisi: ﴿أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَأَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْقَبْرِ، وَأَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشْفِعٍ﴾ şeklindeki hadis-i şerif için bk. Müslim, *Fezâ'il*, 2, (2278). Aynı ibare ile başlayan لَوْ لَا فُخْرٌ وَيَبْدِي لَوْ لَا فُخْرٌ, وَمَا مِنْ نَبِيٍّ يَوْمَئِذٍ آدَمَ فَمَنْ سِوَاهُ إِلَّا تَخَتَّ لَوَافِي، وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ وَلَا فُخْرٌ şeklindeki hadis-i şerif için bk. Tirmizi, *Menâkıb*, 3, (3615). Bu ikinci hadisin kısmi farklılıklar arz eden diğer versiyonları için bk. İbn Mâce, *Zühd*, 37, (4308); İbn Hanbel, III, 152, (2546).

8 “Ben Arapların ve Arap olmayanların en fasih konuşanıyım.” İmâm Süyûtî (ö. 911/1505), hadis olarak şöhret bulmuş bu sözün sıhhat bakımından sıkıntılı olduğunu ve isnadının bulunmadığını belirtmiştir. bk. Ebu'l-Fidâ İsmâ'il bin Muhammed bin Abdilhâdî el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzi-lü'l-İlbâs*, thk. Yûsuf bin Mahmûd el-Hâc Ahmed, Dımaşk 2000, C. II, s. 509.

9 ṣallallāhu 'aleyhi: (صَلَّمَ) B

10 faḥr: faḥir B

11 ya'nı: a'nı B F

12 faḥir-i ḥaḳir: faḥir ḥaḳir K

Nevâî'nün *Tevârih-i Mülûk* ⁽⁹⁾adlu ¹³ risâlesini bir şâhib-devletün meclis-i şerîfine tuhfe ve maḥfil-i ¹⁴münîfine hediye ⁽¹⁰⁾arz eylemişdi. ¹⁵Çün ol âlî-şânun iltifât nazarlarıyla müşerref olup ¹⁶birkaç ⁽¹¹⁾varaḥ mütâla'a olunduḡda ¹⁷ṭab'ı şerîflerine ḡâyetde ¹⁸maṭbû' ve dil-peṣîr ve nihâyetde merḡûb ⁽¹²⁾ve bî-naṣîr gelüp ¹⁹fevḡa'l-ḡadd istiḡsân ve taḡsîn ²⁰buyurdılar. Ve ²¹ol meclisde ḡâzîr ⁽¹³⁾olan aşḡâbdan ²²ba'zı istimâ'ından zevḡ-nâk olup, ol şâhib-devletden ²³⁽¹⁴⁾iltimâs eylediler ki **[F2a]** bunu bir kişı Türkî üslûbı üzre imlâ édüp Türkî ta'bîr ⁽¹⁵⁾eyleye; ²⁴tâ her kişı feḡvâsını fehm édüp mütâla'asından maḡṣûṣ ve behre-mend ⁽¹⁶⁾ola. ²⁵

Ol ḡâzret daḡı bunların ²⁶iltimâsını ḡabûl ve maḡṣûdını ḡuşûle **[K2a]** ⁽¹⁾mevşûl kılop, ²⁷ol ḡîzmeti ²⁸yine bu bendeye ²⁹ḡavâle eylediler. ³⁰Faḡîr daḡı binâ'en ⁽²⁾alâ işâretihî'l-âliye, bā-vücûd-ı bizâ'at-i ḡalîl ve nüṣṡa-yı 'alîl, henûz Türkce bilmez-iken kendüyi Türkçe bilür ³¹⁽³⁾zu'm édüp, ³²ma'nâsına istinâd ve ³³العذر عند كرام الناس مقبول ⁽⁴⁾ma'nâsına i'timâd édüp bu küstâḡlıḡa iḡdâm ve bu bî-edebâne vaz'a ⁽⁵⁾iltizâm eyledi. ³⁴**[B5b]** Fuṣalânun faṣla-i iḡsânından ³⁵mercû ve mütevaḡḡı'dur ³⁶ki, bu

13 adlu: ismiyle müsemma B F

14 maḡfil: maḡall B

15 eylemişdi: eyledi B F

16 olup: olduḡda B F

17 olup birkaç varaḡ mütâla'a olunduḡda: olduḡda B F

18 ḡâyetde: - B - F

19 maṭbû' // bî-naṣîr gelüp: maḡbûl ve bî-naṣîr görünüp B F

20 istiḡsân ve taḡsîn: taḡsîn ve iḡsân B F

21 Ve: - B - F

22 aşḡâbdan: e'izze-i aşḡâbdan ve ecille-i aḡbâbdan B F

23 istimâ'ından zevḡ-nâk olup, ol şâhib-devletden: - B - F

24 bunu bir kişı // eyleye: bu risâleyi Çâḡatay dilinden çıkarup Rûmî libâsıla zînet vârmek murâd âdin-diler ki B F

25 mütâla'asından maḡṣûṣ ve behre-mend ola: meḡhûm-ı kıṣṣadan âḡâh ve ḡaberdâr ola B F

26 bunların: bu 'âzîzlerün B F

27 ve maḡṣûdını ḡuşûle mevşûl kılop: édüp ve B F

28 ḡîzmeti: ḡîdmeti B F

29 bendeye: ḡâḡîre B F

30 eylediler: âdükleri ecilden B F

31 kendüyi Türkçe bilür: (*K'da derkenardadır*); - B - F

32 "Emrolunan kişı (bir hata yaparsa) mazurdur."

33 "Özür, kerem sahipleri nezdinde makbûldür."

34 Faḡîr // iltizâm eyledi: bu ḡîdmete iltizâm ve bu küstâḡlıḡa cür'et ve iḡdâm eyledi B F

35 iḡsânından: iḡsândan B

36 mercû ve mütevaḡḡı'dur ki: mes'ûl ve me'mûldür ki العذر عند كرام الناس مقبول والمأمور معذور ma'nâsı üzre B F; المأمور: المأمور B; مقبول عند كرام الناس B

haķîrûn⁽⁶⁾ edebsizliğini³⁷ ma'zûr ve oranî bir 'aybını dâmen-i 'atıfetleriyle³⁸ mestûr buyurup³⁹ (7) ğalaṭ vâķi' olan yerleri ıslâh eyleyeler.⁴⁰

والله الموفق والمعين وبه أعتصم وأستعين⁴¹

(8) Āġâz-ı Kitâb

Tevârih ehli 'Acem târihinde⁴² Fûrs selâtinini dört (9) ṭabaķa⁴³ eylemişler, evvelki ṭabaķaya "Pişdâdiler" demişler.⁴⁴ Cümlesi on bir kişidir kim (10) 'âlemde salṭanat kılılmışlardır.⁴⁵

'Ulemâ-yı tevârih ittifâķı⁴⁶ üzre evvel kişi kim cihânda (11) salṭanat kıldı, Keyûmers⁴⁷ idi. Ammâ anuñ nesebi bâbında çok ihtilâf var.⁴⁸ Muğ⁴⁹ (12) demiş kim: Âdem 'aleyhi's-selâmdur. Ve ba'zı 'Acem'den⁵⁰ demiş kim: Âdem 'aleyhi's-selâmuñ (13) oĝlı oĝlıdur.⁵¹ Ve ba'zı⁵² Fûrs'den⁵³ anı Nûh 'aleyhi's-selâm⁵⁴ evlâdından demişdür.⁵⁵ (14) Dañı çok söz demişler,⁵⁶ [F2b] ammâ şihḥatden ba'îd olduĝı ecilden yazılmadı.⁵⁷

37 edebsizliğini: küstâhlığını B F

38 dâmen-i 'atıfetleriyle: zîr-i dâmen-i ıslâhda B F

39 mestûr buyurup: pûşide vü mestûr buyurular B F

40 ğalaṭ vâķi' olan yerleri ıslâh eyleyeler: - B - F

41 "Allah başariya erdiren ve yardım edendir. Ona sığınır ve ondan yardım dilerim." - B - F

42 Tevârih ehli 'Acem târihinde: Râviyân-ı aḥbâr ve nâķilân-ı âşâr ki kütüb-i tevârihi hıızâne-i rûzigârda tuhfê vü yâdigâr ķomişlardır B F

43 ṭabaķaya: ṭabaķaya eylemişler B

44 demişler: demişler kim B F

45 kılılmışlardır: kılılmışlardır. Ḥazret-i Mîr 'Alî Şîr-i rûşen-zamîr, 'aleyhi'r-raḥmetu ve'r-rıdvânı mine'l-'Aliyyi'l-Kebîr, *Tevârih-i Mülûk*'inde şöyle taḥrîr ve taķrîr eder ki B F; taķrîr: taķdır B đ

46 ittifâķı: ittifâķ B

47 Keyûmers: (كیمورث) B

48 var: eylemişler B F

49 Muğ: Muğ ki Mecûsilerûn 'âlimine dërler B F

50 ba'zı 'Acem'den: 'Acem'den ba'zı B F

51 oĝlı oĝlıdur: nebîresidür B F

52 ba'zı: - B

53 ba'zı Fûrs'den: Fûrs'den ba'zı F

54 'aleyhi's-selâm: - B - F

55 demişdür: demişler ve B F

56 demişler: söylemişler B F

57 yazılmadı: zıkr olunmadı B F

Âdem'dür diyenler [B6a] ⁽¹⁵⁾ķavli üzre aña Gil Şāh⁵⁸ demişler; bu ma'nāya kim balçıkdan yaradıldı, ya'nī⁵⁹ ata bēlinden ⁽¹⁶⁾gelmedi. Ve Keyūmers diyenler ķavli üzre ma'nāsı ħayy-ı nātık demek olur. Ammā *Nizāmü't-Tevārīh*'de ⁽¹⁷⁾ve Benākiti'de olan ittifāk üzre, İmām Muḥammed Ġazzālī ḳuddise sırruhū *Naṣīḫatü'l-Mülūk* adlu ⁽¹⁸⁾ķitābında⁶⁰ Şiś PeyğāMBER 'aleyhi's-selāmuñ ķarındaşıdır⁶¹ dedüğine ṭa'n eylemişler. Şol⁶² ⁽¹⁹⁾cihetden kim; Şiś 'aleyhi's-selām⁶³ Ḍaḥḥāk-i 'Ulvānī zamānında gelmişdür, tārīḥ ehli [K2b] ⁽¹⁾ittifāķı üzre Keyūmers ile Ḍaḥḥāk zamānınınuñ mā-beyni biñ yıla ķaribdür.

Bārī beher taķdīr ⁽²⁾pādişāhlık⁶⁴ ķā'idesi andan evvel yoğıdı, bu ķā'ideyi⁶⁵ ol düzdi. Ve evvel⁶⁶ ķişi kim ⁽³⁾şehr binā ķıldı, ol idi. Demāvend'i ve İştāḥr'ı ol binā ķıldı. Ekşer evķātda⁶⁷ ⁽⁴⁾İştāḥr'da olurdı ve gāḥī Demāvend'de olurdı. Ve 'ömri biñ yıla yetişdi. ⁽⁵⁾Ve līkin āḥir 'ömrinde kırķ yıl salṭanat ķılup,⁶⁸ Siyāmek oğlu Hüşeng'i⁶⁹ kim nebīresi idi, ⁽⁶⁾velī'ahd ķılup, bu vefāsız cihāna vedā' edüp gitdi.

Meşnevî: Çü evvel ⁽⁷⁾ķişi kim düzüp rüd⁷⁰ u cām
Cihān-dārılık taḥtın etdi maķām
Keyūmers idi līk ⁽⁸⁾devrān-ı dün
Anı daḥı ķıldı şonı ser-nigün

[B6b] Hüşeng

Ḥıred-mend ve 'ālim ⁽⁹⁾ve 'ādil pādişāhdı. Ve *Cāvidān-ḥıred* adlu ķitābı 'amel ḥikmetinde⁷¹ ol taşnif ķıldı ⁽¹⁰⁾kim, Me'mün Ḥalīfe [F3a] vezīri Ḥa-

58 aña Gil-şāh // üzre: - B

59 ya'nī: - F

60 ķitābında: risālesinde B F

61 Şiś peygāMBER 'aleyhi's-selāmuñ ķarındaşıdır; Şiś nām ķarındaşıdır B Şiś peygāMBERüñ, 'aleyhi's-selām, ķarındaşıdır F

62 şol: şu B F

63 'aleyhi's-selām: (عليه) B

64 pādişāhlık: pādişāhlik B F

65 bu ķā'ideyi: ve ķānūnı B bu ķā'ide ve ķānūnı F

66 evvel: (اول) K

67 evķātda: evķāt B F

68 ķılup: edüp B F

69 K28b/13

70 rüd: düd B

71 'amel ḥikmetinde: ḥikmet-i 'amelıyyede B F

san bin Sehl andan ba'zını⁷² bulup 'Arab diline tercüme⁽¹¹⁾ kılmışdur.⁷³ Ve Şeyh 'Alî-yi Miskeveyh *Âdâbü'l-'Arab ve'l-Fürs* adlu kitâbında anı zikr edüp dër ki: ⁽¹²⁾Anuñ mü'âla'ası muşannifinüñ faẓl u kemâline şâhid-i besdür.⁷⁴ Ve 'Acem anı peygâmberdür⁷⁵ demişler. ⁽¹³⁾Ve 'adl ü dâdı ziyâdeliginden aña Pîş-dâd dëdiler. Evvel demüri taşdan ol ⁽¹⁴⁾çıkkardı. Ve Tâberî dër kim: Evvel ağacdan tahta kesüp evlere⁷⁶ kapu ol düzdi. Ve ekşer ⁽¹⁵⁾ma'denileri ol çıkardı. Ve pârs ve kelbe geyik şaydını ol ta'lim eyledi. ⁽¹⁶⁾Ve deveyi yüke ol koydı. Ve himârı yunda⁷⁷ çeküp katır hayâlini ol kıldı.⁷⁸ ⁽¹⁷⁾Ve arkılar⁷⁹ kazup şu şalıp⁸⁰ âbâdânlıkları⁸¹ ol eyledi. Ve yere ferş ol şaldı. ⁽¹⁸⁾Ve tilkü ve âs ve teyin derisini geymege ol kâbil kıldı.

'Ömri bâbında ihtilâf ⁽¹⁹⁾var,⁸² ammâ kırk yıl pâdişâhlık eyledi⁸³ ve tescerrüd ve takvâyıla rûzigâr geçirdi.⁸⁴ Ve dâyimâ [K3a] ⁽¹⁾tağlarda 'ibâdet eyleridi. Tevârihde şöyle müşbetdür [B7a] ki; dîvler anı secdede ⁽²⁾bulup taşla başını⁸⁵ yinçüp öldürdiler. Ve Tahmûraş-ı Dîv-bend kim oğlu⁸⁶ ⁽³⁾idi; atası hâlınden haberdâr olup, dîvleri atasınıñ kışâşı içün ⁽⁴⁾öldürüp ve ol mevzi'de bir şehr binâ kıilup adını Belh koda. Ve Sûs ve Bâbil ⁽⁵⁾şehrini⁸⁷ Hüşeng yapıdı.⁸⁸ Ve ba'zılar Kûfe'yi dağı ol yapıdı dëdiler.

Meşnevî: ⁽⁶⁾Yogıdı cihân-dâr-ı encüm-sipâh
[F3b] Cihân içre bir şeh ki Hüşeng Şâh

⁽⁷⁾Melek⁸⁹ şîvelü şâh idi bî-'adıl
Felek kıldı bir dîve anı katıl

-
- 72 ba'zını: - B
73 kılmışdur: kılipdur B F
74 şâhid-i besdür: bes şâhiddür B F
75 peygâmberdür: peygâmberdür B F
76 evlere: evvelde B
77 yunda: ata B F
78 kıldı: eyledi B
79 ve arkılar // ol eyledi: - B
80 şalıp: şalıp F
81 âbâdânlıkları: bağ u bağçe zinetin F
82 var: vardur B F
83 eyledi: eyleridi B
84 geçirdi: geçürür idi B F
85 taşla başını: başını taşla B F
86 oğlu: anuñ oğlu B F
87 şehrini: şehrini dağı B F
88 yapıdı: yapıdı dëdiler B F
89 Melek: Melik K

(8) **Tahmūraş**

Çün atası Hüşeng'ün velî'ahdı idi, atası yerine ⁽⁹⁾salṭanat tahtına oturup⁹⁰ ḥalâyık ri'âyetine ve memâlik ḥimâyetine cidd ü cehd ile ⁽¹⁰⁾meşğul oldu. Ve anuñ zamânında 'azîm kâht oldu. Ğanilere emr etti ki, ⁽¹¹⁾kuşluk ta'âmını kendüler yiyeler ve aḥşam ta'âmını miskînlere veler. ⁽¹²⁾Ve oruc tutmak andan sünnet kıldı. Ve ol yapduğı şehirlerden Merv'de ⁽¹³⁾Kühen-diz ve Ğorāsân'da Nişâbü'r ve İṣfahân'da Mihrîz ve Sâriye. Ve Ṭaberî [B7b] der ki: Āmül'i⁹¹ ⁽¹⁴⁾daḥı⁹² ol binâ kıldı. Ve Fârsî kitâb yazmağı ve bez⁹³ toqumağı ol iḥtirâ' kıldı. ⁹⁴ ⁽¹⁵⁾Ve anuñ zamânında 'azîm ta'ûn oldu. Her kimûñ kim⁹⁵ bir sevgülüsi olse idi ⁽¹⁶⁾anuñ şüretin düzüp anuñla ḥursend olurdı; tâ kim bu ḥâlle büt-perest⁽¹⁷⁾lige⁹⁶ muncerr oldu. Ve Ṭahmūraş otuz yıl salṭanat sürdi.

Meşnevî: ⁽¹⁸⁾Çü şâh idi Ṭahmūraş âfâkda
Ki 'adl etti⁹⁷ çarḥ-ı kühen-ṭâkda
⁽¹⁹⁾Niçe dîv-bend oldu ol ercümend
Ecel dîvî âḥir anı kıldı bend

[K3b] ⁽¹⁾**Cemşîd**

Ba'zılar anı Ṭahmūraş'ın karındaşıdır⁹⁸ dediler. Ve ba'zılar karındaşının⁹⁹ ⁽²⁾oğludur dediler. Çün salṭanat tahtına oturdı, cihân mülkine 'adl ü dâd ile¹⁰⁰ ⁽³⁾zib ü zînet vârdi. Ğüsn ü cemâlde bî-naẓîr ve fazl u kemâlde dil-peẓîrdi. ⁽⁴⁾Ğarîb iḥtirâ'lar kıldı. [F4a] Ol¹⁰¹ cümleden birisi silâḥ esbâbıdır kim peydâ kıldı. Ve ipek ⁽⁵⁾ve ḥazz¹⁰² ve çok toqunur nesneleri ve renkleri¹⁰³ ve koquları¹⁰⁴ ol peydâ kıldı kim andan ⁽⁶⁾evvel ḥalk içinde yogıdı. Ve

90 oturup: oturdı B

91 Āmül'i: (آمیدی) K F (امدی) B

92 daḥı: - B - F

93 bez: biz F

94 iḥtirâ' kıldı: iḥtirâ' B

95 kimûñ kim: kişinûñ ki B F

96 büt-perestlige: büt-perestlik B

97 etti: etti B F

98 karındaşıdır: karındaşdır B

99 Karındaşınuñ: Karındaşuñ B

100 dâd ile: - B

101 ol: (ول) K

102 ḥazz: (خزد) B

103 ve renkleri: - B

104 ve koquları: - B - F

şehrden şehre yolları ol peydâ kıldı. Ve¹⁰⁵ çok işlere⁽⁷⁾ kânûn ve¹⁰⁶ kâ'ide kodı. [B8a] Ve İştâhr şehrini ol kadar büyütü kim, Hafrek'den¹⁰⁷ Râmcird'e¹⁰⁸ ⁽⁸⁾yetişdi kim, tûlî on iki ağac ve 'arzi on ağacdur. Ve anda bir 'azîm binâ şaldı kim ⁽⁹⁾şimdiki hâlde henüz¹⁰⁹ eşeri ve resm ü nişânesi vardır kim âdemî-zâd anuñ gibi binâ ⁽¹⁰⁾yapmak muhâl görünür kim kişi görmeyince¹¹⁰ inanmaz. Ve ba'zı tevârihde anı Çihil-⁽¹¹⁾Menâr diyü zıkr ederler.¹¹¹ Çün bu 'imâreti tamâm etti, 'âlem selâtinini ve cihân ⁽¹²⁾eşrâf ü ekâbirini anda cem' edüp ziyâfet eyledi. Ve ol vâkt kim güneş nokta-i ⁽¹³⁾'tidâl-i rebî'îye tahvîl etmiş idi,¹¹² ol binâda taht üstinde oturup 'adâlet ⁽¹⁴⁾şîr ü şadâsın¹¹³ 'âleme münteşir kıldı. Ve ol günün adını Nevruz kodı.¹¹⁴

Ve saltanatının¹¹⁵ ⁽¹⁵⁾zamânı yedi yüz yıla yetişdi. 'Âkıbet müfriṭ¹¹⁶ câh u ğurûrî ve devlet ü tekebbürî¹¹⁷ ⁽¹⁶⁾dimâğına fâsid hayâl şalup, 'âlem ehlin kendü 'ibâdetine emr kıluṭ, kendü şüretine ⁽¹⁷⁾bütler düzdürüp, ol eḳâlîm ü kişvere¹¹⁸ gönderüp, halkı kendüye tapmağa emr edüp ⁽¹⁸⁾êlî¹¹⁹ büt-pe-rest eyledi. Lâ-cerem muḳteżâ-yı hîkmet-i İlâhî ol [B8b] idi kim aña cezâ eyleye,¹²⁰ ⁽¹⁹⁾Şeddâd-ı 'Âd'a taḳdîr oldı.¹²¹ [F4b] Qarındaşı oğlu Ḍahḥâk-i 'Ulvânî'yi 'azîm 'asker ile üstine [K4a] ⁽¹⁾göndürüp,¹²² 'âkıbet anı tıtuṭ, bıçkı ile iki¹²³ bölüp cismini pâre pâre eyledi.¹²⁴ Ṭaberî'de ⁽²⁾anuñ katlı Biyûrasb'a mensûbdur,¹²⁵ ammâ özge tevârihde yokdur.

105 ve: - B

106 ve: - B

107 Hafrek'den: Hafrek B

108 Râmcird'e: (زاجرحوقه) K (ذابرحوقه) B F

109 henüz: - B - F

110 görmeyince: görmeyicek B F

111 diyü zıkr ederler: dârlar B F

112 etmiş idi: eylemiş idi B F

113 şadâsın: şadâsını B F

114 kodı: koydı B

115 saltanatının: saltanatuñ B

116 müfriṭ: (مفرط) B

117 ve devlet ü tekebbürî: ve tekebbür ü tecebbürî B F

118 eḳâlîm ü kişvere: eḳâlîm-i kişvere K

119 êlî: halkı B F

120 cezâ eyleye: (جز ايلييه) B

121 oldı: oldı kim B F

122 göndürüp: gönderüp B F

123 iki: - B

124 eyledi: kıldı B F

125 Biyûrasb'a mensûbdur: Biyûrasb'a mensûbdur. Biyûrasb Fârs vilâyetinde bir kişi idi. Cemşid qarâr-ğahından zühür edüp, Cemşid'e ğalîb olup, Cemşid kaçup ol yerine oturdı. Cemşid kaçup bir yıl

Meşnevî: ⁽³⁾Çü Cemşid taht üzre tutdı maķâm

Dimâġına yol buldı sevdâ-yı hām

⁽⁴⁾Anı kıldı Hāk¹²⁶ mekri édüp sitiz

Siyâset kılıcı ile rîz rîz¹²⁷

⁽⁵⁾Şeddâd ve Şedîd

İrem ki Arfaḥşed'ün qarındaşıdır,¹²⁸ anuñ yedi oġlı varıdı: ⁽⁶⁾Ād ve Şemüd ve Şaḥâr ve Tām ve Hādîs ve Hâsim ve Mârre. 'Ād Yemen'e vardı. ⁽⁷⁾Şemüd [B9a] Hicâz'da sâkin oldı. Şaḥâr Tayy'da, Tām 'Ammân'da ve Baḥ-reyn'de, Hādîs Yemâme'de,¹²⁹ ⁽⁸⁾Hâsim Harem ve Sinvân arasında, Mârre her yerde kim adı anılır.¹³⁰ Ammâ bunlardan 'Ād ⁽⁹⁾evlâdı çoġalup¹³¹ ġalebe eyle-diler. Ve anlaruñ ulusu Erşed bin 'Amalîḳ¹³² bin¹³³ 'Ād idi. ⁽¹⁰⁾Çün ol öldi, oġ-lanları¹³⁴ Şeddâd ve Şedîd pâdişâh¹³⁵ oldılar. Ve Daḥḥâk kim anlara ⁽¹¹⁾nisbeti yuķaruda zıkr olunmışdı, Cemşid üstine göndürdiler.¹³⁶ Ol gelüp Cemşid'i¹³⁷ ⁽¹²⁾def' édüp,¹³⁸ kendüsi¹³⁹ salṭanat tahtına oturdı.¹⁴⁰

Meşnevî: Çü Şeddâd oldı cihân içre şâh

⁽¹³⁾Aña oldılar cümle şehler sipâh

Felek eyle kim cevır kıldı bedîd

⁽¹⁴⁾Ne Şeddâd ḳalsa gerek ne Şedîd

pinhân olduķdan soñra Biyürasb anı bulup, bıçķı ile iki bölüp pâre pâre eyledi dëdiler. B F (*Bu kısım F'de derkenardadır*); Biyürasb: (بيوراسب) B

126 Hāk: - B - F

127 rîz rîz: zîr ü zeber B

128 qarındaşıdır: qarındaşıdır B

129 Hādîs Yemâme'de: - B - F

130 Mârre her yerde kim adı anılır: Burada bir tercüme hatası olduġu görölmektedir; metnin Çaġatayca orijinalinde cümle şu şekildedir: "Mârre anda kim anıñ atı bile ayturlar" (Fç729a/20); anılır: (اکملور) B

131 çoġalup: çok olup B F

132 'Amalîḳ: (عمليق) B

133 bin: ibn-i K

134 oġlanları: oġulları B F

135 pâdişâh: şâh B

136 göndürdiler: gönderdiler B F

137 Cemşid'i: Cemşid B

138 def' édüp: ḳam' u def' êtdükden soñra B F

139 kendüsi: kendi B

140 oturdı: oturdı ve zevḳ u şâd-mânî eyledi B

Ḍahḥāk bin Mürdās

Çün Cemşid kāmından ⁽¹⁵⁾soñra tahta oturup zulm ü sitem āgāz eyledi, Ḥaḵ Te‘ālā Hūd Peygāmberi ¹⁴¹ göndürdi. ¹⁴² ⁽¹⁶⁾Şeddād anuñ da‘vetin kâbul eylemedi, ¹⁴³ [F5a] Ḥaḵ Te‘ālā ¹⁴⁴ anı ve kavmini riḥu'l-‘aḳīm ¹⁴⁵ ile [B9b] helāk ⁽¹⁷⁾eyledi. Ve Şeddād’uñ oğlu Mezīd pādīşāh oldu. Ve İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām ¹⁴⁶ anuñ ⁽¹⁸⁾zamānında geldi. Ve Yūsuf ‘aleyhi’s-selām daḥı anuñ zamānında geldi; ¹⁴⁷ ammā Hūd ‘aleyhi’s-⁽¹⁹⁾selām dinine girüp ölince Ḥaḍramūt’da ¹⁴⁸ oldu.

Ammā Ḍahḥāk’uñ saltanatı ve zulmi [K4b] ⁽¹⁾çoḵ zamān uzadı, şöyle kim ḥaḵ ‘aciz oldılar. Dêrler kim; Ḍahḥāk’uñ iki omuzunda ⁽²⁾bir maraz zāhir olmuşıdı ¹⁴⁹ kim aḡrısına ¹⁵⁰ âdemî-zād ¹⁵¹ beynisinden ġayrı nesne ⁽³⁾teskîn vermezidi. ¹⁵² Ba‘zı müverriḥler, anuñ iki omuzından iki yılan çıkup ⁽⁴⁾ġidālari âdem beynisi idi dêrler. ¹⁵³ Bārī beher taḳdīr ol her ¹⁵⁴ gün iki âdem öldürür ⁽⁵⁾idi. Günāhlu âdem bulunmasa ḵur’a şalıp sāyir ḥaḵdan katl ḵılurlardı. ⁽⁶⁾Sipāhān’da Gāve-i Āhenger’uñ bir oğlu bu cihetden katl olmuşıdı. İttifāk ¹⁵⁵ yine bir oğluna ⁽⁷⁾daḥı ḵur’a düşicek anuñ iḥtiyārı ḵal-mayup, çağırup feryād êdüp, ḥaḵa ⁽⁸⁾ta‘nlar ḵılup Ḍahḥāk’e söġdi. Êl daḥı ġayret êdüp, aña müttefīḵ olup, ¹⁵⁶ ⁽⁹⁾ḥurūc êdüp, ¹⁵⁷ Sipāhān vālīsini öldürüp Ḍahḥāk üstine yürüdiler. ¹⁵⁸ ⁽¹⁰⁾Bu ittifāk üzre bî- [B10a] nihāye ¹⁵⁹ ḥaḵ cem‘ oldu.

141 peygāmberi: peygamberi F

142 göndürdi: gönderdi B F

143 eylemedi: kıldı B ḵılmadı F

144 Te‘ālā: (تع) B

145 Bu ibare ile «وَفِي عَادِ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ» (“Âd kavminde de ibretler vardır. Hani onların üzerine köklerini kesen rüzgarı göndermiştik.” Zâriyât, 51/41) ayet-i kerimesine telmihte bulunulmuştur.

146 İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām: İbrāhīm Peygamber ‘aleyhi’s-selām B F

147 ve Yūsuf // geldi: - B - F

148 Ḥaḍramūt’da: Hızr ‘aleyhi’s-selām (موندده) B

149 olmuşıdı: oldı B F

150 aḡrısına: aḡrısınıñ define B F

151 âdemî-zād: âdem-zād F

152 vermezidi: eylemezidi B F

153 dêrler: dēdiler B

154 her: - F

155 ittifāk: - B

156 olup: - B - F

157 êdüp: eylediler B

158 yürüdiler: yürüdiler B F

159 bî-nihāye: bî-nihāyet B

Ferîdûn ki ba'zılar Cemşid nebîre⁽¹¹⁾sidür¹⁶⁰ dërler,¹⁶¹ ba'zılar Âbîten oğ-
lıdır dërler ki, anı Tahmûraş neslindendür dërler;⁽¹²⁾ol zamânda Dahhâk
vehminden çobanlar arasında gizlenmiş idi,¹⁶² anı arayup bulup⁽¹³⁾getürüp,
Gâve-i Âhenger¹⁶³ sipeh-sâlâr olup, demürciler bêline [F5b] bağladuğı¹⁶⁴
sahtiyânı⁽¹⁴⁾bir ağac başına bağlayup 'alem eyleyüp, Dahhâk'ün üstine yü-
rüdiler. Dahhâk dağı⁽¹⁵⁾halkı¹⁶⁵ kendüden yüz çevirdüklerini¹⁶⁶ bilüp, tur-
mağa mecâlî kalmayup¹⁶⁷ kaçdı. Âhir kıanda⁽¹⁶⁾vardıysa ardınca varup tu-
tup¹⁶⁸ Ferîdûn anı cezâsına yetürdi. Dahhâk'ün⁽¹⁷⁾salṭanatı zamânı biñ yıla
êrişdi.¹⁶⁹

Meşnevî: Felek çün olur zulm kıılmağa hâş
⁽¹⁸⁾Degül zâlim ü 'âdil andan hâlâş

Kılup kıatlı Dahhâk'i de toymadı
⁽¹⁹⁾Ferîdûn'ı dağı kıoruy kıoymadı

Ferîdûn

Eyü ahlâklı, 'âlim ü 'âdil pâdişâhdı. [K5a, B10b]⁽¹⁾'Adâletle 'âlem eh-
lini¹⁷⁰ hoş-hâl kıılup Dahhâk cevrenden olan zaḥmlara 'adl⁽²⁾ile merhem
urdu ve 'Amâlika'dan kıalan 'Âdileri def eyledi.¹⁷¹ Ve Gâve-i Âhenger'i¹⁷²
terbiyet¹⁷³⁽³⁾kılup ulu mertebeye yetiştürdi. Ve Gâve-i Âhenger'ün ol
'âlem kıılduğı sahtiyânı⁽⁴⁾teyemmünen ve teberrüken muraşsa' kıılup ih-
tirâm eyledi kim, tevâriḥde Direfş-i Gâvyânî dedükleri⁽⁵⁾oldur.

160 nebiresidür: nebiresi durur B

161 dërler: dërler ve B F

162 gizlenmiş idi: muḥtefi olmışıdı B F

163 Âhenger: Haddâd B

164 bağladuğı: bağladuqları B F

165 halkı: halk B

166 çevirdüklerini: çevirdükleri B

167 kalmayup: olmayup B F

168 tutup: tutdılar B

169 êrişdi: yetişdi B F

170 ehlini: halkını B

171 eyledi: êdüp B F

172 Âhenger'i: Âhenger B

173 terbiyet: terbiyetler B F

Ve Ferîdûn ‘âlemûn ekşer bilâdın¹⁷⁴ aldı. Ve anuñ üç¹⁷⁵ oğlu var idi: Ulusu⁽⁶⁾ Salm¹⁷⁶ ve ortancası Tûr ve kiçisi İrec.¹⁷⁷ Memâliki üçine kısmet⁽⁷⁾ kılup, Rûm¹⁷⁸ ve Mağrib’den Yemen haddine¹⁷⁹ varınca Salm’a vèrdi. Türkistân ve Çîn mülkin¹⁸⁰ (8) Tûr’a vèrdi. Ve Fârs ve ‘Irâk ve Hürâsân kim kendünün tahtı ve dârü’l-mülki idi, (9) İrec’e vèrdi. Çün İrec be-gâyet ‘âkil ve halûk idi, Ferîdûn sayır⁽¹⁰⁾ karındaşlarından anı artuk severdi. Bu cihetden anlar dâyim hased içre idi.¹⁸¹ [F6a] Ferîdûn⁽¹¹⁾ çün tahtını aña müsellemler kıldı, bunlar hasedden¹⁸² ittifâk édüp İrec’i öldür⁽¹²⁾ diler. Ferîdûn ol zamânda gâyetde¹⁸³ pîr olmuşıdı, anlardan intikâm [B11a] almağa kudreti⁽¹³⁾ yoğıdı,¹⁸⁴ bu vâkı‘adan ahvâli be-gâyet¹⁸⁵ harâb oldu. ‘Âkıbet İrec nesebinden⁽¹⁴⁾ Minûçihir kim İrec’ün nebîresi idi; anı terbiyet ve takvîyet¹⁸⁶ édüp, ‘azîm ‘asker⁽¹⁵⁾ koşup, varup ceddinün kanın taleb édüp Salm ve Tûr’ı katl etdi.¹⁸⁷ Andan⁽¹⁶⁾ soñra¹⁸⁸ Ferîdûn, Minûçihir’i velî‘ahd¹⁸⁹ kılup ‘âleme vedâ‘ eyledi.

Ve Ferîdûn’uñ⁽¹⁷⁾ pâdişahlığı beş yüz yıl idi.¹⁹⁰ Ve Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm ve Kârûn anuñ zamânında⁽¹⁸⁾ geldiler.¹⁹¹

Meşnevî: Ferîdûn ki ‘âlemde yaydı bisât

(19) Niçe ‘âlem ehline yètdi¹⁹² neşât

Anuñ da felek kıldı toprak yerin

[K5b] (1) Ne zâlim ne ‘âdil kımaz hîç birin

174 bilâdın: bilâdını B F

175 üç: üç K F

176 Salm: (سلم) B K F

177 ortancası Tûr ve kiçisi İrec: kiçisi İrec ve ortancası Tûr B F

178 Rûm: Rûm’ı B F

179 Yemen haddine: Yemen’e B F

180 mülkin: memleketini B F

181 idi: idiler B F

182 hasedden: hasedlerinden B F

183 gâyetde: be-gâyet B

184 yoğıdı: yokdı B

185 be-gâyet: gâyet F

186 takvîyet: (تقوي) B

187 katl etdi: katle yetişdüdi B F

188 soñra: - B

189 velî‘ahd: velî‘ahdı F

190 yıl idi: yıl etdi B

191 Mûsâ // geldiler: Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm anuñ zamânında idi ve Kârûn dañı anuñ zamânında idi. Tamâm oldu. B Mûsâ (عم) anuñ zamânında idi ve Kârûn dañı anuñ zamânında geldi. F

192 yètdi: yapıdı B F

Minûçîhr

İrec'ün kızı oğlu idi. ⁽²⁾Ba'zılar oğlunuñ ¹⁹³oğludur demişler. Ve ol ¹⁹⁴‘âlim ü ‘âdil pâdişâhdı. Fırât ⁽³⁾arkın ol kazıp ¹⁹⁵‘Irâk’a şu ilette. Ve bağ u bostân-lar tarh [B11b] édüp gül ⁽⁴⁾ve reyâhîn bağlarda ol ekdi. Ve çok dihkânlık âletin ol araya getürdi.

⁽⁵⁾Ve zamânında altmış yıl geçdükdün şofra Tür oğlu Efrâsiyâb ‘asker çeküp anuñ ⁽⁶⁾üzerine yürüdi, ¹⁹⁶ol dağı muqâbil olmayup, Taberistân câni-bine çekilüp, ⁽⁷⁾Âmû Şuyı’ndan ötesini aña müsellemler kıldı. Efrâsiyâb dağı bu şulha [F6b] râzi olup ⁽⁸⁾dönüp gitdi.

Hağ Te‘âlâ Mûsâ ‘aleyhi’s-selâmı ¹⁹⁷ve qarındaşı Hârûn’ı ¹⁹⁸Fir‘avn’a ¹⁹⁹gönderdi kim ⁽⁹⁾adı Velîd bin Muş‘ab idi ve ol Lâv bin Sâmlâdından idi kim Şeddâd anı ⁽¹⁰⁾Mısr hükûmetine göndermişdi. Ve Şu‘ayb bin Med-yen bin İsmâ‘îl anuñ zamânında mebcûs ⁽¹¹⁾oldı. Ve sipah-sâları Sâml ²⁰⁰Nerimân idi. Ve Zâl kim Rüstem’ün atasıdır, anuñ ⁽¹²⁾zamânında vücûda geldi. Ve Minûçîhr yüz yigirmi yıl pâdişâhlık kıldı. ²⁰¹

Meşnevî: ⁽¹³⁾Minûçîhr kim oldu ‘âlemde şâh
Aña oldılar cümle şehirler sipâh

[B12a] ⁽¹⁴⁾Aña hem vefâsızlık ²⁰²étte cihân
Kişiye cihân kalmadı ²⁰³câvidân

⁽¹⁵⁾Nûzar

Minûçîhr’ün oğludur. Atasından şofra mülk aña degdi, ammâ ol gâyetde ⁽¹⁶⁾‘ayyâş ve bî-pervâ kişi idi. Minûçîhr kuduğı rûsûm u kâ‘ideyi ²⁰⁴ol ri‘âyet

193 Oğlunuñ: Oğlunuñ F

194 Ve ol: - B - F

195 kazıp: kazup B F

196 yürüdi: yürüdi ve B yürüdi ve F

197 ‘aleyhi’s-selâmı: ‘aleyhi’s-selâm B

198 Hârûn’ı: Hârûn B

199 Fir‘avn’a: - K

200 bin: ibn-i B

201 pâdişâhlık kıldı: pâdişâhlık eyledi. Vallâhu a‘lem B pâdişâh oldu F

202 vefâsızlık: vefâsızlık F

203 Kişiye cihân kalmadı: Kimesneye kalmaz cihân B

204 rûsûm u kâ‘ideyi: kânûn u kâ‘ideyi B F

kılmadı²⁰⁵ (17)ve²⁰⁶ mülk ve sipāha hâlel yol buldı. ‘Âkıbet Efrâsiyâb anuñ üstine²⁰⁷ ‘asker çeküp, (18)gelüp²⁰⁸ anı tutup öldürdi ve on iki yıl İrân mülkinde tırup vîrânlık (19)kıldı. Vîrânlık²⁰⁹ şol hadde yetişdi ki az yerde âbâdânlık kıldı.

Ve ba‘zı tevârihde [K6a] (1)Nûzar’ı “Sû’-i²¹⁰ Zamân” dërler. Ve²¹¹ pâdişahlığı zamânını ba‘zılar altı ay ve ba‘zılar (2)iki yıl dërler. Ve Firdevsî *Şâhnâme*’de yedi yıldur dër.²¹²

Meşnevî: (3)Çü Nûzar’ğa düşdi cihân kişveri
Halâyık ferâgatden oldı berî

(4)Aña da cihândan vefâ yetmedi
Cihân içre bir dem qarâr etmedi

[B12b, F7a]

(5)Efrâsiyâb

Anı ba‘zılar Peşeng bin Tûr bin Ferîdûn oğlıdur dërler. Ve ba‘zılar (6)anuñ nisbetin Keyûmers’e çıkarurlar, ammâ evvelki kavlı şahîhrağdur.²¹³ Çün Efrâsiyâb (7)Nûzar’ı öldürdi, İrân mülkini bir mertebede harâb kıldı kim az yerde ma‘mûr kıldı. (8)Bağlarını bozdı ve kârizlerini yumdı ve ağaçlarını kesdi ve ‘imâretlerini (9)yıkdı.²¹⁴ Ol zamânda Sâm bin Nerîmân geçüp, oğlu Zâl kim Rüstem’ün atasıdur, (10)atası ta‘ziyetine meşgûl idi. Ve ba‘zılar dërler²¹⁵ ki; Zâl kendüsi ‘asker çeküp (11)Efrâsiyâb’ı İrân mülkinde²¹⁶ çıkardı. Ve ba‘zılar dërler ki; Zâb bin Tahmâsb kim (12)Minûçîhr’ün nebîresidür, hürûc kılup,²¹⁷ Efrâsiyâb anuñla tırışmayup,²¹⁸ (13)yüz çevirüp kendü mülkine ‘azîmet kıldı. Ve²¹⁹ Efrâsiyâb’uñ pâdişahlığı on iki yıl idi.

205 kılmadı: étmeyüp B étmedi F

206 ve: - B

207 üstine: üzerine B F

208 gelüp: - B

209 Vîrânlık: - B - F

210 sū’-i: (سود) B F

211 Ve: - B

212 Ve Firdevsî *Şâhnâme*’de yedi yıldur dër: Vallâhu a’lem B Ve Firdevsî *Şâhnâme*’sinde yedi yıl dër F

213 şahîhrağdur: şahîhrakdûr B F

214 yıkdı: yıkdı ve yağıdı B F

215 dërler: dëdiler B F

216 İrân mülkinde: İrân’dan B F

217 kılup: édüp B F

218 tırışmayup: tırışmayup B tırışmayup F

219 Ve: - K

⁽¹⁴⁾**Meşnevî** Çü Efrāsiyāb oldı ‘ālem şehi
Degül idi iş sırrınıñ āgehi

[B13a] ⁽¹⁵⁾ Cihān mülkin²²⁰ öz mülki kıldı gümān
Anı da aradan çıkardı zamān

⁽¹⁶⁾**Zāb bin Ṭahmāsb**

‘Ādil pādīşāhdı. Çok zamān Efrāsiyāb Īrān’da ⁽¹⁷⁾vīrān kılduğı yerlerüñ işlāhına²²¹ ve ta‘mīrine meşğül oldı kim fi’l-cümle ābādānlığa ⁽¹⁸⁾yüz ıttı. Dérler kim; yedi yıl ra‘iyyetden hārāc almadı ve ba‘zı hāzāyin kim ⁽¹⁹⁾Minū-çihr’den ve Nūzar’dan qalmış idi kim qal‘alar muhkemliginden Efrāsiyāb anı [K6b, F7b] ⁽¹⁾ele getürmemişdi,²²² ol hāzāyin ile Zāb bin Ṭahmāsb salṭanat esbābını²²³ ⁽²⁾düzüp ma‘āş geçürdi. Ve Zāl bin Sām aña hıżmetler²²⁴ kılup ve²²⁵ ol vīrān olan ⁽³⁾yerleri ‘imāret kıılmağda aña yardımlar eyledi.

Ve Zāb iki rūd-hāne kim²²⁶ aña Zābeyn ⁽⁴⁾dérler,²²⁷ Īrāq mülkinde çıkardı. Ve ba‘zılar Diyār-ı Bekr’de dérler. Ve kendü hayātında ⁽⁵⁾iken salṭanatı Gürşāsb’a teslim édüp²²⁸ ferāğat kūşesinde ‘ibādete meşğül ⁽⁶⁾oldı. Ve anuñ salṭanatı zamānını Benākiti bēş yıl dēmişdür. Ve özge [B13b] tevārīh-de⁽⁷⁾ otuzıldur.²²⁹

Meşnevî: Çü āfāk mülkine şāh oldı Zāb
⁽⁸⁾Düzetdi ne kim bozdı Efrāsiyāb
Olur zulm işinden eyü ‘adl işi
⁽⁹⁾Çü qalmaz ne zālīm ne ‘ādil kışi

220 mülkin: mülkini B F

221 işlāhına: işlāh B F

222 getürmemişdi: getürmişdi B getürememiş idi F

223 esbābını: esbābın B F

224 hıżmetler: hıdmetler B

225 kılup ve: kıılup B F

226 kim: - B

227 *Derkenarda*: “‘rūd-hāne’ ırmağ” K; “ırmağa ‘rūd-hāne’ dérler” F

228 édüp: eyleyüp B F

229 yıldur: yıldur dérler B F

Gürşâsb

Anuñ anası, İbn-i Yâmîn bin ⁽¹⁰⁾Ya'kûb 'aleyhi's-selâmuñ kızı idi. Ve atası Zâb bin²³⁰ Tahmâsb'ın karındaşı ⁽¹¹⁾idi. Çok tevârihde Rüstem-i Dâstân'ı anuñ neslindendür dâdiler.²³¹ Ammâ fakîr katında ⁽¹²⁾bu kavil ba'îd görünür; zîrâ Zâl kim Rüstem-i Dâstân'ın atasıdır, anuñ katında ⁽¹³⁾sipeh-sâlâr idi.

Ve Gürşâsb'ı *Güzîde*'de, belki çok tevârihde Minûcihr ⁽¹⁴⁾nebireligine çıkarıpdururlar.²³² Ve Rüstem'i Sâmbin²³³ Nerimân bin Eşreb bin Âbiten'e ⁽¹⁵⁾yêtürüpdururlar.²³⁴

Gürşâsb zamânında Efrâsiyâb yine çeri²³⁵ çeküp, İrân ⁽¹⁶⁾üstine gelüp, Gürşâsb'la maşâff kılup rezem düzdi ve Efrâsiyâb ⁽¹⁷⁾cenginde fevt oldu. Ve Zâl²³⁶ Zâbulistân'dan çeri çeküp, [B14a] gelüp [F8a] Efrâsiyâb'ı İrân'dan ⁽¹⁸⁾çıkkardı.

Ve Gürşâsb'ın saltanatı zamânında ihtilâf²³⁷ vardır. *Nizâmü't-Tevârih*'de ⁽¹⁹⁾ve Benâkitî'de yigirm²³⁸ yıldır. Ve *Güzîde*'de ve *Müntaḥab*'da altı yıl.²³⁹ Ve ba'zılar daḥı²⁴⁰ bēş yıl dēmişler.

[K7a]

⁽¹⁾**Meşnevî:** Çü Gürşâsb oldu cihân hüsrevi
Varıdı yine²⁴¹ şâhlar peyrevi

⁽²⁾Çıkkardı aradan sipihr-i dijem²⁴²
Yêtürdi aña da niçe dürlü ğam

230 bin: ibn-i K
231 dâdiler: dâdler B F
232 çıkarıpdururlar: çıkarurlar B F
233 bin: ibn-i B
234 yêtürüpdururlar: çıkarurlar B çıkarıpdururlar F
235 çeri: 'asker B F
236 Zâl: Zâl-ı Zer B F
237 ihtilâf: - F
238 yigirm: yigirmi B F
239 yıl: yıl dâdler B F
240 ve ba'zılar daḥı: dâdler ve ba'zı B dâdler ve ba'zılar F
241 Varıdı yine: Yine vardı K
242 dijem: (درم) B

(3) **İkinci tabaka Keyânilerdür.** Ve anlar toköz kişidür kim salṭanat kıldılar.²⁴³ (4) Ve ba'zılar İskender'i dahı anlardan tutup²⁴⁴ on dëmişler.²⁴⁵ Ve salṭanatları zamânında (5) iḥtilâf eylemişler.²⁴⁶ Bâri her²⁴⁷ taḳdîrle yëdi yüz yıldan artuḳdur.

Ve Keyânilerden evvel (6) kişi kim salṭanat kıldı,²⁴⁸ **Keyḳubād** idi.²⁴⁹ Ve anı Zâb bin Ṭahmâsb (7) oḒlı Minûçihr neslindendür dëdiler. Ekşer evḳât Ceyḫûn kenârında olup Etrâk'le²⁵⁰ (8) uruşurdu;²⁵¹ tâ şol vaḳte deĒin²⁵² kim [B14b] Pişdâdiler²⁵³ dükenüp,²⁵⁴ Efrâsiyâb yine (9) Tûrân'dan 'asker çeküp İrân ḳaşdına yürüdi.²⁵⁵ Ve Keyḳubād ol vaḳt Kûh-ı Elbürz'de (10) idi. Zâl, Rüstem'i göndürüp,²⁵⁶ varup Keyḳubād'ı getürüp, başına tâc ḳoyup, İrân (11) salṭanatın aña müselleḡ ḳılıp,²⁵⁷ Efrâsiyâb üzerine yürüyüp Efrâsiyâb'ı²⁵⁸ İrân'dan (12) ḳıḳardılar. Ve Rüstem ol cenkde bahâdîrlîḳlar gösterüp, şoñra Keyḳubād Rüstem'e²⁵⁹ cihân (13) pehlivânlığın²⁶⁰ vërdi,²⁶¹ sipeh-sâlâr ḳıldı.

Ve Loḳmân Ḥakîm [F8b] ve Eşmüyîl PeyĒamber²⁶² ve Ṭâlût (14) anuñ zamânında geldiler. Ve ba'zılar Ḥarḳîl ve Hızr ve İlyâs ve Elyesa' dahı anuñ zamânında (15) geldi dëdiler. Ve ba'zılar Yûnus PeyĒamber'i²⁶³ dahı²⁶⁴ dëdiler. Ve Keyḳubād yüz yigirm²⁶⁵ yıl pâdişâhlîḳ eyledi.²⁶⁶

243 ḳıldılar: sürdiler B F

244 tutup: tutupdur B F

245 on dëmişler: Ol vech üzerine on kişi olur B F

246 eylemişler: vardur B

247 her: beher B F

248 ḳıldı: eyledi B F

249 **Keyḳubād** idi: **Keyḳubād**'dur B F

250 Etrâk'le: muttaşıl Etrâk'le B F

251 uruşurdu: cenk êderdi B F

252 deĒin: dek B F

253 Pişdâdiler: (پشداردیلر) B

254 dükenüp: tükëüp B F

255 yürüdi: yürüdi F

256 göndürüp: gönderüp B F

257 ḳılıp: ḳılıp ol dahı B F

258 Efrâsiyâb'ı: - B - F

259 Rüstem'e: aña B F

260 pehlivânlığın: pehlivânlığı B pehlivânlığını F

261 vërdi: vërdi ve B F

262 PeyĒamber: PeyĒamber F

263 PeyĒamber'i: PeyĒamber'i B

264 K32a/3

265 yigirm: yigirmi B F

266 eyledi: eyledi dëdiler B eyledi dërler F

(16) **Meşnevî** Çü²⁶⁷ düzdi cihân pür-meniş Keykubâd
Sürûd-ı²⁶⁸ Keyânî ile irdi şâd

(17) Velî kıldı çarh-ı muhâlif siper²⁶⁹
Anuñ dañı hînâ-gerin²⁷⁰ nevha-ger

[B15a] **Keykāvūs** (18) kim²⁷¹ ba‘zılar Keykubâd’uñ oğlı²⁷² ve ba‘zılar ne-
biresidür dëdiler; çün Keykubâd’uñ velî‘ahdı²⁷³ (19) idi, anuñ yerine salţanat
tahtına oturdı. Ve ol muhtelif-mizâc²⁷⁴ ve münkalib-rây kişi idi. [K7b]
(1) Bâ-vücûd-ı²⁷⁵ ‘azîm salţanat niçe kerre kendüyi mühlikelere bırağup,²⁷⁶
bendlere düşüp,²⁷⁷ (2) Rüstem halâş eyledi.²⁷⁸ Biri²⁷⁹ Mâzenderân kayıdırur
kim Firdevsî *Şāhnāmē*’de²⁸⁰ diyüpdurur²⁸¹ kim: (3) Heft-ḥvān²⁸² Yolu ile va-
rup anı²⁸³ kırtardı.²⁸⁴ Ve yine Yemen’de Zü’l-Ez‘ār-ı Ḥimyerî kim (4) Ye-
men şāhiydı,²⁸⁵ anı ve cemî‘-i erkân-ı devletini tutup kayd kıldı.²⁸⁶ Anda
dañı Rüstem (5) varup Zü’l-Ez‘ār’la muşālaḥa edüp, Sūdāye ki Zü’l-Ez‘ār’uñ
(6) kıızı idi,²⁸⁷ Keykāvūs’a alup anı ve âdemlerini²⁸⁸ çıkardı. Keykāvūs dañı
(7) bu şükrāneye kıız²⁸⁹ qarındaşı kıızı Mihr-nāz’ı Rüstem’e vërüp anı²⁹⁰ si-
peh-sālār⁽⁸⁾ lıktan salţanat pāyesine yëtürdi.

267 Çü: Çı B

268 Sürûd-ı: Sürûdı K

269 siper: seyr K F

270 hînâ-gerin: ḥunyâ-gerin F

271 kim: - B

272 oğlı: oğlıdur B F

273 velî‘ahdı: velî‘ahd B

274 muhtelif-mizâc: muhtelif-mizâc ve mütelevvin-ṭabî‘at B F

275 bâ-vücûd-ı: Ve bâ-vücûd-ı B

276 bırağup: bırağup B

277 düşüp: düşdi şöıra B F

278 Rüstem halâş eyledi: Rüstem-i Dâstân aña halâş êtdi B

279 biri: cümleden biri B F

280 *Şāhnāmē*’de: (شاهنامه ده) B

281 diyüpdurur: diyüpdür B F

282 Heft-ḥvān: Heft-ḥān B

283 anı: anı Rüstem B Rüstem anı F

284 kırtardı: halâş eyledi B F

285 şāhiydı: pādīşāhi idi B F

286 kıldı: eyledi B F

287 Sūdāye ki Zü’l-Ez‘ār’uñ kıızı idi: Zü’l-Ez‘ār’uñ kıızı Sūdābe B Zü’l-Ez‘ār’uñ kıızı Sūdāye’yi F

288 âdemlerini: âdemilerini F

289 kıız: (فر لعدن) B

290 anı: - B - F

Ve Keykāvūs'un Sūdāye'den gayrı anadan ⁽⁹⁾Siyāvūş [B15b] adlı [F9a] bir oğlu varıdı kim Yūsuf 'aleyhi's-selāmdan sonra anuñ gibi ⁽¹⁰⁾cemil yigit gelmemiş idi. Ve anı Rüstem şaklayup terbiyet kılılmış idi. Sūdāye kim ögey ⁽¹¹⁾anası idi, aña 'aşık olup andan murādın²⁹¹ hâşıl edemedügi ecilden anı Keykā⁽¹²⁾vūs katında kendüyle²⁹² müttehem edüp kovladı. Ve Siyāvūş dañı kendüi ol töhmetden ⁽¹³⁾berī etmegiçün kendü irādetiyle oda girdi. Çün Siyāvūş ol töhmetden berī idi, ⁽¹⁴⁾od aña zarar edüp yakmadı.²⁹³

'Aķıbet atasının haķā rāyı ve mütelevvin²⁹⁴ mizācından ⁽¹⁵⁾vehm edüp, kaçup Tūrān'da Efrāsiyāb katına vardı. Ve Efrāsiyāb aña i'zāz u ⁽¹⁶⁾ikrām edüp, kızın²⁹⁵ vērüp Türkistān vilāyetini aña müselleme kıldı. Ammā katındaşı ⁽¹⁷⁾Garsivar'un²⁹⁶ hasedinden²⁹⁷ anı kovlayup, yaramaz anlatduğı-nı taķķık etmeyüp anı bī-günāh ⁽¹⁸⁾öldürdi. Şonra Efrāsiyāb kızından Siyāvūş'un bir oğlu toğup adını ⁽¹⁹⁾Keyhūsrev kodılar.²⁹⁸ Bulūğ haddine yetişdükden sonra Giv bin [B16a] Gevzerz-i Kişvāz Sipāhān'dan [K8a] ⁽¹⁾yaluñuz gelüp, Keyhūsrev'i ve anasını alup, kaçup İrān'a iletirdi. Ve²⁹⁹ Rüstem, Siyāvūş ⁽²⁾ķanını taleb eyleyü³⁰⁰ Tūrān'a ķeri³⁰¹ ķeküp bī-nihāyet katlı kıldı. ³⁰²Ve Efrāsiyāb Tūrān'dan³⁰³ kaçup, Efrāsiyāb İrān'ı harāb eddügi gibi Rüstem dañı ⁽³⁾Tūrān'ı harāb edüp gitdi.

Ve Keykāvūs'un fāsīd hayālātından biri dañı budur kim; ⁽⁴⁾şandūķa gırüp, [F9b] dört kūşesine kerkesler bağlayup, "Göge ķıķarın." diyüp³⁰⁴ ⁽⁵⁾havāya ağıdı. Kūşlar yorulduķdan sonra anı yine yere bıraktılar.

Çün Keykāvūs ⁽⁶⁾ķāyetde pīr oldı, Keyhūsrev'i velī'ahdı kılup dirliğinde³⁰⁵ anı pādīşāh eyledi. ⁽⁷⁾Ve anuñ zamānında peygāmblerden³⁰⁶ Dāvūd

291 murādın: murād B F

292 kendüyle: - B

293 edüp yakmadı: yetişdürmedi B F

294 mütelevvin: televvün K

295 kızın: kızın aña B

296 Garsivar'un: (كرشيزك) B

297 hasedinden: hasedden K

298 kodılar: kıldılar B

299 ve Rüstem: Rüstem B F

300 eyleyü: eyleyüp B F

301 ķeri: 'asker B F

302 kıldı: eyledi B F

303 ķeri ķeküp // Tūrān'dan: (K'da derkenardadır.)

304 diyüp: diyü B F

305 dirliğinde: ve pirliginde B

306 peygāmblerden: peygāmblerden F

ve Süleymân ‘aleyhime’s-selâm geldiler. Ve Loḡmân ⁽⁸⁾Ḥakīm dahı anuñ zamânında geldi. Ve âşârından Raşad’dur kim Bâbil’de düzmişdür, ⁽⁹⁾şimdiki hâlde aña Tel-i ‘Urḡûn dërler.

Ve Siyâvûş için bir mâtem tütulup⁽¹⁰⁾dur kim ‘âlemde hergiz anuñ gibi mâtem tütulmamışdur. Tevâriḡ ehli müttefiḡlerdür kim ⁽¹¹⁾saç kesmek ve ḡara geymek³⁰⁷ ve gök geymek ol mâtemden ḡalmışdur. **[B16b]** Ve Key-kāvûs yüz elli ⁽¹²⁾yıl pâdişâh oldu.

Meşnevî: Çü Keykāvûs oldu serîr üzre zîb³⁰⁸

⁽¹³⁾Niçe gün aña çarḡ vèrdi firîb

Egerçi semâya yetürdi³⁰⁹ anı

⁽¹⁴⁾Semâdan velî yère urdı anı

Keyḡüsrev

Çün Gîv anı Tûrân’dan getürüp ⁽¹⁵⁾Îrân’da salṡanat taḡtına oturdu,³¹⁰ Ferâmerz’le Tûs’ı Efrâsiyâb def’ine göndürdi.³¹¹ ⁽¹⁶⁾Ve ol ikisinüñ Keyḡüsrev’e ḡarâbetleri varıdı. Bunlara vaşiyet eyledi ki: “Tûrân’da ⁽¹⁷⁾Siyâvûş neslinden Ferûd adlu bir kimesne vardur, zinhâr aña zarar yetürmeñüz.”³¹² Bunlar ⁽¹⁸⁾Tûrân’a varıcaḡ Ferûd bunlara el vèrmeyüp, ‘inâd ve nizâ‘ zâ-hir eyleyüp, âḡirü’l-emr ⁽¹⁹⁾ele gelüp Tûs sa’yıyla ḡatle yetişdi. Bunlar dahı Efrâsiyâb’la tûruşup uruşup,³¹³ **[K8b]** ⁽¹⁾şınup ḡaçup **[F10a]** Keyḡüsrev’e geldiler. Keyḡüsrev dahı Tûs’a ḡazab édüp ḡabs emr eyledi. ⁽²⁾Ve Tûs dahı araya dilekciler bıraḡup,³¹⁴ ‘afv ṡaleb édüp **[B17a]** yine Efrâsiyâb cengi-ni boynına ⁽³⁾aldı. Keyḡüsrev³¹⁵ anı bendden çıkarup, tekrâr ‘asker ḡoşup Efrâsiyâb üzerine ⁽⁴⁾göndürdi;³¹⁶ bu def’a yine Efrâsiyâb’a zafer bulmadı. ‘Âḡıbet Keyḡüsrev kendüsi ‘azîm ‘asker ḡeküp,³¹⁷ Efrâsiyâb üzerine yürü-

307 geymek: - B - F

308 Çü Keykāvûs oldu serîr üzre zîb: Çü Kāvûs mesned üze buldı zîb K

309 yetürdi: yetişdürdi B F

310 oturdu: oturup B F

311 göndürdi: gönderdi B F

312 yetürmeñüz: yetürmeyesiz B F

313 tûruşup uruşup: cenk édüp B F

314 bıraḡup: bıraḡup B

315 Keyḡüsrev: Ve Keyḡüsrev B F

316 göndürdi: gönderdi B F

317 Efrâsiyâb’a zafer // ḡeküp: (K’da derkenardadır.)

yüp, Efrâsiyâb'ın muķâbeleye ⁽⁵⁾ķudreti olmayup cenkden yüz döndürüp kaçdı. Efrâsiyâb her ne yere ⁽⁶⁾gitdi ise ³¹⁸ Keyķūsrev ardınca varup bir niķe ³¹⁹ kerre ķuruşup uruşdılar. ³²⁰ Dāyimā zafer ⁽⁷⁾Keyķūsrev'ün oldı.

Bir def'a H'vārezm'de ķuruşdılar; Şide kim Efrâsiyâb'ın oğlı ⁽⁸⁾idi, anda ķatle yetiştı. Efrâsiyâb andan dağı kaçup 'Irāk-ı 'Acem cānibine ⁽⁹⁾müteveccih oldı. Keyķūsrev dağı ardınca varup, tā Āzerbāycān'a varup, Āzerbāycān'da ⁽¹⁰⁾yine uruşup, 'ākıbet Efrâsiyâb, Keyķūsrev elinde maķtül oldı. ³²¹

Ve Rüstem'ün ³²² ⁽¹¹⁾niķe kerre cenkleri Efrâsiyâb ve Gevzerz-i Kişvâz ³²³ ve Pîrân-ı Vîseh ³²⁴ ve ³²⁵ Bîjen'ün ⁽¹²⁾Īrân-zemîne varup, ķaplanlar öldürüp, ³²⁶ Menije anı Tûrân'a iletüp, [B17b] Efrâsiyâb ⁽¹³⁾bendine düşüp ve Rüstem bāzîrgān şüretiyle varup Bîjen'i bendden ĥalāş ⁽¹⁴⁾ķılduđı, ³²⁷tevārîķ ve *Şāhnāme* ³²⁸ mażmûnı üzre Keyķūsrev zamānında vāķi' olmışıdı.

⁽¹⁵⁾Ķün Keyķūsrev'ün ĥatırı Efrâsiyâb ıztırābından emîn oldı, Loh-rāsb kim ⁽¹⁶⁾Keyķubād neslinden idi; pādîşāhlıđa oturdup, ³²⁹ [F10b] kendü salţanat terkin ķılup ³³⁰ ⁽¹⁷⁾ĥalk içinden ³³¹ ĥāyib oldı. Ba'zılar anı peygamber ³³² idi dēdiler. Ammā ol ķadar ⁽¹⁸⁾āşār ve yaĥşı sıfatı varıdı ³³³ kim Keyānilerde anuñ gibi pādîşāh gelmedi. Ba'zılar dēdiler kim; ⁽¹⁹⁾Süleymān 'aleyhi's-selāmdan kaçup, Belķ nāĥiyesinde varup helāk oldı.

Ve Keyķūsrev'ün [K9a] ⁽¹⁾pādîşāhlıđı zamānı altmış yıl idi. Ve anuñ zamānında enbiyādan Süleymān 'aleyhi's-selām ⁽²⁾ve aĥbārdan Silūfi ve ĥükemādan ³³⁴ Fîşāĥūraş idi.

318 Efrâsiyâb her ne yere gitdi ise: - B - F

319 niķe: nice B F

320 ķuruşup uruşdılar: uruşup duruşdılar F

321 maķtül oldı: ķatle yetiştı B F

322 Rüstem'ün: Rüstem-i Destān'ın B F

323 Gevzerz-i Kişvâz: Gevzerz ve Kişvâz K

324 Pîrân-ı Vîseh: Pîrân ve Vîseh K F

325 ve: ile ve B F

326 öldürüp: öldürdüğün B F

327 ķılduđı: ētdüđi B F

328 *Şāhnāme*: *Şāhnāme*'yi B

329 oturdup: oturdı B F

330 ķılup: urup F

331 içinden: içinde B

332 peygamber: peygāamber B

333 āşār ve yaĥşı sıfatı varıdı: yaĥşı sıfatı ve eyü āşarı var idi B F

334 ĥükemādan: ĥükemādı K

Meşnevî: Yine oldı Keyhüsrev-i pāk-rāy

⁽³⁾Cihān kişveri³³⁵ içre ol³³⁶ ketḥudāy³³⁷

Ve likin bu zāl uştulum eyledi

Cihāndan anı daḥı kem eyledi

[B18a] ⁽⁴⁾**Lohrās bīn Ervend**³³⁸

Keykāvūs'un küçük ıarındaşı oğlu idi. Dārü'l-mülki Belḥ idi. ⁽⁵⁾Ālemün ekşer bilādın açdı.³³⁹ Ammā çün ataları salṭanat kılmamışdı ve Keyhüsrev'ün ⁽⁶⁾daḥı oğlu yoğıdı,³⁴⁰ mülki aña vëricek ḥalka güç³⁴¹ geldi. Ve ol daḥı bu işi fehm ⁽⁷⁾ëdüp ḥalkla bir vechile³⁴² ma'āş eyledi kim cümlesi rāzī vü şākır olup cān u gönülden³⁴³ ⁽⁸⁾muḥabbet eylediler.³⁴⁴

Ve mülk açmağının ciheti³⁴⁵ ol idi kim, iki oğlu varıdı: Güştāsb ve Razīn. ⁽⁹⁾Aña bir sehv düşdi kim, kendü oğlanlarından Keykāvūs etbā'ına³⁴⁶ memālīkūn³⁴⁷ eyülerin ⁽¹⁰⁾vërdi. Bu cihetden Güştāsb, çün³⁴⁸ be-ğāyet reşid ve bahādır kişi idi, taḥammül ëdemeyüp³⁴⁹ ⁽¹¹⁾andan gidüp Rüm'a vardı. Anda aña³⁵⁰ eyü işler el vërdi; **[F11a]** ejdehā³⁵¹ ve gergedan ⁽¹²⁾öldürmek gibi, daḥı niçe bunun gibi³⁵² bahādırılıklar.³⁵³ Bārī beher taḳdır Qayşer aña kızın vërüp ⁽¹³⁾gü-yegü ëdindi. Ve ol aradan bu intikāmı almağa Rüm'dan çeri çeküp Ḥorāsān **[B18b]** ⁽¹⁴⁾üstine yürüdi. Atası daḥı öz ğalaṭın bilüp, anı velī'ahd³⁵⁴ kılup,

335 kişveri: kişvere B

336 ol: olan B

337 ketḥudāy: kedḥudāy B

338 **Lohrās bīn Ervend: Lohrās b**

339 açdı: musaḥḥar eyledi B F

340 yoğıdı: yok idi B F

341 güç: güc B F

342 vechile: vech üzre B F

343 gönülden: dilden B F

344 muḥabbet eylediler: dilediler K

345 ciheti: sebebi B F

346 etbā'ına: ittibā'ına B

347 memālīkūn: memālik K

348 Güştāsb çün: çün Güştāsb B F

349 ëdemeyüp: ëdmeyüp B F

350 aña: - B

351 ejdehā: ejderhā F

352 niçe bunun gibi: bunun gibi niçe F

353 bahādırılıklar: bahādırılıklar eyledi B F

354 velī'ahd: velī'ahdı B

pâdişahlığını^{355 (15)} aña vèrüp, kendüsi dahı be-ğâyet pîr olmışıdı; bir küşe tı-
tup 'ibâdete meşğûl⁽¹⁶⁾ oldu.

Ve Buhtu'n-Naşr³⁵⁶ bin Gevzerz kim 'âlemün bir harâblığı dahı dèrler
kim anuñ zulminden⁽¹⁷⁾ oldu,³⁵⁷ Lohrâsb' uñ gümâştesi idi kim iki kerre Bey-
tü'l-Makdis'i³⁵⁸ yerle berâber eyledi^{359 (18)} ve Dânyâl Peyğamber³⁶⁰ ile Üzeyir
Peyğamber'i,³⁶¹ 'aleyhime's-selâm,³⁶² esîr kıldı. Bu cihetden⁽¹⁹⁾ dèrler ki; bir
yıl yâ üç yıl şüreti meşh oldu ve andan şofıra Dânyâl Peyğamber'i [K9b]⁽¹⁾
koyıverdi. Ve Dânyâl çeri çeküp Buhtu'n-Naşr³⁶³ üstine yürüdi. Ve ol kaçup,
(2) Hûzistân³⁶⁴ Kâl'ası'nı berkidüp ve Dânyâl³⁶⁵ kâl'ayı alup anı helâk eyledi.
Ve lâkin⁽³⁾ Buhtu'n-Naşr³⁶⁶ bâbında söz çok³⁶⁷ olduğı ecilden bu muhtaşarda
yazılmadı.

Çün Lohrâsb⁽⁴⁾ tahtını Güştâsb'a teslim eyledi ve kendüsi Belh'de
'ibâdete meşğûl oldu. Ve Güştâsb⁽⁵⁾ ba'zı bilâd fethine meşğûl iken Ercâsb
gelüp Lohrâsb'ı öldürüp [B19a] Belh'i aldı.

(6) Ve Lohrâsb' uñ saltanatı zamânında enbiyâdan³⁶⁸ Üzeyir ve Eremyâ
ve Dânyâl 'aleyhimüs-selâm varıdı.^{369 (7)} Ve pâdişahlığı zamânı yüz yigirm³⁷⁰
yıl idi.

Meşnevî: Yine oldu Lohrâsb şâhib-serîr

[F11b]⁽⁸⁾ Ki oldu elinde selâtin esîr

Ne mülki amân buldı Güştâsb'dan

(9) Ne cânı halâş oldu Ercâsb'dan

355 pâdişahlığını: pâdişahlığı B F

356 Buhtu'n-Naşr: Buht-ı Naşr B F

357 harâblığı dahı // oldu: harâblığına dahı ol sebep olmuşıdı B F

358 Beytü'l-Makdis'i: Beytü'l-Mukaddes'i B F

359 eyledi: eylemişdi B F

360 Peyğamber: Peyğamber B

361 peygamberi: peygamber B

362 'aleyhime's-selâm: 'aleyhi's-selâm B

363 Buhtu'n-Naşr: Buht-ı Naşr B

364 Hûzistân: (حوزستان) K (خوزستان) B F

365 Dânyâl: Dânyâl (عم) F

366 Buhtu'n-Naşr: Buht-ı Naşr B

367 çok: be-ğâyet çok B F

368 enbiyâdan: - B - F

369 varıdı: varıdılar B F

370 yigirm: yigirmi F

Güştäsb

Çün Haleb mülkinde tahta oturdu ⁽¹⁰⁾ve Zerdüşť Hakîm anuñ zamânında zühûr êdüp ve ol gebr dîninde riyâzetler ve mücâ⁽¹¹⁾hedeler çeküp, Zend kitabın³⁷¹ taşnîf êdüp hâlkı ol dîne da‘vet kıldı.³⁷² Çün hakîm ⁽¹²⁾idi, riyâzet ciheti ile hâlkı şayd³⁷³ eylemiş idi. Ve Güştäsb‘ı dağı firifte kılup ⁽¹³⁾kendü dînine koyup, hâlkı dağı ol dîne koydı. Ve Rûm‘da Kayşer‘e dağı âdem göndürüp³⁷⁴ ⁽¹⁴⁾anı dağı bu dîne da‘vet kıldı. Kayşer, Ferîdün ‘ahd-nâmesin gösterdi kim;³⁷⁵ “Rûm ⁽¹⁵⁾kayşerleri her ne dînde kim ola, kimesne anlara [B19b] tağyîr vermeye.”³⁷⁶ Ve ol dağı ceddî fermânına ⁽¹⁶⁾inşiyâd êdüp, ol teklîfden³⁷⁷ geçüp ve kendüsi İştâhr tahtında oturup Zend kitabını ⁽¹⁷⁾oğumağa meşğûl oldu.

Ercâsb bin³⁷⁸ Efrâsiyâb kim Türk pâdişâhı idi, nite kim ⁽¹⁸⁾yuğaruda³⁷⁹ zıkr olundu, vilâyeti hâlî bulup, Belh‘i alup, Lohrâsb‘ı öldürüp, kızlarını kim ⁽¹⁹⁾Güştäsb‘uñ kız qarındaşları idi, esîr kılup,³⁸⁰ Belh‘i yıkup, çok ğanâyimle dönüp [M9b]* ⁽¹²⁾mülkine gitmiş idi. Güştäsb işîdüp intikâm için Rüstem‘e hükûm göndermiş idi. Ve Rüstem ⁽¹³⁾anuñ hükmine inşiyâd etmeyüp Zâbulistân‘dan gelmedi. Kendü oğı İsfendiyâr kim Qal‘a-i Sefîd ⁽¹⁴⁾hişârında³⁸¹ mahbûs idi; mülk va‘desi [F12a] kılup, ‘asker koşup Ercâsb intikâmına gönderdi. ⁽¹⁵⁾İsfendiyâr dağı varup Ercâsb‘ı öldürüp, Tûrân mülkini nihâyetine varınca alup, kız qarındaş⁽¹⁶⁾ların³⁸² esîrlikten çıkarp, ‘azîm ğanâyimle gelüp saltanat³⁸³ istid‘âsı kılacak, Güştäsb yâ Rüstem ⁽¹⁷⁾anuñ hükmine icâbet kılmadığı ecilden³⁸⁴ veyâ mülk [B20a] ü saltat-

371 kitabın: kitabını B F

372 kıldı: eyledi B F

373 şayd: teşhîr B F

374 göndürüp: gönderüp B F

375 gösterdi kim: gösterdi. Gördi ki B F

376 kim ola // vermeye: olursa kimse anlara ta‘arruz êdüp tağyîr vermeyeler demiş B F

377 teklîfden: teklîfinden B

378 bin: ibn-i K

379 yuğaruda: yuğarıda B

380 kılup: êdüp B F

* Kahire nüshasındaki eksik varak, Madrid nüshasının 9b yüzünün 12. satırından 10b yüzünün 8. satırına kadar olan kısım tamamlanmıştır. Konuyla ilgili açıklama için bk. Giriş - Nüshaların Tavsifi.

381 Qal‘a-i Sefîd hişârında: Qal‘a-i Sefîd‘de B F

382 qarındaşların: qarındaşlarını B F

383 saltanat: mülk B F

384 icâbet kılmadığı ecilden: itâ‘at kılmadığı cihetden B F

natdan³⁸⁵ geçmediği cihetden İsfendiyâr'ı⁽¹⁸⁾ Rüstem cengine göndürdü³⁸⁶ kim anuñ tarafından hâtır³⁸⁷ cem' degül idi kim bir uğurdan anı dañı def⁽¹⁹⁾ edüp ferâgatle pâdişâhlık êde. Ol dañı kām u nā-kām Rüstem üstine³⁸⁸ varup, Rüstem aña [M10a] ⁽¹⁾karşu varup,³⁸⁹ tã'at ve³⁹⁰ 'özü'ahlıqlar³⁹¹ gösterüp, hürmet ve ta'zimler eyleyüp³⁹² Güştâ⁽²⁾sb hizmetine³⁹³ varmasını³⁹⁴ kabûl eyledi. Ve ol gâyet-i gurûrından pehlivânlık göstermeğiçün³⁹⁵ Rüstem'den ⁽³⁾cenk diledi³⁹⁶ ki Rüstem'i zûr-ı destle³⁹⁷ tutup ala gide. Ve Rüstem gâyetde pîr olmuşdı, aña harîf ⁽⁴⁾olımazdı.³⁹⁸ Zâl tedbiri ile yâhûd Sîmurğ mededi ile, bârî beher taqdir hîle kılup³⁹⁹ ⁽⁵⁾İsfendiyâr'ı helâk eyledi. Çün⁴⁰⁰ Firdevsî *Şāhnāme*'de diyüpdür, be-gâyet meşhûrdur, şerhi ⁽⁶⁾hâcet degüldür. El-kışsa; Güştâsb bu haberden vâkıf olıcağ⁴⁰¹ bu işden gâyetde peşimân ⁽⁷⁾olup, İsfendiyâr'ın oğlu Behmen'i vel'ahd kılup [B20b] saltanat terkin eyledi.

Ve hükemâdan Soğrâ⁽⁸⁾ kim Fîşâğûr⁴⁰² şakirdi idi ve Câmâsb kim ser-â-med-i zamân idiler, Güştâsb zamânında ⁽⁹⁾geldiler.⁴⁰³ [F12b] Ve Güştâsb'ın⁴⁰⁴ âşârından Semerķand Qal'ası'dur⁴⁰⁵ ve Dîvâr kim İrân'la Tûrân mâ-beyninde çekilmişdür ⁽¹⁰⁾ve Nesâ şehri ve Beyzâ şehridür kim⁴⁰⁶ ekşer ekâbir ü eşrâf andandurlar.⁴⁰⁷ Ve Güştâsb'ın saltanatı ⁽¹¹⁾zamânı yüz yigirmi yıl idi.

385 mülk ü saltanatdan: mülk-i saltanatdan B

386 göndürdi: gönderdi B F

387 hâtır: hâtır M

388 üstine: üzerine B F

389 karşu varup: istikbâl edüp B F

390 tã'at ve: - B - F

391 'özü'ahlıqlar: 'özü'ahlıqlık B F

392 ta'zimler eyleyüp: ta'zim edüp B F

393 hizmetine: hizmetine B F

394 varmasını: - B

395 gurûrından pehlivânlık göstermeğiçün: gurûr-ı pehlivânlıktan M

396 diledi: taleb eyledi B F

397 zûr-ı destle: darb-ı destle B F

398 olımazdı: olunmaz idi B

399 hîle kılup: hîle ile B F

400 Çün: - B - F

401 olıcağ: olıcek F

402 Fîşâğûr: (فیثاغورث) B Fîşâğûra's'ın F

403 geldiler: idiler M

404 Güştâsb'ın: Güştâsb M

405 qal'asıdur: (قلعه سر) B

406 kim: - B

407 andandurlar: andandur B F

Meşnevî: Çü Güştâsb düzdi serîr üzre bezm

⁽¹²⁾Felek kıldı anuñ da katline ‘azm

‘Adem oldı kânûn-ı Güştâsbî

⁽¹³⁾Anuñ gibi ki âyîn-i⁴⁰⁸ Lohrâsbî

Behmen

Pâdişâh olduğdan sonra ‘adl-âyîn ⁽¹⁴⁾kıldı. Ve evvel ‘azîmet ki kıldı Zâbulistân’a, atası İsfendiyâr kanını⁴⁰⁹ taleb eyledi. Çün ol ⁽¹⁵⁾zamân⁴¹⁰ Rüstem⁴¹¹ geçmişdi, oğlu Ferâmerz’i yâ küçük karındaşı⁴¹² Zevâre’yi dâra [B21a] aşup ve Zâl’ı tıutup ⁽¹⁶⁾kayd edüp ve⁴¹³ yine âzâd eyledi.

Ve ‘Acemler anı çok mülk taşarruf eline getürdüğü⁴¹⁴ cihetden⁴¹⁵ Dırâzdest ⁽¹⁷⁾dédiler. Ve Buht-ı Naşr oğlu Naşr’ı Bâbil’den ‘azl kılup⁴¹⁶ ve Gehreşt’i kim Câmâsb nebîrelerindendür ve anası ⁽¹⁸⁾Benî İsrâ’îl neslinden birinüñ⁴¹⁷ kızı idi, anı Şâm riyâsetine⁴¹⁸ göndürüp⁴¹⁹ buyurdi kim; varup ⁽¹⁹⁾Benî İsrâ’îl kavmiyle Beytül-Mağdis’i⁴²⁰ ma’mûr eyleyeler. Ve Behmen’ün anası⁴²¹ Tâlût neslinden ve haremî Urcî‘ân⁴²² [M10b] ⁽¹⁾bin⁴²³ Süleymân ‘aleyhi’s-selâmuñ nejadından idi.⁴²⁴ İki oğlu varıdı: Biri Sâsân ve biri Dârâb. Ve üç ⁽²⁾kızı vardı: Hümây ve Fernek ve Behmen-duht.⁴²⁵ Sâsân zâhid ve müttakî kişiydi,⁴²⁶ mülke iltifât ⁽³⁾etmeyüp küşe tıutdı. Ve Hümây’ı kim⁴²⁷ Behmen kendü ‘ağdine kıymış idi, [F13a] maraz-ı⁴²⁸ mevteinde tâcını

408 ki âyîn-i: (كاین) B

409 kanını: (قانون) B kanın F

410 zamân: zamânda B F

411 Rüstem: - F

412 karındaşı: karındaşını B

413 ve: - B - F

414 taşarruf eline getürdüğü: ele getürdigi B

415 cihetden: ecilden B F

416 kılup: edüp B F

417 birinüñ: birisinüñ B

418 riyâsetine: hükûmetine B F

419 göndürüp: gönderüp B F

420 Beytül-Mağdis’i: Beytül-Muqaddes M Beytül-Muqaddes’i B

421 anası: atası M F

422 Urcî‘ân: (اورجیغان) M B

423 bin: ibn-i F

424 nejadından idi: - M

425 Behmen-duht: (بهمن وخت) M

426 zâhid ve müttakî kişiydi: müttakî ve zâhid kişi idi B F

427 Hümây’ı kim: Hümây kim kızıdur B F

428 maraz-ı: ma‘raz-ı B

(4)anuñ qarnı⁴²⁹ üstine qodı kim Dārāb'a hāmile idi; erkān-ı devleti ittifaqla,⁴³⁰ oğlu toğıcaq (5)anı pādīşāh eyleyeler. Ve ba'zılar [B21b] demiş⁴³¹ kim; Behmen pādīşāhlığı⁴³² yā Hümāy'a vērđi yā tācını andan (6)toğan oğlına vaşıyyet eyledi. Beher taqdīr Sāsān bu cihetden ferāğat ēdüp küşe (7)ıttıdı.

Ve Behmen'ün āsarından Fārs'da⁴³³ Güvār Bendi'dür kim Emīr Seyfūd-din [K10a] (1)Bağdād yolında ribāt düzüpdür. Ve yine Nesā ve Çahram ve Būsīgān anuñ āsarındandır. (2)Ve pādīşāhlığınuñ⁴³⁴ zamānı yüz on iki yıl idi. Ve anuñ zamānında hükemādan⁴³⁵ Boqrāt (3)ve Boqrātīs idi.

Meşnevī: Yētüp Behmen'e çün vefāsız cihān

(4)Anuñ ğadri gönlinde idi nihān

Yayılduğı dem şevket-i Behmenī

(5)Revān kıldı Behmen bélide anı

Hümāy

Şāhib-rāy ve ehl-i hıred⁴³⁶ hātūn idi. (6)Behmen'den şoñra tahta oturdı. Çün hāmile idi,⁴³⁷ vaz^c-ı haml ētdi.⁴³⁸ Ve salṭanat (7)muḥabbeti qomadı kim oğlını⁴³⁹ pādīşāh ēdüp kendü anuñ hıfz u himāyetini kıla.⁴⁴⁰ Oğlını⁴⁴¹ (8)bir şandūka [B22a] koyup, ağızını zift ile muhkem ēdüp deryāya şaldı. Dērler ki; (9)bir kâzir⁴⁴² anı bulup evine getürüp, anı kendü oğlu gibi besleyüp bulūğ haddine ērince⁴⁴³ (10)terbiyet kıldı.⁴⁴⁴ Bulūğ haddine ērdükden şoñra zātında olan salṭanat cevheri kendü (11)muḳtezāsınca taleb ēdüp, kâzirlik⁴⁴⁵

429 qarnı: qarın B (قارنى) F

430 ittifaqla: ittifaqlıy B F

431 demiş: demişler B F

432 pādīşāhlığı: pādīşāhlığı F

433 Fārs'da: Fārs'de M

434 pādīşāhlığınuñ: pādīşāhlığı B F

435 hükemādan: - F

436 ehl-i hıred: ehl ve hıred B hıred K

437 idi: ēdüp B

438 ētdi: ēdüp B F

439 oğlını: oğlunu F

440 himāyetini kıla: himāyetin ēde B F

441 oğlını: oğlunu F

442 kâzir: (كارز) K F

443 ērince: varınca B

444 kıldı: ētdi F

445 kâzirlik: (كارزلك) K F

işini mekrûh görüp, ‘ilm ü edeb⁴⁴⁶ ve fazl⁽¹²⁾ u kemâl kesb édüp, silâh-şör-luk [F13b] kânûnın öğrenüp sipâhilik esbâbını^{447 (13)} müheyyâ eyledi.⁴⁴⁸

Ve kâzir⁴⁴⁹ anı şuda bulduğı cihetden adını Dārâb kırmış idi. Çün⁽¹⁴⁾ him-meti ‘âlî⁴⁵⁰ idi; kendünün evvel-i hâlden istinkâf⁴⁵¹ édüp, aşl u hâkîkatınıñ keyfiyyetinden⁽¹⁵⁾ su’âl édüp dedi kim: “Ben kendümi hiç senüñ oğluñ ań-lamazam.⁴⁵² Baña kendü aşlumdan haber ver.”⁽¹⁶⁾ diyicek kâzir⁴⁵³ birez inkâr édüp, arada çok söz geçüp, kâzir âhir⁴⁵⁴ gördi ki şaklayubilmez,^{455 (17)} vâkı‘-i hâli⁴⁵⁶ beyân édüp;⁴⁵⁷ “Seni bir şandûkla şu içinde bulup, besleyüp terbi-yet kıldum.”⁽¹⁸⁾ dedi. Ve şandûk içinde nukûd u cevâhir kim varıdı, [B22b] ba‘zını harc édüp ve ba‘zı kim⁽¹⁹⁾ kalmış idi, anları Dārâb’a teslim eyledi.

Ve ol zamânda Hümâ çeri düzüp Rûm fethine göndermek [K10b]⁽¹⁾ maħallinde idi. Dārâb daħı ol kıalan ser-mâye ile sipâhilik esbâbın düzüp,⁽²⁾ sipeh-sâlâra⁴⁵⁸ mülâzım olup ol sefere bile gitdi. Yolda⁴⁵⁹ ‘acâyib merdâ-nelikler gösterüp⁽³⁾ ‘el içinde bir mertebe⁴⁶⁰ şöhet⁴⁶¹ buldı kim Hümâ’ya nâmeler yazup ‘arz⁴⁶² eylediler kim; “Pâdişâh⁽⁴⁾ devletinde bir nâdir⁴⁶³ peh-livân yigit peydâ olup şunuñ gibi işler kıldı.” diyüp⁴⁶⁴ terbiyetler⁽⁵⁾ eyle-diler. Ve Hümâ’nuñ gönlinde anuñ muħabbeti yer tıutup, aña⁴⁶⁵ ‘inâyet va‘deleri⁴⁶⁶ yazup göndürdi.⁴⁶⁷

446 edeb: âdâb B

447 esbâbını: esbâbın B F

448 eyledi: kılup B

449 kâzir: (كارز) F

450 ‘âlî: a‘lâ K

451 istinkâf: istikşâf B F

452 hiç senüñ oğluñ ańlamazam: senüñ oğluñ olduğuma hiç ihtimâl vermez B F

453 kâzir: (كارز) F

454 kâzir âhir: ‘âkıbet kâzir B F

455 şaklayubilmez: şaklıyabilmez B

456 hâli: ahvâli B

457 édüp: édüp dedi ki: “Ben B F

458 sipeh-sâlâra: (سپهساره) B

459 Yolda: Ol yolda B Ve ol yolda F

460 mertebe: mertebede B F

461 şöhet: şöhet ü iştiħâr B F

462 ‘arz: ‘arzlar B

463 nâdir: nâdirü’z-zamân B

464 diyüp: diyü B F

465 aña: anuñ B

466 va‘deleri: va‘delerin B F

467 göndürdi: gönderdi B

(6)Ve ba'zı tevārīhde dەرler kim; Rüm cenginde ittifāk Kayşer'i dağı ol tı-
tup, bu def'a hōd (7)el içinde engüşt-nümā olup, [F14a] anı dağı⁴⁶⁸ Hümā'ya
yazup i'lām eylediler.⁴⁶⁹ 'Asker dönüp (8)İrān'a geldükde Hümā⁴⁷⁰ çerisine bir
menzil istikbāl édüp feth keyfiyyetin şorıcak⁴⁷¹ (9)ol maḥalde Dārāb'ı gös-
terüp dēdiler kim: "Bu fethüñ bā'ışı bu yigit olmuşdur." Hümā'nuñ (10)gözi
aña düşdügi gibi⁴⁷² gönline⁴⁷³ ıztırāb düşüp [B23a] memesine süd geldi.
Taḥayyür ile (11)ta'accüb édüp⁴⁷⁴ Dārāb'ın aşl u faşlın⁴⁷⁵ tefahḥuş kılcak⁴⁷⁶,
ol dağı kendü ḥālını vuḳū'ı üzre beyān (12)édicek,⁴⁷⁷ Hümāy bildi kim ken-
dünün oğlıdur; erkān-ı devletine keyfiyyet-i ḥālī bildürüp, Dārāb'ın yüzün
(13)öpüp, şād-mānlıqlarla tācı anuñ⁴⁷⁸ başına koyup ve taḥtı aña müsellem
édüp,⁴⁷⁹ kendü perde⁴⁸⁰ (14)ardına girüp 'ibādete meşğul oldu.

Ve Hümā'nuñ salṭanatı zamānı otuz iki yıl oldu. (15)Ve āşārı Işṭahr'da
Hezār-Sütün idi kim anı İskender⁴⁸¹ bozdı. Ve ba'zılar Çihil-Menār'ı (16)dağı
aña⁴⁸² nisbet kıılurlar. Ve şemere şehri kim aña Ceryādḳān dەرler, anı dağı ol
binā kıldı.

Meşnevî: (17)Yine bir niçe gün Hümā⁴⁸³ aldı mülk
Erenler gidüp 'avrata kıaldı mülk
(18)Dükendi⁴⁸⁴ anuñ mülk ü devrānı da
Felek Zāl'ı kaç' eyledi anı da

468 ol tıttup // anı dağı: - B

469 yazup i'lām eylediler: 'arız eylediler B F

470 Hümā: Hümāy B

471 şorıcak: şoricek F

472 gibi: sā'at B

473 gönline: gönline F

474 édüp: édüp ve B

475 faşlın: faşl B

476 kılcak: édüp B F

477 édicek: édüp B

478 anuñ: - B - F

479 édüp: kıldı ve B eyledi ve F

480 perde: (دند) B

481 anı İskender: İskender anı B F

482 dağı aña: aña dağı B

483 Hümā: Hümāy B

484 Dükendi: Tükendi B F

(19) **Dārāb**

Çün Hümā’nuñ yerine tahta⁴⁸⁵ oturup⁴⁸⁶ halka [B23b] ‘adl ü dād eyledi. Ve ol [K11a] ⁽¹⁾hired-mend ve⁴⁸⁷ pehlivān ve hūb-şüret pādişahdı. Ve ekşer mülk selāṭini aña ⁽²⁾inḳıyād eyledi.

Ve ol zamānda Rūm⁴⁸⁸ Kayşeri⁴⁸⁹ Feylekūs⁴⁹⁰ idi; ser-keşlik ⁽³⁾édüp, Dārāb ‘asker çeküp, Rūm üstine yürüyüp, Kayşer’i tutup bend kıldı. [F14b] ⁽⁴⁾Çün Rūm’ı kayāşireden⁴⁹¹ ğayrı kişi zabt etmek⁴⁹² mümkün degül idi; yine anı ⁽⁵⁾terbiyet kılup, biñ beyza altun kim her beyza veznde kırk mişkāl ola, harāc ta’yin ⁽⁶⁾kılup,⁴⁹³ Kayşer’ün kızını alup taht-ı nikāhına koyup kendü mülkine ‘azm etdi.⁴⁹⁴ Ve soñra ⁽⁷⁾ol kızını yine atasına göndürdi.⁴⁹⁵ Ve ba‘zılar dērler kim; ol kız Dārāb’dan ⁽⁸⁾hāmile idi. Kayşer kızını kendü⁴⁹⁶ ‘akdine koyup, oğlu roğdukdan soñra⁴⁹⁷ “Dārāb ⁽⁹⁾oğludur.” demege nāmūslanup, “Kendü oğlumdur.” diyüp, kendü oğlu gibi şaklayup, ⁽¹⁰⁾adını İskender⁴⁹⁸ koyup veli’ahdı kıldı.

Ve Dārāb zamānında olan peygamberlerden ⁽¹¹⁾Cercis ‘aleyhi’s-selām⁴⁹⁹ ve hükemādan Eflātūn-ı İlāhī varıdı. Ve anuñ ⁽¹²⁾salṭanatı⁵⁰⁰ zamānını⁵⁰¹ [B24a] ba‘zılar altmış yıl ve ba‘zılar elli⁵⁰² iki yıl dediler.⁵⁰³

485 yerine tahta: tahtına B F

486 oturup: oturdu F

487 ve: - F

488 Rūm: - F

489 ol zamānda Rūm Kayşeri: Rūm Kayşeri ol zamānda B

490 Feylekūs: feylesüf B

491 kayāşireden: kayāşire B F

492 etmek: - B - F

493 kılup: édüp B F

494 etdi: eyledi B F

495 göndürdi: gönderdi B F

496 kendü: kendünün F

497 roğdukdan soñra: (طوقدوغدنصكره) B

498 İskender: Sikender B

499 ‘aleyhi’s-selām: (عم) F

500 salṭanatı: salṭanat B

501 zamānını: zamānı B

502 elli: altı B

503 dediler: idi dediler B

Meşnevî: ⁽¹³⁾Çü taht üzre Dārāb-ı rüşen-zamîr

Hümā yêrine⁵⁰⁴ oldı ârām-gîr

⁽¹⁴⁾Anuñ dağı yıkdı felek⁵⁰⁵ pāyesin

Başından ayırdı Hümā sāyesin

⁽¹⁵⁾**Dārā**

Dārā'yı, Dārāb çün velî'ahd kılup⁵⁰⁶ atası yêrine pâdişāh oldı. ⁽¹⁶⁾Çün zālīm-ṭab' kişi idi, zulminden ḥalāyıkıñ cānına yêtmış idi. Ve⁵⁰⁷ Reştin⁵⁰⁸ kim ⁽¹⁷⁾Dārāb destūrıyla vezîr kılmış idi, küçük ıarındaşınıñ⁵⁰⁹ si'āyetiyle⁵¹⁰ diledi kim 'azl êde.

Ba'zılar ⁽¹⁸⁾dêrler kim; İskender'e ol kişi⁵¹¹ göndürüp⁵¹² evvel ma'hūd olan ḥarācı vêrmekden ⁽¹⁹⁾peşimān eyledi. Çün İskender ḥarāc göndermedi, Dārā âdem göndürüp⁵¹³ ol biñ beyza altunı **[K11b]** ⁽¹⁾ṭaleb eyledi. İskender dağı cevāb göndürdi⁵¹⁴ kim: **[F15a]** "Ol yumurda⁵¹⁵ yumurdlayan⁵¹⁶ kuş yuvadan⁵¹⁷ ⁽²⁾uçdı. Dārā dağı bu ṭama'ı⁵¹⁸ **[B24b]** gönîlinden çıkarsun."

Dārā'ya bu sözden gāzab müstevlî ⁽³⁾olup, üstine çeri çeküp, iki çerinün⁵¹⁹ iki cānibden⁵²⁰ şafları düzüldüğü vaqt ⁽⁴⁾anuñ iki nāyibi kim zulminden cānlarına yêtmışdi,⁵²¹ ol maḥalde Dārā'yı helāk eylediler. ⁽⁵⁾Ve⁵²² ba'zılar dêrler ki; ol fedāyileri İskender göndürüp⁵²³ bu işi buyurmuşdı. ⁽⁶⁾Ve ba'zılar

504 Hümā yêrine: Hümā'ya serine B

505 yıkdı felek: felek yıkdı K (*K'da bu kelimelerin yerleri ۴ ve ۵ harfleri konularak düzeltilmiştir.*)

506 kılup: kıldı B F

507 ve: (و) B

508 Reştin: (رشيني) B Reştin'i F

509 ıarındaşınıñ: (قارنداش) K

510 si'āyetiyle: kıovlaması ile B F

511 kişi: âdem B F

512 göndürüp: gönderüp B F

513 göndürüp: gönderüp B F

514 göndürdi: gönderdi B F

515 yumurda: yumurdayı F

516 yumurdlayan: yumurlayan B (yumurtlayan: *B'de derkenardadır.*)

517 yuvadan: bu yuvadan B F

518 ṭama'ı: ṭab'ı B

519 çerinün: çeri çeküp B

520 cānibden: cānibinden F

521 cānlarına yetmişdi: cānlarına geçmişdi B F

522 Ve: - B - F

523 göndürüp: gönderüp B F

dêrler ki; iki Hemedânlu⁵²⁴ kişi bu işi fedâyîlik ʔarîkîyla eylediler. ⁽⁷⁾Ammâ evvelki ʔavl şaḥîḥdür.

Dārâ çün ol maḥalde yıķıldı,⁵²⁵ İskender gelüp Dārâ’nuñ başını ⁽⁸⁾dizi üstine alup, aḡlayup and içdi kim: “Bu iş benüm cānibümden olmadı.” Dārâ daḥı ⁽⁹⁾‘tiķād édüp, İskender’e üç⁵²⁶ vaṣiyyet eyledi: Biri ol kim, Rûşeng adlu ⁽¹⁰⁾ķızını ‘aķd-i nikāḥına ķoya. Ve biri daḥı ol kim, anuñ ķātillerine ķışāş eyleye.⁵²⁷ ⁽¹¹⁾Ve biri daḥı ol kim, kendünüñ etbā’ı kim Fûrs ⁽¹²⁾selāṭîni⁵²⁸ neslinden idiler,⁵²⁹ anları ri’āyet eyleye. İskender daḥı cümlesini ⁽¹³⁾ķabûl édüp, āḥir deminde İskender gibi ḡālib ‘adūsından ḥoş-nûd [B25a] gitdi. Ve bu dāstāni ⁽¹⁴⁾faķîr *Sedd-i İskenderî*’de kim *Ḥamse*’nün bēşinci kitābıdır, meşrûḥ edā édüpdururın.⁵³⁰ Ve Dārâ’nuñ ⁽¹⁵⁾pādişāḥlığı⁵³¹ on dört yıl idi.

Meşnevî: Yine bir niçe vaķt Dārâ-yı dehr

⁽¹⁶⁾İçüp nûş-ı devrān aña vêrdi zehr

Felek vêrdi Dārâ’ya gerçi⁵³² memāt

⁽¹⁷⁾Sikender de içmedi āb-ı ḥayāt

İskender⁵³³

İskender’üñ nesebi bābında [F15b] iḥtilāf ⁽¹⁸⁾çoķdur.⁵³⁴ Ba’zılar anı Dārāb oḡlıdır dēdiler,⁵³⁵ nite kim yuķaruda⁵³⁶ zikri ḡēçdi. Ve Benākitî ⁽¹⁹⁾*Dīvānū’n-Neseb* adlu kitābında şöyle yazupdurur⁵³⁷ kim: İskender Hermes-i Rūmî oḡlıdır kim [K12a] ⁽¹⁾Hermes-i Taftî bin Yūnān bin Tārḥ bin Yāfeş bin Nūḥ’dur. Ve anuñ ‘ömrini biñ altı yüz yıl ⁽²⁾diyüpdürler. Ve

524 Hemedânlu: Hemedānlı F

525 yıķıldı: yıḡıldı F

526 üç: üç K F

527 anuñ ķātillerine ķışāş eyleye: (Bu cümle K’da *sehven* iki kez yazılmış, bilahare ikincisinin üzeri çizilmiş-tir.) ol ķātillerini ķışāş için öldüre B F

528 selāṭîni: selāṭin B

529 neslinden idiler: neslindendür B F

530 édüpdururın: (ایندوروز) B

531 pādişāḥlığı: pādişāḥlığı zamānı B

532 Dārâ’ya gerçi: ger Dārâ’ya çi B (*B’de bu kelimelerin yerleri ʔ ve ʔ harfleri konularak düzeltilmiştir.*)

533 İskender: - B

534 iḥtilāf çoķdur: çoķ iḥtilāf vardır B

535 dēdiler: diyüp B

536 yuķaruda: yuķarıda B

537 yazupdurur: yazupdur B F

Zü'l-ıkarneyn kim anuñ laķabıdır; vech-i tesmiye⁵³⁸ şöyle dەرler⁵³⁹ kim, evvel⁵⁴⁰ zamānda ⁽³⁾biñ yıla bir ķarn dەرler imiş.

Ve yine Benākiti'de dەر kim: **[B25b]** Anuñ atası⁵⁴¹ Bāriz bin Elbān⁵⁴² ⁽⁴⁾idi. Ve anası Aflyūn bin Dūķā⁵⁴³ kıızı idi. Ve Bāriz'le Aflyūn arasında dā-yimā ⁽⁵⁾adāvet idi. Mülk mařlaķatı iķin barışup ve barıřıklık⁵⁴⁴ te'ķidi iķin Bāriz, ⁽⁶⁾Aflyūn'uñ kıızını alup yine mülkine 'azimet eyledi. Ve Bāriz'üñ tevā-bi'i ol kıza ķased ⁽⁷⁾édüp, Bāriz'e⁵⁴⁵ yaramaz añladup, Bāriz ol kıızı gözden bırağup yine atasına ⁽⁸⁾gönderdi. Ve kıız Bāriz'den ķāmile idi. Yolda giderken geķeyle bir kıyu kenārında vaz'-ı ⁽⁹⁾ķaml édüp, kızuñ daķı yanında az ādem bulunup ve bu yer meger bir⁵⁴⁶ ķarāmilik⁵⁴⁷ maķūf yer idi. ⁽¹⁰⁾Bu maķalde ırakdan birķoķ ķaraltı görinüp, bunlar ķarāmī şanup, oğlanı⁵⁴⁸ bir kıymetī ⁽¹¹⁾nesneye şarup, ol kıyınıñ⁵⁴⁹ başında kıoyup ķaķdılar. Görinen⁵⁵⁰ ķaraltı ⁽¹²⁾ķod deřt behāyimi imiř. Bārī Hāķ Te'ālā bir süri kıoyundan bir südli⁵⁵¹ ⁽¹³⁾keķi⁵⁵² ayırup emr kıldı kim her gün gelüp ol tıfla süd vēre. Ve ol tıfl Sikender ⁽¹⁴⁾idi. Ve ol **[B26a]** keķi bir ķarı ķātūnuñ idi. Bir gün keķisi ģā-yib olduķı cihetden⁵⁵³ ⁽¹⁵⁾arayı⁵⁵⁴ ol kıuyı bařına⁵⁵⁵ gelüp, **[F16a]** ol ģarīb⁵⁵⁶ ķāle mu'ttalī' olup, mütēhayyir ķalup, āķir İskender'i ⁽¹⁶⁾alup evine getürüp, kendü oğlı gibi anı⁵⁵⁷ besleyüp, anı pādīřāhuñ oğlı mektebinde mu'allime⁵⁵⁸

538 tesmiye: tesmiyesi B

539 şöyle dەرler: şöyledür B

540 evvel: ol B F

541 atası: anası B

542 Elbān: (اليان) K F (اليات) B

543 Dūķā: Nūķā K

544 barışıklık: barışlık B

545 Bāriz'e: Aflyūn'a B F

546 bir: - B

547 ķarāmilik: ķarāmılık F

548 oğlanı: oğlını B

549 kıyınıñ: (قواني نك) B kıyınıñ F

550 Görinen: Görünen F

551 südli: südlü B F

552 keķi: keķiyi F

553 Bir gün keķisi ģāyib olduķı cihetden: - B - F

554 arayı: Ol ķarı keķisini arayı B F

555 kıuyı başına: araya B F

556 ģarīb: ģaribe F

557 anı: - B - F

558 mu'allime: oķumağa B F

vêrdi.⁵⁵⁹ (17) İskender az vâkıdde⁵⁶⁰ cemî'-i⁵⁶¹ fazâyili⁵⁶² ve kemâlâtı kesb êdüp sipâhîlik rûsûmını (18)ve bahâdîrlık⁵⁶³ fûnûnını tekmiñ eyledi. Bir gün pâ-dişâh ol debîre gâzab êdüp (19)hesâba çekdi. Çün pâdişâh zâlim ü nâdân⁵⁶⁴ idi, İskender 'aql u hikmet [K12b] (1)muķtezâsı üzre anda tırmağı ma'ķûl görmeyüp ol diyârdan sefer eyledi. (2)Yolda giderken hizmetķârı⁵⁶⁵ anı uyudup, at ve silâhın alup kaçdı. (3)Ve ol yayaķ⁵⁶⁶ bir şehre vardı kim ittifâķ ol Aflyûn'un şehri idi. Ve anası (4)kaşr⁵⁶⁷ tāmına çıkup şahrâ cānibini temâşâ êderken İskender'ün⁵⁶⁸ ķaraltısın görüp, (5)muķabbet tamarı hareket êdüp memesine süd geldi. Taķayyür kılup, anı dileyüp, tefahķuş kılup,⁵⁶⁹ (6)oğlı idüğün bilüp Aflyûn'a izhâr ķıldı.⁵⁷⁰ Ve Aflyûn'un daķı oğlı yoğıdı⁵⁷¹ [B26b] (7)ve hem gâyetde pîr olmışdı, mülkini ķızı oğlı İskender'e vêrüp⁵⁷² kendüsi 'ibâdete (8)meşğûl oldu. Andan soñra İskender⁵⁷³ ķeri çeküp, atası mülkini alup (9)ve mikneti 'aķîm olup Dârâ üzerine ģurûc ķıldı. Ve anı daķı yukarıda⁵⁷⁴ zıķr olunduğı gibi (10)aradan götürüp cihān mülkini tıtdı.

Ve anuñ 'ömrini ekşer tevâriķde otuz altı (11)yıl ve salţanatını⁵⁷⁵ on üç⁵⁷⁶ yıl yazmışlardur.⁵⁷⁷ Ammâ muķâldür kim on üç⁵⁷⁸ yılda ol (12)ķıldığı işler⁵⁷⁹ müyesser ola. Ve Emîr Ĥüsrev-i [F16b] Dihlevî *Āyine-i Sikenderi*'de⁵⁸⁰

559 vêrdi: vêrüp B F
 560 vâkıdde: zamān içinde B zamānda F
 561 cemî'-i: cemî'i K
 562 fazâyili: fazâ'il B F
 563 bahâdîrlık: bahâdîrlik F
 564 nâdân: nâdân ķişı B F
 565 hizmetķârı: ģidmetķârı B F
 566 yayaķ: piyâde B F
 567 kaşr: Ķayşer B
 568 İskender'ün: İskender B
 569 kılup: êdüp B F
 570 ķıldı: eyledi B F
 571 yoğıdı: yoķıdı B
 572 İskender'e vêrüp: vêrdi İskender'e B
 573 İskender: Sikender B F
 574 yukarıda: yukarıda B F
 575 salţanatını: salţanatı B F
 576 üç: üç F
 577 yazmışlardur: yazmışlar B yazılmış F
 578 üç: üç F
 579 işler: - B - F
 580 Sikenderi'de: İskenderi'de B

anun salṭanatı⁵⁸¹ (13)zamānını beş yüz yıldan artuḡ⁵⁸² diyüpdür.⁵⁸³ Ammā Ḥazret-i Şeyḫ Nizāmī *İskendernāme*'⁽¹⁴⁾sinde iki ḡarn-ı⁵⁸⁴ ma'hūd buyurupdur. Ve fakīr daḡı *Sedd-i İskenderi*'de ol iki (15)büzürg-vār ḡavlin sāyir müverriḡler üzerine terciḡ edüp nazm edāsıyla ḡarār vērdük.⁵⁸⁵

(16)Bārī her taḡdır ile⁵⁸⁶ İskender bir pādīşāhıdı kim andan evvel gelen⁵⁸⁷ ve soñra gelen (17)pādīşāhlardan birisi anunı edüḡi işleri eylemedi. Hem ḡakīm idi ve hem velī. (18)Ve ba'zılar aña⁵⁸⁸ nebī daḡı dēdiler. Ḥizmetinde⁵⁸⁹ dört [B27a] yüz ḡakīm varıdı. Eflātūn-ı İlāhī (19)ve Aristū gibi vezīri varıdı. Sekiz bin şāh ve şāh-zāde ḡizmetin⁵⁹⁰ ḡılurıdı.⁵⁹¹ [K13a] (1) 'Ālemün berr ü baḡrin alup, āb-ı ḡayāt temennāsıyla⁵⁹² zulumāta⁵⁹³ ḡirüp, Ḥızr ve İlyās (2)aña mülāzım olup, anlara āb-ı ḡayāt naşīb olup, ol taḡassür ile teşne-leb (3)maḡrūm çıḡdı.⁵⁹⁴ Ba'zılar Şehrizūr'da⁵⁹⁵ ve ba'zılar şehr-i Bābil'de dērler kim (4)vefāt edüp İskenderiyye'ye naḡl olundu. Meşḡurdur kim, vaşiyet ḡıldı kim; (5)elini⁵⁹⁶ tābūtdan taşra ḡoyalar kim 'ālem ehline mūcib-i tenbīh belki 'ibret⁵⁹⁷ (6)ola kim berr ü baḡri taşarruf⁵⁹⁸ eline ḡetüren,⁵⁹⁹ 'ālem mülkine ḡükm eden İskender (7)bu bī-vefā dūnyādan şöyle eli boş ḡitdūgini ḡörüp, bu bī-vefā cihāna aña ḡöre (8)'i'timād edüp,⁶⁰⁰ bunun şebātsız⁶⁰¹ devletine maḡrūr olmayalar.⁶⁰²

581 salṭanatı: salṭanat B

582 artuḡ: ziyāde F

583 diyüpdür: yazmışlar B

584 ḡarn-ı: ḡırḡ B F

585 vērdük: vērdüm B F

586 her taḡdır ile: beher taḡdır B F

587 gelen: - F

588 aña: - K

589 Ḥizmetinde: Ḥidmetinde B F

590 ḡizmetin: ḡidmetin B F

591 ḡılurıdı: ḡılurlar idi F

592 temennāsıyla: temennāsını ile B

593 zulumāta: zulmete B F

594 çıḡdı: (K'da bu kelimeden önce "ḡıldı" yazılıp bilahare üzeri çizilmiştir.)

595 Şehrizūr'da: Şehrirüz'da B F

596 elini: altı B

597 'ibret: mūcib-i 'ibret B F

598 taşarruf: taşarrufı B F

599 ḡetüren: ḡetürüp B

600 i'timād edüp: i'tibār u i'timād eylesünler ve B F

601 şebātsız: bī-şebāt u bī-beḡā B bī-beḡā vü bī-şebāt F

602 olmayalar: olmasunlar B F

Ve anuñ âşârından ⁽⁹⁾Ye'cüc Seddi'dür ve Merv ve Herât ve Semerkand ve İşfahân'dur.

Ve⁶⁰³ ol [B27b] vefât ⁽¹⁰⁾ëtdükden sonra [F17a] oğlu İskenderüs⁶⁰⁴ mülki kabûl etmeyüp 'ibâdete meşğûl ⁽¹¹⁾oldı ve Baḡlamiyûs Ḥakîm'i Rûm'da kayşer kıldı. Ve Mülûk-i Ṭavâ-yif'i Ġrân'da ol ⁽¹²⁾ta'yîn kıldı kim üç⁶⁰⁵ yüz yıla deġin anlar arasında nizâ' olup Rûm'a ⁽¹³⁾hiç birisinüñ daḡl ü zararı olmadı.

Meşnevî: Sikender ki fetḡ eyledi baḡr ü berr

⁽¹⁴⁾Girüp taḡt-ı fermânına ḡuşk ü ter

Yetişdi Zuḡal evcine rif'ati

⁽¹⁵⁾Çalındı felek üzre hem nevbeti

Velî vü ḡakîm idi hem şâḡ idi

⁽¹⁶⁾Nübüvvet işinden hem âġâḡ idi

Gehî Sedd-i Ye'cüc kısm eyledi

⁽¹⁷⁾Gehî yüz 'acâyib ṭılısm eyledi⁶⁰⁶

Bu ḡaşmet ki vërdi Ḥaḡ-ı pâk aña

⁽¹⁸⁾Ne zûlm ëtdi ġör çarḡ-ı bî-bâk aña

[B28a] Ki ḡâlî elin bî-nevâlar gibi

⁽¹⁹⁾Uzadup giderken gedâlar gibi

Çıkardı cihândan çü ser-mâyesüz

[K13b] Elin kâmdan naḡdden vâyesüz

Ḳalanına ġör çarḡ n'ëtse gerek

⁽²⁾Saña yâ baña ḡod ne yëtse⁶⁰⁷ gerek

603 Ve: - B - F

604 İskenderüs: (اسكندر روس) B

605 üç: üç B F

606 "idi" ve "eyledi" redifli beyitlerde mısraların yerleri B'de: Nübüvvet ... / Velî ... / Gehî yüz ... / Gehî Sedd-i ... şeklinde sıralanmıştır.

607 ne yëtse: n'ëtse K (K'da bu son mısra Eşķânîler hakkındaki kırmızı mürekkeple yazılmış uzun başlıġın tam ortasında yer almaktadır.)

Üçinci tabaka⁶⁰⁸ **Eşkânilerdür**⁶⁰⁹ kim anlara “Mülûk-i Tavârif” dèr-
ler. ⁽³⁾Tārîh ehli arasında⁶¹⁰ bu tabakadaki⁶¹¹ selâtin tertibinde muhâlefet
çoğdur. ⁽⁴⁾Ammâ bir sözde cümleñün ittifâkı birdür;⁶¹² biz⁶¹³ ol sözi kim
müttefağun-‘aleyhdür, edâ edelüm.⁶¹⁴ ⁽⁵⁾Şoñra ol⁶¹⁵ sözler kim muhte-
fün-fihdür, zıkr edüp her neye⁶¹⁶ kim ensebdür, anuñ ⁽⁶⁾üzerine beyân ede-
lüm.

Müttefağun-‘aleyh olan bu sözdür⁶¹⁷ kim; İskender çün⁶¹⁸ ⁽⁷⁾İrân mül-
kiyile Fârs [F17b] iklimini feth eyledi, bu memâlikde olan selâtin⁽⁸⁾ ve
evlâdını cem‘ eyledi ve anlaruñ cihetinde ne re’y⁶¹⁹ ü tedbîr edeceğin⁶²⁰
bilmeyüp⁶²¹ ⁽⁹⁾‘aciz qaldı. [B28b] Arîştâfâlîs kim anuñ vezîri idi; anda
hâzır degül idi, ⁽¹⁰⁾aña mektûb göndürüp⁶²² andan re’y⁶²³ taleb eyledi.
Ve ol dağı cevâb yazup ⁽¹¹⁾göndürdi⁶²⁴ kim: “Bu cemâ‘atı qatl şer‘an ve
‘aklen münâsib degüldür. Ve şöyle kımak ⁽¹²⁾dağı memlekete mûcib-i
fesâd⁶²⁵ ve hâtırâ bâ‘îs-i tereddüd ü ıztırâbdur.⁶²⁶ Çün sen ⁽¹³⁾memâliki
beher tağdır bir kimesneye⁶²⁷ vèrseñ gerekdür, gayrılara vèreceğüñe yine
⁽¹⁴⁾bunları sen kendü cânibüñden melik naşb edüp her birini bir yere
muqarrer kılasın. ⁽¹⁵⁾Bu fânî dünyâda⁶²⁸ bunca selâtin kanını dökmeyüp,
kendü ihsânunuñla memnûn⁶²⁹ ⁽¹⁶⁾kılup eyü ad kızasın. Êrte⁶³⁰ bir gün

608 tabaka: tabakada B tabakaya F

609 Eşkânilerdür: Eşkâniler dèrler B F

610 arasında: mâ-beyninde B S

611 tabakadaki: tabakada olan B F

612 birdür: vardır B F

613 biz: - B - F

614 edâ edelüm: diyelüm B

615 ol: olan B

616 her neye: her ne B

617 bu sözdür: söz budur B F

618 çün: (حون) K

619 re’y: rây B F

620 edeceğin: edeceğini B F

621 bilmeyüp: bilimeyüp F

622 göndürüp: gönderüp B F

623 re’y: rây B F

624 göndürdi: gönderdi B F

625 fesâd: (فساط) F

626 fesâd // ıztırâbdur: fesâd-ı hâtır ve bâ‘îs-i tereddüd-i ıztırâbdur B

627 kimesneye: kimseyi B kimseye F

628 dünyâda: dinde K

629 memnûn: mecnûn B

630 Êrte: Sen êrte F

sen⁶³¹ aradan çıkdıkdan şoñra bunlaruñ ⁽¹⁷⁾biri biri arasına münāza‘at düşüp, senüñ dārü’l-mülküñ ki Rûm’dur, ⁽¹⁸⁾géc ta‘arruz kılalar.” İskender’e Arisťu’nuñ re’yi⁶³² dil-peźir düşüp, anuñ⁶³³ re’yi⁶³⁴ üzerine ⁽¹⁹⁾her birin bir memlekete melik⁶³⁵ naşb édüp gönderdi kim, Mülûk-i Tāvāyif dēdükleri [K14a] ⁽¹⁾anlardur.

Ve ol kim bu şabaķada ehl-i tārīh sözinde ihtilāfdur,⁶³⁶ [B29a] bunlaruñ ⁽²⁾adında ve ‘adedinde ve salţanatlarınuñ zamānında ve taķdīm ü te’hīrindedür. [F18a] Ve bu ⁽³⁾hılāflara taţbīķ u tevfiķ⁶³⁷ vėrmek sözi taţvīl édüp okuyıcıya mūcib-i ⁽⁴⁾melāl olup havāssın⁶³⁸ perīşān ētdügi ecilden, zıķr édüp geçmek mūnāsib ⁽⁵⁾göründi.

İskender çün⁶³⁹ Mülûk-i Tāvāyif’i memālike naşb ētdükde Dicle kenārından⁶⁴⁰ ⁽⁶⁾‘İraķ ve Rey’i⁶⁴¹ Horāsān’a varınca İbţahş-ı Rūmī’ye vėrdi. Ve ol dört yıl ⁽⁷⁾salţanat sürdi. Ve Eşķ kim Dārā’nuñ⁶⁴² oğlı idi, İskender zamānında vehminden ⁽⁸⁾gizlenmiş idi; anuñ üzerine hūrūc édüp, anı aradan götürüp taķtı⁶⁴³ elinden ⁽⁹⁾aldı.

Eşķ bin Dārā

Çün İbţahş-ı Rūmī’yi aradan götürdi ve İrān ⁽¹⁰⁾mülkini Rūm ehli küdüretinden şāf kılup⁶⁴⁴ sāyir Mülûk-i Tāvāyif’le muvāfaķat kıldı. ⁽¹¹⁾Ve anlar daķı aña be-ġāyet hūrmet ve ta‘zīm⁶⁴⁵ édüp bu ķā‘ideyi muķarrer kıldılar kim, ⁽¹²⁾menşūrlarında kendü adlarından⁶⁴⁶ evvel⁶⁴⁷ anuñ adın yazalar

631 sen: - B - F

632 re’yi: rāyi B F

633 anuñ: - B - F

634 re’yi: rāyi B F

635 melik: - B - F

636 ihtilāfdur: ihtilāf vardır B F

637 taţbīķ u tevfiķ: tevfiķ u taţbīķ B F

638 havāssın: havāssı B F

639 çün: çün kim B F

640 kenārından: kenārında K

641 Rey’i: Rey K Rey ve B

642 Dārā’nuñ: Dārāb’uñ K B F (Bu isim her üç nüshada yer alan ilgili başlıkta “Eşķ bin Dārā” şeklindedir.)

643 taķtı: taķtını B (تختی) F

644 kılup: édüp B F

645 hūrmet ü ta‘zīm: ta‘zīm ü hūrmet F

646 adlarından: adlarınuñ B F

647 evvel: üzerine B F

ve yad yağı geldiği ⁽¹³⁾vaqt⁶⁴⁸ biri birine [B29b] yardım eyleyeler. Ve anuñ zamānı üç⁶⁴⁹ yıl idi.

Şābūr bin Eşk

⁽¹⁴⁾Ba'zılar dērler kim; 'Īsā Peyğamber⁶⁵⁰ 'aleyhi's-selām anuñ zamānında meb'ūs oldu. ⁽¹⁵⁾Ve Zekerıyyā ve Yahyā ve Cercīs 'aleyhimü's-selām⁶⁵¹ daḥı⁶⁵² anuñ zamānında idiler. Ve Ağustūs ⁽¹⁶⁾Ḳayşer anuñ zamānında idi. Ve Şā-būr'uñ zamānı yigirmi yıl idi.

[F18b] Behrām bin Şābūr

⁽¹⁷⁾Atası vaşıyyeti ile tahta oturdu.⁶⁵³ On bir yıl pādişāhlık eyledi.⁶⁵⁴

Balāş bin Behrām

⁽¹⁸⁾Ol daḥı atasınuñ veli'ahdı olup on beş yıl pādişāhlık eyledi.

Hürmüz bin Balāş

⁽¹⁹⁾Atasınuñ ḳāyim-maḳāmı olup on toḳuz yıl pādişāhlık eyledi.⁶⁵⁵

Anūş bin⁶⁵⁶ Balāş

[K14b] ⁽¹⁾Anuñ pādişāhlığı⁶⁵⁷ on yıl idi. Ve ba'zılar dērler kim; 'Irāk ve Fārs'da Eşk o⁽²⁾ğullarından⁶⁵⁸ Ayğūr⁶⁵⁹ adlu kimesne Şābūr'dan elli yıl soñ-ra⁶⁶⁰ pādişāh oldu. Ve Yahyā ⁽³⁾'aleyhi's-selām anuñ zamānında şehīd oldu. Ve ol salṭanatı oğlu Gevzerz'e ⁽⁴⁾müselleme ḳıldı.

648 geldüğü vaqt: geldükde B F

649 üç: üç F

650 peygamber: peygamber B

651 'aleyhimü's-selām: 'aleyhi's-selām K - B

652 daḥı: - B - F

653 oturdu: oturup B F

654 pādişāhlık eyledi: pādişāh oldu B F

655 eyledi: eyledi dēdiler B

656 **bin: ibn-i B**

657 anuñ pādişāhlığı: pādişāhlığı anuñ F | pādişāhlığı: pādişāhlığı B

658 oğullarından: oğlanlarından B

659 Ayğūr: Ayğüz B F

660 elli yıl soñra: soñra elli yıl B

Gevzerz bin⁶⁶¹ Aygür⁶⁶²

Ulu pâdişâh [B30a] oldu ve ‘adl ü dâd⁽⁵⁾ tarîkından çıktı. Ve Benî İsrâ’îl üstine çeri çeküp çok katller⁶⁶³ eyledi. ⁽⁶⁾Ve dërler kim; Buhtu’n-Naşr⁶⁶⁴ Benî İsrâ’îl’e kılduğı işleri bu dağı bi-‘aynihi Benî İsrâ’îl’e ⁽⁷⁾ol vech üzre⁶⁶⁵ ma‘âş kıldı. ⁶⁶⁶Bir gün şikâr ederken ol dağı ecel şayyâdına şikâr ⁽⁸⁾oldı. Ve anuñ pâdişâhlığı zamânı elli yedi yıl oldu. ⁶⁶⁷

İrân bin Balâş

⁽⁹⁾Gevzerz’ün qarındaşı oğı⁶⁶⁸ idi. ‘Âlim ü ‘âdil pâdişâh idi. Gevzerz’ün zulminden ⁽¹⁰⁾ve tehettükünden⁶⁶⁹ hazâyin⁶⁷⁰ hâlî ve memleket harâb olmuşıdı. Ol ri‘âyet ve lütufla re‘âyâyı⁶⁷¹ ⁽¹¹⁾ma‘mûr ve mülk ü hazâyini memlû kıldı. ⁶⁷²[F19a] Ve anuñ salţanatı zamânı kırk yıl idi.

Nersî ⁽¹²⁾bin Gevzerz

Atasınıñ veli‘ahdı olup tahta⁶⁷³ oturdı. Şâm vilâyetine ⁽¹³⁾varup,⁶⁷⁴ Yahyâ Peyğamber⁶⁷⁵ ‘aleyhi’s-selâm intikâmına Cehûdlaruñ ba‘zısını⁶⁷⁶ kırup ⁽¹⁴⁾ve ba‘zını esîr ve zelîl édüp ve ba‘zı kaçup memlekete tağıldılar. Andan sonra Benî İsrâ’îl ⁽¹⁵⁾kavminden pâdişâhlık⁶⁷⁷ münkaatı‘ oldu. Ve ol vaqt Benî İsrâ’îl kavminden pâdişâh, Süleymân Peyğamber⁶⁷⁸ ‘aleyhi’s- ⁽¹⁶⁾selâm⁶⁷⁹ [B30b] evlâdından Mînâ idi kim ba‘zılar anı Buhtu’n-Naşr⁶⁸⁰ helâk etdi dediler. Ve Nersî bin ⁽¹⁷⁾Gevzerz’ün salţanatı otuz yıl idi. ⁶⁸¹

661 bin: ibn-i K

662 Aygür: Aygüz B F

663 katller: katl B F

664 Buhtu’n-Naşr: (بخت نصر) B Buht-ı Naşr F

665 üzre: - K

666 kıldı: eyledi B F

667 oldu: idi B F

668 oğı: - F

669 ve tehettükünden: - B - F

670 hazâyin: hazâ’in B

671 re‘âyâyı: (رعای) B

672 kıldı: eyledi B

673 tahta: tahtına B

674 varup: (دارب) B

675 Peyğamber: - B - F

676 ba‘zısını: ba‘zını B F

677 pâdişâhlık: - K

678 Peyğamber: - B - F

679 ‘aleyhi’s-selâm: (عم) F

680 Buhtu’n-Naşr: Buht-ı Naşr B F

681 idi: eyledi B

Hürmüz bin Balâş

Ba'zılar dەرler kim; ol İrân ⁽¹⁸⁾oğlu idi⁶⁸² kim, Gevzerz'ün qarındaşıdır.⁶⁸³ Çün pâdişâh oldu, yahşı⁶⁸⁴ rüsüm⁶⁸⁵ u kâ'ide⁶⁸⁶ ⁽¹⁹⁾peydâ kıldı kim atasınuñ zulum ü ta'addisin halka unutturdu. Ve dört hâtunı varıdı, [K15a] ⁽¹⁾anlardan birisi aña zehr vērüp helâk eyledi. Ve pâdişâhlığı⁶⁸⁷ zamânı toköz yıl idi.

⁽²⁾Fîrüz bin Hürmüz

Anuñ yérine tahta gēçüp 'adl ü dād eyledi. Ammâ 'ayyâş⁶⁸⁸ ⁽³⁾kişi idi ve av severidi. Bir gün anuñ rûhı gâzâlî dahı ecel şayyâdına şikâr ⁽⁴⁾oldı. Ve salţanatı zamânı yedi yıl idi.

Hüsrev bin Fîrüz

Andan şoñra pâdişâh oldu. [F19b] ⁽⁵⁾Ve⁶⁸⁹ anuñ salţanatı zamânı otuz yıl idi.

Balâş bin Fîrüz

Anuñ kâyim-makâmı idi. Ve ol ⁽⁶⁾hüner-ver pâdişâh idi ve hüner ehlini⁶⁹⁰ sever idi. Ve anuñ⁶⁹¹ zamânında hüner ehli 'azîz ve mu'teber ⁽⁷⁾olup, hünerler⁶⁹² tekmil bulup, [B31a] 'âkıbet ol dahı özgeler⁶⁹³ gitdügi yola gitdi. Ve anuñ ⁽⁸⁾pâdişâhlığı kırk yıl idi.

Fîrüz bin Erdevân⁶⁹⁴

Ol Hüsrev'ün qarındaşı idi. ⁽⁹⁾Ol dahı⁶⁹⁵ bir niçe gün tahta oturup, ol dahı ecel şerbetin içdi. Ve anuñ ⁽¹⁰⁾pâdişâhlığı beş yıl idi.⁶⁹⁶

682 oğlu idi: oğlu B

683 qarındaşıdır: qarındaşıdur B

684 yahşı: eyü B F

685 rüsüm: resm B

686 kâ'ide: kâ'ideyi B

687 pâdişâhlığı: anuñ salţanatı B F

688 'ayyâş: 'ayyâş ü 'işret-döst B F

689 Ve: - B

690 hüner ehlini: ehl-i hüneri B F

691 anuñ: (ارنوش) B

692 hünerler: hüner B F

693 özgeler: gayrılar B F

694 Fîrüz bin Erdevân: - K - B

695 dahı: (Bu kelime F'de sehven iki kere yazılmıştır.)

696 Ve anuñ pâdişâhlığı beş yıl idi: - B - F

Erdevân bin⁶⁹⁷ Balâş

Eşkânilerden en şoñra pâdişâh⁽¹¹⁾ olan ol idi. Tecemmül⁶⁹⁸ ü ‘azameti ve mülkinün vüs’ati ol şabâkâda olan pâdi⁽¹²⁾şâhlardan artuğ idi. Ve Mülûk-i Tavâiyif’den keşirini⁶⁹⁹ ol mağhûr kılop, mülkini⁽¹³⁾ alup kendüye tâbi‘ ve münkâd kıldı.⁷⁰⁰ Ve âhirü’l-emr Erdeşir-i Bâbek anı⁷⁰¹ aradan götürüp, ⁽¹⁴⁾ mülk Eşkânilerden Sâsânilere intikâl eyledi.

Ve Eşkânilerden bu muhtaşarda ⁽¹⁵⁾on beş kişi yazıldı. Ve *Nizâmü’t-Tevârih*’de on yedi kişi yazıldı. Ve *Güzide*⁽¹⁶⁾de Hamdullâh⁷⁰²-Müstevfi üç⁷⁰³ fırka kılop, yigirmi bir pâdişâh yazup ve anları Mülûk-i ⁽¹⁷⁾Tavâiyif⁷⁰⁴ tutupdur. Bu hüd ğalaşdur kim anlar Mülûk-i Tavâiyif olalar; zîrâ yine kendüsi ⁽¹⁸⁾tenâkûz getirüpdür kim Mülûk-i Tavâiyif’den ba‘zını Eşk bin Dârâ [F20a] öldürdi.⁷⁰⁵ Ve Eşkânileri ⁽¹⁹⁾bu Eşk bin Dârâ neslinden tutupdur⁷⁰⁶ ve saltanatlarınıñ zamânın⁷⁰⁷ dağı [B31b] muhtelif yazupdur. [K15b]⁽¹⁾Faķir ol kadar imkân-ı ihtiyât kim⁷⁰⁸ varıdı, kılop özlerin⁷⁰⁹ şebt kıldum, ammâ müddetlerine ⁽²⁾‘timâd olunmaduğı ecilden yazmadum. Ammâ her birisininñ zikrinde kim tafşil kılınupdur,⁷¹⁰ ⁽³⁾hesâb eyleyen kişi bilür. Ve Mülûk-i Tavâiyif’i ba‘zılar toķsan demişler ve ba‘zılar dağı ⁽⁴⁾artuğ ve eksük demişler. Vallâhu a‘lem.

Meşnevî: ⁽⁵⁾ Sikender olur dem⁷¹¹ cihândan nihân

Tavâiyif Mülûki’ne vërdi⁷¹² cihân

⁽⁶⁾Hem anlar vërüp taht u tâcına zib

Cihândan yédiler niçe⁷¹³ gün firib

697 **bin: ibn-i K**

698 Tecemmül: Anuñ tecemmül B F

699 keşirini: çoğını B F

700 kıldı: eyledi B F

701 anı: - B

702 Bu kelime yazmalarda “Vâcidü’l” şeklindedir. Doğru yazım Aşşehan Deniz Abik, age. 1993, s. 230’dan alınmıştır.

703 üç: üç F

704 Tavâiyif: Tavâiyif’den F

705 öldürdi: öldürüpdür B F

706 Ve Eşkânileri // tutupdur: - B

707 zamânın: zamânı B

708 imkân-ı ihtiyât kim: ki imkân-ı ihtiyât B F

709 özlerin: kendülerini B F

710 kılınupdur: قیلندر B

711 olur dem: oluban B

712 vërdi: degdi B

713 niçe: nice B

(7) Teğâfüllerin çünkü fehm êtdiler
Telâfisin⁷¹⁴ êtmezden ön gitdiler

(8) Cihân mülkin⁷¹⁵ Eşkânî aldı tamâm
Olup bunlar anlara kıyım-makâm

(9) Olup her birinün ‘ayân nevbeti
Kamu şandı cāvîd olur devleti [B32a]

(10) Niçe gün dimâğına şaldı gurûr
Çü vâkt oldu gitmeklik oldu zarûr

(11) Cihândan gidüp kāmını almadı
Kişiye cihân cāvîdân kalmadı

(12) Ger anlar gibi olsa yüz bin bedîd
Yine olur anlar gibi nâ-bedîd

(13) Bu gitmek degüldür selâtime hâş
Gedâlar dahı bulmaz andan hâlâş

(14) Cihân kim vefâ oldu andan ırâk
İrâk olsa⁷¹⁶ andan kişi yahşıırâk

(15) Dördinci tabaka Sâsânilerdür kim anlara “Ekâsire” dërler. (16) Bunların ‘adedin ma’lûm êdüp yazmamışlardır.⁷¹⁷ Ba’zılar [F20b] otuz iki ve ba’zılar otuz sekiz (17) dëmişler. Ve salţanatlarının zamânını dahı muvâfık yazmamışlar. Şâhîb-i *Güzîde* beş yüz yigirm⁷¹⁸ (18) yedi yıl dër. Ve Benâkiti beş yüz otuz bir yıl dër. Ve Kâdî [B32b] Beyzâvî dört yüz otuz⁷¹⁹ yıl dër.

(19) Her taķdîr ile **Erdeşîr-i Bâbek** Sâsânilerden evvel pâdişâh olundur. Ve ol Sâsân [K16a] (1) bin Behmen nebîresidür. Ve anuñ şerhi budur kim:

714 Telâfisin: (فلاحي سن) B

715 mülkin: mülkini B

716 olsa: olmaķ B F

717 yazmamışlardır: yazmışlardır K

718 yigirm: yigirmi B F

719 dört yüz otuz: dört yüz otuz bir B F

Çün Behmen, Hümây'ı kim hâtûnı idi, ⁽²⁾velî'ahd⁷²⁰ kılup, Sāsân kim oğlu idi, kûşe⁷²¹ tutmuş idi, nite kim yukarıda ⁽³⁾zıkr olındı.⁷²² Ve ol tabağadan devlet Eşkânilere intikâl êtdüğü vaqt ⁽⁴⁾Sāsânilerden bir kişi kalmış idi kim anuñ dağı adı Sāsân idi, halk içinde ⁽⁵⁾kendüyi gizleyüp⁷²³ mahfî vü pûşide yürürdi; tâ havâdiş-i rûzigâr⁷²⁴ iktizâsından. ⁽⁶⁾Bâbek kıatında kim⁷²⁵ Erdevân'ın Fârs vilâyetinde kendü tevâbi'inden bir kimesnesi⁷²⁶ varıdı kim, ⁽⁷⁾Sāsân kendüyi ol kimesneye tâbî' kılup ol nevâhîde çok minhat ü şevket⁷²⁷ ⁽⁸⁾peydâ etmiş idi.⁷²⁸ Her zamân Bâbek bu Sāsân'ın evzâ' u eţvârını mülâhaza kılurıdı. ⁽⁹⁾Andan âşâr-ı riyâset ve hıred-mendlik zâhir olurıdı.⁷²⁹

Bir⁷³⁰ gece Bâbek düşünde [B33a] görür kim, ⁽¹⁰⁾güneş Sāsân'ın alın-dan⁷³¹ toğar. [F21a] Anuñ aşlını⁷³² tefahhuş kılup,⁷³³ ma'lûm kıldı kim⁷³⁴ kimûn ⁽¹¹⁾neslidür⁷³⁵ ve kimûn aşıldur. Bâbek, Sāsân'a 'izzet ü ikrâm êdüp, aña kızın vêrüp, ⁽¹²⁾Erdeşir-i Bâbek anuñ kızından toğdı. Çün Sāsân aradan çıkmışdı, aña Bâbek ⁽¹³⁾ismiyle⁷³⁶ ad vêrdiler.

Erdeşir⁷³⁷ hadd-i bulûğa yetişüp,⁷³⁸ cümle-i kemâlâtı kesb êdüp, ye-gâne-i ⁽¹⁴⁾âfâk olup, 'âlemde şît ü şadâsı şöhret tutdı. Erdevân işidüp, ⁽¹⁵⁾anı⁷³⁹ Bâbek'den isteyüp, kendü oğullarıyla⁷⁴⁰ terbiyet kılur idi. Bir gün Erdeşir, ⁽¹⁶⁾Erdevân'ın oğullarıyla⁷⁴¹ ava gitmiş idi. Erdevân şüret ⁽¹⁷⁾teb-

720 velî'ahd: velî'ahdı B F

721 kûşe: kûşeyi B

722 olındı: olunmışıdı B F

723 kendüyi gizleyüp: gizlenüp B F

724 havâdiş-i rûzigâr: rûzigâr-ı havâdiş K

725 kim: - F

726 kimesnesi: kimesesi B F

727 minhat ü şevket: ni'met ü minhat ve devlet ü şevket B ni'met ve devlet ve şevket F

728 etmiş idi: kılınışıdı B F

729 olur idi: olur B

730 Bir: Her B

731 alından: altından K

732 Anuñ aşlını: Bâbek anuñ aşlın B F

733 kılup: kıldı kim B

734 ma'lûm kıldı kim: kimûn nesebdür ve B ma'lûm êdindi kim kimûn nesidür ve F

735 neslidür: nesli B F

736 ismiyle: (آسیله) B

737 Erdeşir: Çün Erdeşir B F

738 yetişüp: yetişdi B F

739 işidüp anı: anı işidüp B anı işidüp anı F

740 oğullarıyla: oğlanları ile B

741 oğullarıyla: oğlanlarıyla B (*K'da buraya sehven tekrar "terbiyet kılur idi" yazılıp bilahare üstü çizilmiştir.*)

dil édüp, bunların ardınca varup⁷⁴² bunların tutuşın, kapuşın görmek isteyicek⁷⁴³ (18) bir küşede çurup temâşâ eyledi.⁷⁴⁴ Gördi ki Erdeşir kendü oğullarından⁷⁴⁵ artukdur, (19) reşkinden gâzab édüp dèdi kim: “Ol⁷⁴⁶ biregü⁷⁴⁷ ola, aña salţanat âyininün⁷⁴⁸ iktisâbı [K16b, B33b] (1) ne münâsibdür!”⁷⁴⁹ diyüp Erdeşir’e kendünün emîr-i âhûrlıgın⁷⁵⁰ buyurdi.⁷⁵¹ Erdeşir dağı (2)zarüretten⁷⁵² ol hizmete⁷⁵³ meşgûl oldu.

İttifâk⁷⁵⁴ bir gün⁷⁵⁵ tavile başında (3) oturur iken Erdevân’ın hareminden bir niçe cârîye [F21b] geçüp giderken birisi Erdeşir’i (4)görüp aña⁷⁵⁶ ‘aşık oldu. El-kışşa; arada muhabbet ü meveddet⁷⁵⁷ zâhir olup, mülâkât (5)ve huşûşiyet⁷⁵⁸ vâkı’ olup, Erdevân’ın mahfî ahvâlinde ve gizlî râzından⁷⁵⁹ (6)ol cârîye Erdeşir’e haber vèrür idi.⁷⁶⁰ Bu maħalde Bâbek’ün⁷⁶¹ vefâtı haberi gelüp, (7)Erdeşir atasının manşıbın taleb édüp,⁷⁶² Erdevân vermeyüp ol⁷⁶³ hükûmete (8)kendü oğlın⁷⁶⁴ gönderdi. Çün Erdeşir atası manşıbından nevmid olup (9)vehmi gâlib oldu, bu maħalde ol kenîzek dağı Erdeşir’e haber vèrdi kim: “Erdevân (10)bir kôrşulu⁷⁶⁵ düş görüp, mu‘abbirlere ta‘bîr ètdürüp, şöyle dèdiler kim: ‘Mülk senden (11)intikâl édüp bir âherün taşarrufına girse gerek.’ Erdevân bu⁷⁶⁶ sözden [B34a] vehm-nâk (12)olup bu

742 varup: varup nihâni B F

743 isteyicek: isteyüp B F

744 eyledi: eyleridi B F

745 oğullarından: oğlanlarından B

746 Ol: - B

747 biregü: bir ecnebînin oğlu B F

748 salţanat âyininün: âyîn-i salţanat B F

749 münâsibdür: münâsebetdür B

750 emîr-i âhûrlıgın: emîr-i âhûrlıgı hizmetini B emîr-i âhûrlıgı hizmetini F

751 buyurdi: ta‘yîn eyledi B F

752 zarüretten: zarüretinden B

753 hizmete: hizmetine B hizmete F

754 İttifâk: İttifakâ B

755 bir gün: bir gün Erdeşir B F

756 aña: - B - F

757 muhabbet ü meveddet: meveddet ü muhabbet B F

758 huşûşiyet: huşûşiyetler B F

759 râzından: râzından ne vâkı’ olsa B F

760 vèrür idi: vètür ètdi B

761 Bâbek’ün: Erdeşir’ün babası Bâbek’ün B F

762 édüp: ètdi B F

763 ol: - B

764 oğlın: oğlunu F

765 kôrşulu: kôrşulu B F

766 bu: bu nev’e F

işün tefahhüşında⁷⁶⁷ ve bu kazıyyenün tedârikindedür.” dedi. Bu sözden Erdeşir’ün⁽¹³⁾ dağdağası dağı ziyâde oldu.⁷⁶⁸

Âhirü’l-emr câriye ile ittifâk édüp, tavileden⁽¹⁴⁾ i’timâd êtdükleri⁷⁶⁹ atları alup, binüp kaçdılar. Çün İştâhr şehrine yêtdiler; ⁽¹⁵⁾Erdeşir’ün atası etbâ’ından ba’zı gelüp cem’ olup, hâlka⁷⁷⁰ şâyî’ olup, el ⁽¹⁶⁾ittifâk édüp, Erdevân’uñ [F22a] oğlu üstine yürüyüp, anı aradan götürüp,⁷⁷¹ Erdevân ⁽¹⁷⁾bu haberi işidüp, bunuñ def’ine kendü çeri çeküp, Erdeşir ile uruşup ⁽¹⁸⁾katle yêtdi.⁷⁷² Ve kalan Mülûk-i Tavâyif’i dağı mağhûr kılup, memâlik fethine yürüyüp⁷⁷³ ⁽¹⁹⁾ve Erdevân’uñ kızını nikâhına koydı. Ve Erdevân’uñ dört oğlu⁷⁷⁴ var idi; [K17a] ⁽¹⁾ikisi telef olup, ikisi dağı kaçup Hindüstân’a vardılar. Ve anda bir zamân ⁽²⁾geçinüp, âhir⁷⁷⁵ kız qarındaşları ile haberleşüp aña zehr göndürdiler⁷⁷⁶ kim Erdeşir’e⁷⁷⁷ vêrüp⁷⁷⁸ ⁽³⁾anı⁷⁷⁹ helâk eyleye; şâyed bu tarîkıla mülk anlara kıla.

Erdeşir [B34b] bir gün avdan gelüp, ⁽⁴⁾şerbet dileyüp, ol kız dağı şerbeti zehr-âlûd kılup hâzır kılmış idi. Fi’l-hâl ⁽⁵⁾hizmetkârlardan⁷⁸⁰ birisi şerbeti⁷⁸¹ şunivêrince⁷⁸² Erdeşir devlet-i reh-nümünüyla şerbeti⁷⁸³ alurken ⁽⁶⁾te’emmül zâhir kılup, şerbet vërenün eli ditreyüp, beñzi müteğayyir olup, şerbetün⁷⁸⁴ ⁽⁷⁾yarısı döküldi. Erdeşir be-gâyet hîred-mend idi;⁷⁸⁵ ol şerbetün kalanını ek-mek ⁽⁸⁾toğrayup şerbet şunana yêdüricek ol dem helâk oldu. Erdeşir tefahhüş édüp, ⁽⁹⁾keyfiyyet-i hâli ma’lûm kılup, kızı vezîrine vêrdi ki helâk eyleye. Vezir

767 tefahhüşında: tefahhüşını édüp B F

768 oldu: olup B F

769 êtdükleri: êtdüğü B F

770 hâlka: hâlâ içinde B F

771 götürüp: götürdiler B F

772 yetdi: yetişdi B F

773 yürüyüp: yürüdi B yürüdi F

774 oğlu: - F

775 âhir: âhirü’l-emr F

776 göndürdiler: gönderdiler B F

777 Erdeşir’e: Erdeşir’ün B

778 vêrüp anı: zehr vêrüp B

779 anı: - B

780 hizmetkârlardan: hidmetkârlardan B F

781 şerbeti: - B - F

782 şunivêrince: şunivêricek B şunivêrincek F

783 şerbeti: - B - F

784 şerbetün: - B - F

785 hîred-mend idi: hîred-mend ve ‘âkil kişiydi F

‘ākıbet-⁽¹⁰⁾endiş **[F22b]** kişi idi. Kızı öldürmek isteyicek, kız “Pâdişâh’dan⁷⁸⁶ hāmileyin.” diyüp, ⁽¹¹⁾vezîr anı şaklayup, kendü âletin⁷⁸⁷ kesüp, bir niçe gün ‘ilâcdan sonra ol kesilen ⁽¹²⁾uzvını bir hoşkaya koyup, ağzını mührlüyüp, Erdeşîr huzûrında hâzîne-⁽¹³⁾dâra teslim eyledi kim: “Bu emâneti istediğim vaqt vâresin.” Az zamândan sonra ⁽¹⁴⁾kız bir oğlan çoğurup, vezîr anuñ adını Şâbûr koyup, ihtimâm ile terbiyet ⁽¹⁵⁾kılur idi; **[B35a]** tâ on yaşına girüp hüsn ü cemâlde ve rüşd ü kemâlde nâdire-i zamân⁷⁸⁸ ⁽¹⁶⁾olmışıdı.

Bir gün vezîr Erdeşîr’ün katına girüp, anı melûl görüp sebebin ⁽¹⁷⁾şordı. Çün Erdeşîr’ün oğlu yoğıdı,⁷⁸⁹ dedi kim: “Nice melûl olmayayın kim ⁽¹⁸⁾‘âlem mülkini aldum ve ‘ömr âhire yetdi.⁷⁹⁰ Şimdi zarûrî mülki yad kişilere koyup ⁽¹⁹⁾gitmek gerek.” Vezîr eyitdi:⁷⁹¹ “Pâdişâh⁷⁹² ğam yemesün kim, pâdişâhuñ bir oğlu vardır⁷⁹³ kim **[K17b]** ⁽¹⁾ma‘lûm degüldür kim bir pâdişâha anuñ gibi oğul müyesser olmış ola.” Erdeşîr’e bu sözden ⁽²⁾hayret gelüp, keyfiyyet-i hâli sorup,⁷⁹⁴ vezîr ol emânet⁷⁹⁵ hoşkayı dileyüp, ol râzı ⁽³⁾âşikâre kılup⁷⁹⁶ dedi ki: “Bu günün⁷⁹⁷ fikrin kılup, ol hāmileyi öldürmeyüp, töhmet def’içün⁷⁹⁸ ⁽⁴⁾kendüme bu hâleti⁷⁹⁹ revâ gördüm. Ve pâdişâh-zâde çoğup, on yaşına girüp ve adı ⁽⁵⁾Şâbûr kondı.” **[F23a]** Erdeşîr şâd-mân olup buyurdu kim; anı yaşdaşı oğlanlarla ⁽⁶⁾tonadup Erdeşîr’ün karşısından bir bir geçürdiler. Ve oğlu⁸⁰⁰ **[B35b]** yeticek⁸⁰¹ Erdeşîr’ün⁸⁰² atalık ⁽⁷⁾mühri harekete gelüp, anı dizine alup öpüp, Tañrı’ya şükrlər kılup ve anuñ⁸⁰³ anasını ⁽⁸⁾yine haremine gönderüp, vezî-

786 pâdişâhdan: - B - F

787 âletin: âletini B F

788 nâdire-i zamân: nâdire-i devrân B F

789 yoğıdı: yokdı B

790 yetdi: yetdi ki B yetişdi F

791 eyitdi: eyitdi kim B F

792 Pâdişâh: Pâdişâhum B

793 vardır: var F

794 sorup: şoricağ B şoricek F

795 emânet: emânet kuduğı F

796 âşikâre kılup: âşikârâ kıldı B

797 Bu günün: Bunuñ B

798 def’içün: def’i içün B F

799 hâleti: hâli B

800 oğlu: Erdeşîr oğlu B

801 yeticek: gelicek B F

802 Erdeşîr’ün: - B

803 ve anuñ: - B - F

re bî-ḥadd ‘ināyetler kılup ve anuñ adını yine Şābūr olmaḵ ⁽⁹⁾üzerine⁸⁰⁴ muḵarrer kılup⁸⁰⁵ Erdeşîr anı velî‘ahd⁸⁰⁶ kıldı.

Ve anuñ āşarından Fārs’da ⁽¹⁰⁾Arūsî Kūresi’dür kim anuñ şerḫi uzundur. Ve yine Erdeşîr, ki aña Kevāşîr ⁽¹¹⁾dêrler, Kirmān ve Ahvāz ve Hūzistān⁸⁰⁷ ve Mūşul cezîrelerinden⁸⁰⁸ hıṭṭa-i Baḥreyn’e varınca ⁽¹²⁾taḥt-ı taşarrufına getürüpdür. Ve pâdişāhlığı müddeti otuz yıl idi. Ve on dört yıl ⁽¹³⁾ḥükmi ‘ālem ehline nāfîz olup, ‘ākıbet ecel yetüp özge⁸⁰⁹ cihān-dārılara kılduḡını aña daḫı ⁽¹⁴⁾kıldı.⁸¹⁰

Meşnevî: Cihān mülkini aldı çün Erdeşîr

⁽¹⁵⁾Tüvānā vü dānā şeh idi dilîr

Ölürde ne nef’ êtdi dānālığı

⁽¹⁶⁾Ne def’ edebildi tüvānālığı

[B36a] Şābūr bin Erdeşîr

Çün atası yerine ⁽¹⁷⁾oturdu, atası resm ü ḵānūnına taḡyîr vèrmedi ve atası ta’yîn êtdüḡi ⁽¹⁸⁾kişileri vilāyetlerden⁸¹¹ ve menāşıbdan⁸¹² ‘azl êtmedi.⁸¹³ Ve ‘ākıl ü ‘ādil pâdişāhdı.⁸¹⁴ (19)Aña ‘arz kıldılar kim Ḵoştanṭiniyye’de Rûm Ḵayşeri kendü ḥaddinden tecāvüz [F23b] kılupdur; [K18a] ⁽¹⁾Şābūr daḫı Nuşaybîn şehrini muḥāşara kılup, Ḵayşer’uñ hıızānesini taşarruf ⁽²⁾eyledi.⁸¹⁵ Ḵayşer daḫı öz ḥaddin bilüp, araya şeff’ler vāsıṭa kılup,⁸¹⁶ ḥarāc ḵabûl ⁽³⁾êdüp, Şābūr⁸¹⁷ fetḥ u nuşretle⁸¹⁸ dönüp gitdi.

804 olmaḵ üzerine: ismiyle B F

805 kılup: kıldı B F

806 velî‘ahd: velî‘ahdı F

807 Hūzistān: (خوزستان) K (حوزستان) F

808 cezîrelerinden: - B - F

809 özge: rûzigār B

810 kıldı: kıldı. Vallāhu a’lem bi’ş-şavāb B

811 vilāyetlerden: vilāyetden B F

812 menāşıbdan: manşıbdan B F

813 êtmedi: eylemedi B F

814 pâdişāhdı: pâdişāhdı. Ve B F

815 eyledi: - B

816 vāsıṭa kılup: vāsıṭalar bıraḵup B; bıraḵup: bıraḡup F

817 Şābūr: Şābūr daḫı B F

818 nuşretle: nuşretle sālîmen ve ḡānîmen B nuşretle sālîmen ḡānîmen F

Ve anuñ âşârından Horāsân'da ⁽⁴⁾Nişābūr'dur kim anı Tahmūraş bün-yād édüp, tamām étmezden evvel kendü tamām olup, ⁽⁵⁾harāblığa müteveccih olmışdı; Şābūr anı başdan şatranc ıarhı üzre ābādān ⁽⁶⁾kıldı. Ve dērler kim; Ekāsire aña⁸¹⁹ bu i'tirāzı kıldılar kim kaçan bir şehir binā kılsalar cānver ⁽⁷⁾şeklinde ıarh kıluurlar idi, nite kim Sūs'ı yılan şeklinde ve Şuşter'i at şeklinde. ⁽⁸⁾Ve yine ol [B36b] binā étdüğü yerlerden biri⁸²⁰ Cünd-Şābūr⁸²¹ ve Hūzistān'da⁸²² Uşād-Şābūr. Ve Qaz⁽⁹⁾vīn'de ve Sīstān'da yine binālar kı-lupdur. Ve Mānī-i⁸²³ muşavvir-i zındıķ anuñ zamānında ⁽¹⁰⁾geldi. Ve anuñ pādīşāhlığı otuz yılı idi.⁸²⁴

Meşnevî: Çü Şābūr oldu cihān hüsrevi

⁽¹¹⁾Adāletde oldu ata peyrevi

Veli āhirü'l-emr ıarh-ı dijem

⁽¹²⁾Atası gibi anı étdi⁸²⁵ 'adem

Hürmüz bin Şābūr

Aña Hürmüz-i Qatī' dērleridi. ⁽¹³⁾Bu sebebden kim; atası Şābūr anı⁸²⁶ Horāsān vilāyetinüñ hükümetine göndermiş idi⁸²⁷ ⁽¹⁴⁾ve Şābūr cāh-dōst [F24a] ve bed-gümān kişi idi. Hürmüz Horāsān'ı düzüp ve 'azīm 'asker ⁽¹⁵⁾cem' étmişdi.⁸²⁸ Hāsīdler⁸²⁹ anı Şābūr'a yaramaz añladup, Şābūr anuñ fikrinde istiklāl ⁽¹⁶⁾mülāhaza kı-lup, "Gelsün!" diyü⁸³⁰ emr eyledi. Hürmüz daħı bu qāziyyeyi fehmi édüp, ⁽¹⁷⁾bir elini kesüp Şābūr'a göndürdi.⁸³¹ Ve ol zamānda [B37a] kānūn idi kim nākıs kişiyi ⁽¹⁸⁾pādīşāh kılmazlar idi. Şābūr Hürmüz'ün bī-günāhlığın⁸³² bilüp, ol hāsīdleri⁸³³ ⁽¹⁹⁾maķhūr kı-lup,

819 Ekāsire aña: aña Ekāsire B F

820 biri: birisi B F

821 Cünd-Şābūr: (چند شاپور) B F

822 Hūzistān'da: (خوزستانده) K (خوزستانده) F

823 Mānī-i: Mānī B F

824 idi: oldu B F

825 anı étdi: étdi anı B F

826 anı: aña B F

827 hükümetine göndermiş idi: hükümetin vemişdi B F

828 cem' étmişdi: çeküp B

829 Hāsīdler: Ve hāsīdler B F

830 diyü: diyüp B

831 göndürdi: gönderdi B F

832 bī-günāhlığın: bī-günāhlığı B bī-günāhlığını F

833 hāsīdleri: hāsīdlerini B

gönli anuñçün ğāyetde⁸³⁴ melûl⁸³⁵ oldu. Ve anı kendü zamânında [K18b]
(1)velî'ahd⁸³⁶ kıldı.

Ve ol Mânî-i⁸³⁷ muşavvir-i zındıķı ve etbâ'ını hücetle tekfir édüp
(2)cezâsına yetürdi. Ve anuñ âşârından Hûzistân'da⁸³⁸ Râm-Hürmüz ve Bağ-
dâd nâhiyesinde (3)Dest-gir'dür. Ve anuñ salţanatı zamânında ihtilâf vardır.
Ba'zılar iki yıl ve ba'zılar (4)üç⁸³⁹ yıl dërler⁸⁴⁰ ve ba'zılar otuz yıl dëmişler.⁸⁴¹

Meşnevî: Çü Hürmüz édüp tahtı mesned-nişin

(5)Adâlet édüp düzdi 'âlem işin

Anuñ kesmişidi firâset elin

(6)Felek kesmedi hem⁸⁴² siyâset elin

Behrâm bin Hürmüz⁸⁴³

Atası Hürmüz vaşıyyeti (7)ile pâdişâh oldu. Ve Mânî-i⁸⁴⁴ Naķķâş'ın mil-
leti kim zendeķa idi, anuñ zamânında (8)şāyi' [B37b] olup ve çok hâlâyık
aña firîfte olup dînine [F24b] girdiler ve etbâ'ı çoğalup⁸⁴⁵ (9)ķuvvet tutdı.
Ve Behrâm Hüdâ-perest ve hured-mend pâdişâh idi; diledi kim Mânî-i⁸⁴⁶
(10)Naķķâş'ın milletini def eyleye. Evvel anı ümîd-vârlık ile muşâhib édi-
nüp⁸⁴⁷ (11)etbâ'ını kendüden vehmsüz kıldı; tâ cümlesi zâhir oldu.⁸⁴⁸ Andan⁸⁴⁹
'ulemāyı (12)cem' édüp anuñıla bahş étdürdi. Ve 'ulemā anı tekfir édüp,
küfrini aña (13)şâbit kılop, hücetle Mânî'nün derisin yüzüp, içine şaman
toldurup,⁸⁵⁰ memleketi⁸⁵¹ (14)gezdürüp ve etbâ'ını kırdı.

834 ğāyetde: be-ġāyet B F

835 melûl: melûl ü perişân B F

836 velî'ahd: velî'ahdı F

837 Mânî-i: Mânî B F

838 Hûzistân'da: (حوزستانده) K F

839 üç: üç F

840 dërler: - B - F

841 dëmişler: dëmişler, ihtilâf çok vardır B

842 kesmedi hem: kesmemiş idi B F

843 Hürmüz: - B - F

844 Mânî-i: Mânî B F

845 çoğalup: çokluk B

846 Mânî-i: Mânî B F

847 edinüp: édüp B

848 oldı: oldılar B F

849 Andan: Andan şofıra B F

850 toldurup: doldurup B

851 memleketi: memleketini B

Ve ba'zılar diyüpdururlar;⁸⁵² Mânî halkı bu sözi ile⁸⁵³ (15) firîfte kılur idi;⁸⁵⁴ “İnsânın rûhı beden zindânında maḥbûsdur ve anın yeri (16) özge⁸⁵⁵ ‘âlemdür. Pes rûha taşfiye ḥâşıl kılup tiz bu zindândan⁸⁵⁶ ḥalâş etmek (17) gerekdür kim toprak küdüretinden⁸⁵⁷ kendü maḥâmına yetişe.”⁸⁵⁸ Çün Behrâm anı getürdüp⁸⁵⁹ (18) dedi kim: “Söyleyecek sözlerüni söyle ki bunlar daḥı işitsün.”⁸⁶⁰ [B38a] Mânî çün bu sözleri (19) söyledi, Behrâm daḥı dedi kim: “Çün senün rûhuñ bedenün zindânında ‘azâbdadır, [K19a] (1) yine biz⁸⁶¹ senün kendü sözünle ‘amel edüp rûhuñı ‘azâbdan kırtaralum.” diyüp katline (2) emr eyledi. Ve Behrâm’ın pâdişahlığı müddeti⁸⁶² üç⁸⁶³ yıl ve üç⁸⁶⁴ ay idi.⁸⁶⁵

Meşnevî: (3) Çü Behrâm devr-i⁸⁶⁶ zamânı idi

Zamânında meşhûr Mânî idi

[F25a] (4) Yok⁸⁶⁷ etti anı daḥı çarḥ-ı felek

Bunuñ naḥşını daḥı ol kıldı ḥakk

(5) Behrâm bin Behrâm

Aña Şalif dërler idi kim taşallûf ü tekebbûri bî-ḥadd⁸⁶⁸ ve tekellûf (6) ü tecebbûri bî-‘add⁸⁶⁹ idi; az sehve çok ‘itâb ve cüz’î günâha nâ-maḥdûr⁸⁷⁰ siyâset (7) ü ‘azâb kılurıdı.⁸⁷¹ Ḥalâyık anın bed-ḥüylüğünden⁸⁷² ‘âciz

852 diyüpdururlar: diyüpdurur ki B F

853 sözi ile: sözle B F

854 kılur idi: kılurdu kim B F

855 özge: özgeyi B

856 zindândan: zindândan anı B F

857 küdüretinden: küdüretinden çıkup B F

858 yetişe: yetişse B

859 getürdüp: getürüp B

860 işitsün: işitsünler B

861 yine biz: biz yine B F

862 müddeti: - B - F

863 üç: üç F

864 üç: üç F

865 idi: idi. Vallâhu a’lem bi’ş-şavâb B

866 devr-i: devri B F

867 Yok: Yoğ F

868 bî-ḥadd: bî-ḥadd ü bî-nihâyet B

869 bî-‘add: bî-‘add ve bî-sirâyet B

870 nâ-maḥdûr: bî-maḥdûr B F

871 kılurıdı: ederdı B F

872 bedḥüylüğünden: bedḥüylüğünden B

çalup,⁸⁷³ mübedlere ve hakîmlere^{874 (8)} istiğāse gösterüp isti‘ānet eylediler.⁸⁷⁵ Anlar daḥı te‘emmül édüp **[B38b]** bunuñ üzerine ⁽⁹⁾karār kıldılar kim, yarın şabāhdan hiç bir kişi anuñ yanına varmaya. Yarındası ⁽¹⁰⁾cemī‘-i⁸⁷⁶ halk ittifāk édüp bu işi eylediler. Her kişi⁸⁷⁷ kim istedi, bulımadı.⁸⁷⁸ El ⁽¹¹⁾andan ‘aciz olduğı gibi ol daḥı elden ‘aciz oldu. Mübedler gelüp naşihat ⁽¹²⁾kıldılar⁸⁷⁹ kim: “Pādişāh halkla pādişāhdur, el⁸⁸⁰ olmasa salṭanat mümkün olmaz. Halkı ⁽¹³⁾mizācuñ tündlüğinden kendününden ürkütdün, lâ-cerem senden dūr oldılar.”⁸⁸¹ ⁽¹⁴⁾Behrām daḥı ‘ahd ü peymān édüp; “Mü-tenebbih oldum. Gelsünler, her birisini rāzi ⁽¹⁵⁾kılayın.” diyüp, yine mübedleri göndürüp,⁸⁸² halkı anuñ hizmetine⁸⁸³ getürüp, ol^{884 (16)} tünd-hüylığı terk édüp halkla ‘afv ve muvāsā ve ‘adālet-pīşe kıldı. Ve anuñ ⁽¹⁷⁾salṭanatı zamānı⁸⁸⁵ yigirm⁸⁸⁶ yıl idi.

Meşnevî: Niçe⁸⁸⁷ oldu Behrām-ı Behrām tiz⁸⁸⁸

[F25b] ⁽¹⁸⁾İşi çarḥ Behrām’ı gibi sitiz

Yëtüp vaḳt düşdi ecel dāmına

⁽¹⁹⁾Varup taḥt-ı eflāk Behrām’ına

[B39a] Behrām bin Behrām bin Behrām

Atası ve dedesi **[K19b]** ⁽¹⁾adını⁸⁸⁹ aña kıodılar. Ve lâkin⁸⁹⁰ aña Şehenşāh dēdiler ve ol bu laḳabla şöhrat ⁽²⁾tutdı. Ve evvel kişi kim bu laḳabla şöhrat tutdı, ol idi. Şānı ercümend ⁽³⁾ve aḥlākı dil-pesend idi. Aḥlākı mergüb

873 çalup: kılup B

874 hakîmlere: hakîme K

875 eylediler: étdiler B F

876 cemī‘-i: cemī‘i K

877 kişi: kişiyi F

878 bulımadı: bulmadı B

879 kıldılar: eylediler B F

880 el: eyle K

881 oldılar: eylediler B

882 göndürüp: gönderüp B F

883 hizmetine: ḥidmetine B F

884 ol: ol daḥı ol B F

885 zamānı: zamān B

886 yigirm: yigirmi F

887 Niçe: Nice F

888 tiz: sitiz K

889 adını: - B adın F

890 Ve lâkin: Ve likin B F

ve eṭvârı nâsa⁸⁹¹ maṭlûb idi. ⁽⁴⁾Zulm binâsın bozdı ve ‘adl esâsın⁸⁹² düzdi. Ammâ devrânı ‘ömri⁸⁹³ gibi bî-vefâ ⁽⁵⁾ve ‘ömri devrânı gibi bî-beḳâ⁸⁹⁴ olup, dört ay saltanat sürüp bu bî-vefâ ⁽⁶⁾dünyâya vedâ^c eyledi.⁸⁹⁵

Meşnevî: Şehenşâh çün sürdi ‘âlemde rahş
⁽⁷⁾Cihâna olup gün gibi nûr-bahş
 Niçe⁸⁹⁶ gün gibi buldı evc-i kemâl
⁽⁸⁾Felekden hem ol buldı âhîr zevâl

Nersî bin Behrâm⁸⁹⁷

Atası yerine saltanat ⁽⁹⁾tahtına oturup, ol daḥı atası gibi kâm-kâr u ‘âlî-miḳdâr ve ḥîred-mend ⁽¹⁰⁾ü hüşyâr pâdişâhdı. Çok mülk ü memleket aldı ve âhîr [B39b] rihlet kûsın çaldı. Ve mülkinüñ ⁽¹¹⁾zamânı toḳuz yıl idi.

Meşnevî: Çü Nersî olup mülk ile kâm-cüy
⁽¹²⁾Olup ata tahtında ârâm-cüy
 Ne ḳodı bu devrân anuñ kāmını
⁽¹³⁾Ne ecdâdı tahtında ârāmını

Hürmüz bin Nersî

Ol be-ḡâyet mütekebbir ü mütecebbir ⁽¹⁴⁾kişi idi. Saltanatdan⁸⁹⁸ evvel êl anuñ bu şıfâtını⁸⁹⁹ [F26a] bilüp andan hirâsân ⁽¹⁵⁾êtdiler.⁹⁰⁰ Çün atası yerine pâdişâh oldu, ḥalâyîḳ mütevehhim oldılar. Ve ol ⁽¹⁶⁾bâ-vücûd bu nev⁹⁰¹ ma‘âş üzre kendü eṭvârına be-ḡâyet mu‘teḳid idi. Bir gün ḡâyet-i ⁽¹⁷⁾ḥod-pesendliğinden⁹⁰² bir ḥakîme şordı kim: “Benüm ef‘âl ve şıfâtumdan ne eksük gördüñ?” ⁽¹⁸⁾Ġarażı bu idi kim ol taḥsînler ḳıla kim; “Aşlâ

891 nâsa: - B

892 ‘adl esâsın: ‘adl ü dâd ḳâ‘idesin B F

893 ‘ömri: ‘ömr B

894 bî-vefâ ve ‘ömri devrânı gibi: - F

895 eyledi: eyledi. Raḥmetullâhi ‘aleyhi. B êdüp gitdi F

896 Niçe: Nice K

897 **Nersî bin Behrâm: Hürmüz bin Nersî** B

898 Saltanatdan: Saltanatından B

899 şıfâtını: şıfâtı B

900 êtdiler: eylediler B idiler F

901 nev’: nev’e B F

902 ḥod-pesendliğinden: ḥod-pesendlikden K

senûn kuşûruñ yokdur, cemî'-i⁹⁰³ (19) evzâ'ıñ maḥbû' u maḥbûl ve cümle-i eṭvâruñ pesendide vü maḥûldür." diyeydi.⁹⁰⁴ [K20a] (1) Hâkîm daḥı aña böyle⁹⁰⁵ cevâp vêrüp dâdi kim: "Hemân [B40a] senûn bir eksügüñ var.⁹⁰⁶ N'olaydı (2) sen ḥalkâ ḥâkim olduḡuñ gibi kendü nefsüñe daḥı ḥâkim olayduñ." Çün anuñ (3) zâtında cevheri varıdı; bu söz ile ġaflet uyḡusından⁹⁰⁷ uyanup, kendü aḥlâkıñı (4) ıslâḥ êdüp marzî aḥlâk-pîşe kıldı. Kendü vefât êtdükde⁹⁰⁸ oḡlı yoḡdı,⁹⁰⁹ (5) ammâ ḥaremi ḥâmile idi. Tâcını anuñ başı⁹¹⁰ üstine aşakoyup⁹¹¹ aña pâdişâḥlıḡ (6) êtdürdiler; tâ oḡlı Şâbûr çoḡınca. Ve Hürmüz'ün salṭanatı zamânını⁹¹² ba'zılar yêdi yıl (7) ve ba'zılar çoḡuz yıl dâdiler.

Meşnevî: Düşüp Hürmüz'e çün bu dehr-i denî

(8) Niçe vaḡt hem kıldı⁹¹³ maḡrûr anı

Ve likin ecel êdicek⁹¹⁴ türk-tâz

(9) Ne ḡaldı ġurûr ol zamân ne niyâz⁹¹⁵

[F26b] Şâbûr-ı Zü'l-Ektâf

Hîred-mend pâdişâḥ (10) idi ve likin be-ġâyet kâḥir idi. Ba'zılar anı dâder kim; atası öldüġi vaḡt (11) anası ḡarnında ḡaldı ve⁹¹⁶ çoḡınca tâcını⁹¹⁷ anasınuñ [B40b] başı üstinde⁹¹⁸ aşarlarıdı.⁹¹⁹ (12) Ve evvel kişi kim tufûliyyet eyyâmında ḡâtırına eyü rây geldi, ol idi. Ve anuñ (13) şerḥi budur kim: Altı yaşında iken Şehrûz⁹²⁰ adlu vezîri yanında idi kim (14) aḡşam vaḡtinde naḡḡâ-

903 cemî'-i: cemî'i K

904 diyeydi: dâdi B

905 böyle: bu vechile F

906 var: vardur B

907 uyḡusından: uyḡusından B F

908 êtdükde: êtdükden soñra B F

909 yoḡdı: yoḡıdı B

910 başı: başına B

911 aşakoyup: aşup B F

912 zamânını: zamânı B

913 hem kıldı: kıldı hem K

914 êdicek: iricek B

915 ġurûr ol zamân ne niyâz: zamân-ı ġurûr u ne nâz B F

916 ve: - B

917 tâcını: tâcı B F

918 üstinde: üzerine B F

919 aşarlarıdı: aşakorlarıdı B F

920 Şehrûz: (شهری) K

re çalındı. Şâbūr vezîrden şordı⁹²¹ kim: “Bu vakt bu⁹²² naḳḳâre⁹²³ âvâzı⁽¹⁵⁾ nedür?” Vezîr dahı cevâb vèrüp dèdi kim: “Halk köpri ile deryâdan⁹²⁴ öte cânibe⁹²⁵ ⁽¹⁶⁾gèçerler. Çün köpri birdür; anları döndürmeğiçün her aḥ-şam naḳḳâreler⁹²⁶ çalarlar⁹²⁷ kim ⁽¹⁷⁾geçrek ḳalup, ḳarañulıḳda köpri üstinde müzâḥame⁹²⁸ èdüp kimseye ziyân ⁽¹⁸⁾olmaya.” Şâbūr emr ètdi kim bir köpri dahı yapalar; tâ halk vüs’atle gèçeler.

Ve anuñ ⁽¹⁹⁾ṭufûliyyeti zamânında memleketde⁹²⁹ ‘Arab istilâsından çok şûriş ü gâvğâ zâhir olup, [K20b] ⁽¹⁾Ṭaysefün⁹³⁰ kim Sâsân taht-gâhı idi, Ṭâyir⁹³¹ ki ‘Ammân pâdişâhı⁹³² idi, Ṭaysefün⁹³³ üstine ⁽²⁾çeri çeküp, Hürmüz’uñ kız ḳarındaşı kim Şâbūr’uñ ḥâlası idi, esîr ḳılıp nikâhına ⁽³⁾ḳoydı ve memleketi yıḳup bozup⁹³⁴ yine kendü [B41a] éline girdi. Ve Ṭâyir’uñ⁹³⁵ andan [F27a] bir kızı ⁽⁴⁾oldı kim nezâket ve cemâlde be-ğâ-yet⁹³⁶ bî-naẓîr idi; adını⁹³⁷ Melike ḳomışlarıdı. Şâbūr ⁽⁵⁾büyüyüp yigit olduḳdan soñra çeri çeküp Ṭâyir⁹³⁸ üstine varup, Ṭâyir ḳal’aya ⁽⁶⁾girüp berkidüp, Şâbūr dahı muḥâşara ḳılıp, Melike içèruden müttefik olup, ⁽⁷⁾ḳal’ayı⁹³⁹ Şâbūr’a⁹⁴⁰ alıvèrüp⁹⁴¹ ve Şâbūr Ṭâyir’i⁹⁴² öldürüp Melike’yi nikâhına ḳoydı.

921 şordı: sorup dèdi F

922 bu: - B

923 naḳḳâre: naḳḳâreyi B

924 deryâdan: (وریادن) B

925 cânibe: cânibine B

926 naḳḳâreler: naḳḳâreyi B naḳḳâre F

927 çalarlar: çaldılar B

928 müzâḥame: (مراحمة) B

929 memleketde: memleketden F

930 Ṭaysefün: (طیفون) K (طیفون) B F

931 Ṭâyir: Ṭâ’ir B

932 pâdişâhı: pâdişâh B

933 Ṭaysefün: (طیفون) K B F

934 yıḳup bozup: bozup yıḳup B F

935 Ṭâyir’uñ: Ṭâ’ir’uñ B

936 be-ğâyet: - F

937 adını: ve adını B F

938 Ṭâyir: Ṭâ’ir B

939 ḳal’ayı: - F

940 ḳal’ayı Şâbūr’a: Şâbūr’a ḳal’ayı B

941 alıvèrüp: anı vèrüp B

942 Ṭâyir’i: Ṭâ’ir’i B

(8)Dêrler ki; bir gece Melike, Şâbûr'un döşeginde uyımayup⁹⁴³ nâle eyleridi. 'Âķıbet (9)gördiler,⁹⁴⁴ bir mûrçe beriki döşegi altında ķalup anuñi-çün bî-ķuzûr olup (10)nâle eylerimiş. Şâbûr, Melike'den şordı kim: "Atañ seni nice terbiyet êdûp ne ile (11)beslemiştir idi,⁹⁴⁵ tâ bu mertebede⁹⁴⁶ nâzik olupsın?" Melike dedit kim: "Atam baña ilik ile (12)nebât şekerin⁹⁴⁷ un êdûp ķarişdurup ğıdâ ķılırıdı. Andan ğayrı baña nesne⁹⁴⁸ (13)yêdürmezler idi."⁹⁴⁹ Şâbûr bunı işidûp dedit kim:⁹⁵⁰ "Seni bu nev'le besleyen⁹⁵¹ ataña vefâñ (14)olmayıcak⁹⁵² baña ĥod [B41b] hiç olmaz." diyûp siyâset ķıldı.

Ve andan şoñra ol memlekete ĥarâblıķ (15)vêren⁹⁵³ A'rab ķaşdına yürüyüp, ele gelenini envâ'-ı 'azâbla öldürür idi. (16)Tevâriķde şöyle meşhûrdur kim; omuzlarını yarup,⁹⁵⁴ yağrınlarını söktürüp⁹⁵⁵ [F27b] (17)yabana atdurur idi kim anlar bu 'azâbla ölürleri idi.⁹⁵⁶ Bu cihetden aña (18)Z'ü'l-Ektâf deditler.

Ve Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem⁹⁵⁷ ecdâdından Mâlik bin (19)Nađr⁹⁵⁸ kim A'rab'un büzürg-vârı⁹⁵⁹ idi, anuñ zamânında⁹⁶⁰ idi. Andan şordı kim: [K21a] (1)“Arab'a bu ķadar ta'zib ü ķatlün bâ'ışı nedir?” Şâbûr dedit kim:⁹⁶¹ "Baña müneccimler ĥaber (2)vêrdiler⁹⁶² kim; bu ķavmden bir peyĝamber⁹⁶³ gelüp, tahtı benüm evlâdumdan⁹⁶⁴ alup anları (3)tüketse⁹⁶⁵

-
- 943 uyımayup: uyumayup B F
 944 gördiler: gördiler ki B F
 945 beslemiştir idi: beslemiştir idi kim B F
 946 mertebede: meritebe B F
 947 nebât şekerin: şeker nebâtı B sükker nebâtı F
 948 baña nesne: nesne baña B F
 949 yêdürmezler idi: yêdürmezidi B F
 950 kim: - B
 951 besleyen: - F
 952 olmayıcak: olmayıcak F
 953 vêren: vêrüp B
 954 yarup: yazup B
 955 söktürüp: sökdürüp B F
 956 ölürleri idi: ölüri idi B
 957 şallallâhu 'aleyhi ve sellem: (صلى الله عليه وسلم)
 958 Nağr: (نضر) K B F
 959 büzürg-vârı: büzürgi B
 960 zamânında: zamânında mevcûd F
 961 dedit kim: dedit B
 962 ĥaber vêrdiler: deditler B
 963 peyĝamber: peyĝâmbir B
 964 evlâdumdan: evlâdumuñ elinden B F
 965 tüketse: helâk itse B F

gerek.⁹⁶⁶ Bu cihetden, evvel bunlara intikâm ederin.” Mâlik dedi kim: “Evvel, ⁽⁴⁾bu neden ma'lûm oldu kim müneccimler gerçek ola.⁹⁶⁷ İkinci bu kim, tatalum gerçek⁹⁶⁸ ⁽⁵⁾olmuşlar;⁹⁶⁹ sen bu kavme bu zulmi etmeseñ evlâdur ki, kaçan ol Şâhib-sa'âdet zâhir ⁽⁶⁾olsa⁹⁷⁰ senün bu ef'âlün işidüp evlâduña dahı artuķ intikâm [B42a] eylemeye.” Şâbūr bu sözle⁹⁷¹ ⁽⁷⁾ol işi terk eyledi. “Raḥmeten li'l-‘âlemîn” demek ol Şâhib-sa'âdet'e lâyıķdur ki; kendü vü-cûda ⁽⁸⁾gelmezden biñ yıl evvel mazlûmları zâlimler elinden⁹⁷² ḥalâş edüp, hümâyûn ismi mezkûr ⁽⁹⁾olmağıla sâyir nâsı kıatlden ve pâdişâhı zulm ü şekâvetden ḥalâş kıılır.⁹⁷³ Şallallâhu ‘aleyhi ⁽¹⁰⁾ve ‘alâ âlihî ve şahbihî ec-ma'în.

El-kışsa; Şâbūr'a Güstâsb kılduğ⁹⁷⁴ gibi bir ḥaṭâ vâķi' oldu. ⁽¹¹⁾Ve anuñ şerhi budur kim: [F28a] Şâbūr müsâferet tarıķıyla Rûm'a varup, Rûm'da anı bilüp, ⁽¹²⁾Ḳayşer tıutup⁹⁷⁵ şoyup, bir ḥâm şıgır derisine kıoyup, anı bu ḥâlde maḥbûs kıılup, ⁽¹³⁾kendüsi⁹⁷⁶ çeri çeküp anuñ memleketi üstine varup, mülkini alup⁹⁷⁷ yıķup vîrân ⁽¹⁴⁾eyledi. Şâbūr'ı şaklayan kışinün bir kıızı varıdı. Şâbūr'ı görüp, aña ⁽¹⁵⁾âşıķ olup, anı bendden ḥalâş edüp, ikisi bile kaçup Ḳazvîn'e geldiler. Şâhib-i ⁽¹⁶⁾Güzîde Ḳazvînlüdü, ḥikâyet eder kim: Ḳazvîn'de bir bâğa kıonmışdı,⁹⁷⁸ bir zâhid ⁽¹⁷⁾kışinün idi.⁹⁷⁹ Şimdiki ḥâlde ol [B42b] yere Şâbūrân derler kim ol yeri Şâbūr 'imâret ⁽¹⁸⁾kılmışdur. Çün Şâbūr anda olan ḥalkdan tefahḥuş edüp ḥaber aldı kim Şâbūr'un ⁽¹⁹⁾vezîri Rûdbâr'da⁹⁸⁰ ve sipeh-sâları Şehriyâr'dadur, sâyir⁹⁸¹ yerleri Ḳayşer almışdur. [K21b] ⁽¹⁾Şâbūr nihânî âdem göndürüp,⁹⁸² ol ikisini getürdüp, yine çeri

966 gerek: gerekdür B

967 ola: dediler B

968 gerçek: müneccimler gerçek B F

969 olmuşlar: olmuş B

970 zâhir olsa: zühür itse B F

971 bu sözle: (بوزله) B

972 elinden: elinde B

973 kıılır: kııldı B F

974 kılduğ: kııldı B

975 tıutup: anı tıutup B

976 kendüsi: kendü B F

977 alup: - B - F

978 kıonmışdı: kıonmış idi kim B F

979 kışinün idi: kışinün idi kim B

980 Rûdbâr'da: Rûdbâr'dur B

981 sâyir: ve sâyir B F

982 göndürüp: gönderüp B F

çeküp Kayşer ile ⁽²⁾cenk édüp, Kayşer'i tutup ve her harâblık kim Kayşer anuñ mülkinde kılınışı, ⁽³⁾buyurdi; ol harâb olan yerleri Kayşer ta'mîr éde ve cümle bennâ ve ırğad⁹⁸³ Rûm'dan ⁽⁴⁾gelüp cemî'-i⁹⁸⁴ hurûc u havâyic⁹⁸⁵ Kayşer üzerine lâzım⁹⁸⁶ ola. Andan sonra⁹⁸⁷ Kayşer'ün ⁽⁵⁾burnını delüp ip takup, iki kulağını kesüp memâliki gezdürdi.⁹⁸⁸

⁽⁶⁾Ve bu fakîr⁹⁸⁹ [F28b] ba'zı tevârihde görüpdür ki; Kayşer, Şâbûr'ı kendü ile bile getirüp, ⁽⁷⁾Bağdâd'ı Şâbûr'ın tevâbî'i muhâşara kılınışı. Ve Bağdâd ki gâyetde⁹⁹⁰ ıssı olur, ⁽⁸⁾anda hâm sığır derisine koyup güneşe karşı aşakomış idi. Bir gün Kayşer ⁽⁹⁾azîm konaklık édüp cemî'-i⁹⁹¹ halk ser-hoş olmuşlar idi. Çün memâliki yağma étmek [B43a] ⁽¹⁰⁾şâyî⁹⁹² olmuş-
dı, Şâbûr'ı şaklayan kişilerün tevâbî'i ba'zı fakîrleri⁹⁹³ ⁽¹¹⁾yağma édüp getir-
mişler idi. Meger bunların yükleri yağ idi. Esîrlerden biri ⁽¹²⁾Şâbûr'ın hâ-
line vâkıf olup, ol yağdan ol kırıyan⁹⁹⁴ hâma koyup, hâm yumuşdukdan⁹⁹⁵
⁽¹³⁾sonra anı hâlâş édüp ve ol kendüyi şehre bırağup,⁹⁹⁶ fî'l-hâl ⁽¹⁴⁾asker dü-
züp, çıkup Kayşer'i ve cümle tevâbî'ini⁹⁹⁷ mest bulup şeb-gîr kıldı. ⁽¹⁵⁾Ve
yuğaruda zıkr olan işleri andan sonra kıldı. Vallâhu a'lem.⁹⁹⁸

Ve ba'zılar Mânî-i⁹⁹⁹ Nakķāş'ı¹⁰⁰⁰ ⁽¹⁶⁾dağı bu Şâbûr zamânında geldi dē-
diler. Ve Mânî peygamberlik¹⁰⁰¹ da'vâsın kılup pergârsuz dâyre¹⁰⁰² ⁽¹⁷⁾ve
kalem ve¹⁰⁰³ cedvelsüz haţţ-ı müstaķim çeker idi. Ve dağı bir yumurda

983 bennâ ve ırğad: bennâlar ve ırğadlar B F

984 cemî'-i: cemî'i K

985 hurûc u havâyic: harc u havâyici B F

986 lâzım: - B - F

987 sonra: (صكرت) K

988 gezdürdi: gezdürüp B

989 fakîr: hakîr B

990 gâyetde: havâsı gâyetde B F

991 cemî'-i: cemî'i K

992 şâyî': içün kaçdı şâyî' B F

993 fakîrleri: kayşerleri B

994 kırıyan: kırıyan F

995 yumuşdukdan: (K'da bu kelimenin ardından "édüp" yazılıp bilahare üstü çizilmiştir.)

996 bırağup: bırağup B

997 tevâbî'ini: tevâbî'i B

998 Vallâhu a'lem: - B - F

999 Mânî-i: Mânî B F

1000 Nakķāş'ı: Nakķāş B

1001 peygamberlik: peygamberlik B F

1002 dâyre: dâ'ire B

1003 ve: - B - F

kadâr kürrede¹⁰⁰⁴ ‘âlem şüretin⁽¹⁸⁾ resm edüp, cemî‘-i¹⁰⁰⁵ ekâlîm ü bilâdı ve cibâl ü bihârı mufaşşal yazup, köyler ve kendler^{1006 (19)} ve ırmaqlar ve yollar¹⁰⁰⁷ izhâr kılmışdı. Ve bu Şâbûr anı hüccetle tekfîr edüp, siyâset [K22a, F29a]⁽¹⁾ kılup, merdûd milletin¹⁰⁰⁸ def^ε eyledi.

Ve anuñ âşârından Qazvîn şehristânı ve Medâyin^{1009 (2)} şehrinüñ tecdîdi ve Şuşter’de [B43b] şâdırvân ve Fîrûz-Şâbûr ve Sîstân’da¹⁰¹⁰ ba‘zı⁽³⁾ yerler ve Hindûstân’da niçe şehirlerdür. Ve salţanatınıñ¹⁰¹¹ müddeti yetmiş yıl ve ba‘zılar yetmiş⁽⁴⁾ iki yıl dediler.¹⁰¹²

Meşnevî: Çü Şâbûr alup Qâf tâ Qâf hem
 (5) Çıkarur idi bî-hadd ektâf hem
 Çıkarıdı anı gerdiş-i muhtelif
 (6) Anuñ gibi k’ol¹⁰¹³ el teninden ketif

Erdeşîr

Şâbûr-ı Zü’l-Ektâf’uñ⁽⁷⁾ kiçi qarındaşı idi. Vefâtı zamânında kendünüñ oğlu Şâbûr henüz küçük⁽⁸⁾ idi, salţanatı qarındaşı Erdeşîr’e vardi kim oğlu büyüdüğü vaqt tahtını yine oğlına⁽⁹⁾ vere. *Güzîde*’de şöyle der kim: Erdeşîr be-ğâyet hîred-mend ü dâna kişi idi, ‘âriyetî devlete⁽¹⁰⁾ gönül vermeyüp, halkla be-ğâyet yahşı mu‘amele kılup ‘adâlet gösterdi. Bu cihetden⁽¹¹⁾ aña Nigû-kâr lakab konuldu. Çün Şâbûr oğlu Şâbûr büyüdi¹⁰¹⁴ yigit oldı, (12) Erdeşîr [B44a] mülki aña teslim edüp kendü ‘ibâdete meşgûl oldı. Ve anuñ salţanatı⁽¹³⁾ zamânı on yıl idi. Ammâ Benâkiti¹⁰¹⁵ bunun ‘aksini¹⁰¹⁶ yazar kim: Ol be-ğâyet zâlim⁽¹⁴⁾ ü câbir¹⁰¹⁷ kişi idi. Anuñ zulminden halkuñ câ-

1004 kürre: küre K B

1005 cemî‘-i: cemî‘i K

1006 ve kendler: (کندرل) B

1007 yollar: yolları B

1008 milletin: milletini B F

1009 Medâyin: Medâ’in B

1010 Sîstân’da: (شیستانده) K

1011 salţanatınıñ: salţanatunı B

1012 dediler: dediler. Vallâhu a‘lem bi’ş-şavâb B

1013 k’ol: k’evvel B ki ol F

1014 büyüdi: büyüdi B F

1015 Benâkiti: Benâkiti’de B F

1016 ‘aksini: ‘aksin B F

1017 câbir: mecbûr B

nına yetişüp, ittifâkla anı salţanatdan¹⁰¹⁸ [F29b] ⁽¹⁵⁾çıkarpup mülki Şâbûr'a vërdiler.

Meşnevî: Çü Şâbûr ölüp Erdeşir aldı mülk

⁽¹⁶⁾Niçe bîm ü ümîdile ٱaldı mülk

Ne kim 'âlem ehline ٱıldı pesend

⁽¹⁷⁾Aña dahı êrgürdi çarٱ-ı bülend

Şâbûr bin Şâbûr¹⁰¹⁹

Tevârihte şöyle yazar kim; ⁽¹⁸⁾Şâbûr çün tahta oturdu, be-ğâ-yet hüsn-i ahlâkla ve müstahsen eţvârla ⁽¹⁹⁾mu'âmele eyledi. Ğâyetde¹⁰²⁰ yahşılığından¹⁰²¹ Rûm Kayşeri'ni kendüye bir mertebede muţî¹⁰²² [K22b] ⁽¹⁾kılmışdı kim; Kayşer'ün vefâtı zamânında çün oğlı küçük idi, Şâbûr'a ⁽²⁾haber göndürüp¹⁰²³ istid'â eyledi kim: "Ben pîr¹⁰²⁴ oldum, 'ömre hod i'timâd [B44b] yok. Ve¹⁰²⁵ oğlum dahı ⁽³⁾henüz küçükdür. Sen kendü cā-nibûnden bir i'timâd êtdüğün kişiyi gönder kim benüm yerüme ⁽⁴⁾oturup memleketi zabţ eyleye; tâ¹⁰²⁶ oğlum büyüyince. Oğlum yetişdüğü vaţ ⁽⁵⁾memleketümi¹⁰²⁷ yine oğluma vëre." Kayşer vefât êtdükden sonra Şâbûr, Şîrûye'yi gönderdi ⁽⁶⁾kim Kayşer'ün oğlı büyüyince Rûm'da hükûmet eyleye. Oğlı yetişdükdün sonra ⁽⁷⁾Şîrûye muhâlefet¹⁰²⁸ êtmeyüp mülki yine oğluna¹⁰²⁹ vërdi.¹⁰³⁰ Bu iş eger vâkı' ise ⁽⁸⁾ğarâyibdendür. Ve Kayşer Şîrûye'yi gitmege ٱomadı; tâ Behrām-ı Gür zamânı olınca.

⁽⁹⁾Ve Şâbûr bir gün çadırında oturur iken bir ٱatı yel esüp, çadır yıkılıp, ⁽¹⁰⁾sütünü başına ٱoٱunup helâk oldu. Ve Şâbûr'ün salţanatı zamânı ⁽¹¹⁾bêş yıl [F30a] ve birkaç gün¹⁰³¹ idi.

1018 anı salţanatdan: salţanatdan anı F

1019 **Şâbûr bin Şâbûr: Şâbûr bin Erdeşir** K

1020 Ğâyetde: 'Âriyetde B

1021 yahşılığından: eyülüğinden B F

1022 muţî: muţî' u münkâd B F

1023 göndürüp: gönderüp B F

1024 pîr: - K

1025 Ve: - K

1026 tâ: - F

1027 memleketümi: memleketüm K

1028 muhâlefet: muhâlif K

1029 oğluna: oğluna F

1030 vërdi: teslim eyledi B F

1031 ve birkaç gün: - B

Meşnevî: Çü Şâbūr mülk içre¹⁰³² düzdi bisât¹⁰³³

⁽¹²⁾Cihân mülki içre kııurdı neşât

Sütün başına inüp êtdi zebûn

⁽¹³⁾Anı daıı bu günbed-i bî-sütûn

[B45a] Behrâm bin Şâbūr

Atası yerine tahta ⁽¹⁴⁾oturdu. Ve anuñ sîretin ba'zı müverrihler eyü ve ba'zılar yaramaz diyüpdürler.¹⁰³⁴ ⁽¹⁵⁾Ve atası¹⁰³⁵ zamânında Kirmân'da hükümet kııduğı cihetden aña Kirmânşâh dediler. ⁽¹⁶⁾Ve anuñ şıfatında¹⁰³⁶ êl pesend kıımaduğı bu idi kim, günehkârı hıç bir kimsenüñ¹⁰³⁷ şefâ'ati ile ⁽¹⁷⁾âzâd êtmezdi.

Ve ba'zılar anuñ oğı Behrâm atası yerine oturup atasından sonra ⁽¹⁸⁾bir yıl pâdişâhlık kııdı dediler. Ve ba'zılar hıç i'tibâr kıılmayup anı selâtin a'dâ⁽¹⁹⁾dından 'add eylemediler. Ve Benâkitî şöyle yazar kim: Êl anuñ zulminden ğavġâ kıııup [K23a] ⁽¹⁾ol ğavġâda helâk oldu. Ve salţanat oğına¹⁰³⁸ degdi. Ve ol on iki yıl ⁽²⁾salţanat sürdi.¹⁰³⁹

Meşnevî: Cihân mülki çün tutdı Behrâm'a yüz

⁽³⁾Olup ħalkıuñ andan işi¹⁰⁴⁰ kâmsuz

Anı daıı gerdün-ı bî-vehm ü bâk

⁽⁴⁾Çeküp kâm u nâ-kâm kııdı helâk

[B45b] Yezdicerd bin Behrâm

Çün memleket şâhibi ⁽⁵⁾oldı, zîrâ ol be-ġâyet zâlim ü nâdân kişi idi; Erdeşir-i Bâbek'den sonra Sâsân ⁽⁶⁾neslinden gelen selâtin her ne kıadar şefkat ve 'adâlet êtdiler ise ol [F30b] ⁽⁷⁾cümleñüñ 'ıvaızı zulm ü bî-dâd eyledi ve anlar zamânında memleket ne deñlü ma'mûr oldıysa ⁽⁸⁾bunuñ zamânında

1032 mülk içre: - K

1033 bisât: (سياط) K neşât B F

1034 diyüpdürler: demişler B F

1035 atası: ata F

1036 şıfatında: şıfatın B F

1037 kimsenüñ: kimesnenüñ B

1038 oğına: oğıluna F

1039 sürdi: kııdı B F

1040 andan işi: işi andan K (*K'da bu kelimelerin yerleri م ve خ harfleri konularak düzeltilmiştir.*)

vîrân ü perîşân oldu. Ve sekiz yıldan sonra anuñ bir oğlu ⁽⁹⁾olup adını Behrâm xodı. Ve Nu‘mân bin Münzir kim ‘Arab pâdişâhı idi, ⁽¹⁰⁾aña ısmarladı kim Hîre şehri¹⁰⁴¹ göze yakın ve havâsı dil-güşâ ve fezâsı rûh-⁽¹¹⁾efzâdur, anda aña perverîş vîrüp terbiyet eyleye.

Ve Yezdicerd’i¹⁰⁴² Tûs vilâyetinde ⁽¹²⁾Çeşme-i Sebz nevâhîsinde at depüp öldürdi. Ba‘zılar anı deniz atı idi ⁽¹³⁾dédiler. Ve ba‘zılar fîrîşte at şûretinde gelüp anı helâk eyledi dédiler. Ve ba‘zılar ⁽¹⁴⁾anı dîv idi dédiler.¹⁰⁴³ Bârî her taqdirile bir at idi,¹⁰⁴⁴ tündlüğinden kimesne¹⁰⁴⁵ yanına ⁽¹⁵⁾varımazdı,¹⁰⁴⁶ ol nâdânlığından anı tutup eyerledi ve kışkunın¹⁰⁴⁷ ururken ⁽¹⁶⁾anı depüp helâk eyledi.¹⁰⁴⁸

Meşnevî: [B46a] Mekân tutdı çün taht üze¹⁰⁴⁹ Yezdicerd

⁽¹⁷⁾Ta‘addî vü zulm eyledi halka vird¹⁰⁵⁰

Niçe gün şaçalına güldi bu çarh

⁽¹⁸⁾Ecel eli ile yine buldı çarh¹⁰⁵¹

Behrâm bin Yezdicerd

Çün atasından ⁽¹⁹⁾şoñra tahta oturdı, atası bozduklarını düzdi ve anuñ zulmi yerine ‘adâlet¹⁰⁵² [K23b] ⁽¹⁾gösterdi. Ve aña Behrâm-ı Gür dédiler, bu cihetden kim; gür avına be-ğâyet mâyl idi. ⁽²⁾Ve ba‘zılar dédiler¹⁰⁵³ kim; Gür şikâr éderken anuñ [F31a] okı eyñisinden geçüp yere ⁽³⁾sancaldı.

Çün Yezdicerd öldi, erkân-ı devleti kim andan çok zulm görmişler idi, ⁽⁴⁾mülki anuñ¹⁰⁵⁴ oğluna¹⁰⁵⁵ vèrmege râzî olmayup¹⁰⁵⁶ Erdeşir neslinden Kes-

1041 Hîre şehri: - B Hîre şehri kim F

1042 Yezdicerd’i: (یزدجری) K

1043 Ve ba‘zılar anı dîv idi dédiler: - B - F

1044 at idi: at idi kim B F

1045 kimesne: kimse B F

1046 varımazdı: varmaz idi B

1047 kışkunın: kışkun K

1048 eyledi: eyledi dèrler F

1049 üze: üzre B F

1050 vird: derd B

1051 buldı çarh: oldı harc B buldı harc F

1052 ‘adâlet: ‘adl ü ‘adâlet B F

1053 dédiler: dèrler B F

1054 anuñ: - F

1055 oğluna: oğluna F

1056 olmayup: oldılar B olmadılar F

rî adlu bir kimseyi^{1057 (5)} getürüp pâdişâh eylediler. Behrâm çün bunu işitdi, yigit olmış idi, Nu'mânla⁽⁶⁾ atası tahtına müteveccih oldu. Êl, atası cefâsından şikâyet izhâr kılup dëdiler ki: ⁽⁷⁾“Şimdi biz hele bir özge [B46b] kişi¹⁰⁵⁸ pâdişâh eyledük. Yine biz şimdi aña,¹⁰⁵⁹ ‘Seni bize gerekmez.’ diyümezüz.¹⁰⁶⁰ ⁽⁸⁾Var sen kendü fikrûn kıl.”¹⁰⁶¹ Behrâm anlara istimâletler vërup dëdi kim: “Mülk baña atamdan ⁽⁹⁾mîrâşdur. Siz eger Kesrî'yi pâdişâh kılduñuz, ben dëmezem¹⁰⁶² ki fi'l-hâl anı ‘azl ⁽¹⁰⁾eyleñ. Ammâ çün memleket pâdişâhsız olmaz, elbetde¹⁰⁶³ bir pâdişâh gerekdür. Farażâ ⁽¹¹⁾erte bir gün¹⁰⁶⁴ bir hâdişe vâkı' olsa imtiyhân eyleñ, görüñ, a'dâ def'ine kankımızda¹⁰⁶⁵ ⁽¹²⁾kâbiliyyet artuğ olursa pâdişâhlık aña müsellemler olsun.” ‘Âkıbet bir gün¹⁰⁶⁶ bunuñ ⁽¹³⁾üzerine karar kıldılar kim saltanat tacinı iki ac arslanuñ ortasında¹⁰⁶⁷ koyalar. ⁽¹⁴⁾Her kankısı¹⁰⁶⁸ kim taci alır,¹⁰⁶⁹ saltanatı ol kıla.¹⁰⁷⁰ [F31b] Çün bu ma'reke düzüldi, Kesrî tac ⁽¹⁵⁾terkin kılup selâmeti ganîmet bilüp üzüldi.¹⁰⁷¹ Ammâ Behrâm arslanları ⁽¹⁶⁾öldürüp, taci başına koyup, tahta gëçüp saltanat kıldı.¹⁰⁷² Ve halka ‘adl ü ‘adâlet ⁽¹⁷⁾ëdüp, halkı¹⁰⁷³ razi vü şakir ëdüp,¹⁰⁷⁴ memleket ma'mur u âbâdân oldu.

[B47a] Çün gönli ⁽¹⁸⁾bu cânibden emîn oldu, ‘ayş ü işrete meşgûl olup ol bâbda hadden ⁽¹⁹⁾aşurdu.¹⁰⁷⁵ Ve şarâb kim müdâvemeti mücib-i gâfllet ve bî-pervâlıkdur, anı mülk işinden [K24a] ⁽¹⁾fariğ kıldı. Lâ-cerem kânûn u kâ'ide bozuldu, her kişi diledüğünü kıldı;¹⁰⁷⁶ ⁽²⁾tâ mülke revnaç ve sipâha

1057 kimseyi: kişiyi B F

1058 kişi: kişiyi B F

1059 biz şimdi aña: şimdi biz aña B F

1060 diyümezüz: diyemezüz F

1061 fikrûn kıl: fikrûn kıl, saña dahı mâni' degülüz.” dëdiler. B F

1062 dimezem: size dimezin B F

1063 elbetde: elbette B F

1064 erte bir gün: erte yâ bir gün B F

1065 kankımızda: kangımızda F

1066 bir gün: - B - F

1067 ortasında: arasında B F

1068 kankısı: kangısı F

1069 alır: alursa B

1070 saltanatı ol kıla: taci anuñ başına koyup saltanatı aña vëreler B F

1071 terkin // üzüldi: terkin urup “Selâmet ganîmet” diyüp kenâra çekildi B F

1072 kıldı: eyledi B F

1073 halkı: halk F

1074 ëdüp: olup B F

1075 aşurdu. Ve: tecävüz eyledi B F

1076 Lâ-cerem // kıldı: - B - F

nesak kalmadı. Hân-ı Türk bu işden¹⁰⁷⁷ vâkıf olup, ⁽³⁾çeri çeküp, Ceyhûn'ı geçüp anuñ memleketine dahl kıldı. Behrâm çün gâffet ⁽⁴⁾uyhusından¹⁰⁷⁸ uyandı, mülki vîrân ve düşmeni gâlib ve sipâhı perîşân buldı.¹⁰⁷⁹ ⁽⁵⁾Bildi kim maşâff düzüp düşmenle muķâbele olunmaz,¹⁰⁸⁰ mülki küçük qarındaşı Nersî'ye ⁽⁶⁾ışmarlayup kendüsi üç biñ¹⁰⁸¹ kişi ile "Āzerbāycān¹⁰⁸² âteş-ke-desine giderin." diyüp ⁽⁷⁾êlden gâyib oldu, bilmediler kim kanda gitdi. Êl dañı¹⁰⁸³ gümân kıldılar kim Hâķān'dan ⁽⁸⁾kaçdı. Żarûrî¹⁰⁸⁴ pîşkeşler düzüp, âdemler göndürüp¹⁰⁸⁵ [F32a] Hâķān'a dëdiler kim: "Biz saña ⁽⁹⁾muṭî' u münķâduz, mülk senüñdür. Nice bilürseñ öyle¹⁰⁸⁶ eyle."

Hâķān'ın çün bu tarafından ⁽¹⁰⁾hâtırı cem' [B47b] oldu, başladı ferâġat-ı hâtır ile memleket taşarrufına meşġûl olup ⁽¹¹⁾hüküm ü hükümet eylemege. Tâ Behrâm Āzerbāycān'dan¹⁰⁸⁷ Gürcistān'dan Kıpçak'a¹⁰⁸⁸ çıkup, ⁽¹²⁾H'ārezm'i başup, Cürcān nevāhîsinde Hâķān'a şebîhün kılup, az kişi ile üç¹⁰⁸⁹ ⁽¹³⁾yüz biñ çeri¹⁰⁹⁰ şıyup, Hâķān'ı tutup kendü eliyle boynın¹⁰⁹¹ urdı. Bu bir iş ⁽¹⁴⁾idi kim andan evvel gelen pâdişahlardan birisi kılmamış idi ve andan sonra ⁽¹⁵⁾bu fırsat hîç kimesneye¹⁰⁹² el vërmemişdür.¹⁰⁹³ Meger kim Ebu'l-Gāzî Sulṭān Hüseyn ⁽¹⁶⁾Bahādır Hân hullide mülkuhü'ya müyesser oldu kim,¹⁰⁹⁴ ol dañı bunun gibi bir¹⁰⁹⁵ iş kılmışdur. ⁽¹⁷⁾Ve ol każiyenüñ icmâli budur kim: Ol hâzret Hōrāsān tahtın alduġı ⁽¹⁸⁾çaġ¹⁰⁹⁶ kim henüz memleket qarār tutmamış idi kim Yâdigār Muḥammed Mîrzâ kim

1077 işden: işe B F

1078 uyhusından: (اونجوسندن) B

1079 buldı: gördi B F

1080 muķâbele olunmaz: muķâbeleyle ve muķâteyleye kâbiliyyeti yokdur B F; kâbiliyyeti: kâbiliyyet F

1081 üç biñ: hemân üç biñ B F

1082 Āzerbāycān: (آذربایجان) B F

1083 Êl dañı: - B - F

1084 Żarûrî: Żarûrî ol memleketüñ a'yânı B F

1085 göndürüp: gönderüp B F

1086 öyle eyle: eyle B F

1087 Āzerbāycān'dan: (آذربایجان) B F

1088 Kıpçak'a: Kıpçaġ'a B

1089 üç: üç F

1090 çeri: çeriye F

1091 boynın: boynını B boynunu F

1092 hîç kimesneye: bir kimseye B F

1093 el vërmemişdür: el vërmemişdi B

1094 oldu kim: olmuşdur B F

1095 bunun gibi bir: bir bunun gibi B F

1096 çaġ: vaķt B F

mülk ⁽¹⁹⁾vârişi idi, 'azîm çeri çeküp ol hâzretüñ üzerine yürüdi. Ba'zı kû-teh- [K24b] ⁽¹⁾endîş kimesneler¹⁰⁹⁷ bî-vefâlık édüp, kaçup aña varduıkları cihetden hâlâyık ⁽²⁾vehm édüp cenk yarağı¹⁰⁹⁸ kılmadılar. Ve ol hâzret dağı mülki¹⁰⁹⁹ bırağup, ¹¹⁰⁰az âdem [B48a] ile ⁽³⁾kenâra çekilüp ve ğarîmi tahtı¹¹⁰¹ alup, ferâgatle mülke mutaşarrıf olup, ¹¹⁰²her cânibe¹¹⁰³ ⁽⁴⁾hayl ü sipâhı [F32b] yağmaya göndürüp¹¹⁰⁴ mülki vîrân étmege başladuıkları zamânda hâlâyıkun ⁽⁵⁾fiğân u ğırîvî¹¹⁰⁵ ol hâzretüñ kulağına yetişdüğü maḥalde şabra mecâli¹¹⁰⁶ kalmayup, ⁽⁶⁾ġayetde az kişi ile ol ġâlib 'adûnuñ üstine yürüyüp, memleketine¹¹⁰⁷ ğirüp, ⁽⁷⁾tahtına müteveccih olup, kaçır-ı salṭanatında¹¹⁰⁸ anı tutup halkı anuñ zulminden hâlâş ⁽⁸⁾eyledi. Ve¹¹⁰⁹ bu fakîrün hayâline eyle gelür kim; ol şehir kim bu iş vâkı' oldı, her ne kadar kim ⁽⁹⁾mülâhaza olundı, ol vâkı'ada hâzır olan yüz kişiye yétmezdi.

Ve Behrâm ⁽¹⁰⁾tahtını koyup müsâferet ıarıkıyla Hindüstân'a varduğı dağı ġarâyibdendür.¹¹¹⁰ İcmâlen anı ⁽¹¹⁾dağı beyân edelüm. Anuñ dağı şerhi budur kim: Behrâm temâşâ ve teferrüc¹¹¹¹ ve neşâta mâyil ⁽¹²⁾kişi idi. Ve ḥod-rây ve zeber-dest ve pehlivân idi. Ve zür-ı bâzûsına i'timâd ⁽¹³⁾édüp bu'l-'aceb işlere müteşaddi olurdu.¹¹¹² Ol cümleden biri budur kim; Hindüstân ⁽¹⁴⁾mülkinüñ [B48b] 'acâyib ü ġarâyibin¹¹¹³ işidüp ve¹¹¹⁴ teferrüc heves¹¹¹⁵ kıldı. Ve mülkini¹¹¹⁶ Nersî'ye ⁽¹⁵⁾ışmarlayup, kendüsü¹¹¹⁷ tebdil-i şüret édüp, elden çıkup Hindüstân'a vardı. Ve anda ⁽¹⁶⁾dâyim şayd ile rû-

1097 kimesneler: kimseler B F

1098 yarağı: yarağın B yarağın F

1099 mülki: mülke K

1100 bırağup: bırağup B

1101 tahtı: tahtını F

1102 mülke mutaşarrıf olup: mülki taşarrufa başlayup B F

1103 cânibe: cânibine B

1104 göndürüp: gönderüp B F

1105 ğırîvî: (غریبی) B

1106 şabra mecâli: şabr u mecâli B

1107 memleketine: memlekete B

1108 salṭanatında: salṭanatta B F

1109 Ve: - K

1110 ġarâyibdendür: ġarâyibden K

1111 temâşâ ve teferrüc: teferrüc ü temâşâya ve ıarab u 'ayş B F

1112 zür-ı bâzûsına // müteşaddi olurdu: - B - F

1113 'acâyib ü ġarâyibin: 'acâyibinden ve ġarâyibinden B

1114 ve: - B - F

1115 heves: hevesin B F

1116 mülkini: mülki ıarındaşı B F

1117 kendüsü: kendisi B

zigâr geçürür idi.¹¹¹⁸ Eṭrâfında olan el¹¹¹⁹ fevc fevc anuñ⁽¹⁷⁾ temâşâsına varup, êdûgi işlerden ‘acebe kıalup şecâ‘atine hayrân⁽¹⁸⁾ kıalurlar idi.¹¹²⁰ Bişe sibâ‘ını,¹¹²¹ meşelâ kıaplan ve arslan¹¹²² gibi ve sâyir derendeleri¹¹²³ [F33a]⁽¹⁹⁾ yumruğıyla¹¹²⁴ öldürür idi. İttifâķ¹¹²⁵ bir bîşede bir ‘azîm pîl mest olup [K25a]⁽¹⁾ yâ kıudurup, yol başına gelüp,¹¹²⁶ halka çok zarar¹¹²⁷ êdüp haylî âdem helâķ etmiş⁽²⁾ idi ve ol yolu bağlamış idi.¹¹²⁸ Ve pâdişâh bir niçe kerre ‘asker göndürüp¹¹²⁹ def‘ êde⁽³⁾ memişler idi.¹¹³⁰ Âhîr Behrâm’un haberin pâdişâha diyüp, pâdişâh Behrâm’ı⁽⁴⁾ taleb êdüp getürdüp,¹¹³¹ şeklini görüp ta‘accüb eyledi¹¹³² kim be-ğâyet hûb-şûret¹¹³³ ⁽⁵⁾ ve kıavî-heykel idi. Bârî Behrâm’a ol işi zâhîr kılup teklîf eyledi⁽⁶⁾ ve ol dahı kıabûl [B49a] êdüp, yaluñuz varup ol pîli öldürdi. Pâdişâh⁽⁷⁾ tahsînler êdüp, mülâzemet ve muşâhabet istid‘âsı kılup,¹¹³⁴ ol dahı rızâ⁽⁸⁾ vêrüp pâdişâhla gece ve gündüz ‘ayş¹¹³⁵ u nûşda ve avda vü şikârda. Tâ ol vâķte⁽⁹⁾ deġin¹¹³⁶ kim; pâdişâha bir ‘azîm düşmen müteveccih olup, pâdişâh kendüyi hâşma⁽¹⁰⁾ harîf görme-yüp firâr kıaşdın kıılıcaķ,¹¹³⁷ Behrâm az leşker ile varup, ol⁽¹¹⁾ düşmeni def‘ êdüp manşûr u muzaffer yine geldi. Ve pâdişâh kıızını Behrâm’a⁽¹²⁾ vêrüp, mülkini dahı aña müselleme kılup velî‘ahd¹¹³⁸ kıılmaķ isteyiceķ,¹¹³⁹ Behrâm kendüsini⁽¹³⁾ âşikâre¹¹⁴⁰ kılup ne kıişi idüğün bildürdi.¹¹⁴¹ Ve pâdişâh [F33b]

1118 geçürür idi: geçinürdi B

1119 el: halk B F

1120 kıalurlar idi: kıaldılar B

1121 sibâ‘ını: sibâ‘nuñ B F

1122 kıaplan ve arslan: arslan ve kıaplan B F

1123 derendeleri: (دندہ لری) K F

1124 yumruğıyla: yumruķıyla B

1125 İttifâķ: İttifâķā B

1126 başına gelüp: üzerine B F

1127 zarar: zarar ve ziyân B F

1128 bağlamış idi: kıutmuşdı B F

1129 göndürüp: gönderüp B F

1130 êdememişler idi: êdemediler B

1131 getürdüp: getürüp B

1132 eyledi: kıalup B

1133 hûb-şûret: nâzik-terķib ve hûb-şûret B F

1134 istid‘âsı kılup: istid‘âsın kııldı B F

1135 ‘ayş: ‘ayşda B F

1136 deġin: dek B F

1137 kıılıcaķ: eyleyiceķ B F

1138 velî‘ahd: velî‘ahdı B F

1139 isteyiceķ: istedi B F

1140 âşikâre: âşikârā B F

1141 bildürdi: pâdişâha bildürüp B F

Behrâm'ın ne kişi ⁽¹⁴⁾idügin bilicek, vehm edüp ne eyliyeceğin ¹¹⁴² bilmedi. Ve Behrâm anı ¹¹⁴³ ⁽¹⁵⁾kendüden emîn edüp, kızını alup, Hindüstân'ı yine aña ¹¹⁴⁴ muḳarrer kılop, ⁽¹⁶⁾ḥarâc ta'yîn kılop, ¹¹⁴⁵ Sind kenârından 'Acem tarafında olan vilâyetleri alup, ⁽¹⁷⁾Rây-ı Hind'ün kızı ile bî-nihâye ¹¹⁴⁶ [B49b] yarağ ¹¹⁴⁷ u yasağ düzüp yine memleketine ¹¹⁴⁸ geldi. ⁽¹⁸⁾Ve dört biñ evli barḳlı sâzende ve güyende ¹¹⁴⁹ ve raḳḳâs ve ehl-i ṭarab Hindüstân'dan ⁽¹⁹⁾göçürüp, bile alup geldi. Şimdiki hâlde 'Acem vilâyetinde olan [K25b] ⁽¹⁾Lûliler anlaruñ ¹¹⁵⁰ neslindendür. Ve Dil-ârâm-ı Çengî ve Yedi Kaşr-ı Hâvernağ ve sāyir ⁽²⁾hâlâtın bileyin diyen ¹¹⁵¹ kişi bu faḳîrûñ *Ḥamse*'sinde *Seb'a-i Seyyâre*'de okuyup ¹¹⁵² ⁽³⁾ma'lûm kılsun.

Ve Behrâm'ın saltanatı zamânı yetmiş yıl idi. Ve ba'zılar altmış ⁽⁴⁾üç ¹¹⁵³ yıldemişler. ¹¹⁵⁴

Meşnevî: Çü şâh oldu 'âlemde Behrâm-ı Gûr

⁽⁵⁾Cihânda mey ü 'ayşdan şaldı şûr

Ecel şerbeti 'ayşını şûr edüp

⁽⁶⁾Çıkkardı ¹¹⁵⁵ cihândan yerin gûr edüp

Yezdicerd bin Behrâm

Atası vaşiiyeti ile ⁽⁷⁾saltanat tahtına oturdu. Ve ol be-gâyet zibâ-rüy pâdişâh idi ve ziyâde hoş-hüy şâh idi, ¹¹⁵⁶ ⁽⁸⁾adl ve 'adalet-pîşe kıldı. Ve ¹¹⁵⁷ [B50a] anuñ zamânında memâlik [F34a] müreffehül'-hâl ¹¹⁵⁸ ve re'ayâ

1142 vehm edüp ne eyliyeceğin: vehminden içine ıztırâb düşüp n'eyliyeceğin B F; içine: içinde B

1143 Ve Behrâm anı: Behrâm anuñ ıztırâbını bilüp B F

1144 aña: - B

1145 kılop: edüp B F

1146 bî-nihâye: bî-nihâyet B

1147 yarağ: yarağ B F

1148 memleketine: memlekete B

1149 ve güyende: - B

1150 anlaruñ: anuñ K

1151 bileyin diyen: bilmek isteyen B F

1152 okuyup: okuyup F

1153 üç: üç F

1154 demişler: demişler. Vallâhu a'lem bi's-şavâb B

1155 Çıkkardı: (چقاردن) B

1156 be-gâyet // şâh idi: pâdişâh idi ve be-gâyet zibâ-rüy ve hoş-hüy K; zibâ-rüy: zibâ-rüy ve B

1157 Ve: - B - F

1158 müreffehül'-hâl: gâyetde müreffehül'-hâl B F

(9)fâriğu'l-bâl oldu. Ve ğāyet¹¹⁵⁹ yumuşak sözlî¹¹⁶⁰ olduğu cihetden aña Yez-
di⁽¹⁰⁾cerd-i Nerm¹¹⁶¹ dēdiler. Ve salṭanatı zamānını¹¹⁶² şāhib-i *Güzide* bir
yıl yazupdur. Ve ehl-i ⁽¹¹⁾tevārîḡ anuñ salṭanatı zamānında¹¹⁶³ çok iḥtilāf
eylemişlerdür; fāyide¹¹⁶⁴ olmadığı ⁽¹²⁾ecilden yazılmadı.

Meşnevî Yine Yezdicerd ibn-i¹¹⁶⁵ Behrām idi

⁽¹³⁾Ki ‘ālemde ‘adlinden ārām idi

Eger hūyı yumşak idi ger iri

⁽¹⁴⁾Felek kıomadı anı daḡı diri

Hürmüz bin Yezdicerd¹¹⁶⁶

Yezdicerd’ün iki ⁽¹⁵⁾oğlu vardı: Uluṣı Fīrūz, kiçisi Hürmüz. Ammā Yez-
dicerd, Fīrūz’ı ⁽¹⁶⁾Sistān’la Nīmrūz mülkine göndürüp¹¹⁶⁷ ol memālîki aña
müsellem kıldı ⁽¹⁷⁾ve Hürmüz kim küçük idi, anı veli’ahd¹¹⁶⁸ kılup taḡtını¹¹⁶⁹
aña vērdi. Fīrūz ⁽¹⁸⁾bu ğadre taḡammül ētmeyüp,¹¹⁷⁰ Heyāṭale pādīşāhına
ilticā kılup,¹¹⁷¹ anuñ mededi birle¹¹⁷² ⁽¹⁹⁾sipāh **[B50b]** çeküp Hürmüz¹¹⁷³
üstine gelüp, maşāff düzüp anı esīr kıldı.¹¹⁷⁴ Ve ba‘zılar, **[K26a]** ⁽¹⁾anı kıatl
ētdi dēdiler. Ve ba‘zı müverriḡler¹¹⁷⁵ anı selāṭīn ḡesābından ‘add ētmediler.
⁽²⁾Ol sebebdan pādīşāhlıġınuñ¹¹⁷⁶ zamānına ta‘arruz kıılınmadı.¹¹⁷⁷

1159 ğāyet: ğāyetde B F

1160 yumuşak sözlî: sözi ve hūyı nerm B F

1161 Nerm: (نرم) B

1162 zamānını: zamānı B

1163 zamānında: zamānı B

1164 fāyide: fāyidesi B F

1165 ibn-i: bin K B

1166 **Hürmüz bin Yezdicerd: Hürmüz-i Yezdicerd** K

1167 göndürüp: gönderüp B F

1168 veli’ahd: veli’ahdı B F

1169 taḡtını: taḡtı B F

1170 ētmeyüp: ēdemeyüp B F

1171 kılup: ēdüp B F

1172 birle: ile B F

1173 Hürmüz: Hürmüz’ün B F

1174 kıldı: kılup B

1175 müverriḡler: (مورغل) B

1176 pādīşāhlıġınuñ: - B - F

1177 kıılınmadı: kıılmadı B

Fîrûz bin Yezdicerd

(3)Müselmân ü 'âkil ve kâr-dân ü 'âdil kişi idi. 'Adâletle memâliki âbâd ve rî'âyetle (4)re'âyâyı hoş-nûd u şâd eyledi. Anuñ salţanatı zamânında¹¹⁷⁸ yêdi yıl [F34b] kahtı (5)oldı. Ol yêdi yılda harâcî re'âyâdan¹¹⁷⁹ sâkıţ édüp bir kimesne-den¹¹⁸⁰ bir nesne (6)almadı ve çok kimesnelere¹¹⁸¹ hıızânesinden vech-i ma'âş muķarrer eyledi.¹¹⁸² Ve anuñ (7)'adâleti berekâtında bu yêdi yıldan şoñra Hâķ Te'âlâ bir ucuzluk vêrdi kim¹¹⁸³ bir yılda (8)ol ķadar maḥşûl ḥâşıl oldı kim gêçen yêdi yıllık¹¹⁸⁴ kahtuñ kuşûrın tamâm eyledi. Ve anuñla (9)Heyâţale pâdişâhı Hoş-nevâz arasında ġarîb iş rivâyet kıılurlar;¹¹⁸⁵ muḥâle yakın¹¹⁸⁶ (10)olduġı cihetden yazılmadı. Ve Fîrûz çok memâlik alduķdan şoñra Türkistân vilâyetinüñ (11)üstine yürüdi. Türkistân pâdişâhı anuñ bir menziline¹¹⁸⁷ kuyılar kâzdurup, [B51a] (12)üstini ḥas¹¹⁸⁸ ü ḥâşâkle örtüp,¹¹⁸⁹ ġaffetle anda yêtdükde çok ḥalkı ol¹¹⁹⁰ çâhlara¹¹⁹¹ (13)düşüp ve kendü daḥı bir çâha düşüp helâk oldı.¹¹⁹²

Ve anuñ âşârından Rey nevâḥisinde Fîrûz-ârâ ve Cürġân'da (14)Rûşen-Fîrûz ve Hindüstân'da Râm-Fîrûz ve İşfahân'uñ Yiñi şehridür ve Âder⁽¹⁵⁾bâyġân'da Şâh-Fîrûz ve Fârs'da Kâm-ı Fîrûz. Ve Hocend'de bir divârdur kim ba'zılar elli (16)aġac ve bâzılar daḥı artuķ ve eksük demişlerdür kim iki vilâyetün arasında fâşıla⁽¹⁷⁾dur.¹¹⁹³ Ve anuñ salţanatı zamânı¹¹⁹⁴ yigirm¹¹⁹⁵ altı yıl idi.¹¹⁹⁶

1178 zamânında: - B

1179 harâcî re'âyâdan: re'âyâdan harâcî B F

1180 kimesneden: kimseden B F

1181 kimesnelere: kimselere B F

1182 eyledi: kıldı B F

1183 bu yêdi yıldan şoñra Hâķ Te'âlâ bir ucuzluk vêrdi kim: - B - F

1184 yêdi yıllık: yıllara B

1185 kıılurlar: éderler B F

1186 yakın: ġarîb B F

1187 menziline: menziletde F

1188 ḥas: (حی) F

1189 örtüp: örttürtüp B

1190 ol: anda B F

1191 çâhlara: câhlara K

1192 oldı: oldılar B F

1193 Hindüstân'da // fâşıladur: Fârs'da Kâm-ı Fîrûz ve Hocend'de bir divârdur kim; ba'zılar elli aġac ve ba'zılar daḥı artuķ ve eksük demişlerdür kim, iki vilâyetün arasında fâşıladur ve İşfahân'da Yiñi şehridür ve Âderbâyġân'da Şâd-Fîrûz B F; Yiñi: (یگی) B

1194 zamânı: zamânını B F

1195 yigirm: yigirmi F

1196 idi: demişler B F

Meşnevî: ⁽¹⁸⁾Çü Firûz bin Yezdicerd oldu şâh
Aña müftehîr oldu hayl ü sipâh

[F35a] ⁽¹⁹⁾Aña dahı gerdün cefâ eyledi
Ecel dâmına mübtelâ eyledi

[K26b] ⁽¹⁾Balâş bin Firûz

Çün salţanat tahtına oturdı, Sûhrâ kim atası zamânında ⁽²⁾vezîr ve memleket maşlahatında **[B51b]** müşîr idi, anı yine manşibında muķarrer kılup mülk ihtiyârın ⁽³⁾aña ışmarladı. Ve Sûhrâ müselmân şîvelü¹¹⁹⁷ hıred-pîşe kişi idi, memâliki¹¹⁹⁸ düzdi ⁽⁴⁾ve halkı ğanî eyledi. Ve Balâş'ın küçük karındaşı Kûbâd, Balâş'dan kaçup Hâķân-ı ⁽⁵⁾Türk'e giderken yolda İsfarayın şehrine yetişüp bir dihkânun evine konuk oldu.¹¹⁹⁹ ⁽⁶⁾Egerçi ev şâhibi anı tanımadı;¹²⁰⁰ ammâ Kûbâd be-ġâyet vecîh ve mütekellim kişi idi, ferâsetle ⁽⁷⁾bildi kim konuk 'azîmü's-şân kişidür, ziyâfet kâ'idesin tertib üzre¹²⁰¹ ri'â-yet ⁽⁸⁾eyledi. Ve dihkânun bir şâhib-cemâl kızı varıdı. Kûbâd anı göricek¹²⁰² hâtırı ⁽⁹⁾meyl édüp nikâha¹²⁰³ taleb étdükde anlar dahı râzî olup maķşûd müyesser oldu. ⁽¹⁰⁾Ve Kûbâd andan geçüp Hâķân'a vardı. Ve ol kız hâmile olup, andan bir oġlı toġup ⁽¹¹⁾adını Nüşîrevân ķodılar.

Ve Kûbâd dört yıl Hâķân ķatında olup, Hâķân aña ⁽¹²⁾asker verüp, ol 'askeri alup,¹²⁰⁴ Balâş üstine varurken **[F35b]** İsfarayın'e uğra⁽¹³⁾yup, oġlı Nüşîrevân'la gözi **[B52a]** rûşen olup, hem¹²⁰⁵ ol gün Balâş'ın erkân-ı devletinden ⁽¹⁴⁾elçi¹²⁰⁶ gelüp Balâş'ın ölüsü haberin getürüp ve anı pâdişâhlıġa taleb étdükleri¹²⁰⁷ ⁽¹⁵⁾arzları getürdi.¹²⁰⁸ Kûbâd oġlunun¹²⁰⁹ mülâķâtın te-

1197 şîvelü: yollı B F

1198 memâliki: memâlik B

1199 konuk oldu: ķondı B F

1200 tanımadı: bilmedi B F

1201 tertib üzre: tamâm tertib üzre görüp B F; görüp: getürüp B

1202 göricek: görüp B F

1203 nikâha: nikâh B F

1204 'askeri alup: 'askerle B F

1205 hem: hemân B F

1206 erkân-ı devletinden elçi: erkân-ı devleti B F

1207 étdükleri: étdüklerin B étdüklerinin F

1208 'arzları getürdi: 'arzların getürdiler B F

1209 oġlunun: oġlunun F

berrük¹²¹⁰ tutup, Hâkân çerisini yine döndürüp, ⁽¹⁶⁾haremini ve¹²¹¹ oğlunu¹²¹² alup, Medâyin'e gelüp saltanat tahtına oturup ve Sûhrâ'yı ol dağı yine ⁽¹⁷⁾manşibında muḳarrer kıilup 'adl ü dâda mübâşeret kıldı.¹²¹³

Ve Balâş'ın pâdişâhlığı zamânı ⁽¹⁸⁾bêş yıldan eksük idi. Ve 'Irâk'da Balâş-âbâd anuñ âşârındandır.¹²¹⁴

Meşnevî: ⁽¹⁹⁾Balâş ibn-i¹²¹⁵ Firûz-ı âfâk-ârâ¹²¹⁶

Ne bêş yıl ki bêş gün idi kethudâ

[K27a] ⁽¹⁾Ve lîkin anı dağı bu günde pîr

Ecel haylı destinde kıldı esîr

⁽²⁾**Ḳubâd bin Firûz**

Pâdişâhlık tâcıyla ser-efrâz¹²¹⁷ olduḳdan sonra Sûhrâ'yı ⁽³⁾ol dağı vezîr kıldı. Ammâ Sûhrâ öz ḥaddinden [B52b] tecâvüz êde başladı, Ḳubâd 'âkıbet ⁽⁴⁾anı giderüp Şâbûr'ı vezîr eyledi. Ba'zılar derler ki; Büzürcmihr, Sûhrâ'nuñ oğludur ⁽⁵⁾ve ol Ḳubâd hizmetinde¹²¹⁸ olurdu. Ve Majdek-i¹²¹⁹ la'în Ḳubâd zamânında peydâ olup, nübüvvet ⁽⁶⁾da'vâsını¹²²⁰ izhâr êdüp ve êli biri birinüñ mâlına ve 'ayâlına şerîk olmasına ruḥşat ⁽⁷⁾vêrdi. [F36a] Bu cihetden ne ḳadar müfsid ve ḥarâm-zâde varısa aña tâbi' olup çoḡaldılar. ⁽⁸⁾Ve Ḳubâd'ı dağı hezâr mekr ü ḥîle ile aldayup kendü milletine koydı. Ve mu'cize da'vâsın ⁽⁹⁾êdüp, "Od benümle söyleşür." diyüp, âteş-kede yanında¹²²¹ naḳb urup, bir kimseyi¹²²² ⁽¹⁰⁾ta'yîn kılmışdı¹²²³ kim kendüsi ne ḥiṭâb kılsa ol dağı aña göre cevâb vêrür ⁽¹¹⁾idi.

1210 teberrük: (تبرک) K

1211 ve: - K

1212 oğlını: oğlunu F

1213 mübâşeret kıldı: meşgûl oldı B F

1214 âşârındandır: âşârındandır. Vallâhu a'lem bi's-şavâb B âşârındandır demişler F

1215 ibn-i: bin K B

1216 âfâk-ârâ: (آفاق آرا) K

1217 ser-efrâz: ser-firâz F

1218 hizmetinde: ḥidmetinde B F

1219 Majdek-i: Mazdek-i B F

1220 da'vâsını: da'vâsın B F

1221 yanında: yanına B

1222 kimseyi: kimesne B

1223 kılmışdı: êtmışdı B F

Ve çün Kûbâd anuñ milletini kabûl etti; halkuñ māl u ‘ayālî nâ-mahfûz olduğı ⁽¹²⁾cihetden ‘âciz olup, ¹²²⁴ ittifâk édüp, Kûbâd’ı tûtup bend kılup ve Câmâsb kim ⁽¹³⁾anuñ kici ¹²²⁵ķarındaşı idi, anı pâdişâh kıldılar. Ve Majdek ¹²²⁶ķaçup Âzerbâyçân’a ¹²²⁷varup ⁽¹⁴⁾ve Kûbâd’ı dağı kız [B53a] ķarındaşı ķaçurup ¹²²⁸ol ¹²²⁹Türkistân’a vardı. Ve ba‘zılar ⁽¹⁵⁾Heyâtale’ye vardı dëdiler. Bârî beher taķdır ‘asker alup mülk üstine yürimek ¹²³⁰ ⁽¹⁶⁾ķaşd eyledi. Halk dağı Câmâsb’uñ anuñla muķâvemet ¹²³¹ëdemeyecegin bilüp, anı dağı ⁽¹⁷⁾bend kılup Kûbâd’a vërdiler ve Kûbâd’ı yine tahta oturdılar. ¹²³²

Ve anuñ zamânında Yemen ⁽¹⁸⁾pâdişâhı Şemir-i ¹²³³Zü’l-Cenâh hurûc édüp üstine yürüdi. Ve Kûbâd aña muķâvemetden ¹²³⁴ ⁽¹⁹⁾kendüsini ¹²³⁵‘âciz görüp, çok tuhfë vü teberrük vërup, barışup yine ¹²³⁶döndürdi. [K27b, F36b] ⁽¹⁾Ve Şemir-i ¹²³⁷Zü’l-Cenâh Ceyhûn’dan geçüp Mâverâ’ü’n-nehr’i aldı.

Ve Kûbâd’uñ âşârından ⁽²⁾Fârs’da ¹²³⁸Kâzerûn ¹²³⁹ve ‘Irâķ’da Hûlvân ve Mûşul’da Câķût ve Taberistân’da ¹²⁴⁰niçe mevzi’ ⁽³⁾dëdiler. Ve Ücân’da Şehr-bânî ¹²⁴¹dağı dëdiler. Ve müverrihler Câmâsb’ı mülûk a’dâdından ⁽⁴⁾tutmayupdurlar. ¹²⁴²Ve Kûbâd’la Kayşer arasında ¹²⁴³nizâ’ olup, Kûbâd Rûm’a çeri çeküp manşûr ⁽⁵⁾u muẓaffer döndi. ¹²⁴⁴Ve ‘ömrinüñ âhîrinde Nûşîrevân’ı [B53b] kendü yerine pâdişâh édüp kendü ¹²⁴⁵ ⁽⁶⁾kûşe ¹²⁴⁶tutdı. ¹²⁴⁷

1224 ‘âciz olup: halk ‘âciz olup B F

1225 kici: küçük B F

1226 Majdek: Mazdek B F

1227 Âzerbâyçân’a: (آذربایجان) B F

1228 ķaçurup: ķaçup B

1229 ol: ol dağı B F

1230 yürimek: yürümek F

1231 muķâvemet: muķâbele vü muķâvemet B F

1232 oturdılar: oturdılar B

1233 Şemir-i: Şems-i K

1234 muķâvemetden: muķâbeleden B F

1235 kendüsini: kendüni F

1236 yine: - F

1237 Şemir-i: Şems-i K

1238 Fârs’da: Fârs’da ve B

1239 Kâzerûn: Kârizûn B F

1240 Taberistân’da: Taberistân ve K

1241 Şehr-bânî: Şehr-bânî’yi F

1242 tutmayupdurlar: ‘add ëtmeyüpdürler B F

1243 arasında: mâ-beyninde B F

1244 döndi: geldi B F

1245 kendü: kendüsi F

1246 kûşe: kûşeyi B (کوشه) F

1247 tutdı: ihtiyâr édüp B ihtiyâr eyledi F

Ve Kûbād'ın saltanatı zamânı¹²⁴⁸ ba'zılar altmış üç¹²⁴⁹ yıl ve ba'zılar altmış dört ⁽⁷⁾yıl dediler.

Meşnevî: Kûbād oldı çün mülk üze¹²⁵⁰ kahramân

⁽⁸⁾Halâyika andan yetüp behre-mân¹²⁵¹

Aña dağı çarh etdi âhir 'inād

⁽⁹⁾Budur iş Kûbād¹²⁵² ol gerek Keykûbād

Nûşîrevânü'l-¹²⁵³Âdil bin Kûbād

Nûşîrevân'ın ⁽¹⁰⁾adlı bâbında söz çokdur. Dêrler ki; bir kişi bir kişiden bir bâğ şatun aldı ⁽¹¹⁾ve ol bâğda bir 'aẓîm defîne buldı. Bâğuñ evvelki şâhî-bine dēdi kim, kaçızıye ⁽¹²⁾şöyle oldı: “Gel bâğuñdağı medfûnı¹²⁵⁴ al kim ben senden bâğ şatun aldum, bâğdan ⁽¹³⁾ğayrı bile nesne¹²⁵⁵ almadum.” Ol dağı dēdi kim: “Ben saña bâğ şatdum¹²⁵⁶ ve her nesne kim bâğda ⁽¹⁴⁾dâhil-dür, bile vêrdüm.” Ve ba'zılar dēdiler kim: “Bu hazîne beytül-mâle dâhil-dür, pâdişâha [F37a] ⁽¹⁵⁾müte'allıkdur.”¹²⁵⁷ Bârî¹²⁵⁸ bu kaçızıye Nûşîrevân'a 'arz olundu, ¹²⁵⁹[B54a] Nûşîrevân dağı bunlara ⁽¹⁶⁾şordı¹²⁶⁰ kim: “Oğluñuz ve¹²⁶¹ kızuñuz var¹²⁶² mıdur?” Bunlar dağı “Vardur.” dēdiler. Buyurdı kim birinün kızını¹²⁶³ ⁽¹⁷⁾birinün oğlına¹²⁶⁴ vêreler, ol mâlı dağı ikisine vêreler; tâ anlar ve evlâdı¹²⁶⁵ ⁽¹⁸⁾ol mâldan müntefîc olalar.

1248 zamânı: zamânını B F

1249 üç: üç K F

1250 üze: üzere B F

1251 Halâyika andan yetüp behremân: Yetüp 'âlem ehline andan amân B F

1252 Kûbād: gerek Kûbād F (*F'de bu kelimelerin yerleri ۴ ve ۵ harfleri konularak düzeltilmiştir.*)

1253 Nûşîrevânü'l: Nûşîrevân-ı B F

1254 medfûnı: medfûnunu F

1255 bile nesne: nesne bile F

1256 bâğ şatdum: bâğı yeriyle yurdiyla şatdum F

1257 “Gel bâğuñdaki // müte'allıkdur”: “Gel, bâğuñdan medfûn peydâ olmuştur, al.” Ol dēdi: “Ben saña şatmışam bâğı ve ne ki bâğda vardur.” Ol dēdi: “Ben bâğı almışam B; bâğuñdan (باغکرد) B

1258 Bârî: Bârî beher taqdîr B

1259 'arz olundu: 'arz olundu, Nûşîrevân her kankısına ki alduķına teklif etdi, kabûl etmediler B

1260 dağı bunlara şordı: dēdi B

1261 ve: - B - F

1262 var: (۱) K

1263 birinün kızını: (*K'da sehven iki kez yazılıp bilahare ikincinin üzeri çizilmiştir.*)

1264 kızını birinün oğlına: oğlını birinün kızına B | oğlına: oğluna F

1265 evlâdı: evlâdları F

Ve yine bir gün şikârda kebâb yemek isteyüp,¹²⁶⁶ (19) ittifâk¹²⁶⁷ tuz hazır bulunmayup bir kimesneyi¹²⁶⁸ tûza göndürdi¹²⁶⁹ ve mübâlağa işmarladı¹²⁷⁰ kim: [K28a] (1)“Zinhâr tuzı şatun alasin.”¹²⁷¹ Ve ehl-i meclis¹²⁷² dediler kim: “Bir kebâba yetecek tuz ne miqdâr bahâ (2)eyleye kim mübâlağa eder-siz şatun alalar.”¹²⁷³ Dêdi kim: “Bu kadar bî-bahâ nesne içün (3)pâdişâh¹²⁷⁴ olan kimesne niçün¹²⁷⁵ bid‘at peydâ êde¹²⁷⁶ kim,¹²⁷⁷ yaramaz nesne ne kadar cüz‘î olursa (4)şoñra her kişi bir miqdâr arturup anı küllî eder ve bed-nâmlık anı bünyâd êdene hâşıl (5)olur.”¹²⁷⁸

Ve Nüşîrevân’uñ¹²⁷⁹ dârü’l-mülki Medâyin¹²⁸⁰ şehri idi. Ve¹²⁸¹ Tâk-ı Kistrâ kim meşhûrdur, (6)ol yapıdı ve ‘adl zincîrini ol aşdı. Ve Büzürcmîhr¹²⁸² anuñ veziri idi; [B54b] (7)anuñ meşveretiyle Majdek-i¹²⁸³ la‘îne istimâletler vêrüp, anı getürüp, huşûsiyyetler zâhir (8)kılup ve etbâ‘ını kendüne¹²⁸⁴ mülâzım kılup¹²⁸⁵ ve şoñra dîni bâtıl idüğini¹²⁸⁶ hüccetle aña şâbit (9)kılup, [F37b] anı ve cemî‘-i tevâbi‘ini diriyle¹²⁸⁷ başı aşağa kıuyıya bırağup¹²⁸⁸ üzerlerini taşla (10)çoldurdılar.¹²⁸⁹ Ve ba‘zılar dêrler ki; Majdek-i¹²⁹⁰ la‘îni kendü eliyle öldür-di¹²⁹¹ ve ‘âlem yüzini¹²⁹² (11)anuñ nâ-pâk milletiniñ televvüşinden pâk kıldı.

1266 isteyüp: isteyicek B F

1267 ittifâk: ittifâkâ B

1268 kimesneyi: kimseyi B F

1269 göndürdi: gönderdi B F

1270 mübâlağa işmarladı: mübâlağa êtdi ve işmarladı B

1271 alasin: alusin B

1272 meclis: meclisden ba‘zı B F

1273 şatun alalar: - B - F

1274 pâdişâh: (*K’da sehven iki kez yazılıp bilabare birincinin üstü çizilmiştir.*)

1275 niçün: ne içün F

1276 peydâ êde: eyleye B F

1277 kim: - B

1278 anı küllî // hâşıl olur: küllî êdüp bed-nâmlığı anı iñdâs êdene kıyâmete dek bâkî kalur B F

1279 Nüşîrevân’uñ: (نوشين روانك) K

1280 Medâyin: Medâ’in B

1281 Ve: - K - F

1282 Büzürcmîhr: Büzürcmîhr kim B F

1283 Majdek-i: Mazdek-i B F

1284 kendüne: kendüye B F

1285 kılup: êdüp B F

1286 idüğini: êdüğini B

1287 diriyle: - B - F

1288 bırağup: bırağup B

1289 çoldurdılar: çoldurup B

1290 Majdek-i: Mazdek-i B F

1291 öldürdi ve: öldürüp F

1292 yüzini: yüz B

Ve anuñ zamânında Rûm Kayşeri ⁽¹²⁾anuñla muhâlefet izhârı¹²⁹³ kılup, Nüşîrevân çeri çeküp, Rûm'ı musahhar kılup, ⁽¹³⁾Kayşer'i dutup,¹²⁹⁴ harâc ta'yîn kılup, muqarrer kıldı kim yılda bir kerre Nüşîrevân ⁽¹⁴⁾dergâhına gelüp elin öpüp hil'at geye. Ve bunun üzerine minnet koyup gitdi. Ve Çîn ⁽¹⁵⁾mülkinde¹²⁹⁵ Hâkân üstine¹²⁹⁶ yürüyüp ve Hâkân şulh cânibini tutup, Ferğana'dan berisini¹²⁹⁷ ⁽¹⁶⁾aña müselleme kılup, kızını Nüşîrevân'a¹²⁹⁸ vè-rüp göndürdi.¹²⁹⁹ Ve Nüşîrevân andan dönüp ⁽¹⁷⁾Heyâtale mülkin musahhar kılup, 'azm-i Hindüstân [B55a] édüp, Rây-ı Hind aña kendüsin¹³⁰⁰ ⁽¹⁸⁾harîf görmeyüp, tazarru' u tazallüm gösterüp, araya vâsıtalar ve şefî'ler şalup¹³⁰¹ ⁽¹⁹⁾ol dañı¹³⁰² harâc kabûl êtdi.¹³⁰³ Andan¹³⁰⁴ dönüşde 'arz eylediler ki Kıpçak yolını¹³⁰⁵ [K28b] ⁽¹⁾der-bendler tutmuşdur. Ol yola 'ubûr édüp, ol¹³⁰⁶ der-bendleri¹³⁰⁷ alup ve der-bend nevâhî⁽²⁾sinde olan kal'aları ki Kıpçak yıkup harâb êtmışdi; yine ma'mûr édüp, yarağ¹³⁰⁸ ⁽³⁾u yasağını¹³⁰⁹ mükemmel düzüp, yarar¹³¹⁰ âdemler koyup, muhkem [F38a] zabt édüp, ol nâhiyeden hâtır ⁽⁴⁾cem' olup¹³¹¹ yine Medâyin'e geldi. Ve memâlikde yollar düzüp ve şulara köprüler¹³¹² bağlayup, ⁽⁵⁾ehl-i fesâdı yollardan bi'l-küllîyye def eyledi. Müsâfirler ferâğat-ı hâtır ile varur¹³¹³ gelür oldılar.

1293 izhârı: izhâr B F

1294 Kayşeri dutup: - B - F

1295 mülkinde: pâdişâhı B F

1296 üstine: üzerine B F

1297 Ferğana'dan berisini: Ferğana ötesini B F

1298 kızını Nüşîrevân'a: Nüşîrevân'a kız B Nüşîrevân'a kızın F

1299 göndürdi: gönderdi B F

1300 aña kendüsin: kendüsin aña B kendüzin aña F

1301 vâsıtalar ve şefî'ler şalup: şefî'ler vâsiğa kıldılar B şefî'ler ve vâsıtalar şalup F

1302 ol dañı: - B

1303 êtdi: édüp döndürdi B F

1304 Andan: Ve andan B F

1305 yolını: yolunu F

1306 ol: - B - F

1307 der-bendleri: der-bendlerini B

1308 yarağ: (تراغ) B yarağ F

1309 yasağını: yasağ B yasağını F

1310 yarar: yâr yâr B

1311 olup: - B

1312 köprüler: köprüler B

1313 varur: varup B F

(6)Ve Seyf-i Zül-Yezen-i¹³¹⁴ Himyerî kim Yemen pâdişâhı idi, mülkini Mesrûk bin Ebrehe alup anı¹³¹⁵ (7)Yemen'den çıkarmış idi.¹³¹⁶ Nüşîrevân dergâhına yüz urup, istimdâd kılup tazallüm gösterdi. (8)Nüşîrevân aña yardım kılup deryâ yüzünden anı¹³¹⁷ Yemen'e göndürdi¹³¹⁸ [B55b] ve anuñ mededi (9)birle¹³¹⁹ yine mülkini¹³²⁰ aldı.

Ve Ebrehe ol kişidür kim; Ka'be-i¹³²¹ Şerif'i, şerrefehallâh,¹³²² yıkmağa kaşd édüp, (10)Hâk Te'âlâ ebâbil kuşını gönderüp anı ve askerini helâk eyledi. (11) ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ﴾ (1323) sūresi¹³²⁴ bizüm Peyğamberümüz'e kim Hâtemü'l-Enbiyâ'dur,¹³²⁵ şallallâhu 'aleyhi ve sellem, anuñ¹³²⁶ şânında (12)nâzil oldu. Ve ol Hâzret toğduğı gece âteş-kedelerün odı¹³²⁷ kim niçe biñ (13)yıldan beri¹³²⁸ söyünmemişdi, söyündi. Ve Sâve Deñizi yere geçdi, şöyle kim andan hiç (14)şu eşeri kalmadı. Ve Kısra Tâkı'ndan on iki küngüre yıkılup ve Kısra bu işlerden (15)mütehayyir olup,¹³²⁹ Saṭîḥ-i Kâhin'i getürdüp,¹³³⁰ andan bu ahvâlün keyfiyyetin istifsâr édüp,¹³³¹ (16)ol daḥı dēdi kim: "Bu gece 'Arab'da Kureyş kabilesinden Muhammed adlu [F38b] bir kişi¹³³² gelmişdür kim, (17)Fûrs mülûkinün devleti anuñ zamânında âhir ola.¹³³³ Ve ol âhirü'z-zamân peyğamberi (18)ola." Ve Nüşîrevân bi'şeti¹³³⁴ zamânını¹³³⁵ şorup, Saṭîḥ-i Kâhin ol yıkılan on iki (19)küngüre 'adedi üzre dēdi kim: "Senden

1314 Zül-Yezen-i: (ذوالينين) B

1315 anı: - B - F

1316 çıkarmış idi: çıkarup ve ol daḥı B F

1317 anı: - B - F

1318 göndürdi: -B gönderdi F

1319 mededi birle: meded ile B medediyle F

1320 yine mülkini: mülkini yine F

1321 Ka'be-i: Mekke-i K

1322 şerrefehallâh: şerrefehallâhu (تع) B

1323 Bu ibare, ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ ("Rabbinin fil sahiplerine neler yaptığını görmedin mi?" Fîl, 105/1) ayet-i kerimesinin en başında yer almaktadır.

1324 sūresi: sūresini K B

1325 Hâtemü'l-Enbiyâ'dur: Hâtemü'l-Enbiyâ'dan B

1326 anuñ: - B - F

1327 odı: otı B F

1328 beri: berü F

1329 olup: kalup B F

1330 getürdüp: getürüp B

1331 istifsâr édüp: şorup F

1332 kişi: peyğamber B F

1333 ola: olup B F

1334 bi'şeti: (يعنى) B

1335 zamânını: zamânı B

şoñra senüñ neslünden on iki kimse¹³³⁶ salṭanat [K29a, B56a] ⁽¹⁾kılup, andan şoñra ol Şāhib-sa‘ādet’üñ¹³³⁷ devleti cümleye¹³³⁸ ġālib olup, milleti¹³³⁹ ‘ālemi ⁽²⁾ṭutsa gerekdür.” dedi. Ve ol nice dediyse yine¹³⁴⁰ dedügi gibi oldu.

Ve Nüşîre⁽³⁾ vān’uñ bār-gāhında¹³⁴¹ dört altun kürsî konulurdu.¹³⁴² Birinde kendüsi ve birinde Büzür⁽⁴⁾ cmihr ve birinde Qayşer-i Rûm¹³⁴³ ve birinde Kıpçak Hânı otururdu.

Ve anuñ sayır ⁽⁵⁾selāṭîn için vaşîyyet-nāmesi vardır kim her biri ne vec-hile, ne kânûnla¹³⁴⁴ ⁽⁶⁾salṭanat kılalar. Bu muhtaşarda kâbil degüldür kim cümlesi yazıla, ammâ iki üç¹³⁴⁵ kelime ile ⁽⁷⁾mazmûnını muhtaşar¹³⁴⁶ beyân edelüm. Ve ol bunlardur kim: “‘adl bir hişârdur kim, şu şalıp¹³⁴⁷ ⁽⁸⁾ve odı-la¹³⁴⁸ göyünmez ve mancılığla¹³⁴⁹ bozulmaz. Ve ‘adl bir gencdür kim, ne ka-dar çok alursañ ⁽⁹⁾ol kadar çok¹³⁵⁰ olur ve ne kadar az alursañ ol kadar az¹³⁵¹ olur. Ve hîred-mend oldur kim, ⁽¹⁰⁾gizlü¹³⁵² bir iş etmeye¹³⁵³ ki âşikâre anı¹³⁵⁴ edemeye. Ve bir kimsenüñ¹³⁵⁵ ġıybetinde bir söz demeye ki¹³⁵⁶ ⁽¹¹⁾işidicek utana. Ve şavaşda düşmen az diyüp¹³⁵⁷ [F39a] ġāfil olmaya ki çok odunu ⁽¹²⁾az od yaķar.”¹³⁵⁸ [B56b] Ve taḥtınıñ dört pāyesinde bu dört söz yazılmışı-dı ki: “Her kimde¹³⁵⁹ pâdişāhlık ⁽¹³⁾yoķ, kām-kārılık yoķ. Ve her kimüñ kim

1336 kimse: - K

1337 Şāhib-sa‘ādet’üñ: Şāhib-devlet’üñ K

1338 cümleye: cümle B

1339 milleti: şerif milleti B F

1340 yine: hemân B F

1341 bār-gāhında: dergāhında B F

1342 konulurdu: konulurıdı B F

1343 Qayşer-i Rûm: Qayşer B F

1344 ne kânûnla: ve ne kânûn üzre B F

1345 iki üç: birkaç B F

1346 muhtaşar: - B

1347 şalıp: şalmağıla yıķılmaz ve B F

1348 ve odıla: (داودله) B

1349 mancılığla: mancılıkıla B mancınıklıla F

1350 ol kadar çok: çok B F

1351 ol kadar az: az B F

1352 gizlü: tenhâ B tenhâda F

1353 etmeye: işlemeye B F

1354 âşikâre anı: anı âşikârâ B F

1355 kimsenüñ: kimesnenüñ B

1356 demeye ki: demeye ki ol kişı F

1357 düşmen az diyüp: düşmeni az görüp B F

1358 yaķar: yaķar nâ-bedid eyler B F

1359 Her kimde: Her kimde kim B F

hâtûnı yok, ğam-güsârı yok.¹³⁶⁰ (14) Ve her kimûn kim oğlu yok, döst-dârlığı¹³⁶¹ yok. Ve her kimûn kim (15) bunlardan birisi yok, hastalığı yok.”

Ve Nüşîrevân'ın âsârından Medâyin¹³⁶² yanında (16) Rûmiyye şehridür kim Anṭâkiye¹³⁶³ tarhı¹³⁶⁴ üzerine¹³⁶⁵ yapılmışdır. Ve saltanatı zamânını¹³⁶⁶ ba'zılar (17) kırk yedi yıl ve ba'zılar kırk yıl ve ba'zılar kırk yedi yıl ve yedi ay dërler.¹³⁶⁷

Meşnevî: (18) Enüşîrvân¹³⁶⁸ hüsrev-i dâd-ger
Ki 'adlinden âbâd idi baḥr ü berr

(19) Aña dahı devrân vefâ kılmadı
Aña kılmadı çün saña kılmadı

[K29b] (1) Hürmüz bin Nüşîrevân

Atası vaşıyyeti ile tahta oturdu. Ba'zılar anı zâlim (2) ü câbir ve ba'zılar munşif¹³⁶⁹ ü 'âdil kişi [B57a] idi dëdiler. Ammâ siyâseti ğâlib (3) ve intikâmı şedid kişi idi. Egerçi Enüşîrvân¹³⁷⁰ rüsûm u kavâ'idini¹³⁷¹ mer'î (4) tutardı, ammâ az günâha çok siyâset kıldığı cihetden el¹³⁷² mütevehhim olup (5) nefret eylediler. Ol dahı el teneffür êtdüğünü¹³⁷³ bilüp, ol cihetden tab'ında (6) intikâm ve siyâset şıfatı ğâlib olup, [F39b] re'ayâya ḥarâcı arturup ve sipâha (7) cüz'î cerîme için katl emr eyleridi.¹³⁷⁴

Çün el¹³⁷⁵ bir uğurdan nevmîd (8) oldılar, eṭrâfından¹³⁷⁶ düşmen ğulüvv êdüp memleket üstüne yürüdiler.¹³⁷⁷ Rûm'dan (9) Kayşer ve 'Arab'dan 'Abbâ-

1360 her kimûn kim hâtûnı yok, ğam-güsârı yok: (K'da sehven iki kez yazılmıştır.)

1361 döst-dârlığı: döst-dârlık B

1362 Medâyin: Medâ'in B

1363 Anṭâkiye: (انطاليه) B

1364 tarhı: (طى) K

1365 üzerine: üzre F

1366 zamânını: zamânı B

1367 dërler: dëdiler. Vallâhu a'lem bi's-şavâb B dëdiler F

1368 Enüşîrvân: (أنوشيروان) B

1369 munşif: (مضعف) B

1370 Enüşîrvân: Nüşîrevân B F

1371 kavâ'idini: kâ'ideyi B

1372 el: halk B F

1373 êtdüğünü: êtdigini B F

1374 eyleridi: êtdürdi K

1375 el: halk B F

1376 eṭrâfından: eṭrâfdan B F

1377 yürüdiler: yürüdiler B

sü'l-Ahvel¹³⁷⁸ ve Mağrib'den 'Amr-ı Ezrak¹³⁷⁹ ve Türkistân'dan ⁽¹⁰⁾Hâkân-ı Çîn¹³⁸⁰ yürüdi. ¹³⁸¹Ve ol üçünü¹³⁸² tuhfe¹³⁸³ vü hedâyâ birle¹³⁸⁴ döndürüp,¹³⁸⁵ ⁽¹¹⁾ammâ Hâkân-ı Çîn üzerine Behrâm-ı Çübîn kim 'Acem mülükinden idi; ⁽¹²⁾anı sipeh-sâlâr edüp Horāsân'a¹³⁸⁶ göndürdi kim¹³⁸⁷ Behrâm Hâkân'la cenk edüp, ⁽¹³⁾Hâkân'ı ve oğlını¹³⁸⁸ öldürüp, bî-nihâye ganimet hâşıl edüp, ba'zını kim ⁽¹⁴⁾selâtime [B57b] lâıyık idi, Hürmüz hizmetine¹³⁸⁹ göndürdi¹³⁹⁰ kim Hürmüz'den vâfir tahsîn ⁽¹⁵⁾ü ihşân tevaḳḳu' eyleridi. Hürmüz'ün kulağına ḥasûdlar bunu yetiştürdi⁽¹⁶⁾ler kim: "Behrâm bî-nihâye¹³⁹¹ ganimet alup pâdişâha az¹³⁹² nesne göndürdi."¹³⁹³ Hürmüz mâl ⁽¹⁷⁾hırşından bî-cihet bed-fî'llik edüp Behrâm'a bir¹³⁹⁴ bürüncek ile bir çıkırık ⁽¹⁸⁾göndürdi¹³⁹⁵ kim: "Senün kılduğın işe lâıyık bunlardur." Behrâm müteğayyir olup, ⁽¹⁹⁾Hürmüz'e 'âşî olup, kendüyi Pervîz adına ḳul-luğa mensûb ḳılıp ve anuñ hizmetin¹³⁹⁶ [K30a] ⁽¹⁾ḳabûl ḳıldı. Bu tedbîrden ğarazı ol idi kim, [F40a] Hürmüz oğluna¹³⁹⁷ bed-gümân olup aradan ⁽²⁾götüre¹³⁹⁸ ve Behrâm daḳı Hürmüz'i aradan âsânlılığla def edüp yerine pâdişâh ⁽³⁾ola. Bu re'yi¹³⁹⁹ muvâfıḳ düşüp, Hürmüz, Pervîz'e ḳaşd edüp, Pervîz¹⁴⁰⁰ daḳı ḳaçup ⁽⁴⁾Ermen vilâyetine varup, anda Şîrîn'e 'aşık olup bir zamân eglendi; nite kim ⁽⁵⁾şerḫi gelse gerekdür inşâ'allâhu Te'âlâ.¹⁴⁰¹

1378 'Abbâsü'l-Ahvel: 'Abbâs-ı Ahvel B F

1379 Ezrak: (ارزق) B (رزق) F

1380 Çîn: çün B

1381 yürüdi: yürüdi B F

1382 üçünü: üçüne F

1383 tuhfe: (تحفه) F

1384 birle: vürüp B F

1385 döndürüp: döndürdi F

1386 Horāsân'a: Hâkân'a B F

1387 göndürdi kim: gönderdi B F

1388 oğlını: oğlunu F

1389 hizmetine: ḥidmetine B F

1390 göndürdi: gönderdi B F

1391 bî-nihâye: bî-nihâyet B

1392 az: cüz'î B F

1393 göndürdi: gönderdi B F

1394 bir: vâle B F

1395 göndürdi: gönderdi B F

1396 hizmetin: ḥidmetini B ḥidmetin F

1397 oğluna: oğluna F

1398 aradan götür: oğlını aradan götürüp B F; oğlını: oğlunu F

1399 re'yi: râyı F

1400 Pervîz: Hürmüz B

1401 inşâ'allâhu Te'âlâ: - B - F

Çün Pervîz kaçup Behrâm'a varmadı, ⁽⁶⁾Hürmüz bildi kim oğlunuñ ¹⁴⁰²günâhı [B58a] yokdur, ¹⁴⁰³hemân Behrâm'ın arada mekr ü hilesi imiş; ⁽⁷⁾Hürmüz 'asker çeküp Behrâm üstine göndürdi, ¹⁴⁰⁴Behrâm, Hürmüz'ün 'askeriyle ¹⁴⁰⁵(8) uruşup ¹⁴⁰⁶şıdı. Andan sonra Hürmüz'ün saltanatı kâr-hânesi mütezelzil oldu. ⁽⁹⁾Çün Hürmüz'ün erkân-ı devleti andan râzî degüller idi; Hürmüz'i ⁽¹⁰⁾ıutup gözine mîl çeküp, Ermen vilâyetine kişi ¹⁴⁰⁷göndürüp, ¹⁴⁰⁸Pervîz'i getirüp ⁽¹¹⁾pâdişâh kıldılar. Ve Hürmüz'ün saltanatı zamânını on bir yıl ve birkaç gün dediler.

Meşnevî: ⁽¹²⁾Yine Hürmüz oldu çü kişver-hıdîv ¹⁴⁰⁹

Siyâsetleri ¹⁴¹⁰şaldı halka gırîv

⁽¹³⁾Aña dağı Hâk'dan ¹⁴¹¹yêtüp intikâm

'Adem mülkine ol da kıldı hırâm

⁽¹⁴⁾**Behrâm-ı Çübîn**

Çün Hürmüz'ün erkân-ı devleti gözine mîl çekdiler, Hüsrev ⁽¹⁵⁾Pervîz Ermen'den gelüp atası tahtına ¹⁴¹²oturdu. [F40b] Behrâm-ı Çübîn anuñ ⁽¹⁶⁾üstine ¹⁴¹³çeri çeküp, ol dağı yarağın ¹⁴¹⁴görüp 'askerin ¹⁴¹⁵düzüp karşı çıkıdı. ¹⁴¹⁶(17)Ve ¹⁴¹⁷[B58b] Nehrevân'dan geçüp birbirine ¹⁴¹⁸yaklaşdukları vaqt Pervîz gördi kim Behrâm'la ⁽¹⁸⁾muķâbelele tākāt yokdur, Hürmüz'den istimdād edüp rāy taleb eyledi. ⁽¹⁹⁾Hürmüz haber göndürdi ¹⁴¹⁹kim: "Oğ-

1402 oğlunuñ: oğlunuñ F

1403 yokdur: yok imiş B F

1404 üstine göndürdi: üzerine gönderüp B F

1405 'askeriyle: asker ile K

1406 uruşup: cenk edüp B F

1407 kişi: haber B F

1408 göndürüp: gönderüp B F

1409 çü kişver-hıdîv: çü gör a hıdîv B

1410 Siyâsetleri: Siyâsetler B

1411 Hâk'dan: elden K

1412 atası tahtına: tahta B F

1413 üstine: üzerine B F

1414 yarağın: yarağın B

1415 'askerin: asker B F

1416 çıkıdı: çıkup B F

1417 Ve: - B - F

1418 birbirine: biri birine B F

1419 göndürdi: gönderdi B F

luñı, uşağıñı, mālūñı¹⁴²⁰ ve menālūñı [K30b] ⁽¹⁾muhkem ƙal'alara ƙoyup, sen Rūm'a varup Ƙayşer'den istimdād eyle."¹⁴²¹ Pervīz daħı ol ⁽²⁾aradan gidüp, Rūm'a varup Ƙayşer'e ilticā¹⁴²² eyledi. Behrām, Pervīz'ün ardınca ⁽³⁾ādemler göndürüp, ¹⁴²³kendü Medāyin'e gelüp¹⁴²⁴ tahta oturup pādīşāh-lıƙ eyledi. ⁽⁴⁾Çün Pervīz, Ƙayşer¹⁴²⁵ mededi birle¹⁴²⁶ Behrām-ı Çübīn üze-rine gelüp, ol daħı ⁽⁵⁾ƙarşu çıkup uruşup,¹⁴²⁷ başılıp, Hākān hızmetine¹⁴²⁸ vardı. Anda aña zehr ⁽⁶⁾verüp emrini¹⁴²⁹ tamām eylediler.

Ve Behrām'ın saltanatı zamānı iki yıl ve birkaç ⁽⁷⁾gün daħı¹⁴³⁰ idi. Ve ba'zı tevārīhde anı mülük a'dādından 'add étmeyüp⁽⁸⁾dürler. Ve anuñ aş-lını ba'zılar Gürgīn-i¹⁴³¹ Milād'a ve ba'zılar Yezdicerd bin ⁽⁹⁾Behrām'a çıkarurlar.¹⁴³²

Meşnevî: [B59a] Çü Behrām-ı Çübīn'i¹⁴³³ baht-ı¹⁴³⁴ bülend

⁽¹⁰⁾Cihān mülkine eyledi ercümend

Velī anı Pervīz ırgurmadı¹⁴³⁵

⁽¹¹⁾Dem urmadı tā mülkden sürmedi

Hüsrev Pervīz bin Hürmüz¹⁴³⁶

[F41a] Ol vaƙt kim ⁽¹²⁾Pervīz, Behrām'dan yüz döndürüp 'azm-i Rūm eyledi,¹⁴³⁷ Bendüye ve Bistām ⁽¹³⁾anuñ¹⁴³⁸ sipeh-sālārı idiler.¹⁴³⁹ Ve Hür-

1420 oğluñı, uşağıñı, mālūñı: chlūñı ve evlāduñı ve māl B F

1421 eyle: eyle dedi ki B eyle dedi F

1422 Ƙayşer'e ilticā: Ƙayşer'den istimdād B Ƙayşer'den ilticā F

1423 göndürüp: gönderüp B

1424 gelüp: - B

1425 Ƙayşer: Ƙayşer'ün F

1426 mededi birle: meded ile B medediyle F

1427 uruşup: cenk édüp B F

1428 hızmetine: hıdmetine B F

1429 emrini: işini B F

1430 daħı: - B

1431 Gürgīn-i: (كيركین) F

1432 çıkarurlar: çıkardılar B F

1433 Çübīn'i: Çübīn B

1434 baht-ı: taht-ı B

1435 ırgurmadı: durgurmadı F

1436 **Hürmüz: Behrām** B

1437 eyledi: étmişdi B F

1438 anuñ: ve anuñ B

1439 sipeh-sālārı idiler: sipeh-sālārı idi B sipeh-sālārıydı F

müz'ün gözine anlar mîl çekmişidi ve Hürmüz¹⁴⁴⁰ (14) intikâmından anlar henüz emîn degüller idi. Ve anlar Pervîz'e dediler kim: (15) "Hürmüz saña Rûm 'azîmeti buyurup, bize intikâm eciliçün Behrâm'ı getirüp mülki (16) aña vërse gerekdür. Eger anı aradan götürseñ hâtır cem' olurdu." Pervîz anlaruñ (17) bu sözine cevâb vërmedügi cihetden¹⁴⁴¹ anlar bu işe¹⁴⁴² rızâ fehm edüp, (18) Hürmüz'i helâk edüp, az kişi ile Pervîz'i Fırât Suyı'ndan geçürüp (19) Rûm 'azîmeti kıldılar.

Yolda giderken bir deyrde [B59b] konmuşlar idi. Nâ-gâh Behrâm 'askeri [K31a] (1) peydâ oldı. Bendüye Pervîz'i ilerü¹⁴⁴³ göndürüp, ¹⁴⁴⁴ kendüsi Pervîz'ün saltanat libâsını (2) geyüp qaldı. 'Asker gelicek deyr qapusını bağlayup, deyr taminâna çıkup, anlar anı ol (3) libâsla görüp Pervîz'i gümân kıldılar. Bendüye bunlara dedi kim: "Çün size giriftâr oldum, (4) bugün be-gâyet küfte olup dururın, ¹⁴⁴⁵ aślâ¹⁴⁴⁶ harekete mecâlüm yokdur. Bugün deyrüñ tayıresinde¹⁴⁴⁷ (5) oturuñ, yarın beni alup gidesiz."¹⁴⁴⁸ Çün bu nev' iltimâs eyledi, ¹⁴⁴⁹ [F41b] anlar dahı qabûl edüp¹⁴⁵⁰ (6) deyrüñ etrafında ol gün konup oturdılar. Çün ertesi anı çıkardılar, gördiler ki (7) Bendüye'dür; etdügi tedbiri anlayup zarûrî anı tıutup Behrâm qatına ilettiler.¹⁴⁵¹ (8) Behrâm anuñ teba'ı çokluğu cihetinden öldürmedi.

Pervîz çün Rûm'a vardı; Qayşer (9) anuñ hâlini kemâhî bilüp, ri'âyetler edüp, Meryem adlu kızını Pervîz'e nikâh edüp, (10) 'azîm 'asker vërüp, Pervîz dahı [B60a] Behrâm üstine gelüp, Behrâm şınup, kaçup (11) Hâkân qatına varup, Pervîz Medâyîn¹⁴⁵² tahtına oturup, memâliki hıta-i¹⁴⁵³ taşar-

1440 Hürmüz: Hürmüz'ün B F

1441 cihetden: ecilden B F

1442 işe: işi B F

1443 ilerü: ileri B

1444 göndürüp: gönderüp B F

1445 be-gâyet küfte olup dururın: gâyetde yorgunluğum vardır B F

1446 aślâ: - B - F

1447 tayıresinde: dâyiresinde B F

1448 beni alup gidesiz: maşlaḥat ne ise muqarrer edesiz B F

1449 eyledi: edüp B F

1450 edüp: eyleyüp B F

1451 ilettiler: getürdiler B F

1452 Medâyîn: Medâ'in B

1453 hıta-i: (حطة) B (حطة) F

rufina ⁽¹²⁾ koyup, miknet ü şevketi ¹⁴⁵⁴ bir mertebeye erişdi ¹⁴⁵⁵ ki andan öñden olan ¹⁴⁵⁶ selâîne müyesser ⁽¹³⁾ olmamışdı.

Ve ba'zı müverrihler aña naşib olan nesneleri hayret ¹⁴⁵⁷ şariķıyla ta'dād ¹⁴⁵⁸ kılup ⁽¹⁴⁾ dururlar. ¹⁴⁵⁹ Cümleden biri ol tahtdur kim aña Tākdis dērler idi, ¹⁴⁶⁰ altundan, ¹⁴⁶¹ irtifā' ¹⁴⁶² ⁽¹⁵⁾ yüz qarış idi. Ve anı cevāhirle muraşsa' kılup ve dört pāyesinde encüm ü eflāk ve eķālīm-i ⁽¹⁶⁾ seb'a şüretini ¹⁴⁶³ hūb vechile yazmışlar idi ¹⁴⁶⁴ kim, ol anda oturup salţanat kılurıdı. ¹⁴⁶⁵ ⁽¹⁷⁾ Yine ¹⁴⁶⁶ bir altun tāt kim, vezni altmış batmān ¹⁴⁶⁷ idi kim bīn gevher [F42a] oturtmışlarıdı kim her biri ¹⁴⁶⁸ ⁽¹⁸⁾ bir serçe yumurdası kadar ¹⁴⁶⁹ var idi. Ve üstinde bir gevher-i şeb-çerāğ kim bir mülk harācı degerdi, ⁽¹⁹⁾ dögülmüşdi. Ve ol tātı başı ucına ¹⁴⁷⁰ aşakorlar idi. Ve yine bir dībā ferş kim, [B60b] vüs'ati [K31b] ⁽¹⁾ bir cerib miķdārı var idi kim anı cevāhirle muraşsa' kılılmışlar idi kim yeşil dībā ⁽²⁾ ve gūnā-gūn cevāhirle muraşsa' olmuşıdı; kış güninde ¹⁴⁷¹ sebze vü reyāhın olmaduğı ⁽³⁾ zamānda bu ferş üzerine oturup meclis düzüp 'ayş eder idi. Ve yine ⁽⁴⁾ bir Şeb-diz adlu at kim sâyir atlardan dört qarış yüce idi, öldüğinden ¹⁴⁷² soñra ⁽⁵⁾ anı taşvîr edüp ¹⁴⁷³ anuñ ¹⁴⁷⁴ şüretiyle hursend olurıdı. Ve yine Bārbed ¹⁴⁷⁵ adlu bir muğannî kim, ⁽⁶⁾ zamānenüñ yegānesi idi. Ve yine Şābūr adlu bir naķķāş kim, ol 'aşrda anuñ gibi ⁽⁷⁾ bir naķķāş dañı yoğıdı. ¹⁴⁷⁶ Ve

1454 şevketi: şevketini F

1455 mertebeye erişdi: yere yetişdi B yere yetişdürdi F

1456 öñden olan: öñdin: K

1457 hayret: ta'accüb B F

1458 ta'dād: zıkr edüp ta'dād B F

1459 kılupdururlar: kılupdururlar B F

1460 dērler idi: dērler B

1461 altundan: altundan kim B F

1462 irtifā': irtifā' K anuñ irtifā' F

1463 şüretini: şüreti B F

1464 yazmışlar idi: yazılmış idi F

1465 kılurıdı idi: hüküm ü hükümetin eyleridi B F

1466 Yine: Ve yine B F

1467 batmān: (باتمن) F

1468 her biri: her birisi B F

1469 kadar: deñlü B F

1470 ucına: üstinde B F

1471 güninde: günlerde B günlerinde F

1472 öldüğinden: öldükden B F

1473 edüp: etdürüp B F

1474 anuñ: - F

1475 Bārbed: (بارباد) B

1476 yoğıdı: yokdı B

yine Büzürg-Ümmîd¹⁴⁷⁷ adlu bir vezîri var idi kim, ol ⁽⁸⁾aşruñ efđal¹⁴⁷⁸ ü ekmeli idi. Ve yine biñ kılâde pîli varıdı. Ve pîl kim¹⁴⁷⁹ Hindüstân'dan¹⁴⁸⁰ ⁽⁹⁾ğayrı yêrde toğurmazıdı, anuñ zamânında Medâyin'de¹⁴⁸¹ toğurdı. Ve¹⁴⁸² bu dañı ⁽¹⁰⁾bir emr-i ğarîb idi. ¹⁴⁸³Ve yine tavîlesinde on sekiz biñ atı varıdı kim, ⁽¹¹⁾dört biñi kendünün yêdeginde yürür idi. Ve yine **[B61a]** iki biñ aq devesi varıdı. **[F42b]** Ve yine¹⁴⁸⁴ ⁽¹²⁾serâ-perdesinde¹⁴⁸⁵ niçe biñ şâhib-cemâl câriye¹⁴⁸⁶ varıdı kim, anlardan niçe yüzi ⁽¹³⁾muğanniye idi. Ve yine Genc-i Bâd-âverd kim, on biñ deve¹⁴⁸⁷ altun ve gümüş ve cevâhir ⁽¹⁴⁾ve nefâyis¹⁴⁸⁸ idi kim memâlik-i Rûm'da kayâşire anı niçe biñ yılda cem' etmişler idi; ⁽¹⁵⁾bir yêrden bir yêre deryâyla alup giderken yel anı Medâyin'e getürdi¹⁴⁸⁹ ve Hüsrev ⁽¹⁶⁾Pervîz anı taşarruf kıldı. Ve aña Genc-i¹⁴⁹⁰ Bâd-âverd dediler. Ve yine atlanduğı vaqt niçe yüz¹⁴⁹¹ ⁽¹⁷⁾sakķā muķarrer olmuşdı kim toz¹⁴⁹² maķallinde yollara şü şaçarlar idi. Ve yine nice¹⁴⁹³ yüz¹⁴⁹⁴ hâdim¹⁴⁹⁵ ⁽¹⁸⁾micmerlerle¹⁴⁹⁶ buķûrlar yaķup yelden cânibe¹⁴⁹⁷ yürürler idi. Ve dêrler ki; Tāk-ı Kısra nâ-tamâm ⁽¹⁹⁾idi, ol tamâm êtdi. ¹⁴⁹⁸Ve yine Şîrîn gibi maķbûbesi¹⁴⁹⁹ var idi kim, 'âlemde anuñ hûsn **[K32a]** ⁽¹⁾ü leķâfeti ve cemâl ü¹⁵⁰⁰ melâķati hîç kimesnede olmamışdur. ¹⁵⁰¹

1477 Ümmîd: Ümid K

1478 efđal: a'kal B

1479 Ve pîl kim: Pîl kim pîl B Pîl kim F

1480 Hindüstân'dan: Hindüstân B

1481 Medâyin'de: - F

1482 Ve: - B - F

1483 ğarîb idi: ğaribdür B

1484 varıdı. Ve yine: varıdı kim B

1485 serâ-perdesinde: Dînâ Sarâyı'nda B

1486 câriye: câriyesi B F

1487 deve: deve yüki B F

1488 nefâyis: (نعمان) B

1489 getürdi ve: getürüp B F

1490 Genc-i: (كنج) B

1491 yüz: yüz biñ B

1492 toz: toz ve toprağ B

1493 nice: niçe B F

1494 yüz: yüz biñ B

1495 hâdim: hâdimler B F

1496 micmerlerle: micmerlerde F

1497 cânibe: cânibine B

1498 êtdi: eyledi F

1499 maķbûbesi: bir maķbûbesi B F

1500 cemâl ü: cemâl F

1501 hîç kimesnede olmamışdur: görülmüş işidilmiş degül idi B F

Ve fakîr cümle müverrihler nakîzi ⁽²⁾iki söz¹⁵⁰² bulupdururın ki aña vâkı' oldu, hîç kimesneye¹⁵⁰³ vâkı' olmadı kim¹⁵⁰⁴ [B61b] geçen¹⁵⁰⁵ cümleden ⁽³⁾artuğdur. Biri oldur kim: Eger¹⁵⁰⁶ Şîrîn gibi 'âlem nâdiresi maḥbûbesi vardı,¹⁵⁰⁷ velî Ferhâd gibi ⁽⁴⁾'âlem u 'cûbesi¹⁵⁰⁸ raḳîbi var idi kim, 'aşk u niyâzı ifrâtından bâ-vücûd Hüsrev gibi pâdişâha ⁽⁵⁾meyl etmeyüp, gönli Ferhâd'a mâyl olup iltifât u teraḥḥımlar zâhir kıldı.¹⁵⁰⁹ Ve anı Hüsrev [F43a] bilüp, ⁽⁶⁾reşkinden Ferhâd'ı hezâr¹⁵¹⁰ mekr ü hîle ile öldürdi. Ve bir daḥı bu¹⁵¹¹ kim: Ḥazret-i Risâlet-penâh ⁽⁷⁾şallallâhu 'aleyhi ve sellem bi'şeti kim anuñ zamânında vâkı' oldu;¹⁵¹² bu cümle geçen devlet ü miknet ⁽⁸⁾ve tecemmül ü ḥaşmet ol devletün bîn baḥşında bir baḥşı tutilsa¹⁵¹³ olmaz kim, ol Ḥazret ⁽⁹⁾dîn ü İslâm da'vetine¹⁵¹⁴ aña nâme göndürüp¹⁵¹⁵ ve ol müzaḥrefât ğurûrından ol Ḥazret'ün ⁽¹⁰⁾mübârek nâmesini yırtup emrine iṭâ'at kılmadı. Ve kendü¹⁵¹⁶ mülk ü devletine¹⁵¹⁷ kâşd eyledi. Ve ol ⁽¹¹⁾Ḥazret'ün mu'cizesinden mülkine zevâl yetişüp, Şîrûye kim anuñ oğlıdur; me'mûr oldu ⁽¹²⁾kim Ferhâd'ın bî-günâh kanı içün atasına kışâş eyledi. Ve bunlar cümle icmâlle geçdi. [B62a] ⁽¹³⁾Ümid¹⁵¹⁸ ol kim cümlesi yerlü yerinde tafşille¹⁵¹⁹ daḥı edâ oluna inşâ'allâhu Te'âlâ. Ve Pervîz'ün ⁽¹⁴⁾salḫanatı zamânı otuz yıl idi.

Meşnevî: Çü Hüsrev olup mülkle¹⁵²⁰ ser-firâz

⁽¹⁵⁾Mülûk içre buldı bu nev' imtiyâz

Velî çarḥ etdi sitem-sâzlık

⁽¹⁶⁾Zevâlinde de vèrdi mümtâzlık

1502 söz: nesne B F

1503 kimesneye: kimseye B F

1504 kim: kim her birisi B F

1505 geçen: - B

1506 Eger: Egerçi B F

1507 maḥbûbesi vardı: idi B

1508 u'cûbesi: 'ucûbesi K

1509 iltifât u teraḥḥımlar zâhir kıldı: iltifâtlar ve teraḥḥımlar zâhir kılp B F

1510 hezâr: hezâr dürlü F

1511 bir daḥı bu: biri bu daḥı B biri daḥı bu F

1512 vâkı' oldu: vâkı' olup B F

1513 tutilsa: - B - F

1514 da'vetine: da'vetiçün B F

1515 göndürüp: gönderüp B F

1516 kendü: kendünün B F

1517 mülk ü devletine: mülk-i devletine B

1518 Ümid: Ümmid B

1519 tafşille: tafşil üzre B F

1520 mülkle: mülk ile B

Şîrûye bin Hüsrev

Şîrûye ⁽¹⁷⁾atasını öldürdükden sonra pâdişâhlık tahtına oturdu. Ve atasını öldürdü⁽¹⁸⁾ğınun şerhi tavıldür.¹⁵²¹ Ammâ icmâli budur kim: Hüsrev'ün gâyet-i tecemmül ü câhından, nite kim ⁽¹⁹⁾yuşaruda¹⁵²² zıkr olundu, dimâğında ğurur [F43b] ve fi'linde fütür olmışıdı¹⁵²³ ve siyâset [K32b] ⁽¹⁾ü¹⁵²⁴ ğazabı halka hadden aşmışıdı. Ol cümleden biri bu kim; müneccimler aña dëdiler kim: ⁽²⁾“Senün zevâlün evlâduñdan birisinün elindedür.” Bu cihetden on yëdi oğlını¹⁵²⁵ bir kal'aya ⁽³⁾şoyup¹⁵²⁶ habs ëdüp, yasağ [B62b] eyledi kim hıç birisinün yanına 'avrat yakın olmaya. ⁽⁴⁾Bu iştirâzdan kim, şâyed müneccimler dëdügi kazıyye şüret bağlaya.¹⁵²⁷ Ve yine kendü halğından, ⁽⁵⁾el-'uhdetü¹⁵²⁸ 'ale'r-râvî, yigirm¹⁵²⁹ biñ kişiyi zindâna şalmış idi¹⁵³⁰ kim her biri bir mu'teber ⁽⁶⁾kişi idi kim, “Fülân cenkde¹⁵³¹ eyü yürümedünüz.”¹⁵³² diyü bahâne¹⁵³³ ëdüp her gün bir niçesini ⁽⁷⁾öldürür idi. Ve Merdân¹⁵³⁴ Şâh adlu sipeh-sâlârını kim niçe memleketün serveri idi; ⁽⁸⁾müneccimler “Saña Zâbulistân hâkiminden zarar¹⁵³⁵ var.” dëdükleri ecilden getürdüp,¹⁵³⁶ bi-günâh¹⁵³⁷ öldürmege ⁽⁹⁾ictinâb ëdüp elin kesdürdi. Ve sonra “Ri'âyet kılayın.” diyüp, ol dahı ri'âyetin¹⁵³⁸ kabûl ⁽¹⁰⁾ëtmeyüp kendü¹⁵³⁹ katlin taleb ëdügi cihetden¹⁵⁴⁰ katl ëtdi. Anun bunuñ gibi cihetlerinden ⁽¹¹⁾halâyıkuñ cânına yëtüp, 'âkıbet ittifağ eyleyüp,¹⁵⁴¹ Pervîz'i tutup habs ëdüp Şîrûye'yi ⁽¹²⁾pâdişâh eylediler. Ve Şîrûye'ye dëdiler kim:

1521 tavıldür: uzundur B F

1522 yuşaruda: yukarıda B F

1523 olmışıdı: hâşıl olmışıdı B F

1524 ve: - B

1525 oğlını: oğlu B oğlunu F

1526 şoyup: - B

1527 bağlaya: bağlamaya B

1528 el-'uhdetü: ve'l-'uhdetü B F

1529 yigirm: yigirmi F

1530 şalmış idi: şoyup B F

1531 cenkde: cenginde K

1532 yürümedünüz: yürüyüş ëtmedünüz B F

1533 bahâne: bu bahaneyi B

1534 Merdân: Mervân K

1535 zarar: (ضرر) B

1536 getürdüp getürüp B

1537 bi-günâh: (K'da sebven bu kelimenin hemen üstüne ayrılma hâli eki olan -dan yazılmıştır.)

1538 ri'âyetin: ri'âyet B

1539 kendü: - B - F

1540 cihetden: ecilden B F

1541 eyleyüp: ëdüp F

“Ol bunun gibi nâ-şâyeste işler kılupdur. Anı ⁽¹³⁾öldür, yoksa ol seni öldürür.” Şîrûye [B63a, F44a] dağı, “Ben anı hüccetle öldüreyin.” diyüp, ⁽¹⁴⁾ëtdügi¹⁵⁴² işleri bir bir yazup, göndürüp¹⁵⁴³ cevâb taleb eyledi. Pervîz dağı her birine bir¹⁵⁴⁴ cevâb ⁽¹⁵⁾yazup göndürdi.¹⁵⁴⁵ ‘Âkıbet el gülüvv ëdüp ol zindânda olan yigirm¹⁵⁴⁶ biñ maḥbûsı ⁽¹⁶⁾çıkarıldılar. Şîrûye gördi kim iş bir dürlü dağı oldu; Merdân¹⁵⁴⁷ Şâh oğlını¹⁵⁴⁸ göndürdi,¹⁵⁴⁹ ⁽¹⁷⁾vardı, Pervîz’i öldürdi. Şîrûye atasını öldürdükden sonra aña dağı ⁽¹⁸⁾bir mühlik maraz ‘arız olup yedi aydan sonra hayât vedî‘atın kıldı. Ve mülk ⁽¹⁹⁾hırşından on yedi qarındaşını¹⁵⁵⁰ öldürüp bunca şekâvete müteşaddı olduğdan sonra [K33a] ⁽¹⁾‘âkıbet kendü dağı ëllere ëtdüğün buldı.

Meşnevî: Çü Şîrûye-i dün-i ber-geşte-baht¹⁵⁵¹

⁽²⁾Bu deñlü ta‘ablarla¹⁵⁵² almışdı taht

Henüz etmedin taht üzre maḥām

⁽³⁾Buyurdi felek tahta¹⁵⁵³ üzre hırām¹⁵⁵⁴

Erdeşîr bin Şîrûye

Çün Şîrûye ⁽⁴⁾vefât kıldı, [B63b] cemî‘ qarındaşlarını öldürmüşdi,¹⁵⁵⁵ Ekâsire’den kimse bulmadılar¹⁵⁵⁶ ki pâdişâh ⁽⁵⁾eyleyeler. Şîrûye’nün yedi yaşında Erdeşîr adlu bir oğı var idi; zarûretten ⁽⁶⁾anı pâdişâh ëdüp, Pervîz’ün Mihr-ḥays adlu bir çâşnî-giri varıdı, be-ğâyet rây ⁽⁷⁾ü tedbîr ehli ve pâk-nefs ve nîk-endiş kişi idi, [F44b] ittifaḳla anı vezîr kıldılar kim Erdeşîr ⁽⁸⁾bü-yüyince mülk tedbîrin ol eyleye. Ve Pervîz’ün Rûm nevâḥisinde Şehr-îrâd adlu bir kimsesi ⁽⁹⁾varıdı, bir iş kılsa idi¹⁵⁵⁷ anuñla meşveret kılurıdı. Bu işi

1542 ëtdügi: ëtdükleri B F

1543 göndürüp: gönderüp B

1544 bir: - B - F

1545 göndürdi: gönderdi B F

1546 ol zindânda olan yigirm: zindândan ol yigirmi B F

1547 Merdân: Mervân K B

1548 oğlını: oğlunu F

1549 göndürdi: gönderdi B F

1550 qarındaşını: qarındaş B qarındaşın F

1551 baht: ber-baht K

1552 ta‘ablarla: ta‘abbüdle B

1553 tahta: tahtın B

1554 hırām: kıyām B F

1555 öldürmüşdi: öldürdi B

1556 bulmadılar: bulmadılar F

1557 kılsa idi: kılma F

anun meşveretsüz ⁽¹⁰⁾kılmışlar idi. ¹⁵⁵⁸ Ol bu işi işidüp müteğayyir olup, çeri çeküp Erdeşir üzerine gelüp, ⁽¹¹⁾Erdeşir'i ve Mihr-hays'ı öldürüp, Medâyin ¹⁵⁵⁹ tahtına oturup pâdişâh oldu. Ve Erdeşir ⁽¹²⁾bir yıl altı ay salţanat kıldı. ¹⁵⁶⁰

Meşnevî: Yine Erdeşir idi tıfl-ı nijend
⁽¹³⁾Ki oldu maķâmı ¹⁵⁶¹ serîr-i bülend

Yüce tahtdan çarĥ-ı bî-vehm ü bâk ¹⁵⁶²

[B64a] ⁽¹⁴⁾Aşaĥa atup êtdi ¹⁵⁶³ anı helâk

Şehr-îrâd

Çün şâhlık tahtına ⁽¹⁵⁾oturdu; andan ulu kişiler varıdı kim ¹⁵⁶⁴ anlara anun ĥizmeti ¹⁵⁶⁵ güç ¹⁵⁶⁶ gelüp, ‘âr êderleridi kim ⁽¹⁶⁾Ekâsire kâ‘idesi ¹⁵⁶⁷ üzre mülâzemet eyleyeler. Ve Ekâsire’nün kâ‘idesi ¹⁵⁶⁸ bu idi kim her şabâĥ kim ⁽¹⁷⁾pâdişâha girmeye ĥalka yol olurdu, ¹⁵⁶⁹ ĥalâyık öninde yer öpüp secde êderleridi. ¹⁵⁷⁰ ⁽¹⁸⁾Ammâ aña ba‘zılar êdüp ba‘zılar êtmez idi. Ve Ekâsire atlanur olsa idi ¹⁵⁷¹ ‘âdet ⁽¹⁹⁾bu idi kim sipâh ırâĥdan ĥalka urup ¹⁵⁷² tururlar idi. Bir gün Şehr-îrâd [K33b] ⁽¹⁾atlanduĥında ¹⁵⁷³ bu kâ‘ide ri‘âyet ¹⁵⁷⁴ olunmayup, ol daĥı ¹⁵⁷⁵ ĥazâb êdüp, ⁽²⁾“Niçün kânûn üzre turmazlar!” ¹⁵⁷⁶ diyü ĥışm êdicek, [F45a] sipâh arasından birisi ¹⁵⁷⁷ sünü ile ⁽³⁾boynına urup öldürüp

1558 Bu işi anun meşveretsüz kılmışlar idi: - B - F

1559 Medâyin: Medâ'in B

1560 kıldı: kıldı. Vallâhu a'lem. B sürüp pâdişâh oldu F

1561 maķâmı: maķâm K

1562 bâk: (بک) K

1563 êtdi: kıldı B F

1564 varıdı kim: varıdı B F

1565 ĥizmeti: ĥidmeti B F

1566 güç: güc B F

1567 kâ‘idesi: kânûnı B F

1568 kâ‘idesi: kânûnı B F

1569 ĥalka yol olurdu: yol olurdu ĥalka F

1570 êderleridi: eylerleridi B F

1571 atlanur olsa idi: atlanduĥı vaķt B F

1572 urup: olup K

1573 atlanduĥında: atlanup B F

1574 ri‘âyet: (K'da bu kelime önce hatalı yazılmış, daha sonra hatalı ibarenin üstü çizilerek iptal edilmiştir.)

1575 olunmayup, ol daĥı: olunmaduĥı cihetden B F

1576 turmazlar: durmazlar F

1577 birisi: biri B F

ve ayağına ip takıp şehir içinde¹⁵⁷⁸ sürüyüp çağırdılar¹⁵⁷⁹ ki: ⁽⁴⁾“Olur olmaz kişi saltanat hayâlin kılsa sezâ ve cezâsı¹⁵⁸⁰ budur!”

Ve anuñ saltanatı kırk [B64b] gün idi. ⁽⁵⁾Çün Ekāsire neslinden kimse bulunmadı, Pervîz'ün Tūrān-duht¹⁵⁸¹ adlu kızını pâdişâh edüp ⁽⁶⁾tahta oturdılar.¹⁵⁸²

Meşnevî: Çü gaşb eyledi Şehr-irād mülk

⁽⁷⁾Aña 'arla oldu ber-bād mülk

Cezâsın anuñ farz¹⁵⁸³ bildi sipihr

⁽⁸⁾Bu işi maḥallinde kıldı sipihr

Tūrān-duht

Çün pâdişâhlık ⁽⁹⁾tahtında¹⁵⁸⁴ ārām tutdı, be-gâyet 'âkıle idi; bildi ki mülk özgelere¹⁵⁸⁵ vefâ kılmadığı gibi ⁽¹⁰⁾kendüye daḥı vefâ kılmayacaktır, 'adl ü dād bünyād kılup, ḥalâyıka çok ümîd-vârlık¹⁵⁸⁶ vērüp, ⁽¹¹⁾Ekāsire zamânında olan bid'atları aradan götürüp¹⁵⁸⁷ eyü âyinler¹⁵⁸⁸ peydâ kıldı.¹⁵⁸⁹ Ve Pervîz ⁽¹²⁾zamânında Rüm'dan Çelipâ adlu büt kim Medâyin'e getürmişler idi ve Rümîler anı defa'atle ⁽¹³⁾dileyüp¹⁵⁹⁰ Ekāsire vërmezidi, Tūrān-duht mülk maşlaḥatı için¹⁵⁹¹ muşâlaḥa edüp [B65a] anı ⁽¹⁴⁾yine¹⁵⁹² Rüm'a göndürdi¹⁵⁹³ kim Rümîlerden mülke zarar yetişmeye. Kayşer daḥı minnet-dâr olup ⁽¹⁵⁾barışup, ḥalâyık andan mesrûr oldılar.

1578 içinde: içine K

1579 çağırdılar: çağır kıldılar B

1580 sezâ ve cezâsı: sezâsını K sezâsı cezâsı B

1581 Tūrān-duht: Tūrān K

1582 oturdılar: oturtdılar. Vallâhu a'lem bi'ş-şavâb B

1583 farz: (فرغن) B

1584 tahtında: tahtına K

1585 özgelere: gayrılara B F

1586 ümîd-vârlık: ümmîd-vârlık B

1587 götürüp: getürüp B

1588 âyinler: kânûnlar B F

1589 kıldı: eyledi F

1590 dileyüp: isteyüp B F

1591 maşlaḥatı için: maşlaḥatıçün B F

1592 yine: - F

1593 göndürdi: gönderdi B F

Ve anuñ zamânında [F45b] Hâzret-i¹⁵⁹⁴ Seyyidü'l-Mürselîn⁽¹⁶⁾ şallâhu 'aleyhi ve sellem¹⁵⁹⁵ dâr-ı fenâdan dâr-ı beğâyâ rıhlet buyurdılar ve hilâfet Ebû Bekr radıyallâhu 'anh hâzretlerine¹⁵⁹⁶ (17) muğarrer oldı. Ve Tûrân-duht, Şehr-irâd'ı öldüren kişiye kim¹⁵⁹⁷ Mesrûh-ı Horâsânî⁽¹⁸⁾ dèr-leridi, terbiyet kılup vezâret¹⁵⁹⁸ manşıbın vèrdi. Ve bir yıl dört ay salṭanat kılduḡdan¹⁵⁹⁹ (19) soñra mülke vedâ^c kıldı. Ve andan soñra¹⁶⁰⁰ Pervîz'ün ba'îd akırabâsından Haşbeşdev adlu [K34a]⁽¹⁾ kişiye¹⁶⁰¹ tahta oturdılar. Ol bî-çâre daḡı bir ay miḡdârı¹⁶⁰² salṭanat êdüp,¹⁶⁰³ hayâline çok mâlihûlyâ¹⁶⁰⁴ (2) bıraḡup¹⁶⁰⁵ 'âleme¹⁶⁰⁶ vedâ^c kıldı.

Meşnevî: Çü Tûrân serîr üzre tutdı sükûn

(3) Aña da vefâ kılmağı dehr-i dñn

Ol êtdi vefâ çarḡ kıldı sitem

(4) Aña yok bu iş yalunuz saña hem

[B65b] Âzermi-duht

Çün pâdişahlıḡa⁽⁵⁾ oturdı, kimseyi vezîr kılmağı, mülk işini kendü re'y ü tedbîriyle¹⁶⁰⁷ düzmek muğarrer⁽⁶⁾ kıldı. Ve ol Tûrân-duht'ın kız ḡarındaşı idi. Ve Ekâsire düd-mânında¹⁶⁰⁸ andan şâhib-cemâl⁽⁷⁾ gelmemiş idi. Fîrüz Hürmüz adlu bir sipeh-sâlârı varıdı kim Horâsân mülkini aña vèrüp, (8) ol daḡı Rüstem adlu oḡlını¹⁶⁰⁹ yerine göndermiş idi ve Rüstem be-ḡâyet [F46a] bahâdır kişi idi. (9) Ve bu ol Rüstem'dür ki, Emîrî'l-Mü'minîn 'Ömer radıyallâhu 'anh Sa'd-ı Vaḡḡâş'ı İslâm çerisiyle⁽¹⁰⁾ Medâyin'e göndür-

1594 Hâzret-i: - B - F

1595 şallallâhu 'aleyhi ve sellem: (صلى) K ve Hâtemü'n-Nebiyîn şallallâhu 'aleyhi ve sellem B ve Hâtemü'n-Nebiyîn Muḡammed Muştafâ şallallâhu 'aleyhi ve sellem F

1596 radıyallâhu 'anh hâzretlerine: hâzretlerine, radıyallâhu 'anh B F

1597 kim: - B - F

1598 vezâret: vizâret K

1599 salṭanat kılduḡdan: salṭanatdan F

1600 soñra: - B

1601 kişiye: bir kişi B

1602 miḡdârı: miḡdâr B

1603 êdüp: - K - B

1604 mâlihûlyâ: (ماخوليا) B F

1605 bıraḡup: bıraḡup B

1606 'âleme: bu fânî cihâna F

1607 re'y ü tedbîriyle: rây-ı tedbîrle B rây ü tedbîri ile F

1608 düd-mânında: devr-i zamânında B

1609 oḡlını: oḡlunu F

düğü¹⁶¹⁰ vaqt Yezdicerd bu Rüstem'i karşı¹⁶¹¹ göndürmüşdür;¹⁶¹² inşa'allâh maḥallinde gelse⁽¹¹⁾ gerekdür.¹⁶¹³ Ve Fîrûz Hürmüz nisâ'¹⁶¹⁴ tâyifesine müte'allık ve heves-nâk¹⁶¹⁵ kişi idi. Âzermi-duht hevâsında⁽¹²⁾ bî-ihtiyâr olup, araya vâsıtalar şalup ta'aşşuk izhâr kıldı. Âzermi-duht geceye⁽¹³⁾ va'de vërüp, gece varduğı vaqt başını kesüp karşı¹⁶¹⁶ kapusunda aşakodı. Çün yarındası⁽¹⁴⁾ halk bunu görüp müteğayyir oldılar, zirâ be-ğâyet ulu kişi idi. [B66a] Keyfiyyet-i¹⁶¹⁷ hâl ma'lûm⁽¹⁵⁾ oldu, cemî'isi¹⁶¹⁸ sâkin¹⁶¹⁹ olup Fîrûz Hürmüz'e ta'n eylediler. Bu kazıyyeyi oğlu Rüstem¹⁶²⁰ işidüp, Hürâsân'dan çeri çeküp, Medâyin'e gelüp, Âzermi-duht'la cenk édüp,⁽¹⁷⁾ Âzermi-duht'ı tutup, hem atası kılduğı müdde'âyı hâşıl édüp hem atası kanına¹⁶²¹ (18) kışâş eyledi. Ve andan sonra salṭanat etmege kimse bulımadılar. Ve anuñ salṭanatı¹⁶²² (19) zamânı altı ay idi.¹⁶²³

Meşnevî: Çü Âzermi-duht oldu mesned-nişîn
[K34b] (1)Pes¹⁶²⁴ aşüfte kıldı yine mülk işin

Katıl oldu az demde ol bî-direng
(2)Getürdi velî mülk hâline neng¹⁶²⁵

Mihr-ḥays

Ekâsire mülki bu maḥalde çok⁽³⁾ perîşân olduğı [F46b] cihetden târiḫi¹⁶²⁶ mazbûṭ degüldür. Müverriḫler¹⁶²⁷ her biri bir dürlü yazmışlar.¹⁶²⁸ (4)Ammâ Ṭaberî bu nev'e yazar kim: Mihr-ḥays Ahvâz'da idi. Ol Erdeşîr-i Bâbek

1610 göndürdüğü: gönderdüğü B F

1611 karşı: - B - F

1612 göndürmüşdür: göndermişdür B F

1613 inşa'allâh maḥallinde gelse gerekdür: - B - F

1614 nisâ': nisâ K F

1615 müte'allık ve heves-nâk: mâyl ve müte'allık B F

1616 karşı: karşı F

1617 Keyfiyyet-i: Çün keyfiyyet-i B F

1618 cemî'isi: cümlesi B F

1619 sâkin: sâkit K F

1620 Rüstem: - B - F

1621 kanına: katına K

1622 salṭanatı: (سلطنتی) K

1623 idi: idi. Vallâhu a'lem bi's-şavâb B idi dërler F

1624 Pes: Bes F

1625 neng: teng K

1626 târiḫi: - B

1627 Müverriḫler: Müverriḫlerün B F

1628 yazmışlar: yazmışdur F

neslindendi. [B66b] ⁽⁵⁾Ekâsire'nün erkân-ı devleti anı bulup götürüp¹⁶²⁹ tahta oturdılar ve ol bir niçe gün ⁽⁶⁾pâdişâh oldu. Ve lîkin bir iş 'uhdesinden gelmeyüp¹⁶³⁰ 'âciz olduğu cihetden ⁽⁷⁾anı dağı giderdiler.

Çün mülk şahsız olmaz, Nuşaybîn'de¹⁶³¹ Pervîz oğullarından¹⁶³² **Her-râd-ı** ⁽⁸⁾**Hüsrev** adlu bir kimse buldılar kim Şîrûye karındaşlarını¹⁶³³ öldürdüğü vaqt ⁽⁹⁾kaçup, anda varup, el¹⁶³⁴ arasında gizlü gezer idi; anı götürüp tahta oturdılar.¹⁶³⁵ ⁽¹⁰⁾Ve ol dağı başarımayup, anı dağı giderüp, ruḥşat vërdiler kim vara, yine geldiği yere ⁽¹¹⁾gide.

Ve yine Nüşîrevân neslinden **Fîrûz-ı Mehrân** adlu kişi¹⁶³⁶ bulup götürdiler kim ⁽¹²⁾anası Cihân-duht idi. Ammâ¹⁶³⁷ ol dîvâne-veş kişi idi. Çün tahta oturup, tâcı başına ⁽¹³⁾koyup, el önüne gelmeğe başladığı maḥalde¹⁶³⁸ başladı perîşân sözler söylemeğe kim: ⁽¹⁴⁾“Baña bu taht u¹⁶³⁹ tâcdan 'âr gelür.” Gördiler kim ol dağı bu maşlahata lâyıḳ degüldür, anı dağı ⁽¹⁵⁾aradan sürdiler.

[B67a] Ve yine [F47a] âdem istediler. Maḡrib diyârında Pervîz evlâdındanur diyüp, ⁽¹⁶⁾**Ferruḥ-zâd** adlu kimseyi¹⁶⁴⁰ bulup götürüp tahta oturdılar. Ol dağı altı aydan soñra ⁽¹⁷⁾katle yetişdi.

Andan soñra müteḥayyir oldılar.¹⁶⁴¹ Ve ol vaḳtde **Yezdicerd bin Şeh-riyâr** ⁽¹⁸⁾İştahır'da idi. Atası Şehriyâr, Pervîz oğlu idi. Ve Şîrûye karındaşlarını öldürdüğü ⁽¹⁹⁾vaḳt anı Şîrîn kaçurmuşdı, ol cihetden kim anı kendüsi şaḳlamış idi. Ve andan [K35a] ⁽¹⁾bir oḡlan olup adını Yezdicerd ḳomışları ve ol zamânda İştahır'da olurdu. ⁽²⁾Anı bulup götürüp teklîfle¹⁶⁴² tahta

1629 götürüp: getürdüp F

1630 gelmeyüp: çıḳmayup B F

1631 Nuşaybîn'de: (نُصَيْبِيْنَدَه) K F

1632 oğullarından: oḡlanlarından B

1633 karındaşlarını: karındaşlarından B karındaşların F

1634 el: ḥalk B F

1635 oturdılar: geçürdiler B F

1636 adlu kişi: adlu bir kişi idi, anı B adlu kişiyi F

1637 Ammâ: - B

1638 maḥalde: vaḳt B F

1639 taht u: (K'da evvela “tâc” yazılmış, bilahare bu kelimenin üzeri çizilerek yerine “taht u” ibaresi imla edilmiştir.)

1640 kimseyi: bir kimseyi F

1641 oldılar: ḳaldılar B F

1642 teklîfle: - B - F

oturdılar. Ve anuñ zamânında ‘Acem mülki işi za‘îf^{1643 (3)} ve mütezelzil olup her taraftan a‘dâ galebe ede başladı; huşûşâ ‘Arab kabîlesi. ⁽⁴⁾Ve Yezdicerd bir zamân sa‘y ü iqdâm edüp, ıslâh edemedi. ‘Âkıbet Emîrü’l-Mü’mînîn ⁽⁵⁾‘Ömer rağıyallâhu ‘anh¹⁶⁴⁴ çerisine mülki aldurup, kendüsi kaçup, mülk ‘Arab eline düşdi ⁽⁶⁾ve İslâm livâsı [B67b] ser-efrâz¹⁶⁴⁵ olup küfr ‘alemi ser-nigün oldı. Ve Yezdicerd kaçup ⁽⁷⁾İşfahân’a¹⁶⁴⁶ varup, andan Kirmân’a, andan Merv’e, andan¹⁶⁴⁷ dahı ardınca âdem varup, ⁽⁸⁾yaluñuz kaçup, bir degirmene¹⁶⁴⁸ girüp [F47b] gizlendi. ¹⁶⁴⁹Ve degirmenci¹⁶⁵⁰ anuñ esbâbına tama‘ edüp anı^{1651 (9)} öldürüp esbâbın aldı. Ve Yezdicerd’ün pâdişâhlığı yigirm¹⁶⁵² yıl idi. Vallâhu a‘lem ⁽¹⁰⁾ve aḥkem. ¹⁶⁵³

1643 işi za‘îf: be-gâyet za‘îf B F

1644 ‘Ömer rağıyallâhu ‘anh: ‘Ömer rağıyallâhu ‘anh zamânında İslâm B F

1645 ser-efrâz: ser-firâz B F

1646 İşfahân’a: Şifâhân’a B

1647 andan Kirmân’a, andan Merv’e, andan: ve andan Kirmân’a ve andan Merv’e, anda B F

1648 degirmene: degirmâna B

1649 gizlendi: gizlenüp B F

1650 Ve degirmenci: ve degirmancı B degirmenci F

1651 anı: - B - F

1652 yigirm: zamânı yigirmi B F

1653 Vallâhu a‘lem ve aḥkem: - B Vallâhu a‘lem F

**Bu meşnevîyi¹⁶⁵⁴ Nevâyî hazretleri Sultân Hüseyn hakkında
bu risâlenün âhîrinde yazmışdı. Biz dahı bu maḥalde yazduk.¹⁶⁵⁵**

(11) Eger Yezdicerd olsa¹⁶⁵⁶ ger¹⁶⁵⁷ Şehriyâr

Ve ger Behmen olsun ger İsfendiyâr

(12) Ki her kim ki ḳodı vücuda ḳadem

Yine aña olmaḳ gerekdür ‘adem

(13) Sikender gibi ger alup baḥr ü berr

Ve ger bulsa biñ yıl cihānda maḳarr

(14) Yine olsa me’mûrı toḳuz sipihr

Atı na‘li¹⁶⁵⁸ olsa anuñ mäh ü mihr

[B68a] (15) Gidicek çü ḳalmaz bulardan biri

Anuñ toprak altıdur âḫir yeri

(16) Kişi kim müyesser olup şâhlık

Zamîrine Hâḳ şalsa âgâhlık

(17) Ki bilse cihāna vefâ yoḳdurur

Cihân ehline hem beḳâ yoḳdurur

(18) Gözine¹⁶⁵⁹ cihân mülkini ilmese¹⁶⁶⁰

Hâḳ emrinden özge ‘amel ḳılmasa

(19) ‘Adâlet içün istese mülk ü câh

Sitem def’in étmege çekse sipâh

[K35b] (1) Her işde kim olur aña müdde‘â

Ġaraż olsa Tañrı rızâsı aña

(2) Olup salṭanat içre ol faḳr-cüy

Şeh olsa velî olsa¹⁶⁶¹ dervîş-ḥüy

1654 meşnevîyi: meşnevî B

1655 Bu meşnevîyi // yazduk: Meşnevî K

1656 olsa: olsun B F

1657 ger: er B F

1658 na‘li: na‘l B

1659 Gözine: Gözini B

1660 ilmese: ilmeye B

1661 olsa: şâh K

- (3) Velî kılmadı şâhlardan kişi
Bu işi meger¹⁶⁶² şâh-ı ğâzî işi¹⁶⁶³ [B68b, F48a]
- (4) Dêmen ‘ayn-ı insân ki insân-ı ‘ayn
Hem insân u hem ‘ayn-ı Sultân Hüseyn
- (5) Şehâ geldi şehlik müsellemler saña
Ne şehlik ki dervîşlik hem saña
- (6) Dêsem eyleyem vaşfın âsân degül
Ki biñde birin dêmek imkân degül
- (7) Ve likin baña ol ki maḳdûr idi
Ol işler ki ‘âlemde meşhûr¹⁶⁶⁴ idi
- (8) Senûn vaḳtûn içre çeküp za’f ü renc
Zamânî ki nazm eyledüm penc genc
- (9) Ki her genci içre¹⁶⁶⁵ ne zâhirdurur
Nişârûña yüz biñ cevâhirdurur
- (10) Çü dîvâne dîbâce kıldum raḳam
Şîfâtûnı şerḥ eyledüm anda hem
- (11) Ki her lafzını ‘aḳl-ı cevher-şinâs
Görüp cevher-i ferd eyler¹⁶⁶⁶ kıyâs
- [B69a] (12) Çü nazmü’l-cevâhir yazup âtîne
Üküş vaşf derc eyledüm zâtîña
- (13) Ki encüm zerin¹⁶⁶⁷ ger töker¹⁶⁶⁸ çarḥ-ı kûz
Degüldür birinün bahâsı henûz
- (14) Dahı çok yine nazm-ı gevher-feşân
Yine çok dahı neşr-i cevher-feşân¹⁶⁶⁹

1662 Bu işi meger: Degül bu velî B F

1663 işi: kişi B

1664 ‘âlemde meşhûr: meşhûr-ı ‘âlem B

1665 Ki her genci içre: Ki genci içinde B F

1666 eyler: eyle B

1667 zerin: deren B F

1668 töker: döker B F

1669 cevher-feşân: cevher-nişân F

(15) Ki çün çekmişem hâme-i müşk-bîz
Senüñ vaşfuña eyledüm nükte-rîz

(16) Kâmu gerçi pâk ü muhayyel idi
Velî cümle vaşfuñda mücmel idi

(17) Kişi nükteyi kılsa mücmel ‘ayân
Yakındür anuñ şerhi olmaz¹⁶⁷⁰ beyân

(18) Velî şimdi ‘azmüm budur ki Hudây
Eger olsa ‘ömrüme¹⁶⁷¹ mühlet-fezây

(19) Çeküp tırfe târihuña hâmeyi
Kılup nükteye tîz hengâmeyi

[K36a, B69b]

(1) Şifâtunı evvelden âhir diyem
Hayâlât-ı mahfî vü zâhir diyem

(2) Şalam evvelâ tırfe bünyâd aña
Yazam zıkr-i âbâ vü¹⁶⁷² ecdâd aña

(3) Yazam anda sulţânlar aḥvâlini
Hikâyet kılup ḥânlar aḳvâlini

[F48b] (4) Diyem kimler¹⁶⁷³ almışdur evvel cihân
Ya¹⁶⁷⁴ nice cihân etti anı nihân

(5) Çü mesnedden atdı anuñ raḥtını
Kim aldı¹⁶⁷⁵ cihân-dârlık taḥtını

(6) Çün ol kıldı mesned yüzinden firâr
Yine şâhlık kimse¹⁶⁷⁶ tutdı qarâr

(7) Aña deñlü kim sen şeh-i nîk-baḥt
Atadan ata¹⁶⁷⁷ vâriş-i tâc ü taḥt

1670 olmaz: bilmez B

1671 ‘ömrüme: bu ‘ömrü B F

1672 âbâ vü: (آباد) B

1673 kimler: (کمشل) B

1674 Ya: Bu B

1675 aldı: oldı B

1676 kimse: kime F

1677 ata: ana K B

(8) Ki şimdi çeküp salṭanat nevbetin
Bulupsın¹⁶⁷⁸ cihân-dârlık şevketin

[B70a] (9) Senüñ 'adlünile diri hâş u 'âm
Cihân ehlini râḥat êtdün tamâm

(10) Ki Hâḫ eyleyüp mülk ü cāhuñ¹⁶⁷⁹ füzün
Ḥayātuñ tınābını êtsün uzun¹⁶⁸⁰

(11) Ğaraż bu ki söz yêtse encāmına
Bu târiḫ yüz ḳoysa¹⁶⁸¹ itmāmına

(12) Aña şalsa her kişi açup¹⁶⁸² nażar
Olup gönli mażmūnıdan¹⁶⁸³ behre-ver

(13) Yaḳın ańlaya ṭab¹⁶⁸⁴-ı dāniş-verī
Ki mīrāşuñ¹⁶⁸⁴ imiş cihân kişveri

(14) Senüñ ḥaḳḳuñ imiş cihân-dârlık
Cihân ḥānlıḡına sezā-vārlık

(15) *Nevâ'î* çü 'arz eyledün müdde'ā
Ḳoḡıl müdde'ā gel ḳıl imdi du'ā¹⁶⁸⁵

(16) İlāhī ki çün şeḥsüz ola cihân
Cihân ehline olmaya hīç amān

1678 Bulupsın: Ki buldı B Ki bulduñ F

1679 cāhuñ: cānuñ B

1680 uzun: efzün F

1681 ḳoysa: ḳosa B F

1682 açup: açsa B

1683 mażmūnıdan: mażmūnıla B F

1684 mīrāşuñ: (میرانش) B

1685 Ḳoḡıl müdde'ā gel ḳıl imdi du'ā: Gel ü müdde'ā ḳılḡıl imdi du'ā K (*K'da* "imdi" ve "ḳılḡıl" kelimele-
rinin yerleri م ve خ harfleri konularak düzeltilmiştir.)

- [B70b] ⁽¹⁷⁾ Sen olğıl cihân ehline şâh u bes¹⁶⁸⁶
 Saña ‘adl ü dâd ola¹⁶⁸⁷ dil-^hâh bes
⁽¹⁸⁾ Ola haşre¹⁶⁸⁸ dek haşmetüñ müstedâm
⁽¹⁹⁾ Selâmuñ kıla şâhlar ve’s-selâm*

1686 şâh u bes: şâh-veş K

1687 ü dâd ola: ter K

1688 haşre: haşr B

* B’de metnin nihayetinde yer alan Arapça ferağ kaydının ve devamındaki Farsça manzum ibarelerin tercümesi aşağıdadır. Nüshanın ferağ kaydını Arapçadan Türkçeye tercüme eden Dr. Necdet Karakaya’ya teşekkür ederim.

[B70b] ^{(5-14)*} Muhammed aleyhi’s-selâma binlerce salat, binlerce selam olsun. Eserin yazımı, karşılıksız vermeyi seven ve mutlak hükümdar olan Allah’ın ihsan ettiği güzel yardım ile sona erdi. (Eser) 989 senesinin Cemâziyelevvel ayının 5’inde yazıldı; Yüce Allah’a muhtaç, fakir ve hakir olan âciz [B71a] ⁽¹⁻¹²⁾ Sadrüddin bin Kadı Şükrullâh-ı Dezfûlî eliyle tamam oldu. Allah onu, onun anne ve babasını, erkek ve kadın bütün müminleri ve Müslümanları bağışlasın.”

[Fârsî:] “Her okuyandan dua isterim, çünkü ben günahkâr bir kulum. Yazanı övgüyle yad eden herkes Allah’ın rahmetine gark olsun.”

“Her kim okursa, bu ona yaraşır. Her kim de çalıntı yaparsa, Allah’ın laneti ona olsun.”

KAYNAKÇA

- Aarts, Bas, "Subordination", *Encyclopedia of Language & Linguistics*, ed. Keith Brown, Elsevier, Oxford 2006, C. 12, s. 248-254.
- Abdülazîz, Mehmed İhsân - et-Tırâzî, Nasrullâh Mübeşşir, *Fibrisül-Mah-tûtâtî't-Türkiyyeti'l-'Osmâniyye*, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire 1987, C. I.
- Abik, Ayşehan Deniz, *Âlî Şîr Nevâyî'nin Risaleleri, Târih-i Enbiyâ ve Hü-kemâ, Târih-i Mülûk-i 'Acem, Münşe'ât, Metin, Gramatikal İndeks, Sözlük*, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1993.
- _____, "Âlî Şîr Nevâyî'nin Zübdetü't-Tevârih'i Üzerine", *TDAY Belleten*, Ankara 1999, C. XLIV, s. 1-6.
- _____, "Nevâyî'nin Üç Eserindeki Deyimlerin Farsça ile Karşılaştırılması", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2004, C. XIII, S. 1, s. 211-222.
- ACLÛNÎ, Ebu'l-Fidâ İsmâ'il bin Muhammed bin Abdilhâdî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-'İlbâs*, thk. Yûsuf bin Mahmûd el-Hâc Ahmed, Mektebetü'l-İlmî'l-Hadis, Dimaşk 2000, C. II.
- ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ, *Tevârih-i Mülûk-i 'Acem*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No: 4056.
- Alpay Tekin, Gönül, *Ali Şîr Nevâyî, Ferhâd ü Şîrîn (İnceleme-Metin)*, TDK, Ankara 1994.
- Arat, Reşit Rahmeti, *Türk İlmî Transkripsiyon Kılavuzu*, MEB, İstanbul 1946.
- Ateş, Ahmet, "Metin Tenkidi Hakkında (Dasitân-ı Tevârih-i Mülûk-i Âl-i Osman Münasebeti İle)", *Türkiyat Mecmuası*, 1942, C. VII-VIII, s. 253-267.
- BENÂKİTÎ, Fahrüddîn Ebû Süleymân Dâvûd bin Muhammed, *Ravzatü Üli'l-Elbâb fî Tevârihi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Âşir Efendi, No: 254; Ar. çev. Mahmûd Abdülkerîm Âlî, el-Merkezü'l-Kavmî li't-Tercüme, Kahire 2007.

- Bilge, Mustafa L., “Âmül”, *TDVİA*, C. III, s. 99.
- Bilgin, Orhan, “Yazma”, *TDVİA*, C. XLIII, s. 369-373.
- Caferoğlu, Ahmet, “Anadolu Ağızları Konson Değişimleri”, *TDAY Belle-ten*, Ankara 1963, C. XI, s. 1-32.
- Canım, Rıdvan, “Türk Kültür ve Edebiyatında Ali Şîr Nevâî ve Türkiye’de Ali Şîr Nevâî Çalışmaları”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2002, S. 19, s. 137-146.
- Ciadyrgy, Antonio, *Dizionario Turco, Arabo e Persiano Ridotto Sul Lessico del Celebre Meninski in Ordine Alfabetico Latino*, Milano 1832.
- Clauson, Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press, Oxford 1972.
- Clements, George N. - Sezer, Engin, “Vowel and Consonant Disharmony in Turkish”, *The Structure of Phonological Representations (Part II)*, ed. Harry van der Hulst - Norval Smith, Foris Publications, Dordrecht 1982, s. 213-254.
- Coşkun, Hatice, “Türkçe Çekimsiz Tümleç Yan Cümlelerinde Olgusallığın Kapsamı”, *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, C. 29/1, 2019, s. 1-25.
- Csato, Ewa - Johanson, Lars, “On gerundial syntax in Turkic”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, (1992-93), Vol. 46, No. 2/3, s. 133-141.
- Çavuşoğlu, Mehmet, “Kanuni Devrinin Sonuna Kadar Anadolu’da Nevâî Tesiri Üzerine Notlar”, *Atsız Armağanı*, İstanbul 1976, s. 75-90.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1999.
- Diessel, Holger, “Adverbial Subordination”, *Bloomsbury Companion to Syntax*, ed. S. Luraghi, C. Parodi, London 2013, s. 341-354.
- Dixon, R. M. W., “Complement Clauses and Complementation Strategies in Typological Perspective”, *Complementation, A Cross-Linguistic Typology*, ed. R. M. W. Dixon, Alexandra Y. Aikhenvald, Oxford 2006, s. 1-48.

_____, “The semantics of clause linking in a typological perspective”, *The semantics of clause linking. A crosslinguistic typology*, ed. R. M. W. Dixon, A. Y. Aikhenvald, Oxford 2009, s. 1-55.

Diyanet İşleri Başkanlığı, <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf>

Duman, Musa, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesine göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, TDK, Ankara 1995.

_____, “Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair”, *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, İstanbul 1999, S. 7, s. 65-104.

Eckmann, János, “Çağatay Dili Hakkında Notlar”, *TDAY Belleten*, Ankara 1958, C. VI, s. 115-126.

Erguvanlı, Eser, “A Case of Syntactic Change: Ki Construction in Turkish”, *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Hümaniter Bilimler*, C. 1-9, 1980-1981, s. 111-140.

Esir, Hasan Ali, “Bursalı Lâmiî Çelebi’nin Ferhâd u Şîrîn’inin Ali Şîr Nevai’nin Ferhâd u Şîrîn’i ile Mukayesesi”, *TUDED*, İstanbul 2014, C. L, S. 50, s. 39-64.

Evans, Nicholas, “Insubordination and its uses”, *Finiteness. Theoretical and Empirical Foundations*, ed. Irina Nikolaeva, New York 2007, s. 366-431.

FİRDEVSÎ, Ebu’l-Kâsım Fahreddîn et-Tûsî, *Şâhnâme (The Shâhnâme of Firdausi)*, İngilizce çev. Arthur George Warner - Edmond Warner, K. Paul Trench, Trubner Company, London 1905-1925, C. I-IX. <http://persian.packhum.org/main?url=pf%3Ffile%3D06801280%-26ct%3D0>

Flügel, Gustav, *Die Arabische, Persischen und Türkischen Handschriften der Kaiserlich-Königlichen Hofbibliothek zu Wien*, Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1865, Vol. II.

Griffiths, James, Güneş, Güliz, “Ki issues in Turkish, Parenthetical coordination and adjunction”, *Parenthesis and Ellipsis: Cross-Linguistic and Theoretical Perspectives*, ed. M. E. Kluck, D. Ott, M. de Vries, Berlin 2014, s. 173-217.

- İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâr'ül-Hadîs, Kahire 1995, C. III.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye, Kahire 1953, C. II.
- İsen, Mustafa, "Orta Asya Türk Edebî Dilinin Anadolu Türk Edebî Diline Etkisi", *Ötelerden Bir Ses: Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 294-304.
- Johanson, Lars, "Selection of Subjunctors in Turkic Non-Finite Complement Clauses", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 67, 2013, s. 73-90.
- _____, "Some Remarks on Turkic 'Hypotaxis'", *Linguistische Beiträge zur Gesamtturkologie*, Budapeşte 1991, s. 210-224. (*Ural-Altayische Jahrbücher* 47, 1975, s. 104-188'in tekrar basımı.)
- Kaçalin, Mustafa S., *Niyâzî, Muhammed Şâh Çelebi bin Hâfız Acem, el-Lugâtü'n-Nevâ'îyye vel-İstişhâdâtü'l-Çağatâ'îyye (Nevâî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar)*, TDK, Ankara 2011.
- Karahan, Leylâ, "Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine", *Türk Dili, Dil ve Edebiyat Dergisi*, Temmuz 2000, C. 2000/II, S. 583, s. 16-23.
- Kargı Ölmez, Zuhâl, "Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar", *TALİD*, 2007, C. 5, S. 9, s. 173-219.
- _____, "Çağatayca Sözlükler", *Kebikeç*, 1998, S. 6, s. 137-144.
- Kartallıoğlu, Yavuz, "Osmanlı Türkçesindeki Ekler Dudak Uyumuna Göre Nasıl Okunmalıdır?", *Turkish Studies*, 2008, C. III, S. 6, s. 449-470.
- Kayumov, Aziz, "Nevâî'nin Umumi Tarihi Aid Bir Kitabı Togrısida", *TDAY Belleten*, Ankara 1989, C. XXXIII, s. 85-87.
- Kellens, J., "Avesta", *Encyclopædia Iranica*, Vol. III, Fasc. 1, s. 35-44. www.iranicaonline.org/articles/avesta-holy-book
- Kerslake, Celia, "Alternative subordination strategies in Turkish", *Connectivity in Grammar and Discourse*, ed. J. Rehbein, C. Hohenstein, L. Pietsch, Hamburg Studies on Multilingualism 5, 2007, s. 231-258.

Kut, Günay, “Ali Şîr Nevâî”, *TDVİA*, C. II, s. 449-453.

_____ - Bayraktar, Nimet, *Yazma Eserlerde Vakıf Mühürleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1984.

Le Strange, Guy, *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya) İslam fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*, çev. Adnan Es-kikurt - Cengiz Tomar, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.

Machaeva, Orazgozel, “La Melodia dei Tempi Passati: Quattro Discorsi di ‘Alişir Navā’i”, *Oriente Moderno*, 15 (76), Nr. 2, Roma 1996, s. 439-461.

Mansuroğlu, Mecdut, “Eski Osmanlıca”, *Tarihî Türk Şiveleri*, der. Mehmet Akalın, TKAE, Ankara 1988, s. 247-276.

_____, “Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları”, *TDAY Belleten*, 1955, C. 3, s. 59-71.

Milli Kütüphane Kişi Dizini <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/authority/personlist/454>

Ölker, Gökhan, “Tarihi Belli Olmayan Eski Anadolu Türkçesi Metinlerinin Tarihlendirilmesinde Yeni Bir Kıstas: “et-/it-” ve “kıl-” Fiillerinin Kullanım Sıklığı”, *TEKE*, 2015, S. 4/2, s. 546-563.

Pistoso, Maurizio S., “I Manoscritti Musulmani della Biblioteca Universitaria di Bologna”, *Poetica Medievale Tra Oriente e Occidente*, ed. Paolo Bagni - Maurizio S. Pistoso, Roma 2003, s. 305-319.

Redhouse, James W., *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1307/1890.

Rosen, Victor, *Remarques sur les Manuscrits Orientaux de la Collection Marsigli à Bologne Suivies de la Liste Complète des Manuscrits Arabes de la Même Collection*, Imprimerie de l’Academie Royale des Lyncei, Roma 1885.

Schmidt, Jan, *Catalogue of Turkish Manuscripts in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands (Minor Collections)*, Brill, Leiden 2012.

Sertkaya, Osman Fikri, “Osmanlı Şairlerinde Ali Şîr Nevayî Tarzı ve Nevayî’ye Anadolu’da Yazılan Nazireler”, *Ali Şîr Nevâyî’nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yıl Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri*, TDK, Ankara 2004, s. 129-140.

- _____, “Osmanlı Şairlerinin Çağatayca Şiirleri I”, *TUDED*, İstanbul 1970, C. XVIII, s. 133-138.
- Skjaervo, Prods O., “Kayāniān”, *Encyclopædia Iranica*, online edition, 2012, www.iranicaonline.org/articles/kayanian-viii
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ, *Kāmûsü'l-A'lâm*, İstanbul 1311/1894, C. IV; İstanbul 1314/1896, C. V.
- Şenlik, Ahmet Şefik, “Türkiye Türkçesinde Cümle Bağlacı Olarak Kullanılan ‘Ve’ Ve ‘Da’ Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *TUDED*, İstanbul 2016, C. S. LIV, s. 111-127.
- _____, “Osmanlı Türkçesindeki Cümle Bağlaçlarının Tasnifine Dair Bazı Öneriler”, *TUDED*, İstanbul 2011, C. S. XLV, s. 251-268.
- _____, *Zur Satzverknüpfung im Altosmanischen unter besonderer Berücksichtigung der interpropositionalen Kausalität*, Inauguraldissertation zur Erlangung des Akademischen Grades eines Dr. phil., Philosophie und Philologie der Johannes Gutenberg Universität, Mainz 2006.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr bin Yezîd el-Bağdâdî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk (Milletler ve Hükümdarlar Tarihi)*, çev. Zâkir Kadirî Ugan - Ahmed Temir, MEB, İstanbul 1991, C. I-III.
- Tekin, Şinasi, “1343 Tarihli Bir Eski Anadolu Türkçesi Metni ve Türk Dili Tarihinde ‘Olğa/bolğa’ Sorunu”, *TDAY Belleten*, Ankara 1974, C. XXI-XXII, s. 59-157.
- _____, “Uygurcada yardımcı cümleler üzerine bir deneme”, *TDAY Belleten* 1965, C. 13, s. 35-63.
- Tekin, Talat, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler*, Simurg Yayınları, Ankara 1995.
- Tezcan, Nuran, “Sebeb-i Teliflere Göre Mesnevi Edebiyatının Tarihsel Dönüşümü”, *Doğu - Batı: Osmanlılar II*, 2010, S. 52, s. 49-74.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed bin İsâ bin Sevre, *el-Câmi'u'l-Kebîr*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrut 1996, C. VI.
- Togan, Zeki Velidi, “Ali Şîr”, *İA*, C. I, s. 349-357.

- Tören, Hatice, *Ali Şîr Nevâyî, Sedd-i İskenderî (İnceleme-Metin)*, TDK, Ankara 2001.
- Tulum, Mertol, “Orhun Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle ile Yardımcı Cümle İlişkisi”, *TDAY Belleten* 1990, C. 38, s. 193-205.
- Türk, Vahit, “Lehçeler Arası İlişkiler ve Oğuz Türkçesinde bir Nevâî Eseri”, *TÜBAR*, 2010, S. 28, s. 395-408.
- Türk, Vahit, *Târîh-i Enbiyâ ve Hükemâ (Metin-Aktarma-Dizin-Tıpkıbasım)*, TKAE, Ankara 2018.
- Türk, Vahit, *Ali Şîr Nevâyî, Kitâb-ı Tevârih-i Mülûk-ı ‘Acem*, TKAE, Ankara 2019.
- Ünal, Orçun, “Türkçe Üçüncü Tekil Şahıs İyelik Ekinin ve Pronominal /n/ Sesinin Kökeni Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2019, 64, s. 47-69.
- Ünver, İsmail, “Çevriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler”, *Turkish Studies*, 2008, C. III, S. 6, s. 1-46.
- Windfuhr, Gernot, Perry, John R., “Persian and Tajik”, *The Iranian Languages*, ed. Gernot Windfuhr, London 2010, s. 416–544.
- Yarshater, Ehsan, “Afrāsīāb”, *Encyclopædia Iranica*, Vol. I, Fasc. 6, s. 570-576. www.iranicaonline.org/articles/afraasiab-turanian-king
- Yavuz, Kemal, “XIII-XVI. Asır Dil Yadigârlarının Anadolu Sahasında Türkçe Yazılış Sebepleri ve Bu Devir Müelliflerinin Türkçe Hakkındaki Görüşleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, İstanbul 1983, C. II, S. 27, s. 9-55.
- Yazar, Sadık, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleniği*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2011.
- _____, “Gazzâlî’nin XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Batı Türkçesinde Tercüme Edilen Eserleri”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (2011/2), C. XVI, S. 31, s. 67-156.
- Yazıcı, Tahsin, “Efrâsiyâb”, *TDVİA*, C. X, s. 478-479.
- Yıldız, Alim, “Divan Edebiyatında Fenâyî Mahlaslı Şairler”, *Cumhuriyet*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2003, C. VII, S. 1, s. 345-355.

Yılmaz Ceylan, Emine, “Ana Türkçede Kapalı e Ünlüsü”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, Ankara 1991, S. 1, s. 151-165.

EK

Metnin bölümlerinin nüshalardaki varak ve satır numaralarını gösteren tablo

	K	M	B	F	Ç	V	G	Fç
Metnin Başlangıcı	1b/1	1b/1	4b/1	1b/1	78b/1	1b/1	1b/1	728b/1
Tercümenin Başlangıcı	2a/8	2a/8	5b/3	2a/9	79a/9	2a/19	2a/3	–
Pıřdādiler	2a/9	2a/9	5b/6	2a/11	79a/12	2b/1	2a/4	728b/2
Keyümers	2a/11	2a/11	5b/10	2a/15	79a/16	2b/4	2a/7	728b/3
Hüşeng	2b/8	2b/8	6b/1	2b/18	80a/1	3a/4	2b/3	728b/14
Ťahmüras	3a/8	3a/7	7a/9	3b/2	80b/5	3b/4	3a/1	728b/25
Cemşid	3b/1	3a/18	7b/8	3b/16	80b/18	3b/17	3a/11	729a/4
şeddad ve şedd	4a/5	4a/4	8b/13	4b/6	81b/8	4b/1	3b/12	729a/18
Dahhāk bin Mürdās	4a/14	4a/13	9a/12	4b/17	81b/19	4b/12	4a/2	729a/23
Ferūdun	4b/19	4b/18	10a/15	5b/7	82b/8	5a/15	4b/4	729b/8
Minüçhr	5b/1	5a/19	11a/13	6a/12	83a/12	5b/16	5a/3	729b/19
Nūzar	5b/15	5b/13	12a/3	6b/9	83b/9	6a/11	5a/16	729b/27

Efrâsiyâb	6a/5	6a/3	12b/1	7a/1	83b/19	6b/1	5b/6	730a/2
Zâb bin Tahmâsb	6a/16	6a/13	13a/3	7a/15	84a/13	6b/14	5b/15	730a/9
Gürşâsb	6b/9	6b/6	13b/6	7b/10	84b/7	7a/7	6a/7	730a/15
Keyânîler	7a/3	6b/18	14a/8	8a/6	85a/1	7b/1	6a/18	730a/23
Keykubâd	7a/6	7a/2	14a/13	8a/10	85a/5	7b/5	6b/2	730a/25
Keykāvüs	7a/17	7a/14	15a/1	8b/7	85a/19	8a/1	6b/14	730b/3
Keyhüsrev	8a/14	8a/9	16b/6	9b/12	86b/1	8b/16	7b/8	730b/26
Lohrâsb bin Ervend	9a/4	8b/17	18a/1	10b/9	87a/16	9b/4	8a/15	731a/12
Güştâsb	9b/9	9b/2	19a/7	11b/2	88a/7	10a/11	8b/17	731a/26
Behmen	–	10a/13	20b/12	12b/6	89a/7	11a/6	9b/7	731b/18
Hümây	10a/5	10b/11	21b/12	13a/11	89b/12	11b/7	10a/5	732a/3
Dârâb	10b/19	11b/7	23a/15	14a/15	90b/16	12b/4	10b/16	732a/24
Dârâ	11a/15	12a/2	24a/6	14b/13	91a/14	13a/1	11a/11	732b/5
İskender	11b/17	12b/4	25a/8	15a/19	91b/19	13b/4	11b/11	732b/18
Eşkânîler (Mülük-i Tavâîf)	13b/2	14a/5	28a/7	17a/13	93b/11	15a/5	13a/6	733a/27

İbtaḥş-ı Rûmî	14a/6	14b/6	29a/7	18a/5	94a/18	15b/10	13b/4	733b/12
Eşk bin Dārâ	14a/9	14b/9	29a/10	18a/9	94b/2	15b/14	13b/6	733b/14
Şabûr bin Eşk	14a/13	14b/13	29b/1	18a/15	94b/7	15b/19	13b/10	733b/18
Behrâm bin Şabûr	14a/16	14b/16	29b/6	18b/1	94b/10	16a/3	13b/12	733b/20
Balâş bin Behrâm	14a/17	14b/17	29b/7	18b/2	94b/11	16a/5	13b/13	733b/21
Hürmüz bin Balâş	14a/18	14b/18	29b/9	18b/4	94b/13	16a/7	13b/14	733b/21
Anûş bin Balâş	14a/19	14b/19	29b/10	18b/5	94b/14	16a/9	13b/15	733b/22
Aygür	14b/2	15a/2	29b/12	18b/7	94b/15	16a/10	13b/16	733b/23
Gevzerz bin Aygür	14b/4	15a/4	29b/15	18b/10	94b/18	16a/13	13b/18	733b/25
İrân bin Balâş	14b/8	15a/8	30a/6	18b/16	95a/4	16b/1	14a/2	733b/27
Nersî bin Gevzerz	14b/11	15a/11	30a/10	19a/1	95a/7	16b/5	14a/4	733b/29
Hürmüz bin Balâş	14b/17	15a/17	30b/3	19a/9	95a/14	16b/12	14a/9	734a/4
Firûz bin Hürmüz	15a/2	15b/2	30b/8	19a/15	95a/18	16b/16	14a/12	734a/6
Hüsrev bin Firûz	15a/4	15b/4	30b/11	19a/19	95b/2	17a/1	14a/14	734a/8
Balâş bin Firûz	15a/5	15b/5	30b/13	19b/1	95b/3	17a/3	14a/15	734a/9

Fîrûz bin Erdevân	15a/8	15b/8	31a/2	19b/6	95b/7	17a/7	14a/17	734a/11
Erdevân bin Balâş	15a/10	15b/10	31a/4	19b/8	95b/8	17a/9	14a/18	734a/12
<u>Sasânîler (Ekâsire)</u>	15b/15	16a/15	32a/11	20a/18	96a/16	17b/17	15a/2	734a/27
Erdeşîr-i Bâbek	15b/19	16a/19	32b/2	20b/5	96b/2	18a/3	15a/4	734b/1
Şâbûr bin Erdeşîr	17b/16	18a/12	36a/1	23a/15	98b/11	19b/16	16b/8	735a/19
Hürmüz bin Şâbûr	18a/12	18b/7	36b/9	23b/17	99a/9	20a/12	17a/2	735a/28
Behrâm bin Hürmüz	18b/6	18b/19	37a/14	24a/17	99b/5	20b/6	17a/14	735b/6
Behrâm bin Behrâm	19a/5	19a/16	38a/10	25a/2	100a/4	21a/4	17b/10	735b/17
Behrâm bin Behrâm bin Behrâm	19a/19	19b/10	39a/1	25b/2	100b/1	21a/20	18a/3	735b/25
Nersî bin Behrâm	19b/8	19b/17	39a/13	25b/12	100b/10	21b/8	18a/11	735b/29
Hürmüz bin Nersî	19b/13	25[20]a/3	39b/6	25b/18	100b/16	21b/14	18a/16	736a/3
Şâbûr-i Zü'l-Ektâf	20a/9	25[20]a/17	40a/13	26b/1	101a/14	22a/11	18b/10	736a/11
Erdeşîr	22a/6	33[22]a/7	43b/8	29a/8	103a/19	24a/1	20a/12	736b/24
Şâbûr bin Şâbûr	22a/17	33[22]a/17	44a/10	29b/4	103b/12	24a/13	20b/3	737a/1
Behrâm bin Şâbûr	22b/13	33[22]b/11	45a/1	30a/3	104a/10	24b/8	20b/16	737a/9

Yezdicerd bin Behrâm	23a/4	27[23]a/1	45b/1	30a/16	104b/2	24b/19	21a/6	737a/15
Behrâm bin Yezdicerd	23a/18	27[23]a/14	46a/5	30b/15	104b/17	25a/15	21a/18	737a/24
Yezdicerd bin Behrâm	25b/6	29[25]a/13	49b/13	33b/16	107a/13	27a/14	23a/10	738a/14
Hürmüz bin Yezdicerd	25b/14	29[25]b/1	50a/10	34a/8	107b/3	27b/4	23a/18	738a/20
Firûz bin Yezdicerd	26a/2	29[25]b/7	50b/4	34a/17	107b/10	27b/11	23b/4	738a/24
Balaş bin Firûz	26b/1	30[26]a/4	51a/14	35a/2	108a/10	28a/9	23b/18	738b/7
Kubâd bin Firûz	27a/2	30[26]b/4	52a/14	35b/12	108b/14	28b/11	24a/16	738b/19
Nüşîrevân-ı Âdil bin Kubâd	27b/9	31[27]a/10	53b/8	36b/12	109b/7	29a/19	25a/2	739a/7
Hürmüz bin Nüşîrevân	29b/1	32[28]b/18	56b/14	39a/12	111b/10	31a/4	26b/7	739b/23
Behrâm-ı Çübîn	30a/14	34[29]b/9	58a/12	40a/18	112b/5	31b/15	27a/17	740a/12
Hüşrev Pervîz bin Hürmüz	30b/11	35[30]a/4	59a/5	40b/19	113a/2	32a/11	27b/13	740a/20
Şîrûye bin Hüşrev	32a/16	20[31]b/8	62a/8	43a/16	114b/16	33b/14	29a/14	740b/28
Erdeşîr bin Şîrûye	33a/3	21[32]a/16	63a/15	44a/14	115b/6	34b/1	29b/18	741a/14
Şehr-irâd	33a/14	21[32]b/9	64a/2	44b/10	115b/18	34b/14	30a/9	741a/21

Tūrān-duht	33b/8	22[33]a/4	64b/8	45a/9	116a/14	35a/8	30b/3	741a/29
Āzermi-duht	34a/4	22[33]b/1	65b/1	45b/13	116b/12	35b/6	30b/17	741b/9
Mīhr-ḥays	34b/2	22[33]b/19	66a/12	46a/19	117a/12	36a/4	31a/13	741b/19
Herrād-ı Hüsrev	34b/7	23[34]a/6	66b/5	46b/8	117a/19	36a/10	31a/18	741b/23
Firūz-ı Mehrān	34b/11	23[34]a/9	66b/10	46b/14	117b/3	36a/14	31b/1	741b/25
Ferruh-zād	34b/16	23[34]a/14	67a/2	47a/2	117b/9	36b/1	31b/6	741b/28
Yezdicerd bin Şehriyār	34b/17	23[34]a/16	67a/4	47a/4	117b/11	36b/3	31b/7	741b/29
Meşnevī	35a/10	23[34]b/9	67b/6	47b/5	118a/7	37a/1	32a/1	742a/7
Metnin Sonu	36a/19	24[35]b/19	70b/4	48b/16	118b/19	38a/9	33a/5	742b/5
İstinsah Kaydı	–	–	70b/5	–	–	–	33a/7	–

DİZİN*

A

ābā Ar. Atalar.

ā. vü ecdād 36a/2

ābād Far. Bayındır.

ā. 26a/3, 29a/18

ābādān Far. Bayındır.

ā. kıl- 18a/5

ā. ol- (ma'mūr u ā.) 23b/17

ābādānlık Far.T. Bayındırlık.

ā. 5b/19

ā.+ (ğ)a 6a/17

ā.+ları eyle- 2b/17

āb-ı hayāt Far.Ar. Hayat suyu, abıhayat.

ā. 11b/17, 13a/1, 13a/2

ac Karnı aç.

a. 23b/13

‘acāyib Ar. (‘acā’ib) 1. Acayip, müthiş.

‘a. 10b/2, 13a/17

2. Tuhafliklar.

‘a. ü ğarāyibin 24b/14

‘aceb Ar. Hayret.

‘a.+e çal- 24b/17

a‘dā Ar. Düşmanlar.

a. 35a/3

a. def‘i 23b/11

a‘dād Ar. Sınıf, grup.

a.+ından ‘add eyle- 22b/18

a.+ından ‘add ét- 30b/7

a.+ından tüt- 27b/3

‘adālet-pīše Ar.Far. Adaleti huy edinme.

‘a. kıl- 19a/16

‘a. kıl- (‘adl ve ‘a. kıl-) 25b/8

‘adāvet Ar. Düşmanlık.

‘a. 12a/5

‘add Ar. Sayma.

‘a. eyle- 22b/19

‘a. ét- 26a/1, 30b/7

ādem Ar. İnsan; adam.

ā. 4b/4, 9b/13, 11a/19

ā.+ler 24a/8, 28b/3, 30b/3

‘adem Ar. Yokluk.

‘a. ét- 18a/12

‘a. mülki 30a/13

‘a. ol- 35a/12

ādemī-zād Ar.Far. İnsanoğlu.

ā. 3b/9, 4b/2

‘adl Ar. Adalet.

‘a. 5a/1, 6b/8, 19b/4

‘a. ét- 3a/18

‘a. ü ‘adālet 23b/16

‘a. ü dād 3b/2, 14b/4, 26b/17

‘a. ü dād eyle- 10b/19, 15a/2

‘a. ü dād ol- 36a/17

‘a.+i 27b/10

‘a.+inden 25b/13, 29a/18

‘a.+üñile 36a/9

‘adl-āyın Ar.Far. Adalet töresi.

‘a. kıl- M10a/13

adlu Adli, adında.

a. 7b/9, 11b/19, 32b/7

‘adū Ar. Düşman.

‘a.+nuñ 24b/6

‘a.+sından 11b/13

āfāk Ar. Ufuklar, her taraf.

ā.-ārā 26b/19

ā. mülki 6b/7

ā. (yegāne-i ā.) 16a/14

ā.+da 3a/18

Āferīdegār Far. Yaratıcı, Allah

ā.+a (Hālīk-ı ā.) 1b/1

‘afv Ar. Af, bağışlama.

‘a. 8b/2

‘a. ve muvāsā 19a/16

ağ- Yükselmek.

a.-dı 8a/5

ağac / ağaç 1. Ağaç.

a. 4b/14

2. Bir kişinin ortada durarak bağır-
dığında sesinin duyulacağı iki uç
noktanın birbirine mesafesinin üç
katı kadar uzaklık.

* Dizin’de bugün Türkiye Türkçesinde yaşamayan kelime ve yapılar bulunmaktadır. Metinde geçen tüm kelimelerin yer aldığı eksiksiz Dizin’e şu adresten ulaşılabilir: <https://actaturcica.org/e-kitaplar/>

- a. 3b/8, 26a/16
a.+dur 3b/8
âgâh Far. Bilgili, haberli.
a. 13a/16
âgâhlık Far.T. Haberdarlık.
a. şal- 35a/16
âğâz Far. Başlama.
â. 2a/8
â. eyle- 4a/15
âgeh Far. Bilgili, haberli.
â.+i 6a/14
aḥbār Ar. Hahamlar
a.+dan 9a/2
‘ahd ü peymān êt- Ar.Far. T. Söz vermek.
‘a. 19a/14
‘ahd-nāme Ar.Far. Sözleşme metni.
‘a.+sin 9b/14
âhenger Far. Demirci.
a. (Gâve- i â.) 4b/13
a.+i (Gâve-i â.) 5a/2
a.+ün (Gâve-i â.) 4b/6, 5a/3
âher Ar. Başka, diğer, gayrı.
â.+ün 16b/11
âhir Ar. 1. Son, nihayet.
â. 3a/19, 12a/15, 25a/3
â. ol- 28b/17
â.ül-emr 8a/18, 15a/13, 16b/13
â.üz-zamān 28b/17
â.+e 17a/18
â.+inde 27b/5
aḥlāk-piše Ar.Far. Ahlaklı olmayı huy edinme.
a. kıl- 20a/4
aḥşam Akşam.
a. 3a/11
a. (her a.) 20a/16
a. vaḳti 20a/14
aḥvāl Ar. Durum..
a.+i 5a/13 (3. t. ş. *iyelik*)
a.+inden 16b/5
a.+ini 36a/3
a.+ün 28b/15
‘akd Ar. Yasal bağ.
‘a.+ine koy- M10b/3, 11a/8
‘a.+i nikāhına koy- 11b/10
‘akıbet Ar. Nihayet, sonunda.
‘â. 3b/15, 8b/4, 32b/15
‘akıbet-endiş Ar.Far. Sonunu düşünen.
‘â. 17a/9
‘akıl Ar. Akıllı kimse.
‘â. 5a/9, 17b/18, 26a/3
‘akile Ar. Akıllı kadın.
‘â. 33b/9
‘akīm Ar. Yağmur getirmeyen rüzgâr.
Bk. rīḥu’l-‘akīm
‘a. (rīḥu’l-‘a.) 4a/16
‘akl Ar. Akıl.
‘a. 12a/19
‘a.+en 13b/11
aḳvāl Ar. Sözler.
a.+ini (ḥānlar a.) 36a/3
alda- Kandırmak.
a.-yup 27a/8
aldur- Kaptırmak.
a.-up 35a/5
‘alem Ar. Sancak, bayrak.
‘a. eyle- 4b/14
‘a. kıl- 5a/3
‘a.+i 35a/6 (3. t. ş. *iyelik*)
‘aleyhi’s-selām Ar. “Allah’ın selamı onun üzerine olsun.” manasında dua.
‘a. 2a/13, 4a/17, 14b/13
‘a.+dan 7b/9, 8b/19
‘a.+dur 2a/12
‘a.+ı 5b/8 (*Yükleme hâli*)
‘a.+uñ 2a/12, 2a/18, 6b/10
‘ālī Ar. Yüce, büyük, ulu.
‘â. 10a/14
‘alil Ar. Sakat.
‘a. (nüṣṣa-yı ‘a.) 2a/2
‘ālī-miḳdār Ar. Kıymeti yüksek olan.
‘â. 19b/9
‘ālī-şān Ar. Şan ve şerefi yüksek olan.
‘â.+uñ 1b/10
altun Altın.
a. 11a/5, 29a/3, 31a/17
a.+dan 31a/14
a.+ı 11a/19 (*Yükleme hâli*)
‘āmm Ar. Halk, avam.
‘â. (ḥaş u ‘â.) 36a/9

‘amel Ar. Amel, iş.

‘a. hıkmîti 2b/9

‘a. ét- 19a/1

‘a. kııl- 35a/18

amân Ar. Emniyet, kurtuluş.

a. bul- 9b/8

a. ol- 36a/16

ammâ Ar. Fakat, ama.

a. 2a/11, 23b/15, 34b/12

ammâ ba’d Ar. Bundan sonra.

a. 1b/7

‘âr Ar. Utanma.

‘â. ét- 33a/15

‘â. gel- 34b/14

‘â.+la 33b/7

aradan çık- Ölmek. 13b/16, 16a/12

aradan çıkar- Öldürmek. 6a/15, 7a/2

aradan def’ ét- Öldürmek. 30a/2

aradan git- Kaçmak. 30b/2

aradan götür- 1. Öldürmek. 12b/10, 15a/13

2. Ortadan kaldırmak, iptal etmek. 33b/11

aradan sür- Göndermek. 34b/15

araya götür- İcat etmek. 5b/4

ârâm Far. Durma, dinlenme.

â. 25b/13

â. tut- 33b/9

â.+ını 19b/13

ârâm-cûy Far. Dinlenmek isteyen.

â. ol- 19b/12

ârâm-gîr Far. Aram tutan, dinlenen.

â. ol- 11a/13

‘arız Ar. Sonradan ortaya çıkan şey.

‘â. ol- 32b/18

‘âriyeti Ar. Ödünç, eğreti.

‘â. devlet 22a/9

arķ Su arkı.

a.+ın (Fırât a.) 5b/3

a.+lar 2b/17

artuk Fazla.

a. 5a/10, 15b/4, 26a/16

a. ol- 23b/12

a.+dur 7a/5, 16a/18, 32a/3

artur- Artırmak.

a.-up 28a/4, 29b/6

‘arz Ar. Sunma, takdim etme.

‘a. eyle- 1b/10, 10b/3, 28a/19

‘a. kııl- 17b/19

‘a. olun- 27b/15

‘a.+ları götür- 26b/15

‘arz Ar. En, genişlik.

‘a.+ı 3b/8 (3. t. ş. iyelik)

âs Far. Kakım.

a. 2b/18

aş- Asmak.

a.-aķo- 21b/8, 31a/19, 34a/13

a.-aķoy- 20a/5

a.-arlarıdı 20a/11

a.-dı 28a/6

a.-up (dâra a.) M10a/15

âsân Far. Kolay.

â. 35b/6

âsânlık Far.T. Kolaylık.

â.+(ğ)ıla 30a/2

âşâr Ar. Eserler.

â. 8b/18

â.-ı riyâset 16a/9

â.+ı 10b/15 (3. t. ş. iyelik)

â.+ından 8a/8, 17b/9, 29a/15

â.+ındandur 10a/1, 26b/18

aşhâb Ar. Dostlar, meclis arkadaşları.

a.+dan 1b/13

‘asker Ar. Asker.

‘a. 3b/19, 10b/7, 31a/10

‘a. çek- 5b/5, 6a/10, 30a/7

‘a. düz- 21b/14

‘a. koş- 5a/14, 8b/3

‘a.+ı 26b/12, 30b/19

‘a.+in düz- 30a/16

‘a.+ini 28b/10

‘a.+iyle 30a/7

aşğa Aşğı.

a. at- 33a/14

a. (başı a.) 28a/9

âşikâre Far. Aşıkâr, apaçık.

â. 29a/10

â. kııl- 17b/3, 25a/13

aşur- Geçmek.

a.-dı (hadden a.) 23b/19

âşüfte Far. Perişan.

a. 34b/1

âteş-kede Far. Mecusilerin ateşe taptuk-ları yer.

â. 27a/9

â.+lerüñ 28b/12

â.+sine 24a/6

âtıfet Ar. İyilikseverlik.

‘â.+leriyle (dâmen-i ‘â.) 2a/6 (3. t. ş. *iyelik*)

âtî Ar. İstikbal.

â.+ñe 35b/12

atlan- Ata binmek.

a.-duğında 33b/1

a.-duğu vakıt 31b/16

a.-ur ol- 33a/18

āvāz Far. Ses.

â.+ı (nağğäre â.) 20a/14

‘avrat Ar. Kadın.

‘a. 32b/3

‘a.+a 10b/17

‘ayāl Ar. Eş; aile.

‘a.+ı (māl u ‘a.) 27a/11 (3. t. ş. *iyelik*)

‘a.+ına (mālına ve ‘a.) 27a/6

‘ayān Ar. Açık, ayan.

‘a. kııl- 35b/17

‘a. ol- 15b/9

‘ayb Ar. Ayıp, kusur.

‘a.+ını 2a/6

āyīn Far. Merasim, âdet, usul.

â. (‘adl-â.) M10a/13

â.-inüñ (saltanat â.) 16a/19

â.+ler (eyü â.) 33b/11

‘ayn Ar. Kendi, kendisi.

‘a. 35b/4

‘ayş Ar. Sefahat.

‘a. ét- 31b/3

‘a. u ‘işret 23b/18

‘a. u nüşda 25a/8

‘a.+dan 25b/5

‘a.+ını 25b/5

‘azamet Ar. Büyüklük.

‘a.+i (tecemmül ü ‘a.) 15a/11 (3. t. ş. *iyelik*)

‘azīm Ar. Büyük.

‘a. 3a/10, 7b/1, 27b/11

‘a. ol- 12b/9

‘azīmet Ar. Gitme, gidiş, yola çıkma.

‘a. eyle- 12a/6

‘a. kııl- 6a/13, M10a/14

‘a.+i (Rüm ‘a.) 30b/15, 30b/19

‘azīmü’ş-şān Ar. Ünü, şanı büyük olan.

‘a. 26b/7

‘azīz Ar. Kıymetli, değerli.

‘a. ve mu‘teber 15a/6

‘a. eyle- 23b/9

‘a. ét- 11a/17, 17b/18

‘a. kııl- M10a/17

‘azm Ar. 1. Karar.

‘a. kııl- M10a/12

‘a.+üm 35b/18

2. Yola çıkmak.

‘a. ét- 11a/6

‘a.-i Rüm eyle- 30b/12

‘a.-i Hindüstān ét- 28a/17

B

bāb Ar. Konu.

b.+da (ol b.) 23b/18

b.+ında 2a/11, 9b/3, 27b/10

bādiye-peymā Ar.Far. Çölde dolaşan.

b. 1b/7

bahā Far. Karşılık, fiyat.

b. eyle- 28a/1

b.+sı 35b/13

bahādır Far. Yiğit.

b. 9a/10, 34a/8

bahādırılık Far. Yiğitlik.

b. fūnūnı 12a/18

b.+lar 7a/12, 9a/12

bahr ü berr Ar. Deniz ve kara.

b. 13a/13, 29a/18, 35a/13

b.+i (berr ü b.) 13a/6

b.+in (berr ü b.) 13a/1

baḥş **êtdür-** Ar.T. Tartıştırmak.
b. 18b/12

baḥş Far. Pay, hisse.
b.+ı 32a/8 (3. t. ş. *iyelik*)
b.+ında 32a/8

baḥt Far. *Bk.* ber-geşte-baḥt
b. 33a/1

ba'îd Ar. Uzak.
b. aḳrabā 33b/19
b. görin- 6b/12
b. ol- 2a/14

bā'îş Ar. Sebep olan.
b. ol- 10b/9
b.-i tereddüd 13b/12
b.+i 21a/1 (3. t. ş. *iyelik*)

bāk Far. Korku.
b. (bī-vehm ü b.) 23a/3, 33a/13

bār-gāh Far. Yüksek divan.
b.+ında 29a/3

barışıklık Barış.
b. 12a/5

Bārī Hāḳ Te'ālā Ar. Her şeyi takdir etti-
ği şekle uygun yaratan Yüce Allah.
b. 12a/12

bārī Far. Hasılı, hülâsa.
b. 25a/5, 27b/15
b. beher taḳdîr 2b/1, 4b/4, 27a/15
b. her taḳdîr 7a/5, 12b/16, 23a/14

barklı *Bk.* evli barklı.
b. (evli b.) 25a/18

başıl- Yenilmek, altta kalmak.
b.-up 30b/5

batmān Ar. 7,692 kilogramlık bir ağır-
lık ölçüsü.
b. 31a/17

bā-vücūd Far.Ar. Sonuç olarak.
b. 2a/2, 7b/1, 19b/16

bāzîrgān Far. Tüccar, bezîrgān.
b. 8b/13

bāzū Far. Pazu.
b.+sına (zūr-ı b.) 24b/12

bed-fi'lik Far.Ar.T. Kötülük.
b. êt- 29b/17

bed-gümān Far. Şüpheci, fena düşün-
celi.
b. 18a/14

b. ol- 30a/1

bed-hüylük Far.T. Kötü huyluluk.
b.+(ğ)ından 19a/7

bedîd Far. Meşhur, aşîkâr, meydanda.
b. 4a/13
b. ol- 15b/12

bed-nâmlık Far.T. Kötü ün, kötülüğü
ile dillere düşmüş olma.
b. 28a/4

be-gāyet Ar. Pek çok, aşırı, son derece.
b. 5a/9, 17a/7, 31a/4

behāyim Ar. Dört ayaklı hayvanlar; ca-
navarlar.
b.+i (deşt b.) 12a/12

beher taḳdîr Far.Ar. Her takdirde, her
hâlde.
b. M10b/6, 13b/13
b. (bārī b.) 2b/1, 4b/4, 27a/15

behre-mān Far. Hisseli, nasipli.
b. 27b/8

behre-mend Far. Behreli, hisseli.
b. ol- (mahzûz ve b.) 1b/15

behre-ver Far. Hisse ve nasibini almış.
b. ol- 36a/12

bend Far. Bağ, zincir.
b. kıl- 3a/19, 11a/3, 27a/12
b.+den 8b/3, 8b/13, 21a/15
b.+ine 8b/13
b.+lere 7b/1

bende Far. Tevazu amacıyla 1. tekil kişi
zamiri yerine kullanılan “köle” anla-
mında söz. *Bk.* faḳîr
b.+ye 2a/1

bennā Ar. (bennā?) Yapı ustası, kalfa.
b. ve ırğad 21b/3

ber-bād Far. Perişan, harap, viran.
b. ol- 33b/7

berekāt Ar. Bereketler, bolluklar.
b.+ında 26a/7

ber-geşte-baḥt Far. Talihi tersine dön-
müş; bahtsız.
b. 33a/1

berī Ar. Temiz; kurtulmuş.

b. 7b/13

b. ét- 7b/13

b. ol- 6a/3

beriki Adı geçen.

b. 20b/9

berkit- Sağlamlaştırmak, takviye etmek.

b.-(d)üp 9b/2, 20b/6

berr Ar. *Bk.* baħr ü berr

b. 13a/13, 29a/18, 35a/13 b. ü baħr
13a/1, 13a/6

bes Far. Yeterli.

b. 36a/17

b.+dür 2b/12

beyza altun Ar. Beyaz altın.

b. 11a/5, 11a/19

beyni Beyin.

b.+si 4b/4

b.+sinden 4b/2

beytü'l-māl Ar. Devlet hazinesi.

b.+e 27b/14

bezm Far. İçki meclisi.

b. düz- M10a/11

bıçkı Testere.

b. 4a/1

bī-'add Far.Ar. Sayısız.

b. 19a/6

bī-'adıl Far.Ar. Benzersiz.

b. 3a/7

bī-'aynihi Ar. Aynıyla, tıpkı, olduğu gibi.

b. 14b/6

bī-bahā Far. Değersiz, ucuz.

b. nesne 28a/2

bī-bāk Far. Korkusuz, pervasız.

b. (çarḥ-ı bī-bāk) 13a/18

bī-bekā Far.Ar. Fani.

b. ol- 19b/5

bī-cihet Far.Ar. Sebepsiz.

b. 29b/17

bī-dād Far. Zulüm, işkence.

b. eyle- 23a/7

bī-direng Far. Durmayan, eğlenmeyen, çabuk.

b. 34b/1

bī-edebāne Far.Ar. Edepsizce.

b. 2a/4

bī-gāyet Far.Ar. Sonsuz, sayısız.

b. (taḥiyyāt-ı b.) 1b/4

bī-günāh Far.Ar. Suçsuz.

b. 7b/17, 32a/12, 32b/8

bī-günāhlık Far.Ar. T. Suçsuzluk.

b.+(ğ)ın 18a/18

bī-ḥadd Far.Ar. Hadsiz, sınırsız, çok.

b. 17b/8, 19a/5, 22a/5

biḥār Ar. Denizler.

b.+ı (cibāl ü b.) 21b/18

bī-ḥuzūr Far.Ar. Huzursuz.

b. ol- 20b/9

bī-iḥtiyār Far.Ar. İhtiyarsız, iradesiz.

b. ol- 34a/12

bilād Ar. Beldeler.

b. 9b/5

b.+ı (eḳālīm ve b.) 21b/18

b.+ın aç- 9a/5

b.+ın al- 5a/5

bile Beraber, ile.

b. 10b/2, 21b/6, 27b/13

b. (ikisi b.) 21a/15

b.+al- 25a/19

bī'l-küllīyye Ar. Büsbütün.

b. 28b/5

bīm Far. Korku.

b. ü ümüd 22a/16

binā'en 'alā işāretihi'l-'āliye Ar. "Onun yüce emri üzerine."

b. 2a/2

bī-nazīr Far.Ar. Benzersiz, emsalsiz.

b. 1b/12, 3b/3, 20b/4

bī-nevā Far. Nasipsiz, çaresiz.

b.+lar 13a/18

bī-nihāye Far. Sonsuz, sınırsız.

b. 4b/10, 25a/17, 29b/16

bī-nihāyet 1b/4, 8a/2

bī-pervā Far. Pervasız.

b. 5b/16

bī-pervālık Far. T. Pervasızlık.

b.+dur 23b/19

biregü Başkası.

b. 16a/19

birez Biraz

b. 10a/16

birle İle.

b. (hedâyâ b.) 9b/10

b. (mededi b.) 25b/18, 28b/9, 30b/4

bisât Ar. Yaygı, minder, döşeme.

b. düz- 22b/11

b. yay- 5a/18

bî'şet Ar. Peygamberlik.

b.+i 28b/18, 32a/7 (3. t. ş. *iyelik*)

bî-sütûn Far. Sütunsuz, direksiz.

b. (günbed-i b.) 22b/13

bîşe Far. Orman, meşelik, sazlık.

b. sibâ'ı 24b/18

b.+de 24b/19

bî-vefâ Far.Ar. Vefasız.

b. 13a/7, 19b/4, 19b/5

bî-vefâlık Far.Ar.T. Vefasızlık.

b. êt- 24b/1

bî-vehm Far.Ar. Tasasız, vehimsiz, en-dişesiz.

b. ü bâk 23a/3, 33a/13

bizâ'at Ar. Malumat.

b.-i qalîl 2a/2

bostân Far. Sebze bahçesi.

b.+lar (bâğ u b.) 5b/3

buḥûr Far. Tütsü.

b.+lar yaḡ- 31b/18

bu'l-'aceb Ar. Acayip, tuhaf, şaşılacak şey.

b. 24b/13

bulûğ Ar. Ergenlik.

b. (b. ḥaddi) 7b/19, 10a/9, 10a/10

b.+a (ḥadd-i b.) 16a/13

bülend Far. Yüksek, yüce.

b. 22a/17, 30b/9, 33a/13

bünyâd Far. Asıl, esas, temel.

b. êt- 18a/4, 28a/4

b. kıl- ('adl ü dâd b. kıl-) 33b/10

b. şal- 36a/2

bürüncek Baş örtüsü.

b. 29b/17

büt Far. Put.

b. 33b/12

b.+ler düzdür- 3b/17

büt-perest Far. Putperest.

b. eyle- 3b/18

büt-perestlik Far.T. Putperestlik

b.+(g)e 3a/16

büzürg-vâr Far. Büyük, ulu, saygıdeğer.

b. 12b/15

b.+ı 20b/19 (3. t. ş. *iyelik*)

C

câbir Ar. Cebreden, zorlayan.

c. (zâlim ü c.) 22a/14, 29b/2

câh Ar. İtibar, makam.

c. (mülk ü c.) 35a/19, 36a/10

c. u ḡurûr 3b/15

c.+ından (tecemmül ü c.) 32a/18

câh-döst Ar.Far. Makam düşkünü.

c. 18a/14

câm Far. Kadeh.

c. (rûd u c.) 2b/7

cânib Ar. Taraf, yan, cihet.

c.+den 11b/3, 23b/18

c.+e 31b/18

c.+e (her c.) 24b/3

c.+e (öte c.) 20a/15

c.+ine 5b/6, 8b/8

c.+ini 12b/4, 28a/15

c.+ümden 11b/8

c.+ünden 13b/14, 22b/3

cânver Far. (cân-âver) Hayvan.

c. 18a/6

câvid Far. Ebedî.

c. ol- 15b/9

câvidân Far. Ebedî.

c. qal- 5b/14, 15b/11

cedd Ar. Dede, ata, soy.

c.+i 9b/15 (3. t. ş. *iyelik*)

c.+inüñ 5a/15

cedvelsüz Ar.T. Cetvelsiz.

c. 21b/17

cehd Ar. Çalışma, çaba.

c. (cidd ü c.) 3a/9

cem' Ar. Toplama.

c. eyle- 13b/8

c. êt- 3b/12, 18a/15, 18b/12

- c. (hâtırı c.) M9b/18
 c. ol- 4b/10, 16b/15
 c. ol- (hâtırı c.) 30b/16
 c. ol- (hâtırı c.) 24a/10, 28b/4
cemâl Ar. Güzellik.
 c. (şâhib-c.) 26b/8, 31b/12, 34a/6
 c. ü melâhâtı 32a/1
 c.+de (hüsün ü c.) 3b/3, 17a/15
 c.+de (nezâket ve c.) 20b/4
cemî Ar. Bütün, hepsi.
 c. 33a/4
 c.-i 7b/4, 21b/4, 28a/9
 c.+isi 34a/15
cemîl Ar. Güzel.
 c. 7b/10
cerîb Ar. Dönüm.
 c. 31b/1
cerîme Ar. Suç.
 c. 29b/7
cevâhir Ar. Cevherler, değerli taşlar.
 c. 10a/18, 31b/13
 c. durur 35b/9
 c. (nazmü'l-c.) 35b/12
 c.+le 31a/15, 31b/1, 31b/2
cevher Ar. Kabiliyet.
 c.+i 20a/3 (3. t. ş. *iyelik*)
 c.+i (salânat c.) 10a/10
cevher-i ferd Ar. Maddenin en küçük birimi, atom.
 c. 35b/11
cevher-feşân Ar.Far. Mücevher saçan.
 c. (neşr-i c.) 35b/14
cevher-şinâs Ar.Far. Mücevheri tanıyan.
 c. ('aql-ı c.) 35b/11
cevr Ar. Eziyet.
 c. kıl- 4a/13
 c.+inden 5a/1
cezîre Ar. Ada.
 c.+lerinden (Müşul c.) 17b/11
cibâl Ar. Dağlar.
 c. ü bihâr 21b/18
cidd Ar. Gayret, ceht.
 c. ü cehd 3a/9

- cihân-dâr** Far. Padişah.
 c.-ı encüm-sipâh 3a/6
 c.+lara 17b/13
cihân-dârlık Far.T. Padişahlık.
 c. 2b/7, 36a/14
 c. şevketi 36a/8
 c. tahtını al- 36a/5
cihet Ar. 1. Sebep.
 c.+den (*fîil-dUk + iyelik eki + cihet-den*) 24b/1, 25b/9, 34b/3
 c.+den (bu c.) 4b/6, 23b/1, 32b/2
 c.+den (ol c.) 29b/5
 c.+den (şol c.) 2a/19
 c.+i 9a/8, 9b/12 (3. t. ş. *iyelik*)
 c.+inden 31a/8
 c.+lerinden 32b/10
 2. Yön.
 c.+inde 13b/8
cism Ar. Beden.
 c.+ini 4a/1
cümle Ar. 1. Bütün.
 c. 4a/13, 32a/1, 35b/16
 2. Tamamı, hepsi.
 c. 32a/12
 c.-i 16a/13, 19b/19
 c.+den 32a/2
 c.+nün 13b/4, 23a/7
 c.+si 2a/9, 9a/7, 32a/13
 c.+sini 11b/12
 c.+ye 29a/1
 3. Grup, kategori.
 c.+den 3b/4, 24b/13, 32b/1

Ç

- çağırt-** Bağışlamak.
 ç.-dılar 33b/3
çâh Far. Kuyu, çukur.
 ç.+a 26a/13
 ç.+lara 26a/12
çarh Far. Baht.
 ç. 3a/18, 13b/1, 34a/3
 ç.-ı felek 19a/4
 ç.-ı kûz 35b/13
 ç.-ı kühen-tâk 3a/18

çaşnî-gîr Far. Çeşnigir, çeşnici başı.

ç.+i 33a/6 (3. t. ş. *iyelik*)

çeri Asker.

ç. çek- 6b/17, 8a/2, 34a/16

ç. düz- 10a/19

ç. şı- 24a/13

ç.+nüñ 11b/3

ç.+sine 10b/8, 35a/5

ç.+sini 26b/15

ç.+siyle 34a/9

çıkırık Yün, kıl veya pamuktan ip yapmak için kullanılan alet.

ç. 29b/17

çü Far. Mademki, vakta ki, hele.

ç. 2b/6, 3a/18, 4a/3, vd. **çün** Far.

(çün) -dığı zaman; -dığı için.

ç. 1b/10, 3a/8, vd.

D

dād Far. Adalet.

d. ('adl ü d.) 3b/2, 14b/4, 33b/10

d. ('adl ü d. eyle-) 10b/19, 15a/2

d. ('adl ü d. ol-) 36a/17

d.+a ('adl ü d.) 26b/17

d.+ı ('adl ü d.) 2b/13 (3. t. ş. *iyelik*)

dād-ger Far. İnsaflı, doğru.

d. (hüsrev-i d.) 29a/18

dağdağa Ar. Telaş, sıkıntı.

d.+sı 16b/13

dahı De, da.

d. 1b/16, 2a/1, vd.

d. idi 30b/7

dahl Ar. Girme, dâhil.

d. kıl- 24a/3

d. ü zararı ol- 13a/13

dām Far. Tuzak.

d.+ına (ecel d.) 19a/18, 26a/19

dāmen Far. Etek.

d.-i 'āṭifet 2a/6

dānā Far. Bilen, bilgili.

d. 17b/15, 22a/9

dānālîk Far.T. Bilgili olma.

d.+(ğ)ı 17b/15

dāniş-verî Far. Alim olma, bilginlik.

d. 36a/13

dār Far. Darağacı.

d.+a as- M10a/15

dār-ı beḳā Ar. Ölümsüzlük yurdu, ahiret.

d. 33b/16

dār-ı fenā Ar. Dünya.

d. 33b/16

dārü'l-mülk Ar. Başkent.

d.+i 5a/8, 9a/4, 28a/5 (3. t. ş. *iyelik*)

d.+ün 13b/17 (2. t. ş. *iyelik*)

dāstān Far. Hikâye.

d.+ı 11b/13 (*Yükleme hâli*)

da'vā Ar. İddia.

d.+sın et- (mu'cize d.) 27a/8

d.+sın kıl- (peygamberlik d.) 21b/16

d.+sını ızhār et- (nübüvvet d.) 27a/6

debîr Far. Kâtip, yazıcı.

d.+e 12a/18

def Ar. Kovma, uzaklaştırma.

d. eyle- 5a/2, 18b/10, 22a/1

d. et- 4a/12, 17b/16, 25a/2

d. et- (aradan d.) 30a/2

d.+içün 17b/3

d.+in et- 35a/19

d.+ine 8a/15, 16b/17

d.+ine (a'dā d.) 23b/11

defa'ât Ar. Kereler.

d.+le 33b/12

deg- Mülkü, saltanatı elde etmek.

d.-di 5b/15, 23a/1

dehr Ar. Dünya; zaman.

d. 11b/15

d.-i denî 20a/7

d.-i dün 34a/3

dem Far. Zaman, an.

d. 6a/4, 10a/4, 15b/5

d. (ol d.) 17a/8

d. ur- 30b/11

d.+de 34b/1

d.+inde (âhir d.) 11b/13

demür Demir.

d.+i 2b/13 (*Yükleme hâli*)

denî Ar. Alçak.

d. (dehr-i d.) 20a/7

deñiz atı Efsanevi bir hayvan; "Bahri yund"? Hippokampoi?

d. 23a/12

deñlü Kadar.

d. 33a/2, 36a/7

d. (ne d.) 23a/7

dep- Ayağıyla vurmak.

d.-üp 23a/12, 23a/16

der-bend Far. Sınırdaki bulunan küçük kale.

d. 28b/1

d.+ler 28b/1

d.+leri 28b/1 (*Yükleme bâli*)

derc Ar. Yazma, derleme.

d. eyle- 35b/12

derende Far. Yırtıcı.

d.+leri 24b/18 (*Yükleme bâli*)

dergâh Far. Saray, padişah kapısı.

d.+ına 28a/14, 28b/7

derviş-ḥüy Far. Derviş mizaçlı.

d. 35b/2

deryā Far. Deniz.

d. 28b/8

d.+dan 20a/15

d.+ya 10a/8

d.+yla 31b/15

dest Far. El.

d.+inde 27a/1

d.+le (zür-i d.) M10a/3

destür Far. İzin.

d.+ıyla 11a/17

deşt Far. Çöl, sahra.

d. behâyimi 12a/12

d.+inün (fenâ d.) 1b/7

devlet Ar. Devlet, saltanat.

d. 16a/3

d. ü miknet 32a/7

d. ü tekebbür 3b/15

2. Talih.

d.-i reh-nümün 17a/5

deyr Ar. Manastır, kilise.

d. 31a/2

d.+de 30b/19

d.+ün 31a/4, 31a/6

dībā Far. Altın ve gümüş işlemeli bir tür ipek kumaş.

d. 31a/19, 31b/1

dībāce Far. Önsöz.

d. 35b/10

dihkân Far. Köylü, rençber, çiftçi.

d.+uñ 26b/5, 26b/8

dihkânlık Far. T. Çiftçilik.

d. 5b/4

dijem Far. Korkunç, ürkütücü; kederli.

d. (çarḥ-i d.) 18a/11

d. (sipihr-i d.) 7a/2

dilekci Ricacı.

d.+ler 8b/2

dil-güşā Far. İç açan, kalbe ferahlık veren.

d. 23a/10

dil-ḥ'āh Far. Gönül dileği.

d. 36a/17

dilir Far. Yürekli, cesur.

d. 17b/15

dil-pesend Far. Gönüle hoş gelen.

d. 19b/3

dil-pezir Far. Gönüle hoş gelen.

d. düş- 13b/18

d. (maṭbū' ve d.) 1b/11

d.+di 3b/3

dimāğ Ar. Akıl, şuur.

d.+ına 3b/16, 4a/3, 15b/10

d.+ında 32a/19

direfş Far. Bayrak, sancak.

d.-i Gävyānī 5a/4

ditre- Titremek.

d.-yüp 17a/6

dīv Far. Dev, cin, şeytan.

d. 23a/14

d.+e 3a/7

d.+i (ecel d.) 3a/19

d.+ler 3a/1

d.+leri 3a/3 (*Yükleme bâli*)

dīvāne-veş Far. Deli gibi.

d. 34b/12

dīvār Far. Duvar.

d. M10a/9

d.+dur 26a/15

döst-dârlık Far.T. Dostluk, sevgililik.

d.+(ğ)ı 29a/14 (3. t. ş. *iyelik*)

dögül- Dövmek.

d.-mişdi 31a/19

dūd-mân Far. Sülale.

d.+ında 34a/6

dûn Ar. Alçak, aşağılık.

d. 33a/1

d. (dehr-i d.) 34a/3

d. (devrân-ı d.) 2b/8

dûr Far. Uzak.

d. ol- 19a/13

düken- Tükenmek.

d.-di 10b/18

d.-üp 7a/8

dürlü Türlü.

d. 7a/2

d. (bir d.) 32b/16, 34b/3

düşmen Far. Düşman.

d. 25a/9, 29a/11, 29b/8

d.+i 24a/4, 25a/11 (*Yükleme hâli*)

d.+le 24a/5

düzet- Düzeltmek.

d.-di 6b/8

E / Ê

ebâbil Ar. Ebabil, dağ kırlangıcı.

e. kuşu 28b/10

ecil Ar. (ecl) Sebep.

e.+den 2a/14, 15b/2, 32b/8

e.+içün 30b/15

edâ Ar. Eda, yerine getirme.

e. êt- 11b/14, 13b/4

e. olun- 32a/13

e.+sıyla 12b/15

ef'âl Ar. Fiiller, işler.

e. ve şîfât 19b/17

e.+ün 21a/6 (2. t. ş. *iyelik*)

efdal Ar. En faziletli.

e. ü ekme 31b/8

eflâk Ar. Felekler, gökler.

e. (encüm ü e.) 31a/15

e. (taht-ı e.) 19a/19

egerçi Far. Her ne kadar ... ise de, vakıa.

e. 8a/13, 26b/6, 29b/3

ejdehâ Far. Ejderha.

e. 9a/11

ekâbir Ar. Büyükler, önde gelenler.

e. ü eşrâf M10a/10

e.+ini (eşrâf ü e.) 3b/12

ekâlîm Ar. Ülkeler, memleketler.

e. ü bilâd 21b/18

e. ü kişver 3b/17

ekâlîm-i seb'a Ar. Yeryüzünü kuşatan

yedi iklim

e. 31a/15

ekmel Ar. En kâmil, en olgun.

e.+i (efdal ü e.) 31b/8 (3. t. ş. *iyelik*)

ekşer Ar. Çoğu.

e. 2b/3, 5a/5, 11a/1

eksük Eksik.

e. 15b/4, 19b/17, 26a/16

e.+(g)ün 20a/1 (2. t. ş. *iyelik*)

ektâf Ar. Omuzlar.

e. 22a/5

el El.

e. vër- 8a/18, 9a/11, 24a/15

e.+e gel- 8a/19, 20b/15

e.+e getir- 6b/1

e.+ine getir- (taşarruf e.) M10a/16, 13a/6

êl Halk; yurt, memleket.

ê. 4b/8, 22b/19, 34b/13

ê. ol- 19a/12

ê.+den 19a/11, 24a/7, 24b/15

ê.+i 3b/18, 27a/6 (*Yükleme hâli*)

ê.+ine 20b/13

ê.+lere 33a/1

el-kuşsa Ar. Hülasa, sonuç olarak.

e. M10a/6, 16b/4, 21a/10

el-'uhdetü 'ale'r-râvî Ar. "Rivayetin doğ-

ruluğu konusunda mesuliyet rivayet edene aittir." manasında bir deyiş.

e. 32b/5

emîr-i âhûrlık Ar.Far.T. İmrahorluk,

ahır beyliği.

e.+(ğ)ın 16b/1

emîrû'l-Mü'minîn Ar. "Müminlerin idarecisi, emiri" manasında Hz. Ömer'den itibaren İslam devlet başkanlarına verilen unvan.

e. 'Ömer 34a/9, 35a/5

emr Ar. 1. İş.

e. (âhirü'l-e.) 8a/18, 15a/13, 18a/11

e.-i ğarîb 31b/10

e.+ini tamâm eyle- 30b/6

encâm Far. Son, işin sonu.

e.+ına yet- 36a/11

encüm Ar. Yıldızlar.

e. 31a/15, 35b/13

encüm-sipâh Ar.Far. Yıldızlar kadar çok askeri olan (hükümdar).

e. (cihân-dâr-ı e.) 3a/6

engüşt-nümâ Far. Parmakla gösterilen.

e. ol- 10b/7

enseb Ar. En münasip.

e.+dür 13b/5

envâ Ar. Çeşitler.

e.-ı 'azâb 20b/15

er Far. Eğer.

e. B67b/8

ercümend Far. Muhterem, seçkin.

e. 3a/19, 19b/2

e. eyle- 30b/10

eren Erkek.

e.+ler 10b/17

êrgür- Eriştirmek.

ê.-di 22a/17

erkân-ı devlet Ar. Devletin ileri gelenleri.

e.+i M10b/4, 23b/3, 34b/5 (3. t. ş. *iyelik*)

e.+inden 26b/13

e.+ine 10b/12

e.+ini 7b/4

êrte Yarın.

ê. bir gün 13b/16, 23b/11

esbâb Ar. Vasıtalar, levazım.

e.+ıdur (silâh e.) 3b/4

e.+ın 35a/9

e.+ın (sipâhîlik e.) 10b/1

e.+ına 35a/8

e.+ını (saltanat e.) 6b/1

e.+ını (sipâhîlik e.) 10a/12

esmâ Ar. İsimler.

e. (ta'lim-i e.) 1b/2

eşer Ar. İz.

e.+i 3b/9, 28b/14 (3. t. ş. *iyelik*)

eşrâf Ar. İleri gelenler.

e. (ekâbir ü e.) M10a/10

e. ü ekâbir 3b/12

etbâ Ar. Tâbi olanlar.

e.+ı 11b/11, 18b/8 (3. t. ş. *iyelik*)

e.+ına 9a/9

e.+ından 16b/15

e.+ını 18b/1, 18b/11, 28a/8

eţvâr Ar. Tavırlar.

e.+ı 19b/3 (3. t. ş. *iyelik*)

e.+ına 19b/16

e.+ını (evzâ' u e.) 16a/8

e.+la (müstahsen e.) 22a/18

e.+uñ (cümle-i e.) 19b/19 (2. t. ş. *iyelik*)

evc Ar. Zirve, en son nokta.

e.-i kemâl 19b/7

evkât Ar. Vakitler.

e. (ekşer e.) 7a/7

e.+da (ekşer e.) 2b/3

evlâ Ar. (evlâ') Daha iyi.

e.+dur 21a/5

evzâ Ar. Hâller, tavırlar.

e. u eţvâr 16a/8

e.+uñ 19b/19 (2. t. ş. *iyelik*)

eyit- Demek, söylemek.

e.-di 17a/19

eyle Öyle.

e. 4a/13, 24b/8

eynî Eyin, sırt; göğüs kemiği.

e.+ sinden 23b/2

eyü İyi.

e. 4b/19, 9a/11, 33b/11

e. ad kıazan- 13b/16

e. ol- 6b/8

e.+lerin 9a/9

eyyâm Ar. Günler.

e.+ında (tıfûliyyet e.) 20a/12

F

fakîr Ar. 1. Fakir, yoksul.

f.+leri 21b/10 (*Yükleme hâli*)

2. Müellifin tevazu göstermek için kendisinden bahsederken kullandığı söz. *Bk.* bende

f. 2a/1, 12b/14, 32a/1 f.-i haķır 1 b / 8

f.+ün 24b/8, 25b/2

fakr-cüy Ar.Far. Yoksulluk arayan.

f. ol- 35b/2

fāriğ Ar. Vazgeçmiş.

f. kı1- 24a/1

fāriğul-bāl Ar. Başı dinç, gönlü rahat.

f. ol- 25b/9

farazā Ar. Farz edelim ki.

f. 23b/10

fāşıla Ar. Ara.

f.+dur 26a/16

fāsid Ar. Kötü, fena, bozuk.

f. 3b/16, 8a/3

faşl Ar. Ayrıntı.

f. (aşl u f.) 10b/11

fażāyil Ar. (fażā'il) Faziletler, erdemler.

f.+i 12a/17

fāzl Ar. Fazilet, erdem, iyilik.

f. u kemāl 2b/12, 3b/3, 10a/11

fāzla Ar. Fazlalık, aşırılık.

f.-i iḥsān 2a/5

fedāyī Ar. Serdengeçti.

f.+leri 11b/5 (*Yükleme hâli*)

fedāyilik Ar.T. Serdengeçtilik.

f. 11b/6

fehvā Ar. Anlam.

f.+sına 2a/3

f.+sını 1b/15

feh̄m Ar. Anlama, kavrama.

f. êt- 1b/15, 9a/6, 30b/17

felek Ar. Baht, talih.

f. 3a/7, 19a/4, 33a/3

f. üzere 13a/15

f.+den 19b/8

fenā Ar. Yok olma, sürekli olmama, süreksizlik.

f. deşti 1b/7

f.+dan (dār-ı f.) 33b/16

ferāğat Ar. 1. Vazgeçme, el çekme.

f. êt- M10b/6

f. köşesi 6b/5

f.-ı ḥāṭır 24a/10, 28b/5

f.+le M9b/19, 24b/3

2. İstirahat, dinlenme.

f.+den 6a/3

ferāset Ar. Kavrama, sezme.

f.+le 26b/6

ferd Ar. 1. Birey.

f.+ine 1b/3

2. Maddenin en küçük parçası.

f. (cevher-i f.) 35b/11

ferş Ar. Yer döşemesi; halı.

f. 2b/17, 31a/19, 31b/3

fesād Ar. Bozukluk.

f. (mücib-i f.) 13b/12

f.+ı (ehl-i f.) 28b/5 (*Yükleme hâli*)

fevc fevc Ar. Dalga dalga.

f. 24b/16

fevka'l-ḥadd Ar. Hadden aşkın, aşırı.

f. 1b/12

fevt Ar. Ölme, ölüm.

f. ol- 6b/17

fezā Ar. (feżā) Geniş ova, alan.

f.+sı 23a/10

fırka Ar. Topluluk.

f. kı1- 15a/16

figān Far. Bağırarak ağlama, inleme.

f. u ğıriv 24b/5

fi'l Ar. Hareket, iş.

f.+inde 32a/19

fi'l-cümle Ar. Nihayette, sonunda.

f. 6a/17

fi'l-ḥāl Ar. Hemen.

f. 17a/4, 21b/13, 23b/9

firāset Ar. Yiğitlik; binicilik.

f. 18b/5

firib Far. Aldatan, aldatıcı.

f. vēr- 8a/13

f. yē- 15b/6

firifte Far. Aldanmış, kandırılmış.

f. kı- 9b/12, 18b/15

f. ol- 18b/8

firişte Far. Melek.

f. 23a/13

fürsat Ar. Fırsat.

f. 24a/15

fuzalâ Ar. Fazıllar, erdemli kimseler.

f.+nuñ 2a/5

fülân Ar. Herhangi bir, falan.

f. 32b/6

fünûn Ar. Fenler, sanatlar.

f.+ını 12a/18

fütûr Ar. Gevşeklik, usanç.

f. ol- 32a/19

füzûn Far. Çok fazla.

f. eyle- 36a/10

G / Ğ

ğadr Ar. Hainlik, haksızlık.

ğ.+e 25b/18

ğ.+i 10a/4

ğâhî Far. Bazen.

g. 2b/4

ğalaṭ Ar. Yanlış.

ğ. 2a/7

ğ.+dur 15a/17

ğ.+ın 9a/14

ğalebe Ar. Yenme, üstünlük sağlama.

ğ. eyle- 4a/9

ğ. èt- 35a/3

ğ. yètür- 7a/2

ğam-güsâr Ar.Far. Dert ortağı, teselli veren

ğ.+ı 29a/13

ğanâyim Ar. (ğanâ'im) Ganimetler.

ğ.+le 9b/19, M9b/16

ğanî Ar. Zengin.

ğ. eyle- 26b/4

g.+lere 3a/10

ğarâyib Ar. (ğarâ'ib) Gariplikler, tuhaf-
lıklar.

ğ.+dendür 22b/8, 24b/10

ğ.+in 24b/14

ğaraz Ar. Hedef, gaye.

ğ. 36a/11

ğ. ol- 35b/1

ğ.+ı 19b/18, 30a/1

ğarım Ar. Hasım, rakip.

ğ. +i 24b/3 (3. t. ş. *iyelik*)

ğavğâ Far. Kavga.

ğ. 20a/19

ğ. kı- 22b/19

ğ.+da 23a/1

ğâyib Ar. (ğâ'ib) Kayıp.

ğ. ol- 8b/17, 12a/14, 24a/7

ğazâl Ar. Ceylan.

ğ.+ı (rûhı ğ.) 15a/3

gebr Far. Mecusi, ateşperest.

g. 9b/10

geçrek Daha geç.

g. kı- 20a/17

gedâ Far. Yoksul, dilenci.

g.+lar 13a/19, 15b/13

gehi Far. Bazen, ara sıra.

g. 13a/16, 13a/17

genc Far. Hazine.

g. 35b/8

g.+i 35b/9 (3. t. ş. *iyelik*)

g.-i Bâd-âverd 31b/13, 31b/16

g.+dür 29a/8

ger Far. Eğer.

g. 15b/12, 25b/13, 35b/13

gerdiş Far. Dönüş, dönme, dolaşma.

g.-i muhtelif 22a/5

gerdûn Far. Felek, dünya.

g. 26a/19

g.-ı bî-vehm ü bâk 23a/3

gevher Far. Değerli taş.

g. 31a/17

g.-i şeb-çerâğ 31a/18

gevher-feşân Far. Mücevher saçan.

g. 35b/14

gey- Giymek.

g.+e 28a/14

g.+mege 2b/18

g.+mek (kara g. ve gök g.) 8a/11

g.-üp 31a/2

ğıriv Far. Bağırma, bağrışma.

ğ. (figân u ğ.) 24b/5

ğ. şal- 30a/12

ğırbet Ar. Hazır bulunmama.

ğ.+inde 29a/10

gıriftâr Far. Yakalanmış.

g. ol- 31a/3

gizlû Gizli.

g. 16b/5, 29a/10, 34b/9

göçür- Göç ettirmek.

g.-üp 25a/19

göyün- Yanmak.

g.-mez 29a/8

göz Göz.

g.+den bırak- 12a/7

g.+e yakın 23a/10

g.+i düş- 10b/10

g.+i rüşen ol- 26b/13

g.+ine il- 35a/18

g.+ine mîl çek- 30a/10, 30a/14,
30b/13

ğulüvv Ar. Taşkınlık.

ğ. ét- 29b/8, 32b/15

günâ-gün Far. Renk renk, türlü türlü.

g. 31b/2

gūr Far. Mezar.

g. ét- 25b/6

gūr Far. Yaban eşiği.

g. avı 23b/1

g. şikâr ét- 23b/2

güyende Far. Söyleyen.

g. (sâzende ve g.) 25a/18

gümân Far. Zan, sezme.

g. kıl- 6a/15, 24a/7, 31a/3

gümâşte Far. Vekil, vezir.

g.+si idi 9a/17

günbed Far. Kubbe.

g.-i bî-sütûn 22b/13

günehkâr Far. Günahkâr, suçlu.

g.+ı 22b/16

güygü Damat, güvey.

g. edin- 9a/13

H / Ĥ / Ħ

ħabs Ar. Hapis.

ħ. 8b/1

ħ. ét- 32b/3, 32b/11

ħad Ar. (ħadd) Sınır, had.

ħ.+(d)e 5b/19

ħ.+(d)en aş- 32b/1

ħ.+(d)en aşur- 23b/18

ħ.-(d)i bulûğ 16a/13

ħ.+(d)in bil- 18a/2

ħ.+(d)inden 27a/3

ħ.+(d)inden tecâvüz kıl- 17b/19

ħ.+(d)ine (bulûğ ĥaddine) 7b/19,
10a/9, 10a/10

ħādım Ar. Hizmetkâr.

ħ. 31b/17

ħāk-i pây Far. Ayağın tozu.

ħ. 1b/7

ħākān Hakan, hükümdar.

ħ. 26b/11, 28a/15, 31a/11

ħ.+a 24a/8, 26b/10

ħ.+dan 24a/7

ħ.+ı 24a/13, 29b/13 (*Yükleme hâli*)

ħ.-ı Çîn 29b/10, 29b/11

ħ.-ı Türk 26b/4

ħ.+la 29b/12

ħ.+uñ 24a/9

ħākım Ar. Hükümdar, idareci.

ħ. ol- 20a/2

ħ.+inden (Zâbulistân ĥ.) 32b/8

ħakım Ar. Âlim, bilgin.

ħ. 12b/18, 20a/1

ħ. idi 12b/17, 13a/15

ħ.+e 19b/17

ħ.+i 13a/11 (*Yükleme hâli*)

ħ.+lere 19a/7

ħakır Ar. Değersiz; müellifin kendinden bahsederken kullandığı tevazu ifadesi.

ħ. (faķır-i ĥ.) 1b/8

ħ.+uñ 2a/5

ħakk Ar. Kazıma.

ħ. kıl- 19a/4

halâş Ar. Kurtuluş.

h. 4b/18

h. bul- 15b/13

h. eyle- 7b/2, 24b/7

h. ét- 18b/16, 21a/8, 21a/15

h. kııl- 8b/13, 21a/9

h. ol- 9b/9

hâlât Ar. Hâller, durumlar.

h.+ın 25b/2

halâyık Ar. (halâ'îk) İnsanlar, halk.

h. 3a/9, 6a/3, 24b/1

h.+a 27b/8, 33b/10

h.+uñ 11a/16, 24b/4, 32b/11

halel Ar. Bozukluk.

h. 5b/17

hâlet Ar. Hâl, durum.

h.+i 17b/4 (*Yükleme hâli*)

Hâlık Ar. Yaratıcı, Allah.

h.-ı Âferidegâr 1b/1

hâli Ar. Boş.

h. 13a/18, 14b/10

h. bul- 9b/18

hullide mülkuhû Ar. "Mülkü daim olsun, sonsuza kadar yaşasın." manasında hükümdar isimlerinin yanında kullanılan bir dua ifadesi.

h.+ya 24a/16

halûk Ar. İyi ahlaklı, insaniyetli.

h. idi (‘âkil ve h.) 5a/9

hâm Far. 1. Boş.

h. (sevdâ-yı h.) 4a/3

2. İşlenmemiş.

h. sığır derisi 21a/12, 21b/8

3. İşlenmemiş sığır derisi.

h. 21b/12

h.+a 21b/12

hâme Far. Kalem.

h.-i müşk-bîz 35b/15

h.+yi 35b/19

haml Ar. Hamilelik. *Bk.* vaz'-ı haml

h. ét- (vaz'-ı h.) 10a/6, 12a/9

harâc Ar. Vergi.

h. alma- 6a/18

h. gönder- 11a/19

h. kabûl ét- 18a/2, 28a/19

h. ta'yîn kııl- 11a/5, 25a/16, 28a/13

h. vër- 11a/18

harâmilik Ar.T. Haramilerin bulunduğu, haramilere ait.

h. 12a/9

hare Ar. 1. Kadın eş, hanım.

h.+i M10a/19, 20a/5 (3. t. ş. *iyelik*)

h.+ini 26b/16

2. Evin veya sarayın hanımlara mahsus bölümü.

h.+inden 16b/3

h.+ine 17b/8

harîf Ar. Denk.

h. gör- 25a/10, 28a/18

h. olıma- M10a/3

hâş Ar. (hâşş) Mahsus.

h. 15b/13

h. ol- 4b/17

hâş u 'âm Ar. İleri gelenler ve sıradan kişiler, havas ve avam.

h. 36a/9

hâsid Ar. Kıskaç, çekemeyen.

h.+ler 18a/15

h.+leri 18a/18 (*Yükleme hâli*)

hasûd Ar. Kıskaç.

h.+lar 29b/15

has ü hâşâk Far. Çer çöp.

h.+le 26a/12

haşmet Ar. Heybet, gösteriş, debdebe.

h. 13a/17, 32a/8

h.+üñ 36a/18 (2. t. ş. *iyelik*)

haşr Ar. Öldükten sonra tekrar dirilme; ölümlerin diriltileceği vakit, Kıyamet günü.

h.+e dek 36a/18

hâtır Ar. Zihin, fikir, gönül.

h. cem' ol- 30b/16

h. (ferâğât-ı h.) 24a/10, 28b/5

h.+a 13b/12

h.+ı 8b/15 (3. t. ş. *iyelik*)

h.+ı cem' M9b/18, 24a/10

h.+ı cem' ol- 28b/3

h.+ı meyl ét- 26b/8

h.+ına eyü rây gel- 20a/12

hatt Ar. Çizgi.

h.-ı müstaķīm 21b/17

havâss Ar. Duygular.

h.+ın 14a/4 (*Yükleme bâli*)

havâyic Ar. İhtiyaçlar.

h. (hürûc u h.) 21b/4

hayâlât Ar. Hayaller.

h.-ı mahfî vü zâhir 36a/1

h.+ından 8a/3

hayl Ar. Süvari.

h. ü sipâh 24b/4, 26a/18

h.+ı (ecel h.) 27a/1

hayvânât Ar. Canlılar.

h. 1b/2

hayy-ı nâṭık Ar. Konuşan canlı, insan.

h. 2a/16

hazâyin Ar. (hazâ'in) Hazineleler.

h. 6a/18, 6b/1, 14b/10

h.+ı 14b/11 (*Yükleme bâli*)

hazînedâr Ar.Far. Hazinedar.

h.+a 17a/12

hazz Ar. İpekli elbise.

h. 3b/5

hedâyâ Ar. Hediyeler.

h. birle 29b/10

hemân Far. Öylece.

h. 20a/1, 30a/6

hengâme Far. Kavga, gürültü.

h.+yi kıl- 35b/19

her kanķısı Far.T. Herhangisi, hangisi olursa.

h. 23b/14

her takḍir Far.Ar. Her hâlûkârda.

h. 12b/16, 15b/19

hergiz Far. Asla.

h. 8a/10

hevâ Ar. Heves, istek.

h.+sında 34a/11

heves-nâk Far. Hevesli.

h. 34a/11

hezâr Far. Pek çok, bin.

h. 27a/8, 32a/6

hıdîv Far. Vali.

h. ol- (kişver-h.) 30a/12

hıfz Ar. Koruma.

h. u himâyetini kıl- 10a/7

hımâr Ar. Erkek eşek.

h.+ı 2b/16 (*Yükleme bâli*)

hırâm Far. Salına salına gitme.

h. 33a/3

h. kıl- 30a/13

hured Far. Akıl.

h. (ehl-i h.) 10a/5

hured-mend Far. Akıllı.

h. 2b/8, 11a/1, 29a/9

h. idi 17a/7

hured-mendlik Far.T. Akıllılık.

h. 16a/9

hured-pîşe Far. Bilgeliliği âdet edinmiş olan.

h. 26b/3

hısm Far. Öfke.

h. ét- 33b/2

hıṭṭa Ar. Memleket.

h.-i Bahreyn 17b/11

hızâne Ar. Hazine.

h.+sinden 26a/6

h.+sini 18a/1

hikâyet Ar. Anlatma.

h. ét- 21a/16

h. kıl- 36a/3

hılâf Ar. Çelişki.

h.+lara 14a/3

hılâfet Ar. Hz. Peygamber'in halifeliği ve İslam devletinin idareciliği makamı.

h. 33b/16

hil'at Ar. Padişahın taltif için giydirdiği kaftan.

h. gey- 28a/14

himâyet Ar. Koruma.

h.+ine (memâlik h.) 3a/9

h.+ini kıl- (hıfz u h.) 10a/7

himmet Ar. Gayret etme, çabalama.

h.+ı 10a/14 (3. t. ş. *iyelik*)

hînâ-ger Far. Şarkı söyleyen.

h.+ın 7a/17

hirāsān Far. Korkan, korkak.

h. ét- 19b/14

hīṭa Ar. Gözetme, sakınma.

h.-i taşarrufına koy- 31a/11

hod Far. Kendi.

h. 10b/6, 13b/2, 22b/2

hod-pesendlik Far.T. Kendini beğenmişlik.

h.+(g)inden 19b/17

hod-rāy Far.Ar. Kendi kafasında giden, bildiğinden şaşmayan.

h. 24b/12

hoḳka Ar. Maden, cam veya topraktan yapılan küçük kap.

h.+ya 17a/12

h.+yı 17b/2

hoş-hāl Far.Ar. Hâli vakti yerinde.

h. kııl- 5a/1

hoş-hūy Far. İyi huylu.

h. 25b/7

hoş-nūd Far. Razi, memnun.

h. 11b/13, 26a/4

hūb Far. Güzel, hoş, iyi.

h. vechile 31a/16

hūb-şūret Far.Ar. İyi görünen.

h. 11a/1, 25a/4

Hudā-perest Far. Allah'a tapan.

h. 18b/9

hursend Far. Kanaat eden.

h. ol- 3a/16, 31b/5

hurūc Ar. Ayaklanma.

h. ét- 4b/9, 14a/8, 27a/18

h. kııl- 6a/12, 12b/9

hurūc Ar. Masraflar.

h. u havāyic 21b/4

huşūle mevşūl kııl- Ar.T. Başarmak, he-defe ulaşmak.

h. 1b/16

huşūşā Ar. Özellekle.

h. 35a/3

huşūşiyet Ar. Yakınlık.

h. 16b/5

h.+ler 28a/7

huşk Far. Kuru.

h. ü ter 13a/14

huzūr Ar. Hazır bulunma.

h.+ında 17a/12

hüccet Ar. Delil.

h.+le 18b/13, 28a/8

h.+le öldür- 32b/13

h.+le tekfir ét- 18b/1, 21b/19

hükemā Ar. (hükemā') Bilginler.

h.+dan 9a/2, 10a/2, 11a/11

h. kııl- 22b/15

h.+e 16b/7

h+ine 5b/10, 18a/13

hümāyūn Far. Mübarek.

h. 21a/8

hüner-ver Far. Hünerli.

h. 15a/6

hüsn Ar. Güzellik.

h. ü cemāl 3b/3, 17a/15

h. ü leṭāfet 31b/19

h.-i ahlāk 22a/18

h.-i maḳāl 1b/4

hüsrev Far. Padişah.

h.-i dād-ger 29a/18

h.+i (cihān h.) 7a/1, 18a/10

hüşyār Far. Akıllı.

h. 19b/10

I

ıssı Sıcak.

ı. ol- 21b/7

İ

icmāl Ar. Özet.

i.+i 24a/17, 32a/18 (3. t. ş. iyelik)

i.+le geç- 32a/12

icmālen Ar. Özet olarak.

i. 24b/10

ictināb Ar. Kaçınma.

i. ét- 32b/9

içerü İçeri.

i.+den 20b/6

içre İçinde.

i. 3a/6, 22b/12, 35b/2

i. idi 5a/10

içün İçin.

i. 3a/3, 12a/5, 32a/12

ifrât Ar. Aşırı gitme.

i.+ından 32a/4

ihsân Ar. Lütuf, iyilik.

i. 29b/15

i.+ından 2a/5

i.+uñla 13b/15

ihtirâ Ar. İcat.

i. kııl- 3a/14

i.+lar kııl- 3b/4

ihtirâm Ar. Hürmet.

i. eyle- 5a/4

ihtirâz Ar. Sakınma.

i.+dan 32b/4

ihtiyâr Ar. İhtiyar, irade, seçme.

i.+ı kal- 4b/7

i.+ın (mülk i.) 26b/2

ihtiyât Ar. Tedbirli davranma.

i. kııl- 15b/1

ikdâm Ar. Gayret ve sebatla çalışma.

i. eyle- 2a/4

i.êt- (sa'y ü i.) 35a/4

iklîm Ar. Ülke.

i.+ini (Fârs i.) 13b/7

iktisâb Ar. Kazanma.

i.+ı 16a/19 (3. t. ş. *iyelik*)

iktizâ Ar. (iktizâ) Gerek.

i.+sından 16a/5

il- Değmek, dokunmak.

i.-mese (gözine il-) 35a/18

ilâhî Ar. Allah'a ait; Tanrısal.

i. (Eflâtûn-ı i.) 11a/11, 12b/18

i. (hikmet-i i.) 3b/18

2. "Ey Allahım!" manasında nida.

i. 36a/16

i'lâm Ar. Bildirme.

i. eyle- 10b/7

ilerü İleri.

i. göndür- 31a/1

ilticâ Ar. (ilticâ) Sığınma.

i. eyle- 30b/2

i. kııl- 25b/18

iltifât Ar. İltilenme, teveccüh gösterme.

i.êt- M10b/2

i. kııl- 32a/5

iltimâs Ar. Yapılmasını isteme.

i. eyle- 1b/14, 31a/5

i.+ını 1b/16

iltizâm Ar. Gerekli görme.

i. eyle- 2a/5

îmâret Ar. 1. Bayındırlık.

î. kııl- 6b/3, 21a/17

2. Mamur yer; yapı, bina.

î.+i 3b/11

î.+lerini 6a/8

imdi Şimdi.

i. 36a/15

imlâ Ar. Yazım, yazma işi.

i.êt- 1b/14

imtiyâz Ar. Farklılık.

i. bul- 32a/15

înâyet Ar. Yardım.

î. 10b/5

î.+ler kııl- 17b/8

inkıyâd Ar. Boyun eğme.

i. eyle- 11a/2

i.êt- 9b/16, M9b/13

intikâl Ar. Bir yerden başka bir yere geçme.

i. eyle- 15a/14

i.êt- 16a/3, 16b/11

ir- "i-" ek fiili.

i.-di (şâd i.) 7a/16

irâdet Ar. İrade, istek.

i.+iyle 7b/13

isti'ânet Ar. Yardım isteme.

i. eyle- 19a/8

istid'â Ar. (istid'â) İsteme.

i. eyle- 22b/2

i.+sı kııl- M9b/16, 25a/7

istifsâr Ar. Sorma, soruşturma.

i.êt- 28b/15

istigâse Ar. Yardım isteme.

i. göster- 19a/8

istihsân Ar. Güzel bulma, beğenme.

i. ve taḥsîn b/12

istikbâl Ar. Karşılama.

i. ét- 10b/8

istimâ Ar. Dinleme.

i.+ından 1b/13

istimâlet Ar. Teselli etme.

i.+ler vèr- 23b/8, 28a/7

istimdâd Ar. Yardım isteme.

i. eyle- 30b/1

i. ét- 30a/18

i. kııl- 28b/7

istinkâf Ar. Yüz çevirme, reddetme.

i. ét- 10a/14

ışret Ar. İçki içme, sefahat.

‘i.+e (‘ayş u i.) 23b/18

‘itâb Ar. Azarlama.

‘i. 19a/6

itmâm Ar. Tamamlanma.

i.+ına 36a/11

2. Tesadüf

i. 10b/6, 12b/3, 27b/19

‘ivâz Ar. Karşılık.

‘i.+1 23a/7 (3. t. ş. *iyelik*)

i‘zâz Ar. Saygı gösterme, ağırlama.

i. u ikrâm ét- 7b/15

izhâr Ar. Gösterme.

i. ét- 27a/6

i. kııl- 12b/6, 21b/19, 34a/12

i.+1 kııl- 28a/12

‘izzet Ar. Saygı, ikram.

‘i.ü ikrâm ét- 16a/11

K / K

kâbil Ar. Mümkün.

k. 29a/6

k. kııl- 2b/18

kâçan Ne zaman ki; -dığı zaman.

k. 18a/6, 21a/5

kadem Ar. Adım.

k. kıo- 35a/12

Kâf tā Kâf Dünyayı baştan başa.

k. 22a/4

kâhir Ar. Kahredici.

k. idi 20a/10

kahṭ Ar. Kıtlık.

k. 3a/10, 26a/4

k.+uñ 26a/8

kal’a Ar. Şehir; kale.

k.+lar 6a/19

k.+lara 30b/1

k.+ları 28b/2 (*Yükleme hâli*)

k.+sıdır M10a/9

k.+sını 9b/2

k.+ya 20b/5, 32b/2

k.+y1 9b/2, 20b/7

kalil Ar. Az.

k. 2a/2

kam Ar. Yerinden çıkarma, defetme.

k.+ından 4a/14

kām Far. Arzu, emel.

k.+dan 13b/1

k.+ını 19b/12

k.+ını al- 15b/11

kām-cüy Far. Maksadına ulaşmak isteyen.

k. ol-19b/11

kām-kâr Far. İsteğine ulaşmış.

k. 19b/9

kām-kârlık Far.T. Mutluluk.

k. 29a/13

kâmsuz Far.T. İsteğine kavuşmamış.

k. 23a/3

kamu Hepsi.

k. 15b/9, 35b/16

kām u nâ-kām Far. İster istemez.

k. M9b/19, 23a/4

kanda Nereye.

k. 4b/15, 24a/7

kankı Hangi.

k.+ısı (her k) 23b/14

k.+muzda 23b/11

kapu Kapı.

k. 2b/14

k.+sında 34a/13

k.+sını 31a/2

kapuş Avı yakalama işi.

k.+ın 16a/17

karâbet Ar. Yakınlık.

ķ.+leri 8a/16 (3. ç. ş. *iyelik*)

karañulık Karanlık.

ķ.+da 20a/17

2. Bir yerde karar tutma, yerleşme.

ķ.êt- 6a/4

ķ.ıtut- 24a/18, 36a/6

kâr-dân Far. İş bilir kimse.

ķ.ü 'âdil ('âkil ve k.) 26a/3

kâr-hâne Far. İş yeri.

ķ.+si (saltanatı k.) 30a/8

karındaş Kardeş.

ķ.+ı 3b/19, 9a/4, 26b/4 (3. t. ş. *iyelik*)

ķ.+ıdur 2a/18, 3b/1, 4a/5

ķ.+ını 32b/19

ķ.+ınuñ 3b/1, 11a/17

ķ.+ları 9b/19 (3. ç. ş. *iyelik*)

ķ.+larından 5a/10

ķ.+larını 33a/4, 34b/8, 34b/18

karîb Ar. Yakın.

ķ.+dür 2b/1

kârîz Far. Sulama kanalı.

ķ.+lerini yum- 6a/8

karn Ar. Yüz yıllık zaman.

ķ. 12a/3

ķ.-ı ma'hûd 12b/14

karşu Karşı.

ķ. aşako- 21b/8

ķ. çık- 30a/16, 30b/5

ķ. göndür- 34a/10

ķ. var- M10a/1

ķ.+sından 17b/6

kaşd Ar. Niyet, kasıt.

ķ. eyle- 27a/16, 32a/10

ķ.êt- 28b/9, 30a/3

ķ.+ın kıl- 25a/10

ķ.+ına yüri- 7a/9, 20b/15

kaşr Ar. Saray.

ķ. 12b/4, 34a/13

ķ.-ı saltanat 24b/7

kat Yan, huzur.

ķ.+ına 7b/15, 17a/16, 31a/7

ķ.+ında 6b/11, 7b/12, 16a/6

ķ.+ında ol- 26b/11

kaţ Ar. Kesme.

ķ. eyle- 10b/18

katı Güçlü, sert.

ķ. yel 22b/9

katıl Ar. Öldürülmüş, maktul.

ķ. kıl- 3a/7

ķ. ol- 34b/1

kavâ'id Ar. Kurallar.

ķ.+ini (rûsüm u ķ.) 29b/3

ķavi-heykel Ar. Kuvvetli.

ķ. 25a/5

ķavl Ar. Söz.

ķ. 6a/6, 6b/12, 11b/7

ķ.+i üzre 2a/15, 2a/16

ķ.+in 12b/15

ķayâşire Ar. Kayserler, Roma imparatorları.

ķ. 31b/14

ķ.+den 11a/4

ķayd Ar. Tutma, bağlama, tutsak etme.

ķ.êt- M10a/16

ķ. kıl- 7b/4

ķ.+ıdur 7b/2

ķâyim-maķâm Ar. (ķâ'imü'l-maķâm)

Birinin yerine geçen, birisine vekâleten idarecilik yapan.

ķ. ol- 15b/8

ķ.+ı idi 15a/5

ķ.+ı ol- 14a/19

ķayşer Ar. Roma ve daha sonra Bizans imparatorlarına verilen unvan.

ķ. 9a/12, 18a/2, 30b/4

ķ. kıl- 13a/11

ķ.+den 30b/1

ķ.+e 9b/13, 30b/2

ķ.-i Rûm 29a/4

ķ.+i 10b/6, 11a/3, 21b/2 (*Yükleme hâli*)

ķ.+i (Rûm ķ.) 11a/2, 17b/19, 28a/11

ķ.+ini (Rûm ķ.) 22a/19

ķ.+leri (Rûm ķ.) 9b/15

ķ.+ün 11a/6, 18a/1, 21b/4

kâzîr Far. Pamuk ipliği veya bezini yıkararak ağartma işini yapan kimse, kastarcı.

k. 10a/9, 10a/13, 10a/16

kâzîrlîk Far. Kastarcılık.

k. 10a/11

kâziyye Ar. Mesele.

ķ. 27b/11, 27b/15, 32b/4

ķ.+nün 16b/12, 24a/17

ķ+yi 18a/16, 34a/15

kelb Ar. Köpek.

k.+e 2b/15

kem Far. Az, eksik.

k. eyle- 9a/3

kemâhî Ar. Olduğu gibi, tam manasıyla.

k. 31a/9

kemâl Ar. 1. Olgunluk.

k. (evc-i k.) 19b/7

k.+de (rüşd ü k.) 17a/15

2. Erdem.

k. (fazl u k.) 10a/12

k.+de (fazl u k.) 3b/3

k.+ine (fazl u k.) 2b/12

kemâlât Ar. Öğrenilmesi gerekli şeyler, bilgiler.

k.+ı (cümle-i k.) 16a/13 (*Yükleme bâli*)

k.+ı (fazâyili ve k.) 12a/17 (*Yükleme bâli*)

kend Far. Şehir.

k.+ler 21b/18

kenîzek Far. Cariye.

k. 16b/9

kerkes Ar. Akbaba.

k.+ler 8a/4

kerre Ar. Defa, kere.

k. (bir k.) 28a/13

k. (bir niçe k.) 8b/6, 25a/2

k. (iki k.) 9a/17

k. (niçe k.) 7b/1, 8b/11

kesb Ar. Çalışıp kazanma.

k. êt- 10a/12, 12a/17, 16a/13

keşîr Ar. Çok.

k.+ini 15a/12

kethudâ Far. (ked-ğüdâ) Kâhya

k. 26b/19

kethudây 9a/3

ketif Ar. Kürek kemiği.

k. 22a/6

keyfiyyet Ar. Nitelik.

k.-i hâl 10b/12, 17b/2, 34a/14

k.+in 10b/8, 28b/15

k.+inden 10a/14

ķulâde Ar. Taife, grup, güruh.

ķ. 31b/8

ķışâş Ar. Öldüreni öldürme cezası.

ķ. eyle- 11b/10, 32a/12, 34a/18

ķ.+ı 3a/3

ķismet Ar. Bölme, pay etme.

ķ. ķıl- 5a/6

ķıymetî Ar. Kıymetli.

ķ. 12a/10

ķiçi / ķici Küçük.

k. ķarındaşı 22a/7

k.+si 5a/6, 25b/15

ķici 27a/13

ķim Ki, cümle bağlayıcısı.

k. 2a/9, 2a/10, 2a/12, vd.

meger ķim 24a/15

ne ķim 6b/8, 22a/16

nite ķim 9b/17, 16a/2, 32a/18

tâ ķim 3a/16

ķimesne Kimse.

k. 9b/15, 14b/2, 28a/3

k.+ler 24b/1

k.+lere 26a/6

k.+ye 16a/7

bir ķimesne 8a/17

bir ķimesneden 26a/5

bir ķimesnesi 16a/6

bir ķimesneye 13b/13

bir ķimesneyi 27b/19

hîç ķimesnede 32a/1

hîç ķimesneye 24a/15, 32a/2

ķişver Far. Ülke.

k. 30a/12

k.+e (ekâlîm ü k.) 3b/17

k.+i (cihân k.) 6a/3, 9a/3, 36a/13

ko- Koymak.

adını ko- 7b/19, 20b/4, 35a/1

diri ko- 25b/14

ķânûn ve ķā'ide ko- 3b/7

rûsûm u ķā'ideyi ko- 5b/16

şöyle ko- 13b/11

vücûda ķadem ko- 35a/12

ķonaklık Ziyafet.

ķ. ôt- 21b/9

ķorkulı Korkutucu.

ķ. 16b/10

ķoş- Sevketmek.

ķ.-up ('asker ķ.) 5a/15, 8b/3,

M 9 b / 1 4

ķovla- Dedikodu, iftira etmek.

ķ.-dı 7b/12

ķ.-yup 7b/17

ķuddise sırruhû Ar. "Sırrı mukaddes olsun." manasında dua.

ķ. 2a/17

ķûfte Far. Hırpalanmış.

ķ. ol- 31a/4

ķûs Far. Büyük davul, ķös.

ķ.+ın (rıķlet ķ.) 19b/10

ķuskun Atın kuyruğunun altından eğe-
re bağlanan kayış.

ķ.+ın ur- 23a/15

ķuşe Far. Kõşe.

ķ. tût- 9a/15, 16a/2, 27b/6

ķ.+sinde (ferâġat ķ.) 6b/5

ķûteh-endiş Far. Kısa düşünen, ileriye
düşünmeyen.

ķ. 24a/19

ķûz Far. Kambur.

ķ. (ķarķ-ı ķ.) 35b/13

ķûdüret Ar. Karışıklık, bulanıklık.

ķ.+inden 14a/10, 18b/17

ķûhen-tâķ Far.Ar. Kemerleri, binası
eski olan; kõhnemiş.

ķ. (ķarķ-ı ķ.) 3a/18

ķüllî Ar. Çok.

ķ. ôt- 28a/4

ķüngüre Far. Kubbenin en tepesi.

ķ. 28b/14, 28b/19

L

lâ-cerem Ar. Şüphesiz, besbelli.

l. 3b/18, 19a/13, 24a/1

lafz Ar. Söz.

l.+ını 35b/11

la'ın Ar. Lanetli.

l. 27a/5

l.+e 28a/7

l.+i 28a/10 (*Yükleme hâli*)

lâzım Ar. Sorumluluk.

l. ol- (üzerine l.) 21b/4

leşker Far. Asker.

l. 25a/10

leţâfet Ar. Hoşluk, güzellik.

l.+i (hûsn ü l.) 32a/1 (3. t. ş. *iyelik*)

libâs Ar. Elbise.

l.+ını 31a/1

l.+la 31a/3

lık Far. Lakin, ama, fakat.

l. 2b/7

likin Far. Ama, fakat.

ve l. 2b/5, 20a/8, 35b/7

livâ Ar. (livâ') Bayrak.

l.+sı (İslâm l.) 35a/6

luġât Ar. Lisanlar.

l.-ı muhtelif 1b/3

M

ma'âş Ar. Geçim, yaşayış

m. 26a/6

m. eyle- 9a/7

m. geçür- 6b/2

m. kııl- 14b/7

m. üzre 19b/16

mâ-beyn Ar. Ara.

m.+i 2b/1 (3. t. ş. *iyelik*)

m.+inde M10a/9

ma'denî Ar. Maden.

m.+leri çıkar- 2b/15

maġrûr Ar. Kibirli, gururlu.

m. kııl- 20a/8

m. ol- 13a/8

mâh Far. Ay, kamer.

m. ü mihr 35a/14

maḥal Ar. (maḥall) Yer.

m.+de 24b/5, 34b/13

m.+de (bu m.) 16b/6, 16b/9, 34b/2

m.+de (ol m.) 10b/9, 11b/4, 11b/7

m.+(l)inde 31b/17, 33b/8

m.+(l)inde gel- 34a/10

m.+(l)inde idi 10b/1

maḥbûbe Ar. Sevilen kadın.

m.+si 31b/19, 32a/3

maḥfi Ar. Gizli.

m. 16b/5

m. vü pûşide yürü- 16a/5

m. vü zâhir 36a/1

maḥfil Ar. Toplanılan yer.

m.-i münif 1b/9

maḥūd Ar. 1. Evvelce zikredilmiş olan,

bahsi geçen.

m. (karn-ı m.) 12b/14

2. Üzerinde anlaşılmış olan.

m. ol- 11a/18

maḥūf Ar. Korkunç, tehlikeli.

m. 12a/9

maḥzûz Ar. Hoşlanmış, haz almış.

m. ve behre-mend 1b/15

makāl Ar. Söz.

m. (ḥüsn-i m.) 1b/4

makarr Ar. Karar edilen, durulan yer.

m. bul- 35a/13

maḳdûr Ar. Allah'ın takdiri.

m. idi 35b/7

maḳhûr Ar. Kahredilmiş, mahvedilmiş.

m. kıl- 15a/12, 16b/18, 18a/19

maḳşûd Ar. Emel, istek.

m. 26b/9

m.+ını 1b/16

mālîhûlyā Ar. Vesvese, melankoli.

m. 34a/1

manclîğ Ar. (mancanîğ) Mancınık.

m.+la 29a/8

manşıb Ar. Makam, mevki, rütbe.

m.+ın 16b/7, 33b/18

m.+ında 26b/2, 26b/17

m.+ından 16b/8

manşûr Ar. Galip gelmiş.

m. u muṣaffar 25a/11, 27b/4

maraz Ar. Hastalık.

m. 4b/2, 32b/18

m.-ı mevt M10b/3

ma'reke Ar. Savaş, savaş meydanı.

m. düzil- 23b/14

marzî Ar. Razı olunmuş, beğenilmiş.

m. ahlâk-pîşe kıl- 20a/4

maşâff Ar. Saf, taburun toplandığı yer.

m. düz- 24a/5, 25b/19

m. kıl- 6b/16

maşlahat Ar. 1. İş.

m.+a 34b/14

m.+ında (memleket m.) 26b/2

2. Barış, dirlik, düzenlik.

m.+ı için (mülk m.) 12a/5, 33b/13

maṭbû' Ar. Makbul, hoş.

m. u maḳbûl 19b/19

m. ve dil-peṣîr 1b/11

maṭlûb Ar. Talep edilen.

m. idi 19b/3

mâyil Ar. (mā'il) Meyilli, eğilimli.

m. 24b/11

m. idi 23b/1

m. ol- (gönli m.) 32a/5

mazbûṭ Ar. Yazılmış.

m. 34b/3

mazmûn Ar. İçerik; mana.

m.+ı üzre 8b/14

m.+ıdan 36a/12

m.+ını 29a/7

meb'ûs Ar. Peygamber olarak gönderil-

miş olan zat.

m. ol- 5b/10, 14a/14

meclis Ar. Toplantı, toplanma.

m. düz- 31b/3

m. (ehl-i m.) 28a/1

m.-i şerif 1b/9

meded Ar. Yardım.

m.+i M10a/4 (3. t. ş. *iyelik*)

m.+i birle 25b/18, 28b/8, 30b/4

medfûn Ar. Gömü, defin.

m.+ı 27b/12 (3. t. ş. *iyelik*)

mekr Ar. Hile.

m. ü hile 27a/8, 30a/6, 32a/6

m.+i (Hâḳ m.) 4a/4

- melâhat** Ar. Yüz güzelliği.
m.+i (cemâl ü m.) 32a/1 (3. t. ş. iye-lik)
- melâl** Ar. Bıkkınlık, usanç.
m. (mücib-i m.) 14a/4
- melûl** Ar. Mahzun, üzgün.
m. gör- 17a/16
m. ol- 17a/17, 18a/19
- memâlik** Ar. Memleketler.
m. 3a/9, 25b/8, 26a/10
m. fethine yürü- 16b/18
m.+de 13b/7, 28b/4
m.+e 14a/5
m.-i Rûm 31b/14
m.+i 5a/6, 13b/13, 26a/3 (Yükleme hâli)
m.+i düz- 26b/3
m.+ün 9a/9
- memât** Ar. Ölüm.
m. 11b/16
- memlû** Ar. Dolu.
m. kıl- 14b/11
- me'mûr** Ar. Görevlendirilmiş.
m. ol- 32a/11
m.+ı ol- 35a/14
- menâl** Ar. Varı yoğun, bütün varlığı.
m.+üni (mâlûnı ve m.) 30a/19
- menâşib** Ar. Makamlar, mevkiler.
m.+dan 17b/18
- menşûr** Ar. Ferman.
m.+larında 14a/12
- menzil** Ar. Yolda konaklama yeri.
m. 10b/8
m.+inde 26a/11
- mercû** Ar. Umulan.
m. ve mütevaqqı' 2a/5
- merdânelik** Far.T. Yiğitlik.
m.+ler 10b/2
- merdûd** Ar. Reddedilmiş.
m. millet 22a/1
- merğûb** Ar. Rağbet edilen, sevilen.
m. 19b/3
m. ve bî-nażır 1b/11
- mer'î** Ar. Yürürlükte.
m. tut- 29b/3
- mesh** Ar. Şeklini değiştirerek çirkin hâle getirme.
m. ol- 9a/19
- mesned** Ar. Makam.
m. 36a/6
m.+den 36a/5
- mesned-nişîn** Ar.Far. Bir makamda bulunan.
m. ét- 18b/4
m. ol- 34a/19
- mesrûr** Ar. Sevinçli.
m. ol- 33b/15
- mest** Far. Sarhoş.
m. 21b/14
m. ol- 24b/19
- mestûr** Ar. Örtülmüş.
m. buyur- 2a/6
- meşrûh** Ar. Şerh olunmuş, açıklanmış.
m. 11b/14
- meşveret** Ar. Danışma, istişare etme.
m. kıl- 33a/9
m.+iyle 28a/7
- meveddet** Ar. Sevgi.
m. (muhabbet ü m.) 16b/4
- mevşûl** Ar. Ulaşmış. Bk. hüşûle mevşûl
kıl-
m. kıl- 2a/1
- mevt** Ar. Ölüm. bk. maraz-ı mevt
m.+inde M10b/3
- mevzi'** Ar. Yer.
m. 27b/2
m.+de 3a/4
- mey** Far. Şarap.
m. ve 'ayş 25b/5
- mez-kûr** Ar. Zikredilen.
m. ol- 21a/8
- micmer** Ar. Buhurdan, içinde tütsü yakılan kap.
m.+lerle 31b/18
- mihr** Far. Güneş.
m. (mâh ü m.) 35a/14
- miknet** Ar. Kuvvet, kudret.
m. (devlet ü m.) 32a/7
m. ü şevket 31a/12
m.+i 12b/9

mîl Ar. Ucu sivri çelik çubuk.

m. çek- (gözine m. çek-) 30a/10,
30a/14, 30b/13

minhât Ar. Hediye.

m. ü şevket 16a/7

minnet Ar. Yükümlülük.

m. koy- 28a/14

mişkâl Ar. 4,810 gramlık bir ölçü biri-
mi.

m. 11a/5

mu'abbir Ar. Rüya tabircisi.

m.+lere 16b/10

mübed Ar. Mecusi bilgini.

m.+ler 19a/11

m.+lere 19a/7

m.+leri 19a/15 (*Yükleme hâli*)

mücib Ar. Vesile.

m.-i fesâd 13b/12

m.-i gâflet 23b/19

m.-i melâl ol- 14a/3

m.-i tenbih 13a/5

mufaşşal Ar. Geniş, ayrıntılı.

m. 21b/18

muğannî Ar. Şarkıcı.

m. 31b/5

muğanniye Ar. Şarkıcı kadın.

m. 31b/13

muhâl Ar. İmkânsız.

m. 3b/10

m.+dür 12b/11

m.+e 26a/9

muhâşara Ar. Kuşatma.

m. kıl- 18a/1, 20b/6, 21b/7

muhayyel Ar. Tahayyül edilmiş.

m. (pâk ü m.) 35b/16

muhkem Ar. Tahkim edilmiş, sağlam.

m. 28b/3, 30b/1

m. ét- 10a/8

muhkemlik Ar.T. Sağlamlık.

m.+(g)inden 6a/19

muhtaşar Ar. 1. Kısa (kitap).

m.+da 9b/3, 15a/14, 29a/6

2. Kısaca, özetle.

m. 29a/7

muhtelefün-fih Ar. Hakkında ihtilafa
düşülen şey.

m.+dür 13b/5

muhtelif-mizâc Ar. Değişken tabiatlı,
tutarsız.

m. 7a/19

muķābele Ar. Karşılık verme.

m. olın- 24a/5

m.+ye 8b/4, 30a/18

muķābil Ar. Karşılayan, karşısına çıkan.

m. ol- 5b/6

muķarrer Ar. Kararlaştırılmış.

m. eyle- 26a/6

m. kıl- 13b/14, 26b/2, 34a/5

m. ol- 31b/17, 33b/17

muķāvet Ar. Karşı koyma.

m. ét- 27a/16

m.+den 27a/18

muķtezā Ar. Lazım gelen.

m.+sı üzre 12b/1

m.+sınca 10a/11

m.-yı hikmet-i İlâhî 3b/18

munşif Ar. İnsaflı.

m. ü 'âdil 29b/2

murād Far. istek.

m.+ın hâşıl ét- 7b/11

muraşşâ Ar. Kıymetli taşlarla bezenmiş.

m. kıl- 5a/4, 31a/15, 31b/1

m. ol- 31b/2

mürçe Far. Küçük karınca.

m. 20b/9

musahhâr Ar. Ele geçirilmiş.

m. kıl- 28a/12, 28a/17

muşāḥabet Ar. Konuşma, sohbet etme.

m. (mülāzemet ve m.) 25a/7

muşāḥib Ar. Sohbet arkadaşı, nedim.

m. edin- 18b/10

muşālaḥa Ar. Barış.

m. ét- 7b/5, 33b/13

muşannif Ar. Yazar.

m.+inüñ 2b/12

muşavvir Ar. Ressam.

m. (Mānî-i m.-i zındîķ) 18a/9,

18b/1

mutaşarrıf Ar. Tasarruf salahiyetini
haiz, idareci.
m. ol- 24b/3

mu'tekid Ar. Güvenen, inanan.
m. idi 19b/16

mu'tr Ar. İtaat eden.
m. kııl- 22a/19
m. u münkâd 24a/9

mu'ttali Ar. Öğrenmiş, haberli.
m. ol- 12a/15

muvâfaqat Ar. Uzlaşma.
m. kııl- 14a/10

muvâfık Ar. Uygun.
m. 1b/4, 15b/17
m. düş- 30a/3

muvasâ Ar. Yardım, iyilik.
m. 19a/16

mübâşeret Ar. İşe girişme.
m. kııl- 26b/17

mücâhede Ar. Riyazet, nefis terbiyesi.
m.+ler çek- 9b/10

mücmel Ar. İcmal olunmuş, kısa ve öz anlatılmış.
m. 35b/17
m. idi 35b/16

müdâvemet Ar. Bağımlılık.
m.+i 23b/19 (3. t. ş. *iyelik*)

müdde'a Ar. İddia olunan şey.
m. 36a/15
m. ol- 35b/1
m.+yı 34a/17

müfri't Ar. Aşırı.
m. 3b/15

müfsid Ar. Fesat çıkaran, bozguncu.
m. 27a/7

müftehir Ar. İftihar eden.
m. ol- 26a/18

müheyyâ Ar. Hazır.
m. eyle- 10a/13

mühlet-fezây Ar. Far. Süresini arttıran.
m. 35b/18

mühlik Ar. Öldürücü.
m. maraz 32b/18

mühlike Ar. Tehlike.
m.+lere 7b/1

mühr Ar. Alamet.
m.+i (atalık m.) 17b/7

mülâhaza Ar. İyice düşünme.
m. kııl- 16a/8, 18a/16
m. olun- 24b/9

mülâkât Ar. Buluşma, görüşme.
m. ve huşuşıyyetler 16b/4
m.+ın 26b/15

mülâzemet Ar. Bağlanma.
m. eyle- 33a/16
m. ve muşâhabet 25a/7

mülâzım Ar. Bir kimsenin yanında olan, ondan ayrılmayan.
m. kııl- 28a/8
m. ol- 10b/2, 13a/2

mülk Ar. Devlet; ülke.
m. 5b/17, 17a/3, 26b/2
m. aç- 9a/8
m. al- 10b/17, 22a/15
m. deg- 5b/15
m. işi 23b/19, 34b/1, 34a/5
m. selâti'ni 11a/1
m. tedbiri 33a/8
m. ü câh 35a/19, 36a/10
m. ü devlet 32a/10
m. ü devrân 10b/18
m. ü hâzâyin 14b/11
m. ü memleket 19b/10
m. ü salâtanat M9b/17
m. va'desi kııl- M9b/14
m.+den 30b/11
m.+e M10b/2, 24b/3, 33b/19
m.+i 17a/18, 24b/2, 35a/5 (*Yükleme bâli*)
m.+ i 6a/15, 9b/8 (3.t.ş. *iyelik*)
m.+i ('Acem m.) 35a/2
m.+i (cihân m.) 22b/12, 23a/2
m.+i (Ekâsire m.) 34b/2
m.+i vër- 9a/6, 23b/4, 30b/15
m.+in 5a/7, 28a/17
m.+in (cihân m.) 6a/15, 15b/8
m.+inde 5b/18, 6b/4, 21b/2
m.+inde (Çin m.) 28a/15
m.+inden 6a/11
m.+ine 3b/2, 25b/16, 32a/11

m.+ine (‘adem m.) 30a/13
 m.+ine (‘âlem m.) 13a/6
 m.+ine (cihân m.) 30b/10
 m.+ini 6a/7, 24b/14, 25a/12
 m.+ini (‘âlem m.) 17a/18
 m.+ini (cihân m.) 12b/10, 17b/14, 35a/18
 m.+ini (Îrân m.) 14a/10
 m.+ini al- 15a/12, 28b/6, 28b/9
 m.+ini vèr- 34a/7
 m.+inüñ 15a/11, 19b/10, 24b/14
 m.+iyile (Îrân m.) 13b/7
 m.+le 32a/14
mülûk Ar. Hükümdarlar.
 m. 27b/3, 30b/7, 32a/15
 m.+inden idi (‘Acem m.) 29b/11
 m.+inüñ (Fürs m.) 28b/17
mümtâz Ar. Üstün tutulmuş.
 m. èt- 1b/3
mümtâzlık Ar.T. Ayrıcalık.
 m. vèr- 32a/16
münâza‘at Ar. Ağız kavgası, çekişme.
 m. düş- 13b/17
müncerr Ar. Neticelenen.
 m. ol- 3a/17
münîf Ar. Yüksek, ulu, büyük.
 m.+ine (maḥfil-i m.) 1b/9
münkâd Ar. Boyun eğmiş.
 m. kıl- (tâbî‘ ve m.) 15a/13
 m.+uz (muṭî‘ u m.) 24a/9
münkalib-rây Ar. Kararı sürekli de-
 ğişen.
 m. 7a/19
münkaṭı‘ Ar. Kesilmiş.
 m. ol- 14b/15
müntefî Ar. Yararlanan, menfaatlenen.
 m. ol- 27b/18
münteşir Ar. Yayılmış.
 m. kıl- 3b/14
müreffehü’l-ḥâl Ar. Hâli refaha ermiş.
 m. 25b/8
müsâferet Ar. Yolculuk.
 m. ṭarîkı 21a/11, 24b/10
müsâfir Ar. Sefer eden, yolcu.
 m.+ler 28b/5

müsellem Ar. Teslim edilmiş.
 m. 35b/5
 m. èt- 10b/13
 m. kıl- 5a/11, 14b/4, 28a/16
 m. ol- 23b/12
müselmân Ar.Far. Dürüst, namuslu.
 m. 26a/3, 26b/3
müstahsen Ar. Beğenilmiş.
 m. eṭvârla 22a/18
müstaḳîm Ar. Doğru, düzgün.
 m. (ḥaṭṭ-ı m.) 21b/17
müstedâm Ar. Sürüp giden, devam
 eden.
 m. ol- 36a/18
müstevlî Ar. İstila eden.
 m. ol- 11b/2
müşbet Ar. Yazılmış.
 m.+dür 3a/1
müşerref Ar. Şeref bulmuş.
 m. ol- 1b/10
müşîr Ar. Emir ve işaret eden.
 m. idi 26b/2
müşk-bîz Far. Misk saçan, güzel rayiha
 veren.
 m. (ḥâme-i m.) 35b/15
müṭâla‘a Ar. Bir eseri okuma, inceleme.
 m. olun- 1b/11
 m.+sı 2b/12
 m.+sından 1b/15
müte‘allık Ar. Bağlı, ilişkisi olan.
 m. 27b/15, 34a/11
mütecebbir Ar. Zorbalaşan, zor kulla-
 nan.
 m. (mütekebbir ü m.) 19b/13
müteğayyir Ar. Bozulan.
 m. ol- 17a/6, 29b/18, 34a/14
müteḥayyir Ar. Şaşırmış.
 m. ḳal- 12a/15
 m. ol- 28b/15, 34b/17
mütekebbir Ar. Kibirlenen.
 m. ü mütecebbir 19b/13
mütekellim Ar. 1. Konuşan, bildiren.
 m.+i 1b/6 (3. t. ş. iyelik)
 2. Konuşkan, iyi konuşan.
 m. 26b/6

mütelevvîn Ar. Sebatsız, değişken.

m. mizâc 7b/14

mütenebbîh Ar. Aklını başına toplayan.

m. ol- 19a/14

müterennim Ar. Terennüm eden, güzel şekilde ifade eden.

m.+idür 1b/6

müteşaddî Ar. Girişen, kalkışan.

m. ol- 24b/13, 32b/19

mütevaḳḳıʿ Ar. Uman, bekleyen.

m.+dur (mercû ve m.) 2a/5

müteveccih Ar. Yönelen.

m. ol- 8b/9, 18a/5, 25a/9

mütevehhim Ar. Endişelenen.

m. ol- 19b/15, 29b/4

mütezelzil Ar. Sarsılan.

m. ol- 30a/8, 35a/3

müttaḳî Ar. Takva sahibi.

m. M10b/2

mütteḳun-ʿaleyh Ar. Üzerinde ittifak edilen.

m. ol- 13b/6

m.+dür 13b/4

mütteḳ Ar. Görüş birliği içinde olan.

m. ol- 4b/8, 20b/6

m.+lerdür 8a/10

müttehem Ar. Suçlanan.

m. ét- 7b/12

müverriḥ Ar. Tarih yazan, tarihçi.

m.+ler 4b/3, 26a/1, 34b/3

müyesser Ar. Kolaylıkla ulaşılan.

m. ol- 17b/1, 24a/16, 35a/16

müzâḥame Ar. İzdiham.

m. ét- 20a/17

müzâḥrefât Ar. Yalancı, sahte.

m. 32a/9

N

nâ-bedîd Far. Görünmez.

n. ol- 15b/12

nâdân Far. Cahil.

n. (zâlim ü n.) 23a/5

n. idi (zâlim ü n.) 12a/19

nâdânlık Far.T. Cahillik.

n.+(ğ)ından 23a/15

nâdire Ar. Az bulunan.

n.-i zamân ol- 17a/15

n.+si (ʿâlem n.) 32a/3

nâfîz Ar. Sözü geçen.

n. ol- 17b/13

nâ-gâh Far. Ansızın.

n. 30b/19

nâhiye Ar. Yerleşim, bölge.

n.+den 28b/3

n.+sinde (Bağdâd n.) 18b/2

n.+sinde (Belḥ n.) 8b/19

naḳb Ar. Delik açma.

n. ur- 27a/9

naḳd Ar. Para, servet.

n.+den 13b/1

nâḳs Ar. Fiziksel eksikliği olan.

n. 18a/17

naḳîz Ar. Zıt, karşı, çelişki.

n.+ı 32a/1 (3. t. ş. *iyelik*)

naḳḳâre Ar. Davul, kös.

n. âvâzı 20a/14

n. çalın- 20a/14

n.+ler çal- 20a/16

naḳḳâş Ar. Boya ile duvarlara süsleme yapan kişi.

n. 31b/6, 31b/7

n.+ı (Mâni-i n.) 21b/15

n.+uñ (Mâni-i n.) 18b/7, 18b/10

naḳl Ar. Taşınma.

n. olun- 13a/4

naḳş Ar. Resim.

n.+ını 19a/4

nâle Far. İnleme.

n. eyle- 20b/8, 20b/10

nâ-maḥfûz Far.Ar. Korumasız.

n. ol- 27a/11

nâ-maḳdûr Far.Ar. Haksız.

n. 19a/6

nâme Far. Mektup.

n. göndür- 32a/9

n.+ler 10b/3

n.+sini 32a/10

nāmūslan- Ar.T. Utanmak.

n.-up 11a/9

nā-pāk Far. Pis.

n. millet 28a/11

nās Ar. İnsanlar.

n.+a 19b/3

n.+ı 21a/9 (*Yükleme hâli*)

naşb Ar. Göreve tayin.

n. ét- 13b/14, 14a/5

n. ét- (melik n.) 13b/19

nā-şâyeste Far. Layık olmayan.

n. işler 32b/12

nā-tamām Far.Ar. Tamamlanmamış.

n. idi 31b/18

nâtık Ar. Konuşan. *bk.* hayy-ı nâtık

n. (hayy-ı n.) 2a/16

nāyib Ar. (nā'ib) Vekil.

n.+i 11b/4

nażar Ar. Bakış.

n. şal- 36a/12

n.+larıyla 1b/10

nāzil Ar. İnen, nüzul eden.

n. ol- 28b/12

naẓm Ar. 1. Nazmetme, dizme.

n. eyle- 35b/8

n.-ı gevher-feşân 35b/14

n.-ü'l-cevâhir 35b/12

2. Manzume.

n. 12b/15

nebât Ar. Bitki.

n. şekeri 20b/12

nebî Ar. Peygamber.

n. 12b/18

nebîre Ar. (nebîr) Torun.

n.+lerindendür M10a/17

n.+si idi 2b/5, 5a/14

n.+sidür 4b/10, 7a/18, 16a/1

nebîrelik Ar.T. Soy.

n.+(g)ine 6b/14

nef Ar. Menfaat, fayda.

n. ét- 17b/15

nefâyis Ar. Değerli şeyler.

n. idi (cevâhir ve n.) 31b/14

nefs Ar. Nefis, ego.

n. (pāk-n.) 33a/7

n.+üne 20a/2

nejād Far. Soy, nesep.

n.+ından idi M10b/1

neng Far. Utanç.

n. 34b/2

nesak Ar. Usul, yordam.

n. 24a/2

neseb Ar. Soy.

n.+i 2a/11, 11b/17 (3. t. ş. *iyelik*)

n.+inden 5a/13

neşr Ar. Nesir, düzyazı.

n.-i cevher-feşân 35b/14

neşât Ar. Şenlik.

n. kıl- 22b/12

n. yêt- 5a/19

n.+a 24b/11

nev Ar. Çeşit, cins, sınıf, tür.

n. (bu n.) 19b/16, 31a/5, 32a/15

n.+e (bu n.) 34b/4

n.-i insân 1b/2

n.+le 20b/13

nevâhî Ar. Bölge, civar.

n.+de 16a/7

n.+sinde 23a/12, 28b/1

n.+sinde (Cürcân n.) 24a/12

n.+sinde (Rey n.) 26a/13

n.+sinde (Rûm n.) 33a/8

nevbet Far. Bando, mızıka.

n.+i çalın- 13a/15

nevbet Ar. Sıra ile görülen iş.

n.+i 15b/9 (3. t. ş. *iyelik*)

n.+in çek- 36a/8

nevha-ger Ar.Far. Ölü ağlayıcısı.

n. 7a/17

nevmîd Far. Ümitsiz.

n. ol- 16b/8, 29b/7

nice 1. Nasıl. Krş. niçe

n. 17a/17, 20b/10, 36a/4

2. Kaç, ne kadar, çok.

n. yüz 31b/17

niçe 1. Ne kadar, bir miktar, çok. *Krş.*

nice

n. 5a/19, 7a/2, 27b/2

n. biñ yıl 28b/12, 31b/12, 31b/14

n. (bir n.) 16b/3

n. gün 8a/13, 15b/6, 23a/17

n. gün (bir n.) 10b/17, 15a/9, 34b/5

n. kerre 7b/1, 8b/11

n. kerre (bir n.) 8b/6, 25a/2

n. vakt 20a/8

n. vakt (bir n.) 11b/15

n. yüz 31b/12, 31b/16

n.+sini (bir n.) 32b/6

2. Nasıl

n. 3a/19, 19a/17

nihân Far. Gizli.

n. 10a/4

n. êt- 36a/4

n. ol- 15b/5

nihânî Far. Gizli, saklı.

n. 21b/1

nihâyet Ar. Son, en uç.

n.+ine M9b/15

n.+de 1b/11

nijend Far. Zavallı, zayıf.

n. (tıfl-ı n.) 33a/12

nîk-baht Far. Talihli.

n. 36a/7

nîk-endiş Far. Herkesin iyiliğini isteyen.

n. 33a/7

nisâ Ar. Kadın.

n. tâyifesi 34a/11

nişâr Ar. Saçma, serpme.

n.+uñ 35b/9

nisbet Ar. Mensubiyet, ilgi.

n. kıl- 10b/16

n.+i 4a/11 (3. t. ş. *iyelik*)

n.+in 6a/6

nişâne Far. Alamet, işaret.

n.+si 3b/9

niyâz Far. Yalvarma.

n. 20a/9

n.+ı (‘aşk u n.) 32a/4 (3. t. ş. *iyelik*)

nizâ Ar. Kavga.

n. 8a/18

n. ol- 13a/12, 27b/4

nokta-i i’tidâl-i rebî’î Ar. Dünya’nın Güneş etrafındaki yörüngesi üzerinde 20 Mart günü geldiği nokta, ilkbahar noktası.

n. 3b/12

nukûd Ar. Nakit para.

n. u cevâhir 10a/18

nûr-baht Ar.Far. Işık veren, aydınlatan

n. ol- 19b/7

nuşret Ar. Zafer.

n.+le (fetḥ u n.) 18a/3

nûş Far. İçki, iştet.

n.+da (‘ayş u n.) 25a/8

n.-ı devrân 11b/16

nübüvvet Ar. Peygamberlik, nebilik.

n. 13a/16, 27a/5

nükte Ar. İnce anlam taşıyan zarif ve düşündürücü söz.

n.+ye 35b/19

n.+yi 35b/17

nükte-rîz Ar.Far. Nükte saçan.

n. eyle- 35b/15

nüşa Ar. İnsanın benliği, özü.

n.-yı ‘alil 2a/2

O

od Ateş. *Krş.* ot

o. 7b/14, 27a/9, 29a/12

o.+a 7b/13

o.+ı 28b/12 (3. ç. ş. *iyelik*)

o.+ıla 29a/8

ol 1. O. (Zamir)

2. O. (Sıfat)

o. bâbda 23b/18

o. cihetden 29b/5, 34b/19

o. cümleden 3b/4, 24b/13, 32b/1

o. dem 17a/8

o. maḥalde 10b/9, 11b/4, 11b/7

o. vakt 3b/12, 14b/15, 30b/11

o. vech 14b/7

orani T.Ar. Ölçü ile ilgili.

o. bir ‘ayb 2a/6

Ö

ögey Üvey.

ö. 7b/10

ölü Ölüm.

ö.+si haberin 26b/14

ön Önce.

ö.+din (andan ö.) 31a/12

öz Kendi.

ö. 6a/15, 9a/14, 27a/3

ö. haddin bil- 18a/2

ö.+lerin 15b/1

özge Başka.

ö. 4a/2, 17b/13, 35a/18

ö. 'âlem 18b/16

ö. (bir ö. kişi) 23b/7

ö.+ler 15a/7

ö.+lere 33b/9

'özü-h'âhlık Ar.Far.T. Özür bildirerek af dileme.

'ö.+lar göster- M10a/1

P

pâdişâh-zâde Far. Padişah oğlu.

p. 17b/4

pâk Far. Temiz.

p. 35b/16

p. (Hâk-ı p.) 13a/17

p. kıl- 28a/11

pâk-nefs Far.Ar. Temiz karakterli.

p. 33a/7

pâk-rây Far.Ar. İyi niyetli.

p. 9a/2

pâre pâre Far. Parça parça

p. eyle- 4a/1

pâye Far. 1. Rütbe, derece.

p.+sin 11a/14

p.+sine (saltanat p.) 7b/8

2. Basamak.

p.+sinde 29a/12, 31a/15

pehlivân Far. Yiğit.

p. 10b/4, 11a/1

p. idi 24b/12

pehlivânlık Far.T. Yiğitlik.

p. M10a/2

p.+(ğ)ın 7a/13

penc Far. Beş.

p. genc 35b/8

perde Far. Harem dairesini ayıran perde; harem dairesi.

p. ardına gir- 10b/13

pergârsuz Far.T. Pergelsiz.

p. 21b/16

Perverdigâr Far. Rızık verip besleyici, terbiye edici olan Allah.

p.+a (Sâni^c-i p.) 1b/1

perveriş Far. Yetiştirme, terbiye etme.

p. vër- 23a/11

pes Far. Öyleyse, sonuç olarak.

p. 18b/16, 34b/1

pesend Far. Beğenme, seçme.

p. kıl- 22a/16, 22b/16

pesendide Far. Beğenilmiş, seçilmiş.

p. 19b/19

peşimân Far. Pişman.

p. eyle- 11a/19

p. ol- M10a/6

peydâ Far. Meydanda, ortaya çıkmış.

p. ét- 16a/8, 28a/3

p. kıl- 3b/4, 14b/19, 33b/11

p. ol- 10b/4, 27a/5, 31a/1

peymân Far. Yemin.

p. ét- ('ahd ü p.) 19a/14

peyrev Far. (pey-rev) İzinden giden, uyan.

p.+i 7a/1, 18a/11 (3. t. ş. *iyelik*)

pîl Far. Fil.

p. 24b/19, 31b/8

p.+i 25a/6 (*Yükleme hâli*)

p.+i 31b/8 (3. t. ş. *iyelik*)

pîr Far. Yaşlı.

p. 27a/1

p. ol- 5a/12, 9a/15, 22b/2

pîşkeş Far. (pîş-keş) Bağlılık göstermek üzere sunulan hediye.

p.+ler düz- 24a/8

pûşide Far. Örtülmüş.

p. 16a/5

pür-meniş Far. Yüce ruhlu, alicenap.
p. düz- 7a/16

R

radıyallâhu ‘anh Ar. “Allah ondan razı olsun.” manasına gelen ve genellikle bir sahabinin adı anıldığı vakit edilen dua.

r. (Ebû Bekr r.) 33b/16,

r. (‘Ömer r.) 34a/9, 35a/5

raḥş Far. Gösterişli, yürük ve güzel at.
r. sür- 19b/6

raht Far. At takımı; yol levazımı.
r.+ını 36a/5

ra’iyyet Ar. Halk.
r.+den 6a/18

rakam Ar. Yazı yazma.
r. kııl- 35b/10

rakḳās Ar. Dansçı.
r. 25a/18

rây Ar. Fikir, görüş. *Krş.* re’y
r. 20a/12, 30a/18

r. (münḳalib-rây) 7a/19

r. ü tedbîr ehli 33a/6

r.+ı (ḥaṭâ r.) 7b/14 (3. t. ş. *iyelik*)

rây Ar. Raca.
r.-ı Hind 25a/17, 28a/17

râz Far. Sır.
r.+ı 17b/2
r.+ından 16b/5

râzî Ar. Razi.
r. 30a/9
r. kııl- 19a/14
r. ol- 5b/7, 23b/4, 26b/9
r. vü şâkir ét- 23b/17
r. vü şâkir ol- 9a/7

re’ayâ Ar. Hükümdarın idaresi altında bulunan halk.

r. 25b/8

r.+dan 26a/5

r.+ya 29b/6

r.+yı 14b/10, 26a/4

rebî’î Ar. Bahar.
r.+ye (noḳta-i i’tidâl-i r.) 3b/13

reh-nümûn Far. Yol gösteren.
r.+ı (devlet-i r.) 17a/5 (3. t. ş. *iyelik*)

renc Far. Sıkıntı.
r. çek- 35b/8

resm Ar. 1. İz.
r. ü nişâne 3b/9
2. Resim.
r. ét- 21b/18
3. Usul.
r. ü ḳânûn 17b/17

reşîd Ar. Akıllı, olgun.
r. 9a/10

reşk Far. Kıskanma.
r.+inden 16a/19, 32a/6

revân Far. Yürüyen.
r. kııl- 10a/5

revnak Ar. Güzellik, süs.
r. 24a/2

re’y Ar. Görüş. *Krş.* rây
r. 13b/10
r. ü tedbîr 34a/5
r. ü tedbîr ét- 13b/8
r.+ı 13b/18, 30a/3 (3. t. ş. *iyelik*)

reyâḥîn Ar. Fesleḡenler, reyhanlar.
r. 5b/4, 31b/2

rezm Far. Savaş.
r. düz- 6b/16

rıḥlet Ar. Vefat etme, ölme.
r. buyur- 33b/16
r. kûsın çal- 19b/10

ri’âyet Ar. Koruma, gözetme.
r. eyle- 11b/12, 26b/7
r. kııl- 5b/16, 32b/9
r. olın- 33b/1
r. ve lüṭuf 14b/10
r.+in 32b/9
r.+ine (ḥalâyıḳ r.) 3a/9
r.+le 26a/3
r.+ler ét- 31a/9

ribât Ar. Han, kervansaray; hem güvenliği sağlamak hem de yolcuları ağırlamak için uzun mesafeler arasında inşa edilen yapı.
r. düz- 10a/1

rifât Ar. Yücelik.

r.+ i 13a/14

rîhu'l-'akîm Ar. Hz. Hûd'u yalanlayan

Âd kavminin helakına sebep olan
rüzgâr; kök kazıyıcı fırtına.

r. 4a/16

risâle Ar. Kitapçık.

r.+sini 1b/9

rivâyet Ar. Rivayet.

r. kıt- 26a/9

riyâset Ar. Reislik, idarecilik.

r. M10a/18, 16a/9

riyâzet Ar. Dünya nimetlerinden sakı-

narak yaşama.

r. 9b/12

r.+ler 9b/10

rîz rîz Far. (rîze rîze) Parça parça.

r. ét- 4a/4

rûd Far. Keman; ud.

r. u câm düz- 2b/7

rûd-hâne Far. Kanal; nehir yatağı.

r. 6b/3

rûh-efzâ Ar.Far. Ruha tazelik veren.

r.+dur 23a/10

ruhşat Ar. İzin.

r. vér- 27a/6, 34b/10

rûşen Far. Aydın.

r. ol- (gözi r.) 26b/13

rûşen-zamîr Far. Aydın yürekli, kalbi

pak.

r. 11a/13

rûzigâr Far. Zaman.

r. geçir- 2b/19

r. geçür- 24b/16

r. (havâdiş-i r.) 16a/5

rûsûm Ar. Usul, kanun, kaide.

r. u kâ'ide 5b/16, 14b/18

r. u kavâ'id 29b/3

r.+ını (sipâhilik r.) 12a/17

rûşd Ar. Olgunluk.

r. ü kemâl 17a/15

S / Ş / S

şâbit Ar. Sabit görülmüş, ispat edilmiş.

ş. kıt- 18b/13, 28a/8

şadâ Ar. Şöhret, namın duyulması.

ş.+sı (şît ü ş.) 16a/14

ş.+sın (şît ü ş.) 3b/14

şaf Ar. (şaff) Sıra.

ş.+ları düzül- 11b/3

şâhib-cemâl Ar. Güzel.

ş. 26b/8, 31b/12, 34a/6

şâhib-devlet Ar. Devletli, makam ve

rütbe sahibi.

ş.+den 1b/13

ş.+ün 1b/9

şâhib-rây Ar. Düşüncesi kabul gören,

öğüdü tutulan kimse.

ş. 10a/5

şâhib-sa'âdet Ar. Saadet sahibi; Hz.

Peygamber.

ş. 21a/5

ş.+e 21a/7

ş.+ün 29a/1

şâhib-serîr Ar. Taht sahibi, tahta otu-

ran.

ş. ol- 9b/7

şâhîh Ar. Doğru.

ş.+dür 11b/7

şâhîhrak Ar.T. Daha doğru.

ş.+dur 6a/6

şahrâ Ar. Çöl.

ş. 12b/4

sahtiyan Far. Demircilerin bellerine

bağladıkları deri.

s.+ı 4b/13, 5a/3 (*Yükleme hâli*)

şakâlina gül- Yüzüne gülmek.

ş.+ 23a/17

sâkıt Ar. Düşen.

s. ét- 26a/5

sâkin Ar. Yerleşmiş.

s. ol- 4a/7

saḳkā Ar. (saḳkā') Su dağıtan, saka.

s. 31b/17

şal- 1. Göndermek, bırakmak.

- ş.-dı 2b/17, 10a/8
- ş.-ıp 2b/17, 29a/7
- ş.-muş idi 32b/5
- ş.-sa 35a/16, 36a/12
- ş.-up 3b/16, 28a/18
- 2. Yapmak, başlatmak.
- ş.-am 36a/2
- ş.-dı 3b/8, 15b/10
- ş.-up 4b/5
- âgâhlık şal- 35a/16
- binâ şal- 3b/8
- bünyâd şal- 36a/2
- ğıriv şal- 30a/12
- gurûr şal- 15b/10
- hayâl şal- 3b/16
- kur'a şal- 4b/5
- nazar şal- 36a/12
- şûr şal- 25b/5
- vâsıtalar şal- 34a/12
- zindâna şal- 32b/5

şalavât Ar. Salavat, Hz. Muhammed ve Ehl-i Beyt'i anarken edilen dua.

- ş.-ı bî-nihâyet 1b/4

şalif Ar. Övüngen.

- ş. 19a/5

şallallâhu 'aleyhi ve sellem Ar. Hz. Muhammed'den bahsedilirken "Allah ona salat ve selam etsin." manasında okunan dua.

- ş. 20b/18, 28b/11, 32a/7

şallallâhu 'aleyhi ve 'alâ âlihî ve şaḥ-bihî ecma'in Ar. Hz. Muhammed'den bahsedilirken "Allah ona, onun bütün ailesine ve ashabına salat etsin." manasında okunan dua.

- ş. 1b/6, 21a/9

sancal- Saplanmak.

- s.-dı 23b/3

Şâni' Ar. Yaratıcı, sanatkâr.

- ş.-i Perverdigâr 1b/1

sa'y Ar. Çalışma, gayret.

- s. ü ikdâm 35a/4
- s.+ıyla 8a/19

şayd Ar. Av.

- ş. 24b/16
- ş. cyle- 9b/12
- ş.+ını 2b/15

sâye Far. Gölge.

- s.+sin 11a/14

sâyir Ar. (sâ'ir) Diğer.

- s. 4b/5, 21a/19, 29a/4

şayyâd Ar. Avcı.

- ş.+ına (ecel ş.) 14b/7, 15a/3

sâzende Far. Çalgıcı.

- s. ve güyende 25a/18

seb'a Ar. Yedi.

- s. (ekâlîm-i s.) 31a/16

şebâtsiz Ar.T. Dönek, sabit olmayan.

- ş. 13a/8

şebt Ar. Tespit etme.

- ş. kıt- 15b/1

sehv Ar. Yanlışlık.

- s. düş- 9a/9
- s.+e 19a/6

selâmet Ar. Kurtuluş.

- s.+i ganimet bil- 23b/15

selâtin Ar. Sultanlar.

- s. 9b/8, 13b/3, 26a/1
- s.+e 15b/13, 29b/14
- s.+i 13b/7 (*Yükleme hâli*)
- s.+i (mülk s.) 11a/1
- s.+ini 2a/8, 3b/11

şenâ Ar. (şenâ') Övme, övgü.

- ş.-yı nâ-ma'dûd 1b/1

ser-âmed Far. Başta bulunan, ileri gelen.

- s.-i zamân M10a/8

serâ-perde Far. Harem dairesinin önüne çekilen büyük saray perdesi.

- s.+sinde 31b/12

ser-efrâz Far. Başını yukarı kaldıran, benzerlerinden üstün olan.

- s. 1b/2

- s. ol- 27a/2, 35a/6

ser-firâz Far. *bk.* ser-efrâz.

- s. ol- 32a/14

ser-hoş Far. Sarhoş.

s. ol- 21b/9

serîr Ar. Taht.

s. ol- (şâhib-s.) 9b/7

s. üzre M10a/11, 34a/2

s.-i bülend 33a/13

ser-keşlik Far.T. Dikbaşlılık.

s. ét- 11a/2

ser-māye Far. Sermaye, anamal.

s. 10b/1

ser-māyesüz Far.T. Sermayesiz.

s. 13a/19

ser-nigûn Far. Ters dönmüş, baş aşağı olmuş.

s. kııl- 2b/8

s. ol- 35a/6

server Far. Reis, başkan.

s.+i 32b/7

sevdâ Far. Heves.

s.-yı hām 4a/3

sevgülü Sevgili.

s.+si 3a/15

sezâ Far. Layık, yaraşır.

s. ve cezâsı 33b/4

sezâ-vârlık Far.T. Uygunluk.

s. 36a/14

şı- Kırnak, yenmek.

ş.-dı 30a/8

ş.-yup 24a/13

şifât Ar. Vasıflar.

ş.+ında 22b/16

ş.+ını 19b/14

ş.+umdan (efâl ve ş.) 19b/17

ş.+uñı 35b/10, 36a/1

şihhat Ar. Doğruluk.

ş.+den 2a/14

şın- Yenilmek, askeri kırılmak.

ş.-up kaç- 8b/1, 31a/10

si'âyet Ar. Kovlama.

s.+iyle 11a/17

sibâ' Ar. Vahşi hayvanlar; av hayvanları.

s.+ını (bişe s.) 24b/18

silâh-şörlük Ar.Far.T. Savaşçılık.

s. 10a/12

sipâh Far. Asker.

s. 33a/19, 33b/2

s. çek- 25b/19, 35a/19

s. (hayl ü s.) 26a/18

s. ol- 4a/13, 5b/13

s.+a 5b/17, 24a/2, 29b/6

s.+ı 24a/4 (*Yükleme hâli*)

s.+ı (hayl ü s.) 24b/4 (*Yükleme hâli*)

sipâhilik Far.T. Askerlik.

s. esbâbı 10a/12, 10b/1

s. rüsümü 12a/17

sipeh-sālār Far. Komutan.

s. 6b/13

s. ét- 29b/12

s. kııl- 7a/13

s. ol- 4b/13

s.+a 10b/2

s.+ı 5b/11, 21a/19, 34a/7 (3. t. ş. *iyelik*)

s.+ını 32b/7

sipeh-sālārlik Far.T. Komutanlık.

s.+dan 7b/7

siper Far. Engel.

s. kııl- 7a/17

sipih Far. Talih.

s. 33b/7, 33b/8

s. (toğuz s.) 35a/14

s.-i dijem 7a/2

sîret Ar. Hâl, ahlak.

s.+in 22b/14

şit ü şadâ Ar. İyi şöret.

ş. 16a/14, 3b/14

sitem Far. Zulüm, işkence.

s. 35a/19

s. kııl- 34a/3

s. (zulm ü s.) 4a/15

sitem-sâzlik Far.T. Zalimlik.

s. ét- 32a/15

sitiz Far. Kavga.

s. 4a/4, 19a/18

siyâset Ar. Ceza.

s. 18b/6

s. (intikâm ve s.) 29b/6

s. kııl- 20b/14, 21b/19, 29b/4

s. kıılıcı 4a/4

- s. ü 'azâb 19a/6
 s. ü ğazab 32a/19
 s.+i 29b/2 (3. t. ş. *iyelik*) s.+leri 30a/12
 (3. ç. ş. *iyelik*)
- şofı** Sonunda.
 ş. 2b/8
- sög-** Sövmek.
 s.-di 4b/8
- söyün-** Sönmek.
 s.-di 28b/13
 s.-memişdi 28b/13
- şulh** Ar. Barış.
 ş. cānibini tut- 28a/15
 ş.+a 5b/7
- şûret** Ar. 1. Resim.
 ş.+in düz- 3a/16
 ş.+in resm êt- 21b/17
 ş.+ine 3b/16
 ş.+ini 31a/16
 ş.+iyle 31b/5
 2. Şekil, kılık, görünüş.
 ş. (hüb-ş.) 11a/1, 25a/4
 ş. tebdil êt- 16a/16, 24b/15
 ş. (tebdil-i ş.) 24b/15
 ş.+inde 23a/13
 ş.+iyle 8b/13
 3. Yüz, surat.
 ş.+i mesh ol- 9a/19
- şûret bağla-** Ar.T. Gerçek olmak.
 ş. 32b/4
- süd** Süt.
 s. gel- 10b/10, 12b/5
 s. vër- 12a/13
- südlü** Sütlü.
 s. 12a/12
- sükûn** Ar. Durma, karar etme.
 s. tut- 34a/2
- sünü** Süngü, mızrak.
 s. 33b/2
- sûri** Sürü.
 s. 12a/12
- sürüd** Far. Şarkı, nağme.
 s.-ı Keyânî 7a/16
 s.+ının 1b/6

- sütûn** Ar. Çadır direği.
 s. 22b/12
 s.+ı 22b/10 (3. t. ş. *iyelik*)

Ş

- şâd** Far. Sevinçli.
 ş. 7a/16
 ş. eyle- 26a/4
- şâdırvân** Far. Üzeri kubbe ile örtülü,
 çok musluklu ve fiskiyeli havuz.
 ş. 22a/2
- şâd-mân** Far. Sevinçli.
 ş. ol- 17b/5
- şâd-mânlık** Far.T. Sevinç.
 ş.+larla 10b/13
- şâh-zâde** Far. Şah oğlu, şehzade.
 ş. 12b/19
- şâkir** Ar. Şükreden.
 ş. êt- (râzî vü ş.) 23b/17
 ş. ol- (râzî vü ş.) 9a/7
- şâkird** Far. Öğrenci.
 ş.+i M10a/8 (3. t. ş. *iyelik*)
- şân** Ar. 1. Şöhret.
 ş.+ı 19b/2 (3. t. ş. *iyelik*)
 2. Bir konuya dair olma.
 ş.+ında 28b/11
- şatranc** Ar. Satranç tahtası biçiminde
 kareli motif.
 ş. çarhı 18a/5
- şâyed** Far. Eğer.
 ş. 17a/3, 32b/4
- şâyî'** Ar. Duyulmuş.
 ş. ol- 16b/15, 18b/8, 21b/10
- şeb-çerâğ** Far. Gece parlayan yakut.
 ş. (gevher-i ş.) 31a/18
- şeb-gîr** Far. Gece uyumayan.
 ş. kıl- 21b/14
- şebîhûn** Far. Gece baskını.
 ş. kıl- 24a/12
- şecâ'at** Ar. Yiğitlik, cesaret.
 ş.+ine 24b/17
- şedîd** Ar. Şiddetli.
 ş. (intikâmı ş.) 29b/3

şefâ'at Ar. Aracılık.

ş.+i 22b/16 (3. t. ş. *iyelik*)

şefî' Ar. Aracı.

ş.+ler 18a/2, 28a/18

şeh Far. Şah, padişah.

ş. 3a/6, 17b/15

ş. ol- 35b/2

ş.-i nik-baht 36a/7

ş.+i ('âlem ş.) 6a/14

ş.+ler 4a/13, 5b/13

şehâ Far. "Ey padişah!" manasında hitap.

ş. 35b/5

şehlik Far.T. Padişahlık.

ş. 35b/5

şehristân Far. Büyük şehir.

ş.+ı (Kazvin ş.) 22a/1

şehsüz Far.T. Padişahsız.

ş. ol- 36a/16

şekâvet Ar. Eşkîyalık.

ş.+den (zulm ü ş.) 21a/9

ş.+e 32b/19

şer' Ar. Dinî kanun.

ş.+an ve 'aqlen 13b/11

şerh Ar. Açıklama.

ş. eyle- 35b/10

ş.+i 16a/1, 24b/11, 35b/17 (3. t. ş. *iyelik*)

şerîf Ar. Şereffi.

ş.+i (Ka'be-i ş.) 28b/9

ş.+ine (meclis-i ş.) 1b/9

ş.+lerine (tab'-ı ş.) 1b/11

şerîk Ar. Ortak.

ş. ol- 27a/6

şerrefehâllâh Ar. "Allah onun şerefini arttırsın." manasında genellikle Mekke, Medîne veya Kâbe için kullanılan dua ifadesi.

ş. 28b/9

şevket Ar. Heybet.

ş. (minhâat ü ş.) 16a/7

ş.-i Behmenî 10a/4

ş.+i (miknet ü ş.) 31a/12 (3. t. ş. *iyelik*)

ş.+in 36a/8

şikâr Far. Av.

ş. ét- 14b/7, 23b/2

ş. ol- 14b/7, 15a/3

ş.+da 25a/8, 27b/18

şîvelü Far.T. Edalı.

ş. 3a/7, 26b/3

şol Şu, o.

ş. 5b/19

ş. cihetden 2a/18

ş. vakte degin (tâ ş.) 7a/8

şûr Far. 1. Şamata, kavga, gürültü.

ş. şal- 25b/5

2. Acı.

ş. ét- 25b/5

şûriş Far. Karışıklık.

ş. ü gavgâ 20a/19

şükrâne Ar. Teşekkür nişanesi.

ş.+ye 7b/7

T / Ṭ

tâ Far. Kadar, değin.

t. 8b/9, 20a/18, 27b/17

t. (Kâf tâ Kâf) 22a/4

t. kim 3a/16

t. şol vakte degin 7a/8

ta'ab Ar. Meşakkat, zahmet.

t.+larla 33a/2

ta'accüb Ar. Şaşırma.

t. eyle- 25a/4

t. ét- 10b/11

ta'addî Ar. Zulüm, adaletsizlik.

t. vü zulm 23a/17

t.+sin (zulm ü t.) 14b/19

ta'am Ar. Yemek.

ṭ.+ını 3a/11

ta'arruz Ar. 1. Saldırı.

t. kıl- 13b/18

2. İlgilenme, uğraşma.

t. kıl- 26a/2

ta'aşşuk Ar. Âşık olma.

t. 34a/12

tâ'at Ar. Boyun eğme, itaat etme.

ṭ. ve 'özt-h'âhlıklar göster- M10a/1

tab' Ar. Tabiat, huy.

ţ.-ı dâniş-veri 36a/13

ţ.-ı şerîf 1b/11

ţ.+ında 29b/5

tabaka Ar. Fars hanedanlarını oluşturan dört kısımdan her biri.

ţ. 7a/3, 13b/2, 15b/15

ţ. eyle- 2a/9

ţ.+da 14a/1, 15a/11

ţ.+daki 13b/3

ţ.+dan 16a/3

ţ.+ya 2a/9

tâbi' Ar. Birine uyan, arkasından giden.

t. kıl- 16a/7

t. ol- 27a/7

t. ve münkâd kıl- 15a/13

tabî'at Ar. Mizaç, yaratılış.

ţ. (mütelevvin-ţ.) B15a/4

ta'dad Ar. Sayma.

t. kıl- 31a/13

tafsîl Ar. Etraflıca açıklama.

t. kılın- 15b/2

t.+le 32a/13

tağ Dağ.

ţ.+larda 3a/1

tağıl- Dağılmak.

ţ.-dılar 14b/14

tagyîr Ar. Değiştirme, bozma.

t. vîr- 9b/15, 17b/17

tağassür Ar. Hasret.

t. 13a/2

tağayyûr Ar. Şaşırma.

t. 10b/10

t. kıl- 12b/5

tahiyyât Ar. Selamlar, hayır dualar.

t.-ı bî-ğâyet 1b/4

taḥkîk Ar. Doğruluğunu araştırma.

t. êt- 7b/17

taḥsîn Ar. Takdir etme, beğenme, alkış.

t. buyur- 1b/12

t. ü iḥsân 29b/14

t.+ler êt- 25a/7

t.+ler kıl- 19b/18

taht Ar. Alt.

t.-ı fermânına gir- 13a/14

t.-ı nikâhına koy- 11a/6

t.-ı taşarrufına getir- 17b/12

taht-gâh Far. Başkent.

t.+ı 20b/1 (3. t. ş. iyelik)

taḥvîl Ar. Dönme, çevrilme.

t. êt- 3b/13

ṭâk Ar. Kubbe; kemer.

t.+da (çarḥ-ı kühen-t.) 3a/18

ṭâkat Ar. Güç, kudret.

ţ. 30a/18

taqdîm Ar. Önce gelme.

t. ü te'hîr 14a/2

taqdîr Ar. 1. Allah'ın bir şeyin olmasını murad etmesi.

t. ol- 3b/19

2. Değerlendirme, ölçüp biçme.

bâri beher taqdîr 2b/1, 4b/4, 27a/15

bâri beher taqdîrile 23a/14

bâri her taqdîrile 12b/16

bâri her taqdîrle 7a/5

beher taqdîr M10b/6, 13b/13

her taqdîr ile 15b/19

taqvâ Ar. Allah korkusu.

t.+yla (tecerrüd ve t.) 2b/19

taḳviyet Ar. Güçlendirme, destekleme.

t. êt- (terbiyet ve t.) 5a/14

ta'lim Ar. Öğretme.

t. eyle- 2b/15

t.-i esmâ 1b/2

ṭam Dam.

ţ.+ına 12b/4, 31a/2

ṭama' Ar. Açgözlülük.

ţ. êt- 35a/8

ţ.+ı 11b/2 (Yükleme hâli)

ṭamar Damar.

ţ.+ı (muḥabbet ṭ.) 12b/5

ṭa'n Ar. 1. Ayıplama.

ţ. eyle- 2a/18

2. Sövm.

ţ. eyle- 34a/15

ţ.+lar kıl- 4b/8

ṭarab Ar. Eğlence.

ţ. (ehl-i ṭ.) 25a/18

tarh Ar. Düzenleme, tertip etme, süsleme.

t. ét- 5b/3

t. kııl- 18a/7

t.+ı üzre (Anşâkiye t.) 29a/16

t.+ı üzre (şatranc t.) 18a/5

tarîk Ar. Yol.

t.+ıla 17a/3

t.+ından 14b/5

t.+ıyla 11b/6, 21a/11, 31a/13

taşallûf Ar. Övünme.

t. ü tekebbür 19a/5

taşarruf Ar. Yönetme hakkına sahip olma.

t. eline götür- M10a/16, 13a/6

t. eyle- 18a/1

t. kııl- 31b/16

t.+ına götür- (taht-ı t.) 17b/12

t.+ına gir- 16b/11

t.+ına koy- (hîta-i t.) 31a/11

t.+ına meşgûl ol- 24a/10

taşnîf Ar. Kitap yazma.

t. ét- 9b/11

t. kııl- 2b/9

taşvîr Ar. Resim yapma.

t. ét- 31b/5

taşra Dışarı.

t. 13a/5

taṭbîk Ar. Benzetme, uygun hâle getirme.

t. u tevfiḳ 14a/3

taṭvîl Ar. Uzatma.

t. ét- 14a/3

ṭā'ûn Ar. Veba.

t. ol- 3a/15

ṭavîl Ar. Uzun.

t.+dür 32a/18

ṭavîle Ar. Ahır.

t. 16b/2

t.+den 16b/13

t.+sinde 31b/10

ṭâyife Ar. (ṭâ'ife) Millet, takım.

t.+sine (nisâ' t.) 34a/11

ṭâyire Ar. (dâ'ire) Binanın bölümü.

t.+sinde (deyrûn t.) 31a/4

taẓallûm Ar. Yakınma.

t. göster- 28a/18, 28b/7

taẓarru' Ar. Kendini alçaltarak yalvarma.

t. u taẓallûm 28a/18

ta'ẓîb Ar. Eziyet etme.

t. ü katl 21a/1

ta'ẓîm Ar. Tazim, saygı, ululama.

t. ét- (hürmet ve t.) 14a/11

t.+ler eyle- (hürmet ve t.) M10a/1

ta'ẓiyet Ar. Cenaze merasimi; matem.

t.+ine 6a/10

teba' Ar. Tâbi olanlar.

t.+ı 31a/8 (3. t. ş. *iyelik*)

tebdîl Ar. Değiştirme.

t. ét- (şûret t.) 16a/17

t.-i şûret ét- 24b/15

teberrûk Ar. Uğur.

t. tût- 26b/15

t. vër- (tuḥfe vü t.) 27a/19

teberrûken Ar. Uğur sayarak.

t. (teyemmünen ve t.) 5a/4

tecâvüz Ar. Haddi aşma.

t. ét- 27a/3

t. kııl (ḥaddinden t.) 17b/19

tecdîd Ar. Yenileme.

t.+i 22a/2 (3. t. ş. *iyelik*)

tecebbûr Ar. Kibirlenme, büyülenme.

t.+i (tekellûf ü t.) 19a/6 (3. t. ş. *iyelik*)

tecommül Ar. Süs, süslenme.

t. ü 'azameti 15a/11

t. ü câh 32a/18

t. ü ḥaşmet 32a/8

tecerrüd Ar. Herşeyden vazgeçip Allah'a yönelme.

t. 2b/19

tedârik Ar. Araştırıp bulma.

t.+indedür 16b/12

tedbîr Ar. Çare bulma, işleri çekip çevirme.

t. ehli (rây ü t.) 33a/7

t. ét- (re'y ü t.) 13b/8

t.+den 30a/1

t.+i M10a/4 (3. t. ş. *iyelik*)

- t.+i ét- 31a/7 (*Yükleme hâli*)
 t.+in eyle- (mülk t.) 33a/8
 t.+iyle düz- (re'y ü t.) 34a/5
te'emmül Ar. Etraflıca düşünme.
 t. 17a/6
 t. ét- 19a/8
tefahhüş Ar. Araştırma.
 t. ét- 17a/8, 21a/18
 t. kııl- 10b/11, 12b/5, 16a/10
 t.+ında 16b/12
teferrüc Ar. Gezinti.
 t. 24b/11, 24b/14
teğâfûl Ar. Bilmezden gelme.
 t.+lerin 15b/7
tehattük Ar. Utanmazlık.
 t.+inden 14b/10
te'hîr Ar. Sonra gelme.
 t.+indedür (taqdîm ü t.) 14a/2
tekebbür Ar. Kibirlenme.
 t.+i (devlet ü t.) 3b/15 (3. t. ş. *iyelik*)
 t.+i (taşallûf ü t.) 19a/5 (3. t. ş. *iyelik*)
tekellûf Ar. Gösteriş, yapmacık.
 t. ü tecebbür 19a/5
tekfîr Ar. Birini kâfirlikle suçlama.
 t. ét- 18b/12
 t. ét- (hüccetle t.) 18b/1, 21b/19
te'kid Ar. Sağlamaştırma.
 t.+i (barışıklık t.) 12a/5
tekmîl Ar. Tamamlama, kemale erdirmeye.
 t. bul- 15a/7
 t. eyle- 12a/18
tekrîm Ar. Şereflendirme, şeref bahşetme.
 t.-i 1 ﴿كُرْمَنَا﴾ b/2
telef Ar. Öldürme.
 t. ol- 17a/1
televvüş Ar. Kirlenme, kirlilik.
 t.+inden 28a/11
temâşâ Far. Seyretme.
 t. 24b/11
 t. eyle- 16a/18
 t. ét- 12b/4
 t.+sına 24b/17
temennâ Ar. Temenni, dileme.
 t.+sıyla 13a/1
ten Far. Vücut.
 t.+inden 22a/6
tenâküz Ar. Çelişki.
 t. getir- 15a/18
tenbîh Ar. Uyarma.
 t. (mücib-i t.) 13a/5
teneffür Ar. Nefret etme.
 t. ét- 29b/5
ter Far. Yaş, ıslak.
 t. (huşk ü t.) 13a/14
terahhüm Ar. Merhamet etme.
 t.+lar kııl- (iltifât u t.) 32a/5
terbiyet Ar. Besleyip büyütme; terbiye.
 t. eyle- 23a/11
 t. ét- 20b/10
 t. kııl- 5a/2, 10a/17, 33b/18
 t. ve takviyet ét- 5a/14
 t.+ler eyle- 10b/4
teskîn Ar. Sakinleştirme.
 t. vër- 4b/3
tesmiye Ar. İsimlendirme.
 t. (vech-i t.) 12a/2
teşne-leb Far. Susamış.
 t. 13a/2
tevâbi' Ar. Bir kimsenin tâbileri, adamları.
 t.+i 12a/6, 21b/7, 21b/10 (3. t. ş. *iyelik*)
 t.+inden 16a/6
 t.+ini 21b/14, 28a/9
tevakku' Ar. Bekleme, umma.
 t. eyle- 29b/15
tevârih Ar. Tarih kitapları.
 t. 8b/14
 t. ehli 2a/8, 8a/10
 t. (ehl-i t.) 25b/11
 t. ('ulemâ-yı t.) 2a/10
 t.+de 3a/1, 20b/16, 30b/7
tevfiğ Ar. Uygunlaştırma, uygun hâle getirme.
 t. vër- (taṭbîğ ü t.) 14a/3
teyemmünen Ar. Uğur sayarak.
 t. ve teberrüken 5a/4

teyin Sincap.

t. 2b/18

tıfl Ar. Çocuk.

ř. 12a/13

ř.+a 12a/13

ř.-ı nijend 33a/12

tılısm Ar. Tılsım.

ř. eyle- 13a/17

tinâb Ar. Kazığa bağlanan çadır ipi.

ř.+ını (hayâtuñ ř.) 36a/10

tilkü Tilki.

t. 2b/18

tîz Far. Çabuk.

t. 18b/16

t. kııl- 35b/19

t. ol- 19a/17

tonat- Giydirmek.

ř.-(d)up 17b/6

toy- Doymak.

ř.-madı 4b/18

töhmet Ar. Suçlama.

t. 17b/3

t.+den 7b/12, 7b/13

tök- Dökmek.

t.-er 35b/13

tufüliyyet Ar. Çocukluk.

ř. eyyâmı 20a/12

ř.+i zamânı 20a/19

tuhfe Ar. Hediye.

t. 1b/9

t. vü hedâyâ 29b/10

t. vü teberrük vër- 27a/19

tü̇l Ar. Uzunluk.

ř.+ı 3b/8

tuşfe Ar. Görülmemiş, yeni, tuhaf, şaşılacak şey.

ř. 35b/19, 36a/2

turgur- Durdurmak.

ř.-madı 30b/10

tuşuş- / **tuşış-** Karşı karşıya gelmek, karşılaşmak.

ř.-dılar 8b/7

ř.-up uruş- 8a/19, 8b/6

tuşışmayup 6a/12

tuşul- Tutulmak.

mâtem tuşul- 8a/9, 8a/10

tuşuş Avı tutma, yakalama.

ř.-ın kapuşın 16a/17

tüket- Soyunu tüketmek.

t.-se gerek 21a/3

tünd-hüylık Far.T. Sert mizaçlılık.

t.+(ğ)ı 19a/16 (*Yükleme hâli*)

tündlük Far.T. Sertlik, haşinlik.

t.+(g)inden 19a/13, 23a/14

türk-tâz T.Far. Yağmaya koşma, hücum.

t. êt- 20a/8

tüvânâ Far. Güçlü.

t. vü dânâ 17b/15

tüvânâlık Far.T. Güçlülük.

t.+(ğ)ı 17b/16

U

‘ubûr Ar. Geçme.

‘u. êt- 28b/1

uğur Defa.

b.+dan (bir u.) M9b/18, 29b/7

‘uhde Ar. Birinin üzerinde bulunan iş.

‘u.+sinden gel- (iş ‘u.) 34b/6

‘ulemâ Ar. Âlimler.

‘u. 18b/12

‘u.+yı 18b/11

‘u.-yı tevâriş 2a/10

ur- Yapmak; takmak; vurmak; kesmek; dönmek; sürmek.

u.-dı 5a/2, 8a/14, 24a/13

u.-madı 30b/11

u.-up 27a/9, 28b/7, 33a/19

u.-urken 23a/15

boynın ur- 24a/13

dem ur- 30b/11

halka ur- 33a/19

küşkunun ur- 23a/15

merhem ur- 5a/2

naķb ur- 27a/9

yüz ur- 28b/7

uruş- Savaşmak.

- u.-dılar (turuşup u.) 8b/6
- u.-up 8b/10, 16b/17, 30b/5
- u.-up (turuşup u.) 8a/19
- u.-urdu 7a/8

uşak Çocuk.

- u.+(ğ)uñı 30a/19

uştulum Far. Kavgâ

- u. eyle- 9a/3

uyhu Uyku.

- u.+sından (ğaflet u.) 20a/3, 24a/4

‘uzv Ar. Organ.

- ‘u.+ını 17a/12

Ü

üküş Çok.

- ü. 35b/12

ümîd-vârlık Far.T. Ümitli olma.

- ü. 18b/10
- ü. vër- 33b/10

üze Üzerinde.

- ü. (mesned ü.) 8a/12
- ü. (mülk ü.) 27b/7
- ü. (taht ü.) 23a/16

üzre Üzerinde.

- ü. (felek ü.) 13a/15
- ü. (serîr ü.) M10a/11, 34a/2
- ü. (taht ü.) 4a/3, 11a/13, 33a/2
- ü. (tahta ü.) 33a/3

üzül- Çekilmek.

- ü.-di 23b/15

V

va‘de Ar. Söz verme, vaat.

- v. vër- 34a/13
- v.+leri 10b/5 (3. ç. ş. *iyelik*)
- v.+si kıl- (mülk v.) M9b/14

vâfir Ar. Çok, bol.

- v. 29b/14

vâkıf Ar. Haberli, haberdar.

- v. ol- M10a/6, 21b/12, 24a/2

vâkı‘ Ar. Vuku bulan, gerçekleşen.

- v. 22b/7

- v. ol- 2a/7, 16b/5, 32a/2

- v.-i hâli 10a/17

vallâhu a‘lem Ar. “Allah en iyi bilir.”
manasına gelen bir deyiş.

- v. 15b/4, 21b/15

vallâhu a‘lem bi‘ş-şavâb Ar. “Doğru-
sunu en iyi Allah bilir.” manasında
deyiş.

- v. B35b/11, B43b/3, B49b/8

vallâhu a‘lem ve ahkem Ar. “Allah en
iyi bilen ve en ziyade hikmet sahibi
olandır.” manasında deyiş.

- v. 35a/9

varak Ar. Kitap yaprağı; kitabın her bir
sayfasının ön ve arka yüzüne birden
verilen ad.

- v. 1b/11

vâsıta Ar. Aracı.

- v. kıl- 18a/2
- v.+lar şal- 34a/12
- v.+lar ve şefî‘ler şal- 28a/18

vaşiiyet-nâme Ar.Far. Bir kimsenin va-
siyetini yazmış olduğu belge, vasiyet
belgesi.

- v.+si 29a/5

vâyesüz Far.T. Nasipsiz, kısmetsiz.

- v. 13b/1

vaz‘ Ar. Koyma.

- v.+a 2a/4

vaz‘-ı haml Ar. Doğurma.

- v. ét- 10a/6, 12a/8

ve lâkin Ar. 9b/2, 19b/1

ve lîkin Ar.Far. 2b/5, 20a/8, 35b/7

vech Ar. Sebep, vesile.

- v. 14b/7
- v.-i ma‘âş 26a/6
- v.-i tesmiye 12a/2
- v.+ile 9a/7, 31a/16
- v.+ile (ne v.) 29a/5

vecîh Ar. Hoş.

- v. ve mütekellim 26b/6

vedi‘at Ar. Emanet.

- v.+ın kıl- (hayât v.) 32b/18

vehm Ar. Kuruntu, vehim.

- v. ét- 7b/15, 24b/2, 25a/14

- v.+i 16b/9 (3. t. ş. *iyelik*)
v.+inden 4b/12, 14a/7
vehm-nāk Ar.Far. Kuruntulu.
v. ol- 16b/11
vehmsüz Ar.T. Korktuğundan emin.
v. kıl- 18b/11
veli Far. Ama, fakat.
v. 7a/17, 18a/11, 35b/18
veli Ar. Veli kimse, evliya.
v. 12b/17, 13a/15
velî'ahd Ar. (veliyyü'l-'ahd) Bir hükümdardan sonra tahta geçecek olan hanedan üyesi.
v. kıl- 2b/6, 16a/2, 25b/17
v.+ı 3a/8, 7a/18 (3. t. ş. *iyelik*)
v.+ı kıl- 8a/6, 11a/10
v.+ı ol- 14a/18, 14b/12
ve's-selām Ar. "İşte o kadar, son söz bu."
manasında bir deyiş.
v. 36a/19
vezāret Ar. Vezirlik.
v. manşıbı 33b/18
vezn Ar. Ağırılık.
v.+de 11a/5
v.+i 31a/17 (3. t. ş. *iyelik*)
vilāyet Ar. Memleket, ülke.
v.+i 9b/18
v.+inde (Fārs v.) 16a/6
v.+inde (Tūs) 23a/11
v.+inde ol- ('Acem v.) 25a/19
v.+ine (Ermen v.) 30a/4, 30a/10
v.+ine (Şām v.) 14b/12
v.+ini (Türkistān v.) 7b/16
v.+inüñ (Hōrāsān v.) 18a/13
v.+inüñ (Türkistān v.) 26a/10
v.+lerden 17b/18
v.+leri 25a/16 (*Yükleme hâli*)
v.+üñ 26a/16
vîrān Far. Yıkık, harabe.
v. 24a/4
v. eyle- 21a/13
v. êt- 24b/4
v. kıl- 6a/17
v. ol 6b/2
v. ü perişān 23a/8

- vîrānlık** Far.T. Harabelik, viran olma.
v. 5b/19
v. kıl- 5b/18
vird Ar. Bir sözü sürekli tekrarlama, dile dolama.
v. eyle- 23a/17
vuķū' Ar. Olma, oluş.
v.+ı üzre 10b/11
vücūd Ar. Varlık, mevcut olma.
v.+a gel- 5b/12, 21a/7
v.+a kadem қо- 35a/12
vürūd Ar. Hatıra gelen. Metinde "hadis".
v.+ınuñ 1b/5
vüs'at Ar. Genişlik.
v.+i 15a/11, 31a/19 (3. t. ş. *iyelik*)
v.+le geç- 20a/18

Y

- yaban** Far. Dışarı; ıssız yer.
y.+a 20b/17
yad Yabancı.
y. 14a/12, 17a/18
yağ Düşman, hasım.
y. 14a/12
yağrın Yağrın, yargın, kürek kemiği.
y.+larını 20b/16
yağşı İyi.
y. 8b/18, 14b/18, 22a/10
yağşıraq Daha iyi.
y. 15b/14
yaķūn Ar. Sağlam bilgi, kati olarak bilme.
y. añla- 36a/13
y.+dür 35b/17
yaluñuz Yalnız.
y. 8a/1, 25a/6, 34a/4
yarağ Savaş teçhizatı.
y. u yasağını düz- 28b/2
y. u yasağ düz- 25a/17
y.+ı kıl- (cenk y.) 24b/2 y.+ın gör- 30a/16
yaramaz Kötü; kötü niyetli.
y. 7b/17, 18a/15, 28a/3

yarındası Ertesi günü.

y.+sı 19a/9, 34a/13

yasag / yasağ Savaş teçhizatı.

y.+ını düz- (yarağ u y.) 28b/3

yasağ düz- (yarağ u y.) 25a/17

yaşdaş Yaşıt.

y.+ı 17b/5 (3. t. ş. iyelik)

yay- Sermek.

y.-dı 5a/18

yayağ Yaya vaziyette, piyade olarak.

y. 12b/3

yetiş- Ulaşmak.

bulûğ haddine yetiş- 7b/19

cânına yetiş- 22a/14

hadd-i bulûğa yetiş- 16a/13

katle yetiş- 8a/19, 8b/8, 34b/17

zarar yetiş- 33b/14

zevâl yetiş- 32a/11

yêtür- Ulaştırmak.

cezâsına yêtür- 4b/16, 18b/2

ğam yêtür- 7a/2

zarar yêtür- 8a/17

yinç- Ezmek.

y.-üp 3a/2

yum- Üstünü örtmek, kapalı duruma getirmek.

y.-dı (kârîzlerini y.) 6a/8

yumuş- Yumuşamak.

y.-duğdan sonra 21b/12

yund Kısarak.

y.+a 2b/16

Z / Ẓ / Z̤ / Z̥

zabt Ar. Hükümü altında bulundurma.

z. eyle- 22b/4

z. êt- 11a/4, 28b/3

za'f Ar. Kuvvetsizlik.

z. ü renc 35b/8

zâhid Ar. Dinin emir ve yasaklarına dikkat eden kişi.

z. 21a/16

z. ve müttakî M10b/2

zâhir Ar. Görünür.

z. eyle- 8a/18

z. kııl- 17a/6, 25a/5, 28a/7

z. (maḥfî vü z.) 36a/1

z. ol- 4b/2, 16a/9, 20a/19

z.+durur 35b/9

zahm Far. Yara.

z.+lara 5a/1

za'if Ar. Kuvvetsiz, zayıf.

z. ve mütezelzil 35a/2

zâl Far. İhtiyar.

z. 9a/3

zâlim-ṭâb Ar. Zalim tabiatlı.

z. 11a/16

zamâne Ar. Şimdiki zaman.

z.+nüñ 31b/6

zamânî ki Ar.Far. Vaktiyle, bir zamanlar.

z. 35b/8

zamîr Ar. Vicdan, kalp.

z.+ine 35a/16

zarûr Ar. Kaçınılmaz.

z. ol- 15b/10

zarûret Ar. Çaresizlik.

z.+den 16b/2, 33a/5

zeber-dest Far. Mahir.

z. 24b/12

zebûn Far. Zayıf, güçsüz, aciz.

z. êt- 22b/12

zehr-âlûd Far. Zehirle karışık, zehirli.

z. kııl- 17a/4

zelîl Ar. Hor, hakir, alçak.

z. êt- 14b/14

zendeḳa Ar. Dinsizlik, kâfirlik.

z. idi 18b/7

zevâl A. Yok olma, ortadan kalkma.

z. bul- 19b/8

z. yetiş- 32a/11

z.+inde 32a/16

z.+ün 32b/2 (2. t. ş. iyelik)

zevḳ-nâk Ar.Far. Zevkli.

z. ol- 1b/13

zındîḳ Ar. Allah'a ve ahirete inanmayan.

z. 18a/9

z.+ı 18b/1 (Yükleme hâli)

zîb Ar. Süs.

z. ol- 8a/12

- z. ü zînet vèr- 3b/3
 z. vèr- 15b/6
zibâ-rûy Far. Güzel yüzlü.
 z. 25b/7
zîkr Ar. Söylemek, ifade etmek.
 z. èt- 2b/11, 3b/11, 13b/5
 z. ol- 21b/15
 z. olun- 4a/11, 9b/18, 32a/19
 z.+i 11b/18
 z.-i âbâ vü ecdâd 36a/2
 z.+inde 15b/2
zînet Ar. Süs.
 z. vèr- (zîb ü z.) 3b/3
zinhâr Far. Sakın, asla.
 z. 8a/17, 28a/1
- ziyâdelik** Ar.T. Fazlalık.
 z.+(g)inden 2b/13
zuhûr Ar. Görünme, ortaya çıkma.
 z. èt- 9b/10
zulumât Ar. Karanlıklar.
 z.+a 13a/1
zu'm Ar. Sanı, sanma.
 z. èt- 2a/3
zûr-ı bâzû Far. Kol kuvveti, bilek gücü.
 z.+sına 24b/12
zûr-ı dest Far. Kol gücü; cebir.
 z.-le tut- M10a/3

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

A

‘Abbāsü’l-Aḥvel Sâsânî hükümdarı IV. Hürmüz zamanında Fars ülkesine saldıran Arap hükümdarı.
‘a. 29b/9

Ābīten Pişdâdî hükümdarı Feridûn’un babası olduğu söylenen kişi.
â. 4b/11

‘Acem İranlılar.
‘a. 2a/8, 25a/16, 35a/2
‘a. mülûki 29b/11
‘a. vilâyeti 25a/19
‘a.+den 2a/12
‘a.+ler M10a/16

‘Ād İrem’in yedi oğlundan biri ve Semûd’un kardeşi; Yemen’e yerleşen ve Hz. Hûd’un gönderildiği kavme ismini veren kişi.
‘â. 4a/6, 4a/8, 4a/9

Ādābü’l-‘Arab ve’l-Fürs İbn-i Miskeveyh’in (*bk.* Şeyh ‘Alî-yi Miskeveyh) Pişdâdîlerin ikinci hükümdarı olan Hûşeng’in *Câvidân-hired* adlı eserinden seçmelerle oluşturduğu kitap.
â. 2b/11

Ādem İlk insan ve ilk peygamber; Hz. Âdem.
â. ‘aleyhi’s-selâm 2a/12
â.+dür 2a/14

‘Ādî Ar. Ād kavmine mensup olan.
‘â.+leri 5a/2

Aflyûn İskender’in anne tarafından dedesi. *bk.* Aflyûn bin Dûḳā
a. 12a/4
a.+a 12b/6
a.+uñ 12a/6, 12b/3, 12b/6

Aflyûn bin Dûḳā İskender’in anne tarafından dedesi, annesinin babası.
a. 12a/4

Ağustûs (M.Ö. 27-M.S. 14) Eşkânîlerden Şâpûr bin Eşk’in hükümdarlığı zamanında Roma imparatoru olan kişi; Augustus Gaius Octavius.
a. 14a/15

Ahvâz Sâsânîlerin ilk hükümdarı Erdeşîr-i Bâbek’in ele geçirdiği şehirlerden; bugün Hûzistân eyaletinin merkezi.
a. 17b/11
a.+da idi 34b/4

‘Amālîka İsrailoğulları ile savaşan putperest bir halk.
‘a.+dan 5a/2

‘Ammân İrem’in yedi oğlundan biri olan Tam’in yerleştiği mevki. Amman.
‘a. 20b/1
‘a.+da 4a/7

‘Amr-ı Ezrak Mağrib’den Sâsânî hükümdarı Hürmüz bin Nûşîrevân’a saldıran hükümdar.
‘a. 29b/9

Āmû Şuyı Amuderya, Ceyhun Nehri.
â. 5b/7

Āmül Pişdâdî hükümdarı Tahmûras’ın kurduğu şehirlerden biri.¹
â.+i 3a/13

Anṭâkiye Rûmiyye şehri yapılırken model alınan şehir; Antakya şehri.
a. 29a/16

Anûş bin Balâş Üçüncü tabaka Fars hükümdarları olan Ekâsire’dendir.
a. 14a/19

‘Arab Arap.
‘a. 23a/9, 35a/5
‘a. dili 2b/10
‘a. istilâsı 20a/19
‘a. kabilesi 35a/3
‘a.+a 21a/1

1 Mustafa L. Bilge, “Āmül”, *TDVİA*, C. III, s. 99.

- ‘a.+da 28b/16
 ‘a.+dan 29b/9
A‘râb Çöl Arapları.
 a. 20b/15
 a.+uñ 20b/19
Arfaşed Hz. Nûh’un oğlu Sâm’ın
 oğullarından biri, İrem’in kardeşi.
 a.+uñ 4a/5
Aristâtalıs Aristoteles. *bk.* Aristû
 a. 13b/9
Aristû (M.Ö. 384-322) İskender’in fi-
 lozof veziri.
 a. 12b/19
 a.+nuñ 13b/18
Arûsi Kûresi Sâsânîlerin ilk hükümdarı
 Erdeşir-i Bâbek’in İran’daki eserle-
 rinden biri.
 a.+dür 17b/10
Aygür Eşkânî hükümdarlarından Gev-
 zerz’in babası.
 a. 14b/2
Âyine-i Sikenderî Emîr Hüsrev-i Dih-
 levî’nin 699/1299 yılında tamamladı-
 ğı 4450 beyitlik eseri.
 â.+de 12b/12
Âzerbâycân Azerbaycan.
 â. âteşkedesi 24a/6
 â.+a 8b/9, 27a/13
 â.+da 8b/9
 â.+dan 24a/11
Âderbâycân 26a/14
Âzermi-duht Ablası Tûrân-duht’tan
 sonra tahta geçen kadın Sâsânî hü-
 kümdarı. II. Hüsrev’in (Pervîz) kızı.
 â. 34a/4, 34a/11, 34a/12
 â.+ı 34a/17
 â.+la 34a/16

B

- Bâbek** Sâsânîlerin ilk hükümdarı Er-
 deşir-i Bâbek’in büyük babası.
 b. 16a/6, 16a/8, 16a/9
 b.+den 16a/15, 23a/5
 b.+uñ 16b/6

Bâbil İkinci Pişdâdî hükümdarı Hüşeng
 tarafından yaptırıldığı rivayet edilen
 şehir.

- b. 3a/4
 b.+de 8a/8
 b.+de (şehir-i b.) 13a/3
 b.+den M10a/17

Bağdâd Bağdat.

- b. 10a/1, 21b/7
 b. nâhiyesi 18b/2
 b.+ı 21b/7

Bahreyn Bahreyn.

- b.+de 4a/7
 b.+e 17b/11

Balâş *bk.* Balâş bin Firûz (2)

- b. 26b/12
 b.+dan 26b/4
 b.+uñ 26b/13, 26b/14, 26b/17

Balâş-âbâd Sâsânî hükümdarı II. Balâş
 bin Firûz’un Irak’ta yaptırdığı şehir.
 b. 26b/18

Balâş bin Behrâm On beş yıl salta-
 nat sürmüş bir Eşkânî hükümdarı.
 Mülûk-i Tavâyif’tendir.
 b. 14a/17

Balâş bin Firûz (1) Kırk yıl saltanat sür-
 müş bir Eşkânî hükümdarı. Mülûk-i
 Tavâyif’tendir.
 b. 15a/5

Balâş bin Firûz (2) Sâsânî hüküm-
 dârı I. Kubâd’ın ağabeyi olan ve Ku-
 bâd’dan önce beş yıl kadar tahtta
 kalan hükümdar.

- b. 26b/1
Balâş ibn-i Firûz 26b/19

Bârbed Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev
 (Pervîz) döneminde yaşamış ünlü
 bir şarkıcı.

- b. 31b/5

Bâriz *bk.* Bâriz bin Elbân

- b. 12a/5, 12a/7
 b.+den 12a/8
 b.+e 12a/7
 b.+le 12a/4
 b.+uñ 12a/6

Bâriz bin Elbân Benâkitî'de yer alan bir rivayete göre İskender'in babası.

b. idi 12a/3

Batlamyüs İskender'in oğlu İskenderus'un devlet idaresini teslim ettiği bilgin.

b. 13a/11

Behmen Birçok coğrafyayı ele geçirdiği için "Dırâz-dest" lakabıyla anılan altıncı Keyânî hükümdarı. İsfendi-yâr'ın oğludur.

b. M10a/13, 10a/5, 16a/1

b. ol- 35a/11

b.+den 10a/6

b.+e 10a/3

b.+i M10a/7

b.+ün M10a/19, M10b/7

Behmen-duht Keyânî hükümdarı Behmen'in üç kızından biri.

b. M10b/2

Behrâm Far. Merih yıldızı.

b.+ı 19a/18 (3. t. ş. *iyelik*)

b.+ına 19a/19

Behrâm *bk.* Behrâm bin Hürmüz

b. 18b/9, 18b/19, 19a/3

b.+uñ 19a/2

Behrâm *bk.* Behrâm bin Behrâm

b. 19a/14

b.-ı Behrâm 19a/17

Behrâm Sâsânî hükümdarı III.

Şâpûr'un "Kirmânşâh" lakaplı oğlu.

bk. Behrâm bin Şâbûr (2)

b.+a 23a/2

Behrâm "Behrâm-ı Gûr" lakaplı Sâsânî hükümdarı V. Behrâm. *bk.* Behrâm bin Yezdicerd

b. 23b/5, 24a/3, 25a/14

b.+a 25a/5, 25a/11

b.+ı 25a/3

b.+uñ 25a/3, 25a/13, 25b/3

Behrâm *bk.* Behrâm-ı Çübîn

b. 29b/18, 30a/2, 31a/10

b.+a 29b/17, 30a/5

b.+dan 30b/12

b.+ı 30b/15

b.+la 30a/17

b.+uñ 30a/6, 30b/6

Behrâm (?) "Kirmânşâh" lakaplı Sâsânî hükümdarı Behrâm bin Şâpûr'un kendisinden sonra saltanat süren oğlu. (Metinden kim olduğu anlaşılamamıştır.)

b. 22b/17

Behrâm bin Behrâm Sâsânî hükümdarı III. Behrâm.

b. 19a/5

Behrâm bin Behrâm bin Behrâm "Şehenşâh" lakaplı Sâsânî hükümdarı IV. Behrâm.

b. 19a/19

Behrâm bin Hürmüz Sâsânî hükümdarı II. Behrâm. "Hürmüz-i Katî" lakaplı I. Hürmüz'ün oğludur.

b. 18b/6

Behrâm bin Şâbûr (1) Şâpûr bin Eşk'in oğlu olan Eşkânî hükümdarı.

b. 14a/16

Behrâm bin Şâbûr (2) Sâsânî hükümdarı III. Şâpûr'un "Kirmânşâh" lakaplı oğlu.

b. 22b/13

Behrâm bin Yezdicerd "Behrâm-ı Gûr" lakaplı Sâsânî hükümdarı V. Behrâm.

b. 23a/18

Behrâm-ı Çübîn Sâsânî hükümdarı IV. Hürmüz'ün güçlü kumandanı. Darbe yaparak tahta geçmiş, ardından II. Hüsrev'e (Pervîz) yenilmiştir.

b. 29b/11, 30a/15, 30b/4

b.+ı 30b/9

Behrâm-ı Gûr Yaban eşiği avına meraklı olduğu için V. Behrâm'a verilen lakap. *bk.* Behrâm bin Yezdicerd

b. 22b/8, 23b/1, 25b/4

Belh Pişdâdî hükümdarı Tahmûras'ın yaptırdığı şehirlerden biri; bugün Afganistan'ın kuzeyinde bulunan tarihî şehir.

b. 3a/4, 8b/19

b. idi 9a/4

b.+de 9b/4

b.+i 9b/5, 9b/18, 9b/19

Benâkitî (ö. 730/1329-30) *Târih-i Benâkitî* adıyla da bilinen *Ravzatü Üli'l-Elbâb fî Tevârihi'l-Ekâbir ve'l-Ensâb* adlı eserin müellifi, “Fahr-i Benâkitî” lakabıyla tanınan İranlı müverrih ve şair; Fahreddîn Ebû Süleymân Dâvûd-ı Benâkitî.

b. 6b/6, 15b/18, 22b/19

b.+de 2a/17, 6b/19, 12a/3

Bendüye II. Pervîz'in (Hüsrev) komutanlarından biri.

b. 30b/12, 31a/1, 31a/3

b.+dür 31a/7

Benî İsrâ'îl İsrâilîoğulları.

b. M10a/19, 14b/5, 14b/15

b.+e 14b/6

Beytü'l-Makdis Müslümanların ilk kiblesi olan mescid; Bâbil kralı Buhtu'n-Nasr'ın (II. Nebukadnezzar) iki kez yıktığı kutsal mabet; Mescid-i Aksâ.

b.+i 9a/17, M10a/19

Beyzâ Keyânî hükümdarı Güştâsb'ın inşa ettirdiği ve birçok önemli ismin memleketi olan İran şehri.

b. M10a/10

Bijen *Şahnâme*'deki “Bijen ve Menije” hikâyesinin kahramanı; Giv'in oğlu ve Keyhüsrev'in komutanı; Zâloğlu Rüstem'in kızının oğlu.

b.+i 8b/13

b.+üñ 8b/11

Bistâm II. Hüsrev'in (Pervîz) komutanlarından biri.

b. 30b/12

Biyürasb Pişdâdî hükümdarı Cemşid'i öldüren Dahhâk'in Taberî'de geçen diğer adı.

b.+a 4a/2

Bokrâî Keyânî hükümdarı Behmen'in çağdaşı filozof.

b. 10a/2

Bokrâîs Keyânî hükümdarı Behmen'in çağdaşı filozof.

b. idi 10a/3

Buht-ı Naşr *bk.* Buhtu'n-Naşr bin Gevzerz

b. M10a/17

Buhtu'n-Naşr *bk.* Buhtu'n-Naşr bin Gevzerz

b. 9b/3, 14b/6, 14b/16

Buhtu'n-Naşr bin Gevzerz (MÖ 605-562) Bâbil kralı II. Nebukadnezzar. Metne göre Keyânî hükümdarı Loh-râsb'in vekili.

b. 9a/16

Büsîgân Keyânî hükümdarı Behmen'in inşa ettirdiği bir mevki.

b. 10a/1

Büzürmihr Sâsânî hükümdarı Nûşîrevân'ın veziri.

b. 27a/4, 28a/6, 29a/3

Büzürg-Ümmîd Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'in (Pervîz) veziri.

b. 31b/7

C

Câkût Sâsânî hükümdarı I. Kubâd'ın Musul'da inşa ettirdiği bir mevki.

c. 27b/2

Câmâsb Keyânî hükümdarı Güştâsb zamanında yaşamış filozof.

c. M10a/8, M10a/17

Câmâsb Nûşîrevân'ın amcası, I. Kubâd'ın kardeşi; Kubâd'ın Mazdekizm'i kabul etmesinin ardından halkın ayaklanarak kısa süreliğine tahta geçirdiği şahıs.

c. 27a/12

c.+ı 27b/3

c.+uñ 27a/16

Câvidân-hüred Pişdâdî hükümdarı Hüşeng tarafından yazılmış ve hikmetler içeren kitap.

c. 2b/9

Cehûd Ar. Yahudi, çıfıt.

c.+laruñ 14b/13

Cemşid Tahmûras'tan sonra tahta geçen Pişdâdî hükümdarı. Tebasını putpe-restliğe sevk etmesi sebebiyle Dah-hâk tarafından öldürüldü.

c. 4a/3, 4a/14, 4b/10

c.+i 4a/11

Cercîs Hz. Zekerîyyâ ve Hz. Yahyâ peygamberlerle çağdaş peygamber; Hz. Cercîs. Keyânî hükümdarı Dârâb veya Eşkânî hükümdarı Şâpûr bin Eşk'in zamanında geldiğine dair rivayetler vardır.

c. 11a/11, 14a/15

Ceryâdkân Keyânîlerin kadın hükümdarı Hümây'ın inşa ettirdiği Semere şehrinin diğer adı. *bk.* semere

c. 10b/16

Ceyhûn Ceyhun Nehri, Amuderya.

c. 7a/7

c.+dan 27b/1

c.+ı 24a/3

Cihân-duht Sâsânîlerin son hükümdarlarından Firûz-ı Mehrân'ın annesi.

c. idi 34b/12

Cünd-Şabûr Sâsânî hükümdarı I. Şâpûr'un inşa ettirdiği şehirlerden biri.

c. 18a/8

Cürcân İran'ın kuzeyinde ve Hazar Denizi'nin güneydoğusunda bulunan tarihî şehir.

c. 24a/12

c.+da 26a/13

Ç

Çahram Keyânî hükümdarı Behmen'in inşa ettirdiği bir mevki.

ç. 10a/1

Çelipâ Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev (Pervîz) zamanında Bizans'tan alınarak Medâyin'e getirilmiş, Tûrân-duht zamanında ise Bizans'a iade

edilmiş olan put.

ç. 33b/12

Çeşme-i Sebz Tûs vilayetinde bölge. Metinde Sâsânî hükümdarı I. Yezdicerd'in at çiftesiyle öldüğü yer olarak geçmektedir.

ç. 23a/12

Çihil-Menâr Pişdâdî hükümdarı Cemşid'in İstahr'da yaptırdığı kırk sütunlu saray.

ç. 3b/10

ç.+ı 10b/15

Çîn Çin.

ç. 5a/7

ç. (Hâkân-ı ç.) 29b/10, 29b/11

ç. mülki 28a/14

D / D

Daḥḥâk *bk.* Daḥḥâk bin Mürdâs

d. 4a/10, 4b/9, 5a/1

d.+e 4b/8

d.+i de 4b/18

d.+üñ 4a/19, 4b/1, 4b/14 **Daḥḥâk bin Mürdâs** Daḥḥâk. Demirci Gave'nin başlattığı isyanla tahttan indirilen, zalimliği ile meşhur Pişdâdî hükümdarı. Şeddâd ve Şedîd'in yeğenidir. "Daḥḥâk-ı Ulvânî" lakabıyla da bilinir.

d. 4a/14

Daḥḥâk-i 'Ulvânî *bk.* Daḥḥâk bin Mürdâs

d. 2a/19

d.+yi 3b/19

Dânyâl Hz. Üzeyir ve Hz. Eremyâ peygamberlerle Keyânî hükümdarı Lohrâsb ve Bâbil kralı Buhtu'n-Nasr'ın (II. Nebukadnezar) çağdaşı olan peygamber; Hz. Dânyâl.

d. 9a/18, 9b/1, 9b/2

Dârâ Keyânîlerin son hükümdarıdır. Babası Dârâb'dan sonra tahta geçti.

Dârâ el-Asgar. III. Dârâ.

d. 11a/15, 11a/19, 12b/9

d.+nuñ 11b/7, 11b/14, 14a/7

d.+ya 11b/2, 11b/16

d.+yı 11a/15, 11b/4

d.-yı dehr 11b/15

Dârâb Keyânî hükümdarı I. Dârâ. Keyânîlerin kadın hükümdarı Hümây'ın oğludur. İran kaynaklı rivayetlere göre Makedonya kralı İskender'in babasıdır.

d. 10b/1, 11b/18

d.+a 10a/19, M10b/4

d.+ı 10b/9

d.+dan 11a/7

d.+uñ 10b/11, 10b/12

Dârâb Metne göre Keyânî hükümdarlarından Behmen'in oğlu; Hümay'ın kardeşi.

d. M10b/1

Dâvûd Keyânî hükümdarı Key-kâvûs'un; Hz. Süleymân ve Hz. Lokmân Hekim'in çağdaşı olan hükümdar peygamber. Hz. Dâvûd.

d. 8a/7

Demâvend Tarihteki ilk Fars hükümdarı Keyûmers'in kurduğu şehir.

d.+de 2b/4

d.+i 2b/3

Dest-gîr Far. Sâsânî hükümdarı Hürmüz bin Şâpûr'un Bağdat'ta inşa ettirdiği bir mevki.

d.+dür 18b/3

Dîrâz-dest Far. Keyânî hükümdarı Behmen'e çok ülkeler ele geçirdiği için verilen "uzun elli" anlamında bir lakap.

d. M10a/16

Dicle Dicle Nehri.

d. 14a/5

Dil-ârâm-ı Çengi "Behrâm-ı Gûr" lakaplı Sâsânî hükümdarı V. Behrâm'ın cariyelerinden biri; Nevâî'nin *Seb'a-i Seyyâre* adlı mesnevisinde adı geçen kadın karakter.

d. 25b/1

Direfş-i Gâvyânî Demirci Gâve'nin bayrağı; Dahhâk'e karşı isyanın sembolü olan demirci önlüğü.

d. 5a/4

Dîvânü'n-Neseb Benâkitî tarafından kaleme alınan ve gerek *Târîh-i Benâkitî*'ye gerekse Nevâî'nin *Tevârîh-i Mülûk-i 'Acem*'ine kaynaklık eden tarih ve neseb ilmine dair eser.

d. 11b/19

Dîv-bend Far. Babası Hûşeng'in intikamı için devleri öldüren Pîşdâdî hükümdarı Tahmûras'ın lakabı.

d. (Tahmûras-ı d.) 3a/2

d. ol- 3a/19

Diyâr-ı Bekr Eskiden Âmid (Diyarbakır), Meyyâfârîkîn (Silvan), Hısnı-keyfâ (Hasankeyf), Mardin ve Erzen'i (Siirt) kapsayan tarihî bölge.

d.+de 6b/4

E

Ebrehe Kâbe'yi yıkmak üzere Mekke üzerine yürüyen fakat eabil kuşlarının saldırısı ile ordusuyla birlikte helak edilen ve başına gelenler Kur'an-ı Kerim'deki Fil suresinde anlatılan Hristiyan Yemen valisi.

e. 28b/9

Ebû Bekr (11-13/632-634) Hz. Ebû Bekir.

e. rağıyallâhu 'anh 33b/16

Ebu'l-Gâzî Sultân Hüseyin Bahâdır Hân (875-911/1470-1506) Ali Şîr Nevâî'nin çağdaşı ve hamisi olan Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara.

e. 24a/15

Eflâtûn-ı İlâhî Dârâb ve İskender zamanlarında yaşamış meşhur filozof.

e. 11a/11, 12b/18

Efrâsiyâb Pîşdâdî hükümdarı Nûdar'ı yenerek 12 yıl İran mülküne hükmeden Turan hükümdarı.

e. 5b/5, 7a/8, 8b/15

- e.+a 8b/4
 e.+ı 6a/11, 6b/17, 7a/11
 e.+la 8a/19
 e.+uñ 6a/13, 8b/4, 8b/7
Ekāsire İran'ı yöneten hanedanların dördüncüsü; Kısralar. *bk.* Sāsâniler
 e. 15b/15, 33a/18, 34b/2
 e.+den 33a/4
 e.+nün 33a/16, 34b/5
Elyesa' Keyânî hükümdarı Keykubâd'ın çağdaşı olan peygamber; Hz. Elyesa'.
 e. 7a/14
Emîr Hüsrev-i Dihlevî (ö. 725/1325) *Âyîne-i İskenderî*'nin müellifi, Hindistan'da yaşamış Türk asıllı mutasavvıf, tarihçi ve şair.
 e. 12b/12
Emîr Seyfüddîn Bağdat yolunda ribat yapan idareci.
 e. M10b/7
Emîrül-Mü'minîn 'Ömer Müminlerin emiri Hz. Ömer.
 e. rağıyallâhu 'anh 34a/9, 35a/4
Enüşîrvân *bk.* Nüşîrevân
 e. 29a/18, 29b/3
Ercâsb *bk.* Ercâsb bin Efrâsiyâb
 e. 9b/5, M9b/14
 e.+dan 9b/9
 e.+ı M9b/15
Ercâsb bin Efrâsiyâb Keyânî hükümdarı Lohrâsb'ı yenip öldüren daha sonra Güştâsb'ın oğlu İsfendiyâr tarafından yenilen Türk hakanı.
 e. 9b/17
Erdeşîr *bk.* Erdeşîr-i Bâbek
 e. 16a/13, 17a/3, 17b/14
 e.+e 16b/1, 17a/2, 17b/1
 e.+ı 16b/3
 e.+uñ 16b/12, 17a/17, 17b/6
Erdeşîr Sāsânî hükümdarı II. Şâpûr'un (Zü'l-Ektâf) kendi oğlu Şâpûr büyüünceye kadar geçici olarak hükümdarlığı verdiği erkek kardeşi.

- e. 22a/6, 22a/9, 22a/12
 e.+e 22a/8
Erdeşîr *bk.* Erdeşîr bin Şîrûye
 e. 33a/5, 33a/7, 33a/10
 e. idi 33a/12
 e.+ı 33a/11
Erdeşîr bin Şîrûye Yedi yaşında tahta geçip, kısa süre sonra naibi Mihrhays'la birlikte öldürülen Sāsânîlerin çocuk hükümdarı. II. Hüsrev'in (Pervîz) torunudur.
 e. 33a/3
Erdeşîr-i Bâbek Sāsânîlerin ilk hükümdarı olan I. Erdeşîr. Babası Sāsân'ın ölümünün ardından dedesine nispet edilerek "Erdeşîr-i Bâbek" şeklinde anılmıştır.
 e. 15a/13, 15b/19, 34b/4
 e.+den 23a/5
Erdevân *bk.* Erdevân bin Balâş
 e. 16a/14, 16a/16, 16b/16
 e.+uñ 16b/3, 16b/5, 16b/19
Erdevân bin Balâş Partların son kralı IV. Artabanus. I. Erdeşîr'e (Bâbek) yenilmesiyle hükümdarlık Eşkânîlerden Sāsânîlere geçmiştir
 e. 15a/10
Eremyâ Hz. Dânyâl ve Hz. Üzeyir peygamberlerle Keyânî hükümdarı Lohrâsb'ın çağdaşı olan peygamber; Hz. Eremyâ.
 e. 9b/6
Ermen Sāsânî hükümdarı II. Hüsrev'in (Pervîz) babası Hürmüz'den kaçtığında sığındığı ve Şîrîn'e aşık olduğu şehir.
 e. vilâyeti 30a/4, 30a/10e . + d e n 30a/15
Erşed bin 'Amalîk bin 'Âd Âd'ın torunu, Pişdâdî hükümdarları olan Şeddâd ve Şedîd'in babası.
 e. idi 4a/9
Eşk *bk.* Eşk bin Dârâ
 e. 14a/7, 14b/1

Eşk bin Dārā İbtahş-ı Rûmî'yi devire-
rek Eşkânî hanedanının hâkimiyeti-
ni başlatan hükümdar. İran mülkü-
nü İskender'e kaptıran son Keyânî
hükümdarı III. Dârâ'nın oğludur.
e. 14a/9, 15a/18, 15a/19

Eşkânî İran ülkesine hükmeden üçün-
cü hanedan; Partlar; Arsakiler. *bk.*
Mülük-i Tavârif
e. 15b/8
e.+lerden 15a/10, 15a/14
e.+lerdür 13b/2
e.+lere 16a/3
e.+leri 15a/18

Eşmüyl Keyânî hükümdarı Keyku-
bâd'ın çağdaşı olan peygamber; Hz.
Eşmüyl.
e. 7a/13

Etrāk Türkler.
e.+le 7a/7

F

Fahrû'l-Mürselin Resullerin övücü,
Hz. Muhammed.
f. 1b/5

Fârs Fars, İran milleti.
f. iklimi 13b/7

Fârs İran'ın orta güneyinde bulunan ta-
rihî eyalet.
f. 5a/8
f. vilâyeti 16a/6
f.+a 14b/1
f.+da 17b/9, 26a/15, 27b/2

Fârsî Farsça.
f. 3a/14

Fenâyî Ali Şîr Nevâî'nin *Tevârih-i*
Mülük-i Âcem adlı eserini Osmanlı
Türkçesine tercüme eden müterci-
min mahlası.
f. 1b/8

Ferâmerz Zâloğlu Rüstem'in oğlu; Key-
hüsrev'in Efrâsiyâb üzerine gönder-
diği iki komutandan biri. Diğer
Tûs'tur.

f.+i M10a/15
f.+le 8a/15

Fergana Orta Asya'daki geniş tarihî hav-
za; Fergana vadisi.
f.+dan 28a/15

Ferhâd Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'in
(Pervîz) karısı Şîrîn'in âşık olduğu
kişi. Hüsrev Pervîz tarafından kıs-
kançlık sebebiyle öldürülmüştür.
f. 32a/3
f.+a 32a/5
f.+ı 32a/6
f.+uñ 32a/12

Ferîdûn Demirci Gâve'nin başlattığı is-
yanla Dahhâk'tan sonra tahta geçen
Pişdâdî hükümdarı.
f. 4b/16, 5a/5, 9b/14
f.+ı 4b/19
f.+uñ 5a/16

Ferneke Keyânî hükümdarı Behmen'in
üç kızından biri.
f. M10b/2

Ferruh-zâd Sâsânîlerin son döneminde,
kısa süre tahta geçirilen, II. Hüs-
rev'in (Pervîz) neslinden hükümdar.
f. 34b/16

Ferûd Keyânî hükümdarı Keyhüsrev'in
kardeşi; Siyâvûş'un oğludur.
f. 8a/17, 8a/18

Feylekûs Dârâb'ın çağdaşı olan Rum
kayseri; İskender'in babası Philip-
pos.
f. idi 11a/2

Fırât Fırat Nehri.
f. arkın 5b/2
f. Şuyı 30b/18

Fir'avn Firavun. Hz. Mûsâ ve Hz.
Hârûn peygamberlerin mücadele
ettiği Mısır hükümdarı.
f.+a 5b/8

Firdevsî (ö. 411/1020[?]) Ebu'l-Kâsım
Fahrüddîn Firdevsî-i Tûsî. *Şâhnâme*
müellifi İranlı şair.
f. 6a/2, 7b/2, M10a/5

Fîrûz *bk.* Fîrûz bin Yezdicerd
f. 25b/15, 25b/17, 26a/10
f.+ı 25b/15

Fîrûz-ârâ Sâsânî hükümdarı I. Fîrûz'un
Rey civarında inşa ettirdiği şehir.
f. 26a/13

Fîrûz bin Erdevân Eşkânîlerin son dö-
neminde kısa süre tahtta kalan hü-
kümdarlardan biri.
f. 15a/8

Fîrûz bin Hürmüz Eşkânîlerin son dö-
neminde kısa süre tahtta kalan hü-
kümdarlardan biri.
f. 15a/2

Fîrûz bin Yezdicerd Sâsânî hükümdarı
II. Yezdicerd'in büyük oğlu; Ak Hun
hükümdarının yardımıyla tahtı kü-
çük kardeşi Hürmüz'den alan hü-
kümdar; I. Fîrûz.
f. 26a/2, 26a/18

Fîrûz Hürmüz Sâsânîlerin kadın hü-
kümdarı Âzermi-duht'un öldürttü-
ğü komutan.
f. 34a/7, 34a/11
f.+e 34a/15

Fîrûz-ı Mehrân Hükümdarlığından
utanç duyan Sâsânî hükümdarı.
Sâsânîlerin son dönemlerinde tahta
geçmiştir.
f. 34b/11

Fîrûz-Şâbûr Bugün Irak'taki Enbâr vi-
layetinde harabeleri bulunan tarihî
kent. Metne göre Sâsânî hükümde-
rı II. Şâpûr (Zü'l-Ektâf) tarafından
inşa edilmiştir.
f. 22a/2

Fişâgûr Üçüncü Keyânî hükümdarı
Keyhüsrev'in çağdaşı olan bilgin;
Pisagor.
f. M10a/8

Fişâgûras Pisagor. *bk.* Fişâgûr
f. idi 9a/2

Fürs Fars, İran milleti.
f. mülûki 28b/17

f. selâti 2a/8, 11b/11
f.+den 2a/13

G

Garsivar Efrâsiyâb'ın erkek kardeşidir.
Siyavuş'un öldürülmesine sebep ol-
muştur. Gersîvez.
g.+uñ 7b/17

Gâve-i Âhenger Dahhâk'ın zulmüne
karşı isyan başlatan demirci; Demir-
ci Gâve.
g. 4b/13,
g.+i 5a/2
g.+uñ 4b/6, 5a/3

Gehreşt Keyânî hükümdarı Behmen'in
Şam valisi.
g.+i M10a/17

Genc-i Bâd-âverd Bizans imparatorları-
nın asırlarca biriktirdiği ve fırtınay-
la Medâyin'e sürüklenip II. Hüsrev
(Pervîz) tarafından ele geçirilen ge-
mideki hazine.
g. 31b/13, 31b/16

Gevzerz *bk.* Gevzerz bin Aygûr
g.+e 14b/3
g.+uñ 14b/9, 14b/18

Gevzerz bin Aygûr İsrâiloğullarına zul-
meden Eşkânî hükümdarlarından
biri.
g. 14b/4

Gevzerz-i Kişvâz Şâhnâme'den bir ka-
rakterdir. Keyhüsrev'in meşhur ko-
mutanı Giv'in, kendisi de komutan
olan babası.
g. 8b/11

Gil Şâh Hz. Âdem'in ilk Pişdâdî hü-
kümdarı Keyûmers'le aynı kişi ol-
duğunu iddia edenlerin "balçıktan
yaratılmış" manasında Keyûmers'e
taktıkları lakap.
g. 2a/15

Giv *bk.* Giv bin Gevzerz-i Kişvâz
g. 8a/14

Giv bin Gevzerz-i Kişvâz Keyhüsrev'in komutanı; Rüstem'in damadı ve Bîjen'in babası olan *Şâhnâme* karakteri.

g. 7b/19

Gürcistân Gürcistan.

g.+dan 24a/11

Gürgîn-i Milâd Behrâm-ı Çûbîn'in soyunun dayandığı iddia edilen, Keyhüsrev'in soyundan gelen İran kahramanı.

g.+a 30b/8

Gürşâsb Efrâsiyâb ile savaşırken ölen son Pişdâdî hükümdarı.

g. 6b/9, 6b/15, 7a/1

g.+a 6b/5

g.+ı 6b/13

g.+la 6b/16

g.+uñ 6b/18

Güşâsb Zerdüştlüğü kabul eden Keyânî hükümdarı. Lohrâsb'in oğludur.

g. 9a/8, M10a/1, M10a/6

g.+a 9b/4

g.+dan 9b/8

g.+ı 9b/12

g.+uñ 9b/19, M10a/9, M10a/10

Güvâr Bendi Keyânî hükümdarı Behmen'in Fârs vilayetindeki bir eseri.

g.+dür M10b/7

Güzide İlhanlılar döneminde yaşamış İranlı tarihçi, kâtip ve şair Hamdullâh Müstevfî-i Kazvînî'nin 730/1330'da tamamladığı *Târih-i Güzide* adlı eseri.

g.+de 6b/19, 15a/15, 22a/9

H / Ĥ / Ħ

Ĥadis İrem'in yedi oğlundan biri; Âd ve Semûd'un Yemâme'ye yerleşen kardeşi.

ĥ. 4a/6, 4a/7

Ĥadramût Hz. Hûd'un vefat ettiği; bugün Yemen'in güneyinde kalan bir bölge.

ĥ.+da 4a/19

Ĥafrek² Metne göre Pişdâdî hükümdarı Cemşid zamanında İstahr'ın sınırlarının ulaştığı bölge.

ĥ.+den 3b/7

Ĥaleb Keyânî hükümdarı Güştâsb'ın tahta oturduğu şehir. Halep.

ĥ. 9b/9

Ĥamse Ali Şîr Nevâyî'nin beş mesneviden oluşan külliyyatı.

ĥ.+nüñ 11b/14

ĥ.+sinde 25b/2

Ĥân-ı Türk Sâsânî hükümdarı V. Behrâm (Behrâm-ı Gûr) zamanında İran mülküne saldırıp bir dönem elinde tutan Ak Hun Hakanı.

ĥ. 24a/2

Ĥarem İrem'in oğullarından Hâsim'in Arap Yarımadası'nda yerleştiği bölgenin iki ucundan biri. Bölgenin diğer ucu Sinvân'dır.

ĥ. 4a/8

Ĥârezm Aral Gölü'nün güneyinde yer alan bölge. Harezm.

ĥ.+de 8b/7

ĥ.+ı 24a/12

Ĥarkîl Keyânî hükümdarı Keykubâd'ın da çağdaşı olan peygamber; Hz. Harkîl.

ĥ. 7a/14

Hârûn Hz. Mûsâ'nın kendisi de peygamber olan kardeşi; Hz. Hârûn. Hz. Mûsâ ile Firavun'a din daveti için gönderilmiştir.

h.+ı 5b/8

Ĥasan bin Sehl Abbâsî Halifesi Me'mûn'un veziridir. Pişdâdî hükümdarı Hüşeng'in *Câvidân-hvred*

2 Guy Le Strange, *Doğu Hilafetinin Memleketleri (Mezopotamya, İran ve Orta Asya) İslam fetihlerinden Timur Zamanına Kadar*, çev. Adnan Eskikurt - Cengiz Tomar, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2015, s. 348.

adlı eserinin bir kısmını Arapçaya tercüme etmiştir.

h. 2b/10

Hâsim İrem'in yedi oğlundan biri; Âd ve Semûd'un Arap Yarımadası'ndaki Harem ve Sinvân bölgeleri arasına yerleşen kardeşi.

h. 4a/6, 4a/8

Haşbeşdev Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'in (Pervîz) kızı Tûrân-duht'tan sonra bir ay kadar tahtta kalan kişi.

h. 33b/19

Hâtemül-Enbiyâ Ar. Peygamberlerin sonuncusu, Hz. Muhammed.

h.+dur 28b/11

Hâtemü'n-Nebiyyîn Ar. Peygamberlerin sonuncusu, Hz. Muhammed.

h. 1b/5

Heft-h'ân Yolu Far. *Şâhnâme*'de anlatıldığına göre Keykâvûs'u kurtaran Rüstem'in her birinde devlerle savaştığı yedi konaklık yol.

h. yolu 7b/3

Hemedânlu Hemedanlı; İran'daki Hemedan şehrine mensup.

h. 11b/6

Herât İskender'in yaptırdığı; bugün Afganistan'ın batısında bulunan tarihî şehir.

h. 13a/9

Hermes-i Rûmî Nevâyî'nin Benâkîti'ye dayandırdığı bir rivayete göre İskender'in babası.

h. 11b/19

Hermes-i Taftî bin Yûnân bin Târḥ bin Yâfeş bin Nûḥ Nevâyî'nin Benâkîti'ye dayandırdığı bir rivayete göre İskender'in babasının soyağacı.

h.+dur 12a/1

Herrâd-ı Hüsrev II. Hüsrev'in (Pervîz) oğullarındandır. Kardeşi Şîrûye'nin yaptığı katliamdan kurtulan ve Sâsânîlerin son döneminde çok kısa süre tahta geçirilen hükümdar.

h. 34b/7

Heyâtale Arapların Ak Hunlara verdiği isim; Eftalitler.

h. 25b/18, 26a/9, 28a/17

h.+ye 27a/15

Hezâr-Sütûn Keyânî hükümdarı Hümây tarafından Istahr'da yaptırılan ve daha sonra İskender'in yıktığı eser.

h. idi 10b/15

Hızır Keyânî hükümdarı Keykubâd'ın çağdaşı olan peygamber; Hz. Hızır.

h. 7a/14, 13a/1

Hicâz İrem'in oğullarından Semûd'un yerleştiği, Kızıldeniz'in doğu sahili boyunca uzanan ve Haremeyn'i de kapsayan bölge.

h.+da 4a/7

Hindüstân Hindistan.

h. 24b/13

h. ('azm-i H.) 28a/17

h.+a 17a/1, 24b/10, 24b/15

h.+da 22a/3, 26a/14

h.+dan 25a/18, 31b/8

h.+ı 25a/15

Hîre Sâsânî hükümdarı I. Yezdicerd'in, oğlu Behrâm-ı Gûr'un (V. Behrâm) yetişmesi için Arap Lahmî hükümdarı Nu'mân bin Münzir'in nezaretinde gönderdiği şehir.

h. şehri 23a/10

Hocend Sâsânî hükümdarı I. Fîrûz'un uzunca bir duvar inşa ettirdiği vilayet; bugün Tacikistan'da bulunan tarihî şehir.

h.+de 26a/15

Horâsân Kuzeydoğu İran'da bulunan tarihî bölge; Horasan.

h. 5a/8, 24a/17, 34a/7

h.+a 14a/6, 29b/12

h.+da 3a/13, 18a/3

h.+dan 34a/16

h.+ı 18a/14

Hoş-nevâz Sâsânî hükümdarı I. Fîrûz'un tahta geçmek için yardımına başvurduğu Ak Hun hükümdarı

Aksungur.

h. 26a/9

Hüd Pişdâdîlerin ilk hükümdarları zamanında yaşayan, Âd kavmine gönderilen ve vefatına kadar Hadramût'ta ikamet eden peygamber; Hz. Hüd.

h. 4a/15, 4a/18

Hulvân Sâsânî hükümdarı I. Kubâd'ın Irak'ta yaptırdığı şehir.

h. 27b/2

Hüşeng *Câvidân-hired* adlı eseri yazan Pişdâdî hükümdarı.

h. 2b/8, 3a/5, 3a/6

h.+i 2b/5

h.+ün 3a/8

Hüzistân Hz. Dânyâl'in Buhtu'n-Nasr'ı öldürdüğü yer; Sâsânî hükümdarları I. Şâpûr ile oğlu I. Hürmüz'ün civarında şehirler inşa ettirdikleri ve bugün Güneybatı İran'da bulunan bölge.

h. 9b/2, 17b/11

h.+da 18a/8, 18b/2

Hümâ *bk.* Hümây

h. 10a/19, 10b/17, 11a/13

h.+nuñ 10b/5, 10b/9, 10b/19

h.+ya 10b/3, 10b/7

Hümây Keyânî hükümdarı Behmen'in kızı ve karısı. Oğlu Dârâb'a hamileyken tahta geçirilmiştir.

h. M10b/2, 10a/5, 10b/12

h.+a M10b/5

h.+ı M10b/3, 16a/1

Hürmüz *bk.* Hürmüz bin Şâbûr

h. 18a/14, 18a/16, 18b/4

h.+ün 18a/18

Hürmüz *bk.* Hürmüz bin Nersî

h.+e 20a/7

h.+ün 20a/6, 20b/2

Hürmüz *bk.* Hürmüz bin Yezdicerd

h. 25b/15, 25b/17, 25b/19

Hürmüz *bk.* Hürmüz bin Nüşîrevân

h. 29b/14, 30a/1, 30a/19

h.+den 29b/14, 30a/18

h.+e 29b/19

h.+i 30a/2, 30a/9, 30b/18

h.+ün 29b/15, 30a/7, 30b/13

Hürmüz bin Balâş 19 yıl tahtta kalan Eşkânî hükümdarı.

h. 14a/18

Hürmüz bin Balâş Dokuz yıl tahtta kaldıktan sonra dört karısından biri tarafından zehirlenerek öldürülen Eşkânî hükümdarı.

h. 14b/17

Hürmüz bin Nersî II. Şâpûr'un (Zü'l-Ektâf) babası olan Sâsânî hükümdarı II. Hürmüz.

h. 19b/13

Hürmüz bin Nüşîrevân Sâsânî hükümdarı IV. Hürmüz. Nüşîrevân'ın oğludur. Komutanı Behrâm-ı Çûbîn'e yenilip, oğlunun hükümdarlığı sırasında erkan-ı devleti tarafından öldürülmüştür.

h. 29b/1

Hürmüz bin Şâbûr Sâsânî hükümdarı I. Hürmüz. Şâpûr bin Erdeşîr'in oğludur; Hürmüz-i Katî'.

h. 18a/12

Hürmüz bin Yezdicerd Sâsânî hükümdarı III. Hürmüz. Babası II. Yezdicerd'in kendisini tahta geçirmesinden sonra Ak Hunlardan yardım alan ağabeyi Fîrûz tarafından tahttan indirilmiştir.

h. 25b/14

Hürmüz-i Katî' Babası I. Şâpûr'a tahtta gözü olmadığını ispatlamak için kendi elini kesen Sâsânî hükümdarının lakabı. *Bk.* Hürmüz bin Şâbûr

h. 18a/12

Hüsrev I. Hüsrev. *bk.* Hüsrev bin Fîrûz

h.+ün 15a/8

Hüsrev II. Hüsrev. *bk.* Hüsrev Pervîz bin Hürmüz

h. 32a/4, 32a/5, 32a/14

h.+ün 32a/18

Hüsrev bin Fîrûz Otuz yıl tahtta kalan
Eşkânî hükümdarı I. Hüsrev.

h. 15a/4

Hüsrev Pervîz II. Hüsrev. *bk.* Hüsrev
Pervîz bin Hürmüz

h. 30a/14, 31b/15

Hüsrev Pervîz bin Hürmüz Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev. Şîrîn'e olan aşkı ve devletin şatafatı ile ünlüdür. Oğlu Şîrûye tarafından katledilmiştir. Hz. Muhammed'in İslâm'a davet mektubuna muhatap olmuş ancak saygısızlık etmiştir.

h. 30b/11

I

İrâk Irak.

ı. 5a/8, 6b/4, 14b/1

ı.+a 5b/3

ı.+da 26b/18, 27b/2

İrâk-ı 'Acem Efrâsiyâb'ın Keyhüsrev'den kaçarak geldiği yer; İsfahan, Hemedan ve Tahran arasında kalan ve "el-Cibâl" olarak da adlandırılan merkezî İran.

ı. 8b/8

İştâhr İlk Fars hükümdarı Keyûmers'in kurduğu, Cemşid'in geliştirdiği Şiraz merkezli şehir; Persepolis.

ı. 3b/7, 9b/16, 16b/14

ı.+da 2b/4, 10b/15, 35a/1

ı.+da idi 34b/18

ı.+ı 2b/3

İ

İbn-i Yâmin bin Ya'kûb Hz. Ya'kûb Peygamber'in torunlarından biri; Pişdâdîlerin son hükümdarı Güştâsb'ın anne tarafından atası.

ı. 6b/9

İbrâhîm Pişdâdîlerin ilk hükümdarları zamanında yaşayan peygamber; Hz. İbrâhîm.

ı. 4a/17

İbtaḥş-ı Rûmî İskender'in İran ülkesinin büyük bir bölümünün idaresini verdiği ve Eşk bin Dârâ tarafından ortadan kaldırılan hükümdar.

i.+ye 14a/6

i.+yi 14a/9

İlyâs Keyânî hükümdarı Keykubâd'ın da çağdaşı olan peygamber; Hz. İlyâs.

i. 7a/14, 13a/1

İmâm Muhammed Ğazzâlî (ö. 505/1111) "Hüccetü'l-İslâm" lakabıyla tanınan İslâm âlimi; İmâm Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed el-Ğazzâlî. Metinde *Nasîhatü'l-Mülûk* adlı siyâsetnâmesine atıf yapılmaktadır.

i. 2a/17

İrân İran.

ı. 6b/15, 7a/9, 7a/10

ı. mülki 13b/7, 14a/9

ı.+a 8a/1, 10b/8

ı.+da 6a/16, 8a/15, 13a/11

ı.+dan 6b/17, 7a/11

ı.+ı 8a/2

ı.+la M10a/9

İrân *bk.* İran bin Balâş

ı. 14b/17

İrân bin Balâş Kırk yıl hüküm süren bir Eşkânî hükümdarı.

ı. 14b/8

İrân-zemîn İran ülkesi.

ı.+e 8b/12

İrec Pişdâdî hükümdarı Ferîdûn'un en sevdiği küçük oğlu ve Minûçihr'in büyükbabasıdır. Kardeşleri Salm ve Tûr'un kıskançlığına kurban gitmiştir.

ı. 5a/6, 5a/9, 5a/13

ı.+e 5a/9

ı.+ı 5a/11

ı.+ün 5a/14, 5b/1

İrem Hz. Nûh Peygamber'in oğlu Sâ'm'ın oğullarından; Âd ile Semûd'un babası ve Arfahşed'in kardeşi. Aram şeklinde de bilinir.

i. 4a/5

İsâ Hz. İsâ. Eşkânî hükümdarı Şâpûr bin Eşk ile çağdaş olduğu rivayet edilmiştir.

İ. 14a/14

İşfahân İskender'in İran'da kurduğu şehirlerden biri; bugün Orta İran'da bulunan tarihî şehir ve onunla aynı adı taşıyan eyalet.

1.+a 35a/7

1.+da 3a/13

1.+dur 13a/9

1.+uñ 26a/14

İsfendiyâr Keyânî hükümdarı Güş-tâsb'ın oğlu; Türk Hakanı Ercâsb'ı öldürüp Tûrân ülkesini almış; daha sonra Zâloğlu Rüstem tarafından öldürülmüştür.

i. M9b/13, M9b/15, 35a/11

i.+ı M9b/17, M10a/5

i.+uñ M10a/7

İsferâin Sâsânî hükümdarı I. Kubâd'ın kardeşi Balâş ile mücadelesi sırasında konakladığı, evlendiği ve oğlu Nûşîrevân'ın doğduğu yer; bugün İran'ın kuzeydoğusunda bulunan bir şehir.

i. şehri 26b/5

i.+e 26b/12

İskender (M.Ö. 336-323) Makedonya kralı; III. Aleksandros. *bk.* Sikender.

i. 10b/15, 12a/19, 14a/5

i.+e 11a/18, 11b/9, 13b/18

i.+i 7a/4, 12a/15

i.+üñ 11b/17, 12b/4

İskenderiyye İskender'in Mısır'da inşa ettirdiği ve cenazesinin nakledildiği şehir.

i.+ye 13a/4

İskendernâme Nizâmî-i Gencevî'nin 607/1211 yılından sonra tamamlan-

dığı, İskender'in başından geçenleri anlattığı 13.700 civarında beyitlik eseri; *Hamse*'sinin beşinci ve son mesnevisidir.

i.+sinde 12b/13

İskenderûs İskender'in hükümdarlığı kabul etmeyip inzivaya çekilen ve ülkenin idaresini Batlamyus'a bırakan oğlu.

i. 13a/10

İslâm İslamiyet.

i. 32a/9, 34a/9, 35a/6

K / K

Kâdî Beyzâvî (ö. 685/1286) *Nizâmü't-Tevârih* adlı eserin müellifi; Ebû Sa'îd Nâsirüddin Abdullâh bin Ömer el-Beyzâvî. "Kâdî" unvanıyla tanınan müfessir, kelimacı ve fakih.

ķ. 15b/18

Kâf Efsanevi dağ. Metinde deyim şeklinde geçmektedir: Kâf tâ Kâf

ķ. 22a/4

Kal'a-ı Sefid Keyânî hükümdarı Güş-tâsb'ın oğlu İsfendiyâr'ın hapis tutulduğu kale.

ķ. hışarında M9b/13

Kâm-ı Fîrûz Sâsânî hükümdarı I. Fîrûz'un Fârs bölgesinde inşa ettirdiği bir mevki.

k. 26a/15

Kârûn Hz. Mûsâ ve Pîşdâdî hükümdarı Ferîdûn'un çağdaşı ve döneminin en zengin kişisidir.

ķ. 5a/17

Kâzerûn Sâsânî hükümdarı I. Kubâd'ın Fârs bölgesinde inşa ettirdiği şehir.

k. 27b/2

Kazvîn II. Şâpûr'un (Zü'l-Ektâf) Bizans İmparatoru'nun esaretinden kaçarken sığındığı yer; bugün İran'ın kuzeybatısında kalan tarihî şehir.

ķ. şehristânı 22a/1

ķ.+de 18a/8, 21a/16

ķ.+e 21a/15

Kazvînlü Kazvînlî; İran'daki Kazvîn şehrine mensup.
k.+dür 21a/16

Kesrî Sâsânî hükümdarı I. Yazdicerd'in zulmünden bıktıkları için halkın oğlu Behrâm-ı Gûr (V. Behrâm) yerine tahta geçirmek istedikleri; fakat Behrâm-ı Gûr (V. Behrâm) karşısında tahta sahip çıkamayan kişi.
k. 23b/4, 23b/14
k.+yi 23b/9

Kevâşîr Bugün Güneydoğu İran'da bulunan Kirmân şehrinin diğer adı.
k. 17b/10

Keyânî İslam öncesi İran hanedanlarının ikincisi.
k. 7a/16
k.+lerde 8b/18
k.+lerden 7a/5
k.+lerdür 7a/3

Keyhüsrev Üçüncü Keyânî hükümdarı. Keykâvûs'un torunu ve Siyâvûş'un oğludur.
k. 7b/19, 8a/14, 8b/1
k.+e 8a/16, 8b/1
k.+i 8a/1, 8a/6
k.+ün 8b/7, 8b/19, 9a/5

Keykâvûs Keyânîlerin ikinci kralı. Keykubâd'dan sonra tahta geçmiştir.
k. 7a/17, 8a/5, 9a/9
k.+a 7b/6
k.+uñ 7b/8, 8a/3, 9a/4

Keykubâd İkinci tabaka Fars hükümdarları olan Keyânîlerin kurucusudur.
k. 7a/9, 8b/16, 27b/9
k. idi 7a/6
k.+ı 7a/10
k.+uñ 7a/18

Keyümers Tarihteki ilk İran hükümdarı. Kimliği hakkında Hz. Âdem, Hz. Âdem'in torunu, Hz. Nûh olduğu vb. çeşitli rivayetler vardır.
k. 2a/16, 2b/1
k. idi 2a/11, 2b/7
k.+e 6a/6

Kıpçak Kıpçak ülkesi ve bu ülkeye ismini veren Türk kavmi.

k. 28a/19, 28b/2

k. hânı 29a/4

k.+a 24a/11

Kirmân Bugün Tahran'ın 1000 km güneyinde bulunan tarihî şehir.

k. 17b/11

k.+a 35a/7

k.+da 22b/15

Kirmânşâh Sâsânî hükümdarı Behrâm bin Şâpûr'a Kirmân'da hükûmet ettiği için verilen lakap.
k. 22b/15

Kisrâ Metinde Sâsânî hükümdarı Nûşîrevân-ı Âdil'in lakabı.
k. 28b/14

Kisrâ Tâkı Nûşîrevân'ın Medâyin'deki Sâsânî sarayının bir bölümü olarak inşa ettirdiği büyük kemerli yapı. Hz. Muhammed'in doğduğu gece bu yapının on iki kubbesi yıkılmış, bu durum on iki hükümdar sonra Sâsânîlerin yıkılacağına alamet sayılmıştır. bk. Tâk-ı Kisrâ
k.+ndan 28b/14

Koştantîniyye Bizans'ın başkenti; İstanbul.

k.+de 17b/19

Kubâd bk. Kûbâd bin Firûz

k. 26b/4, 27a/3, 27a/18

k.+a 27a/17

k.+ı 27a/12, 27a/14, 27a/17

k.+la 27b/4

k.+uñ 27b/1, 27b/6

Kubâd bin Firûz Sâsânî hükümdarı I. Kubâd. Nûşîrevân'ın babasıdır. Mazdekizm'i kabul ettiği için halk tarafından tahttan indirilip bir süre sonra tahtına iade edilmiştir.
k. 27a/2

Küfe Pîşâdî hükümdarı Hüşeng'in inşa ettirdiği rivayet edilen şehir; Bağdat'ın güneyinde ve Fırat Nehri kıyısında bulunan tarihî mevki.
k.+yi 3a/5

Küh-ı Elbürz Keyânîlerin ilk hükümdarı Keykubâd'ın tahta oturmadan önce bulunduğu mevki; İran'ın kuzeyinde bulunan Kafkas sıradağlarının en yükseği.
k.+de 7a/9

Küreyş Hz. Peygamber'in mensup olduğu Arap kabilesi.
ç. kabilesi 28b/16

Kühen-diz Far. Pîşâdî hükümdarı Tahmûs tarafından inşa ettirilen Merv şehrinin iç kalesi; "eski kale".
k. 3a/13

L

Lâv bin Sâam Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn'un din daveti için gönderdiği Mısır firavunu Velîd bin Mus'ab'ın atalarından biri.
l. 5b/9

Lohrâsb bk. Lohrâsb bin Ervend
l. 8b/15, 9b/3, 9b/7
l.+ı 9b/5, 9b/18
l.+uñ 9a/17, 9b/6

Lohrâsb bin Ervend Keyhüsrev'den sonra tahta geçen ve Türk Hakanı Ercâsb tarafından öldürülen Keyânî hükümdarı. Keykâvûs'un yeğenidir.
l. 9a/4

Lokmân Hâkîm Keyânî hükümdarları Keykubâd ve Keykâvûs'un çağdaşı âlim; Lokmân Hekim.
l. 7a/13, 8a/7

Lûlîler Sâsânî hükümdarı V. Behrâm (Behrâm-ı Gûr) tarafından İran'a getirilen Hintli müzisyenlerin İran'da yaşayan torunları.
l. 25b/1

M

Mağrib Mısır'ın batısındaki Kuzey Afrika ülkeleri.
m. 34b/15
m.+den 5a/7, 29b/9

Majdek Peygamberlik iddiasında bulunan özel mülkiyet karşıtı reformist Zerdüş. Sâsânî kralı I. Kubâd onun dinine tâbi olması kargaşalığa yol açmış, daha sonra da Kubâd'ın oğlu Nûşîrevân tarafından öldürülmüştür. (İsmin doğrusu: "Mazdek". Kahire nüshasında "Majdek" şeklinde geçmektedir.)
m. 27a/13
m.-i la'în 27a/5, 28a/7, 28a/10

Mâlik bk. Mâlik bin Nağr
m. 21a/3

Mâlik bin Nağr Hz. Muhammed'in ecdadından olan ve Sâsânî hükümdarı II. Şâpûr'un (Zü'l-Ektâf) yaptığı Arap katliamını durduran Arap ileri geleni.
m. 20b/18

Mânî Maniheizm'in kurucusu. Sâsânî hükümdarı II. Behrâm tarafından öldürülmüştür. II. Behrâm'ın babası I. Hüzmüz yahut II. Şâpûr (Zü'l-Ektâf) tarafından öldürüldüğüne dair rivayetler de mevcuttur.
m. 18b/14, 18b/18, 21b/16
m. idi 19a/3
m.-i muşavvir-i zındîk 18a/9, 18b/1
m.-i Nakķâş 18b/7, 18b/9, 21b/15
m.+nüñ 18b/13

Mârre Âd ve Semûd'un kardeşi; İrem'in yedi oğlundan biri.
m. 4a/6, 4a/8

Mâverâ'ü'n-nehr Yemen hükümdarı Şemir-i Zü'l-Cenâh'ın ele geçirdiği coğrafya; Ceyhûn ve Seyhûn nehirleri arasında kalan bölge.
m.+i 27b/1

Mâzenderân Rüstem'in Keykâvûs'u hastaneden kurtardığı mevkilerden biri; eskiden Taberistân adıyla da bilinen eyalet.

m. 7b/2

Medâyin Bağdat'ın güneydoğusunda, Dicle Nehri'nin iki yakasında kurulmuş; Partların (Eşkânîler) ve Sâsânîlerin başkenti; Taysefûn, Ktesiphon.

m. 28a/5, 29a/15, 33a/11

m. şehri 22a/1

m.+de 31b/9

m.+e 28b/4, 30b/3, 34a/16

Mekke Mekke şehri.

m.-i Şerif şerrefehallâh 28b/9

Melike Ammân hükümdarı Tâyir'in kızı ve Sâsânî hükümdarı II. Şâpûr'un (Zü'l-Ektâf) karısıdır.

m. 20b/4, 20b/6, 20b/8

m.+den 20b/10

m.+yi 20b/7

Me'mûn (198-218/813-833) Hârûn er-Reşîd'in oğlu olan Abbâsî halifesi. Veziri Hasan bin Sehl, Pişdâdî hükümdarı Hüşeng'in *Câvidân-hîred* adlı eserini Arapçaya çevirmiştir.

m. 2b/10

Menîje *Şâhnâme*'deki "Bijen ve Menije" adlı aşk hikâyesinin kadın kahramanı. Efrâsiyâb'ın kızı.

m. 8b/12

Merdân Şâh Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'in (Pervîz) haksız yere cezalandırdığı Zâbulistân hâkimi. Şîrûye, babası II. Hüsrev'i öldürmesi için de bu Merdân Şâh'ın oğlunu görevlendirmiştir.

m. 32b/7, 32b/16

Merv İskender tarafından inşa edildiği rivayet edilen ve bugün Türkmenistan topraklarında bulunan tarihî şehir.

m. 13a/9

m.+de 3a/12

m.+e 35a/7

Meryem Bizans İmparatoru Mauricius'un kızı ve II. Hüsrev'in (Pervîz) karısı Maria.

m. 31a/9

Mesrûh-ı Horâsânî Şehr-îrâd (Şehrvaraz) adlı darbeci hükümdarı öldürdüğü için II. Hüsrev'in (Pervîz) kızı Tûrân-duht tarafından vezir yapılan asker.

m. 33b/17

Mesrûk bin Ebrehe Kâbe'yi fillerle yıkmaya gelen Ebrehe'nin oğlu; Yemen tahtını Seyf bin Zî-Yezen'den gasp eden ancak Nûşîrevân'ın Seyf'e yardımını neticesinde tahttan indirilen kişi.

m. 28b/6

Mezîd Şeddâd'ın, kendisinden sonra yerine geçen oğlu.

m. 4a/17

Mısır Mısır ülkesi.

m. 5b/10

Mihr-ıhays II. Hüsrev'in (Pervîz) torunu Erdeşîr bin Şîrûye yedi yaşında tahta geçtiğinde veziri olan ancak Şehr-îrâd tarafından Erdeşîr ile birlikte öldürülen kişi.

m. 33a/6

m.+ı 33a/11

Mihr-ıhays Erdeşîr-i Bâbek neslinden gelen ve Sâsânîlerin son döneminde kısa süreliğine tahta geçen bir hükümdar.

m. 34b/2, 34b/4

Mihrîz Pişdâdî hükümdarı Tahmûras'ın İsfahan bölgesinde kurduğu şehirlerden biri.

m. 3a/13

Mihr-nâz Zâloğlu Rüstem'in karısı ve Keyânî hükümdarı Keykâvûs'un yeğeni.

m.+ı 7b/7

Mînâ Hz. Süleymân'ın soyundan gelen ve Bâbil kralı Buhtû'n-Nasr tarafından öldürüldüğü rivayet edilen şahıs.

m. idi 14b/16

Minûçihr Ferîdûn'dan sonra tahta geçen Pişdâdî hükümdarı; Ferîdûn oğlu İrec'in torunu.

m. 5b/1, 6b/13, 7a/7

m.+den 6a/19

m.+i 5a/16

m.+ün 5b/15, 6a/12

Mîr 'Alî Şîr Nevâyî (ö. 906/1501) Ali Şîr Nevâyî.

m.+nün 1b/8

Muğ Mecusi bilginleri.

m. 2a/11

Muhammed Hz. Muhammed.

m. 28b/16

Mûsâ Pişdâdî hükümdarları Ferîdûn ile Minûçihr'in çağdaşı olan peygamber; Hz. Mûsâ. Kardeşi Hz. Hârûn ile birlikte Firavun Velîd bin Mus'a-b'a gönderilmiştir.

m. 5a/17, 5b/8

Müşul Sâsânîlerin ilk hükümdarı Erdeşir Bâbek'in İran devletine kattığı bölgelerdendir; Musul.

m. cezîreleri 17b/11

m.+da 27b/2

Mülûk-i Tavâyif İran ülkesine hükmeden üçüncü hanedan; Partlar. *bk.* Eşkânî

m. 13b/2, 13b/19

m. ol- 15a/17

m.+den 15a/12, 15a/18

m.+i 14a/5, 15b/3, 16b/18

m.+le 14a/10

Müntahab (?) Nevâyî'nin eserini yazarken faydaladığı kaynaklardan biri. (Hangi kaynak olduğu anlaşılamamıştır.)

m.+da 6b/19

Müstevfî İlhanlılar döneminde yaşamış İranlı tarihçi, kâtip ve şair. Hamdullâh bin Ebî Bekr bin Ahmed bin Nasr el-Müstevfî-i Kazvîni (ö. 740/1340'tan sonra) *Târih-i Güzîde* adlı umumi tarih eserinin müellifi. *bk.* Şâhib-i Güzîde

m. (Hamdullâh-Müstevfî) 15a/16

N

Naşihatü'l-Mülûk İmâm Gazzâlî'nin ahlak ve siyasete dair Farsça eseri. Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'a ithaf edilmiştir.

n. 2a/17

Nasr Keyânî hükümdarı Behmen'in Bâbil hükûmetinden azlettiği idareci; Buhtu'n-Nasr olarak bilinen Bâbil kralı II. Nebukadnezar'ın oğlu.

n.+ı M10a/17

Nehrevân II. Hüsrev (Pervîz) ile Behrâm-ı Çûbîn'in savaştıkları bölgeye yakın bir şehir; Bağdat yakınlarında-ki tarihî bir yerleşim yeri.

n.+dan 30a/17

Nersî *bk.* Nersî bin Behrâm

n. 19b/11

Nersî Sâsânî hükümdarı Behrâm-ı Gûr'un (V. Behrâm) iki kez geçici olarak ülkenin idaresini teslim ettiği küçük kardeşi.

n.+ye 24a/5, 24b/14

Nersî bin Behrâm Dokuz yıl hüküm süren Sâsânî hükümdarı I. Nersî.

n. 19b/8

Nersî bin Gevzerz Hz. Yahyâ'yı şehid eden Yahudilerden Şâm vilayetinde intikam alan Eşkânî hükümdarı.

n. 14b/11

n.+ün 14b/16

Nesâ Keyânî hükümdarı Güştâsb'ın inşa ettirdiği ve Behmen'in geliştirdiği şehir; bugün Türkmenistan'da bulunan tarihî bir belde.

n. M10a/10, 10a/1

Nevâyî *bk.* Mîr 'Alî Şîr Nevâyî

n. 36a/15

Nevrûz Far. Pişdâdî hükümdarı Cemşîd'in bütün ülkelerin krallarını Çihil-Menâr adlı sarayda topladığı 20 Mart günü.

n. 3b/14

Nigû-kâr Far. Sâsânî hükümdarı II. Erdeşîr'in "İşleri iyi ve doğru olan" anlamında lakabı.
n. 22a/11

Nîmrûz Sâsânî hükümdarı I. Fîrûz'un tahtı ele geçirmeden önce idare ettiği iki bölgeden biri. Diğeri ise Sîstân'dır.
n. 25b/16

Nîşâbûr İnşası Pîşdâdî hükümdarı Tahmûras tarafından başlatılan ve Sâsânî hükümdarı I. Şâpûr tarafından tamamlanan şehir; Nîşâbûr.
n. 3a/13
n.+dur 18a/4

Nizâmü't-Tevârih Kadı Beyzâvî'nin dünya tarihini konu alan ve 674/1275'te tamamladığı Farsça eseri.
n.+de 2a/16, 6b/18, 15a/15

Nûh Hz. Nûh.
n. 2a/13

Nu'mân *bk.* Nu'mân bin Münzir
n.+la 23b/5

Nu'mân bin Münzir Sâsânî hükümdarı I. Yezdicerd'in, oğlu Behrâm-ı Gûr'u (V. Behrâm) emanet ettiği Arap padişahı; Hîre'deki Havernak Sarayı'nı inşa ettiren hükümdar; Nu'mân el-A'ver.
n. 23a/9

Nuşaybîn İkinci Sâsânî hükümdarı Şâpûr bin Erdeşîr'in muhasara ettiği Rum şehri; bugün Mardin'e bağlı yerleşim yeri; Nusaybin.
n. 18a/1
n.+de 34b/7

Nüşîrevân Adaletiyle meşhur Sâsânî hükümdarı; Kîsrâ I. Hüsrev. I. Kubâd'ın oğludur.
n. 26b/11, 28a/12, 28b/18
n.+a 27b/15, 28a/16
n.+ı 27b/5
n.+la 26b/13
n.+uñ 27b/9, 28a/5, 29a/2

Nüşîrevânü'l-Âdil bin Kûbâd *bk.* Nüşîrevân.
n. 27b/9

Nûzar Babası Minûcihr'den sonra tahta geçen Pîşdâdî hükümdarı.
n. 5b/15
n.+dan 6a/19
n.+ı 6a/1, 6a/7
n.+ğa 6a/3

Ö

Ömer (13-23/634-644) Hz. Ömer. İran ülkesinde Sâsânî hükümlanlığını sonlandırmıştır.
'ö. radıyallâhu 'anh (Emîrû'l-Mü'mînîn 'ö.) 34a/9, 35a/5

P

Pervîz Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev. *bk.* Hüsrev Pervîz bin Hürmüz
p. 30a/3, 30b/12, 32b/14
p.+e 30a/3, 30b/14, 31a/9
p.+ı 30b/18, 31a/1, 32b/17
p.+uñ 30b/2, 32a/13, 33b/5

Peşeng bin Tûr bin Ferîdûn Bir rivayete göre Efrâsiyâb'ın şeceresi: Babası Peşeng, dedesi Tûr, büyük dedesi Ferîdûn.
p. 6a/5

Pîrân-ı Vîseh Efrâsiyâb'ın komutanı ve Vîseh'in oğlu.
p. 8b/11

Pîş-dâd Far. "Adalette öncü" anlamında ikinci Pîşdâdî hükümdarı Hûşeng'e verilen lakap.
p. 2b/13

Pîşdâdî İslam öncesi efsanevi Fars hanedanlarının ilki.
p.+ler 2a/9, 7a/8

R

Rahmeten li'l-‘âlemîn Ar. Bütün âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Muhammed.

r. 21a/7

Râmcird Kâmfîrûz bölgesinin kuzey ve doğusunda bulunan ve başlıca şehri Mâyin olan bölge.³ Metne göre Pişdâdî hükümdarı Cemşîd zamanında İstahr'ın sınırı buraya kadar uzanmıştır.

r.+e 3b/7

Râm-Fîrûz Sâsânî hükümdarı I. Fîrûz'un Hindistan'da inşa ettirdiği bir şehir.

r. 26a/14

Râm-Hürmüz Sâsânî hükümdarı I. Hürmüz'ün İran'ın Hûzistân bölgesinde kurduğu bir şehir.

r. 18b/2

Raşad Keyânî hükümdarı Keykâvûs'un Bâbil'de yaptırdığı ve Tel-i 'Urkûn da denilen gözcü tepesi. *bk.* Tel-i 'Urkûn

r.+dur 8a/8

Rây-ı Hind Hint Racası, Hindistan hükümdarlarına verilen unvan.

r. 25a/17, 28a/17

Razîn Keyânî hükümdarı Lohrâsb'ın küçük oğlu ve Güştâsb'ın kardeşi. (İsmin doğrusu "Zarîr"dir.⁴)

r. 9a/8

Resûlullâh Ar. Allah'ın Resulü; Hz. Muhammed.

r. şallallâhu 'aleyhi ve sellem 20b/18

Reştîn Keyânî hükümdarı Dârâ'nın veziri.

r. 11a/16

Rey İran'ın bugünkü başkenti Tahrân şehrinin ilk kurulduğu yer; tarihî Rey şehri.

r. 26a/13

r.+i 14a/6

Risâlet-penâh Ar.Far. Risaletin kendine istinad ettiği; Hz. Muhammed.

r. şallallâhu 'aleyhi ve sellem (Hâzret-i r.) 32a/6

Rûdbâr Sâsânî hükümdarı II. Şâpûr (Zü'l-Ektâf) Bizans İmparatoru'nun esiri iken vezirinin bulunduğu şehir.

r.+da 21a/19

Rûm Roma ve daha sonra Bizans İmparatorluğu.

r. 5a/7, 11a/3, 30b/15

r. 'azîmeti kıl- 30b/19

r. ('azm-i r. eyle-) 30b/12

r. (Kayşer-i r.) 29a/4

r. Kayşeri 11a/2, 17b/19, 22a/19

r. nevâhîsi 33a/8

r.+a 9a/11, 27b/4, 33b/14

r.+da 9b/13, 13a/11, 22b/6

r.+da (memâlik-i r.) 31b/14

r.+dan 9a/13, 21b/3, 29b/8

r.+dur 13b/17

r.+ı 11a/4, 28a/12

Rûmî Bizans'ın hâkimiyet bölgesine ait.

r.+ler 33b/12

r.+lerden 33b/14

Rûmiyye Nûşîrevân'ın Antakya şehrinin planını model alarak Medâyin yakınlarında kurduğu şehir.

r. şehri 29a/16

Rûşen-Fîrûz Sâsânî hükümdarı I. Fîrûz'un İran'daki Cürcân bölgesinde inşa ettirdiği şehir.

r. 26a/14

Rûşeng Keyânî hükümdarı III. Dârâ'nın kızı. Metne göre Dârâ ölürken İskender'e Rûşeng'le evlenmesini vasiyet etmiştir.

r. 11b/9

Rüstem *bk.* Rüstem-i Dâstân

r. 7b/2, 8a/1, M9b/19

3 Le Strange, *age.*, s. 345, 349.

4 Prods O. Skjaervo, "Kayâniân viii. Kay Luhrâsp, Kay Lohrâsb", *Encyclopædia Iranica*, online edition, 2012.

r.+den M10a/2
 r.+e 7a/12, 7b/7, M9b/12
 r.+i 6b/14, 7a/10, M10a/3
 r.+ûñ 5b/11, 6a/9, 8b/10

Rüstem Sâsânî hükümdarı Âzer-
 mi-duht'un öldürttüğü Firûz Hür-
 müz adlı komutanın oğludur. Ba-
 basının intikamı için Âzermi-duht'u
 öldürmüştür. Hz. Ömer'in Hz. Sa'd
 bin Ebî Vakkâs komutasında gön-
 derdiği İslam ordusuna karşı III.
 Yezdicerd'in gönderdiği komutan.
 Kâdisiyye Savaşı'nda (15/636) öldü-
 rülmüş ve ordusu yenilmiştir.
 r. 34a/8, 34a/15
 r.+i 34a/10
 r.+dür 34a/9

Rüstem-i Dâstân *Şâhnâme*'nin ana
 kahramanlarındandır. "Dâstân"
 lakaplı babası Zâl gibi Keyânî hü-
 kümdarlarının başkomutanlığını
 yapmıştır. Efrâsiyâb ve İsfendiyâr ile
 mücadeleler etmiş olan Sistân prensi
 Rüstem-i Zâl; Zâloğlu Rüstem.
 r.+ı 6b/11
 r.+uñ 6b/12

S / Ş / s

Sa'd-ı Vakkâs Sa'd bin Ebî Vakkâs. Hz.
 Ömer'in hilafeti zamanında Irak
 cephesi başkumandanlığını yürüten
 ve Medâyin'i fetheden kumandan
 sahabi.
 s.+ı 34a/9

Şahâr İrem'in yedi oğlundan biri; Âd
 ve Semûd'un Güney Arabistan'daki
 Tayy bölgesine yerleşen kardeşi.
 ş. 4a/6, 4a/7

Şâhib-i Güzide *Târih-i Güzide* adlı
 eserin müellifi, İlhanlılar dönemin-
 de yaşamış İranlı tarihçi, kâtip ve
 şair Hamdullâh bin Ebî Bekr bin
 Ahmed bin Nasr el-Müstevfi-i Ka-
 zvînî (ö. 740/1340'tan sonra). *bk.*

Müstevfi
 ş. 15b/17, 21a/15, 25b/10

Salm Pişdâdî hükümdarı Ferîdûn'un üç
 oğlundan en büyüğü, İrec ile Tûr'un
 kardeşi. Tûr ile anlaşarak İrec'i öl-
 dürmüş ve İrec'in torunu Minûçihr
 tarafından öldürülmüştür.
 s. 5a/6, 5a/15
 s.+a 5a/7

Sâm bin Nerimân Pişdâdî hükümdarı
 Minûçihr'in komutanı; Zâl'in baba-
 sı ve Rüstem'in dedesi.
 s. 6a/9
 s. idi 5b/11

**Sâm bin Nerimân bin Eşreb bin Âbi-
 ten** Zâloğlu Rüstem'in soyağacı.
 (Silsiledeki "Eşreb" isminin doğrusu
 "Eşviye" dir.)
 s.+e 6b/14

Sâriye Pişdâdî hükümdarı Tahmûras'ın
 İsfahan bölgesinde kurduğu şehirler-
 den biri.
 s. 3a/13

Sâsân Metne göre Behmen oğlu Sâsân
 soyundan olan ve İskender devleti
 Eşkânîlere pay ettiği dönemde ken-
 dini gizleyen bir kişi. Oğlu Erdeşir
 Babek Sâsânîlerin ilk hükümdarıdır.
 (Erdeşir, babası Sâsân'ın ölümünün
 ardından dedesine nispet edilerek
 "Erdeşir-i Bâbek" şeklinde anılmış-
 tır.)
 s. 16a/7, 16a/12, 23a/5
 s. idi 16a/4
 s.+a 16a/11
 s.+uñ 16a/8, 16a/10

Sâsân Sâsânî hanedanı.
 s. 20b/1

Sâsân *bk.* Sâsân bin Behmen.
 s. M10b/1, M10b/6, 16a/2

Sâsân bin Behmen Keyânî hüküm-
 dârı Behmen'in uzlete çekilen oğlu ve
 Hümây'ın erkek kardeşi.
 s. 15b/19

Sāsānī Fars hükümdarlarının dördüncü tabakasını oluşturan sülale; Ekāsire.
s.+lerden 15b/19, 16a/4
s.+lerdür 15b/15
s.+lere 15a/14

Saṭṭ-i Kāhin Hz. Peygamber'in veladetini Nûşîrevân'a haber veren, başından başka vücudunun hiçbir yerinde kemik olmadığı söylenen kâhin.
s. 28b/18
s.+i 28b/15

Sāve Deñizi Hz. Muhammed doğduğu gece suyu kuruyan göl:
s. 28b/13

Seb'a-i Seyyāre Ali Şîr Nevâî'nin *Hamse*'sinde yer alan dördüncü mesnevi. Behrām-ı Gûr'un meceralarını konu alan eser 889/1484'te tamamlanmıştır.
s.+de 25b/2

Sedd-i İskenderī Ali Şîr Nevâî'nin *Hamse*'sinde yer alan beşinci mesnevi. İskender'i konu alan eser 890/1485'te tamamlanmıştır.
s.+de 11b/14, 12b/14

Sedd-i Ye'cûc Metne göre Makedonya kralı İskender'in yaptırdığı set. *bk.* Ye'cûc Seddi
s. 13a/16

Semere Keyânîlerin kadın hükümdarı Hümây'ın inşa ettirdiği şehir. *bk.* Ceryâdkân.
s. 10b/16

Semerķand İskender'in inşa ettirdiği tarihî şehir. Kalesi daha önce Keyânî hükümdarı Güştâsb tarafından inşa ettirilmiştir.
s. M10a/9, 13a/9

Semûd İrem'in yedi oğlundan biri ve Âd'ın kardeşi; Hicâz'a yerleşen ve Hz. Sâlih Peygamber'in gönderildiği kavme ismini veren kişi.
s. 4a/6, 4a/7

Seyf-i Zü'l-Yezen-i Hımyerī Hükümdarlığı Mesrûk bin Ebrehe'ye kap-
turan ancak daha sonra Nûşîrevân'ın yardımıyla tahtını geri alan Yemen hükümdarı Seyf bin Zi-Yezen.
s. 28b/6

Seyyidü'l-Mürselin Ar. Peygamberlerin efendisi; Hz. Muhammed.
s. şallallâhu 'aleyhi ve sellem (Hâzret-i s.) 33b/15

Sikender *bk.* İskender.
s. 11b/17, 15b/5, 35a/13
s. idi 12a/13

Silûfī Hz. Süleymân'ın, Pisagor'un ve Keyânî hükümdarı Keyhüsrev'in çağdaşı olan Yahudi âlimi.
s. 9a/2

Simurg İsfendiyar'la mücadelesinde Rüstem'e yardım eden efsanevi kuş; Simurg; Ankâ kuşu.
s. M10a/4

Sind İndus Nehri.
s. 25a/16

Sinvân İrem'in oğullarından Hâsim'in Arap Yarımadası'nda yerleştiği bölgenin iki ucundan biri. Bölgenin diğer ucu Harem'dir.
s. 4a/8

Sipāhān *bk.* İşfahān.
s. 4b/9
s.+da 4b/6
s.+dan 7b/19

Sistân I. Fîrûz'un tahtı ele geçirmeden önce idare ettiği iki bölgeden biridir. Sāsânî hükümdarları I. ve II. Şâpûr tarafından imar edilmiştir. Bugün bir kısmı İran, bir kısmı Afganistan'da kalan tarihî bölge.
s.+da 18a/9, 22a/2
s.+la 25b/16

Siyāmek Pîşdâdîlerin ilk hükümdarı Keyûmers'in oğlu ve ikinci Pîşdâdî hükümdarı Hûşeng'in babası.
s. 2b/5

Siyâvûş Keyânî hükümdarları Keykâvûs'un oğlu ve Keyhüsrev'in babası. Babası Keykâvûs'un şerrinden kaçıp sığındığı ve sonradan damadı olduğu Efrâsiyâb tarafından öldürülmüştür.

s. 7b/9, 8a/1, 8a/17

s.+uñ 7b/18

Sokrât Pisagor'un öğrencisi ve Keyânî hükümdarı Güştâsb'ın çağdaşı olan filozof.

s. M10a/7

Sûdâye Yemen hükümdarı Zül-Ez'âr-ı Himyerî'nin kızı ve Keykâvûs'un karısı; Siyâvûş'un üvey annesi.

s. 7b/5, 7b/10

s.+den 7b/8

Sûhrâ Sâsânî hükümdarı I. Fîrûz ve oğulları Balâş ile Kubâd zamanlarında vezirlik yapan kişi; bir rivayete göre Nûşîrevân'ın veziri olan Büzürcmîhr'in babası.

s. 26b/1, 26b/3, 27a/3

s.+nuñ 27a/4

s.+yı 26b/16, 27a/2

Sû'-i Zamân Pişdâdî hükümdarı Nûdar'ın ülkeye zararlarından dolayı kendisine "zamanın kötülüğü" anlamında verilen lakap.

s. 6a/1

Sûs Pişdâdî hükümdarı Hûşeng'in inşa ettirdiği ve yılan biçiminde plana sahip olan şehir; bugün İran'ın batısındaki Hûzistân eyaletinde bulunan Şuş şehri.

s. 3a/4

s.+ı 18a/7

Süleymân Lokmân Hakîm ile Keyânî hükümdarları Keykâvûs ve Keyhüsrev'in çağdaşı olan hükümdar peygamber. Hz. Dâvûd'un oğludur.

s. 8b/19, 9a/1, 14b/15

Ş

Şâbûr *bk.* Şâbûr bin Eşk

ş.+dan 14b/2

ş.+uñ 14a/16

Şâbûr Sâsânî hükümdarı I. Şâpûr. *bk.*

Şâbûr bin Erdeşîr

ş. 17b/5, 18a/1, 18a/18

ş. ol- 17b/8

ş.+a 18a/15, 18a/17

Şâbûr Sâsânî hükümdarı II. Şâpûr. *bk.*

Şâbûr-ı Zül'Ektâf

ş. 20a/6, 21b/1, 22a/15

ş.+a 20b/7, 21a/10

ş.+ı 21a/14, 21b/6, 21b/10

ş.+uñ 20b/2, 20b/8, 21a/18

Şâbûr Sâsânî hükümdarı III. Şâpûr. *bk.*

Şâbûr bin Şâbûr

ş. 22a/18, 22b/5, 22b/9

ş.+a 22a/15, 22b/1

ş.+uñ 22b/10

Şâbûr Sâsânî hükümdarı I. Kubâd'ın, babasının veziri Sûhrâ'nın yerine tayin ettiği vezir.

ş.+ı 27a/4

Şâbûr Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev Pervîz zamanının meşhur ressamı.

ş. 31b/6

Şâbûrân Sâsânî hükümdarı II. Şâpûr'un (Zül'Ektâf) Bizans İmparatoru'nun esaretinden kaçarken Kazvîn'de saklandığı yer.

ş. 21a/17

Şâbûr bin Erdeşîr Sâsânîlerin ikinci hükümdarı ve Erdeşîr-i Bâbek'in oğlu I. Şâpûr.

ş. 17b/16

Şâbûr bin Eşk Hz. Zekerîyyâ, Hz. Yahyâ, Hz. İsâ ve Hz. Cercîs peygamberler ile Roma İmparatoru Augustus'un çağdaşı Eşkânî hükümdarı.

ş. 14a/13

Şâbûr bin Şâbûr II. Şâpûr'un (Zül'Ektâf) oğlu; bir fırtına sırasında çadır direğinin başına yıkılması sonucu

ölen Sâsânî hükümdarı III. Şâpûr.

ş. 22a/17

Şâbûr-ı Zü'l-Ektâf Sâsânî hükümdarı II. Şâpûr. Ammân ve Araplar üzerine seferler düzenlemiştir. Bir süre Bizans İmparatoru'nun elinde esir kaldıktan sonra Bizans'ı mağlubi-yete uğratmıştır. Zü'l-ektâf lakabını ceza olarak insanların kürek kemiğini söktürmesinden almıştır.

ş. 20a/9

ş.+uñ 22a/6

Şâh-Firûz Sâsânî hükümdarı I. Firûz'un Azerbaycan'da inşa ettirdiği mevki.

ş. 26a/15

Şahnâme Firdevsî-i Tûsî tarafından 408/1018 yılında tamamlanan, 50.000'den fazla beyitten oluşan Fars millî destanı; *Şehnâme*.

ş. 8b/14

ş.+de 6a/2, 7b/2, M10a/5

Şâm Keyânî hükümdarı Behmen'in Gehreşt'i vali tayin ettiği ve Eşkânî hükümdarı Nersî bin Gevzerz'in Hz. Yahyâ'nın intikamı için Yahudileri öldürdüğü coğrafya. Tarihte Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin, Bilâdüşşam olarak adlandırılmıştır.

ş. M10a/18

ş. vilâyeti 14b/12

Şeb-dîz Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'in (Pervîz) atı.

ş. 31b/4

Şeddâd Kardeşi Şedîd'le birlikte Cemşîd'den sonra Pişdâdî hükümdarı olmuştur. Hz. Hûd'un davetine uymadığı için kavmiyle birlikte helak edilmiştir.

ş. 4a/12, 4a/16, 5b/9

ş.+uñ 4a/17

Şeddâd-ı 'Âd bk. Şeddâd

ş. 3b/19

Şeddâd ve Şedîd Âd'in soyundan gelen ve birlikte Pişdâdî hükümdarı olan iki kardeş.

ş. 4a/5, 4a/10

Şedîd İrem'in oğullarından Âd'in soyundan gelen ve kardeşi Şeddâd ile birlikte tahta geçen Pişdâdî hükümdarı.

ş. 4a/14

Şehenşâh Sâsânî hükümdarı IV. Behrâm'ın lakabı.

ş. 19b/1, 19b/6

Şehr-bânî Sâsânî hükümdarı I. Kubâd'ın İran'daki Ücân bölgesinde inşa ettirdiği bir mevki.

ş. 27b/3

Şehr-îrâd Sâsânîlerin çocuk kralı Erdeşir bin Şîrûye'yi öldürerek tahta geçen hanedan dışından bir kişi. Şehrwaraz/Şehrbaraz; Şehren Guraz.

ş. 33a/8, 33a/19, 33b/6

ş.+ı 33b/17

Şehriyâr Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'in (Pervîz) oğullarındandır. Şîrûye bin Hüsrev diğer kardeşlerini öldürürken Şîrîn'in yardımıyla kurtulmuştur. Sâsânî hükümdarı III. Yezdicerd'in babası.

ş. 34b/18, 35a/11

Şehriyâr Sâsânî hükümdarı II. Şâpûr'un (Zü'l-Ektâf) Bizans İmparatoru'nun esiri iken başkomutanının bulunduğu şehir.

ş.+dadur 21a/19

Şehrizür İskender'in öldüğü rivayet edilen şehir; Kuzey Irak'ta bulunan tarihi Şehrizor kenti.

ş.+da 13a/3

Şehrûz Sâsânî hükümdarı II. Şâpûr'un (Zü'l-Ektâf) veziri.

ş. 20a/13

Şemîr-i Zü'l-Cenâh Sâsânî hükümdarı I. Kubâd'ın çağdaşı Yemen padişahı. Bir dönem Mâverâünnehir'i ele geçiren Arap hükümdar.

ş. 27a/18, 27b/1

Şeyh 'Alî-yi Miskeveyh (ö. 421/1030) *Adabül-'Arab ve'l Fûrs* adlı eserini, Hûşeng'in *Câvidân-hîred* adlı kitabından derlemelerle oluşturan müellif.

ş. 2b/11

Şeyh Nizâmî (ö. 611/1214[?]) Nizâmî-i Gencevî adıyla tanınan Ebû Muhammed Cemâlüddîn İlyâs bin Yûsuf bin Zekî Mü'eyyed. Metinde *İskendernâme* adlı mesnevisine atıf yapılmıştır.

ş. (Hâzret-i ş.) 12b/13

Şide Efrâsiyâb'ın Keyhüsrev'le Harezmi'de savaşırken ölen oğlu.

ş. 8b/7

Şîrîn Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'in (Pervîz) karısı. *Ferhâd ve Şîrîn* mesnevisinin kadın kahramanı.

ş. 31b/19, 32a/3, 34b/19

ş.+e 30a/4

Şîrûye Bizans İmparatorunun ricası üzerine, oğlu büyüyene kadar Bizans'ı yönetmesi için III. Şâpûr tarafından görevlendirilen kişi.

ş. 22b/7

ş.+yi 22b/5, 22b/8

Şîrûye *bk.* Şîrûye bin Hüsrev

ş. 32a/11, 33a/3, 34b/18

ş.+nüñ 33a/5

ş.+ye 32b/12

ş.+yi 32b/11

Şîrûye bin Hüsrev Sâsânî hükümdarı Şîrûye (II. Kubad). Babası II. Hüsrev'i (Pervîz) ve on yedi kardeşini katlettirmiştir.

ş. 32a/16

Şîs Hz. Âdem'in üçüncü oğlu ve ikinci peygamber. Hz. Şît.

ş. 2a/18, 2a/19

Şu'ayb bin Medyen bin İsmâ'il Medyen şehri halkına gönderilen peygamber; Pişdâdî hükümdarı Minûçih'r'in çağdaşıdır. Hz. Şu'ayb. Hz. Mûsâ ve Hz. Hârûn ile aynı zamanda gelmiştir.

ş. 5b/10

Şuşter Sâsânî hükümdarları I. ve II.

Şâpûr zamanında gelişen ve at şeklinde bir plana sahip olan şehir; bugün İran'ın güneybatısında kalan tarihî Şuşter şehri.

ş.+de 22a/2

ş.+i 18a/7

T / T

Taberî (ö. 310/923) *Târih-i Taberî* olarak da bilinen *Târihü'l-Ümem ve'l-Mülûk* adlı eserin müellifi Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr et-Taberî.

ç. 2b/14, 3a/13, 34b/4

ç.+de 4a/1

Taberistân Efrâsiyâb İran ülkesine saldırdığında Pişdâdî hükümdarı Minûçih'r'in çekildiği vilayet; bugün İran'ın kuzeyinde bulunan ve Mâzenderân adını taşıyan tarihî bölge.

ç. 5b/6, 27b/2

Ṭahmûras Hûşeng'in oğlu ve üçüncü Pişdâdî hükümdarıdır. *bk.* Ṭahmûras-ı Dîv-bend

ç. 3a/18, 4b/11, 18a/4

ç.+uñ 3b/1

Ṭahmûras-ı Dîv-bend Babası Hûşeng'i öldüren devleri öldürdüğü için Tahmûras'a bu lakap verilmiştir.

ç. 3a/2

Ṭâkdîs Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev'in (Pervîz) altından yapılmış tahtı.

ç. 31a/14

Ṭâk-ı Kisrâ *bk.* Kisrâ Ṭâkı

ç. 28a/5, 31b/18

Ṭâlût İsrâiloğullarının, Keyânî hükümdarı Keykubâd'ın çağdaşı olan kralı.

ç. 7a/13, M10a/19

Ṭam İrem'in yedi oğlundan biri; Âd ve Semûd'un Ammân ve Bahreyn'e yerleşen kardeşi.

ç. 4a/6, 4a/7

Ṭavâyif Mülûki *bk.* Mülûk-i Ṭavâyif
ṭ.+ine 15b/5

Ṭâyir Sâsânî hükümdarları II. Hürmüz
ile oğlu II. Şâpûr'un (Zü'l-Ektâf)
düşmanı olan Ammân hükümdarı.
ṭ. 20b/1, 20b/5
ṭ.+i 20b/7
ṭ.+ün 20b/3

Ṭaysefûn Sâsânî hükümdarı II. Hür-
müz zamanında Ammân hüküm-
darı Ṭâyir'in saldırdığı Sâsân başkenti;
Kresifon, Medâyin.
ṭ. 20b/1

Ṭayy İrem'in oğullarından Sahâr'in yer-
leştiği Güney Arabistan'daki bölge.
ṭ.+da 4a/7

Tel-i 'Urķûn Keyânî hükümdarı Key-
kâvûs'un Bâbil'de yaptırdığı ve Ra-
sad da denilen gözlem tepesi.
t. 8a/9

Tevârih-i Mülûk Ali Şîr Nevâyî'nin
İslam öncesi İran tarihini dört
hükümdarlık tabakası hâlinde anlat-
tığı eseri; *Tevârih-i Mülûk-i 'Acem*.
898/1492'den sonraki bir tarihte ta-
mamlanmıştı.
t. 1b/8

Tür Pişdâdî hükümdarı Feridûn'un üç
oğlundan ortancası, İrec ile Salm'ın
kardeşi. Salm'la ortak hareket ederek
İrec'i öldürmüştür. Efrâsiyâb'ın atası.
t. 5a/6, 5b/5
t.+a 5a/8
t.+ı 5a/15

Türân Türk ülkesi.
t. M9b/15, M10a/9
t.+a 8a/2, 8a/18, 8b/12
t.+da 7b/15, 8a/16
t.+dan 7a/9, 8a/2, 8a/14
t.+ı 8a/3

Türân-duht Sâsânî hükümdarı II. Hüs-
rev'in (Pervîz) hükümdarlık yapan
kızı; Buran/Puran-duht.
t. 33b/5, 33b/8, 33b/17
t.+uñ 34a/6

Ṭûs Keyhüsrev'in iki kez Efrâsiyâb üze-
rine gönderdiği ancak ikisinde de
yenilen komutan. Keyhüsrev'in kar-
deşi Ferûd'u öldürmüştür.
ṭ. 8a/19, 8b/2
ṭ.+a 8b/1
ṭ.+ı 8a/15

Ṭûs Bugünkü Meşhed yakınlarında
kurulmuş tarihi şehir; Firdevsî'nin
memleketi.
ṭ. vilâyeti 23a/11

Türk Türk.
t. (Hân-ı t.) 24a/2
t. pâdişâhı 9b/17
t.+e (Hâkân-ı t.) 26b/5

Türkçe / Türkce Türkçe.
t. 2a/2
Türkce 2a/2

Türkî Türkçe.
t. 1b/14

Türkistân Maverâünnehir'in kuzeyinde
Türklerin yaşadığı bölgeler.
t. 5a/7, 26a/11
t. vilâyeti 7b/16, 26a/10
t.+a 27a/14
t.+dan 29b/9

U

Ücân Sâsânî hükümdarı I. Kubâd'ın
İran'da Şehr-bânî adlı yerleşim yerini
kurdurduğu bölge.
u.+da 27b/3

Urcî'ân bin Süleymân Hz. Süleymân'ın
oğlu ve Keyânî hükümdarı Beh-
men'in karısının atası.
u. M10a/19

Uşâd-Şâbûr Sâsânî hükümdarı I.
Şâpûr'un İran'ın Hûzistân bölgesin-
de inşa ettirdiği şehir.
u. 18a/8

Ü

Üzeyir Hz. Dânyâl ve Hz. Eremyâ peygamberler ile Keyânî hükümdarı Lohrâsb'ın çağdaşı olan peygamber; Hz. Üzeyir.
'a. 9a/18, 9b/6

V

Velid bin Muş'ab Hz. Mûsâ ve kardeşi Hz. Hârûn ile Pîşdâdî hükümdarı Minûçih'r'in çağdaşı olan Mısır firavunu.
v. idi 5b/9

Vîseh Efrâsiyâb'ın komutanı olan Pîrân'ın babası.
v. 8b/11

Y

Yâdigâr Muḥammed Mîrzâ Ebu'l-Gâzî Hüseyin Bahâdır Han'ın yani Hüseyin Baykara'nın Timurlu tahtındaki rakibidir.
y. 24a/18

Yahyâ Hz. Zekeriyâ, Hz. Îsâ ve Hz. Cercîs peygamberlerin ve Eşkânî hükümdarı Şâpûr bin Eşk'in çağdaşı olan peygamber; Hz. Zekeriyâ'nın oğlu Hz. Yahyâ.
y. 14a/15, 14b/2, 14b/13

Ye'cûc Seddi *bk.* Sedd-i Ye'cûc
y. 13a/9

Yedi Kaşr-ı Havernak Behrâm-ı Gûr zamanında Lahmî hükümdarı Nu'mân bin Münzir'in Sinimmâr adlı mimara yaptırdığı Hîre'deki meşhur saray; Nevâyî'nin *Seb'a-i Seyyâre* mesnevisinde yapılışı ve özellikleri anlatılmaktadır.
y. 25b/1

Yemâne İrem'in yedi oğlundan Hadîs'in yerleştiği ve Arap yarımadasının ortasında yer alan bölge.
y.+de 4a/7

Yemen Arap yarımadasının güney bölümü.

y. 5a/7, 7b/4, 27a/17

y.+de 7b/3

y.+den 28b/7

y.+e 4a/6, 28b/8

Yezdicerd *bk.* Yezdicerd bin Behrâm (1)
y. 23a/16, 23b/3
y.+i 23a/11

Yezdicerd *bk.* Yezdicerd bin Behrâm (2)
y. 25b/15
y.+üñ 25b/14

Yezdicerd *bk.* Yezdicerd bin Şehriyâr
y. 35a/1, 35a/4, 35a/6, y . + ü ñ
3 5 a / 9

Yezdicerd bin Behrâm (1) "Behrâm-ı Gûr" lakaplı V. Behrâm'ın babası; Sâsânî hükümdarı I. Yezdicerd.
y. 23a/4

Yezdicerd bin Behrâm (2) "Behrâm-ı Gûr" lakaplı V. Behrâm'ın oğlu Sâsânî hükümdarı II. Yezdicerd.
y. 25b/6
y. idi (*Yezdicerd ibn-i b.*) 25b/12

Yezdicerd bin Şehriyâr II. Hüsrev'in (Pervîz) oğlu Şehriyâr'ın Şîrin'den doğan oğlu; son Sâsânî hükümdarı; III. Yezdicerd.
y. 34b/17

Yezdicerd-i Nerm Yumuşak huylulduğundan dolayı Sâsânî hükümdarı II. Yezdicerd'e verilen lakap. *bk.* Yezdicerd bin Behrâm (2)
y. 25b/9

Yîñî Sâsânî hükümdarı I. Fîrûz'un İsfahan bölgesinde yaptırdığı şehir.
y. şehri 26a/14

Yûnus Keyânî hükümdarı Keykubâd'ın çağdaşı olduğu rivayet edilen peygamber; Yûnus bin Mettâ; Hz. Yûnus.
y. 7a/15

Yûsuf Pîşdâdîlerin ilk hükümdarları zamanında gelen peygamberlerden biri; Hz. Yûsuf.
y. 4a/18, 7b/9

Z / Z**Zâb** *bk.* Zâb bin Tahmâsb

z. 6b/3, 6b/7

Zâb bin Tahmâsb Minûçih'r'in torunu Pişdâdî kralı. İran ülkesini Efrâ-siyâb'dan geri almıştır.

z. 6a/16, 6b/1, 7a/6

z.+uñ (*Zâb ibn-i Tahmâsb*) 6b/10**Zâbeyn** Pişdâdî hükümdarı Zâb bin Tahmâsb'ın Irak'ta kazdırdığı iki su kanalı; Musul ve Erbil'de bulunan iki Zap Suyu.

z. 6b/3

Zâbulistân Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev (Pervîz) tarafından haksız yere öldürülen Merdân Şâh'ın idare ettiği vilayet; bugün Afganistan ve İran arasında bulunan tarihi bölge.

z. hâkimi 32b/8

z.+a M10a/14

z.+dan 6b/17, M9b/13

Zâl Rüstem'in babası. *bk.* Zâl bin Sâam.

z. 5b/11, 6b/17, M10a/4

z.+ı M10a/15

Zâl bin Sâam Bazı Pişdâdî ve Keyânî hükümdarları dönemi başkumandanı *Şâhnâme* kahramanı. Rüstem'in babası. Sistan prensi. "Dâstân" ve "Zâl" lakaplarıyla da anılır.

z. 6b/2

Zekeriyyâ Hz. Yahyâ, Hz. Îsâ ve Hz. Cercîs peygamberlerle, Eşkânî hükümdarı Şâpûr bin Eşk'in çağdaşı olan peygamber. Hz. Zekeriyyâ.

z. 14a/15

Zend Zerdüş'tün yazdığı kitap.

z. kitâbı 9b/11, 9b/16

Zerdüş't Hâkîm Zerdüştlük dininin kurucusu filozof. Keyânî hükümdarı Güştâsb da takipçilerindendir.

z. 9b/10

Zevâre Rüstem'in kardeşi. Keyânî kralı Behmen tarafından öldürülmüştür.

z.+yi M10a/15

Zuhal Ar. Zühal yıldızı, Satürn gezegeni.

z. 13a/14

Zü'l-Ektâf Ar. Sâsânî hükümdarı Şâpûr bin Hürmüz'ün (II. Şâpûr) lakabı. Ceza olarak mahkûmların kürek kemiklerini söktürdüğü için kendisine "kürek kemikleri olan" anlamında bu lakap verilmiştir.

z. 20b/18

Zü'l-Ez'âr Ar. *bk.* Zü'l-Ez'âr-ı Hîmyerî

z.+la 7b/5

z.+uñ 7b/5

Zü'l-Ez'âr-ı Hîmyerî Keyânî hükümdarı Keykâvûs'un karısı Sûdâye'nin babası olan Yemen padişahı.

z. 7b/3

Zü'l-Karneyn Ar. Metne göre "iki bin yılın sahibi" manasına gelen ve İskender'in lakabı olan tabir. (Kaynaklarda Ye'cûc ve Me'cûc kavimlerini yaptığı seddin arkasına hapsettiği söylenen Zülkarneyn'le ilgili bilgiler muhtelifdir.)

z. 12a/2